

Early Journal Content on JSTOR, Free to Anyone in the World

This article is one of nearly 500,000 scholarly works digitized and made freely available to everyone in the world by JSTOR.

Known as the Early Journal Content, this set of works include research articles, news, letters, and other writings published in more than 200 of the oldest leading academic journals. The works date from the mid-seventeenth to the early twentieth centuries.

We encourage people to read and share the Early Journal Content openly and to tell others that this resource exists. People may post this content online or redistribute in any way for non-commercial purposes.

Read more about Early Journal Content at <http://about.jstor.org/participate-jstor/individuals/early-journal-content>.

JSTOR is a digital library of academic journals, books, and primary source objects. JSTOR helps people discover, use, and build upon a wide range of content through a powerful research and teaching platform, and preserves this content for future generations. JSTOR is part of ITHAKA, a not-for-profit organization that also includes Ithaka S+R and Portico. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

ARTICLE I.

THE
KĀUÇIKA-SŪTRA

OF THE

ATHARVA-VEDA.

WITH EXTRACTS FROM THE COMMENTARIES
OF DĀRILA AND KEÇAVA.

EDITED BY

MAURICE BLOOMFIELD,

PROFESSOR IN THE JOHNS HOPKINS UNIVERSITY, BALTIMORE, MD.

TO
WILLIAM DWIGHT WHITNEY
THE PIONEER OF VEDIC STUDIES
IN AMERICA
THIS WORK IS DEDICATED
BY HIS FAITHFUL PUPIL AND FRIEND.

Preface.

The materials, upon which this edition of the Kāuçika-sūtra is based, represent as exhaustive a collection of MS. authority, as it was possible for the editor to make. Such MSS. of the text, commentary, paddhatis, and other accessory literature, as are in the possession of libraries or individual scholars in Europe, were used, it is believed, without omitting anything very valuable. And no little effort was expended to secure as much as possible, if not everything, of value, known to exist in India up to the present time.

Thanks are due in many quarters for advice, help, and cooperation: First, to the authorities of the Royal Library in Berlin, and to the Educational Department of the Bombay Government, headed by its director, K. M. Chatfield Esq. Without the enlightened liberality of these two institutions, a work of this sort would have been well-nigh impossible for an American scholar. Professors William Dwight Whitney of Yale College, and Rudolf von Roth of Tübingen granted freely the use of such materials, as were in their hands, along with other aid. Through the disinterested efforts of Rāo Bahadur Shankar Pandurang Pandit, the Oriental translator to the government in India, and honorary member of the American Oriental Society, I was enabled to present in the appendix extracts from the paddhati of Keçava — an exegetical aid second only to the commentary of Dārila. I am also indebted variously to Professors Albrecht Weber of Berlin, and Georg Bühler of Vienna, and

to Dr. Johannes Klatt of the Royal Library at Berlin. His excellency, Dr. Otto von Böhtlingk, Member of the Imperial Academy of Sciences at St. Petersburg, lightened the burden of the work by reading one proof, and he also favored me with many valuable remarks, springing from his exhaustive knowledge of the language, and his keen philological insight. To him I owe an especial debt of gratitude.

Baltimore, May 1889.

MAURICE BLOOMFIELD.

Contents of the Introduction.

- i. The materials for the edition of the text.
  - ii. The composition of the sūtra.
  - iii. The relation of the Kāuṣika to its saṃhitā.
  - iv. The lexicon of the sūtra and its commentaries.
  - v. Grammatical and orthographical notes.
-

Introduction.

i. The materials for the edition of the text.

The following MSS. of the text, commentaries, and other accessory literature were used for this first edition of the sūtra of Kāuṣika:

a. Manuscripts of the text.

1. K (Kielhorn). Nr. 86 (p. 55), catalogued in F. Kielhorn's Report to K. M. Chatfield Esq. on the search for Sanskrit MSS. in the Bombay Presidency, during the year 1880—1881. A good, carefully written MS. of 126 folios, 8 lines to the page; 1750 ṣlokaś according to a statement upon the wrapper. Colophon: *svasti śrī saṁvat 1708 varṣe kārttikaṣṭhāni (!) 10 ravāu adyeha śrī maphalīpuravāstavyaṁ ābhyaṁtaranāgarajñātīya trivāḍī śrī 5 śivojīsūt jaya-kṛṣṇena* (Cod. jeya-) *svayaṁ likhitam idaṁ | śubhaṁ bhavatu . . . | adyeha maphalīpuravāstavyaṁ ābhyaṁtaranāgarajñātīya | pañcakalpī gaṇapatyabhrātṛgaṇgādharabhrātṛrāghava- (! for -rāghava-?) jībhṛātrgadādharabhrātṛvidyādharapaṭhanārthaṁ.* For the meaning of *pañcakalpī* see p. Lvii.

2. P (Pūna). Collated by Professor Rudolph von Roth in Tübingen in the year 1874, from a MS. of the Pūna Deccan College. The MS. consists of two parts: The first half contains 41 folios and ends with the following colophon: *iti śrīkāuṣīke saptaṁ 'dhyāyāḥ samāptaḥ | saṁvat 1740 varṣe ṣāke 1606 pravartamāne adyeha brugu- (!) kṣetramāhāprabhusthāne dave śrī 5 jayakṛṣṇasutadevakṛṣṇena likhitaṁ | . . . saṁvat sattaraṣṭyāliṣavarṣe ṣāke ṣoḷaṣe (!) saṁpravartamāne phālguṇavadi 10 śukreṇa likhitaṁ kāuṣikaṁ pūrvārdhaṁ likhitam asti.*

The second part in 44 folios ends: *svasti saṃvat 1740 | varṣe ṣāke 1606 | pravartamāne cāitraṣudi dabudhe adyeha brugukṣetravāstavyam dave ṣrī 5 jayakṛṣṇasutadevakṛṣṇena likhitam | aparam pustakam vīkṣya ṣodhanīyam sadā budhāiḥ | hīnādhikāis tarāir varṇāir asmākaṁ dūṣaṇam na hi . . .*

3. Bh (Bharūch). MS. or. fol. 894, nr.1493 (p. 84) in A. Weber's Verzeichniss der Sanskrit- und Prākṛit-Handschriften, vol. ii (Berlin 1886). 67 folios of 10 lines a page. The MS., presented by Professor Bühler to the Royal Library at Berlin, is a copy of a codex from Bharūch, belonging to the government of Bombay (collection of 1870-71). See G. Bühler, A catalogue of Sanskrit Manuscripts contained in the private Libraries of Gujarāt, Kāthiāvād, Kachchh, Sindh and Khāndeś. Fascicle i, Bombay 1871, Nr.178 (p.172). Saṃvat 1718. In the possession of Deva Narabherāma in Bharūch. P and Bh exhibit identical readings down to the most minute details; KPBh stand out as a group related to one another, and not infrequently they are at variance with the remaining MSS. of the text.

4. Ch (Chambers). A MS. of the Chambers collection (Nr. 119) in the possession of the Royal Library at Berlin; cf. Die Handschriften-Verzeichnisse der Kgl. Bibliothek. Erster Band. Verzeichniss der Sanskrit- Handschriften, Berlin 1853, Nr. 362 (p. 85). 143 folios. Colophon: *saṃvat 1670 | kāṣyāni gaṅgāsamīpaṁ viṣveṣvara-saṁnidhāu | bhaṭagaṅgādhareṇa likhitam*. Both the original and a copy in the possession of Professor Whitney were used by the editor. For the character of the MS. cf. Haas, Ind. Stud. v, p. 378.

5. E (Elphinstone). A copy of a MS. of Elphinstone College, made for Professor v. Roth through the mediation of Prof. Kielhorn. Upon this MS. Roth afterwards collated P (Nr. 2) and Bi (Nr. 6), and the readings of these three MSS. were in turn collated by the editor in Tübingen in June 1882 upon a transliterated copy of Ch (Nr. 4), belonging to Professor Whitney, and kindly loaned to him. 43 folios of 13 lines a page. Colophon: *māghakṛṣṇatṛtīyām (!) tīthāu sāumyavāsare ṣālivāhanaṣāke 1792 tasmin dīne idaṁ pustakam samāpitam . . .* The MS. is of inferior value and seems to stand in

some genetic relation to Ch, as it shares many readings and blunders with the latter.

6. Bi (Bikanīr). Collation, made in 1878 by Prof. v. Roth, of Nr. 91 in the library of the Mahārāja of Bikanīr. 91 folios of 8 lines a page. Colophon: *saṁvat 1735 | varṣe mārگاčīrṣaṇudi 4 gurudine ṣrī pattananagare likhitam | grāṁthāgrāṁ 1800 | mahārāja anuṁpa-siṁhajīvijemrājye (!) śubham bhavatu.* A MS. of fair value.

7. Bü (Bühler). A modern copy belonging to the Bombay government, Nr. 150 of the collection of 1879—80. The first few kaṇḍikās are corrected; beyond that it is extremely faulty. Colophon: *likhāvine tā(m)trikam ajittatanayakṛprarāmālikhāvitam kāṣipuri madhye idam pustakam paṁcolīrāmākṛṣṇasya dattam kṛṣṇāparṇam ṣrīr astu.* The number of ślokas, as stated on the wrapper, is 1700.

8. Ku (Kuhn). A fragment embracing the last five adhyāyas (x—xiv) belonging originally to Adalbert Kuhn, and now in the possession of Professor Ernst Kuhn of München.

b. The bhāṣya of Dārila.

9. D (text), and D (schol.). The commentary of Dārila-bhaṭṭa, a single fragmentary codex of which exists in Europe in the Royal Library at Berlin. It forms part of a batch of Atharvan-texts, presented to that institution by Professor Eggeling. Cf. Die Handschriften-Verzeichnisse der Kgl. Bibliothek, Vol. v: Verzeichniss der Sanskrit- und Prākṛit-Handschriften von A. Weber, Vol. ii, Nr. 1494 (p. 85), MS. or. oct. 343^d. It consists of 136 folios of 11—12 lines a page. The title is *Kāuṣika-bhāṣya*, and it extends to the end of the second kaṇḍikā of adhyāya vi (kaṇḍikā 48 in the continuous count). Here the text is treated as though fairly at an end, at least as far as the immediate source of this copy is concerned, inasmuch as the colophon, date and number of ślokas, by which the text is measured, are given at the end: *mahāvedārthavida upādhyāyavatsaṣarmaṇaḥ prapāu-trasya bhāṭṭadārīlakṛtāu kāuṣikabhāṣye ṣaṣṭhe 'dhyāye dvitīyā kaṇḍikā samāptā || bhagnapṛṣṭhikaṭigrīvā stabdhadrṣṭir adhomukham | kaṣṭena likhitam grāṁtha(m) yatnena paripālayet || ṣake 1762 ṣārvarināmasaṁvatsare aṣāḍhaṣuklatrayodaṣī ravivāsare samāpto 'yaṁ grāṁthaḥ ||*

grāṁthasāṁkhyā 3790. Dārila is mentioned frequently in the pad-dhati of Keçava (Nr. 15), and occasionally in the Atharvaṇīya-pad-dhati (Nr. 13), but Vatsaçarman, his grandfather, is known hitherto only from Dārila's work: 'pādas of the teacher Vatsaçarman' (*pādā upādhyāyavatsaçarmanah*) are cited several times, e. g. at 32. 26 (fol. 101 b, l. 6); 35. 6 (fol. 108 b, l. 8); 46. 48 (fol. 129 a, l. 1); 48. 9 (fol. 136 a, l. 8). Very high praise is bestowed upon Vatsaçarman in a cloka cited at 6. 37 (fol. 34 a, l. 4): *na tena tulyaḥ suhrd asti kaçcin na sarvakarmapratimo 'sti rājan | na mātṛtulyaḥ kvacid asti bandhur na vatsaçarmapratimo 'sti (vi)dvān*. Through the kindness of Dr. Johannes Klatt, the custos of the Indian department of the Royal Library at Berlin, the editor was enabled to obtain a copy of the MS., which was afterwards compared and corrected by himself during his stay in Berlin in the summer of 1884. The copy will be turned over in due time to the library of the American Oriental Society. The text is very corrupt, and the comment often very obscure: no attempt has been made to restore the manifold corruptions in this text, or in any of the paddhatis to be mentioned below. A better picture of the character and value of such an exegetic help is rendered by presenting the text as it is, rather than by attempting to restore it throughout: individual emendations and suggestions, whenever given, are bracketed. On the whole Dārila's work forms the most valuable single factor in the present edition. The MSS. of the text do not divide the sūtras, and that is the principal difficulty in the more obscure parts of the text. For this, for the exegesis of many difficult passages, and for the explanation of many words the text is of paramount importance: cf. p. xlii fg.

11. The same. The only printed notice of the existence in India of a commentary to the sūtra is found in Martin Haug's report on his journey in Guzerat in the winter of 1863—1864, an extract from which is printed in Ind. Stud. ix, p. 174. Haug simply mentions, that he saw in Broach a MS. of the sūtra with the commentary, without stating the name of the commentator. Through the kindness of the Oriental translator to the government, Rāo Bahadur

Shankar Pandurang Pandit, an honorary member of the American Oriental Society, the editor was enabled to compare a second MS. of the *bhāṣya* of Dārila. The owner is an Atharva-vāidika named Venkaṇ Bhatji Gore, alias Venku Daji, who lives at Sangli in the South Marāṭha country. The MS. is modern, beautifully written, and carefully corrected, consists of 200 folios of 9 lines to the page, and goes just as far as the Berlin codex, namely to the end of kaṇḍ. 48. Moreover it repeats with such absolute fidelity the portentous mass of corruptions, which characterize that codex, as to render certain the conclusion that both go back to the same source: they seem both to be very faithful copies of the same original. This MS. therefore in no way benefited the edition: there was no occasion to distinguish it from the preceding. The colophon of this MS. is identical with that of the Berlin codex, excepting the date: ...*ṣake 1751 bhāṣpadaṣuddha-dvīṭyān maṇḍavāsare samāpto 'yaṁ grāṁthaḥ | grāṁthasainkhyā 3790.*

Mr. Shankar P. Pandit also has in use for his forthcoming edition of Sāyaṇa's commentary to the Atharva-Veda another MS. of Dārila, which he compared with the Sangli-MS., sent to me. This also ends at kaṇḍ. 48, and hails from the same source. The natural conclusion to be derived from this noteworthy coincidence would seem to be, either that Dārila did not comment beyond kaṇḍ. 48, or that a part of his work is lost. The former alternative is however set aside by the testimony of Keçava (Nr. 15), who mentions Dārila's opinion (*iti dārilamatam*) on passages beyond, as well as within the first 48 kaṇḍikās: see e. g. 31. 7; 40. 10; 54. 15; 58. 20; probably also at 43. 3, and 120 (under the designation *bhāṣyakāra*). On the other hand it seems growingly unlikely that the complete commentary of Dārila will yet be found. Dārila is probably the only one who wrote a commentary to the Kāuṣika in the ordinary sense of the word. Keçava's work is a paddhati: he rarely explains single words or the language of the sūtra in general, but merely aims to make clearer, usually by expansion, the rites enjoined by the sūtra, to readers acquainted with its language. Two *bhāṣyakāras*, named Bhadra and Rudra, are mentioned in the Atharvaṇīya-paddhati (Nr. 13;

cf. J. A. O. S. xi, p. 376, note 5), and very frequently by Keçava; since however several quotations from them are metrical, we may suppose that they were authors of *smṛti*-works, holding perhaps the same relation to Kāuṣika, as the Karmapradīpa or Chandogāpariṣiṣṭa of Kātyāyana to the sūtra of Gobhila in the Sāma-Veda. The search for a correct and complete MS. of Dārila is therefore of prime importance for the advance of Atharvanic studies.

c. *The paddhatis.*

12. Daç. Kar. The title of a paddhati to certain selected parts of the Kāuṣika is *daça karmāṇi brahmavedoktāni*. It is nr. 153 of the Bombay government's collection of 1879—1880, and restricts itself to those parts of the Kāuṣika, which treat strictly speaking of house-ritual only. It begins with the *ājyatantra* (cf. Kāuṣ. 1-6; 137), and then turns to the *saṁskārās*, from the *garbhādhāna* to the *caturthīkarma* (Kāuṣ. 53—58; 70—75), citing the mantras in full, and with the regular accent marks in red. Those parts of the Kāuṣika, which are more especially Atharvanic in their character (see below under ii), it does not touch upon at any point. The MS. is very modern, and exhibits the following colophon: *samvat 1867 kārṭṭikamāse çuklapakṣe 6 bhṛguvāsare adyeḥa siddhapurvāstavyaṁ udīcyajñātīya çuklasukharāma-ātma-jahṛdayarāmalikhitaṁ | paṭhanārthaṁ paṇcolīrāmakṛṣṇa | idaṁ pustakaṁ vārāṇasīkṣetre kāçyāṁ lipikṛtaṁ | ādiviçveçvarasamīpe | . . .* A text called Daça karmāṇi, also a paddhati, describing house-ceremonies, has been published in India, and a copy of it can be found at the Royal Library at Berlin: it has no connection with the Atharva-Veda.

13. Ath. Paddh. The conventional designation Atharvaṇīya-paddhati is the title of a text, of which there are two modern MSS. in the Royal Library at Berlin. Cf. Die Handschriften-Verzeichnisse der Kgl. Bibliothek zu Berlin, vol. v: Verzeichniss der Sanskrit- und Prākṛit-Handschriften von A. Weber, vol. ii, nrs. 1495 and 1496 (pp. 86, 87); also J. A. O. S. vol. xi, p. 375. The text is a paddhati, considerably more extensive than the Daça karmāṇi, but also almost entirely restricted to *grhya*-practices, in the manner of the other

gr̥hya-sūtras, omitting in general the Atharvanic rites proper. The text begins with the statement: *atharvavedasya saṁhitāvidher viva-
raṇam kriyate*, and adheres in general in its introduction to the text of the paddhati of Keçava: the extracts from the latter, given in the appendix to our edition, pp. 307-308, present a sufficient account of the introduction. This is followed by comments on the paribhāṣā-sūtras at the beginning of the Kāuçika (i. 1—19), while the more important, characteristically Atharvanic paribhāṣās, contained in kaṇḍikās 7, 8, are ignored. Then are treated in the order stated, the *ājyatantra*, here called *br̥hatkuçaṇḍikā* [*iti br̥hatkuçaṇḍikā samāptaḥ* (!): cf. the word *kuçaṇḍikā* in Weber's Verzeichniss vol. i. nr. 1253, p. 350] with its appendix the *uttaratantra*; this is followed by the following *saṁskārās*: *garbhādhāna*, *puṁsavana*, *sīmantonayana*, *jātakarma*, *nāma-karaṇa*, *nirṇayana*, *annaprāçana*, *godāna*, *cūḍākaraṇa*, *upanayana*, [with *vedavrata*, *kalpavrata*, *mṛgāruvrata* (!), *viṣāsahivrata* (cf. AV. xvii. 1-5)], *samāvartana*, *vivāha* with the *madhuparka* inserted (as in the Daça karmāṇi, Kāṭhaka-gr̥hya, and Mānava-gr̥hya*), *caturthi-karma* with the *madugghaniprāyaścitta* as appendix.** Then the *laghu-çālākarma* (Kāuç. 23), *br̥hacchālākarma* (Kāuç. 43. 3 fg.), *çāntyudaka* (Kāuç. 9), *saṁpatkāma(-karma)*, *puṣṭikāma(-karma)*, *abhicāra*, *vr̥ddhi-çrāddha*, *dahanavidhi* (with *asthisamcayana*), *piṇḍadāna*, *soḍaço pacāra*, and *vr̥ṣotsarga* (Kāuç. 24. 19 fg.).

The text quotes the usual Atharvan literature: Gopatha-brāhmaṇa, Vāitāna-sūtra, Nakṣatra-kalpa, Āṅgīrasa-kalpa, and the pariçiṣṭas; also such stockbooks as Manu and the Karma-pradīpa. Further there is mentioned an *ācārya* Upavarṣa, an author of *mīmāṃsa*, a work called the Pañcapaṭilīkā (cf. Dār. at Kāuç. 8. 22, note, and Böhtlingk's lexicon, s. v.), and the *paddhati-kāra* Keçava (nr. 15). It also cites Dārila, and two other commentators, Bhadra and Rudra (*dārilo rudrabhadraū ca trayas te bhāṣyakārāḥ*), and finally Pāiṭhinasi. For all of these see nr. 15.

* See P. A. O. S. for October 1883, p. vii; Jolly, Das Dharma-sūtra des Viṣṇu und das Kāṭhaka-gr̥hyasūtra, Proceedings of the Munich Academy, June 1879, p. 76.

** Cf. Ath. Pariç. 37. 9; Ind. Stud. v. 404.

14. Antyeṣṭi. Nr. 152 of the Bombay government's collection of 1879—1880 is a paddhati on the burial ceremony, bearing on the wrapper the title: *atharvavedasya antyeṣṭikarma sapinḍikarāntakarmātharvavedasya*. 33 folios oblong, 10 lines a page; 608 ślokaś. The MS. hails from Ahmedabad (*amadābāda*) and has the following colophon: *vībhāgapamcolīkṣṇasut harīharapaṭhanārtham*. On the first leaf: *pamcolīkṣṇavībhāga*. No date. The text bears largely upon adhyāya xi, but it contains also incidentally an account of the *ājyatantra* under the name *kuṣaṇḍikākarma* (cf. above under 13), and the *vr̥ṣotsarga*.

15. Keçava. Through the kind offices of Mr. Shankar P. Pandit I was enabled to add in the appendix extracts from the paddhati of Keçava, the Keçavī. The MS., to which I had access, is the copy of a codex in the possession of that scholar, which he had made for my use in this work. Though a hasty copy of an apparently far from faultless original, the extracts given, it is believed, exhaust pretty well the contributions to the exegesis of the sūtra, to be derived from this source. My copy consists of 336 folios, of 12—13 lines a page. The comments become shorter and shorter as the work advances, and end with adhyāya xiii, parts of adhyāya xiv having been treated along with earlier chapters of the text, e. g. the *ājyatantra*, Kāuṣ. xiv. 1 (137), along with Kāuṣ. 1—6; the *aṣṭakā*-ceremony, Kāuṣ. xiv. 2 (138), along with Kāuṣ. 19.28. The extent, to which the treatment becomes more and more hurried towards the end, may be understood in the light of the fact that adhyāyas i—vii absorb 275 of the 336 folios of the MS. used here. At the end of adhy. xi there is the following colophon: *saṁvat 1680 pravartamāne māghavadi pañcamī śukre svasya nirīkṣaṇārtham tathātmajagaṇeṣasyāvalokanārtham idaṁ saṁhitāvidheḥ kāuṣikenoktaṁ bhāṣyaṁ yāhyānagare saram-gapuravāsina tathā cāunakīṣākhādhyañinā gaṇeṣeṇāmllokhiyādavena ca ṣṭīr astu śubham bhavatu*. At the end of the codex are the following words: *iti ṣṭīr gṛhyapaddhati(h) sampūrṇaḥ samāptaḥ | saṁvat 1883 nāmāgasaramāse śuklapakṣe aṣṭamyāṁ ravivāsare likhitaṁ grāṁtha-sampūrṇaḥ (1)*.

The explanations given by Keçava aim at the expansion of the ritual as presented by Kāuçika, rather than towards an explanation of the words: cases are not wanting, however, in which individual words are explained, usually in a satisfactory manner; cf. below p. xlii fg. Occasionally, e. g. at 29. 15; 31. 6, 19; 40. 16, Keçava differs more or less widely with Dārila. Keçava seems to have command of a pretty wide range of authorities, especially of those within the limits of AV. literature. He recognizes the tradition, according to which the schools of the AV. are nine in number (*navabhedāḥ*: 1.1), and reports, in accordance with the Ath. Paddh., that the Kāuçika (*saṃhitāvidhi*) is the sūtra of four çākhās, the *çāunakīya* at the head (cf. J. A. O. S. xi. 377). He cites Upavarṣa (1. 8), Manu (6. 28), a *gobhila brāhmaṇaḥ* (2. 18), Māhaki (fol. 307, l. 1; cf. Ath. Pariç. 24. 10; 46. 3; Vaṇçabr. 6), the school of the *cāraṇavāidyās* (6. 37: cf. below, p. xxxvi, and Ind. Stud. iii. 277), the five kalpas of the AV. (see J. A. O. S. xi. 376 fg.; Keç. 1. 8; 39. 5—12; 46. 25; 47. 2; 56. 5), the Ath. Pariçīṣṭas (e. g. 7. 10). More important is the fact that he cites familiarly the following four authorities: Dārila, Rudra, Bhadra, and Pāiṭhīnasi. Keç., like Ath. Paddh., states explicitly, that Dārila, Rudra, and Bhadra are the three commentators of the Kāuçika (see adhyāya vi, end: ...*ebhiḥ tribhir bhāṣyakārāiḥ kāuçiko vicāritaḥ*).

The interesting fact that Keçava quotes Dārila not only in the first 48 kaṇḍikās, but also beyond kaṇḍikā 48, has been mentioned above. Rudra and Bhadra seem to be commentaries, somewhat in the style of smṛtis, for metrical passages are quoted from Rudra at 49. 3—27 (p. 352), and from Bhadra at 9, end (p. 312); 36, end (p. 338). Rudra is quoted in addition at 7. 14; 31. 7; 46. 9; 58. 20; Bhadra at 6. 37; 49, end (p. 353); 58. 20. Both are occasionally opposed to Dārila, e. g. at 58. 20. Rudra is quoted also by Sāyaṇa in his commentary to the AV., e. g. in the introduction, p. 27 of Shankar Pandit's edition, and p. 5 of the text. But little has been learned about Pāiṭhīnasi, since attention was drawn to him by the editor in the J. A. O. S. xi. 376. In Ath. Paddh. at Kāuç. 9. 9 — the passage is not excerpted in this edition — he is

spoken of as a *paddhatikāra*; Daç. Kar., Ath. Paddh., and Keç. at Kāuç. 79. 9 cite a çloka of Pāiṭhīnāsī (Keç. cites the same çloka also at 34. 14 without ascribing it to this author). He is cited otherwise by Dār. at 6. 29, 30, 37 (fol. 31 b, l. 1, 6; 34 a, l. 2) etc.; Keç. 8. 16; 45. 19; 51. 1; 58. 19, and Sāyaṇa's commentary pp. 5, 267, without revealing his exact character. Prof. Julius Jolly has kindly drawn my attention to the following places in which Pāiṭhīnāsī, the author on *dharma*, is cited: Haradatta's commentary on Āpastamba's Dharma-sūtra, vol. ii, p. 80 of Bühler's edition; Kubera's Dattakacandrika; Jīmūtavāhana's Dāyabhāga pp. 108, 210, 273, 276; Vīramitrodaya p. 668; also in the Smṛticandrikā (MS.), Vyavahāramayūkha, and other works. The citations all bear on the law of marriage and heritage, and are partly in prose and partly in verse, which seems to indicate that the Pāiṭhīnāsī cited in these texts was the author of a *dharmasūtra*, or a *smṛti*. None of these occur, or are alluded to in the commentaries to the Kāuçika. Pāiṭhīnāsī is mentioned further in Ath. Pariç. 4. 3; 17. 13; 43. 4; in the Pravarādhyāya of the White Yajur-Veda, 16 (Verz. d. Berl. Hdschr. i. p. 58, l. 24); in the introduction to Āçārka's or Āçāditya's commentary on the Karmapradīpa (see Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft vol. xxxv, p. 535); Weber's catalogue of MSS., vol. i, nrs. 322, 1028, 1166; Kullūka at Manu ii. 72; Madhusūdana - Sarasvatī, Ind. Stud. i. p. 20, l. 6 from bottom; Raghunandana Āhn. p. 273, l. 11 from bottom. He is everywhere spoken of as an author of *smṛti*, and is mentioned along with the other well-known authors of such works. The question whether Pāiṭhīnāsī, the author of the work on *dharma*, stood in especial rapport with the AV. is still an open one. Bühler, Manu iii. 1, note (Sacred Books of the East, vol. xxv. p. 74), remarks, that in the more ancient *dharmasūtra*, only the three Vedas are ordered to be studied. Āpastamba, although he is not one of the earliest sūtrakāras, recognizes the separate position of the AV. in not including it with the *trayī vidyā*, and mentioning it separately at ii. 11. 29. 12, quoting from it at ii. 3. 7. 12—17; cf. Bühler, Introduction to Āpastamba pp. xxiv. xxv. xxix (S. B. E. vol. ii). In Bāuddhā-

yana iv. 3. 4; 5. 1 the Atharvan is apparently on the same level with the other Vedas. Cf. also Manu xi. 33.

d. Accessory literature in manuscript.

16. The Nakṣatrakalpa was accessible to the editor in three MSS., in all of which it stands at the head of a codex of Atharva-pariṣiṣṭas (see nr. 18): cf. J. A. O. S. xi. 378. Two of these MSS. belong to the Bombay government and exhibit no distinguishing headings. The third codex is MS. or. fol. 973, an apograph from a Bombay codex, presented by Bühler to the Royal library at Berlin: see Weber, Verzeichniss etc. vol. ii, nr. 1497 (p. 87). This work, as all the following, bears but very indirectly on the Kāuṣika: its contents are described by Weber, Die vedischen Nachrichten von den Nakṣatra, part ii. p. 392 (Berlin 1862); and by Sāyaṇa in the introduction to his commentary on the AV., p. 25 of Shankar Pandit's edition.

17. The Āntikalpa is of very subordinate value. Though quite on a level, as far as its contents are concerned, with the least significant of the pariṣiṣṭas, it is, as far as known, never found counted as one of them, but holds a place among the five kalpas of the AV.; cf. J. A. O. S. xi. 379. The MS. used was Chambers 144, Weber's Verzeichniss, vol. 1, Nr. 363 (p. 89). The contents of the text are described by Weber, Nakṣatra ii. p. 392, and in Sāyaṇa's introduction to his commentary on the AV., p. 26. The fifth kalpa of the AV., which is called variously Āṅgirasakalpa, Abhicārakalpa, or Vidhānakalpa (cf. J. A. O. S. p. 377—378), was not at the disposal of the editor: no MS. of this text, as far as is known, is to be found in European libraries. That the text is of but small value can be seen from the description of it given by Sāyaṇa, ibid. When found it may elucidate some points in adhyāya vi of the Kāuṣika.

18. Ath. Pariç. The collection of texts designated thus goes by the name of Atharva-pariṣiṣṭas, occasionally *kāuṣikoktāni pariṣiṣṭāni*: cf. Ind. Stud. i. 82, note; the caranavyūha, Ath. Pariç. 49 (Weber, Verzeichniss, vol. i. p. 92); Weber, Ind. Lit. p. 170. Four MSS. were used: two belong to the Royal Library in Berlin, and are described respectively by Weber, Verzeichniss, vol. i, nrs. 365. 366, p. 89 fg;

vol. ii, nr. 1497, p. 87 fg. Two more have already been alluded to under nr. 16. Some of the texts of this collection, as the *vr̥ṣotsarga* (19), the *rājñām indramahotsava* (20), the *gaṇamālā* (34) and the *adbhuta*-texts (67, 70—74), bear directly upon corresponding passages in the *Kāuṣika*; *pratikas* of Atharvan mantras are employed very generally. Once, in the appendix to the *Nakṣatrakalpa*, which figures as the first *pariṣiṣṭa*, there occurs in *sakalapāṭha* a version of. AV. (Çāunakīya-çākhā) vi. 128, which appears also in the Kashmirian çākhā: see Roth, *Der Atharva-Veda in Kaschmir*, p. 12, note, and the editor, *Seven Hymns of the AV.* p. 19 fg. (*American Journal of Philology*, vol. vii. nr. 4, p. 485 fg.). In general the *pariṣiṣṭas* yield but very little, which directly elucidates the text, either of the AV., or its *sūtras*.

e. Portions of the text previously edited.

Adhyāya x, which contains the wedding-rites has been edited, translated, and annotated by Dr. E. Haas in the *Indische Studien*, vol. v. p. 267—412. The author's translation and notes are supplemented by Professor Weber. Adhyāya xiii, the book on omens and portents, has been edited, translated, and annotated by Weber, in the transactions the Royal Academy at Berlin, 1859: *Zwei vedische Texte über Omina und Portenta*, pp. 344 fg. Both scholars are entitled to praise and thanks for their excellent presentations of these parts of the text, based as they were on the single Chambers MS. (nr. 4 above).

ii. The composition of the sūtra.

The *sūtra* of *Kāuṣika* differs from all other known *sūtras* in the scope of the practices, which it has elaborated for the use of the members of the school, to which it pertains. It is not a *çrāuta-sūtra*: this function is performed for the school of Çāunaka in the AV. by the so-called *Vāitāna-sūtra* (or *Vitāna-kalpa*: cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 378), as may be seen at once by comparing the treatment of the new-moon and full-moon sacrifices, described by each text: *Kāuṣ.* 1—6; *Vāit.* 1—4. The terminology connected with *çrāuta*-practices is wanting: the words *hotar*, *adhvaryu* and *ud-gātar*, in their technical meanings, do not occur in the entire text of

the Kāuṇika, and the *ṣrāuta*-fires are employed only occasionally and secondarily, e. g. 22. 14; 67. 6; 70. 9—12; 71. 1—6; 77. 23; 80. 18—23; 81. 31, 32; 88. 20; 89. 15. The *agnihotra* is mentioned twice 72. 43; 80. 25.

Nor is the text a *grhya-sūtra* in the ordinary sense of the word. It contains, to be sure, all the salient practices, which are regularly treated in such texts, notably the sacraments (*samśkāra*), from conception, through marriage, to death; also the *madhuparka*, *ājyatantra*, etc. But these do not occupy the most prominent position in the work: they seem to me pretty clearly absorbed, probably in some secondary manner, possibly at a later period, into the main body of the work. This cannot be described otherwise, than by saying that it is a *sūtra* of the AV., i. e. an account, in *sūtra* form, of the practices implied along with the recitation of the individual Atharvan hymns: the recitation and the practice, or perhaps, to speak more cautiously, some practice, of which the *sūtra* gives a later developed form, of course went hand in hand from earliest times. And even if we should shrink from regarding the Atharva-sūtras as the nucleus of the work, about which the other parts were gathered later, because the *grhya-sūtras* represent a larger proportion of the bulk of its subject-matter, we may at any rate safely speak of the Kāuṇika as a mixture of two distinct kinds of *sūtras*, Atharva-sūtras, and *grhya-sūtras*. This distinction will be adhered to in the following discussion.

No tradition as to time and place of composition is extant. We have only two dates of relative chronology within the literature of the Atharvan itself. First, the mantra or hymnal period is pretty well concluded. The text presupposes the *saṃhitā* of the Čāunaka-čākhā, as will be shown pretty conclusively below p. xxxvii; it seems also to be acquainted with materials hailing from the Kashmir-čākhā (see Roth, *Der Atharva-Veda in Kaschmir*, p. 23). If the report of Keçava and the Atharvaṇiya-paddhati — see the introductions to these paddhatis, and J. A. O. S. xi. p. 377 — that this *sūtra* contains the practices in vogue in four čākhās of the AV., the Čāunakīya etc., is true, we may go so far as to suppose, that the various redactions of Atharvan materials in most, if not all, the schools

of that Veda were in the main finished, at the time when the practices, reported in the Kāuṣika, were put into sūtra-form. Secondly, this sūtra is prior to, and is presupposed by the Vāitāna-sūtra etc. This conclusion has been established beyond doubt, it is believed, by the editor in his article, 'On the position of the Vāitāna-sūtra in the literature of the AV., J. A. O. S. xi, p. 375 fg. The Vāitāna is the ṛgāuta-manual of the Atharvavedins, composed at a time, when their efforts to establish themselves as an orthodox Vedic school rendered imperative the possession of an independent treatise on the Vedic sacrifices. How long a period elapsed between the redaction of the Kāuṣika and that of the Vāitāna, it is impossible to state; I would only express the belief, which has grown with prolonged study, that the sūtra of Kāuṣika also represents a rather late product of the efforts to put into exact, easily remembered form the traditional practices of the Atharvan. This must not be misunderstood to imply that the practices themselves are necessarily modern: it lies in the nature of this Veda, that recitation and practice go hand in hand; many hymns of the Atharvan become impossible without actual manipulation of the objects mentioned in them.

The redaction of the Kāuṣika may have been a single one, i. e. all the materials, which go to make up our text, may at a given period have been collected for the first time into that well-defined collection, which we have before us: I do not venture to assert that there was a time, when there existed a corresponding treatise of approximately the same scope, which would justify us in speaking of an earlier form of the text, or in claiming, that certain parts were added after the text left the hands of the last redactors. But I propose to show, that the materials, which were collected for this sūtra, must have come from different sources, of somewhat individual character, and that these were not worked over by our redaction in a manner so perfect, as to efface the marks of different time and different workmanship.

The thirteenth adhyāya, the book on omens and portents, betrays its individuality chiefly by a certain remoteness of its subject-

matter from that of the *saṃhitā*. Unlike the Atharvanic parts of the *sūtra*, which are defined below, it presents its own hymn-material: the mantras from the AV., cited by their *pratikas*, play a palpably secondary role in appeasing the ill effects of each separate portentous occurrence. The style of the *adhyāya* is of a breadth and diffuseness, which is altogether foreign to *sūtra* works proper: it broaches very closely upon the diction of the prose *pariṣiṣṭas*. One would look in vain in the Atharva-*sūtras* for an expression like *kapāle 'ṅgārā bhavanti* = *aṅgārakapāla*, 135.1, or *catasro dhenava upakṣptā bhavanti cvetā kṛṣṇā rohiṇī surūpā caturthī*, 120.1; 126.5. The passage *uttaram (prāñcam) idhmam upasamādhāya* etc. is repeated in full, and only with slight variations, at 94.10fg.; 106.4fg.; 109.3fg.; 111.1fg.; 120.3fg.; 126.7fg.; 135.4fg.: proper *sūtra* style would demand only an allusion to the practice in every passage, succeeding 94.10fg. Cf. e. g. 11.11; 12.11; 14.24; 15.7; 16.23; 31.16; 86.28, 29; 87.28, etc. At 26.24; 30.24 the rites described at 41.1fg. seem even to be anticipated in a condensed form. At 97.7 the passage *ape 'ta etu nirrtir ity etena sūktena*, with the hymn given in *sakalapāṭha* in the following passage, is of a comfortable breadth, out of keeping with *sūtra* language. The same may be said of *etena sūktena* at 99.3; 100.3; 102.4; 107.1; 108.1; 109.5; 115.2; 117.3, 4 (the same phrase twice); 118.1; 124.6; 128.3; 129.3; 132.1; 133.7. At 126.9 the phrase *etena sūktena* follows the *pratika* of v. 17.4, and seems to indicate the hymn from verse 4 to the end. The same may be said of *etābhyām sūktābhyam* at 104.3; 113.3; 123.1; 133.2; *etāis tribhiḥ sūktāiḥ* at 133.1; *ity etābhyām* (sc. *ṛgbhyām*) at 136.6; *ity etābhiḥ catasṛbhir* (sc. *ṛgbhiḥ*) at 112.1. At 127.4 the phrase *iti catasṛbhir* (sc. *ṛgbhiḥ*) is employed, although the hymn contains just four verses, and the ordinary usage of *sūtra* style would be content to express the same thing by the *pratika* of the first verse alone. The laxity of the style, appears pointedly, if we confront *iti tisṛbhiḥ*, at 120.5, with *ity etābhiḥ catasṛbhiḥ* at 112.1. A similar breadth and looseness of style will be exhibited below, in connection with other parts of text, which do not belong to what has been styled the Atharva-*sūtra* proper, but they do

not operate to anything like the extent, to which they appear here: they are especially characteristic of adhyāya xiii. The fact, finally, that this part of the text is introduced by a table of contents in kaṇḍikā 93, would seem to point strongly, towards the independent composition of the book on omens and portents: in that case the work must have been incorporated by the redactors of the text, in its final form. Such, in fact, is the opinion of Professor Weber in his treatise, *Zwei Vedische Texte über Omina und Portenta*, Transactions of the Royal Academy of Berlin 1858, pp. 345, 384.

I see no reason for doubting this view. It will appear in the sequel that the Kāuṣika is composed of various strata, which have not been worked over so evenly by the author of the sūtra, as to efface the marks of separate authorship, although all the materials, hailing as they do from the same or closely kindred schools, have much in common, and although there are evident attempts on the part of the author of the sūtra at assimilating all the materials, which he has incorporated into his work. The familiar employment in adhyāya xiii of the *cātanagaṇa* (136.9), the *mātrṇāmāni sūktāni* (94.15; 95.4; 96.3; 101.3; 114.3; 136.9), the *vāstospatīyāni sūktāni* (120.9), proves, either a knowledge of the rest of the work — these gaṇas are described at 8.23 fg. — or at least a familiarity with the leading technical terms of the school. At 118.1 a mantra-selection, which does not hail from the Āunakīya-saṁhitā, is cited with its pratika only: this can be accounted for only by the fact that it has been quoted previously in sakalapāṭha at 91.1, i. e. prior to adhy. xiii; cf. the pratika *bhavataṁ naḥ samanasāu samokasāu* at 133.7, which is based upon the sakalapāṭha at 108.2, or elsewhere the pratika *idāva-tsarāya*, at 68.35, which is based upon the sakalapāṭha at 42.17. This is in all probability an instance, in which the redactor has succeeded in assimilating his materials, whereas he seems to have failed of this result, when he quotes in full the mantra *ayāç ca 'gne 'si* etc. at 97.4, although it has appeared previously in sakalapāṭha at 5.13; or, leaving aside adhyāya xiii, when he presents twice in sakalapāṭha the mantra *vaha vapām jātavedaḥ* etc., at 45.14 and 84.1. Still less successful was he in

carrying out sūtra methods, when he left in his final redaction the mantra *vratāni vratapataye* in sakalapāṭha, at 42. 16, whereas the pratīka occurs previously at 6. 19: see below p. xxviii. A sūtra-work, in order to be consistent, must have reversed this relation. Another instance of uneven finish is furnished by 137. 30, where the pratīkas of three successive verses are given: at 2. 41 the pratīka of the first of these, followed by *iti tisṛbhiḥ* is quoted under essentially the same circumstances.

Very likely the book on omens and portents once upon a time existed separately somewhere in Atharvan quarters, and was incorporated into the Kāuṇḍika, owing to the general fitness of the subject matter in such a collection. Similarly there were incorporated into Pār. Gr. three chapters on omens and portents, which were excluded, perhaps unjustly, by the editor, Professor Stenzler: see Speijer, *Bemerkungen zu den Grhyasūtra*, *Tijdschrift voor Ind. Taal- Land- en Volkenkunde*, 1879, p. 39 fg. The fusion of this book with the body of the text, though accomplished in a pretty thorough manner, has not removed the traces of this individual character.

It seems very likely, though it is not so superficially evident, that adhyāya xiv also represents a later stratum of the Kāuṇḍika, or at least, that the original redactors themselves added the five very heterogeneous chapters of which this book consists, after the main body of the work was concluded. There is, to begin with, no imaginable reason for the insertion of adhyāya xiii between xii and xiv: if xiii is a sort of pariṣiṣṭa, it follows that xiv was added at the same time, or still later. This is pretty well supported by the internal evidence of these chapters. Kaṇḍikā 141 contains an excessively corrupt account of the rules for veda-reading and the intermissions in the same, in mixed prose and verse: its later *smṛti*-character cannot fail to impress itself upon the reader. It seems to be an after-thought, for kaṇḍ. 139 treats of the introduction of pupils to veda-reading in better sūtra style, and the insertion between these chapters of the *indramahotsava*, a *rāja-karma*, would be simply senseless. And kaṇḍ. 139, though its style in general does

not differ from those parts of the work, which deal with house ceremonies proper, is also subject to suspicion, because it deals with materials, which have been treated previously in their proper place at 56. 8 fg. Here the pupil is made to recite the *sāvitrī*; at 139. 10 the *sāvitrī*, and in addition two very characteristic Atharvan mantras, iv. 1. 1, and i. 1 fg. This looks very strongly like an after-thought in the vein of the *pariṣiṣṭas*, and due to the constantly growing desire to vindicate for this Veda by every device a position of unimpugnable strength and orthodoxy among the canonical books; cf. e. g. the extract, Ath. Pariṣ. 2. 3, 4, reported in J. A. O. S. xi, p. 378, note. A bit of technical evidence, that this *kaṇḍikā* is not quite of a piece with the main body of the work, seems to be furnished by the word *triṣaptīya* 139. 10. At Kāuṣ. 7. 8 there is a *paribhāṣā-sūtra*, which demands that during the rest of the work *pūrvam* (sc. *sūktam*) shall be the handy designation of the *triṣaptīya*-hymn i. 1: this is consistently carried out throughout the work, wherever this hymn is employed; see 10. 1; 11. 1; 12. 10; 14. 1; 16. 5; 18. 1, 19; 32. 28. The fact that this *adhikāra* is not valid here, shows at any rate the insufficient assimilation of this chapter to the rest of the work, and seems to point pretty strongly, along with the afore-mentioned evidence, to the late character of the chapter.

Similar is the case of *kaṇḍ.* 138. This contains a broad presentation of the *aṣṭakā*-ceremony, which appears previously, treated in good *sūtra* style, at 19. 28 fg. Keçava recognizes the essential identity of both accounts, and treats them together in *kaṇḍ.* 19. I see no reason for doubting, that *kaṇḍ.* 138 represents a later addendum. And a consideration of the style of *kaṇḍ.* 140, which deals with the *indramahotsava*, warrants the same conclusion. This also is to all intents a *pariṣiṣṭa*, and it occurs in a very slightly extended form as the 19th of the Atharva-*pariṣiṣṭas*, which proves at least, that there was nothing foreign to such a collection in its style and language. Again I cannot regard the systematic account of the *ājya-tantra*, which is presented in *kaṇḍ.* 137, as anything more than a somewhat extended account of a part of the *darṣapūrṇamāsa*-cere-

monies, enriched, to be sure, by precepts for making the *vedi* and the *lakṣaṇam*. Kāuṣ. 6. 29, 30 reads: *imāu darṣapūrṇamāsāu vyākhyātāu | darṣapūrṇamāsābhyāṁ pākayajñāḥ*. There is therefore no occasion for a corresponding provision at 137. 43: *vyākhyātāṁ sarvapākaya-jñāyāṁ tantram*. At 137. 37—40 the four long sūtras 3. 5—8 are repeated verbatim: a mere allusion would have sufficed in a concinnate single sūtra work, as e. g. the mantra at 2. 1 is repeated correctly in pratika at 137. 32. That kaṇḍ. 137 from the standpoint of sūtra-style, is later than kaṇḍ. 1-6, may be seen by comparing the passage 2. 41, *agnir bhūmyām iti tisṛbhīr*, with 137. 30, where the pratikas of all three verses (xii. 1. 19—21) are written out in full. We may add that the paddhatis (Keçava, Daç. Kar., Ath. Paddh. and Antyeṣṭi) implicate almost inextricably passages from one and the other account, in describing either the *darṣapūrṇamāsāu* or the *ājyatantra*.

We may therefore believe with as much certainty, as lies in the nature of such deductions, that adhyāyas xiii and xiv represent a later stratum of the work.

Very peculiar is the position of the first six kaṇḍikās of the first adhyāya. After a few very general paribhāṣā-sūtras (1—8), which deal with the sources of the work, a set of more special paribhāṣās follow (9—21). These deal with differences between the worship of the *devās* and the *pitaras*, as is frequently the case at the beginning of sūtra works: e. g. Çāṅkh. Çr., Āpast. Gr. etc. Otherwise the first six kaṇḍikās treat the *darṣapūrṇamāsa*-ceremonies only. But the scope of the paribhāṣās 9—21 must have been greater than the first six kaṇḍikās, as no allusion to any form of worship of the manes occurs in these. It would be possible to suppose that these paribhāṣās allude to a later part of the work, and this is no doubt the case; see especially adhyāya xi. But technically there is this difficulty: immediately after the *darṣapūrṇamāsāu* there are three kaṇḍikās, containing paribhāṣās of much wider scope; these are applied from that point on, while there is for a long series of chapters no occasion for the action of the adhikāra of 9—21 in the first kaṇḍikā. I cannot withhold the impression, that the first six kaṇḍikās did not

originally stand where they now are found, and that they were placed there in deference to the ordinary habit of the Yajus-saṁhitās (see TS., MS., Kāth. S., Kap. S., and VS.), or still more primarily the ṛāuta-sūtras (Çāṅkh., Āçv., Lāty., Kāty., Lāty., Āpast.; cf. also Vāit. Sū.), of opening with this performance. And there is not wanting a certain amount of technical evidence in support of this view. The stanza *vratāni vratapataye* is quoted by its pratika at 6. 18, whereas it occurs in sakalapāṭha at 42. 16. This would seem to indicate, according to the ordinary habit of the Kāuṇika and the Vāit. Sū., that 6. 18 originally followed 42. 16. It must be mentioned however, that a similar instance, which does not admit of such an interpretation, appears in the case of the stanza *acyutā* (Keç. *acyutā dyāur iti*), whose pratika at 35. 12 is followed by the sakalapāṭha at 98. 2. In fact the mantras of adhyāya xiii seem occasionally to be handled, as though they formed a little saṁhitā by themselves; so e. g. the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 29, quotes the mantra at Kāuç. 104. 2 (see the note there) by its pratika *yā asurā* (!) along with pratikas of Atharvan verses. The sūtra *pra yacha parçum iti darbhāhārāya dātraṁ prayachati* (5. 24) is followed at 8. 11 by a paribhāṣā-sūtra to the same effect in somewhat modified language. This seems to prove at least, that chapters 1—6 are not constructed in harmony with the chapters following. I do not venture to decide, whether they once stood in some other part of the work, or merely represent a different stratum, worked over by some special hand, or dating from a later period. They might have stood fittingly between kaṇḍikās 52 and 53, immediately after the Atharva-sūtra proper, and at the beginning of the grhya-chapters. I am content, however, to point out the peculiarities of this section, without urging any conclusion.

The Atharva-sūtra proper, as it has been styled above, begins at kaṇḍ. 7, and extends to kaṇḍ. 53, though it is interrupted by the passages kaṇḍ. 42. 15 to the end of 45, which are in the style of the grhya-sūtras. This part of the work presents the strongest characteristics of Atharvan life, while the remaining kaṇḍikās, up to the end of adhyāya xii, present ordinary grhya-practices, treated from the point of

view of the Atharvan, and upon the foundation of Atharvan mantras. The Atharva-sūtras are written in condensed sūtra-style, and contain by far the most original practices: the language of these sūtras is noteworthy for its striking lexical materials, and their value as an aid towards the exegesis of the Atharva-saṁhitā is of a very high order. Cf. the editor's articles, containing contributions to the exegesis of the AV., a list of which is given on p. xlii. They differ more-over from the rest of the work in quoting very few mantras which are not found in the Atharva-saṁhitā. The style of the grhya-sūtras is palpably broader than that of the Atharva-sūtras, and there are a number of technical points which differentiate the two divisions. Altogether the impression left upon the perusal of both is, that the final result of the redaction, which we have before us, represents the fusion of an Atharva-sūtra with an ordinary grhya-sūtra.

The most salient point which distinguishes the grhya-sūtras are the very frequent mantras not derived from the Atharva-saṁhitā, and therefore given in sakalapāṭha. Frequently both pratika and sakalapāṭha of the same mantra occur together: at 6. 2 the pratika follows the sakalapāṭha; at 42. 15, 17; 62. 20, 21; 68. 9, 10; 68. 25, 26; 72. 13, 14; 90. 25—91. 1; 92. 30, 31; 97. 7, 8; 107. 1, 2; 108. 1, 2; 117. 3, 4; 128. 3, 4; 133. 2, 3; 139. 25, 26 the pratika precedes the sakalapāṭha. Occasionally Atharvan pratikas occur together with mantras in sakalapāṭha: 6. 2; 71. 6; 72. 13; 78. 10; 133. 2. The extent of the mantra-material, not derived from the AV., is very considerable, as may be seen by surveying index C.

The broader style of the grhya-sūtras is best recognized through their mode of quoting pratikas. At the beginning of 68. 27 three successive verses are cited each with their pratika (cf. also 137. 30). At 54. 9; 57. 7; 75. 24; 79. 17; 90. 15; 92. 30 the phrase *iti etayā* (sc. *rcā*) is employed in quoting a single verse; at 68. 27 this is extended to *iti sārddham etayā*; at 77. 5 we have *ity etām rcam*; at 90. 25 *ity etābhiḥ* (sc. *rgbhiḥ*). Similarly the phrase *iti sūktena* occurs at 64. 27; *ity anena sūktena* at 53. 13; *ity etena sūktena* at 54. 5; *ity etāis tribhiḥ sūktāiḥ* at 67. 15; at 65. 9 *iti sūktena* refers only to part of a hymn

(x. 9. 3fg.). The word *ubhayor* at 81. 20 precedes tautologically the quotation of two pratikas; the expression *iti drābhyām* (sc. *rgbhyām*) at 57. 23 is employed in addition to the quotation of the two pratikas of vii. 61. 1, 2, while at 54. 7; 56. 1; 57. 1 the same expression is employed, when only the pratika of the first of the verses is quoted. At 57. 29; 68. 27; 71. 12; 87. 29 we have *iti tisrbhiḥ* (sc. *rgbhiḥ*), or *iti tisraḥ* (sc. *ṛcaḥ*); at 54. 18; 71. 8 *iti catasraḥ* (sc. *ṛcaḥ*); at 54. 10; 75. 11 *iti pañcabhiḥ* (sc. *rgbhiḥ*). Expressions of this sort are almost entirely wanting in the Atharva-sūtra; I have only noted the following: at 9. 1; 35. 12 *ity ekā* (sc. *ṛk*) indicates, that only a single verse of the hymns in question is to be recited; at 19. 28 *iti sarveṇa sūktena* seems superfluous. This implies a notable difference in style, and, while it may be in part due to the fact that the mantras in the grhya-sūtras frequently represent parts of longer hymns, involving for their subdivisions the need of such special definitions, yet there is at least no occasion for them in many of the cases enumerated.

A somewhat subtle difference in the forms of the root *cam* + *ā* points to the same conclusion. The MSS. agree unanimously in writing *ācamayati* in the Atharva-sūtras (25. 34; 26. 14; 27. 4; 28. 1; 29. 13; 41. 23), but *ācāmayati* everywhere else (44. 5; 109. 8; 110. 6; 111. 8). A similar topical differentiation seems to appear in the occurrence of *juhvaḍ* as nom. sing. masc. of the present participle of root *hu* in the Atharva-sūtra (15. 1): *juhvan* is the form of the grhya-sūtras (71. 7; 109. 5; 110. 4; 111. 5; 126. 9). Less tangible, and less easy to formulate is the general difference in style between the Atharva-sūtras and the grhyasūtras: the latter are broader, naiver; the former severer and more technical. We may point to a few expressions illustrative of the grhya-style: *tatrāi 'tat sūktam anuyojayati* (53. 7); *āpas tāsū niktṛā taṇḍulān āvapati* (61. 36); *ājyam juhuyāt* (63. 9: *ājyam* is superfluous on account of the adhikāra of the paribhāṣā-sūtra 7. 3); *athā 'ta odanasavānām upācāarakalpam vyākhyāsyāmaḥ* (67. 5); *puṇbhyaṁ ekāikasmāi tisrastisras tā adhyadhy udadhānam paricṛtya* (72. 12); *pūrvayor uttarasyām sraktyām* (75. 26: ordinary sūtra-style demands *pūrvottarasyām*), etc. The passage 53.

3 fg.: *idhmaṁ prāñcam upasamādhāya*, etc. is repeated in full at 67. 20 fg.; 139. 3 fg. Its frequent occurrence in full in adhyāya xiii has been stated above, p. xxiii. Similarly, longer passages are given in full twice at 42. 15, 16; 68. 35, 36; at 62. 2 fg.; 68. 18 fg., and at 71. 16 fg; 86. 19 fg. The style of the grhya-sūtras seems to hold an intermediate position between that of adhyāya xiii, which broaches upon the diction of the pariṣṭas, and that of the Atharva-sūtras.

I would finally draw attention to the fact, that kāṇḍa xix of the AV., whose relation to the Kāuṣika is peculiar (see below p. xl), is never quoted in the Atharva-sūtras.

It lies in the nature of such investigations as the preceding, that they are not equally secure at all points. The ground is not firm, and the opportunities for confusing subjective impression with objective fact are abundant. I shall be content if these remarks have made it clear, that the sūtra ascribed to Kāuṣika is a work dating from the later sūtra-period; that it contains various strata not so cunningly assimilated, as to hide their individual character, due either to separate authorship, or varying period of composition; that the distinction between Atharva-sūtras and grhya-sūtras is justified by their difference in subject-matter, style and sūtra technique; that adhyāyas xiii and xiv are probably of later origin than the rest of the work, a fact which the final redaction of the work did not quite succeed in covering up; finally, that the first six kaṇḍikās of adhyāya i seem to have formed originally a part of a later stratum of the work.

iii. The relation of the Kāuṣika to its saṁhitā.

The student of Atharvan literature is confronted by the unswerving native tradition, that the AV. existed in nine schools, or variations (*cākhā, carāṇa, bheda*). The chief sources for this tradition are: 1. The two carāṇavyūhas. One, counted as the fifth pariṣṭa of the White Yajur-Veda, registers the schools of the AV. in chapter 1; another carāṇavyūha figures as the 49th pariṣṭa of the AV., and deals with the same subject in shorter form. — 2. Incidental mention in Pāṇini, in the Mahābhāṣya, and other literature accessory to Pā-

mini. — 3. The very late over-systematic reports of the Purāṇas, and other late literature, e. g. the Samskāraganapati of Rāmakṛṣṇa. — 4. Incidental mention throughout the literature of the Atharvan itself. — The question of the çākhās has been treated often: see Weber, Indische Studien i. 152, 296; iii. 277—278; xiii. 434—435; Omina und Portenta p. 412—413; Indische Literaturgeschichte p. 170 Max Müller, Ancient Sanskrit Literature p. 371; Rajendralālamitra in the introduction to the Gopathabrāhmaṇa p. 6; Çabda-kalpadrūma, s. v. *veda*; Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. 24 fg.; the editor in J. A. O. S. xi. p. 377—378; Simon, Beiträge zur Kenntniss der vedischen Schulen, p. 31.

The native tradition on this subject is analyzed most systematically and critically by Professor Roth in the monograph cited above. He arrives at the conclusion, that five school-names may be securely picked out of the varying reports as authentic; four more he rejects as untrustworthy. I believe however, that a closer adherence to the incidental references to the çākhās, contained in the literature of the Atharvan itself, will serve to purify the collective tradition on this subject to such an extent, as to render it pretty certain what nine schools were regarded by the Atharvavedins themselves in the light of separate çākhās. Just as it was possible for the editor to fuse the variegated reports throughout Hindu literature about the five kalpas of the AV. into a single tenable result — see J. A. O. S. xi, p. 379 fg. — so also is it possible here to reduce the many conflicting accounts to one fundamental one. And there can be no doubt, that of the four sources of our knowledge on this subject the fourth, i. e. the literature of the Atharvan itself, is the most valuable.

The smaller caranavyūha (Ath. Pariç. 49) was accessible to the editor in four MSS., whose readings of the passage bearing upon this question may be summarized as follows: *tatra brahmavedasya nava bheda bhavanti tad yathā | pāippalādās taudā māudāḥ çāunakīyā jājalā jaladā brahmavadā devadarçāç cāraṇavāidyāç ca**. I

* *tāudā* is conjectured: the MSS. read *stāudāḥ*, but the *s* is certainly due to the very frequent false sandhi of final *s* before *t* (विष्-

believe, that these nine school names are the nine çākḥās of the AV., and that the portentous mass of blundering report, which overcrusts this, is due to false MS. readings, to more or less conscious malformation of these names on the part of later writers, and finally to later additions.

i. The *pāippalāda*, also *pāippalādaka*, *pāippalādi*, *pippallāda*, *pāippala*, *pippala*, *pāippalāyana*, etc. These patronymics go back to the name of an ācārya *pippalādi*. The name occurs in Atharvan literature as follows: The colophons at the end of the kāṇḍas of the MS. of the Kashmirian çākḥā of the AV. exhibit the words *ātharvanika-pāippalāda-çākḥā*; see Roth, *ibid.* p. 12. At the end of a group of mantras, which wind up the first Ath. Pariç., and are derived according to Roth *ibid.* from the Kashmir recension: they are printed *American Journal of Philology* vii. nr. 4, p. 486—487 (Seven Hymns of the Atharva-Veda p. 20—21). In the colophon of the Praçnopaniṣad: *iti çrī pippalādātharvane (!) çākḥāyām praçnopaniṣat samāptā*; see Weber, *Verzeichniss der Berliner Handschriften* i p. 86, nr. 346. In the colophons to the second half of the Vāitāna-sūtra (adhyāyas ix—xiv), which contains *prāyaścitta*-rules, e. g. at the end of adhy. xiv: *ity atharvavede vāitānasūtre prāyaścittaprasaṁge caturdaṣo 'dhyāyah ... çrīmadguru-atharvaṇācārya-pippalāda-çāmyumātharvaṇāya (!) namaḥ ... çrīmadguru-atharvaṇācārya-pippalāyana (!) samāpto 'yam*. The *pippalādiçāntigaṇa*, Ath. Pariç. 34. 20 (cf. Kāuç. 9.3, note), begins with the pratika *çam no devī* (vulgata i.6), which is in all probability the opening verse of the Kashmir çākḥā: see below p. xxxvii, and Roth *ibid.* 16, 17. Further Ath. Pariç. 2. 3, 6; 23. 10; 24. 14; 41. The name is also reported in all other authorities: Pāṇini, *gaṇa kārta*, the Mahābhāṣya (Ind. Stud. xiii. 435), the caraṇavyūha of the White Yajur-Veda, and the Purāṇas: see the authorities cited above, p. xxxii.

ii. The *tāuda* (MSS. *stāuda*). The report of the caraṇavyūha is supported by the parallel patronymic *tāudāyana* (MSS. *stāudā-*

बादाः सौदाः). — One MS. reads *jāmvālāḥ*; two *jābālāḥ*. — Two MSS. read *divadarçāḥ*. — One MS. reads *cāraṇavidyāç*. —

yana), Ath. Pariç. 23. 3. This is the only occurrence of the name in Atharvan literature, as far as is known at present. From these two forms are propagated a brood of variants, too numerous to report in full; the most interesting are: *tāuta* in the ÇKD.; *tāuttāyana*, *tottāyanīya* in the caraṇavyūha of the White Yajus. Here also belong the *bhūtāyanas* of the Devī-purāṇa (Ind. Stud. iii. 277), etc. The passage, Ath. Pariç. 23. 3, reads; *ā skandhād uraso vā 'pī 'ti stāudāyanāiḥ smṛtā* (sc. *araṇiḥ*).

iii. The *māuda*. The earliest authority for this school, known at present, is Ath. Pariç. 2. 4; 23. 3. At 2. 4 the *māuda* and *jalada* are attacked by the *pāippalāda* and *çāunaka*, as follows: *pāippalādaṁ guruṁ kuryāt çrīrāṣṭrārogyavardhanam | tathā çāunakinam cā 'pi deva-mantravipaçcitam | ... purodhā jalado yasya māudo vā syāt katham cana | abdād daçabhyo māsebhya rāṣṭrabhraṇçaṁ sa gachati*. The name *māudāyana*, Ath. Pariç. 24. 10, is the fuller patronymic of the same school; cf. *pāippalāyana*, (*s*)*tāudāyana*, *jaladāyana*. Pāṇini, gaṇa *kārta*, and the Mahābhāṣya also report the *māuda* in close connection with the *pāippalāda*: see Ind. Stud. i. 152; xiii. 435. The name *damoda*, which is found in several MSS. of the caraṇavyūha of the White Yajus (see Gop. Br. Introd. p. 6; Ind. Stud. iii. 277), has evidently in the confusion of the texts borrowed its first syllable *da-* from the end of *pāippalāda*.

iv. The *çāunakīya* or *çāunakin*. The term *çāunakin* occurs as a school-name at Kāuç. 85. 8. At. Vāit. Sū. 43. 25 a *çāunaka*-sacrifice is mentioned: 'the *çāunaka*-sacrifice is for him who is desirous (of knowing) witchcraft'; in Ath. Paddh. at Kāuç. 1. 6 the Vāitāna-sūtra is cited as *çāunakīya-sūtra*. The title of the published prātiçākhyā of the AV. is *çāunakīyā caturādhyāyikā*; see J. A. O. S. vii. 333 fg. At Ath. Pariç. 24. 10 the members of this çākhā are called *çāunakeyāḥ*; the name of an ācārya *çāunaka* occurs ibid. 20. 1; 23. 3; 24. 13; 26. 1, 31; 54. 1; 65. 6; 71; *çāunaki* appears at 1. 4. We have further the explicit statement of Sāyaṇa in the introduction to his commentary on the AV., that the Kāuçika is the ritual book for four çākhās, the *çāunaka* at the head. Shankar Pandit, in the London Academy of June 5,

1880, states, that the four çākhās are the Çāunakīyas, Akṣalas (? Jā-jalas), Jaladas and Brahnavadas. A similar statement occurs in the introductions to Keçava and the Ath. Paddh.; see J. A. O. S. xi, 377, and above p. xvii. The name occurs very frequently outside of Atharvan literature, e. g. Pāṇ. iv. 3. 106, and in the gaṇa *çāunaka* along with the *devadarçaninaḥ* (! cf. Kāuç. 85. 7, 8). In the outside reports of the Ath. çākhās the name occurs with many corrupt variants, and I believe that the *kāunakhin*, or *kunakhin* (cf. Roth loc. cit. 25), who are frequently mentioned along with the *çāunakin*, are the result of a popular etymology, perhaps with sinister intent (*kunakhin* 'sick-fingers'), based upon the name *çāunakin* itself. Variants of *çāunakin*, which seem to form the bridge between the two names, occur, e. g. *kāunakīyāḥ* in the Chambers Cod. of Ath. Pariç. 49; *sakunakhā*, Gop. Br. Intr. p. 6. Moreover ç and k are easily interchanged: cf. *lopāça* and *lopāka*; *çarkoṭa* and *karkoṭaka*, etc.; see KZ. xxv. 125; P. A. O. S. for May 1886, p. xl. No such school as the *kāunakhin* is, as far as known, mentioned anywhere in Ath. literature.

v. The *jājāla*. The name occurs only once in the unequivocal passage, Ath. Pariç. 23. 2: *bāhumātrā devadarçāir jājālāir ūrumātrikā* (sc. *araṇiḥ*). In the Mahābhāṣya the school is represented by the name of its ācārya *Jajālī* (Ind. Stud. xiii. 435). In Shankar Pandit's statement, quoted in the preceding section, the Akṣalas are pretty clearly a corruption of the same word. Of the many variants, which occur in the later accounts of Atharvan schools, *jābāla* is especially frequent, and is supported by readings of Ath. Pariç. 49: if we distrust with Professor Roth, *ibid.* p. 25, the name *jājāla*, we may perhaps substitute *jābāla*, a name known elsewhere in Vedic literature. I have found nothing to support his surmise, that the ācārya *bhāgali*, Kāuç. 9. 10; 17. 27; Vāit. Sū. 1. 3; 22. 1; 28. 12, is at the bottom of this school-name.

vi. The *jalada* occur in the interesting passage, Ath. Pariç. 2. 3—5, excerpted above under *māuda*. The name is authenticated further by the patronymic *jaladāyana* at Ath. Pariç. 23. 2; *jaladāyanāir vītastir vā* (sc. *araṇiḥ*) *ṣoḍaçe 'ti tu bhārgavāḥ*. According to

Shankar Pandit, loc. cit., the Jalada are one of the çākhās, of which the Kāuçika is the sūtra (*saṁhitāvidhi*).

vii. The *brahmavada*. This name I have not as yet found in any Atharvan work outside of the caraṇavyūha. It is mentioned by Shankar Pandit, loc. cit., and the secondary texts are unanimous in presenting it, or some variant of it more or less corrupt: *brahma-vala*, *brahmabala*, *brahmadābala*, *brahmapalāça*, and others still worse.

viii. The *devadarça* or *devadarçin*. At Kāuç. 85. 7 they occur in conjunction with the *çāunakin*, as also in Pāṇini, gaṇa *çāunaka*, in the form *devadarçaninaḥ*. They occur also in Ath. Pariç. 23. 2: see above under *jājala*. In the later sources there are many variants: *divadarça*, *devarçi*, *vedadarça*, etc.

ix. The *cāraṇavāidyā* (var.-*vidyā*). The name occurs in Keçava at Kāuç. 6. 37, and in Ath. Pariç. 23. 2: *cāraṇavāidyāir jaṅghe ca māundenā 'ṣṭāṅgulāni ca* (length of the *araṇi*).

That the preceding sketch reproduces the tradition of the Atharvan schools in reference to their çākhās, may, I think, be regarded as certain. Why these school-names are picked out, while others, e. g. the *bhārgava*, who figure by the side of the *cāraṇavāidyā*, *māuda*, and *jalada* at Ath. Pariç. 23. 2, are omitted from this list, it is no more easy to divine than the elevation of the insignificant Çāntikalpa to a place among the five kalpas, by the side of the sūtras of the AV.; cf. J. A. O. S. xi, 378fg.: in intrinsic interest the Çāntikalpa is excelled by a score or more of the Ath. Pariç. 23. 2. We may take it for granted, that in both cases names of very different importance and scope have been associated on very superficial grounds. And the report quoted above, that the Kāuçika is the *saṁhitāvidhi* of four of these çākhās, excludes the possibility, that these school-differences extend in every case to the *saṁhitās* themselves, or even to the sūtra of the same *saṁhitā*.

Hitherto, in fact, there have been found no traces of the existence of *saṁhitā*-çākhās in addition to the vulgate and the Kashmir recension. Professor Roth in his tract, *Der Atharva-Veda in Kaschmir*, has associated the latter version with the *pāippalāda*, not with unhesit-

ating assent in every quarter. I see no reason for doubting his conclusion. The fact that the name *pāṇḍalāda* is found occasionally associated rather loosely with Atharvan productions, which seem to have no nexus with that school (cf. above under *pāṇḍalāda* p. xxxiii), is paralleled so frequently in the history of the other Vedas, as to need no special explanation. The surmise, that the vulgate belongs to the school of the *çāunakin* (cf. Gop. Br. Intr. p. 7; Roth, *ibid.* 27), can now be regarded even as more certain. In the first place there is no reason to doubt the authority of the Ath. Paddh. in naming the Vāitāna-Sūtra a *çāunakīya-sūtra*; the dependence of this upon the Kāuṇḍika is equally certain: the Kāuṇḍika is therefore also a sūtra of the *çāunakin*. The report of Keçava, Ath. Paddh., and Sāyaṇa, that the Kāuṇḍika is *catasṛṣu çākhāsu çāunakādiṣu saṁhitāvidhiḥ*, independently points to the same conclusion. At Kāuṇḍ. 85. 7, 8, where a difference of opinion between the *devadarçin* and *çāunakin* is reported, the Kāuṇḍika sides with the latter: this seems to support the same position; cf. J. A. O. S. xi, 377. There is no room for doubt, that both the Kāuṇḍika and the Vāitāna are *çāunakīya*. And the evidence that both these sūtras are based upon the vulgate, in other words that the vulgate itself is of the same *çākhā*, is fully as strong.

There is in existence in Atharvan literature a persistent tradition, that the Atharva-saṁhitā began with the verse *çam no devīr abhiṣṭaye*, instead of with the verse *ye triṣaptāḥ*, i. 1. 1 of the vulgate. So Gop. Br. i. 29: *çam no devīr abhiṣṭaya ity evamādin kṛtvā 'tharva-vedam adhīyate*. In the *brahmayajña*, which contains a list of the initial verses of the Vedas, the Atharvan is represented by the verse *çam no devīr abhiṣṭaye*: see A. Bourquin, *Brahmakarma* (Paris 1884). *Adhyāya* v, p. 130, bottom. And, according to Haug, *Brahma und die Brahmanen*, p. 45, there are MSS. of the vulgate AV., which actually begin with this verse, repeating it in its ordinary place i. 6. 1. Further, according to Haug, *ibid.*, and Bhandarkar, in the *Indian Antiquary*, May 1874, p. 132, (cf. also Roth, *ibid.* p. 16), a devotee of the AV. must recite in the morning, when rinsing his mouth, both the verses *ye triṣaptāḥ* and *çam no devī*. In the intro-

duction to the Mahābhāṣya also the verse *ṣaṁ no devī* is given as the initial verse of the AV.: see Haug, *ibid.*; Weber, *Ind. Stud.* v. 78; xiii. 433.* In the Pāippalāda-saṁhitā, which is known at present only through the single MS. in the possession of Professor Roth, the first folio is wanting, but this scholar has surmised, that the opening verse of this saṁhitā was the mantra in question, as it does not occur in any other part of the codex, and the opening verse of the vulgata, *ye triṣaptāḥ*, occurs at the beginning of the second anuvāka. This may now be considered as nearly certain, for the *pippalādiṣāntigaṇa*, Ath. Pariç. 34. 20 (see Kāuç. 9. 7, note) begins with the pratika *ṣaṁ no devī*; cf. p. xxxiii.

The Çāunakīya-saṁhitā, on the other hand, begins with the verse *ye triṣaptāḥ*. The MSS. of the Atharvan, which, according to Haug, begin with *ṣaṁ no devī*, exhibiting the same verse also in its proper place i. 6. 1, owe this addendum to the tradition as reported above. In the *vedavratasyā* "deçanavidhi, Ath. Pariç. 44. 6 fg., the statement is made, that *ye triṣaptāḥ* is the opening verse of the AV. In the Vāit. Sū. neither *ye triṣaptāḥ*, nor *ṣaṁ no devī* happen to be mentioned at all; but the Kāuçika furnishes most unequivocal testimony to the effect that, as far as it is concerned, the words *ye triṣaptāḥ* introduce the first hymn of the collection, upon which it is based. The paribhāṣā-sūtra 7. 8 reads: *pūrvam triṣaptīyam*, i. e. "whenever the word 'first' (sc. hymn) is employed, the *triṣaptīya*-hymn (is to be understood)". Accordingly, in practise, the sūtra employs the word *pūrvā* as the short technical designation of this hymn: see above p. xxvi. This is a pretty conclusive indication that the Kāuçika belongs to the vulgata, and that the latter therefore is *çāunakīya*, as is distinctly reported for all its three sūtras: Kāuçika, Vāitāna, and Prātiçākhyā.

Further technical points of contact between the two texts are the following: According to Ath. Prātiçākhyā i. 81 an *o* before *iti*

* Haug, *ibid.* p. 43 fg., advances the bold and quite improbable statement, that the AV. is known in the Avesta (Yaçna 9. 24) by the name of *apām aiwisti*, which he identifies with the words *āpo* and *abhiṣṭaye* of this mantra.

which is *anārṣa*, that is, which does not form part of the text of the *saṁhitā* is *pragṛhya*, i. e. remains unchanged. Whitney, J. A. O. S. vii. 385, naturally recognizes the scope of this rule only in the concurrence in the pada-pāṭha of vocatives in *o* with *iti*. But the diaskeuasts of the Kāuṣika seem also to be dominated by this rule, for when a vocative in *o* ends a pratika, and is therefore followed by *iti* the *o* remains unchanged: e. g. *ābayaḥ iti* 30. 1; *param mṛtyo iti* 71. 21; 86. 24; at 74. 20 the same sandhi occurs at the end of a passage in sakalapāṭha: . . . *mā riṣāma indo iti*. In fact it would look as though the rule of the prātiçākhyā intended to include these cases, if the same sandhi did not occur likewise before other words; at 62. 15 we have *babhrer adhvaryo idam prapām iti*, etc. These cases represent at any rate a point of contact between the two texts. In general the text of the MSS. of the vulgate is carefully reproduced in the Kāuṣika; e. g. at 61. 44 the pratika of xi. 1. 23 is quoted: several MSS. of the Kāuṣ. repeat the bad variants of several Ath. MSS., reading *aṁsadṛim* for *aṁsadhrim*. At Kāuṣ. 71. 16; 86. 19 the MSS. write . . . *sīse mṛḍhvam iti* just like the Ath. MSS.: the editors of the vulgata have emended *mṛḍhvam* to *mṛḍḍhvam*. Especially true is this of the few pratikas derived from kāṇḍa xix (see below): the ancient blunders of the Ath. MSS. reappear. So *vāñ ma āsyann* (for *āsann*) *iti*, xix. 60. 1 at Kāuṣ. 66. 1; *avyasaç* (for *avyacasaç*) *ce 'ti*, xix. 68. 1 at Kāuṣ. 139. 10.

It is moreover evident, that the Kāuṣika presupposes the vulgata, because the overwhelming majority of the hymns of this *saṁhitā* are quoted in pratika: it is therefore assumed, that he who practices the ritual, knows these hymns by heart. Aside from kāṇḍa xix, which will be discussed below, only very few passages, which occur in the *saṁhitā* appear in full in the sūtra: vi. 85. 2^{ab} at Kāuṣ. 6. 17; vii. 48. 2^{cd} at 106. 7 (p. 260, note 8, of our text); viii. 2. 9^{cd} at 97. 6; xiv. 1. 13^{cd} at 75. 5. It is evident in every one of these cases, excepting the last, that the mantra is not derived from the *saṁhitā* at all: the partial identity of the mantra, quoted in full, with the Ath. passage is accidental — a very ordinary phenomenon in comparing mantras

of different schools. The Kāuṣika however omits entirely kāṇḍas xv and xx, the former apparently on account of its impractical, allegorical nature (the *vr̥tya*-book); the latter, either because it was added after the composition of the sūtra, or, as seems more likely, on account of its evident connection with ṛ̥ta-practices: it is, with few exceptions, employed in the Vāitāna-sūtra for use at the *ṣastras* and *stotras* of the soma-sacrifices; see Vāit. Sū., Index of quotations.

Of special interest is the relation of kāṇḍa xix to the sūtra. Only very few mantras are cited by their pratikas: xix. 52. 1 at Kāuṣ. 6. 37; 45. 17; 68. 29: xix. 59. 1 at 6. 37: xix. 60. 1 at 66. 1: xix. 64. 1 at 57. 26: xix. 68. 1 at 139. 10. The rest of the quotations in index D, which refer, to kāṇḍa xix, represent mantras quoted in the in sūtra in sakalapāṭha: they are therefore not derived from the ṣauna-kīya-saṁhitā. Curiously enough Dārila at Kāuṣ. 6. 37 substitutes the sakalapāṭha of the entire hymn even for one of the very rare pratikas: xix. 59. It has been pointed out above that the part of the Kāuṣika, which is here styled Atharva-sūtra, does not contain any quotations in pratika from kāṇḍa xix. Altogether the book occupies in the sūtra an intermediate position between a collection fully established within the saṁhitā of the school, and a body of mantras, distinctly recognized as hailing from a different school. According to Roth, *ibid.* 18, the materials of kāṇḍa xix occur scattered throughout the pāippalāda-ṣākhā: we may assume that they were known in the tradition of all the Atharvan schools, that they were left out during a first diaskeuasis, but were afterwards thought worthy of being collected and added. While the Ath. Prātiṣ. according to Whitney, J. A. O. S. vii. 334, 581, does not as yet recognize the kāṇḍa in question at all, the Kāuṣika seems to be in an attitude of hesitance: some mantras are so familiar to its school-fraternity, as to need indication only by pratika; others it is still thought advisable to present in full. The familiarity with these mantras evidently increases in the later Atharvan literature: in the pariṣiṣṭas kāṇḍa xix is on a level with the preceding books, and quotations from it are especially frequent. So e. g. xix. 7 is quoted at Nakṣatrakalpa 10: xix. 9

at Naks. 26, and Ath. Pariç. 4. 4; 6. 2: xix. 16 at 4. 4; 6. 2: xix. 17, 18 at 19. 1; xix. 26 at 13. 1; xix. 38, 39, 47, 49, at 4. 4; xix. 56, 58 at 8. 1, 2. A considerable number of mantras from kâṇḍa xix are quoted in the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34.

I can not leave this subject without alluding to the question, which Hjllebrandt has raised in his two interesting papers in Bezz. Beitr. viii. 195 fg., and ZDMG. xl. 708 fg. Does the sūtra ever indicate that a given mantra or hymn is, as far as it is concerned, in a different condition from that presented in the saṁhitā? In general the mantras and hymns employed by the sūtra are just those of the saṁhitā, as regards the wording, and the number and arrangement of the stanzas, of which they consist. But the following point is worthy of note in this connection. When an Atharvan hymn is evidently of a composite character, in other words when several hymns have been fused by the redactors of the saṁhitā into one, then the sūtra recognizes this composite character by employing each independently in its proper value. So e. g. AV. iv. 38 is evidently composite in its character. Grill, Hundert Lieder des Atharva-Veda (second ed.), p. 140, remarks in reference to stanza 5-7: '(sie) gehören ursprünglich nicht zum Vorhergehenden, wenn sie auch der Redactor des vierten kâṇḍa damit verband, oder verbunden vorfand'. The Kāuṇika supports perfectly this criticism, which is patently justified by the internal evidence of the hymn itself: stanzas 1-4, contain a gambling-charm, and are treated at 41. 13, along with the very similar hymns vii. 50, and vii. 109; cf. Zimmer, Altindisches Leben p. 285. On the other hand stanzas 5-7 are employed at Kāuṇ. 21. 11 (see Keçava ibid.) in a cattle-charm: so thoroughly are the last stanzas recognized as independent from the preceding ones, as to be endowed with a special technical name, *karkīpravādāḥ* (sc. *ṛcaḥ*). Cf. also Kāuṇ. 66. 13. In the same manner the palpably composite character of vii. 74 is recognized by the sūtra. At 32. 8 the first two stanzas are rubricated in a performance intended to drive away the kind of sores called *apacit*; cf. the editor in P. A. O. S. for October 1887, p. xv. At 36. 25 stanza 3 is fitly employed in a charm against

jealousy, and stanza 4 is engaged properly at 1. 34 (also Ath. Pariç 10). What depth of incapacity led the Atharvan diaskeuasts to group together mantras of such widely different character it is not always possible to tell. Similarly AV. vii. 76 is divided by the Kāuçika and Vāitāna conjointly into three sections: stanzas 1, 2 at Kāuç. 31. 16; stanzas 3-5 at 32. 11; stanza 6 at Vāit. Sū. 16. 14. That the tradition of the ritual is in all these cases superior to that of the *saṁhitā* cannot be doubted.

iv. The lexicon of the sūtra and its commentaries.

In various papers the editor has drawn attention to the extraordinarily rich contributions, which accrue to the Vedic lexicon from the sūtra and its commentaries: see especially P. A. O. S. for October 1883 (Journ. vol. xi p. CLXXii); for May 1885 (Journ. vol. xiii, p. XLii fg.); for May 1886 (ibid., p. CXii fg.); for October 1886 (ibid, p. CXXXii fg.); for October 1887 (ibid. p. CCXXvi fg.); American Journal of Philology, vol. vii, nr. 4, pp. 466—488. Cf. also Florenz in Bezzenberger's Beiträge, vol. xiv. p. 178 fg. Not too much, but too little was promised, when the statement was made J. A. O. S. xi. p. CLXXii, that the additions and emendations to the lexicon would amount to from 125—150 numbers: they are more nearly twice that number. But I would not on that account claim anything like a peculiar dialectic position for the cycle of literature which yields these contributions: it is hardly safe to suppose that any word, whose occurrence for the nonce is restricted to a certain text, forms in reality a characteristic feature of that text; it may yet turn up elsewhere, or if it does not, we must suppose that its absence in the great majority of cases is due to a chance restriction of literary documents. So e. g. the words *ākhu-kiri* 'mole-hill', and *antarloma* 'with the hair inside', which v. Schroeder, Māitrāyaṇī-Saṁhitā, vol. i, p. xvi, plausibly regarded as restricted to the school of the Kāthas and Māitrāyaṇīyas, occur respectively at Kāuç. 25. 11, and 81. 1. Cf. also Māitr. S. vol. ii, introduction p. x.

It will however be useful to mention briefly the new lexical material resulting from this edition, in order to exhibit its scope,

to facilitate the study of the text, and to call attention to the difficulties still unsolved. The following cases concern the AV. directly:

prāṇ 'debate, dispute', AV. ii. 27; Kāuṣ. 38. 24; *prātiprāṇ*, 'opponent, one disputing against another', AV. *ibid.*; *prātiprāṇita* 'one assailed in debate, opponent', Kāuṣ. 38. 18. Cf. J. A. O. S. xiii, p. xlii fg.; A. J. P. vii, p. 479.

āsrāvā 'diarrhoea' AV. ii. 3; vi. 44. Cf. J. A. O. S. xiii, p. cxii fg.; A. J. P. vii. 467 fg.; Bezz. Beitr. xiv. 179.

sraṅtyā 'name of a tree, equivalent to *tilaka*' AV. ii. 11. 2; Kāuṣ. 8. 15, and *sraṅtyā* 'an amulet from the *sraṅtyā*', AV. viii. 5. 4, 7, 8; Kāuṣ. 39. 1. Cf. J. A. O. S. xiii, p. cxxxii fg.; A. J. P. vii. 477.

ṣakadhūma 'weather-prophet, astrologer', AV. vi. 128; Kāuṣ. 8. 17; 50. 15. Cf. J. A. O. S. xiii, p. cxxxiii; A. J. P. vii. 484. Keçava at Kāuṣ. 76. 19 corroborates the explanation advanced there by putting *vr̥ṣākapibrāhmaṇāḥ sūryaṁ paṭhanti*, as an equivalent of *atra sthāne catvārāḥ ṣakadhūmāḥ sūryapāṭham kurvanti* of the Ath. Paddh. The emendation of *sūryapāṭham* to *sūryāpāṭham* is to be cancelled.

jarāyu-jā 'born of the (cloud-)womb', AV. i. 12. 1. Cf. J. A. O. S. xiii. p. cxiv.

vātābhra-jās 'born of the wind and the clouds', nominative, *ibid.* The text of the vulgata reads *vātābhra-jās*. The padapāṭha *vātābhra-jās*.

upajikā = *upadikā* and *upajihvikā* 'a kind of ant', AV. ii. 3. 4; vi. 100. 2. Cf. A. J. P. vii. 482. In addition to these variants Ma-hīdhara at VS. xi. 74 reports *upadīpikā*; Ath. Pariç. 67. 2 has *uddīpikā*. Cf. also the Pet. Lex. sub *upadehikā* and *utpādikā*; Grill, Hundert Lieder des Atharva-Veda², p. 81, note. Popular etymology is vigorously at play in these variants.

ākṣata 'boil or sore, not caused by cutting', AV. vii. 76. 4 (MSS. *ākṣita*); Kāuṣ. 31. 11; 32. 11, 12, schol. (MSS. *ākṣata*). Cf. J. A. O. S. xiii, p. ccxiv fg.

jāyānya has about the same meaning as the preceding: AV. vi. 76; xix. 44. 2. Cf. *ibid.*

apacit 'sore, pustule, boil, or the like' AV. vi. 25; vi. 83; vii. 74. 1, 2; vii. 76. 1, 2; Kāuṣ. 31. 17, schol.; 32. 8, schol. The same word occurs at VS. xii. 97 in the form *upacit*, changed by popular etymology. Wise, Digest of Hindu Medicine, p. 315, reports the word in the form *Apachi* (!). Cf. J. A. O. S. xiii, p. cccvii fg.

jañgīdā, AV. ii. iv; xix. 34; 35 is explained by Dārila at Kāuṣ. 8. 15 as *arjunaḥ acalaḥ . . . dākṣiṇātyaḥ*. Keç. *vārāṇasyām prasiddhaḥ*. Cf. Zimmer, Altindisches Leben, p. 65.

tājadbhaṅga, AV. viii. 8. 3 is glossed by Dārila at Kāuṣ. 16. 14 by *eraṇḍa* 'ricinus communis'. Cf. Zimmer, *ibid.* 72. The accentuation in the AV., *tājadbhāṅga*, is problematic.

bādhaka (*vādhaka*), AV. viii. 8. 3; Kāuṣ. 16. 14. Dār. *girimālakaḥ* (Cod. *kira-* and *kari-*). Keç. *kṛmimālaka*. Cf. Zimmer *ibid.*

kūdī, AV. v. 19. 12; Kāuṣ. 21. 2, 15; 35. 24; 47. 30; 71. 19; 80. 33; 86. 24. The Pet. Lex. translates by 'fussfessel'. Bō. 'reisbündel, bündel'. Both Dār. and Keç. gloss the word with *badarī*.

tārṣṭāghī, AV. v. 29. 15; Çāntikalpa 21, fem. adj. 'coming from the *tārṣṭāgha*-tree; *tārṣṭāgha* 'name of a tree, whose wood is used as a firewood', Kāuṣ. 25. 23, 27. Dār. and Keç. *sarṣapa*.

kṣettriya, 'inherited disease', AV. ii. 8; ii. 10; iii. 7, etc. is discussed in Ind. Stud. xiii. 151; xvii. 207; Zimmer, Altindisches Leben, p. 391. Dār. at Kāuṣ. 26. 43 (cf. also 27. 7), *kāulo vyādhiḥ*, which palpably correct translation is wanting in the Pet. Lex. and Bō.

talāçā 'name of a plant', AV. vi. 15. 3; Kāuṣ. 8. 16. Dār. *mālikā avalī* (!) *prasiddhaḥ*. Keç. *vetasī*.

pūtirajjū 'a rotten rope' AV. viii. 8. 1; Kāuṣ. 16. 10. Dār. *jīrṇa-rajjuh*. The Pet. Lex. and Bō: 'wohl eine bestimmte Pflanze'. Cf. Zimmer, Altindisches Leben, p. 72.

pāidva. This word has undergone a noteworthy shift of meaning in the sūtra. In RV. i. 116. 6; ix. 88. 4; AV. x. 4 the word evidently means 'the horse of Pedu, which slays serpents'. In Kāuṣ. 32. 21, 22; 35. 4 the *pāidva* is ground and put into the nose as a cure against snake poison, or hidden in the seam of the garment in case of danger from serpents. Dārila's explanation of the word is corrupt,

but Keçava states explicitly that it is the name of an insect: *pāidvaṃ kīṭakam tāliṇī 'ti lokaprasiddhā* (32. 21); *pāidvaṃ hiraṇyavarṇasadr̥ṣaḥ kīṭaṣ citrito vāsapāidva ity ucyate* (32.22). It seems that some insect, hostile to serpents, has assumed the name *pāidva*, and is employed as a substitute for the horse.

silāñjālā 'a creeper or weed growing in grainfields', AV. vi. 16. 4 and Kāuṣ. 51. 16, where the MSS. read *čilā-*. Keç. *sasyavalli*. Cf. *alasālā*, *nīlāgalasālā*, AV. ibid.; *āla*, Kāuṣ. 25. 18; *asitāla*, Kāuṣ. 35. 28; *haritāla*, Pet. Lex.

The following are the more interesting words, which have not been found hitherto outside of the Kāuṣika, arranged alphabetically:

adhyañḍā 'name of a plant', Kāuṣ. 35. 4. Also cited by lexicographers. Dār. *parṇaphale 'ty aprasiddhā* (?).

anyat-pārçvī, fem. bahuvrīhi adj. 'presenting the other side', Kāuṣ. 39. 16. See Dār.

apavātā (sc. *gāuḥ*) 'a cow which has lost her love for the calf', Kāuṣ. 31. 6. Dār. *apagatā gāuḥ vatsavigalītasnehā . . .* Cf. the word *vanana* p. Liii. The text is not absolutely certain.

apāmārgī (sc. *samidh*), fem. adj. 'coming from the *apāmārga*-plant', Kāuṣ. 46. 49.

abhinigadana 'the act of talking to, or reciting to' Kāuṣ. 71. 13. Refers to the verb *abhinigadati* at 39. 27.

amamri (v. l. *-mrī*) 'name of a plant', Kāuṣ. 53. 2, 15; 54. 19. Keç. at 53. 15, *pothikā* (for *potikā*, or *pūthikā*: see Bō.).

ariṣṭaka 'epileptic, possessed', Kāuṣ. 28. 15; 31. 27 = *ariṣṭagr̥hūta* (Dār. ibid.). Dār. *ariṣṭam . . . aṅgaspandanakalahalabhūtādi*. In Kāty. Cr. xx. 3. 16 (schol.) a disease *ariṣṭaroga* is mentioned.

armakapālikā 'mud from a marsh', Kāuṣ. 26. 11. See Keç. 26. 11, 12. Dār. corrupt. Cf. Bō. sub *armakapāla*.

alākā 'name of a plant', Kāuṣ. 31. 28. Dār. *bhr̥ṅgarājaka* (?emended); Keç. *bhr̥ṅgarāja*.

avakara, apparently a designation for plants growing on garbage heaps, Kāuṣ. 28. 2. Dār. *avakaraḥ ukuraṭikātr̥ṇāni*. Keç. has the following passage, not given in the extracts in the appendix: *ukariḍikā*

mārjanikātrṇam avajvālitam . . . The word may of course simply mean 'garbage', in accordance with its etymology, the grass being implied in the tradition of the practice.

avagamana 'attachment', Kāuṣ. 16. 27. Dār. *janapadaḥ tasyā 'vagamanakaram* . . . *anurāgakaram*.

aṣaṇi, apparently 'hailstone', Kāuṣ. 38. 8. Dār. *himaṣarkarāpaḥ*.

aṣmayokta 'name of a tree', Kāuṣ. 8. 15. Perhaps to be emended to *aṣmayoktra*? Keç. *aṣmantaka bhr̥gukacche prasiddhaḥ*. Dār. apparently also *aṣmantaka*.

aṣṭakyā 'a cow employed in the *aṣṭakā*-performance', Kāuṣ. 19. 28. The adjective *aṣṭakya* is known otherwise only in Pāṇ. v. 1. 2.

aṣṭāvara 'epithet of *idhma*' Kāuṣ. 18. 34. Dār. *idhmāmātrā* (!) *aṣṭasaṁkhyā yasya so 'ṣṭāvara idhmaḥ ṣukla ity arthaḥ*. Cf. also Keç. *ibid.*, and 47. 27.

asitāla in *asitālakāṇḍā* (sc. *iṣu*) 'a plant, from which the shafts of arrows are made', Kāuṣ. 35. 28. Dār. *kṛṣṇam alam* (!) . . . *yasyāḥ*. Cf. *āla* and *silāñjālā*, p. xLiv.

asitaskandha and *skandhamāṇi* 'amulet made from the skin on the shoulder of a black animal, especially the elephant, and tied on with hair from its tail'. It is employed to strengthen the *membrum virile*. Kāuṣ. 40. 17, and 18, note. See Dār. and Keç., and cf. AV. iii. 22. 6; vi. 70. 2.

āhva, in a list of *samīdh*, Kāuṣ. 16. 11. Dār. *palāṣa*. Keç. *tirṇi-samīdhaḥ* (! for *parṇa*-?).

ākaraṣa 'an instrument for collecting ashes, poker', Kāuṣ. 36. 9. Dār. *ākaraṣaḥ lohakāraṇam | aṅgārakarṣaṇārtham | kuṭakā* (cf. Bō. s. v. *kuṭaka* 3.). Keç. *aṅkuṣa*. Cf. *ākṛṣṭa*.

ākṛti-loṣṭa 'a clod from the field, in its natural shape'; Kāuṣ. 8. 16; 37. 8. Dār. *kṣetraloṣṭa*.

ākṛṣṭa m. 'a magical diagram scratched into the ground?' Kāuṣ. 36. 8. Dār. *ākṛṣṭaḥ mātṛke 'ti prasiddhābhīdhānaḥ*.

āgama-çaṣkulī 'pastry baked for welcoming guests', Kāuṣ. 23. 8. Cf. *āgama-kṛçara* in the lexicons.

āṅgirasa 'pertaining to witchcraft', Kāuṣ. 47. 2 (Dār. *ghoradra-*

vyāṇi); fem. *āṅgrasī*, Vāit. Sū. 5. 10. Cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 387. See also Keç. at Kāuç. 14. 30.

āpāna 'a cavity for fluid' Kāuç. 62. 15. Keç. *garta*.

ārka and *ekārkamaṇi* 'amulet made of the *arka*-plant'. Kāuç. 40. 16: *ekārkasūtram ārkaṁ badhnāti*, 'he ties on an *arka*-amulet, tied with a thread from the same *arka*-plant'. Dār. *ekārkaḥ tasya vālka-lasūtreṇa . . . arkaṁ badhnāti*. In a note to sū. 17 Dār. refers to the same amulet as *ekārkamaṇi*. Keç. *ekaçākḥārkamaṇim . . . arkasūtreṇa badhnāti*. Cf. s. v. *arka* in the lexicons.

āla 'name of a creeper or weed in grain-fields', Kāuç. 25. 18. Dār. *godhūmavyādhi* (!). Keç. *yavagodhūmavallī*. Cf. under *silāñjālā* p. xLiv, and *asitāla* above.

āvalekhanī, with *pratikṛti* 'image of a person made of clay', Kāuç. 35. 28; 47. 54; 49. 22. Cf. J. A. O. S. xi, p. CLXXII.

āvraska 'fissure, place or spot from which something is cut or broken', Kāuç. 44. 36: *āvraskam abhigḥārya*. Keç. *chedanasthānaṁ gḥṛtenā 'bhigḥārya*. Dār. *yasmād deçād vapām uddhṛtya taṁ deçam abhigḥārayati*. Thence *āvraskaḥ* 'grown upon a fissure, or place of cutting', Kāuç. 16. 28. Dār. *āvraskaḥ chinnaṣya budhnaṣ tato jātāni punaḥ*. Cf. also Keç. *ibid*.

āsāda in *gṛhapatnyāsāda* 'dining room, kitchen' Kāuç. 23. 5; 24. 15. Dār. *bhaktagṛha*.

āhuti-śahi 'strong in sacrifice', Kāuç. 73. 1.

īçāna-hata 'slain by fever', Kāuç. 36. 15. Dār. and Keç. *jvara-hata*. Cf. J. A. O. S. xiii. p. cxvi.

idhmābarhiḥ, Vedic dvandva 'fuel and sacrificial straw', Kāuç. 25. 31. Cf. the unquotable *idhmābarhiṣī* in Bō.

iṣṭkāñji 'having lines, or stripes like reeds', Kāuç. 32. 17, etc.

iṣū-guha 'hiding arrows', Kāuç. 49. 7. With several variants.

ucchuṣmā 'name of a plant', Kāuç. 40. 14. Dār. and Keç. *kapi-kacchu*.

udakarakṣikā 'leech', Kāuç. 30. 16. Dār. *ibid. jalākā* (!). Keç. at 31. 16, *jalāukā*.

udakya 'designation of a water-plant', Kāuç. 22. 10. Dār. *uda-çyāmāka*.

udavajra 'a jet, or bolt of water', Kāuṣ. 38. 2. See Keç. *ibid.*

upadhāna, perhaps 'cushion', Kāuṣ. 8. 17; 64. 26. As Dār. at 8. 17 cites 64. 27 (*sopadhānam āstaram!*) as an example (*udāharaṇam*) of the employment of the article in question, the phrase *jaradupā-nahāu* is evidently not referred to, as was surmised in note 9, p. 26. Keç. 8. 17: *vidyāgandhukam* (?).

upamanthana 'the act of stirring up', Kāuṣ. 40. 8. Refers to *mantham upamathya* at 27. 10.

upolava 'name of a plant', Kāuṣ. 18. 33. Dār. *trṇāni mālaveṣu prasiddhāni*. Cf. Bō. sub *upolapa*.

ula 'name of a plant', Kāuṣ. 25. 18. Dār. *kasturikā-çāka* (?) Keç. *pāvikā*.

urah-çirah, dvandva cpd., 'breast and head', Kāuṣ. 47. 45 (MSS. *uraçiras*).

ūrdhvaçuṣī, sc. *samidh*, fem. adj., 'grown dry on the tree', Kāuṣ. 48. 38. Keç. *ūrdhvaçuṣkavṛkṣasamidhaḥ*. Cf. also Dār. *ibid.*

ūṣmabhakṣam, absolute, 'eating while hot', Kāuṣ. 57. 27.

eṭaka=eḍaka. So all MSS. at Kāuṣ. 41. 6. Dār. *meṣa*.

ojomānī 'name of a plant', Kāuṣ. 53. 2, 15; 54. 19. Keç. at 53. 15 glosses with *guḍūcī*.

kakuca 'name of a plant or fruit', Kāuṣ. 48. 32. Dār. *timiraphala*. The reading is not altogether certain.

kadvindu, in *kadvindu-koṣṭha* 'name of a reed-plant?', Kāuṣ. 48. 30.

kapilalāṭa 'arm' Kāuṣ. 45. 4. Dār. and Keç. *bāhuḥ*.

karkī 'a white calf', Kāuṣ. 66. 13. Cf. *karkīpravādāḥ* 21. 11, and AV. iv. 38. 6.

karṣ+upot, 'to plough up', Kāuṣ. 90. 4. Pet. Lex. reads *apotkṛṣya*.

kāṇḍī=kāṇḍa 'piece, section' Kāuṣ. 23. 15. See Dār.

kālpya 'pertaining to *kalpa*, ritual'. Kāuṣ. 141. 34.

kiṅstyā 'conch-shell', Kāuṣ. 10. 16; 30. 16; 31. 16. Both Dār. and Keç. explain the word by *çaṅkha*.

kiṣkuru (v. l. *kihkuru*, *kinṁkuru*), 'staff, club', Kāuṣ. 38. 3. Dārila's explanation is unintelligible. Keç. several times glosses the word with *lakuṭa=laguḍa*.

kuṭaka 'name of a tree', Kāuṣ. 8. 15. Dār. and Keç. *mālavake prasiddhaḥ*.

kudrīcī apparently = *guḍūcī* 'name of a shrub' Kāuṣ. 50. 22: *ku-drīcīcaphān* . . . Keç. *guḍūcīpādān*.

kṛtayāma 'whose function is performed, useless', Kāuṣ. 76. 6. According to Keç. at Kāuṣ. 8. 22 the full wording of the citation is *kṛtayāmaṁ kaṅkatam avasṛjāmi*. Cf. *yātayāma*.

kṛṣa 'name of a bird', Kāuṣ. 10. 2. Dār. *gomeṇaka* (also unknown); Keç. *bhāradvāja* 'lark'. Cf. J. A. O. S. xi. p. CLXXII.

kṛṣṇabhakṣa 'eating black grain', Kāuṣ. 31. 28. Dār. *kṛṣṇatila-bhakṣa*, Keç. *māṣatīlādīkṛṣṇam annam*. Occurs also in Gobh. iii. 2. 14.

kerā, 'name of a plant, used as a *samidh*' Kāuṣ. 38. 6. Dār. *kerā-parṇī* 'ti *yā surāṣṭre puṇḍarīke* 'ti . . . Keç. *paṭerakasamidhaḥ*. Cf. s. v. *paṭṭeraka* in the lexicons.

keçānī 'name of a creeper', Kāuṣ. 38. 9. Dār. *prasāriṇī*.

krī + adhi 'to buy up', Kāuṣ. 33. 7.

kṣitikā 'a certain part of a lute', Kāuṣ. 32. 12. See Dar. and Keç.

kṣātrāṇa 'name of a demon', Kāuṣ. 56. 13.

khadā 'a cavity, natural, or dug' Kāuṣ. 38. 7; 45. 1. Dār. *svabhāvajaḥ gartaḥ*, and simply *gartaḥ*; Keç. *khadāṁ khātvā*. Cf. J. A. O. S. *ibid*.

khalvaka = *khalva*, Kāuṣ. 82. 18. Keç. *khalvakān* . . . *ālabhate*.

khalvaṅga Kāuṣ. 27. 14. In J. A. O. S. *ibid*. this word was translated by 'a certain kind of worm'. But Dārila, the authority for this translation, is somewhat ambiguous: *khalvaṅgāḥ kṛṣṇavarṇakāḥ tān ajyamīṣṛāṇ juhoti*. Keç. *ibid*. says: . . . *kṛṣṇacaṇakān ghṛtamiṣṛāṇ juhoti*. At Kāuṣ. 27. 26 the rite is again referred to with the word *khalvādāmi* 'the performances beginning with *khalva*'. Here again Keç. explains in the same manner as in sū. 14. As *khalva* is a lentil I would now incline to Keçava's explanation of *khalvaṅga* and *khalva* = *kṛṣṇacaṇaka*.

galāvala 'name of a tree, which grows in the Himālayas', Kāuṣ. 8. 15.

garhya 'name of a tree, which grows in the Himālayas', Kāuṣ. 8. 15.

grāmya 'venereal disease', Kāuṣ. 27. 32. Dār. *grāmyo vyādhir mithunasamīyogāt*. Keç. somewhat differently.

cikkaṣa (v. l. *cikkasa*) 'barley-flour', Kāuṣ. 21. 14. Bö. *cikaṣa*(?). The word is not known elsewhere in Vedic literature, and is quoted later only from lexical works, the Amarakoṣa iii. 6. 4. 35, and Hemacandra's *Abhidhānacintāmaṇi*: cf. Pet. Lex. s. v. *cikkasa*. A derivative of this, *cāikkaṣa* (or *cāikkasa*), 'mixture of barley-flour', occurs at Kāuṣ. 48. 41. Dār. *prasādayantām çatruṁ yavānām prakṛtābhicāraçāntir iyaṁ*.

citi (v. l. *citti*) 'name of a plant' Kāuṣ. 8. 16. Cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 387. Also Dār. and Keç. at 8. 16.

jāñmāyana, v. l. *jāgmāyana* 'a certain kind of water-vessel', Kāuṣ. 3. 1; 68. 17; 3. 17, schol.; 6. 17, schol.; 47. 1, schol. It is probably a light water-vessel in common use (*samvyavahārārtham*). Cf. J. A. O. S. vol. xi. p. CLXXII. For the writing *jāñmāyana*, a word which seems certainly derivable from a reduplicated form of the root *gam*, cf. *stiñnoti* for *stighnoti* in the *Māitrāyaṇī-saṁhitā*: see Z. D. M. G. xxxiii. 195; von Schroeder's edition, vol. i. p. xiv.

jīvakoṣaṇī 'skin from a living animal', Kāuṣ. 26. 43. Dār. *jīvataḥ paçoç carmā 'ñkasthalikā tasyām prakṣīpya utsīvyā sūcyā badhnāti*. Keç. *jīvataḥ paçoç carma*.

jivaghātya 'a live animal fit to slay' Kāuṣ. 7. 24; 18. 5. Dār. *jivaghātārha, jivahata*. Cf. also Keç. 7. 24.

jivī 'name of a plant' Kāuṣ. 31. 28. Dār. and Keç. *kācamācī*. Keç. seems to explain the word by *jivantī* also. Cf. Bū. s. v. *jīva, jīvikā, and jivantī*.

jyāyu 'bow-string' Kāuṣ. 23. 10. Cf. J. A. O. S. xi. p. CLXXII.

jvāla 'hot infusion', Kāuṣ. 27. 29, 33; 28. 2; 30. 8; 32. 10, etc. Dār. glosses the word with *avajvāla* 27. 33; 32. 10. The latter word is not in the lexicons.

tārcha 'name of an amulet', Kāuṣ. 48. 24. Dār. *asthikamaṇi*. Keç. *palāçamaṇi*.

tunyu 'name of a tree', Kāuṣ. 8. 15. See Dār. and Keç.

tripāda 'vessel with three feet', Kāuṣ. 35. 27. Dār. *tripādaṣikya*.

triṣandhi: see Dār. and Keç. at Kāuṣ. 16. 24.

dividhuvaka 'name of a reed-plant' Kāuṣ. 40. 2. See Keç. *ibid.* and at 41. 3, 4.

deçakapaṭu 'mushroom', Kāuṣ. 48. 10. Dār. *ahichatraka*. Keç. *sarpachatra*. Cf. Bö. s. v. *paṭu* 3. (not quotable).

dā + vyā 'to throw off', Kāuṣ. 48. 40. Dār. *kṣipati*. Bö. only 'to open'.

dārbhyūṣa, v. l. *-uṣa*, 'epithet of a bow', Kāuṣ. 32. 8; 35. 28; Dār. at 47. 55. See Dārila's corrupt gloss at 32. 3.

dhāya 'bunch, bundle', Kāuṣ. 18. 32 (*catvāro dhāyāḥ*). Dār. and Keç. *catvāraḥ pūlakāḥ*.

dhāyine, dual neuter, 'two doors, folding-doors (?)'. Kāuṣ. 34. 10, *adhyadhi dhāyine āudumbarīr ādhāpayati*. Dār. *toraṇaṁ tasyo 'pary-upari...* Keç. *dvāryor upari...*

naḍī-sīsa 'a mass of river-foam', lit. 'river-lead', 8. 18. Dār. *naḍīphenapīṇḍa*. Keç. *naḍīphena*.

nava 'new grain', Kāuṣ. 38. 10 (*dadhi navenācñāti*). Dār. *navam dhānyam*.

nimuṣṭi 'designation of a measure', Kāuṣ. 85. 2. The Pet. Lex. s. v. *prakrama* reads *muṣṭi*.

niveṣṭana 'the act of holding back, detention', Kāuṣ. 36. 5. Dār. *nīrodha...* Keç. *bandhanakarma*. Pet. Lex. and Bö. 'das umhüllen, umkleiden'.

nud + upa 'to push against', Kāuṣ. 35. 22. Bö. notes only *upa-nunna* 'herangetrieben'.

pañcaparvan, sc. *ḍaṇḍa*, 'a staff made of a reed with five knots', Kāuṣ. 26. 9. Dār. *pañca parvāṇi yasya ḍaṇḍasya sa pañcaparvā* Keç. *pañcaparvaveṇuḍaṇḍa*.

paraṣu-palāṇa, 'blade of an axe', Kāuṣ. 47. 25. Dār. *palāṇam kuṭhāramukham*. Differently Keç. *parṣuṣṛkṣapattram*.

paraṣu-phāṇṭa 'a decoction heated by an axe', Kāuṣ. 36. 27. Dār. *parṣunā taptam phāṇṭam*.

parigrhyā 'designation of a certain kind of *vedī*', Kāuṣ. 17. 2. Dār. *parigrhyā parigrhyavedīḥ parigrahaṇam sa yogo* (!). Keç. *vedī*.

paçudāvan = *paçudā*, Kāuṣ. 72. 18.

puṁsī 'a cow with a male calf', Kāuṣ. 35. 8. Dār. *puṁvatsā*.

pūtiçapharī 'rotten fish', Kāuṣ. 27. 32. Dār. *pūtigandhā matsikā*. Keç. *pūtigandhamatsyā*. Cf. Bö. s. v. *çaphara* and *çaphari*. The Pet. Lex. s. v. *çaphara* translates: wol 'eine bestimmte pflanze'.

prçṇimantha 'a stirred drink, which contains materials coming from a speckled cow', Kāuṣ. 11. 15, 16.

pratijāpa 'the act of muttering against' Kāuṣ. 36. 25.

pratyāhuti, adv., 'at each oblation', Kāuṣ. 48. 40. Also Āpast.

Çr. xiv. 29. 3.

pradehana = *pradeha* 'the act of anointing', Kāuṣ. 31. 25.

prapuṭa 'a large cornucopia', Kāuṣ. 25. 30. Dār. *puṭaḥ dṛḍhaḥ*.

pramatta-rajju 'a certain kind of rope used by potters', Kāuṣ. 38. 26. Dār. *cākrīkāṇām avalambanarajjuḥ*. Keç. *cākrīkasya rajjuḥ*.

pramanda 'name of a plant', Kāuṣ. 8. 17; 25. 11; 32. 29. Dār. *induka*.

pramehaṇa 'causing flow of urine', Kāuṣ. 25. 10: *pramehaṇam badhnāti* 'he ties on (as amulet) a substance, causing flow of urine'. Cf. Keç. and Dār. Bö. writes *pramehana*, and translates 'penis'.

praçṇa 'turban, head-dress', Kāuṣ. 26. 2, 3 fg.: Dār. *uṣṇīṣam*. Keç. *muñjapraçṇa . . . māñja-induka . . . māñjapraçṇa*.

prāyaçcitti 'name of a plant', Kāuṣ. 8. 16. Cf. J. A. O. S. vol. xi, p. 387, note 3. Also Dār. and Keç. at 8. 16.

prāiṣakṛt, 'the priest who gives the command', Kāuṣ. 26. 4 etc. Dār. *prāisaṁ dadāti 'ti prāiṣakṛt*.

plakṣodumbara 'name of a tree', Kāuṣ. 20. 22. Dār. *pipparī 'ti prasiddhaḥ* (!).

phāla-camasa 'a certain part of the ploughshare', Kāuṣ. 35. 4. Dār. *phālacibukāyāḥ somacamasākāraṁ kṛtvā*. Cf. *cibukā*, p. LV.

phala 'point of on arrow', Kāuṣ. 28. 3, in *ūrdhvaḥphalābhyām* (sc. *iṣubhyām*). The word occurs occasionally in the later language.

bāṇāparṇī 'name of a plant', Kāuṣ. 36. 19, 38. Dār. *ṣarapuṇkhe* 'ti prasiddhā. Keç. *māsikā loke prasiddhā*.

bṛhaspatiçiras 'epithet of a porridge', Kāuṣ. 49. 15. Keç. *bṛhaspatiçira-odana*.

bhadrāvatī fem. adj., Kāuṣ. 39. 9.

bhāga-dhāna 'treasury', Kāuṣ. 38. 15. Dār. *mahādhanagrham*.

mādānaka 'derived from the *madanaka*-tree', Kāuṣ. 12. 1. Dār. *mādānakāni phalāni madanakaphalaṁ yasya*...

māhiṣa, plur. *māhiṣāṇi* 'harem, women's apartments'. Kāuṣ. 17. 6. Dār. *grhāṇi...rājñinām*. Keç. *strīṇām grhaḥ*.

mṛḍācī 'lump or grain (of salt)', Kāuṣ. 47. 46. See Dār. This meaning is not certain.

yathopapādīm, in *yathopapādipaçu*, adj. 'as it happens to turn up' Kāuṣ. 138. 2. Cf. Bö. s. v. *yathopapādam*.

yugmakṛṣṇala (sc. *maṇi*) 'an amulet made of a pair of *kṛṣṇala*-berries', Kāuṣ. 11. 19; 52. 18. See Dār. and Keç. at 11. 19.

rajoharaṇa, Kāuṣ. 13. 11. See Dār. and Keç.

rajju-dhāna 'the spot on the neck of an animal, where the rope is fastened', Kāuṣ. 44. 23. Dār. *grīvāyā bandhanasthānam*.

rayidhāraṇa-piṇḍa 'lump of earth', Kāuṣ. 28. 3. Dār. *rayir iti dhananāma dhārayati* 'ti *dhāranā bhūmis tanmayān piṇḍān*.

riṣ+vi in *virīṣyati*, loc. absol. of the present participle 'when one is hurt', Kāuṣ. 59. 28; 72. 30. Some MSS. read *variṣyann iti* and *variṣyati*. Keç. at 59. 28, *vināçopasthitam*. Cf. *virīṣtam* AV. vi. 51. 3, and Dār. at Kāuṣ. 31. 9.

likh+pari 'to grind up', Kāuṣ. 25. 7; 26. 43, etc. Dār. *çūrṇīkaraṇam* and *saṁcūrṇya*.

vaṅgha 'name of a tree', Kāuṣ. 8. 15. Dār. *sragvaṅghāu himavata* (!) *iti prasiddhāu*. Keç. *kampakubjo* (?) *prasiddhaḥ*.

vanana 'love, inclination', Kāuṣ. 41. 18. Dār. *goḥ savatsaṁ saṁbhajaphalaṁ karma*. Cf. also Kec. The word *saṁbhaja* does not appear in the lexicons. See also *apavātā*, p. xlv.

varti (v. l. *varta*) 'urethra', Kāuṣ. 25. 16. Dār. *vartaṁ mūtra-bilam*. Keç. *mūtrapravāhaṁ*.

vārṣmana, sc. *udumbara*. Kāuṣ. 23. 7. Dār. *varṣma mahat tasmān nivṛto vārṣmanaḥ*. Bö. 'zu oberst befindlich'. Keç. obscure. The word seems to mean 'coming from a height'.

vāçā 'name of a plant', Kāuṣ. 8. 16; 39. 6. Dār. *vṛṣaka* and *aṭarūṣaka*. The word *rūṣaka* occurs elsewhere only in the Çabda-kalpadruma.

vip + ava 'to tremble, to have spasms', Kāuṣ. 58. 1.

vīdhra-bindu 'rain drops after the clouds have passed', Kāuṣ. 46. 41. Dār. *vigatābhravindūn...* Keç. *ākāçodakam*.

vāidyuddhatī, emended: MSS. *vaidyudvatī*, fem., epithet of a *samidh*, 'obtained from a tree struck by lightning', Kāuṣ. 48. 36. Dār. *vidyutā hato vṛkṣo vidyuddhataḥ...* Keç. *vidyuddhataṭvṛkṣasya samidhaḥ...*

çāṅkavṛṣa (variants *sāka-* and *-mṛṣa*) 'name of a plant', Kāuṣ. 33. 14. For the interchange of *v* and *m* see J. A. O. S. vol. xiii. p. cxvii fg.

çāṅku-dhāna 'part of a skin, in which a peg is stuck, in order to fasten it when spread out, used as an amulet', Kāuṣ. 26. 17; 27. 29. Dār. *çāṅkudhānaṁ carmaṇo vistārāya kīlakabandhaḥ çāṅku-sthāpanam ity arthaḥ*. Keç. *carmachidramaṇiḥ*.

çamī-lūna 'one (whose hair is) cut with (an instrument made of) *çamī*-wood', Kāuṣ. 31. 1. Dār. *çamyā lūnāḥ keçā yasya sa çamīlūnaḥ*.

çamakā, 'name of a creeper, found in Nandapura', Kāuṣ. 8. 16. See Dar. and Keç. *ibid*. At Kāuṣ. 31. 1 Dār. seems to identify this plant with the *çamyāka*, but the text is untrustworthy.

çākala, sc. *maṇi* 'an amulet made of chips of wood' Kāuṣ. 27. 5. Dār. *daçānāṁ çāntavṛkṣāṇāṁ çakalānī 'ti çākalo maṇiḥ*.

çāntivā, fem. adj., personified as a divinity, Kāuṣ. 39. 9.

çāmyavākā 'name of a plant', Kāuṣ. 8. 16. See Dār. and Keç.

çūlin 'one who suffers from internal pain, as though a spear stuck in him', Kāuṣ. 31. 7. See Keç. especially, and also Dār. Cf. Pet. Lex. s. v. *çūlin* 1b.

çepyā 'the skin which covers the tail', Kāuṣ. 48. 32. Dār. *vatsa-*

sya çepasainveṣṭanaṁ carma. Keç. *vatsakhalvāyām (?) kṛtvā.* For *khalvā* cf. Keç. at 36. 26.

çrayaṇī=çreṇī, Kāuç. 65. 4. See the editors article 'On Certain Irregular Vedic Subjunctives or Imperatives, A. J. P. vol. v, nr. 1 (Baltimore 1884), p. 27 (p. 12 of the reprint).

sadam̐puspā 'name of a plant', Kāuç. 28. 7; 39. 6. Dār. *trisaṁdhyā.* Keç. *saṁdhyā* (!). Cf. *sadāpuspā.*

savaṇçā 'name of a plant', Kāuç. 8. 16. Dār. *çṛṅgālavaṇçaka.* Cf. also Keç.

sahasrātrṇṇa 'having a thousand holes', Kāuç. 83. 3. Cf. *çatātrṇṇa* in the lexicons.

sākṣa (*sa+akṣa*) 'furnished with a yoke (of oxen)', Kāuç. 37. 6: ...*sīre sākṣe.* Dār. ...*hale gobhyām yukte.* Cf. also Keç. *ibid.*

sic+pratyā 'to pour in again', Kāuç. 58. 1.

sitīvāra (v. l. *sitā-*, *çitī-*; cf. Pet. Lex. under *sitāvāra*) 'name of a plant', Kāuç. 39. 6. Dār. *apāmārgasadr̥ço mahān.*

sipunā 'name of a plant', Kāuç. 8. 15. See Dār. and Keç.

sīra 'ox at the plough', Kāuç. 39. 30: *adhi sīrebhyo daça dakṣiṇā.* Dār. *halagobhyaḥ daça gāvo 'dhikā dakṣiṇā deyāḥ.*

sthānāsana 'the act of standing and sitting' Kāuç. 141. 44.

syandana 'name of a tree', Kāuç. 8. 15. Dār. *madana.* Keç. *himavati narmadāyām prasiddhaḥ.*

svastyā, adjective, 'happy'. Kāuç. 137. 26. Daç. Kar. *svastyāṁ panthām.*

sraj 'name of a tree', Kāuç. 8. 15. Dār. *sragvaṅghāu himavata* (!) *iti prasiddhāu.* Keç. *mālavake prasiddhaḥ.*

sraja 'name of a certain forest-plant', Kāuç. 33. 7, 9, 16. See Dār. *ibid.*

The following lists of words, which occur in the commentary of Dārila and in the paddhatis are worthy of note:

Dārila: *adhyāyitr = upādhyāya* 10. 7. — *apāna* 'euphemistic expression for rectum', 25. 9: found elsewhere in lexical literature. — *abhyātāna*, Dār. and the paddhatis, designation of the performance described in Kāuç. 137. It is also known as *bṛhatkuçaṇḍikā*: see

137.42, note, and p.xv. — *alaṁbhāva* 2.17 (fol. 19^a l. 11) 'sufficiency': the word is not excerpted. — *āchedanam*, action noun from *chid*+*ā*, 26. 23. — *āruṣīkrmi* 27. 18. — *ālopana*, action noun from *lup*+*ā*, 26. 23. — *uttaratantra*, designation of the performances described at Kāuṣ. 5. 5fg. — *upasaṁhāra*=*prācana*. So Dār. explains *upasaṁhṛtya* at Kāuṣ. 22. 15. — *kaṇikvika*, 14. 19=Keç. *kaṇika*. Cf. also *kaṇika*. — *karvara*=*prçni*, 11. 15. Perhaps for *karbura*. Cf. *çarvara*. — *krmin* 'affected with worms', 29.20. — *cibukā* 'an instrument employed as an amulet', 19. 22, 23 (p.53, notes 10 and 12). Cf. also 35. 4: *phālacibukāyāḥ somacamasākāraṁ kṛtvā...-jyeṣṭhīmadhu*, and *-madhuka*=*yaṣṭīmadhu*. So is to be read at Dār. 38. 17. See also Keç. 32. 5; 35. 21, and the paddhatis at 75. 1. — *joṣaṇam* and *joṣaṇā*, 8. 15, 16 (p. 25, note 13, and p. 26, note 7) are glosses explaining *çimbala* 'name of a plant'. — *niravadoṣatva*, 7. 16. — *parāmarçana*, 17. 4 = *grahaṇa*. Cf. *parāmarça*. — *parikiraṇa*, as gloss to *parikirati*, 26. 10. — *pākasthāna*=*çmaçāna*, 48. 17. — *puṭakānuvāsana* 'a funnel-shaped syringe', 25. 12; cf. *puṭaka*. — *puṣṭikarman*, (sc. *mantra*), adj. 'relating to performances, which cause prosperity', 24. 43. — *prṣṭi*=*prṣṭha*, 16. 29: cf. Bō. s. v. 3. *prṣṭi*. — *peṭāka* 'basket', otherwise unquotable, seems to occur 18. 2. — *prapīti*=*prapā* 'drinking place', 19. 3. Keç. *taḍāga*. — *phāṇṭay*, denom. from *phāṇṭa*, 25.18. — *bhāgapāṭha*, 'quotation of a part (the *pratīka*) of a mantra', 6. 10. The opposite is *sakalapāṭha* 'quotation of an entire verse'. Neither one is in the lexicons. — *leṇḍikā*, in *aja-leṇḍikāḥ*=*leṇḍa* 'excrements', 48. 32. — *vāri*, in *vāri-stamba*, 'name of a plant?' 19. 12; 29. 4. Keç. 29. 4, *çaṇastamba*. — *viçrāmaṇa*, 16. 25. — *vrçcita*, perf. part. pass. of *vraçc* 47. 28. — *samāseka*, 'pouring together', 17. 4. — *saṁnayana* 'putting together', 33. 8. — *saṁpātay*, denom. fr. *saṁpāta*, 'to smear with the dregs of an oblation'. The word is very common in Dār. and the paddhatis. — *silisilika* 'rosin', 18. 36: both text and translation are doubtful. — *strī-karmāṇi*, technical designation of the second part of adhyāya iv, beginning at 32. 28. —

Keçava: *andhapuṣpikā* 'name of a flower', 10. 16. — *ucchraya-karmāṇi* 'supererogatory rites', 1.1, and frequently elsewhere. Also Ath.

Paddh. — *udara-gaṇḍulaka* 'a kind of worm', 27. 14, 20. — *odana* = *undana*, 53. 18. — *kaṭupā* 'name of a plant (?)', 34. 2. — *tāliṇī* 'name of an insect', 32. 21. — *pūgavyādhi* 'epidemic disease' (?) 26. 36. — *paṭeraka* 'name of a tree', 38. 6; 40. 2, 7. The Pet. Lex. mentions *paṭṭeraka* from the Nighaṇṭa Prakāṣa, as the name of the cypress. — *paṭākā-toraṇāni* 'folding doors' (?), 47. 2. Cf. *kapāṭa*. — *balāgapātra*, or *balāgamapātra* 39. 5-12. — *mahumada* 'typical name for a Mussalman', 47. 22, etc. — *māṇaka* 'name of a measure', 6. 22: cf. *mānaka*. — *vallanikā* = *titaū*, 26. 31. — *sūryavelā* 'name of a plant', 36. 12. Cf. *suryavallī*. — *vikalpita* 'optional', denominative perfect passive participle from *vikalpa*, 50. 13. — *setikā* 'name of a measure' 6. 22; 46. 33. — *hastāvartaka*, 35. 11 = *parihasta*, AV. vi. 81. —

The remaining paddhatis, etc.: *ākāṣaphena* 'name of a plant', Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. 82. 26. Cf. Kāuṣ. 93. 22; 115. 1. — *karṇa* 'name of a plant', ibid. — *kājala* = *kaṇjala* (?), Dāç. Kar. and Ath. Paddh. 54. 6. — *paribhāṣay*, denom. of *paribhāṣā*, AV. Anukramanī i. 4 (*iti sarvatra paribhāṣyate*). — *puṣpākṣodaka* and *puṣpākṣita* (denom. perf. pass. participle from the same) in *puṣpākṣodakāñjalīm pūrayitvā*, and *puṣpākṣitam añjalīm pūrayitvā*: of frequent occurrence in Ath. Paddh. and Daç. Kar. — *praçakya*, as gloss to *paritvaramāṇa* 'as one is able', Daç. Kar. 55. 18. — *muktikā* 'name of a plant', Ath. Paddh. and Antyeṣṭi 82. 26. Cf. the unquotable *muktikā* in Bō. Keç. seems to read *çuktika*. — *veṣṭay*, denom. of *veṣṭa*, Daç. Kar. 75. 23. — *vrata*: Various special kinds are mentioned in Ath. Paddh. at the end of Kāuṣ. 57, and Keç. 42. 12—17: *kalpavrata*, *añgiro-vrata*, *yamavrata*, *veda-vrata*, *çiro-vrata*, *mṛgāra-vrata*, *māila-vrata*, *viṣāsahi-vrata* (cf. AV. xvii. 1—5). — *herukā* 'name of a plant', Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. 82. 26. —

In this connection I would draw attention once more to the two words *pañcakalpa* (*pañcakalpin*), and *māṭṛkalpika*. In J. A. O. S. vol. xi, p. 378, I expressed the view that the word *pañcakalpa* which is reported by the Mahābhāṣya refers to an Atharvavedin, who is conversant with the five kalpas of the AV: see ibid. This surmise is now rendered certain by the occurrence in the colophon of one

of the MSS. of the Kāuṣika (K), used for this edition, of the word *pañcakalpin*, nominative *pañcakalpī*, as a title of the writer: see p. ix. The word means a practicing Atharvavedin. The word *mātrkalpika*, which also occurs in the Mahābhāṣya (cf. the index Ind. Stud. xiii), I have explained in H. W. Magoun's report on his edition of the Āsurikalpa, P. A. O. S. for October 1888, p. xiv. The Mahābhāṣya is very familiar with Atharvan literature. If we suppose that this word is Atharvanic, it may be translated by 'one who practices the *mātrkalpa*'. This may be the title of some minor ritualistic treatise, involving especially the use of the list of hymns, which are known as the *mātrnāmāni* (sc. *sūktāni*), or *mātrgaṇa*: see index B, p. 384. What the nature of these performances may have been, it is of course impossible to guess. They may have dealt with a *çrāddha* for the *mātaras*.

I would finally draw the attention of the lexicographers to the numerous special designations of verses, hymns, and *gaṇas* of hymns, a list of which is given in index B, pp. 383—385.

v. Grammatical and orthographical notes.

The most salient phonetic peculiarity of the text is the frequent removal by crasis of the hiatus, produced by changes due to sandhi. So unanimous are the MSS. in certain cases in this regard, that it was thought proper to reproduce the practice in the edition, while attention has been drawn every time to its ordinary equivalent in the notes. The first case is: *patnyāñjalāu* = *patnyā(h) añjalāu*, 6. 17: emendation to *patnyañjalāu* suggests itself readily, but this is rendered improbable owing to the similar cases following. These are *dāivateti* for *dāivata iti* (= *dāivate + iti*) 6. 34; *talpārṣabham* for *talpa ārṣabham* (= *talpe + ārṣabham*) 17. 3; *gartedhmāu* for *garta idhmāu* (= *garte + idhmāu*) 49. 23; *anāmayāidhi* (MSS. *anāmayedhi*) for *anāmaya edhi* (= *anāmayas + edhi*) 74. 20; *jaghanatāghnantah* for *jaghanata āghnantah* (= *jaghanatas + āghnantah*) 81. 21; *-yajñotthāpanībhiḥ* for *-yajña utthāpanībhiḥ* (= *-yajñas + utthāpanībhiḥ*) 84. 12, 13: as the sandhi happens between two sūtras, it was not possible to retain it in the text, and its mention in the critical notes is omitted owing to an oversight;

anyatodāhārya for *anyata udāhārya* (= *anyatas + udāhārya*) 137. 14; *ṣaṭkṛtvodakam* for *ṣaṭkṛtva udakam* (= *ṣaṭkṛtas + udakam*) 140. 5; *agratopasthāntike* for *agrata upasthāntike* (= *agratas + upasthāntike*) 141. 40; *dāsāsmākam* for *dāsā asmākam* (= *dāsās + asmākam*) 90. 18; *kumbhodadhāne* for *kumbha udadhāne* (= *kumbhe + udadhāne*) 93. 43; 136. 1: possibly, however, a compound *kumbhodadhūna* is to be assumed in both places. *deṣāvartaḥ* for *deṣa āvartaḥ* (= *deṣas + āvartaḥ*) 124. 1. The same practice occurs also occasionally in part of the MSS.: at 51. 14 *meti* for *ma iti* (= *me + iti*) in three MSS.; at 53. 12 *asmānvārabdhāya* for *asmā anvārabdhāya* (= *asmāi + anvārabdhāya*) in three MSS.; at 69. 5 *anvañcetare* for *anvañca itare* (= *anvañcas + itare*) in four MSS.: at 106. 7 *nā* for *na ā* (= *nas + ā*) in three MSS., as also *sarvāhorātra-* for *sarvā ahorātra-* (= *sarvās ahorātra-*) in three MSS. For the same peculiarity in Āpastamba's dhārmāsūtras, etc. see ZDMG. xl. p. 536.

When final *s* preceded by an alterant vowel is followed by *k* or *p* (cf. Whitney Sk. Gr.² § 188^b) the MSS. are hopelessly at variance as to the treatment of *s*: both *h* and *ṣ* appear in the same MS. under essentially the same conditions. The editor has adopted the less archaic writing, *ḥ*. The cases, in which both modes of writing occur, are as follows: *trīḥ paryagni* 2. 10; *trīḥ pradakṣiṇam* 2. 11; *haviḥ kurvīta* 6. 22; *jyotiḥ kurute* 11. 12; *trīḥ pratihāram* 29. 22; *trīḥ parikramya* 31. 3; 38. 7; 46. 14; *trīḥ prasavyam* 44. 11; 84. 10; 87. 30; 88. 13; *trīḥ paryukṣati* 53. 8; 57. 22, 25; *trīḥ kārayamāṇam* 53. 9; *trīḥ pramārṣti* 53. 19; *trīḥ parinayati* 76. 20; 77. 22. So also *duṣkṛtam* and *duḥkṛtam* are variants at 17. 6, 7. In the mantra at 6. 10 there occur together *divi ṣīda* and *antarikṣe sīda*.

In the treatment of *n* before *ç* and *j* the MSS. of the Kāuṣ. like those of AV. (cf. Whitney at Ath. Prātiç. ii. 10, 11, 17) are very much at variance: the sound appears as anusvāra, *ñ* and *n*, the anusvāra predominating. The *ç* is also occasionally not changed. In this edition the normal euphony, *n + ç* to *ñ ch*, and *n + j* to *ñ j* has been adhered to. The cases in question occur at 10. 9; 18. 13; 20. 13, 14; 25. 24; 27. 14; 35. 27; 36. 9; 48. 28; 69. 1; 71. 6, 7; 72. 15;

78. 12, 13; 81. 34; 97. 5, 6; 125. 2. The same difference in the treatment of *n* occurs twice before *v* at 64. 5 (*unnahyan vasanena*), and 102. 2 (*prājāpatyān vi*): once it is seen before *sy* at 67. 26 (*crapayīṣyan syāt*).

The vowel of the particle *om* coalesces with preceding *a* and *ā* to *o*, according to Pāṇini vi. 1. 95; Vopadeva ii. 5. Accordingly we have *svāhoṃ* = *svāhā* + *om* 5. 13; *anujñāpyom* = *anujñāpya* + *om* 9. 9; *coṃ* = *ca* + *om* 70. 6. At 90. 18 the MSS. read *puṣṭom*, which has been emended to *puṣṭam om*.

The following instances of Vedic sandhi have been noted: *apā-dāya ṛṣṇām* at 2. 18; *saṃpātavatā ṛṣabham* (1 most MSS.) 34. 18: see Whitney Sk. Gr.² 127^a. At 58. 7, 8 the MSS. read *ācamyeḥi* = *ācamya* + *ā* + *iḥi* in accordance with Whitney ibid. 127^b. The fact that *o* of the vocative is *pragrhya* before *iti*, in accordance with Ath. Prātiç. i. 81, has been pointed out above, p. xxxviii.

The following phonetic peculiarities, or tendencies of the MSS. are worthy of notice: Frequently *s* appears as *ç*, and in general the MSS. illustrate abundantly the confusion between the sibilants in Sanskrit, as discussed by the editor and Dr. E. H. Spieker in P. A. O. S. for May 1886 p. xxxvi fg. At 4. 15 all MSS. read *vaçīyān* for *vasīyān*; at 24. 13; 39. 9; 76. 23 *suçīme* is emended to *susīme*; the majority of the MSS. write *pāñcu* for *pānsu* (27. 18; 29. 21); at 51. 16 the MSS. have *çilāñjālā*, which is emended to *silāñjālā* in accordance with AV. vi. 16. 4; at 3. 8; 137. 40 *āçīspate* is emended to *āsiṣyate*; at 86. 16 the MSS. have a pratika beginning with *çam*, which has been emended, so as to yield the pratika of vii. 21. 1: *sam eta*. Conversely at 69. 3 the MSS. read *sāmūla* for *çāmūla*; at 8. 10 *viçaye* for *viṣaye*. The MSS. are divided in the orthography of the words *cikkaça* at 21. 14 with its vṛddhi-derivative *cāikkaça* at 48. 41: both *ç* and *s* are written. The editor has given preference to *ç* on account of the presence of *k* in an adjoining syllable: cf. P. A. O. S. ibid. p. xl. For the same reason the writing *kṛçara* at 34. 13, 20; 35. 5; 66. 16; 84. 3, the prevailing usage of the Kāuṣika MSS., has been adopted.

Other variants concerning the confusion of the sibilants are given in the critical notes to the text. — The MSS. frequently write *ts* for *ch*: *avatsāḍya* for *avachāḍya*, four MSS. at 24. 10, one at 55. 19, and six at 81. 28; *utsiṣṭa* for *ucchiṣṭa*, one MS. at 26. 18; *utsrayati* for *ucchrayati* one MS. at 61. 21; *itsata* for *ichata* one MS. at 73. 15; *patsaḥ* for *pacchaḥ* four MSS. at 82. 29. — Occasionally *y* is written for *j*: *yunaymi* for *yunajmi* three MSS. at 3. 1; *yāyum* for *jyāyum* one MS. at 23. 10; *yāmyāi* for *jāmyāi* three MSS. at 34. 20; at 42. 17 *āñmah* is emended upon the basis of the MSS. readings: *āyamaḥ*, *āyyaḥ*, *āyaḥ* and *āyamaḥ*; at 64. 17 one MS. reads *anaymi* for *anajmi*; at 120. 1 three MSS. *samayyāyām* for *samajyāyām*; at 133. 6 two MSS. *yajñe* for *jajñe*. Conversely at 126. 9 two MSS. write *vilājyam* and *vilājye* (!) for *vilāyya*. We may mention finally a few cases of Prākritic writing in one or the other of the MSS.: *bhārjayitvā* for *mārjayitvā* at 6. 17; *mūrkhaitvā* for *mūrchayitvā* at 12. 2; *varṣīasi* for *varsīyasi* at 17. 13.

A few cases of haplography occur: *caraṇāninayanejyā* for *caraṇāni ninayanejyā* at 43. 3; *anagnāvabhāsa-* for *anagnāv avabhāsa-* at 93. 37; 130. 1; *vā* at 110. 1 is omitted by most MSS. because it is preceded by *vaḍavā*; *na* is omitted at 135. 9 (p. 285 l. 1) because it is preceded by *annaṁ*.

The MSS. of the text agree in writing *ch* throughout. This has been retained in the edition, except when it represents the product of *t* (*d*) + *ç* (*ch*): then *ccha* was put into the text. The group *n + s* appears as *ns* in the MSS., and is represented in the same manner in the edition.

Of formal peculiarities we may mention a few sūtra-optatives, made in accordance with Whitney Sk. Gr.² 738^b; 1043^c; *upanayīta* at 17. 31, 33; *anvāhvayīta* at 60. 32; *vāpayīta* at 67. 15. — A number of aorists with the Vedic function of completed past time occur: *akṛkṣata* 20. 16; *akṛkṣāma* 20. 17; *āhārṣis* 20. 18; *prāciṣam* 22. 2, 3, 4; *acāriṣam* and *açakam* 56. 7. Further a number of modal aorist forms: *çakeyam* 3. 8; 137. 40; *sākṣīya* 45. 16; 47. 16; *svāpsis*

56. 12; *jīvyāsam* (precativ) 68. 1; *gamema* 70. 1; *hiṁsīs* 72. 34; *vyath-iṣi* 73. 15; *vadhiṣṭa* 92. 14; *bhūyāśma* (prec.) 92. 25, 29. *vyanaṣat* is employed both as prohibitive form and as past tense at 56. 6, 7. All these aorist forms occur of course in quoted passages (mantras, *prāiṣas* etc.). — The future participle *vibhuṅkṣyamāṇa* occurs at 23. 9; 38. 26. — The gerund in *ya* from an uncompounded verbal root seems to appear in *ṣcotya* at 53. 18; in *kṣipyā* at 30. 18; 52. 14: in all three cases it is possible to emend: *adbhi ṣcotya* to *abhiṣcotya*; *ca kṣipyā* to *vakṣipyā*. Note also *hasteghṛya* at 76. 10, and possibly *urasigrhya* at 81. 30; cf. Whitney Sk. Gr.² 99^{ab}. — In the paddhati of Keçava there are four occurrences of Prākṛitic causatives: *kārāpayet* at 54. 1; 58. 4; *aṇāpayati* 23. 15, 16; cf. Whitney, *ibid.* 1042ⁿ.

Of isolated formal peculiarities we may mention *-ādayas* at 8. 13, used as accusative plural: cf. J. A. O. S. xi. 383; *bibhetti* a doubtful reduplicated present from root *bhid* at 25. 16; all MSS. write *bhavati* voc. fem. for *bhavatī* nom. at 57. 18: in the edition it has been emended to *bhavatī* (cf. Pār. Gr. ii. 5. 2, 3, 4); at 72. 42 most MSS. read *ātmann* (*eva*), archaic loc. sing. = *ātmany* (*eva*); at 76. 21 occurs the acc. plur. fem. *pracyas* (sc. *lekhās*); at 96. 3 occurs *nānadāitām*, as subjunctive third person dual middle of the intensive; at 99. 2 *bhramayan* a masc. participle agrees with *ugram*, neuter, and at 126. 9 *amum*, a masc. pronoun seems to agree with *navanītam*, a neuter noun.

The text exhibits finally a number of long dvandva compounds, members of which occasionally govern, or are dependent upon words outside of the compound in a manner quite unusual, and sometimes altogether problematic. At 27. 29 the MSS. reads: *hariṇasye'ti bandhanapāyanācamanaṣaṅkudhānāvālenā* 'vanakṣatre' *vasiṇcati*, i. e. 'with the hymn AV. iii. 7 (an amulet) is tied on to the (sick) person, he is given drink, he is made to rinse his mouth, and the priest sprinkles him with water, warmed by a heated *ṣaṅkudhāna* (see above p. Liii). The compound might be readily emended to *bandhanapāyanācamanam*, or *-camanāni*, but for the fact that similar difficulties appear

in others, and it would seem as though the clumsily concise construction were intentional. Cf. *bandhanapāyanācamanapradehanam uṣṇena* at 31. 26, and the still more difficult *kiṁstyacvājāmbīlodakarakṣikāmaçakādibhyām* at 30. 16, *mālāniṣpramandadantadhāvanakeçam içānahatāyāḥ* (*niṣpramanda* 'without *pramanda*'?) at 36. 15. See also 25. 11; 27. 33; 28. 2, 16; 37. 3; 38. 9; 39. 6; 41. 6; 52. 16, etc.

Contents of the Sūtra.

Adhyāya i.

Sources of the work 1. 1—8.

pākayajña-paribhāṣāḥ 1. 9—23.

New-moon and full-moon sacrifices 1. 24—6. 37.

Paribhāṣās for the sūtra in general 7. 1—8. 22.

Gaṇas of hymns and verses 8. 23—9. 7.

Preparation of the *çāntyudakam*, 'holy water' 9. 8—11.

Adhyāya ii.

Rites for begetting wisdom 10.

Rites for obtaining success in vows of chastity 11. 1—6.

Charms for obtaining villages 11. 7—10.

Charms for obtaining every desire 11. 11—12. 4.

Charms to secure harmony 12. 5—9.

varcasyāni, charms to secure power 12. 10—13. 12.

Various rites in war and battle 13. 1—16. 26.

Restoration of a dethroned king 16. 27—32.

Coronation of a minor potentate 17. 1—10.

Coronation of a greater potentate 17. 11—34.

Adhyāya iii.

Rite for the aversion of misfortune (*nirṛti*) 18. 1—18.

citrākarma (*pāuṣṭikam*) 18. 19—26.

Charms for securing prosperity upon starting on a journey
18. 27—31.

samudrakarma (*pāuṣṭikam*) 18. 32—33.

Adhyāya iii.

- Charms for the prosperity of cattle 19. 1—21.
 Amulets to insure prosperity 19. 22—27.
aṣṭakā-festival 19. 28—31.
 Ploughing-festival 20.
 Cattle-charms 21. 1—11.
 Charm for obtaining clothes 21. 12—14.
 Rites on dividing an inheritance 21. 15—20.
rasakarmāṇi 21. 21—25.
 Various rites for obtaining property, success, and prosperity 22.
 Rites on building a house 23. 1—11.
citrākarma (*pāuṣṭikam*) 23. 12—16.
 Charm for ploughing 23. 17.
 Rite for sowing 24. 1—2.
 Various rites for obtaining prosperity 24. 3—10.
 Rites before entering upon a journey and upon returning
     from the same 24. 11—18.
vr̥ṣotsarga 24. 19—23.
āgrahāyaṇī-ceremony 24. 24—36.
 Various rites for obtaining property and prosperity 24. 37—46.

Adhyāya iv.

- bhāiṣajyāni*, remedial charms for every possible disease and
 injury, real or fancied, and for driving out demons: the
 scope of these practices can be seen most readily by
 following the headings of each performance, as given in
 the extracts from Dārila and Keçava, 25. 1—32. 27.
strīkarmāṇi, women's rites: obtaining of children, against
 abortion, *puṇsavanāni*, against sterility, rites for obtaining
 a husband, *garbhādhānam*, *śimantakarma*, sleeping-charms,
 charms for capturing truant women, appeasing or sub-
 jecting women, overcoming and damaging rival women,
 philtres, suppressing jealousy and wrath, suppressing
 paramours, etc.: for details see the headings, as given by
 Dārila and Keçava, 32. 28—36. 40.

Adhyāya v.

vijñānakarmāṇi, oracles, (see Keçava's introduction to the *kaṇḍikā*) 37.

Charms against storms and lightning 38. 1—10.

Rites imparting firmness to buildings 38. 11—16.

Rites imparting power in debate, influence in assemblies,
and proper conduct while reading the Vedas 38. 17—30.

Rites warding off the effects of witchcraft 39.

Charms for directing the course of rivers 40. 1—10.

Removal of the fire 40. 11—13.

Charms imparting sexual vigor 40. 14—18.

Charms to procure rain 41. 1—7.

Charms for luck in business and gambling 41. 8—17.

Charm for restoring affection between calf and cow 41. 18—20.

Bestowal of good qualities upon horses 41. 21—26.

Rite to insure a successful business-trip 42. 1—5.

Rites for producing harmony between various persons
42. 6—8.

Charm procuring knowledge of the Vedas 42. 9—11.

Return of the disciple after finishing his studies 42. 12—18.

Charm for obviating the effect of evil signs in women 42. 19—21.

Amulets for warding off evil demons 42. 22—43. 1.

The building of a house 43. 2—15.

Rites to avert the evil effect of funeral-fires 43. 16—20.

vaçāçamanam 43. 20—45. 19.

Rite for obviating the evil effect of a false accusation 46. 1—3.

Removal of obstacles in sacrifice 46. 4—5.

Charm to promote the fulfilment of demands and prayers 46. 6.

Warding off the influence of ill-omened birds 46. 7—8.

Against evil dreams 46. 9—13.

Various *prāyaçcitta*-ceremonies 46. 14—25.

Expiatory performance when a younger brother marries
before the older 46. 26—29.

Various *prāyaçcitta*-ceremonies 46. 30—55.

Adhyāya vi.

ābhicārikāṇi, witchcraft practices 47—49.

Adhyāya vii.

Rites to secure welfare in various conditions of life, while walking, sleeping, waking, etc. 50. 1—11.

Rites to secure safety and good weather for a merchant starting on an expedition 50. 12—16.

Removal of serpents, vermin, etc. from house and lands 50. 17—22.

Rites to obtain security for cowherds, stables, fields, etc. 51. 1—16.

Freeing fields from animals destructive to their products 51. 17—22.

Safety away from home 52. 1—2.

Charms to loosen fetters 52. 3—4.

Protection against fire 52. 5—9.

Safety in boats and ships 52. 10—11.

How to find lost property 52. 12—14.

Rites for security in general 52. 15—17.

Charms for securing long life 52. 18—19.

varcasyaṇi, charms for securing power 52. 20—21.

godānam 53. 1—54. 14.

cūḍākaraṇam 54. 15—22.

upanayanam 55. 1—57. 30.

medhūjananam 57. 31—32.

Against ringing of the ears, and twitching of the eyelids 58. 1—2.

Charms and amulets for securing long life 58. 3—12.

nāmakaraṇam 58. 13—17.

nirṇayanam 58. 18.

annaprāṇam 58. 19—21.

Charms to secure long life 58. 22—25.

Charms to obtain special wishes (*kāmyāni*) 59.

Adhyāya viii.

savayaññāḥ 60—68.

Adhyāya ix.

Preparation of the house-fire 69. 1—72. 43.

Evening and morning oblations 72. 44—73. 19.

baliharaṇam 74. 1—12.

Sacrifice of the first fruits of the season 74. 13—23.

Adhyāya x.

Marriage-rites 75—79.

Adhyāya xi.

Funeral rites 80—86.

pinḍapitṛyañña 87—89.

Adhyāya xii.

Ceremonies on the reception of a guest, *madhuparka*, *arghya*
90—92.

Adhyāya xiii.

Book of omens and portents: *kaṇḍikā* 93 contains an account
of the book, 93—136.

Adhyāya xiv.

ājyatantra 137.

aṣṭakā-festival 138.

Introduction into the study of the Vedas 139.

īndramahotsava 140.

Description of the conditions under which the study of
the Vedas shall be carried on, or suspended 141.

अथर्ववेदस्य कौशिकसूत्रं
रामेण पुष्पक्षेत्रेण श्रोत्रा बलिमोराख्ये महानगरे
अमरिकदेशे संशोधितमीशसंवत्सरे
१८८९

॥ ओं ॥

अथ विधिं वक्ष्यामः । १ । स पुनराम्नायप्रत्ययः^१ । २ ।
 आम्नायः पुनर्मन्त्राश्च ब्राह्मणानि च^२ । ३ । तद्यथा ब्रा-
 ह्मणविधिरेवं कर्मलिङ्गा मन्त्राः^३ । ४ । तथान्यार्थाः^४ । ५ ।
 तथा ब्राह्मणलिङ्गा मन्त्राः^५ । ६ । तदभावे संप्रदायः^६ । ७ ।

^१ K P E and Dārila in the introduction पुनराम्नायः; Ath. Paddh. स पुनराम्नायः । स विधिर्वेदप्रत्ययः । गोपथब्राह्मणप्रमाणकः; D (schol.) ... आम्नायप्रत्यय इति आभिमुख्येनाभ्यस्यते (Cod. अभि^०) इति श्रिष्टेः... — ^२ D (schol.) सर्वदाभ्यां (!) संयोगाच्चाम्नायः । पुनरित्यवधारणार्थः । मन्त्रा इति ये व्यवसितैः स्मृत्यन्ताः । ब्राह्मणानि ब्रह्म ह वा इदमय आसीदित्येवमादौनि (Gop. Br. i. 1. 1). — ^३ D (schol.) तत्राम्नाये यथा ब्राह्मणं विदधाति एवं कर्माभिधातारः मन्त्रं विदधाति (! for मन्त्रा ंधति?) । ...; Ath. Paddh. यथा संहिताविधिः कर्म उक्तं । वैतानसूत्रे । मन्त्रानादेशे लिंगवतेति भागलिः (Vāit. Sū. 1. 3) । तथा एवंलिंगा मन्त्रा अपि भवन्ति । यथा वाताज्जात इति (iv. 10. 1) शृङ्खं बध्नाति (cf. Kāuṣ. 58. 8.). — ^४ D (schol.) यथा ब्राह्मणमन्यार्थं तथा मन्त्रा अन्यार्था भवन्ति । अन्यार्थत्वं प्रायेण स्तुतिनिंदाः...; Ath. Paddh. अन्यार्था अपि मन्त्रा भवन्ति । यथाग्निं ब्रूमो (xi. 6. 1) उतामृतासुः शिवास्त (v. 1. 7; vii. 43. 1) इत्यभ्याख्याताय प्रयच्छति (Kāuṣ. 46. 1). — ^५ D (schol.) ब्राह्मणलिंगमभिधेयं येषां ते ब्राह्मणलिंगमन्त्राः; Ath. Paddh. ब्रह्म ह वा इदमयासीदित्यादि (! Gop. Br. i. 1. 1) पूर्वब्राह्मणं एवंप्रकारं अपि मन्त्रा भवन्ति । यत्र तु देवतोक्ता मन्त्रा नास्ति (!) । तत्र प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति (vii. 80. 3) युवा कौशिक आह वैतानसूत्रे (1. 3) तथा कंदोगपरिशिष्टे (Karmap. 1. 8. 16) । मन्त्रस्य देवतायाश्च अनादेशे प्रजापतिरित्याह कात्यायनः । तथा शीनकीयसूत्रे (Vāit. 1. 3) ओं भूर्भुवः स्वर्जनेदोमित्याचार्याः । समस्ता व्याहृतयर्थेति श्रुतिः । प्रणवादीनां ओंकार इति मूलमन्त्र इति स्मृतिः. — ^६ D (schol.) तस्याम्नायस्याभावे... मन्त्रादिस्मृतयः...; Ath. Paddh. संहिताविधौ यन्नाम्नायते तत् सर्वं स्वशाखायाः... संप्रदानेन कर्तव्यं. —

प्रमुक्तवाद्ब्राह्मणानाम्^१ । ८ । यज्ञं व्याख्यास्यामो देवानां
 पितॄणां च^२ । ९ । प्राङ्मुख उपांशु करोति^३ । १० । यज्ञो-
 पवीती देवानाम् । ११ । प्राचीनावीती पितॄणाम्^४ । १२ ।
 प्रागुदग्वा देवानाम् । १३ । दक्षिणा पितॄणाम्^५ । १४ ।
 प्रागुदगपवर्गं देवानाम्^६ । १५ । दक्षिणप्रत्यगपवर्गं
 पितॄणाम् । १६ । सकृत्कर्म पितॄणां चवराध^७ देवा-
 नाम् । १७ । यथादिष्टं वा । १८ । अभिदक्षिणमाचारो
 देवानां प्रसव्यं पितॄणाम्^८ । १९ । स्वाहाकारवषट्का-
 रप्रदाना देवाः । २० । स्वधाकारनमस्कारप्रदानाः पि-
 तरः^९ । २१ । उपमूललूनं^{१०} बर्हिः पितॄणाम् । २२ ।
 पर्वसु देवानाम् । २३ । प्र यज्ञ पशुमिति^{११} दर्भाहाराय
 दाचं प्रयच्छति^{१२} । २४ । ओषधीर्दान्तु पर्वन्तित्युपरि^{१३} पर्वणां

^१ D (schol.) तत्प्रमाणस्याध्येतृभिः प्रलीनत्वादित्यर्थः; Ath. Paddh. आ-
 चारसंप्रदायविषये विस्मृतानि ब्राह्मणानि शिष्टे (!) संप्रदायो रक्षितः. —

^२ D (schol.) दर्शादिप्रतिज्ञार्थं अतश्चैताः परिभाषाः सर्वार्थाः; Ath. Paddh. देवानां यज्ञशान्तिकपाष्टिकादि । पितॄणां पितृमेधपिंडपितृयज्ञा-
 दि. — ^३ D (schol.) वितानप्रगतमुख उपांशु . . . मंत्रान् प्रयुज्जीत

सर्वत्र न चात्र दिग्वाचक (Cod. °चक्र) उत्तरत्रा(!) दिग्विकल्पवचनात्
 (Cod. दिग्वा°); cf. sū. 13 fg. — ^४ D (schol.) पित्र्युपवीती; Ath. Paddh.

अपसव्यं कृत्वा पितृकर्म कुर्यात्. — ^५ Ath. Paddh. केचित् (!) दक्षिण-
 पूर्वमन्तर्देशमभिमुखाः पितृकर्म कुर्युः. — ^६ D (schol.) पर्वस्यां दिशि . . .

उत्तरस्यां वा; Ath. Paddh. यथासंख्यं कर्मसमाप्तिः. — ^७ Ch अवराधः;
 Bū the same with चि added over the line. — ^८ D (schol.)

दक्षिणहस्तमभिमुखं आचरणं आगमनं देवानां कार्यं । वेदिपरियहणा-
 दिषु . . . पितॄणां प्रगतसव्यहस्तं. — ^९ D (schol.) अयमे कथवाहनाय

स्वधा पितृभ्य इत्युदाहरणं (Kāuṣ. 87. 8). — ^{१०} D (schol.) मूलसमीपे;
 Ath. Paddh. समले बर्हिः पितॄणां. — ^{११} xii. 3. 31; Bū परेशुम्. —

^{१२} D (schol.) कर्तो . . . यहणाविक्षिप्तदाचं . . . प्रयच्छति. — ^{१३} Part
 of xii. 3. 31^b.

लूत्वा तूष्णीमाहृत्योत्तरतो^१ ऽग्नेरुपसादयति । २५ । नाग्निं
विपर्यावर्तेत^२ । २६ । नान्तरा यज्ञाङ्गानि व्यवेयात् । २७ ।
दक्षिणं जानु प्रभुज्य जुहोति । २८ । या पूर्वा पौर्णमासी
सानुमतिर्योत्तरा सा राका^३ । २९ । या पूर्वामावास्या सा
सिनीवाली योत्तरा सा कुहूः । ३० । अद्योपवसथ इत्युपव-
त्स्यद्भक्तमश्नाति^४ । ३१ । मधुलवणमांसमाषवर्जम्^५ । ३२ ।
ममाग्ने वर्च^६ इति समिध^७ आदाय^८ व्रतमुपैति । ३३ । व्रतेन
त्वं व्रतपत^९ इति वा । ३४ । ब्रह्मचारी व्रत्यधः शयीत । ३५ ।
प्रातर्हुते ऽग्नौ कर्मणे वां वेषाय वां सुकृताय वामिति^{१०}
पाणी प्रक्षाल्यापरेणाग्नेर्दभानास्तीर्य तेषूत्तरमानुहुं रो-
हितं चर्म प्राग्ग्रीवमुत्तरलोम^{११} प्रस्तीर्य^{१२} पवित्रे कुरुते । ३६ ।
दर्भावप्रच्छिन्नप्रान्तौ^{१३} प्रक्षाल्यानुलोममनुमार्ष्टि विष्णो-
र्मनसा पूते स्थ^{१४} इति । ३७ । ॥ १ ॥

^१ D (schol.) तूष्णीमिति वचनं त्वरया हर (part of xii. 3. 31^a) इत्ययमा-
हुरणे (Cod. °रेणे) लिंगात्मात्. — ^२ D (schol.) अग्निं प्राप्य निवर्तमानः
कर्ता ब्रह्मा यजमानपत्नी वा प्रतीपमुखा नावर्तेत (!). — ^३ This and the
next passage occur in Gop. Br. ii. 1. 10; D (schol.) उत्तरा पौर्णमासी
प्रतिपत् । उत्तरसंबंधात् । संव्यवहाराभावाच्चानर्थकं संज्ञापनं । अर्थयत् (!)
चाक्रियानिमित्तत्वात्. — ^४ D (text) उपवसथः; D (schol.) चतुर्दश्या
सह संयुक्त (!) पूर्वैति । अस्मिन्नहनि उपवसथः । . . . उपवत्स्यद्भक्तमश्नाति
यजमानः. — ^५ D (schol.) सुरादीनि नित्यप्रतिषिद्धानि. — ^६ v. 3. 1. —
^७ K समिधम्. — ^८ D (text) आदाय; D (schol.) समिध आददाति (!)
समिद्धहणं विधिकर्मत्वात्. — ^९ vii. 74. 4; Bi Bh K P E D त्वां. —
^{१०} cf. VS. i. 6; TS. i. 1. 4. 1; Tāitt. Br iii. 2. 4. 1; Māitr. S. i. 1. 4. —
^{११} All MSS, except E Bi प्राग्ग्रीवः. — ^{१२} E °लोमोपस्तीर्य. — ^{१३} K °प्र-
च्छिन्नः; D (schol.) परिभोजनीयमूलदर्भाणामपादाय... — ^{१४} Gobh. i.
7. 23; cf. VS. i. 12. —

त्वं भूमिमत्येषोजसा त्वं वेद्यां सीदसि चारुध्वरे ।

त्वां पवित्रमृषयो भरन्तस्त्वं पुनीहि दुरितान्यस्मदिति^१
पवित्रे अन्तर्धाय हविर्निर्वपति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे
ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये^२ जुष्टं निर्वपामी-
ति । १ । एवमग्नीषोमाभ्यामिति^३ । २ । इन्द्राग्निभ्या-
मित्यमावास्यायाम् । ३ । नित्यं पूर्वमाग्नेयम्^४ । ४ । निरुध्नं
पवित्राभ्यां प्रोक्षत्यमुष्मै त्वा जुष्टमिति^५ यथादेवतम्^६ । ५ ।
उलूखलमुसलं शूर्पं प्रक्षालितं^७ चर्मण्याधाय व्रीही-
नुलूखल ओष्यावघ्नंस्त्रिहविष्कृता^८ वाचं विसृजति^९
हविष्कृता द्रवेहीति^{१०} । ६ । अपहत्य सुफलीकृताङ्कृता^{११}
त्रिः प्रक्षाल्य तगडुलानग्ने चरुर्यज्ञियस्त्वाध्यरुक्षदिति^{१२}
चरुमधिदधाति । ७ । शुद्धाः पूता^{१३} इत्युदकमासिञ्चति । ८ ।
ब्रह्मणा शुद्धा^{१४} इति तगडुलान्^{१५} । ९ । परि त्वाग्ने पुरं

^१ D (schol.) त्वं भूमिमिति कल्पजया चर्मणो व्रीहीणां चांतरा कृत्वा . . . ; the verse occurs xix. 33. 3, but the सकलपाठ and the scholiast's designation as कल्पजा show that it is regarded as not belonging to the AV. — ^२ Up to this point cf. xix. 51. 2; but note the सकलपाठ; the formula occurs in full TS. i. 1. 4. 2; cf. VS. i. 10 etc.; Māitr. S. i. 1. 9 etc. — ^३ D (schol.) अग्नेय इति स्थाने अग्नीषोमाभ्यामिति. — ^४ D (schol.) सर्वदा चाग्नेयं (!) विधिः प्रथमं प्रत्येत्यं. — ^५ D (schol.) चर्मस्थान् व्रीहीन् . . . यस्यै देवतायै प्रोचति; cf. e. g. TS. i. 1. 5. 1. — ^६ Bi ०दैवतम्. — ^७ D (schol.) यद्यत्कृष्ण इति (xii. 3. 13; cf. Kāuṣ. 8. 14) मन्त्रोक्तप्रक्षालितानि निर्वापचर्मणि स्थापयेत्. — ^८ E हविः कृत्वा; P हविष्कृत्वा; D (schol.) हविः कृतो मन्त्रेण. — ^९ K P ०ते; so also Kāty. Çr. ii. 4. 1. — ^{१०} Cf. VS. i. 15^d; Māitr. S. i. 4. 10; also Vāit. Sū. 2. 2; Gop. Br. ii. 1. 1; Kāty. Çr. ii. 4. 4; Âp. Çr. i. 19, etc. — ^{११} D (schol.) फलीकरणाः तुषबुसाः. — ^{१२} xi. 1. 16. — ^{१३} xi. 1. 17. — ^{१४} xi. 1. 18. — ^{१५} D (schol.) आसिञ्चति. —

वयमिति^१ त्रिः^२ पर्येयि करोति^३ । १० । नेक्षणेन^४ त्रिः^५
 प्रदक्षिणमुदायौति । ११ । अत ऊर्ध्वं यथाकामम्^६ । १२ ।
 उत्तरतो ऽग्नेरुपसादयतीध्मम् । १३ । उत्तरं बर्हिः^७ । १४ ।
 अग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीतीध्मम्^८ । १५ । पृथिव्या^९ इति
 बर्हिः । १६ । दर्भमुष्टिमभ्युक्ष्य^{१०} पश्चादग्नेः प्रागयं निदधा-
 न्यूर्णमृदं^{११} प्रथस्व^{१२} स्वासस्थं^{१३} देवेभ्य^{१४} इति । १७ । दर्भाणा-
 मपादाय ऋषीणां प्रस्तरो ऽसीति^{१५} दक्षिणतो ऽग्नेर्ब्रह्मा-
 सनं निदधाति^{१६} । १८ । पुरस्तादग्नेरास्तीर्य तेषां मूला-
 न्यपरेषां प्रान्नैरवच्छादयन्परिस्पर्षति दक्षिणेनाग्निमा पश्चा-
 दधाति^{१७} । १९ । परि स्तृणीहीति संप्रेषति^{१८} । २० । देवस्य त्वा
 सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रसूतः^{१९}
 प्रशिषा परिस्तृणामीति^{२०} । २१ । एवमुत्तरतो ऽयुजो धा-

^१ vii. 71. 1 (viii. 3. 21). — ^२ Bū त्रिष्ण०. — ^३ D (schol.) चरुम्. —
^४ Bi Antyeṣṭi मेक्षणेन; cf. e. g. Gobh. iv. 1. 6: मेक्षणाभ्यां प्रदक्षिण-
 मुदायुवन; cf. Kāuṣ. 87. 12. — ^५ Bū D (text) त्रिष्ण०. — ^६ D (schol.)
 अतः परं घट्टनमनाघट्टनं वा प्रदक्षिणमप्रदक्षिणं वा. — ^७ D (schol.)
 इध्मस्योत्तरतः. — ^८ Cf. Kāty. Cr. ii. 2. 11. — ^९ D (schol.) यो मुष्टिः
 प्रथमो लूनः... निवृत्तिचोदनाल्लवनकाले प्रथमस्य मुष्टेः पृथग्वचनं. — ^{१०} K
 Antyeṣṭi ऊर्णमृदं; Ch Bi Bh D ऊर्णमृदं; Bū ऊर्णमृदं corrected to
 ऊर्णमृदं — ^{११} K Ch प्रथस्वः. — ^{१२} D (text) स्वसंस्थं. — ^{१३} Cf. VS.
 ii. 2^c, 5^d; TS. i. 1. 11. 1; Tāit. Br. iii. 3. 6. 7; Māitr. S. i. 1. 12. —
^{१४} xvi. 2. 6. — ^{१५} D (schol.) दर्भेभ्यः परिभोजनीयेभ्यः अपादाय दर्भाः
 प्रदक्षिणतः अग्नेः वेद्यामेव वेदिर्यज्ञस्येति वचनात् (Kāuṣ. 137. 2) । ... अत्र
 ब्रह्मवरणं वितानवत् । स वृत्तो जपतीति । ... अहं भूपतिरिति (Vāit. Sū.
 1. 18). — ^{१६} D (schol.) उत्तरवेदेर्मध्यदेशादारभ्यास्तृणाति । आच्छा-
 दयन् सर्वतो गच्छति स्तरणाय गच्छति दक्षिणेनाग्नेर्यावत् । पश्चिममर्द्धं
 यावद्वेदेः. — ^{१७} vii. 99. 1; D (schol.) ब्रह्मा कर्तारः. — ^{१८} Up to this
 point cf. xix. 51. 2. — ^{१९} D (schol.) वेदिस्तरणार्थबर्हिषः मुष्टिं गृही-
 त्वानेन मंत्रेण संस्तृणाति. —

तून्कुर्वन्^१ । २२ । यत्र समागच्छन्ति तद्वक्षिणोत्तरं करो-
ति^२ । २३ । स्तीर्णं प्रोक्षति हविषां त्वा जुष्टं प्रोक्षामी-
ति^३ । २४ । नानभ्युक्षितं संस्तीर्णमुपयोगं लभेत । २५ ।
नैधोऽभ्याधानम्^४ । २६ । नानुत्पूतं हविः । २७ । नाप्रो-
क्षितं यज्ञाङ्गम् । २८ । तस्मिन्प्रक्षालितोपवातानि नि-
दधाति । २९ । सुवमाज्यधानीं च । ३० । विलीनपूतमाज्यं
गृहीत्वाधिशृत्य पर्यग्नौ कृत्वोदगुद्वास्य पश्चादग्नेरुपसाद्यो-
दगयाभ्यां पवित्राभ्यामुत्पुनाति^५ । ३१ । विष्णोर्मनसा
पूतमसि^६ । ३२ । देवस्त्वा सवितोत्पुनातु^७ । ३३ । अछिद्रेण
त्वा पवित्रेण शतधारेण सहस्रधारेण सुप्त्रोत्पुनामीति^{८, ९}
तृतीयम् । ३४ । तूष्णीं चतुर्थम् । ३५ । शृतं हविरभिघा-
रयति मध्वा समञ्जधृतवत्करायेति^{१०, ११} । ३६ । अभिघा-
र्योदञ्चमुद्वासयत्युद्वासयाग्नेः^{१२, १३} शृतमकर्म हव्यमा सीद
पृष्ठममृतस्य^{१४} धामेति^{१५} । ३७ । पश्चादाज्यस्य निधायालंकृत्य

^१ MSS. युजो; D (schol.) यथा दक्षिणे वेदार्द्धे संप्रैषादिस्तरणं तमेव-
मुत्तरेऽपि वेदार्द्धे संप्रैषादिस्तरणं मन्त्रोक्तं कर्तव्यं । ...यावन्तो मुष्टयो दक्षिणे
पक्षे । तावत् उत्तरे पक्षे कुर्यादित्यर्थः । उत्तराधिकारेऽयुजवचनमन्यत्रैकत्वं
(Cod. युजो त्व) संप्रत्ययार्थः । — ^२ Daç. Kar. and Ath. Paddh. यत्र स-
मागच्छन्ति तत्र दक्षिणोत्तरं करोति; D (schol.) यस्मिन्प्रदेशे स्तरणसंगमो
भवति । तद्वक्षिणमुपकारि कार्यं उत्तरस्य । — ^३ E. g. TS. i. 1. 5. 1. — ^४ D
(schol.) एधसः अनभ्युक्षितस्य स्यादनंगता (Cod. अनभ्युक्षित स्याद°). —
^५ D (schol.) पूतं केशकीटादिरहितं... उल्लुकेन उत्तरतोऽपनीय... —
^६ Gobh. i. 7. 23; cf. VS. i. 12. — ^७ Gobh. i. 7. 25; cf. VS. i. 12. —
^८ So emended; all MSS. of the text and the Paddhatis सुपो°. —
^९ Cf. VS. i. 3. — ^{१०} Ch B समञ्जः; P Bi Bū and Ath. Paddh. समञ्जः;
KD (text and schol.) and Antyeṣṭi समञ्जः; E समञ्ज्य (!). — ^{११} Cf.
v. 12. 2^b; D (schol.) अनेन मन्त्रेण. — ^{१२} So only Bū; the remaining
MSS. and Antyeṣṭi °दञ्च उद्वा°; cf. Kāuç. 6. 20. — ^{१३} The word उ-
द्वासयति is omitted in P E D. — ^{१४} K E Bū and Antyeṣṭi पृष्ठम°. —
^{१५} Not found in any known Saṃhitā; triṣṭubh metre. —

समानेनोत्पुनाति । ३८ । अदारसृदित्यवेक्षते^१ । ३९ ।
उत्तिष्ठतेत्यैन्द्रम्^३ । ४० । अग्निर्भूम्यामिति^४ तिसृभिरुपस-
मादधात्यस्मै क्षत्राण्येतमिध्ममिति^५ वा । ४१ । ॥ २ ॥

युनज्मि^६ त्वा ब्रह्मणा दैव्येन^७ हव्यायास्मै वोढवे जातवेदः ।
इन्धानास्त्वा मुप्रजसः सुवीरा ज्योग्जीवेम बलिहतो
वयं त^८ इति^९ । १ ।

दक्षिणतो^{१०} जाङ्ग्रायनमुदपात्रमुपसाद्याभिमन्त्रयते^{११}

तथोदपात्रं धारय^{१२} यथाये ब्रह्मणस्पतिः ।

सत्यधर्मा^{१३} अदीधरद्देवस्य सवितुः सव^{१४} इति । २ ।

अथोदकमासिञ्चति

इहेत देवीरमृतं वसाना हिरण्यवर्णा अनवद्यरूपाः ।

^१ i. 20. 1. — ^२ D (schol.) सूक्तेन उत्तरेण विधिकर्ममंत्रेण बाध्यमान-
त्वात्. — ^३ D (schol.) उत्तिष्ठताव पश्यतेति... तिस्रः (vii. 72. 1-3). — ^४ xii. 1.
19-21; D (schol.) तिस्रग्रहणं (!) विधिकर्मत्वात् । चतुर्थपंचमयोर्विकल्पः
(cf. note 9) अनयोः श्रुतिकरणभावः । एतयोरेव विकल्पो यथा स्यात् ;
cf. Dārila in note 9. — ^५ vii. 78. 2; x. 6. 35. — ^६ K Bū Ch युनज्मि;
cf. Kāuṣ. 64. 17, note. — ^७ Up to this point cf. vii. 78. 2^b. — ^८ So
K Bh (cf. VS., Māitr. S.); Ch त इति corrected to तवेति; E P Bi
तवेति. — ^९ The verse (कल्पजा according to Dārila and the Antyeṣṭi.)
occurs in TS. i. 6. 2. 1; 10. 1; Māitr. S. i. 4. 1; Pañc. Br. i. 2. 1;
Lāṭy. Çr. i. 9. 11 (?); D places this passage at the end of the pre-
ceding kaṇḍikā: युनज्मि त्वेति पंचमो . . . इध्ममुपसमादधाति; cf.
note 4. — ^{१०} Dārila commences the third kaṇḍikā with this word. —
^{११} So Ch P Bū D (text) and Ath. Paddh.; D (schol.) जाङ्ग्रायनग्रहणं
संख्यहाराय अंतरस्यायं धर्मो न भवति; D elsewhere जागमयन^० (e. g.
fol. 23^b, l. 1 to Kāuṣ. 3. 17; 29^b, l. 7 to Kāuṣ. 6. 17); K Bi and Antyeṣṭi
जागमायन^०; cf. Kāuṣ. 63. 17 and 47. 1, note. — ^{१२} Ch Bi and
Daç. Kar. धारयति; Bū धारय with ति on the margin. — ^{१३} So K;
all MSS. (except K) and Daç. Kar. सत्यधर्मा. — ^{१४} Ch Bū प्रसव;
Daç. Kar. सवन; the verse is not found in any known Saṃhitā; D de-
signates it as कल्पजा (कल्पजया दक्षिणतो ऽग्नेर्वेद्यां तूष्णीमुपसादनं). —

अपः^१ समुद्रो वरुणश्च^२ राजा संपातभागान्हविषो
जुषन्ताम्^३ ॥

इन्द्रप्रशिष्टा वरुणप्रसूता अपः समुद्रादिवमुद्बहन्तु^४ ।
इन्द्रप्रशिष्टा वरुणप्रसूता दिवस्पृथिव्याः^५ श्रियमा वह-
न्विति^६ । ३ ।

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामि जातवेद^७ इति सह^८ हविर्भिः
पर्युक्ष्य जीवाभिराचम्योपोत्थाय^९ वेदप्रपद्भिः^{१०} प्रपद्यत
ओं प्रपद्ये भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये जनत्प्रपद्य^{११}
इति । ४ । प्रपद्य^{१२} पश्चान्त्सीर्णस्य दर्भानास्तीर्याहे दै-
धिषव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद यो ऽस्मत्पाकतर^{१३} इति
ब्रह्मासनमन्वीक्षते^{१४} । ५ । निरस्तः पराग्वसुः सह पाप्मना

^१ E अपः. — ^२ Bi Bū and Daç. Kar. वरुणस्य. — ^३ K and Daç. Kar. जुषतां. — ^४ For this pāda cf. iv. 27. 4^a. — ^५ Ch Bū Bb ०पृथिव्या. — ^६ Not found in any known Saṁhitā; D (schol.) इहेत देवीरिति । द्वाभ्यां कल्पजाभ्यां अथोद्पात्रमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं परिचर्य । तत्रोपसादनमासेचनान्तं यथा स्यात्. — ^७ Tāit. Br. ii. 1. 11. 1; cf. Vāit. Sū. 7. 4; Āp. Çr. vi. 5. 4; Çāṅkh. Çr. ii. 6. 10, 11. — ^८ E Bi स. — ^९ D (schol.) जीवा स्थिति चतसृभिः (xix. 69. 1—4; cf. Kāuç. 90. 22; Vāit. Sū. 1. 19) सकृदपो भक्षयतीति कर्ता ब्रह्मा च उपोत्थितायेति वचनमंत्रसंप्रत्ययार्थं । नवभिः श्रुतिवेति दशम्योदायुषेति (xii. 1. 59; iii. 31. 10; cf. Kāuç. 24. 31) उपोत्तिष्ठति. — ^{१०} D (schol.) कल्पजैः पंचभिः सह हविर्भिरग्निं मंत्रलिङ्गात्; cf. Çāṅkh. Çr. vi. 2. 2; Gobh. iv. 5. 7; Gṛhyas. i. 96. — ^{११} Bū जनः; E जन. — ^{१२} Bū प्रपाद्य; wanting in D. — ^{१३} TS. iii. 2. 4. 4; Kāty. Çr. ii. 1. 22; Vāit. Sū. 1. 20. — ^{१४} K इत्यात्मा^०; Bū ब्रह्मा^० in the text, but आत्मा on the margin; Daç. Kar. treats the performance described in this sūtra twice, ending the first time with ब्रह्मासनमन्वीक्षते, the second time with आत्मासनं ब्रह्मासनवत्; D (schol.) कर्ता . . . अनेन ब्रह्मणा आसनमन्वीक्षते । अथवा ब्रह्मा आत्मीयमासनमन्वीक्षते । . . . मुखेन होमः कर्तुं शक्यते. The passage beginning with this sūtra and ending with sū. 8 is repeated Kāuç. 137. 36—39. —

निरस्तः सो ऽस्तु यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म^१ इति
 दक्षिणा तृणं निरस्यति^२ । ६ । तदन्वालभ्य जपतीदम-
 हमर्वाग्वसोः सदने सीदाम्यृतस्य सदने सीदामि सत्यस्य
 सदने सीदामीष्टस्य सदने सीदामि पूर्तस्य सदने सीदामि
 मामृषदेव बर्हिः स्वासस्थं त्वाध्यासदेयमूर्णमदमनभिशी-
 कम्^{३.४} । ७ । विमृग्वरीमित्युपविश्यासनीयं^{५.६} ब्रह्मजपं
 जपति बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आसिष्यते^८ बृहस्पते
 यज्ञं गोपाय यदुद्वत^९ उन्निवतः^{१०} शकेयमिति । ८ । दभैः
 सुवं निर्मृज्य निष्टप्रं रक्षो निष्टप्रा अरातयः प्रत्युष्टं रक्षः
 प्रत्युष्टा अरातयः^{११} इति प्रतप्य^{१२} । ९ । मूले सुवं गृहीत्वा जपति

^१ Cf. Kāty. Çr. ii. 1. 23; Çat. Br. i. 5. 1. 23; Çāṅkh. Çr. i. 6. 6; Lāty. Çr. ii. 4. 5; iv. 9. 16; Gobh. i. 6. 14 (Çat. Br., Lāty. and Gobh. with the variant परावसुः). — ^२ D (schol.) आसनात्तृणं गृहीत्वा दक्षिणतः क्षिपति सन्धेन हस्तेन. — ^३ Ch E K ऊर्णमदमः; Bū Bh the same changed to मृदं on the margin; Bi ऊर्णमृदं; cf. Kāuṣ. 2. 17. —

^४ Cf. Âçv. Çr. i. 4. 7; Çāṅkh. Çr. i. 6. 9; Lāty. Çr. ii. 4. 5; D कल्पजेन (sc. मन्त्रेण). — ^५ xii. 1. 29. — ^६ D (text) उपविशति; D (schol.) कर्ता ब्रह्मा च. — ^७ K P Bi Ch Bh आसनी; D (schol.) आसनीयवचनं ब्रह्मण अभावि (Cod. आ०) ऽपि कर्तुर्यथा स्यात् । ब्रह्मजपवचनं भवति (Cod. भवेति) च ब्रह्मणो ऽपि विशेषार्थत्वात् । अथवा इन्द्रमहे जपप्राप्त्यर्थं ब्रह्मजपग्रहणं. — ^८ So emended; MSS. आशिष्यते. — ^९ So emended; KP Bi Bū Bh (prim. man.) य उदुद्वत; E Ch Bh (sec. man.) यदुद्वत. —

^{१०} Bi उन्निमतः; Bū: उन्निवतः corrected to उन्नमतः; the remaining MSS. उन्नमतः. Emended according to TS. iii. 2. 4. 4, where a passage corresponding to the latter part of this formula is to be found. Perhaps the MSS. can be sustained by reading यदुद्वत उन्नमतः शके-
 यमिति and they seem indeed to represent collectively a syncretism of this with the reading accepted above in accordance with the TS.; cf. Kāuṣ. 137. 39. — ^{११} Cf. VS. i. 7^{ab}; Kāty. Çr. iv. 14. 7; TS. i. 1. 2. 1; 4. 1 etc.; Tāit. Br. iii. 2. 2. 2; Māitr. S. i. 1. 2 etc.; Vāit. Sū. 7. 6. —

^{१२} Ch प्रताप्य. —

विष्णोर्हस्तो ऽसि दक्षिणः पूष्णा दत्तो बृहस्पतेः^१ ।

तं त्वाहं सुवमाददे देवानां हव्यवाहनम् ॥

अयं सुवो वि दधाति^२ होमाञ्छताक्षरछन्दसा^{३, ४} जा-
गतेन ।

सर्वा यज्ञस्य समनक्ति विष्टा^५ बार्हस्पत्येष्टिः शर्मणा
दैव्येनेति^६ । १० ।

ओं भूः शं भूत्यै त्वा गृह्णे भूतय इति प्रथमं ग्रहं^७
गृह्णाति^८ । ११ । ओं भुवः शं पुष्ट्यै त्वा गृह्णे पुष्टय
इति द्वितीयम् । १२ । ओं स्वः शं त्वा गृह्णे सहस्रपो-
षायेति तृतीयम् । १३ । ओं जनच्छं^९ त्वा गृह्णे ऽपरि-
मितपोषायेति चतुर्थम् । १४ । राजकर्माभिचारिकेष्व-
मुष्य^{१०} त्वा प्राणाय गृह्णे ऽपानाय व्यानाय समानायोदा-
नायेति पञ्चमम्^{११} । १५ । अग्नावग्निर्हृदा पूतं पुरस्ता-
द्युक्तो यज्ञस्य चक्षुरिति^{१२} जुहोति^{१३} । १६ । पश्चादग्नेर्मध्य-

^१ E and Daç. Kar. बृहस्पते. — ^२ Bi and Daç. Kar. दधातु. —
^३ Bh होमाञ्छ; the rest होमां छ. — ^४ K कृताक्षरः ऋन्दसा;
Bü कृताक्षरः छन्दसा. — ^५ All MSS. except Ch विष्टा (cf. VS.
xxiii. 57). — ^६ The pratika विष्णोर्हस्तो ऽसि occurs in Çāṅkh. Gr.
i. 9. 3. — ^७ E Bi गृहं. — ^८ D (schol.) आज्यधान्याः सुविण संस्कृतमाज्यं
गृहीत्वोत्थापयति. — ^९ MSS. जनछं; Bü corrects on the margin to जनः
शं. — ^{१०} Bi °चारके. — ^{११} D (schol.) पूर्वस्य हस्तिचसनानीत्याध्या-
यपरिसमाप्तेः (Kāuṣ. 14. 1—17. 34) राजकर्माणि । उभयतः परिक्रिन्न-
मित्याभिचारिकाणि (Kāuṣ. 47. 1) । एषु पंच ग्रहा भवंति । ग्रहमंत्रा
राज्यवर्धनाय. — ^{१२} iv. 39. 9, 10; v. 29. 1; ii. 35. 5 (xix. 58. 5). —
^{१३} This word is wanting in D (text); D (schol.) एकैका अविधि-
कर्मत्वात् (Cod. अवधि). एतैर्मन्त्रैरेकैकेन सुविणाज्यधान्या आज्यं जु-
होति. —

देशे समानत्र पुरस्ताद्धोमान^१ । १७ । दक्षिणेनाग्निमु-
दपात्रं^२ आज्याहुतीनां संपातानानयति^३ । १८ । पुरस्ता-
द्धोम आज्यभागः^४ संस्थितहोमः समृद्धिः शान्ताना-
मिति^५ । १९ । एतावाज्यभागौ । २० । ॥ ३ ॥

वृष्णे बृहते स्वर्विदे अग्नये शुल्कं^६ हरामि त्विषीमते ।
स न स्थिरान्बलवतः कृणोतु ज्योक्च नो जीवातवे
दधात्व-^{७,८}

अग्नये स्वाहेत्युत्तरपूर्वार्धे आग्नेयमाज्यभागं जुहोति । १ ।
दक्षिणपूर्वार्धे सोमाय

त्वं^९ सोम दिव्यो नृचक्षाः^{१०} सुगा^{११} अस्मभ्यं पथो
अनु रथः^{१२} ।

^१ Bi °द्धोमा; Bū, the same corrected to °द्धोमान्; D (text) °द्धोमा इति; D (schol.) संज्ञाव्यवहारार्थं । पुरस्ताद्धोमाः (!) आज्यभागसंस्थित-होम (!) समृद्धिः शान्तानामिति (cf. sū. 19) । संव्यवहारवङ्गवचनं प्रत्युचं कर्मभेदार्थः. — ^२ Bū D (text) °पात्रमा°; D (schol.) जाग्रमाचनं एवं वक्तव्यं लाघवादेव सिद्धिः; cf. sū. 2. — ^३ D (schol.) संपाता ऋतशेषस्थानयनं. — ^४ E °भाग; D (text) पुरस्ताद्धोमाज्यभाग (!). — ^५ D (schol.) एषां संपातानयनं शान्तानां नाभिचारिकाणां अग्नावग्निर्हृदा पूतं इति (iv. 39. 9, 10; see sū. 16) पुरस्ताद्धोमा वृष्णे बृहते इत्याज्यभागौ (see Kāuṣ. 4. 1) यदद्य त्वा प्रयतोति (vii. 97. 1; see Kāuṣ. 6. 3) संस्थितहोमा आ-कृत्या इति (see Kāuṣ. 5. 7) एषां संपातानयनं तदुदपात्रे ।... शान्ताना-मिति पूर्वविशेषणार्थं (cf. Kāuṣ. 47. 1 note) । तत्सह वेदसंपातसद्भावार्थः । अमृतस्य न पाणितंत्रेषु पुरस्ताद्धोमादीनां संपातः प्रसंगः शान्ता (!) । अग्ने यत्ते तप इति (ii. 19. 1) पुरस्ताद्धोमाः (see Kāuṣ. 47. 7; so also Ath. Paddh. आभिचारिकेषु ... अग्ने यत्ते तप इति पुरस्ताद्धोमां जुहोति वैतानोक्तं!) । तथा तदग्नय (v. 29. 2) इत्याज्यभागौ (Kāuṣ. 47. 8) निरमुं नुदेति (vi. 75. 1) संस्थितहोमा इति (Kāuṣ. 47. 9). — ^६ So K Bh; the rest शुल्कं. — ^७ So emended; MSS. दधात्व°. — ^८ Not found in any known Saṃhitā; D वृष्णे बृहते इति कल्पजा; Antyeṣi कल्पजेन. — ^९ K त्वा°. — ^{१०} Ch E P Bi नृचक्षः. — ^{११} Bū सुगं; E सुगमस्र°. — ^{१२} E Bū and Daç. Kar. अनुचः. —

अभि नो गोत्रं विदुष इव नेषो ऽह्ना नो वाचमुशन्ती
जिगासि^१

सोमाय स्वाहेति । २ । मध्ये हविः^२ । ३ । उपस्तीर्याज्यं
संहताभ्यामङ्गुलिभ्यां द्विर्हविषो ऽवद्यति मध्यात्पूर्वा-
धाच्च^३ । ४ । अवत्तमभिघार्य द्विर्हविः प्रत्यभिघारयति^४ । ५ ।
यतोयतो ऽवद्यति^५ तदनुपूर्वम्^६ । ६ । एवं सर्वाण्यवदा-
नानि^७ । ७ । अन्यत्र सौविष्टकृतात्^८ । ८ । उदेनमुत्तरं
नयेति^९ पुरस्ताद्धोमसंहतां पूर्वाम्^{१०} । ९ । एवं पूर्वापूर्वा
संहतां जुहोति^{११} । १० । स्वाहान्ताभिः प्रत्यृचं होमाः । ११ ।
यामुत्तरामग्रेराज्यभागस्य जुहोति रक्षोदेवत्या सा यां
दक्षिणतः सोमस्य पितृदेवत्या सा^{१२} । १२ । तस्मादन्तरा

^१ So K P Bh; Bū जिगासि corrected to जिगाय; E Bi Ch जिगाय. The mantra is not found in any known Samhitā. — ^२ D (schol.) पुरस्ताद्धोमाज्यभागयोर्मध्ये प्रधानहविर्जुहोति । तमधिकारात् । न चाज्यभागापेक्षमेव पुरस्ताद्धोमसंहतामिति वचनात् (sū. १); Antyeṣṭi मध्ये सर्वा होमाः. — ^३ D (schol.) कथं हविर्होतव्यं । सुचि (Cod. स्तुवि) आज्यमुपस्तीर्य सुवेणोपस्तरणम् ... संबद्धाभ्यामङ्गुलिभ्यां मध्यामादेशनोभ्यां ...; Antyeṣṭi सुचि एकं सुवं मुक्ता अवदानं अङ्गुलीद्वयेन... — ^४ D (schol.) प्रत्याप्यायतोत्यर्थः; Antyeṣṭi पुनः सुवः । अभिघार चरोः. — ^५ E यद्यति. — ^६ D (schol.) यतो ऽवखंडितं तेन क्रमेण तद्विः प्रत्यभिघारयति. — ^७ D (schol.) उक्तेनावदानधर्मेण प्रत्यृचमवदानानि कर्तव्यानि. — ^८ D (text) सौविष्टकृतत्वात्; D (schol.) अनेकहविः संबंधप्रयोगेन प्रत्यवदानमुपस्तीर्याज्यं सर्वेषामुत्तरतः सकृत्सकृदवदाय द्विरवत्तमभिघारयतोत्येतन्न (Cod. रतित्येतन्न) भवति । एकदेवतानां च प्रत्यृचं च कर्मभेदादवदाननिवृत्त्यर्थं । देवताभेदेनावदानवत् । तथा चैकस्विष्टकृत इति दर्शनात् (? Cod. दर्शत). — ^९ vi. 5. 1. — ^{१०} D (schol.) अनयचो प्रथमाङ्गतिपुरस्ताद्धोमदेशसंबंधं (!) जुहुयात् । पूर्वस्यां दिशि मध्ये हविरिति वचनात् (sū. 3). — ^{११} D (schol.) पूर्वस्मिन्पूर्वस्मिन्देशे संहितायाः (!) प्रथमायाः ... जुहोति. — ^{१२} D (schol.) सौम्यादाज्यभागदेशाज्जुहोति । पितरस्तं भुञ्जते. —

होतव्या^१ देवलोक^२ एव हूयन्ते । १३ । यां हुत्वा पूर्वामपरां
जुहोति सापक्रामन्ती^३ स पापीयान्यजमानो भवति^४ । १४ ।
यां परांपरां संहतां जुहोति साभिक्रामन्ती^५ स वसीया-
न्यजमानो^६ भवति । १५ । यामनग्नौ^७ जुहोति सान्धा तथा
चक्षुर्यजमानस्य मीयते सो ऽन्धभावुको यजमानो भव-
ति । १६ । यां धूमे जुहोति सा तमसि हूयते सो ऽरोचको
यजमानो भवति^८ । १७ । यां ज्योतिष्मति^९ जुहोति तथा
ब्रह्मवर्चसी भवति तस्माज्ज्योतिष्मति^{१०} होतव्यम् । १८ ।
एवमस्मै क्षत्रमग्नीषोमावित्यग्नीषोमीयस्य^{११} । १९ ॥ ४ ॥

अग्नीषोमा सवेदसा सहूती वनतं गिरः ।

सं देवत्रा बभूवयुः ॥

युवमेतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम् ।

युवं^{१२} सिन्धू^{१३}रभिश्चस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान् ॥

अग्नीषोमा य आहुतिं यो वां दाशाङ्गविष्कृतिम् ।

स प्रजया सुवीर्यं विश्वमायुर्व्यश्नवत्^{१३} ॥ १ ।

^१ E अन्तरा ऽ अहोतव्या. — ^२ P Bh D (text) देवलोकम्; D (schol.) यत्र उभयोर्दोषात्तस्मादंतरा मध्ये होतव्या । आहुतिः कस्तस्य गुणो भवति । उच्यते देवस्थान एव ऊता भवति. — ^३ K Ch °क्रामति; P °क्रामति. — ^४ D (schol.) यामाहुतिं ऊत्वा पश्चिमे देशे यामाहुतिं जुहोति । सापक्रामन्ती नामाहुतिः । अपक्रमयति . . . न श्रेयसः प्रत्यापयतीत्यर्थः (Cod. प्रत्याव°). — ^५ K E Ch (prim. man.) °क्रामति; P Bi Ch (sec. man.) °क्रामति. — ^६ So emended; MSS. वशीयान्; D (schol.) आभिमुख्यं गमनात् स यजमान ईश्वरो भवति. — ^७ E यामग्नौ; D (schol.) अग्निरहिते देशे . . . परिभस्मन्ति. — ^८ D (schol.) स यजमानो गुणवानपि अप्रकाशो भवति. — ^९ K E Bi Ch D (text) and Ath. Paddh. ज्योतिष्मती. — ^{१०} K E Bi Ch D (text) °ती. — ^{११} vi. 54. 2. — ^{१२} Ch युव°. — ^{१३} The verses occur RV. i. 93. 9, 5, 3; TS. ii. 3. 14. 1 fg.; Tait. Br. iii. 5. 7. 2; Maitr. S. i. 5. 1, page 65;

इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषथः ।

तद्वां चेति प्र वीर्यम् ॥

अथद्वृचमुत सनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहुरी सपर्यात् ।

इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरेः सहस्तमा सहसा वाजयन्ता ॥

इन्द्राग्नी अस्मान्क्षतां यौ प्रजानां प्रजावती ।

स प्रजया सुवीर्यं विश्वमायुर्व्यश्नवत् ॥

गोमद्विरण्यवद्वसु यद्वामश्चावदीमहे ।

इन्द्राग्नी तद्वनेमहि^१ स्वाहेति । २ ।

ऐन्द्राग्नस्य हविषो ऽमावास्यायाम् । ३ । प्राक्स्विष्ट-
कृतः^२ पार्वणौ^३ होमौ समृद्धिहोमाः^४ काम्यहोमाश्च^५ । ४ ।

iv. 10. 1 (end); P marks them १, २, ३, and continues the count (४, ५ etc.) through the following verses. Ch has accent-marks in red for these and the following verses, designating the real circumflex by an oblique line under the syllable (अश्नवत्!) and the dependent circumflex by a horizontal stroke in the line across the syllable; cf. Ind. Stud. xiii. 118. D (schol.) यस्याग्रेयस्य होमविधिः । एवमग्नी-
षोमीयस्यापि हविषः । उदेनमुत्तरं नय (vi. 5. 1; cf. Kāuṣ. 4. 9) अ-
त्रापि देशे (Cod. देश) प्राप्तिं मन्त्रांतराण्याह । अस्मै चत्रमिति (vi. 54. 2; cf. Kāuṣ. 4. 19) वैदिक एकः कल्पजाश्च त्रयः समानविधानात्. —

^१ The verses occur: RV. iii. 12. 9; vi. 60. 1; AV. x. 1. 21^{ed} and RV. i. 93. 3^{ed}; RV. vii. 94. 9. Also TS. iv. 2. 11. 1; Tāit. Br. iii. 5. 7. 3. D has only the pratika: इन्द्राग्नी रोचना दिव इति चतुर्भिः (counting AV. x. 1. 21^{ed} and RV. i. 93. 3^{ed} as one verse). P continues the count (४, ५ etc.) from the preceding sūtra, counting four verses, as D. The accentuation in Ch is the same as in the preceding verse. —

^२ D divides after होमौ and therefore reads प्राक्स्विष्टकृतौ. — ^४ E Bi D (text) पार्वण; D (schol.) सर्वेषामुत्तरतः सकृत्सकृदवदायेत्यादि (sū. 10) चोदितं स्विष्टकृतं । प्रथमं स्विष्टकृतः पूर्णा पश्चादित्येतौ होमौ भवतः (sū. 5). — ^५ D (text) reads होमः and divides a sūtra here; D (schol.) आकूत्यै त्वा . . . होमाः पंच (sū. 7). — ^५ K P Bb Bi काम्याश्च; Bū has the same in the text, but काम्यहोमाश्च on the margin; E काम्या होमाश्च; D (text) काम्यश्च; D (schol.) पृथिव्या-
मग्नय इति चेति होमः संबंधार्थः (sū. 8). —

पूर्णा पश्चादिति^१ पौर्णमास्याम् । ५ । यत्ने देवा अ-
कृण्वन्भागधेयमित्यमावास्यायाम्^२ । ६ । आकूत्यै त्वा
स्वाहा^३ । कामाय त्वा स्वाहा । समृधे त्वा स्वाहा ।
आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा स्वाहा ।

ऋचा स्तोमं समर्धय^४ गायत्रेण रथंतरम् ।

बृहज्जायत्रवर्तनि^५ स्वाहा^६ । ७ ।

पृथिव्यामग्नये समनमन्निति^७ संनतिभिश्च । ८ । प्रजापते
न त्वदेतान्यन्य इति च^८ । ९ । उपस्तीर्याज्यं सर्वेषामुत्तरतः
सकृत्सकृदवदाय द्विरवत्तमभिघारयति^९ । १० । न ह-
वींषि^{१०} । ११ ।

आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छक्नवाम^{११} तदनुप्रवोदुम् ।
अग्निर्विद्वान्स यजात्स इद्धोता सो ऽध्वरान्स ऋतून्क-
ल्पयात्य-

^१ vii. 80. 1; the Daç. Kar. treats the passage beginning here after the चतुर्थीकर्म (Kāuç. 79), and introduces it with the words अथ उत्तरतंचमुच्यते; the Ath. Paddh. treats it after the बृहत्कुशंडिका (which ends Kāuç. 137. 41), introducing it by the same words as the Daç. Kar. It is carried through to Kāuç. 6. 23, and ends with the words इत्युत्तरतंचं समाप्तं. D (schol.) and Ath. Paddh. पार्वणहो-
मतंचः कृष्णपक्षे; cf. note 4 to the preceding sūtra. — ^२ vii. 79. 1. Ath. Paddh. पार्वणहोम इतरपक्षे; cf. note 1, end. — ^३ D (schol.) आकूत्यै त्वा स्वाहेति प्रथमे समृद्धिहोमे; Ath. Paddh. आ० त्वा स्वा-
हेत्यादि पंचभिः समृद्धिहोमः; cf. sū. 4, note. — ^४ Ch Bū and Daç. Kar. समृद्धये. — ^५ The verse occurs VS. xi. 8^b; TS. iii. 1. 10. 1; iv. 1. 1. 2; v. 1. 1. 3. — ^६ D (schol.) समृद्धिहोमेषु संपाताः; Ath. Paddh. पात्रे संपातानानयति. — ^७ iv. 39. 1. — ^८ vii. 80. 3; D (schol.) सन्नतयः प्रजापतेश्च काम्या उच्यंते (cf. sū. 4, note) । . . . सन्नतिभिराज्यं जुहुयात्. — ^९ Cf. D (schol.) to the first part of sū. 4. — ^{१०} D (schol.) इति प्रतिषेधः । सर्वेषामिति हविरभिसंबंधात् । समानदेशेषु कर्मसु एकहविष्टेन (!) सकृदवदानं यथाग्रहणं एकहवींषि. — ^{११} Bū Bh •क्नवाम. —

ग्रमे^१ स्विष्टकृते स्वाहेत्युत्तरपूर्वार्धे ऽवयुतं हुत्वा सर्व-
प्रायश्चित्तीयान्होमाञ्जुहोति^२ । १२ । स्वाहेष्टेभ्यः स्वाहा^३ ।
वषडनिष्टेभ्यः^४ स्वाहा^३ । भेषजं स्विष्ट्यै स्वाहा । निष्कृ-
तिर्दुर्गिष्ट्यै स्वाहा । दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा ।

अयाश्चाग्ने^५ ऽस्यनभिश्चस्तिश्च सत्यमित्त्वमया^{६.७} असि ।

अयासा मनसा कृतो ऽयास्यं^८ हव्यमूहिषे^९ ।

अया नो धेहि^{१०} भेषजं^{११}

स्वाहेत्यो^{१२} स्वाहा भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः स्वाहो^{१३}
भूर्भुवः स्वः स्वाहेति । १३ । ॥ ५ ॥

^१ The verse occurs AV. xix. 59. 3, but the सकलपाठ shows that it is regarded as coming from a different source; cf. RV. x. 2. 3 and TS. i. 1. 14. 3—4. Ch has accent-marks in red, as at the beginning of the kaṇḍikā. —

^२ D (schol.) उत्तरपूर्वको यो अवयुतं हुत्वा पृथग्भूतमित्यर्थः । स्विष्टकृतो प्रायश्चित्तीयान्होमान् जुहोति. — ^३ This word is wanting in all MSS. except Ch E Bū Antyeṣṭi and Ath. Paddh.; D (schol.) स्वाहेष्टेभ्य इति द्वादश ये मंचा (? Cod. द्वादशयोः संमंचा!) यन्मे स्तन्नमिति पाठात् । सर्वप्रायश्चित्तीयवचनात् । सर्वप्रायश्चित्तीयग्रहणं जुहोति ग्रहणाच्चाज्यं. — ^४ So E Bū Ch; P B K Bh वषणिष्टेभ्यः; Antyeṣṭi वर्षाङ्गिष्टेभ्यः; Ath. Paddh. वषट् निष्टेभ्यः. —

^५ Ch E K ऋग्नेः; Ath. Paddh. ऋग्नेश्चनभिश्चस्तीश्च! — ^६ Ch (prim. man.) सत्वम्; Bū has सत्यम् in the text, सत्वम् on the margin. —

^७ So P; all other authorities ऋत्वम्. — ^८ This reading is conjectural; Ch E Bi Bū Bh यास्माँ here and in Kāuṣ. 97. 4; K यास्माँ in both places; P यस्माँ here; यास्माँ in kaṇḍikā 97; Antyeṣṭi यासा; Māitr. S. ऽयाः सन्; Čāṅkh. Čr. यासं; Weber, Omina und Portenta, p. 357, conjectures ऽयास्त्वं. — ^९ K E P Bi Bh जहिष आ; Ch Bū and Antyeṣṭi जहिषः १; Ath. Paddh. उहिषः १. —

^{१०} So emended; Antyeṣṭi अया धेहि; all MSS. and Ath. Paddh. आ नो धेहि; Māitr. S., Kāty. Čr. and Čāṅkh. Čr. अया नो धेहि. —

^{११} E भेषज्यं. — ^{१२} The verse occurs in Kāuṣ. 97. 4. and with more or less variation in Māitr. S. i. 4. 3; Kāth. S. v. 4; Kāty. Čr. xxv. 1. 11, and Čāṅkh. Čr. iii. 19. 3. — ^{१३} So all MSS. —

यन्मे स्कन्नं मनसो जातवेदो यद्वास्कन्दङ्गविषो यत्रयत्र ।

उत्प्रुषो विप्रुषः सं जुहोमि सत्याः सन्तु यजमानस्य

कामाः^१ स्वाहेति । १ ।

यन्मे स्कन्नं यदस्मृतीति^२ च स्कन्नास्मृतिहोमौ^३ । २ ।

यदद्य त्वा प्रयतीति^४ संस्थितहोमाः^५ । ३ । मनसस्पत^६

इत्युत्तमं^७ चतुर्गृहीतेन । ४ । बर्हिराज्यशेषे ऽनक्ति^८ पृ-

थिव्यै त्वेति मूलमन्तरिक्षाय त्वेति मध्यं दिवे त्वेत्ययम्^९ । ५ ।

एवं त्रिः । ६ । सं बर्हिरक्तमित्यनुप्रहरति^{१०} यथादेवतम्^{११} । ७ ।

सुवमग्नौ धारयति^{१२} । ८ । यदाज्यधान्यां तत्संस्त्रावयति^{१३}

संस्त्रावभागास्तविषा^{१४} बृहन्तः प्रस्तरेष्टा^{१५} बर्हिषदश्च

देवाः ।

इमं यज्ञमभि विश्वे गृणन्तः स्वाहा देवा अमृता

मादयन्तामिति^{१६} । ९ ।

^१ The first hemistich is not found in any known Saṁhitā; the pratika occurs Vāit. Sū. 16. 17; cf. TS. i. 6. 2. 2; the second hemistich is found in VS. (Kāṇvaçākḥā) ii. 20 (Weber's edition, page 58) and in Kāty. Çr. iii. 7. 19. — ^२ vii. 106. 1. — ^३ D (schol.) यन्मे स्कन्नमित्याज्यहोमः स्कन्देन यदस्मृतीति विहितास्मृतौ. Ath. Paddh. पुनर्मेत्विन्द्रियं (vii. 67. 1) च यन्मे etc. as D. — ^४ vii. 97. 1. — ^५ D Antyeṣṭi. and Daç. Kar. °होमः; Ath. Paddh. संस्थितहोमां जुहोति; D (schol.) यदद्य त्वाष्टर्चं सूक्तं।... आज्यसंप्रत्ययः एवं (Cod. एवां) संघाताः (!). — ^६ vii. 97. 8. — ^७ D inserts संस्थितहोमंति. — ^८ D (text) °शेषेणानक्ति; D (schol.) वेदेस्तरुणदर्भमासाद्य . . . आज्यशेषे आज्यशेषधान्यां . . . — ^९ D (schol.) पृथिव्यै त्वानज्मीति . . . सर्वत्रानज्मीत्यध्याहारः. — ^{१०} vii. 98. 1. — ^{११} D (schol.) अग्नौ यथादेवतं इन्द्रस्थाने प्रयुज्यो (? Cod. °ज्या) अग्निः. — ^{१२} D (schol.) स्थापयति कर्ता. — ^{१३} E °स्त्रावयति; Bū °स्त्रावयति. — ^{१४} Bi °भागा हविषा; E °भागाः हविषा. — ^{१५} K Bū and Daç. Kar. प्रस्तरेष्टा. — ^{१६} The verse occurs, with a good deal of variation, VS. ii. 18; Kāty. Çr. iii. 6. 18; TS. i. 1. 13. 2—3;

सुवो ऽसि घृतादनिशितः^१ । सपत्नक्षयणो दिवि षीद ।
अन्तरिक्षे सीद पृथिव्यां सीदोत्तरो ऽहं भूयासमधरे
मत्सपत्ना^२ इति सुवं प्राग्दण्डं निदधाति^३ । १० ।

वि मुञ्चामि ब्रह्मणा जातवेदसमग्निं होतारमजरं
रथस्पृतम्^४ ।

सर्वा देवानां जनिमानि विद्वान्यथाभागं वहतु
हव्यमग्निर-^५

गये स्वाहेति समिधमादधाति^६ । ११ । एधो ऽसीति
द्वितीयां समिदसीति^७ तृतीयाम् । १२ । तेजो ऽसीति^८
मुखं विमार्ष्टि^९ । १३ । दक्षिणेनार्ग्यं त्रीन्विष्णुक्रमान्क्रमते
विष्णोः क्रमो ऽसीति^{१०} दक्षिणेन पादेनानुसंहरति
सव्यम्^{११} । १४ । सूर्यस्यावृतमित्यभिदक्षिणमावर्तते^{१२} । १५ ।
अगन्म स्वरित्यादित्यमीक्षते^{१३, १४} । १६ ।

Tāit. Br. iii. 3. 9. 7; and its pratika Vāit. Sū. 4. 7; D (schol.)
संस्रवणमंत्रादक्षिणेन हस्तेन सुवधारणं सव्येन आज्यधानीसंस्त्रावणं. —

^१ So KBū; P Bh Ch ०निशीतः; D ०निषीतः; Bi and Daç. Kar.
०निषीद; E ०नीषतः; Ath. Paddh. ०निसोद. — ^२ With this passage
cf. VS. i. 29. — ^३ D (schol.) वेद्यां क्वचिन्नमंत्रस्य भागपाठः (Dārila

gives only the pratika सुवो ऽसि घृतादनिशीत!). — ^४ So emended;
MSS. ०स्यृतं. — ^५ The pratika of this verse occurs Vāit. Sū. 24. 7;
D designates it as कल्पजा. — ^६ E inserts आदाय after समिधम्. —

^७ vii. 89. 4. — ^८ vii. 89. 4^c; cf. VS. xx. 23; xxxviii. 25; TS. i. 4.
45. 3; Māitr. S. i. 3. 39. — ^९ D (schol.) कर्तात्मनः मुखं. — ^{१०} x. 5.
25 fg. — ^{११} D schol.) वेद्या जघनादारभ्य विष्णोः क्रमान्क्रमते कर्ता...

अनुसंहरति सव्यं पादं पश्चात् संजतं (Cod. संहतं) दक्षिणस्य हरति
क्रमते. — ^{१२} x. 5. 37; D (schol.) अभिदक्षिणावृत्तिवचनं नार्ग्यं विपर्या-
वर्तते प्रतिषेधात् (Kāuç. 1. 26). — ^{१३} D (schol.) अग्निगृहान्नः क्रम्य
द्वाभ्यां... (Ath. Paddh. पर्यायद्वयेन), xvi. 9. 3, 4. — ^{१४} Antyeṣṭi.
and Daç. Kar. निरीक्षते. —

इन्द्रस्य वचसा वयं मित्रस्य वरुणस्य च ।

ब्रह्मणा स्थापितं पात्रं पुनरुत्थापयामसी-¹

त्यपरेणामिमुदपात्रं² परिहृत्योत्तरेणामिमापो हि दृष्टा
मयोभुव³ इति मार्जयित्वा⁴ बर्हिषि पत्न्याञ्जलौ⁵ निनय-
ति समुद्रं वः प्र हिणोमीतीदं⁶ जनास⁷ इति वा । १७ ।
वीरपत्न्यहं भूयासमिति मुखं विमार्ष्टि⁸ । १८ । व्रतानि
व्रतपतय⁹ इति समिधमादधाति । १९ । सत्यं त्वर्तेनेति¹⁰
परिषिच्योदञ्चि हविरुच्छिष्टान्युद्वासयति¹¹ । २० । पूर्णे-
पात्रं दक्षिणा¹² । २१ । नादक्षिणं¹³ हविः¹⁴ कुर्वीत¹⁵ यः

¹ The first two pādas are found in vi. 85. 2^{ab}, but the सकलपाठ points to a different origin. — ² D (schol.) पश्चाद्भेर्जागमायनं सर्वायनं सर्वतः (!) हत्वा. Cf. Kāuṣ. 3. 2. — ³ i. 5. 1. — ⁴ P Bi भार्जयित्वा; E भार्जयित्वा; D (schol.) अभ्युक्ष्णं कृत्वा. — ⁵ K Ch Bi Bū Bh D (schol.) Ath. Paddh. and Daṣ. Kar. पत्न्याञ्जलौ (with double sandhi; cf. the introduction); D (text) पत्न्या अञ्जलौ; E पत्न्यां अञ्जलौ; P and Dār. in the introd. fol. 9^a l. 11 पत्न्यञ्जलौ; Antyeṣṭi. पत्न्याञ्जलो; D (schol.) पत्न्याञ्जलौ बर्हिः करोति परिभोजनीयं वेदिस्तरणमेकेन तत्र बर्हिःशब्दप्रयोगात् । तस्मिन्नेव च बर्हिषि जागमायनमावर्तते. — ⁶ x. 5. 23; D (schol.) द्वाभ्यां. — ⁷ i. 32. 1. — ⁸ D (schol.) पत्नी या आर्द्धेण दक्षिणपाणिनात्मनो मुखं शोधयति । वीरपत्नीति कल्पजेन प्रधानात्. — ⁹ The verse is given in full in Kāuṣ. 42. 16; its pratīka, in Vāit. Sū. 4. 22; D designates it as कल्पजा. — ¹⁰ D (schol.) परिषिचामि जातवेद इति शेषप्रकरणविशेषात्; see Tāit. Br. ii. 1. 11. 1; Çāṅkh. Çr. ii. 6. 11. — ¹¹ E here adds the formula in full: सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामि जातवेद इति; D (schol.) उदग्रगृहीतहविःशिष्टानि (Cod. उदग्रहीत°) स्वीकुर्यात्कर्ता. — ¹² D (schol.) ब्रह्मकर्तृभ्यां पोषण-समर्थं पूर्णपात्रं । ग्रीह्यादिधान्यदानं । दक्षिणावचनमन्यदक्षिणासंशब्दिते पूर्णपात्रस्य निवृत्त्यर्थं; Ath. Paddh. पूर्णपात्रं दक्षिणा । ततो ब्रह्मा कर्त्रे वाचनं (!) । उचिष्ठ ब्रह्मणस्यते (xix. 63. 1) इत्युक्ता ब्रह्मोत्थापयेत्. — ¹³ D (schol.) introduces this sūtra with the words यः स्वयं करोति तस्य दोषमाह. — ¹⁴ K हविष्कु°. — ¹⁵ Bi कुर्वीत. —

कुरुते कृत्यामात्मनः कुरुत इति ब्राह्मणम्^१ । २२ । अ-
न्वाहार्यं ब्राह्मणान्भोजयति^२ । २३ । यद्वै यज्ञस्यानन्वितं
भवति तदन्वाहार्येणान्वाह्रियते । २४ । एतदन्वाहार्य-
स्यान्वाहार्यत्वम्^३ । २५ । ईड्या वा अन्ये देवाः सपर्येण्या
अन्ये देवाः । ईड्या देवा ब्राह्मणाः सपर्येण्याः^४ । २६ ।
यज्ञेनैवेड्यान्प्रीणान्यन्वाहार्येण सपर्येणान् । २७ । ते
ऽस्योभे प्रीता यज्ञे भवन्तीति । २८ । इमौ दर्शपूर्ण-
मासौ^५ व्याख्यातौ । २९ । दर्शपूर्णमासाभ्यां^६ पाकयज्ञाः^७
। ३० । अथाप्यपरो^८ हवनयोगो भवति । ३१ । कुम्भी-
पाकादेव^९ व्युद्धारं^{१०} जुहुयात् । ३२ । अधिश्चर्यणपर्ये-

^१ D (schol.) परैरैव कारयेत् । यतो ऽ यं दोषः श्रूयते । आत्मनः
कृत्यां कुरुते । यो दक्षिणां न ददाति । कृत्यावचनं (Cod. कृत्यावनं) हविषो
विनाशहेतुत्वात् । उभौ च संधिजौ यौ (Cod. संजौ) वैश्वदेवौ यवृत्विजौ (!) ।
वर्जयित्वा सर्वाह्विषः साह्या यज्ञाः (Cod. यज्ञः) सदक्षिणाः (cf. Kāuṣ. 73.
4, 13) । ... उपस्थाने जपांगानि मंत्रणादिषु स्वयंकर्तृत्वं । दक्षिणाभावात् ।
वैश्वदेव इति विश्वानायुः कामो यजते इत्युपतिष्ठते वा (Kāuṣ. 59. 1) कर्णे
क्रोशंतमनुमंत्रयते (Kāuṣ. 58. 1 and sū. 30, note) उपसीद (!) जपतीत्युदा-
हरणानि (Kāuṣ. 10. 9); Ath. Paddh. तस्मान्नादक्षिणं हविः शक्त्या वा
दक्षिणं दद्यान्नातिशक्तिर्विधीयत इति नवमे (Kāuṣ. 74. 23, end of the
ninth adhyāya). — ^२ D (schol.) ओदनादिभक्ष्या ब्राह्मणाः . . . ; Ath.
Paddh. सर्वत्र यजमानपिचं ब्राह्मणभोजनं । यस्मात्कोशादित्यन्तः (Kāuṣ.
139. 25) इत्युत्तरतंच समाप्तं (see Kāuṣ. 5. 5). — ^३ D omits this passage,
both in the text and in the commentary. — ^४ D introduces this
passage with the remark अत्रापि ब्राह्मणं भवति; cf. Kāth. S. viii. 13. —
^५ E P Bi ऽपौर्णो. — ^६ D (text) ऽपौर्णो. — ^७ P ऽयज्ञः; E यज्ञः; D
(schol.) . . . शेषप्रकरणात् । पाकेन यज्ञः पाकयज्ञः । अग्निहोत्रवैश्वदेवयोः
नाज्येनेति कर्तव्यताविशेषः । उभौ च संधिजाविति प्रतिषेधात् (Kāuṣ.
73. 4, 13; cf. sū. 22, note). — ^८ D आप्तियाप्तीषोमयोर्भयोरंतरं. —
^९ D (schol.) ओदनस्तस्मादेव निर्वापादितंच स्वादिति. — ^{१०} D (schol.)
व्युद्धारमिति न मुश्लो (!) व्युद्धृत्य कुम्भीपाकयोर्देवताभेदे पृथक्क्रिया वि-
शेषत्वात्. —

भिकरणाभिधारणोद्वासनालंकरणोत्पन्नैः संस्कृत्य^१ । ३३ ।

अथापि श्लोकौ भवतः^२ ।

आज्यभागान्तं प्राक्तन्त्वमूर्ध्वं स्विष्टकृता सह^३ ।

हवींषि यज्ञ आवापो यथा तन्त्वस्य तन्तवः^४ ।

पाकयज्ञान्समासाद्यैकाज्यानेकबर्हिषः ।

एकस्विष्टकृतः^५ कुर्यान्नानापि सति दैवतेति^६ । ३४ ।

एतेनैवामावास्यो व्याख्यातः^७ । ३५ । ऐन्द्राग्नौ ऽच

द्वितीयो भवति । ३६ । तयोर्व्यतिक्रमे त्वमग्ने व्रतपा असि^८

कामस्तदग्र^९ इति शान्ताः^{१०} । ३७ । ॥ ६ ॥

^१ D (schol.) अग्ने चरुरिति (Kāuṣ. 2. 7) अधिश्चयणं । परि त्वामे पुरं वयमिति त्रिः पर्यभिकरणं (Kāuṣ. 2. 10) । etc. . . जुहुयात्. —

^२ D (schol.) दर्शपौर्णमासयोरैव श्लोकाविमौ भाष्येति । गोपथब्राह्मणवाक्यात् श्लोकाविहोच्येति । दर्शपौर्णमासयोर्वच्यमाण एव । तत्र च हवनयो-गांतरमिति । अथशब्दात् । अपीति ब्राह्मणादस्य संभावित्वर्थः (!) — ^३ Bū सहा. — ^४ D (text) तंचवः; D (schol.) आज्यभागी यस्याति तदा-ज्यभागानां (! for °भागान्तं?) । प्रागधः । कस्य आग्नेयानीषोमयोस्तयोर्भेदो नाम कांचित्वा भेदप्राप्त आह (Cod. आह) । तंच भवति । सकृतकृतमु-

भयोरुपकरोत्यगृह्यमाणविशेषत्वात् । पुरस्ताद्धोमादीनां अंगानामवधा-तादयद्वा (?) वर्तते । दृष्टार्थहेतूनि आग्नेयादीनि आवापो (Cod. आतापो) वेदितव्यः यज्ञे दर्शपूर्णमासयोः यथका .. क्तंतस्य (! for यथातंच तस्य?) मध्ये तंतवः प्रतीतान् क इत्यर्थः (!?). — ^५ D (text) एव; Ch E K P Bi एकः; so also four of Stenzler's MSS. of Âçv. Gr. (i. 3. 10). — ^६ So emended; MSS. दैवतेति (with double sandhi; cf. the preface); Âçv. Gr. has दैवत इति; D (schol.) पाकयज्ञान् बह्वेक-

स्मिन् काले आसाद्योपलभ्य यथापवनं व्रतविसर्जनं व्रतसमयः समावृत्या-श्नाति । समावर्तनीय इति तानेकाज्यान् (Cod. °द्यान्) कुर्यात् । आज्यसा-धनात् होमान् सत्कुर्यात् । अदृष्टार्थानीत्येवं लक्षयति । वेदिकमध्ये पाकयज्ञहवींषि अंते पार्वणादीनि सकृन्नानादेवतान्वेति हविषा. The second śloka occurs Âçv. Gr. i. 3. 10 (तदेषाभिधज्ञगाथा गीयते). —

^७ D (schol.) एतेनैव पौर्णमासाग्नेयेनामावास्या ऐन्द्राग्न्यो व्याख्यातः. —

^८ xix. 59. 1; D gives the entire hymn xix. 59 in सकलपाठ. —

^९ xix. 52. 1. — ^{१०} D (schol.) तयोर्दर्शपौर्णमासयोरन्यतरातिक्रमायां

... शान्ता इति समिधो संप्रत्ययः । अंबयो यंति वायोः पूत इति शान्ता

इति (Kāuṣ. 25. 20, and note) अग्नेन निर्देशसामान्यात्. —

अन्नात्यनादेशे स्थालीपाकः^१ । १ । पुष्टिकर्मसु सारूपवत्से^२ । २ । आज्यं जुहोति^३ । ३ । समिधमादधाति । ४ । आवपति व्रीहियवतिलान् । ५ । भक्षयति क्षीरौदन-पुरोडाशरसान् । ६ । मन्थौदनौ प्रयच्छति । ७ । पूर्वं त्रिषप्ती-यम्^४ । ८ । उदकचोदनायामुदपात्रं^५ प्रतीयात् । ९ । पुरस्तादुत्तरतः संभारमाहरति^६ । १० । गोरनभिप्रापाद्वनस्पती-नाम्^{७, ८} । ११ । सूर्योदयनतः^९ । १२ । पुरस्तादुत्तरतो ऽरण्ये कर्मणां प्रयोगः^{१०} । १३ । उत्तरत उदकान्ते प्रयुज्य^{११} कर्मा-रण्यपां सूक्तैराप्नुत्य^{१२} प्रदक्षिणमावृत्याप उपस्पृश्यान्वेक्ष-

^१ D (schol.), corrected अत्र संहिताविधौ यस्मिन्स्मिन्प्रदेशे अन्ना-त्याशयतीति वा चोद्यते तस्याश्चोदनायाः स्थालीपाकशेषो विधीयते. —
^२ D (text) सारूपवत् । सं(!); D (schol.) पूर्वस्य चित्राकर्मत्वादीनि पुष्टिक-र्माणि प्राक् भेषज्यः (!; Kāuṣ. 18. 19 to 25. 1) । तेषु अन्नातिचोदनायां (Cod. °दनां) सारूपवत् । सं(!) स्थालीपाकः प्रत्येतव्यः. — ^३ D (schol.) यत्र जुहोतिचोदना न च होतव्यं चोदितं । तत्र घृतं प्रत्येतव्यं. — ^४ K E तृषप्तीयं; D (schol.) पूर्वग्रहणेषु ये त्रिषप्ता इति सूक्तं (i. 1) प्रत्येतव्यं . . . त्रिषप्तीयशब्देन संख्यवहारः; in the gaṇamālā (Atharva-pariṣiṣṭa 34) this hymn is counted as the 23d gaṇa, and called विश्वकर्मगणः । ये त्रिषप्ता इति विश्वकर्मगणः(! all MSS.) । २३ । — ^५ K Bi उदकमो°; D (schol.) यत्रोदकस्य संस्कारश्चोद्यते तत उदपात्रं प्रत्येतव्यं. — ^६ D (schol.) निवासदेशात्संभारमाहर्तव्यः! — ^७ E P Bi °प्रायाद्; K Bū °प्रपाद्. — ^८ Bū यद्वनस्पतीनाम्; D (schol.) प्रदेशे(!) नाभिप्राप्नोति गौस्तस्मात्प्रदे-शाद्वानस्पत्या (Cod. °वातस्पत्या) आहर्तव्याः. — ^९ E Bi °दयेनतः; D (schol.) सूर्योदयकाले आहरेदित्यर्थः. — ^{१०} D (schol.) निवासस्थानस्य पूर्वस्मिन्वा उत्तरस्मिन्वा (the last two words supplied conjecturally) ँरण्यदेशे कर्म प्रयोक्तव्यं. — ^{११} D (schol.) सर्वकर्माणि उदकस्योत्तरे कार्याणि. — ^{१२} D (schol.) अन्वयो यन्ति शम्भुमयोभू हिरण्यवर्णादयः कृष्णं नियानं ससुधीर्हिमवतः प्र स्रवन्ति वायोः पूत इत्येषां सूक्तानि; the pratikas are i. 4. 1; 5. 1; 6. 1 (शम्भुमयोभू according to Dārila to Kāuṣ. 9. 1 are: आपो हि ष्ठा मयोभुवः शं नो देवीरभिष्टय इति); i. 33. 1; vi. 22. 1; 23. 1; 24. 1; 57. 1. This gaṇa does not occur in the gaṇamālā, Ath. Pariṣ. 34; cf. Kāuṣ. 18. 3; 41. 14, etc. —

माणा^१ याममुदाव्रजन्ति । १४ । आशयबन्ध्याप्लवनयानभ-
 ह्याणि^{२, ३} संपातवन्ति । १५ । सर्वाण्यभिमन्त्याणि^४ । १६ ।
 स्त्रीव्याधितावाप्लुतावसिक्तौ शिरस्तः प्रक्रम्या प्रपदा-
 त्तमार्ष्टि^५ । १७ । पूर्वं प्रपाद्य प्रयच्छति^६ । १८ । त्रयोदश्या-
 दयस्तिस्त्रो^७ दधिमधुनि^८ वासयित्वा बध्नाति । १९ । आशय-
 ति^९ । २० । अन्वारब्ध्याभिमन्त्रणहोमाः^{१०} । २१ । पञ्चा-
 दशेश्वर्मेणि हविषां संस्कारः । २२ । आनडुहः शकृ-
 त्पिराडः । २३ । जीवघात्यं^{११} चर्म । २४ । अकर्णो^{१२} ऽश्मा । २५ ।
 आप्लवनावसेचनानामाचामयति च^{१३} । २६ । संपातवता-

^१ So P Bi Bh Ch (prim. man.) D (schol.); K °वेद्यमाणा; the rest °पेक्ष° —
^२ Ch P Bi °पान°; K °पान° corrected to °यान°; D (schol.) यास्यत
 इति यानं. — ^३ So K; Bū °भक्षाणि corrected to °भक्ष्याणि; the rest
 भक्षाणि; D (schol.) भक्ष्यते तदि(ति) भक्षं. — ^४ K D °मंत्राणि; D (schol.)
 यावत् किञ्चिदनुसाधनं सर्वं तदभिमन्त्र्य संपातवदसंपातवच्च (Cod. °पा-
 तवंच) सर्वशब्दस्य निरवदोषत्वात्. Cf. Kāuṣ. 10. 7, note. — ^५ D
 (schol.) स्त्री व्याधिता पुमान्व्याधित आप्लुता स्त्री अवसिक्तः पुमां च्छिरस
 आरभ्य आपादायेभ्यः प्रकर्षेण शोधयति. — ^६ D (schol.) यत्र प्रपाद्य
 श्रूयते तत्रायमन्यविशेषः । तत्र च प्रथमं प्रदानं (! for प्रपादनं?) ततो
 प्रदानं (Cod. °न) मंथयोः (cf. sū. 7) पूर्वग्रहणात्. Cf. Kāuṣ. 26. 19;
 28. 15. — ^७ So all MSS. आदयः nominative for accusative! cf. Vāit.
 sū. 11. 24 and J. A. O. S. xi. p. 383; D (schol.) त्रयोदशीं च चतु-
 दशीं चादियहण (!) तासु . . . — ^८ Ch °मधुनि; D (schol.) दधिम-
 धुनीत्येकवत्समुच्चयः तत्र स्थापयित्वा. — ^९ D (schol.) बद्धा दधिमधुनि(!)
 कारयितार (!) आशयति कर्ता . . . दधिमधुनामाश्रयत्वं प्रतिपाद्यत्वात्. —
^{१०} D (schol.) अन्वारभतोत्पन्वारब्धः कारयिता कर्तरि . . . कर्ता वि-
 षासहित्यभिमन्त्रयते (xvii. 1—5) । . . . अन्वारभणं कारयितुश्चतुर्थी-
 निर्देशात्. — ^{११} D (text) जीवघातं; D (schol.) अधिकर्मसु चर्मग्रहणे
 बलिनः प्राणिनश्चर्म प्रयोक्तव्यं जीवघातार्हस्य . . . — ^{१२} E P (चर्म) कर्णो-
 ऽश्मा; D (schol.) यत्राश्मा चोद्यते स विप्लवशृंगः (Cod. विप्लः) प्रत्येतव्यः ।
 वर्तुल इति यावत्; cf. Kāuṣ. 47. 32; 53. 2. — ^{१३} D (schol.) द्रव्याणि
 क्रियासाधनत्वात् । आप्लवनावसेचनानि तेषामाचामयति कारयितार (!)
 आप्लवनावसेचने करोति. —

मन्नाति न्यङ्के^१ वा । २७ । अभ्याधेयानां^२ धूमं नियच्छ-
ति । २८ । शुचिना कर्मप्रयोगः । २९ । ॥ ७ ॥

पुरस्ताद्धोमवत्सु निशाकर्मसु पूर्वाह्ने यज्ञोपवीती
शालानिवेशनं समूहयत्युपवत्स्यङ्गक्तमशित्वा स्नातो ऽहत-
वसनः प्रयुङ्के । १ । स्वस्त्ययनेषु च^३ । २ । इज्यानां^४
दिश्यान्बलीन्हरति । ३ । प्रतिदिशमुपतिष्ठते^५ । ४ । सर्वत्रा-
धिकरणं कर्तुर्दक्षिणा^६ । ५ । चिरुदकक्रिया^७ । ६ । अन-
न्तराणि^८ समानानि युक्तानि^९ । ७ । शान्तं संभारम्^{१०} । ८ ।
अधिकृतस्य सर्वम्^{११} । ९ । विशये^{१२} यथान्तरम् । १० ।

^१ Ch Bū न्यङ्ते; D (schol.) अन्ती अन्ते वा. — ^२ D (text) अभ्याधेनाः; D (schol.) यानि विधिकर्माण्यभ्याधेयानि तेषां कारयिता धूममात्मनि बध्नाति. — ^३ P Bb वे(ज्यानां); wanting in D (text); D (schol.) to the entire sūtra: स्वस्तिदा ये ते पन्थान इत्यादीनि (i. 21. 1 et al.; vii. 55. 1 et al.; cf. Kāuṣ. 50. 1 and the स्वस्त्ययनगण, Ath. Pariç. 34. 11, cited under Kāuṣ. 25. 36) स्वस्त्ययनानि तेषु पुरस्ताद्धोमवत्सु etc. — ^४ D (text) ईज्यानां; cf. also the schol. to the next sūtra; D (schol.) स्वस्त्ययनयागदेवताभ्यो बलिं हरति. — ^५ D (schol.) ईज्यानां बलिं दत्त्वा (!). — ^६ P D (text) कर्तुः; D (schol.), very corruptly, न स्वस्त्ययनेष्वेवं किं तर्हि सर्वविधिकर्मस्त्री- (Cod. °स्त्री°) कर्मार्थे हि सर्वशब्दे प्राङ्मुख उपांशु करोति । अधिकरणं कर्तुं (!) दक्षिणेत्येव प्रत्येतव्यं (Cod. पतव्यं) । एवं सति शब्दे विधिकर्मसु भाविष्यत्युपांशुवत् ।... अधिकरणाभावे स्वयंकर्तृत्वमुपस्थानादिषु विश्वे देवा इति विश्वानायुःकामो यजत उपतिष्ठतेत्युदाहरणं (! Kāuṣ. 59. 1) । पूर्णपाचं तु ब्रह्मणः कर्तृग्रहणात्. — ^७ D (schol.) विधिकर्मसु योदकेन चोदकेन क्रिया सा त्रिः कर्तव्येति निश्चयः. — ^८ D (text) अन्तराणि. — ^९ Wanting in D (text); D (schol.) संहितायां यान्यन्तराणि सूक्तानि पठति तुल्यार्थानि च तानि कर्माणि समुच्चितानि प्रयोक्तव्यानि. — ^{१०} D (schol.) शान्तत्वं संभारस्याभिचारिकवर्जमांगिरसं . . ; cf. Vāit. Sū. 5. 10. — ^{११} E Bi सर्व; D (schol.) अधीकृतस्य (!) द्रव्यस्याग्रहणं (!) प्रत्येतव्यं । यानमारोहयतीत्येतत्कर्म (Kāuṣ. 25. 13) विज्ञा श्रुत्येतत् च प्रत्येतव्यं (Kāuṣ. 25. 10) । नोत्तमयोः अधिकृतस्य द्रव्यस्याग्रहणं (!) प्रत्येतव्यं । कथं मह इति मादानकश्रुतं क्षीरौदनमन्नाति (Kāuṣ. 12. 1) । चमसे सरूपवत्साया इति (12. 2) चमसो ऽपि (Cod. चमसापि) मादानक एव. — ^{१२} So emended; MSS. विषये; D (schol.) मन्त्रकर्मद्रव्यसंशये यन्निकृष्टं तत्प्रत्येतव्यं. —

प्र यद्ध पशुमिति^{१, २} दर्भलवनं^३ प्रयच्छति^४ । ११ । अराती-
 योरिति^५ तक्षति । १२ । यत्त्वा शिक्क^६ इति प्रक्षालय-
 ति । १३ । यद्यत्कृष्ण^७ इति मन्त्रोक्तम्^८ । १४ । पलाशो-
 दुम्बरजम्बुकाम्पीलस्रग्वद्धशिरीषस्रक्त्यवरणविल्व-^{९, १०, ११, १२}
 जङ्गिडकुटकगर्ह्यगलावलवेतसशिखलसिपुनस्यन्दना-^{१३, १४}
 रणिकाश्मयोक्ततुन्युपूतुदारवः^{१५, १६, १७} शान्ताः । १५ । चि-
 तिप्रायश्चित्तिशमीशमकासवंशाशाम्यवाका-^{१८, १९, २०, २१}

^१ D Ch (prim. man.) परशुम्. — ^२ xii. 3. 31. — ^३ Ch K Bh D °लवणं. —
^४ Cf. Kāuṣ. 1. 24; 61. 38. — ^५ x. 6. 1. — ^६ x. 6. 3. — ^७ xii. 3. 13. —
^८ D (schol.) उलूखलमुसलं प्रक्षालयेत्. — ^९ Ch E P Bi Bh जम्बू. —
^{१०} The MSS. write the word with anusvāra, and it is difficult to decide
 whether they read वंघ or वंद; D (schol.) स्रग्वंधौ हिमवत इति
 प्रसिद्धौ. — ^{११} P Bi D शरीष; K शरीषः. — ^{१२} D (schol.) स्रक्त्य-
 स्तिलकः । वरणविल्वौ प्रसिद्धौ. — ^{१३} D (schol.) जंगिडो ऽर्जुनः अचल
 इति दाक्षिणात्यः कुटको मालवके प्रसिद्धः । गर्ह्यौ वेषं । गलावल हिमवति ।
 वेतसः प्रसिद्धः । शूरणोति प्रसिद्धः । शंबल (!) जोषणं विलम्बे न्यानर्ता
 (and below, sū. 16, note 7: शंबलस्य जोषणेति !). शूलालं करंटकः ।
 अमिस्वामी सिपुना धायटी प्रसिद्धः (!). — ^{१४} D (schol.) स्यंदन मदन
 इत्येवं प्रसिद्धः. — ^{१५} अश्मयोक्ता मंतकः । अपटा. — ^{१६} Ch P Bh तुन्युः
 D (schol.) तुन्युस्तिनसः (! for तिनिशः ?). — ^{१७} Bū K E पूतुः; cf.
 Kāuṣ. 58. 15; D (schol.) पूतदारुदेवदारुः. — ^{१८} K and Ath. Paddh.
 चित्तिः; Bū Ch E P Bi Bh चित्तिः; Vāit. Sū. 5. 10 चित्यादिभिः. K P
 Bi Ch Bh and Ath. Paddh. प्रायश्चित्तिः; E °चित्तिः; Ch has a colon
 here; D (text and schol.) चितिः प्रायश्चित्तिः स्वचितिः प्रायश्चित्तिः द्वंद्वः
 ताभ्यामेवंविधाभ्यां वरणेन सिद्धिभूमिस्थ वर्तुल प्रसिद्धे (!) । मेत्र प्रायश्चित्त-
 विशेषः (!) । चीणिचीणि सर्वाणि पर्वणि (!) उभे शतमेजकारे (! for
 गेजकारे?). — ^{१९} So all MSS. of text; Daç. Kar. and Ath. Paddh.^२
 शमीका; Ath. Paddh.^१ शमिका; D (schol.) शमका नंदपुरे वार्यपृष्ठतो
 जाता वरणप्रसिद्धा. — ^{२०} Ath. Paddh. शवंशा; D (schol.) सवंशा
 शुंगालवंशकः. — ^{२१} Bū श्याम्यवाका; D (schol.) श्याम्यवाका अपामा-
 र्गसदृशः फलैः स्निग्धैः द्रुखतरागतपुष्पं वासकृति स्यात् (!). —

तलाशापलाशवाशाशिशपाशिबलसिपुनदर्भापा-^{1. 2. 3. 4}
 मार्गाकृतिलोष्टवल्मीकवपादूर्वाप्रान्तव्रीहियवाः^{5. 6} शा-
 न्ताः⁷ । १६ । प्रमन्दोशोरशलल्युपधानशकधूमा^{8. 9. 10} जरन्तः¹¹
 । १७ । सीसनदीसीसे^{12. 13} अयोरजांसि कृकलासशिरः सी-
 सानि । १८ । दधि घृतं मधूदकमिति रसाः । १९ । व्री-
 हियवगोधूमोपवाकतिलप्रियङ्गुश्यामाका^{14. 15.} इति मि-

¹ D (schol.) तलाशा मालिका (Cod. म०) अवली प्रसिद्धः. — ² All MSS. पलाशो. — ³ EB वासा; D (schol.) वासा(?) वृषकः; cf. Kāuṣ. 39. 6. — ⁴ P Bi शीशपा; Bū शशपा; Daç. Kar. सीसपा; Ath. Paddh. शीशपा; D (schol.) अडोलसा (! for अंडो?) शिशपा प्रसिद्धः (!). — ⁵ P Bh दर्भो ऽ पामार्गः; the remaining MSS. and Daç. Kar. दर्भोपा०; Ath. Paddh. दर्भः उपामार्गः; D दर्भः । अपा०. — ⁶ D (schol.) आकृतिलोष्ट चेचलोष्टः । वल्मीकवपा वल्मीकमध्य (!). — ⁷ D (schol.) पुनः शान्तग्रहणं वृत्तत्वात् । पूर्वेषामिह चौषधित्वात् । शान्त्युदके आसां विधानयोगः ।.. शबलस्य जोषणेति पर्यायो ऽस्ति सो ऽपि संदेहः (cf. sū. 15, p. 25, note 13); Ath. Paddh. ताः शान्ताः गोपथब्राह्मणे (i. 2. 18) द्विविधा उक्ताः । एका आंगिरसीभिः । तत्र दृष्टान्तः । स खलु शान्त्युदकं चकारार्थर्वणीभिः आंगिरसीभिश्चेति ब्राह्मणोक्तं । तत्र या आर्थर्वणो सा कौशिकोक्ता । या आंगिरसी सा वैतानोक्ता (5. 10). — ⁸ D schol. प्रमंद इंदुकः एवं प्रसिद्धः । वाला उशीर गंधद्रव्यं । शलली श्वावितशलाक. — ⁹ K P Bh D (text) उपधानं; Ch उपाधानं; D (schol.) उपधानं उपधानकं; cf. जरदुपानहौ Kāuṣ. 17, 10; 41. 6; 84, 9? — ¹⁰ D (schol.) शकधूम ब्राह्मणः; cf. Kāuṣ. 50. 16 and Ath. Paddh. to Kāuṣ. 76. 18 अत्र स्थाने चत्वारो शकधूमाः सूर्यापाठकं कुर्वन्ति. — ¹¹ So Bi; Bū चरन्तः corrected to जरन्तः; the remaining MSS. चरन्तः; D (schol.) एतानि जीर्णानि प्रत्येतव्यानि; cf. जरत्प्रमन्द Kāuṣ. 25. 11; also 16. 1, note. — ¹² K D (text) शीस; Ch Bi सीस. — ¹³ K D (text) नदीशीसे; E नदीसीसे; D (schol.) to the entire sūtra शीसकं सीसं नदीफेनपिंडः । अयोरजः लोहकिष्टः (! for ०किष्टः?) । कृकलासः प्राणी प्रसिद्धः तस्य शिरः (cf. Kāuṣ. 47. 39) । शीसचोदनास्त्रितानि प्रत्येतव्यानि । ज्येष्ठस्यांजली शीसान्युदाहरणं (!) समासे समुच्चयः । इतरत्र विकल्पश्चित्यादिवत् (sū. 16.). — ¹⁴ Bh Ch D (text) ०पवाकस्ति०; D (schol.) उपवाक इति अभियवाः । सुराघ्राणां प्रसिद्धाः. — ¹⁵ So P Bh and Daç. Kar; the rest शामाका.

अधान्यानि^१ । २० । ग्रहणमा ग्रहणात्^२ । २१ । यथार्थमु-
 र्दकान्योजयेत्^३ । २२ । इहैव ध्रुवामेह यातु यमो मृत्युः सत्यं
 बृहदित्यनुवाको वास्तोष्पतीयानि^४ । २३ । दिव्यो गन्धर्व
 इमं मे अग्ने यौ ते मातेति मातृनामानि^५ । २४ । स्तुवा-
 नमिदं हविर्निस्सालामरायक्षयणं शं नो देवी पृश्निपर्या
 पश्यति तान्सत्यौजास्त्वया पूर्वं पुरस्ताद्युक्तो रक्षोहण-
 मित्यनुवाकश्चातनानि^६ । २५ । ॥ ८ ॥

अस्रयो यन्ति शम्भुमयोभू^७ हिरण्यवर्णा निस्सालां

^१ Ch (sec. man.) and D (schol.) मैत्रः; so also Pet. Lex. sub voce, and Weber, Omina und Portenta, p. 404. — ^२ D (schol.)

यथार्थं (!) संहितायाः विधि प्रतिज्ञातः तस्माच्च कर्मणि किंपरिमाण अप-
 रिमितायाः प्रयोगे ग्रहणमित्यनियमे प्राप्त इदमुच्यते ग्रहणमा ग्रहणा-
 दित्येकं यथार्थवचनात् ... — ^३ E Bi D (text) उदकान्; Daç. Kar.
 उडकान्; D (schol.) पुनरुक्तप्रयोगः । पंचपटलिकायामेव कथितः ।
 आर्षो (!) संहितायाः कर्मसंयोगात् । आचार्यसंहिताभ्यासार्थाः । अभ्या-
 सयोगसंहिता तस्याः परिपूर्णमाह (! for 'पूर्णम'?) । ... साकांचस्य
 परिसमाप्त्यर्थं वचनमुदकैः धूममिति धूममनुमंचयते (Kāuṣ. 16. 12.). —

^४ The pratikas are iii. 12. 1; vi. 73. 1; 93. 1; xii. 1. 1. The
 corresponding gāṇa of the gāṇamālā (Atharvaparīṣiṣṭa 34. 5) reads
 as follows: आशानामाशापालेभ्य इहैव ध्रुवामृध्वान्तो योनिमुत पुत्रः
 पितरमिन्द्रस्य गृहो ऽसीति चतस्रो दिवे स्वाहाश्रमवर्म मे पृथिव्यै श्रोत्रा-
 याति धन्वानीति द्वे ऊर्जे बिभ्रदिति षड्वत्यं बृहदित्यनुवाको वास्तोष्पती-
 यानि ॥ ५ ॥ इति वास्तुगणः । The pratikas are i. 31. 1; iii. 12. 1;
 v. 9. 1 and 5; v. 10. 1—7; vi. 10. 1; vii. 41. 1; vii. 60. 1; xii. 1. 1. —

^५ The pratikas are ii. 2. 1; vi. 111. 1; viii. 6. 1; cf. Ath. Pariç. 34. 4,
 दिव्यो गन्धर्व आ पश्यतीमं मे अग्ने यौ ते मातेति मातृनामानि ॥ ४ ॥
 इति मातृगणः ॥ The pratikas are those of the Kāuṣika with the
 addition of iv. 20. 1 between the first and the second. — ^६ The
 pratikas are i. 7. 1; 8. 1; ii. 14. 1; 18. 3; 25. 1; iv. 20. 2; 36. 1;
 37. 1; v. 29. 1; viii. 3. 1; Ath. Pariç. 34. 3 presents the same gāṇa
 (चातनगणः), adding in their proper order the hymns i. 16. 1; 28. 1;
 vi. 32. 1; 34. 1. — ^७ D 'मयोभूहि'. —

ये अमयो ब्रह्म जज्ञानमित्येका^१ तदेव मृगारसूक्तानि^२ । १ ।
 उक्तमं^३ वर्जयित्वाप नः शोशुचदधं पुनन्तु मा ससुषी-
 र्हिमवतः प्र स्रवन्ति वायोः पूतः पवित्रेण शं च नो
 मयश्च नो ऽनदुह्यस्त्वं प्रथमं मह्यमापो वैश्वानरो रश्मि-
 भिर्यमो मृत्युर्विश्वजित्संज्ञानं नो यद्यन्तरिक्षे पुनर्मैत्रि-
 न्द्रियं शिवा नः शं नो वातो वात्वमिं ब्रूमो वनस्पती-
 निति^४ । २ । पृथिव्यै ओचायेति^५ त्रिः प्रत्यासिञ्चति । ३ ।
 अम्वयो यन्ति शम्भुमयोभू हिरण्यवर्णाः शंतातीयं^६ शिवा
 नः शं नो वातो वात्वमिं ब्रूमो वनस्पतीनिति^७ । ४ ।

^१ Bū एको corrected to एका. D (schol.) एकाग्रहणं (!) सूक्तप्रसं-
 गात्. — ^२ According to Dārila, the hymns called शम्भुमयोभू are
 आपो हि षा मयोभुवः शं नो देवीरभिष्टय इति (i. 5. 1; 6. 1); the
 pratikas therefore are i. 4. 1; 5. 1; 6. 1; ii. 14. 1; iii. 21. 1; iv. 1. 1.
 In the beginning of Ath. Pariç. 34. 26 the मृगारसूक्तानि are given
 exactly as in the Kāuçika; cf. also Pet. Lexicon sub voce. — ^३ D
 (schol.) मृगारसूक्तानुवाकौ (!) तयोरनुपर्युक्तानि सूक्तान्यग्नेमेव इत्यादीनि
 (iv. 23. 1) तेषु सर्वेषु प्राप्तेषु तमहं रुद्रेभिरित्येतद्वर्जयित्वा (iv. 30. 1);
 but Ath. Paddh. अम्वयो यन्तीत्यादि तावत्पर्यन्तं यावद्यन्मातलीवर्जं
 (xi. 6. 23; i. e. the last verse of the last hymn in this gaṇa). — ^४ The
 pratikas are iv. 33. 1; vi. 19. 1; 23. 1; 24. 1; 51. 1; 57. 3; 59. 1;
 61. 1; 62. 1; 93. 1; 107. 1; vii. 52. 1; 66. 1; 67. 1; 68. 3; 69. 1; xi.
 6. 1; the Ath. Pariç. 34. 26 has the same text (joining on to the
 मृगारसूक्तानि in the preceding passage), and it ends . . . . अग्निं
 ब्रूमो वनस्पतीनिति शान्तिगणः ॥ इति सर्वैः सूक्तैः कौशिकोक्तबृहच्छान्ति-
 गणः ॥ २६ ॥ The Ath. Paddh. in its description of the शान्त्युदकं also
 knows the distinction between बृहच्छान्तिगण and लघुशान्तिगण; cf.
 sū. 4, note 7. — ^५ vi. 10. 1. — ^६ K and Ath. Paddh. शंताती. —
^७ The pratikas are i. 4. 1; 5. 1; 6. 1 (cf. note 2 on this page); 33. 1;
 iv. 13. 1 (the शंतातीयं सूक्तं. So according to Dārila: उत देवा इति
 शंतातीयं, the Ath. Pariç. 34. 27, which has simply the pratika उत
 देवा, and the Ath. Paddh. शंतातीमुत देवा सूक्तं); vii. 66. 1; 67. 1;
 68. 3; 69. 1; xi. 6. 1. Ath. Pariç. 34. 27 has the same gaṇa, and it
 is there called लघुशान्तिगण; so also Ath. Paddh. —

पृथिव्यै ओत्रायेति^१ त्रिः प्रत्यासिञ्चति । ५ । इति^२ शान्तियुक्तानि । ६ । उभयतः सावित्र्युभयतः शं नो देवी^३ । ७ । अहतवासाः^४ कंसे शान्त्युदकं करोति । ८ । अतिसृष्टो अपां वृषभ^५ इत्यपो ऽतिसृज्य^६ सर्वा इमा आप ओषधय इति पृष्ट्वा^७ सर्वा इत्याख्यात^८ ओं बृहस्पतिप्रसूतः^{९, १०}

^१ vi. 10. 1; Ath. Paddh. to this and sū. 3: पृथिव्यै ओत्रायेति तृचेन शान्त्युदकमध्ये शान्त्युदकं प्रक्षिपति । पुनः पृथिव्यै ओत्रायेति तृचेनाग्निं पर्युञ्जति प्रत्यृचं. — ^२ Ch E have a colon here and not after 'युक्तानि'; D (schol.) पूर्वी गणः शान्तिवाच्य उत्तरो ऽ पि शान्तिशब्दवाच्यः समुच्चितानां संज्ञा पूर्वोत्तरा ... सर्वपापप्रश्मनयोजनत्वात् शान्तिशब्दप्रयोगः संख्यवहारभावात् । एतानि युक्तानि महाशान्तिसंज्ञा भवन्तीति वाक्यविशेषः महाशान्तिमावपति संख्यवहारदर्शनात् (Kāuṣ. 39. 27; 43. 5). — ^३ D (schol.) शान्तिराद्यं तयोस्तत्सवितुर्वरेण्यमिति कर्तव्या (RV. iii. 62. 10; also VS. TS. SV. etc.) उभयतः शं नो देवी (i. 6. 1 or ii. 25. 1) ... आचार्यः शान्त्युदके मंत्राणां प्राक्सवित्र्या शान्त्युदकक्रियामाह; Ath. Paddh. शान्त्युदकप्रारंभे समाप्तौ च शं नो देवी सावित्री चेति प्रयोक्तव्या; these two hymns stand at the beginning of the first gaṇa, the शान्तिगण (Ath. Pariç. 34. 1). The remaining pratikas of this gaṇa are xix. 1. 9 (wanting in the Chambers codex); xix. 1. 10; vii. 69. 1; xix. 12. 1; cf. the two çāntigaṇas above. There is further a पिप्पलादिशान्तिगण in the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 20, which contains the latter of these hymns: शं नो देवी शं न इन्द्राग्नौ शं नो वातो शान्ता द्यौः पिप्पलादिशान्तिगणः । नुवाक (!). The pratikas are i. 6. 1 (ii. 25. 1); xix. 10. 1; vii. 69. 1; xix. 9. 1. — ^४ Ch E have a colon here and not after देवी. — ^५ xvi. 1. 1. — ^६ Ch विसृज्य; D omits the passage from the beginning of the sūtra up to this word. — ^७ K Bi D (text) and Ath. Paddh. सृष्ट्वा; Bū सृष्ट्वा in the text पृ। सृ on the margin. — ^८ E Bū Ch 'ख्याता; D (schol.) ओषधीर्गृहीत्वा । आहारकं पृच्छति । सर्वा इमा ओषधय पृच्छति । ... आहारकः प्रत्याह सर्वा इति सर्वा अपि; Ath. Paddh. प्रथमं कर्ता ब्रह्माणं प्रयच्छति । सर्वा इमा आप ओषधय इति सृष्ट्वा (!) । सर्वा इति ब्रह्माब्रवीत् । सर्वा इति किं । चित्यादिभिः सर्वाभिरोषधीभिः । (cf. Kāuṣ. 8. 16) गंगादिसर्वाभिरङ्गिः. — ^९ K P Bū and Ath. Paddh. बृहस्पतिः. — ^{१०} Ch प्रसूतः. —

करवाणीत्यनुज्ञाथो^१ सवितृप्रसूतः भवानित्यनुज्ञातः^२ कु-
र्वीत^३ । ९ । पूर्वया कुर्वीतेति गार्ग्यपार्थश्रवसभागलिका-
ङ्गायनोपरिवभ्रवकौशिकजाटिकायनकौरुपथयः^४ । १० ।
अन्यतरया कुर्वीतेति युवा कौशिको युवा कौशिकः
। ११ । ॥ ९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ So all MSS. — ^२ Ch Bi भवानी०. — ^३ Ath. Paddh. कर्ताब्रवीत् ।
ओं बृहस्पतिप्रसूतः करवाणि । ततो ब्रह्माब्रवीत् । सवितृप्रसूतः कुरुतां
भवानिति. — ^४ D (schol.) पूर्वया शान्ध्या (sth. 2) शांत्युदकं करोति. —

॥ ओं ॥

पूर्वस्य^१ मेधाजननानि । १ । शुकसारिकृशानां^{२, ३} जिह्वा^४
बध्नाति^५ । २ । आशयति^६ । ३ । औदुम्बरपलाशकर्कन्धूना-
मादधाति । ४ । आवपति । ५ । भक्षयति^७ । ६ । उपा-
ध्यायाय भैक्षं^८ प्रयच्छति । ७ । सुप्तस्य कर्णमनुमन्त्रयते^९
। ८ । उपसीदञ्जपति^{१०} । ९ । धानाः सर्पिर्मिश्राः सर्वहु-
ताः^{११} । १० । तिलमिश्रा^{१२} हुत्वा प्राश्नाति । ११ । पुरस्ता-
दग्नेः कल्माषं दण्डं निहत्य पश्चादग्नेः कृष्णाजिने धाना
अनुमन्त्रयते^{१३} । १२ । सूक्तस्य पारं^{१४} गत्वा प्रयच्छति^{१५} । १३ ।

^१ पूर्वं त्रिषप्तीयं (i. 1.); cf. Kāuṣ. 7. 8. — ^२ Bū शारि; E सारिक. —
^३ D (schol.) कृशः गोमेणक इति प्रसिद्धाभिधान कृष्णवर्णा दीर्घपुच्छ (!). —
^४ E जिह्वा. — ^५ D (schol.) मेधामिच्छतः ग्रीवायां बन्धनं... अयं मे वरण
उरसीति (x. 3. 11; cf. Kāuṣ. 19. 22.) च तथालिङ्ग आश्नादि सूक्तेन सं-
पाताः (cf. Kāuṣ. 7. 15) आग्राहुतीनां संपातानानयतीति होमः । उभौ
च संधिजाविति वचनात् (cf. Kāuṣ. 74. 13). — ^६ Bū आशयति; D
(schol.) यो मेधां कामयते तं कर्ता आशयति । जिह्वामन्यतमां. —
^७ With this and the preceding sūtra cf. Kāuṣ. 7. 5, 6. — ^८ E D (text)
भैक्षं; D (schol.) अध्याययित्रे (!) भिक्षानां समूहं ददाति त्रिषप्तीयेना-
भिमन्त्र्य (i. 1) सर्वाण्यभिमन्त्र्याणीति (Kāuṣ. 7. 16) वचनात्. — ^९ D (schol.)
यन्मेधाविनमिच्छन्ति रात्रावनुमन्त्रणमहनि स्वापप्रतिषेधात्. — ^{१०} MSS.
of the text उपसीदं; D (schol.) ब्रह्मचारी स्वाध्यायार्थं गुरुमुपा-
सीदं (!) जपति. — ^{११} D (text) धानां मिश्रा; D (schol.) धानाः घृतेन
मिश्रिताः जुहोति. — ^{१२} D (text) मिश्रान्; D (schol.) तिलैः मिश्रितां
धानां हुत्वा ब्रह्मचारी. — ^{१३} D (schol.) त्रिषप्तीयेन कारयिता. —
^{१४} D (text) सूक्तस्यांतं. — ^{१५} D (schol.) धाना अजिनेन कर्ता. —

सकृज्जुहोति^१ । १४ । दण्डधानाजिनं ददाति^२ । १५ । अहं
 रुद्रेभिरिति^३ शुक्लपुष्पहरितपुष्पे किंस्त्यनाभिषिप्पल्यौ^४
 जातरूपशकलेन^५ प्राक्स्तनयहात्राशयति^६ । १६ । प्रथम-
 प्रवदस्य मातुरुपस्थे तालुनि संपातानानयति । १७ ।
 दधिमध्वाशयति । १८ । उपनीतं वाचयति^७ वार्षशतिकं^८
 कर्म । १९ । त्वं नो मेधे द्यौश्च म^९ इति भक्षयति । २० ।
 आदित्यमुपतिष्ठते^{१०} । २१ । यद्ये तपसेत्यायहायण्यां^{११. १२}
 भक्षयति^{१३} । २२ । अग्निमुपतिष्ठते^{१४} । २३ । प्रातरग्निं गिरा-
 वरगराटेषु दिवस्पृथिव्या^{१५} इति सहाय^{१६} मुखं विमार्ष्टि
 । २४ । ॥ १ ॥ ॥ १० ॥

पूर्वस्य^{१७} ब्रह्मचारिसांपदानि । १ । औदुम्बर्यादयः^{१८} । २ ।

^१ D (schol.) अजिनेनैव. — ^२ Bū दधाति; D (schol.) ददाति
 कर्त्रे. — ^३ iv. 30. 1. — ^४ K नाभिः; D (schol.) किंस्त्यः श्लः
 तस्य नाभिः. — ^५ D (schol.) and Ath. Paddh. जातरूपशकलेन
 निघृथ. — ^६ D (schol.) इदं जातकविधिकल्पः; Ath. Paddh. and
 Daç. Kar. introduce the corresponding passages with the words:
 अथ जातकर्म उच्यते. — ^७ D divides a sūtra here; D (schol.)
 अहं रुद्रेभिरिति सूक्तं (iv. 30. 1) आ यातु मित्र इति गणांति वचनं (iii.
 8. 1; cf. Kāuṣ. 55 17) । उपनीतमिति वचनात्. — ^८ D (schol.) यो
 वर्षशतमायुरिच्छति पुत्रादिः स प्रथम(प्र)वदेवं (!) सर्वं कर्म कुर्यात्. —
^९ vi. 108. 1; xii. 1. 53 (D (schol.) द्यौश्च म इदं पृथिवी चांतरिक्षं च म
 व्यच इति क्रमलिङ्गाच्च). — ^{१०} Bū ऽतिष्ठति; D (schol.) अन्यतरेण उप-
 स्थानं. — ^{११} vii. 61. 1. — ^{१२} Ch Bū D (text) ऽग्रहायिण्यां. — ^{१३} D
 (schol.) मार्गशीर्षपौर्णमास्यां मेधाकामः; this sūtra is wanting in E. —
^{१४} This sūtra is wanting in D. — ^{१५} iii. 16. 1; vi. 69. 1; 125. 2
 (ix. 1. 1; xix. 3. 1); D (schol.) दिवस्पृथिव्या इति पञ्चानुवाकाद्यं.
 These pratikas are part of the second वर्चस्यगण, Ath. Pariç. 34. 27;
 cf. Kāuṣ. 12. 15 and 12. 10. note. — ^{१६} D (schol.) ब्रह्मचारी निद्रां
 त्यक्त्वा. — ^{१७} पूर्वं त्रिषप्तोयं (i. 1); cf. Kāuṣ. 7. 8. — ^{१८} Cf. Kāuṣ.
 10. 4. —

ब्रह्मचार्योवसथादुपस्तरणान्यादधाति^१ । ३ । पिपीलि-
कोद्वापे^२ मेदोमधुश्यामाकेषीकतूलान्याज्यं^३ जुहोति । ४ ।
आज्यशेषे पिपीलिकोद्वापानोष ग्राममेत्य सर्वहुतान्
५ । ब्रह्मचारिभ्यो ऽन्नं धानास्तिलमिश्राः प्रयच्छति । ६ ।
एतानि ग्रामसांपदानि^५ । ७ । विकार स्थूणामूलावत-
क्षणानि सभानामुपस्तरणानि^६ । ८ । ग्रामीणेभ्यो^७
ऽन्नम् । ९ । सुरां सुरापेभ्यः^८ । १० । औदुम्बर्यादीनि
भक्षणान्तानि^९ सर्वसांपदानि^{१०} । ११ । त्रिज्योतिः
कुरुते^{११} । १२ । उपतिष्ठते । १३ । सव्यात्पाणिहृदया-
होहितं रसमिश्रमश्नाति । १४ । पृश्निमन्थः^{१२} । १५ ।
जिह्वाया उत्साद्यमध्योः परिस्तरणमस्तृहणं^{१३} हृदयं दूर्शं
उपनह्य तिस्रो रात्रीः पल्पूलने वासयति^{१४} । १६ । चूर्णा-

^१ E ब्रह्मवर्चावसथान्य०. — ^२ D (schol.) कीटिकाभिरुक्तीर्ण-
मृदः... — ^३ Ch E Bū ०शामाके०. — ^४ D (schol.) इषीकतूलं (Cod. दूषी०)
शरपुष्पं. — ^५ D (schol.) इत्यौदुम्बर्यादीनि धानानां प्रदानांतानि
ग्रामकामेन कार्याणि. — ^६ D (schol.) ब्रह्मचारिसांपदेष्टव्यं विशेषो
ग्रामसांपदात् ... समिद्विकारः । उपस्तरणेषु ... उभयविशेषणत्वात्
विकार इति वर्तते. — ^७ P Bh ग्रामणीभ्यो; E ग्रामणिभ्यो; D
(text) ग्रामणेभ्यो; D (schol.) ब्रह्मचारिस्थानि ग्रामीणाधिकारः. —
^८ K सुरापे; D (schol.) ये ग्रामीणाः सुरां पिबन्ति तेभ्यो मद्यं दद्यात्. —
^९ Bū भक्षणं. — ^{१०} D (schol.) औदुम्बरपलाशकर्कन्धूनामादधाती-
त्येवमादीनि (Kāuṣ. 10. 4 fg.) भक्ष(य)तीत्येवमन्तानि (! for ०मन्तानि?)
कर्माणि सर्वकामस्य भवन्ति पूर्वग्रहणमुक्तं (i. 1). — ^{११} So Bi
only; the rest ज्योतिष्कु०. — ^{१२} D (schol.) पर्वस्य (i. 1) कर्म
पृश्निमन्थः । पृश्निगौः कर्वरा (! तदंगसाधनो मन्थस्तद्वहणं जिह्वादीनां (see
the next sū.) पृश्निसंप्रत्ययार्थः. — ^{१३} So K Ch Bi; P Bh ०स्त्रिहणं;
E ०स्तृहणं. Bō. suggests hesitatingly the reading परिस्तरणं मस्तिष्कं
comparing Hemac. 625: मस्तिष्को मस्तुलङ्गकः; cf. note 14. — ^{१४} K E
Ch वाचयति; D (text and schol.) जिह्वायानुसाद्यमध्यो (! परिस्तरणो
वृषिकामस्तृणो (! मेधूलकः । हृदयं प्रसिद्धं । सर्वाणि प्रन्थं (! जिह्वा-

नि करोति^१ । १७ । मैश्रधान्ये^२ मन्थ^३ ओष्य दधि मधु-
मिश्रमश्नाति । १८ । अस्मिन्वसु यदावधन्नव प्राणानिति^४
युग्मकृष्णलं वासितं बध्नाति^५ । १९ । सारूपवत्सं^६ पुरुष-
गात्रं द्वादशरात्रं संपातवन्तं कृत्वानभिमुखमश्नाति^७ । २० ।
॥ २ ॥ ॥ ११ ॥

कथं मह^८ इति मादानकशृतं^९ क्षीरौदनमश्नाति^{१०} । १ ।
चमसे^{११} सारूपवत्साया^{१२} दुग्धे व्रीहियवाववधाय मूर्छ-
यित्वा^{१३} मध्वासिच्याशयति । २ । पृथिव्यै ओचायेति^{१४}
जुहोति । ३ । वत्सो विराज^{१५} इति मन्थान्तानि^{१६} । ४ ।
सहृदयं तद् षु सं जानीध्वमेह यातु सं वः पृच्यन्तां सं वो

दीनि पृश्निमंथ इति गुणविधानात् । सर्वाणीति दूर्श उपनह्यं (!) बद्धा
(Cod. वच्चा) दूर्श जीर्णवासः तिस्रो रात्रोः पृश्निगोमये प्रक्षिप्य वास-
यति चिरात्रं. —

^१ D (schol.) चतुर्थे ऽ हनि जीर्णानि (!) करोति । सह वाससा
संबोध्य. — ^२ E मिश्रः. — ^३ D (text) omits this word; D
(schol.) मंथः (!) तत् (sc. मिश्रधान्यानि) चूर्णं (!) उष्णोदकेन कृत्वा मैश्रधा-
न्यो मंथः. — ^४ i. 9. 1 (cf. the first वर्चस्वगण Kāuṣ. 13. 1, note);
35. 1; v. 28. 1. — ^५ D (schol.) एतेषां प्रतीकानां समकृष्णलमणिं
वासयित्वा । सर्वप्रमुखसाधनमिच्छतो समकृष्णलमिति बद्धव्रीहिः । कृष्णला
रक्तिकेति (Cod. रक्तः) प्रसिद्धाभिधानं अथ च सौवर्णमणिः; cf. Kāuṣ. 52.
20. — ^६ EP सारूपवत्सं; D (text) सोपवत्सं. — ^७ D (schol.) to the entire
sūtra, समानवर्णवत्सागोः पयसि शृतमोदनं पुरुषगात्रं पुरुषाकारं कृत्वा
द्वादशाहानि संपातवन्तं करोति . . . — ^८ v. 11. 1. — ^९ So all MSS.
of the text; D (schol.) मदनकाष्ठवृत्त- (Cod. °प्रक्ष) विकार मादानकानि
काष्ठानि मदनकफलं यस्य फलं तैः काष्ठैः — ^{१०} D (schol.) संपत्कामः. —
^{११} E फालचमसे; Ch has फाल on the margin. — ^{१२} EP Bi D
(text) सारूपः; D (schol.) प्रस्थितचमसाकारं तत्र सारूपवत्सं पयः
कृत्वा. — ^{१३} E मूर्खइत्वा; D (schol.) चूर्णीकृत्वा (!). — ^{१४} vi. 10.
1. — ^{१५} xiii. 1. 33. — ^{१६} D (schol.) चिज्योतिः कुरुत इत्यादीनि
(Kāuṣ. 11. 12 fg.) पृश्निमंथ इत्येवं मंथांतानि कर्माणि भवन्ति. —

मनांसि संज्ञानं न इति सांमनस्यानि^१ । ५ । उदकुलिजं^२
 संपातवन्तं ग्रामं परिहृत्य मध्ये निनयति^३ । ६ । एवं
 सुराकुलिजम् । ७ । त्रिहायण्या वत्सतर्थाः^४ शुक्तानि^५ पि-
 शितान्याशयति^६ । ८ । भक्तं सुरां प्रपां^७ संपातवत्करोति^८ । ९ ।
 पूर्वस्य ममाग्रे वर्च इति वर्चस्यानि^९ । १० । औदुम्बरा-
 दीनि त्रीणि^{१०} । ११ । कुमार्या दक्षिणमूरुमभिमन्त्रयते^{११} । १२ ।
 वपां^{१२} जुहोति । १३ । अग्निमुपतिष्ठते^{१३} । १४ । प्रातरग्निं
 गिरावरगराटेषु दिवस्पृथिव्या इति^{१४} दधिमध्वाशयति । १५ ।
कीलालमिश्रं क्षत्रियं^{१५} कीलालमितरान्^{१६} । १६ । ॥३॥ ॥१२॥

^१ iii. 30. 1; v. 1. 5; vi. 64. 1; 73. 1; 74. 1; 94. 1 (iii. 8. 5); vii. 52. 1. No gaṇa corresponding to this is to be found in the gaṇamālā, or in the list of gaṇas given in the AV. Sarvānukramanikā. — ^२ E Bi कुलिजं; D (schol.) कुलिजो घटः. — ^३ D (schol.) अन्यतमेन सूक्तेन ग्रामं परिजनं परिहृत्य... ग्रामजनस्य मध्य आवर्जयति. — ^४ D (text) °हायण्या वत्सतर्था. — ^५ Ch E Bū Bi शुक्त्यानि; P Bh शुक्तानि; D (schol.) शुक्तान्या-
 शुतरसे (Cod. °शतरास) कृत्वा. — ^६ D (schol.) ये सांमनस्यमिच्छन्ति अन्नातोति प्रैषः. — ^७ D (schol.) भक्तसुरे (Cod. °रा) प्रसिद्धे प्रपा पानीयं (Cod. प्रपायाति); D (schol.) to Kāuṣ. 35. 19 भक्तसुरां (!) प्रपां. All MSS. of the text read as above. — ^८ D (schol.) धनाशनपाने (! for धाना°?) यथा स्यातां । अकाले क्षुधितस्य मा भूतामित्यर्थः (Cod. भूतामित्यर्थः). — ^९ D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयं, i. 1; v. 3. 1. The second वर्चस्यगण Ath. Pariṣ. 34. 27 begins with these two pratikas, continues with the three in sūtra 15 (iii. 16. 1; vi. 69. 1; ix. 1. 1), and with the following pratikas rubricated in Kāuṣ. 13: iii. 22. 1; vi. 38. 1; 39. 1, and ends with यस्ते गन्ध इति तिसृभिः (xii. 1. 23 fg., the गन्धप्रवादा ऋचः, Kāuṣ. 13. 12); D (schol.) अनयोः सूक्तयोः दी-
 प्तिलानि कर्माण्युच्यते. For the first वर्चस्यगण (Ath. Pariṣ. 34. 10) see Kāuṣ. 13. 1, note. — ^{१०} D (schol.) आदधात्वावपतीत्येतानि भक्षणांतानि (Kāuṣ. 10. 4 fg.). — ^{११} D (schol.) कुमारीवर्चस्यमेतत्. — ^{१२} D (schol.) शांतस्य पशोः. — ^{१३} D (schol.) प्रकृतयोरन्यतरेण. — ^{१४} iii. 16. 1; vi. 69. 1; ix. 1. 1 (et al.); cf. sū. 10, note, and Kāuṣ. 10. 24. — ^{१५} D (schol.) अत्र मित्रां (!) दधिमध्वाशयति... कीलालमिश्रं. — ^{१६} D (schol.) इतरान् ... अनुलोमजान् सूयंतरजान्. —

हस्तिवर्चसमिति^१ हस्तिनम्^२ । १ । हास्तिदन्तं^३ बध्ना-
ति । २ । लोमानि जतुना संदिह्य जातरूपेणापिधाप्य^४
। ३ । सिंहे व्याघ्रे यशो हविरिति^५ स्नातकसिंहव्याघ्रवस्त-
कृष्णवृषभराज्ञां^६ नाभिलोमानि^७ । ४ । दशानां शान्तवृ-
क्षाणां शकलानि^८ । ५ । एतयोः प्रातरग्निं गिरावरगरा-
टेषु दिवस्पृथिव्या^९ इति सप्त मर्माणि स्थालीपाके पृक्ता-
न्यश्नाति^{१०} । ६ । अकुशलं यो ब्राह्मणो लोहितमश्नीया-
दिति गार्ग्यः । ७ । उक्तो लोममणिः^{११} । ८ । सर्वैराभ्रा-

^१ iii. 22. 1. The first वर्चस्वगण (Ath. Pariç. 34. 10) contains the follow-
ing pratikas, including this one: ये त्रिषप्ता अस्मिन्वसु प्रातरग्निं हस्ति-
वर्चसं सिंहे व्याघ्रे यशो हविर्यशसं मेन्द्रो गिरावरगराटेषु यथा सोमः
प्रातःसवने यच्च वर्चो अक्षेषु येन महानद्भ्या जघनमिति वर्चस्यानि ॥ १० ॥
इति वर्चस्वगणः. The pratikas are: i. 1. 1; 9. 1; (cf. Kāuç. 11. 19);
iii. 16. 1 (sū. 6); 22. 1 (sū. 1); vi. 38. 1; 39. 1 (sū. 4); 58. 1; 69. 1
(sū. 6); ix. 1. 11; xiv. 1. 35, 36. For the second वर्चस्वगण see
Kāuç. 12. 10, note. — ^२ D (schol.) यदि क्षत्रियमुपतिष्ठते । अग्निमुपति-
ष्ठते अंतरत्वात्. — ^३ D (text) हस्ते; D (schol.) हस्तिनो दंतो ऽस्ति दंतस्य
विकारो हास्तिदंतः (Cod. हस्ति). आज्यतंत्रेण बध्नाति. — ^४ D (schol.) बध्ना-
तीति वाक्यशेषः. — ^५ vi. 38. 1; 39. 1. Cf. sū. 1, note. — ^६ Perhaps
वृष्णि is to be substituted for कृष्ण [cf. Kāty. Çr. v. 4. 17, वृष्णे(:)
स्तुका:]; K Bū E P Bi Ch (sec. man.) वृष्ण; Ch (prim. man.)
वृष्णा; Bh वृष्ण्य; D (text) कृष्ण; D (schol.) कृष्णवृषभ सित्तो गो
कृषगोः सित्ताः (?). — ^७ D (schol.) जतुना संदिह्य जातरूपेणापि-
धाप्य बध्नाति. — ^८ D (schol.) पलाशादीनां शकलान्येव तक्षणाणि
खंडानीत्यर्थः (cf. Kāuç. 27. 5). जतुना संस्कृत्य बध्नाति. — ^९ vi. 38. 1; 39. 1
[D (schol.) सिंहे व्याघ्रे यशो हविरित्येतयोः]; iii. 16. 1; vi. 69. 1; ix. 1. 1
(et al.); cf. sū. 1, note. D (schol.) सर्वेषां विकल्पः. — ^{१०} Bū D (text)
आशयति; D (schol.) सप्त मर्माणि पादमध्यानि नाभिहृदयं मूर्धा चेति
सिंहादीनां यंचाणि... स्थालीपाकमिश्रितानश्नाति । तद्देशत्वाद्ब्रह्मणं म-
रणप्रसंगात्. — ^{११} D (schol.) प्रकृतानां प्रतीकानां स्नातकादिलो-
ममणिः. —

वयति^१ । ९ । अवसिञ्चति । १० । चतुरङ्गुलं तृणं रजो-
हरणं बिन्दुनाभिश्चोत्थोपमथ्य^२ ^३ । ११ । शुनि किलासमजे^४
पलितं तृणे ज्वरो यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्त-
स्मिन्नाजयस्म^५ इति दक्षिणा तृणं निरस्यति गन्धप्रवा-
दाभिरलंकुरुते^६ । १२ । ॥ ४ ॥ ॥ १३ ॥

पूर्वस्य^७ हस्तिचसनानि^८ । १ । रथचक्रेण संपातवता
प्रतिप्रवर्तयति^९ । २ । यानेनाभियाति^{१०} । ३ । वादिचैः^{११} । ४ ।
हतिवस्त्योरोप्य शर्कराः^{१२} । ५ । तोत्त्रेण नमप्रछन्नः^{१३} । ६ ।
विज्ञा शरस्य मा नो विदन्नदारसृत्स्वस्तिदा अव मन्यु-
र्निर्हस्तः परि वर्त्मान्यभिभूरिन्दो जयात्यभि त्वेन्द्रेति^{१४}

^१ D (schol.) पञ्चभिः प्रतीकैः. — ^२ Bū °श्चिद्यो°. — ^३ D (schol.)
चतुरङ्गुलपरिमाणं तृणं रजउदकमुच्यते । रज्जरतीति (! for रज उद्धरतीति ?)
रजोहरणं किञ्चित् । आकाशोदकविन्दुना. — ^४ P Bh की°; Bō. Lex.
किलासमये. — ^५ D (text) यत्नम्. — ^६ D (schol.) यस्ते गंध इति तिसृभिः
(xii. 1. 23 fg., cf. the second वर्चस्यगण Kāuṣ. 12. 10, note) अनुलिपति
सुरभिगंधैर्वर्चस्कामिनं; cf. Kāuṣ. 54. 5. — ^७ D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयं, i. 1. —
^८ D introduces this chapter with the words: राजकर्मक्रमः; cf. Kāuṣ.
3. 15, note; D (schol.) to this sūtra, पृथिवोविजयस्य हस्तिबले हेतुत्वात् ।
परसेनाहस्तिनां (Cod. परसेनां) संगकरणे कर्माण्युच्यते... हस्तिचसनानोति
फलवचनं वक्ष्यमाणानि चसनानीत्याधापयति. — ^९ D (schol.) cor-
ruptly, परबलहस्तिन (!) युधाय प्रवर्तमानानां दृष्टान्मायां (!) रथचक्रेणा-
ग्रतो (!) पट्या हस्तिनः प्रवर्तयति. — ^{१०} D (text) यानेभियाति; D (schol.)
यानं अश्वादि ते (न) संपातसंस्कृतेन परसेनाहस्तिनः अभिमुखो गच्छति. —
^{११} D (schol.) पुरोधा वादिचैः अभियाति । भेयोदीनि वादीनि वा-
दित्राणि भेरीमृदंगझल्लरिकानीनि. — ^{१२} Ch शर्करा; E शर्करा;
D (schol.) बस्तिरनुवासना (!) चर्म तयोः प्रक्षिप्य शर्कराः... अन्यतरेणा-
भिमुखः परहस्तिनां याति. — ^{१३} D (text) नमः°; K °प्रक्षिन्नो;
Bh °प्रयच्छन्तो; D (schol.) तोत्र (!) हस्तेनोदतः (! for हस्तिनो तुदतो ?)
वेणुक (Cod. twice वेलुक) इति प्रसिद्धानामा (! for प्रसिद्धानाम ?) नम-
यासौ प्रवृत्तयेति (!) नमः प्रछन्नः । नमः प्रावृत्त इत्यर्थः । तोत्रं करणं. —
^{१४} i. 2. 1 (3. 1—5); 19. 1; 20. 1; 21. 1; vi. 65. 1; 66. 1; 67. 1; 97. 1; 98. 1; 99. 1.

सांग्यामिकाणि^१ । ७ । आज्यसक्तुञ्जुहोति^२ । ८ । धनुरिध्मे^३
 धनुःसमिधमादधाति^४ । ९ । एवमिध्विध्मे । १० । धनुः
 संपातवद्धिमृज्य प्रयच्छति^५ । ११ । प्रथमस्येषुपर्ययणानि^६
 । १२ । दुग्ध्यान्तीज्यापाशतृणमूलानि^७ बध्नाति । १३ ।
 आरे ऽ सावित्यपनोदनानि^८ । १४ । फलीकरणतुषबुसा-
 वतक्षणाव्यावपति । १५ । अन्वाह^९ । १६ । अग्निर्नः
 शन्नूनग्निर्नो दूत इति मोहनानि^{१०} । १७ । ओदनेनोपयम्य
 फलीकरणानुलूखलेन जुहोति । १८ । एवमणून्^{११} । १९ ।
 एकविंशत्या शर्कराभिः^{१२} प्रतिनिष्पुनाति । २० । अप्वां

The corresponding gaṇa in the gaṇamālā, called अपराजितगणः (Ath. Pariç. 34. 13), contains the following hymns: विद्या शरस्व मा नो वि-
 दन्नदारसुत्स्वस्तिदा संशितं (seesū. 22) त्वया मन्यो यस्ते मन्यो (seesū. 25)
 एता देवसेना अव मन्युर्निर्हस्तः परि वत्नीन्यभिभूरिन्द्रो जयात्यभि खेन्द्रेत्य-
 पराजितानि॥ १३॥. The pratikas are i. 2. 1 (3. 1—5); 19. 1; 20. 1; 21. 1;
 iii. 19. 1; iv. 31. 1; 32. 1; v. 21. 12; vi. 65. 1; 66. 1; 67. 1; 97. 1;
 98. 1; 99. 1; cf. also Kāuç. 16. 4.

^१ Bi संग्या°; D (schol.) एतिषां सूक्तानां संग्यामसाधनकर्माणि. —
^२ D (text) सक्तुञ्जु°. — ^३ Bi °ध्मो; D (schol.) धनूंषि इध्मा
 यस्यापेरिति बज्रव्रीहिः. — ^४ D (text) धनु°. — ^५ K P join the word
 धनुः to the preceding sūtra; D (schol.) संग्यामे वर्तमाने धनुः . . .
 संपातवत्कृत्वा राज्ञे प्रयच्छति. — ^६ D (text) प्रथमस्येति; D (schol.)
 प्रथमस्य विद्या शरस्वत्यस्य (i. 2. 1 or 3. 1—5) इषूणां सर्वतोऽगमनफला-
 नि कर्माण्युच्यन्ते. — ^७ K P Bi Bū Bb °पाशस्तृण°; E °पाशः तृण°;
 cf. Pet. Lex. sub स्तृण; D (schol.) . . . ज्यापाशः तृणानां मूलानि तृणा-
 न्यग्रसूकरवालकसंप्रत्ययार्थः प्रसिद्धः (!) अन्यतमस्य बंधनं संस्कारसाधन-
 त्वात्. — ^८ i. 26. 1; D (schol.) अस्य सूक्तस्य कर्माणि शत्रुप्रयुक्तशस्त्राणां
 प्रतीपकरणफलानि; cf. Kāuç. 42. 22. — ^९ D (text) अन्वाहः; D (schol.)
 अथवा परसेनां. — ^{१०} iii. 1. 1; 2. 1; there is no corresponding
 gaṇa in the gaṇamālā. D (schol.) स्वपरज्ञानमोहनं. — ^{११} D
 (schol.) अणवः कणिक्त्रिकाः. — ^{१२} Bū D (text) शर्कराभिः; D
 (schol.) परसेनां प्रति सूर्ये (!) एकविंशतिशर्कराः. —

यजते^१ । २१ । संशितमिति^२ शितिपदीं संपातवती-
मवसृजति^३ । २२ । उद्धृतसु^४ योजयेत् । २३ । इममिन्द्रे-
ति युक्तयोः^५ प्रदानान्तानि^६ । २४ । दिग्युक्ताभ्यां^७ नमो
देववधेभ्य^८ इत्युपतिष्ठते । २५ । त्वया मन्यो यस्ते मन्यो^९
इति संरम्भणानि । २६ । सेने समीक्षमाणो^{१०} जपति^{११} । २७ ।
भाङ्गमौञ्जान्पाशानिङ्गिडालंकृतान्संपातवतो ऽनूक्तात्से-
नाक्रमेषु वपति^{१२} । २८ । एवमामपात्राणि^{१३} । २९ ।
इङ्गिडेन संप्रोक्ष्य तृणान्याङ्गिरसेनाग्निना^{१४} दीपयति । ३० ।
यां धूमो ऽवतनोति तां जयन्ति^{१५} । ३१ । ॥ ५ ॥ ॥ १४ ॥

ऋधङ्गन्वस्तदिदासेत्याश्वत्थ्यां^{१६} पात्र्यां चिवृति^{१७} गो-
मयपरिचये हस्तिपृष्ठे पुरुषशिरसि वामित्राञ्जुहृदभि-

^१ So P Bi; K Ch अघां; Bū अत्वां (?); E एवां जयते; D (text) अध्वां; D (schol.) अध्वा यजे (!) निर्वापादि बध्वाशब्दयोजनात् (! for अप्वां ?). — ^२ iii. 19. 1; cf. sū 7, note. — ^३ D (schol.) युक्तपदीं मेघो... परसेनायामवसृजति पुरोधः. — ^४ So K Bū E P D (text); Ch Bi उद्धृतसु; D (schol.) उद्धृत (!) उद्देगः । उद्धिपेषु शत्रुषु युद्धं योजयेत्. — ^५ iv. 22. 1; 23. 1; E has a colon after this word. — ^६ D (schol.) आज्यसक्तनिखेवमादीनि (sūtras 8—11). — ^७ E P *मुक्ताभ्यां; D (schol.) ये ऽ स्थां स्थ प्राच्यां दिशि प्राची दिगिति दिग्युक्ते (iii. 26. 1; 27. 1) उपस्थानं । मंत्रोक्तानां तृतीयानिर्देशो ऽन्यत्र योगो मा भूत्; Ath. Pariç. 34. 17 (the रुद्रगण) consists of the same hymns. Cf. Kāuç. 50. 13. — ^८ vi. 13. 1. — ^९ iv. 31. 1; 32. 1; cf. the अपराजितगण, Kāuç. 14. 7, note. — ^{१०} D (schol.) आत्मीयां परसेनां च विनाशलिङ्गे परसेनायां । आशीलिङ्गे (!) स्वसेनायां. — ^{११} Bū जयति. — ^{१२} E omits sūtras 28—30. D (schol.) ... परसेनाक्रमेण देशेषु वपति । अनुवाचनमन्यारभणं (for *नवारभणं ?) मा भूत्. — ^{१३} D (schol.) इङ्गिडालंकृतानि संपातवंत्यनूक्तानि etc. — ^{१४} D (schol.) आंगिरसो ऽग्निः कल्पोक्तः. — ^{१५} P Bū जयति; D (schol.) यां (!) पुरुषाप्तोचैस्तनोति व्याप्नोति तानितरे अव्याप्ता जयन्ति. — ^{१६} v. 1. 1; 2. 1. — ^{१७} K Bū E P Bū D (text) तृवृति. —

प्रक्रम्य^१ निवपति^२ । १ । वराहविहिताद्राजानो^३ वेदिं कुर्वन्ति । २ । तस्यां^४ प्रदानान्तानि^५ । ३ । एकेष्वाहतस्या-
दहन^६ उपसमाधाय दीर्घदण्डेन सुवेण रथचक्रस्य खेन^७
समया^९ जुहोति । ४ । योजनीयां श्रुत्वा योजयेत्^{१०} । ५ ।
यदि चिन्नु त्वा नमो देववधेभ्य^{११} इत्यन्वाह^{१२} । ६ । वैश्याय
प्रदानान्तानि^{१३} । ७ । त्वया वयमित्यायुधियामण्ये^{१४} । ८ ।
नि तद्दधिष^{१५} इति राज्ञोदपात्रं द्वौद्वाववेक्षयेत् । ९ ।
यन्^{१६} पश्येन्^{१७} युध्येत् । १० । नि तद्दधिषे वनस्पते ऽया
विष्टाय इन्द्रो दिशश्चतस्र^{१८} इति नवं रथं राजानं ससार-
थिमास्थापयति^{१९} । ११ । ब्रह्म जज्ञानमिति^{२०} जीवित-
विज्ञानम्^{२१} । १२ । तिस्रः^{२२} स्नावरज्जूरङ्गारेष्ववधाय^{२३} । १३ ।

^१ K °भिक्रम्य. — ^२ D (schol.) पात्र्यां तृवृति (!) गोमयप-
रिचयं कृत्वा... तां पात्रीं हस्तिनः पृष्ठे करोति... अभिचान् प्रति अ-
भिक्रमति जुहुन् (!) । शत्रुप्रयोगः । ... अहनि समाप्तौ निवपनं पा-
त्र्याः. — ^३ D (schol.) सूकरेण खातां मृदमानिय. — ^४ D (text)
यस्यां; D (schol.) तस्यां वेद्यां. — ^५ See Kāuṣ. 14. 24, note. — ^६ K P
°हनस्याह°. — ^७ E P D (text) °दहनमु°; D (schol.) एकदृष्ट्वा (!) हतो
यस्तस्यादहनमुपसमाधाय. — ^८ Ch श्रवेन; D (schol.) यावता कृ-
शानं न स्पृशति रथस्य चक्रान्तस्य किद्रेण. — ^९ D (schol.) अभितः
परितः. — ^{१०} D (schol.) संग्रामयोज्यां वाचं श्रुत्वा पुरोधा योज-
येत्. — ^{११} v. 2. 4; vi. 13. 1. — ^{१२} D (schol.) परसैनिकान्. —
^{१३} D (schol.) वैश्याय राज्ञे सक्तूनित्यादीनि; cf. Kāuṣ. 14. 8—10. —
^{१४} v. 2. 5; D (schol.) प्रदानान्तानि बलाधिकृतत्वात् कुर्यात्. —
^{१५} v. 2. 6; D (schol.) ऋचा पुरोधा राज्ञा सह (Cod. रज्जरह) द्वौद्वौ
योद्धारवपेक्षयेत्. — ^{१६} Bū यन्; the rest यन्. — ^{१७} K D (text) पश्येन (!);
D (schol.) corruptly, यं राजानं (! for राजा न?) पश्येत् उदपात्रे तयोस्ततो
न युध्येत् राजा. — ^{१८} v. 2. 6; xii. 3. 33; vii. 3. 1; 110. 1; viii. 8. 22.
D (schol.) नि तद्दधिष इत्येका । वनस्पत इति सूक्तं । अया विष्टत्यादि
द्वे... — ^{१९} D (schol.) पुरोधाः. — ^{२०} D (schol.) ब्रह्म जज्ञानमिति मह-
त्काण्डिका; iv. 1. 1 (v. 6. 1). — ^{२१} Bū D (text) जीवितज्ञानं; D (schol.) व्या-
धितो (Cod. °तं) जीविष्यति नेति (! for न वेति?) संशये तत्त्वावधारणविज्ञानं
(Cod. °न) कर्ता चिंतयित्वा कुर्यात्. — ^{२२} K Bū Bi E तिस्रः. — ^{२३} D (schol.)

उत्कुचतीषु^१ कल्याणम् । १४ । सांयामिकमेता^२ व्यादिशति
मध्ये मृत्युरितरे सेने^३ । १५ । पराजेष्यमाणान्मृत्युरतिवर्तते^{४, ५, ६}
जेष्यन्तो^७ मृत्युम् । १६ । अग्रेषूत्कुचत्सु^८ मुख्या हन्यन्ते म-
ध्येषु मध्या अन्तेष्ववरे । १७ । एवमिषीकाः^९ । १८ ॥ ६ ॥ १५ ॥

उच्चैर्घोष उप श्वासयेति^{१०} सर्ववादिवाणि प्रक्षाल्य त-
गरेशीरेण^{११} संधाव्य^{१२} संपातवन्ति त्रिराहत्य प्रयच्छति^{१३} । १ ।
विहृदयमित्युच्चैस्तरां^{१४, १५} हुत्वा सुवमुद्धर्तयन्^{१६} । २ । सोमांशुं^{१७}
हरिणचर्मण्युत्सीव्य^{१८} क्षत्रियाय बध्नाति^{१९} । ३ । परि व-
र्त्मान्नीन्द्रो जयातीति^{२०} राजा त्रिः सेनां परियाति^{२१} । ४ ।
उक्तः पूर्वस्य^{२२} सोमांशुः^{२३} । ५ । संदानं व आदानेनेति^{२४}
स्त्रावा स्त्रायुस्तन्मयोः स्त्रावरज्जुस्त्वंगारेषु कृत्वा चिंतयेत् । जीवेदयं
नेति. —

^१ D (text) उत्कुचतीषु; D (schol.) यदि च अंगारस्था ऊर्ध्वं गच्छन्ति
ततो जीविष्यति असाविति ज्ञेयं. — ^२ E Bū सांयामिकम्; Bi °मेना. —
^३ D (schol.) corruptly, इति मदीयां सेनां (! for इयं मदीया सेना?)
इयं पारक्या (Cod. पारक्या) मध्यमा (!) मृत्युरित्वेवं संकल्पयति । एवम-
न्यादेशः. — ^४ So P Bh; the rest °जेष्यमाणां. — ^५ Ch (prim. man.)
D (text) °रति°. — ^६ Ch °वर्तते. — ^७ Ch जेष्यन्तो; D (text) येष्टतो;
D (schol.) to the entire sūtra मृत्युर्यानारोहयति ते जीयन्ते (Cod.
जीवन्ते) ये पुनर्मृत्युमतीत्य वर्तन्ते ते जयन्ति नः. — ^८ D (schol.) मृत्यो-
रग्रेषु. — ^९ K P Bh °मृषीकाः; D (schol.) इषीकास्त्रिः इत्यादिसंप्र-
त्ययार्थे. — ^{१०} v. 20. 1; vi. 126. 1. — ^{११} Ch Bh D (text) °सोरेण;
D (schol.) उशोरे (!) जोर्यं प्रमंदोशोरेति वचनात् (cf. Kāuṣ. 8. 17). —
^{१२} Ch संधाव्य. — ^{१३} D (schol.) पुरोधा दमितृभ्यः प्रयच्छेत्. — ^{१४} v.
21. 1. — ^{१५} Ch E °तरान्. — ^{१६} K °वर्तयत्; Ch E वर्तयं; D (schol.)
ऊर्ध्वं परिवर्तयन् होमश्चोच्चैः । . . . कल्पान्तरे तद्वत्. — ^{१७} K सोमांशु
corrected to सोमांशु; P Bh सोमांशु; Ch E Bi Bū सोमाशु; D (text)
सोमंशु which is glossed by सौमलतां (!). — ^{१८} E उत्सीयं; D (text)
उत्सीर्य; D (schol.) उद्धृष्ट (for उद्धृष्ट?). — ^{१९} D (schol.) अन्यराज-
निवृत्त्यर्थ. — ^{२०} vi. 67. 1; 98. 1; cf. the अपराजितगण, Kāuṣ. 14. 7,
note. — ^{२१} Ch परी°; D (schol.) राजाभिषिक्तो आसीनां सेनां. —
^{२२} D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयं; i. 1. — ^{२३} D (schol.) हरिणचर्मणीत्यादी-
नि (sū. 3). — ^{२४} vi. 103. 1; 104. 1. —

पाशैरादानसंदानानि^१ । ६ । मर्माणि त^२ इति क्षत्रियं सं-
 नाहयति^३ । ७ । अभयानामप्ययः^४ । ८ । इन्द्रो मन्थत्विति^५ । ९ ।
 पूतिरञ्जुरिति^६ पूतिरञ्जुमवधाय^७ । १० । अश्वत्थबधकयोरग्निं^८
 मन्थति । ११ । धूममिति^९ धूममनुमन्त्रयते । १२ । अग्निमित्य-
 ग्निम्^{१०} । १३ । तस्मिन्नरण्ये^{११} सपत्नक्षयणीरादधात्यश्वत्थब-
 धकताजङ्गङ्गाह्खदिरशराणाम्^{१२} । १४ । उक्ताः^{१३} पाशाः^{१४} । १५ ।
 आश्वत्थानि कूटानि भाङ्गानि जालानि^{१५} । १६ । बाधकदण्डा-

^१ D (schol.) आदीयते अनेनेत्यादानं पाशः समुपदीयत(!) इति संदानं पादबंधनं । इंगिडालंकृतां संपातवत इत्यादीनि (Kāuṣ. 14. 28) आदान-संदानयोः सेनाक्रमेषु (Cod. सनेना०) वपनमादानेतियहणं आदानवपनस्यैव केवलस्य प्रयोगार्थं. — ^२ vii. 118. 1. — ^३ Ch Bū सन्ना०. —

^४ D (schol.) अभयं बावापृथिवीत्यादयः एतेषामेतत्कर्म गच्छति (vi. 40. 1, etc.). The first अभयगण of the gaṇamālā (Ath. Pariṣ. 34. 12) contains the following pratikas: स्वस्तिदा विशां ब्राह्मणेन पर्युक्तासि न ता अर्वा रेणुककाटो अभयं मित्रावरुणावभयं बावापृथिवी अस्मै यामाय हतं तर्दं पषेमा आशा इन्द्रः सुचामा मैतं पन्था स्वस्तिदा विशां पतिर्नमस्ते घोषिणीभ्य आ ते राष्ट्रमिदमुक्तेयो यत इन्द्र भयामह इत्यभयानि ॥ १२ ॥ The pratikas are i. 21. 1; iv. 19. 2; 21. 4; vi. 32. 3; 40. 1, 2; 50. 1; vii. 9. 2; 91. 1; viii. 1. 10; 5. 22; xi. 2. 31; xiii. 1. 5; xix. 14. 1; 15. 1. For the second अभयगण (Ath. Pariṣ. 34. 29) see Kāuṣ. 104. 3. — ^५ viii. 8. 1; D (schol.) सूक्ते कृते समानादित्वात् । मंथनसमिदाधानयोः प्रयोगार्थं. — ^६ viii. 8. 2. — ^७ D (schol.) जीर्णरञ्जुं . . . अग्निनिपातदेशे अर्धर्चेन. — ^८ D (schol.) पिप्पलकिरमालयोः (! for ०गिरिमालयोः?). — ^९ viii. 8. 2^c. — ^{१०} The same अर्धर्च beginning at the second word, अग्निम्. — ^{११} D divides a sūtra after तस्मिन् and glosses तस्मिन् (sc. अग्नौ) सेनाकर्माणि स्युः. —

^{१२} D (schol.) अरण्ये कर्मदं न युद्धदेशे . . . वधकः किरमालकः (! for गिरिः?). ताजङ्ग एरंडः । आहूः पलाशः । खदिरशरौ प्रसिद्धौ. — ^{१३} Ch E join this word to the preceding sūtra. — ^{१४} D (text) पा-लाशाः; D (schol.) अस्य सूक्तस्य ये उक्ताः पाशाः ते भवन्ति भाङ्गमौजपा-शानित्यमी (Kāuṣ. 14. 28). — ^{१५} Bi D (text) ज्वालानि; D (schol.) कूटं खादानां (for खदानां? cf. Dārila to Kāuṣ. 38. 7, खदा स्वभावजः गर्तः?) प्राणिबंधनं जल(!) व्याधानां प्राणनुरोधनं. —

नि । १७ । स्वाहैभ्य^१ इति मित्रेभ्यो^२ जुहोति । १८ । दुराहा-
मीभ्य^३ इति सथ्येनेङ्गिडममित्रेभ्यो बाधके^४ । १९ । उत्तरतो
ऽग्रेलोहिताश्वत्थस्य शाखां निहत्य^५ नीललोहिताभ्यां सू-
चाभ्यां परितय^६ नीललोहितेनामूनिति^७ दक्षिणा प्रहाप-
यति^८ । २० । ये बाहव उत्तिष्ठतेति^९ यथालिङ्गं संप्रेष्यति^{१०} । २१ ।
होमार्थे पृषदाज्यम् । २२ । प्रदानान्तानि वाप्यानि^{११} । २३ ।
वायैस्त्रिषन्धीनि^{१२} वज्ररूपाण्यर्बुदिरूपाणि^{१३} । २४ । शिति-
पदीं संपातवतीं दर्भरज्ज्वा क्षत्रियायोपासङ्गदग्ने^{१४} बध्ना-
ति । २५ । द्वितीयामस्यति^{१५} । २६ । अस्मिन्वस्विति^{१६} राष्ट्रा-

^१ viii. 8. 24°. — ^२ So Bū only; K Ch E P Bi Bh इत्यमित्रेभ्यो; D (text) इत्यमित्रेभ्यो; D (schol.) मंत्रार्थे (!) आत्मीयार्थबलार्थमाज्यं जुहोति. — ^३ The remainder of viii. 8. 24°. — ^४ D (schol.) वधककाष्ठैः प्रज्वालितबाधकोऽग्निः तस्मिन्नुज्ज्यात्. — ^५ D (schol.) भूमौदरे. — ^६ Ch D (text) परितय; D (schol.) वेष्टयित्वा. — ^७ viii. 8. 24^d. — ^८ So only E and Ch (sec. man.); K Bū Bi P Ch (prim. man.) D (text) °हावयति; Bh °वाहयति; D (schol.) दक्षिणाद्वरे (?) प्रकर्षेण त्याजयति. — ^९ xi. 9. 1; 10. 1. — ^{१०} D (schol.) अनयोः सूक्तयोर्द्वेषां प्रथविधान- (!) मंत्रास्तेः संप्रेष्यति । मंत्रोक्तासु क्रियासु योक्ते यौ (!) पुरोधा उत्तिष्ठत सं नह्यध्वमुदाहरति सप्तहध्वजकरणयोः (!). — ^{११} D (schol.) अनयोः सूक्तयोराज्यसूक्तानित्यादीनि (Cod. °सूक्तयोराप्यसूक्तानीत्यादीनि; Kāuṣ. 14. 8—11) भांगमौजान्पाशानेवमा- (Cod. °नेयम-) मपात्राणि (Kāuṣ. 14. 28, 29) आदानसंदानानि (Kāuṣ. 16. 6) भाङ्गानि जालानि (Cod. भांडानि कालानि; Kāuṣ. 16. 16). — ^{१२} D (text) वाद्यानि वादैस्त्रिषन्धीनि (!). — ^{१३} D (schol.) पाशादिभिस्त्रिषन्धीनि व्याख्यातानि वज्ररूपाणि च अर्बुदिरूपाणि च त्रिषन्धीनि द्वेदाय वज्ररूपाणि भेदाय अर्बुदिरूपाणि च (त्रिषन्धीनि द्वेदाय) पाताय परेषां तिस्रो धार्य एकत्रासमिताः (? Cod. °समिताः !). । त्रिषन्धानि (!) वज्ररूपाणि पांडुरंगकपालकर्तृका षष्ठिचतुष्कं । अर्बुदेरेव रूपं येषां वर्तुलानि सर्वाण्यायसानि सर्वाणि रज्जुप्रतिबद्धानि इंगिडालंकृतानि. — ^{१४} D (schol.) दर्भशुल्बेन ... क्षत्रियार्थं विश्रामणार्थोर्ध्वजदंडः तत्र बध्नाति. — ^{१५} D (schol.) शितिपदीं संपातवतीं (cf. Kāuṣ. 14. 22) अभिमंत्रान् (! for अभिचान् ?) प्रति अस्यति. — ^{१६} i. 9. 1; E has a colon after इति. —

वगमनम्^१ । २७ । आनुशूकानां^२ ब्रीहीणामाव्रस्कजैः^३ का-
म्पीलैः शृतं सारूपवत्समाशयति^४ । २८ । अभीवर्तेनेति^५
रथनेमिमणिमयःसीसलोहरजतताम्रवेष्टितं हेमनाभिं वा-
सितं बद्धा^६ सूचोतं बहिर्षि कृत्वा संपातवन्तं प्रत्यृचं भृ-
ष्टीरभीवर्तोत्तमाभ्यामाचृतति^७ । २९ । अचिक्रददा त्वा ग-
न्धिति^९ यस्माद्राष्ट्रादवरुद्धस्तस्याशयां शयनविधिं^{१०} पुरो-
डाशं दर्भेषूदके^{११} निनयति । ३० । ततो लोष्टेन^{१२} ज्योतिराय-
तनं संस्तीर्य^{१३} क्षीरौदनमश्नाति । ३१ । यतो लोष्टस्ततः^{१४} संभा-
राः । ३२ । तिसृणां प्रातरशिते पुरोडाशे ह्यन्ते^{१५} । ३३ ॥ ७ ॥ १६ ॥

^१ D (schol.) जनपदः तस्यावगमनकरं ... अनुरागकरं; Dārila ends the seventh kaṇḍikā at this point. — ^२ So Ch E; K Bū P Bi Bh ०सूकानाम्; D (text) अनुशूकाः; D (schol.) प्रथमानां शूकानां (!) लूनानां पञ्चाज्जातानि शूकानि (!) ततो निवृतानि ब्रीहयो ऽनुशूकाः (Cod. नुशूकाः) तेषां ब्रीहीणां; cf. Bō. Lex. sub आनुषूक and आनुसूक. — ^३ E आ-व्रजस्कैः; D (text) आव्रस्कः; D (schol.) अपणकाष्ठानि आव्रस्कजानि । आव्रस्कः क्षिन्नस्य ब्रध्नस्ततो (! for बुध्नस्तो?) जातानि पुनः सारूपवत्सं पुष्टिकर्मत्वात्. — ^४ D (schol.) राजानं. — ^५ i. 29. 1. — ^६ Ch E Bi D (text) बध्नाति; D (schol.) रथचक्रस्य बाह्यपृष्ठिस्तदवयवं (cf. पृष्टि 3. in Bō. Lex.) मण्यकारं कृत्वा ... एतैः (अयः etc.) तन्मणिं वेष्टयित्वा ... नाभिमणिद्वारं सुवर्णद्वारं कृत्वित्यर्थः । वासितं त्रयोदश्यादय (Kāuṣ. 7. 19) इत्युक्तं. — ^७ D (text) भ्रष्टय; D (schol.) भ्रष्टि (!) वा-पय (! for पवय?) इत्यर्थः. — ^८ D (schol.) अभीवर्तोत्तमाभ्यां उदसौ सपत्न्ययण इत्याभ्याम्; i. 29. 5, 6. — ^९ iii. 3. 1; 4. 1. — ^{१०} So Ch; P Bh शयनविधिं; the rest शयनविधिः; D (schol.) यस्माद्देशात्पराजने निष्कासितः तस्य राष्ट्रस्य आशयाः चेत्वात् (Cod. चैवान्) ब्रीह्युदकदर्भादीन् गृहीत्वा निवासदेशे शयनविधिं (!) पुरोडाशं कृत्वा. — ^{११} Ch E P ०दकेषु; D (schol.) दर्भानास्तीर्य मंत्रातिषट्केन सह निनयति. — ^{१२} E लोष्टेन; D (schol.) तस्या आशया मृल्लीष्टेन चूर्णितेन. — ^{१३} D (schol.) ज्योतिष (Cod. ०षु) आयातनं स्थानमुत्तरवेदिमवकीर्य. — ^{१४} E लोष्टो; D (schol.) साधनानि तत एव याह्याणि यस्माल्लोष्टः. — ^{१५} D (schol.) राष्ट्रिणो जनाः स्वामित्वाय; D ends the eighth kaṇḍikā here, but designates the next one also as the eighth; cf. sū. 27, note. —

भूतो भूतेष्विति^१ राजानमभिषेक्ष्यन्महानदे^{२ ३} शान्त्यु-
दकं करोत्यादिष्टानाम्^४।१। स्थालीपाकं श्रपयित्वा दक्षि-
णतः परिगृह्याया^५ दर्भेषु तिष्ठन्तमभिषिञ्चति^६।२। तल्या-
र्षभं^७ चर्मारोहयति।३। उदपात्रं समासिञ्चेत्^८।४। विपरि-
दधाने^९।५। सहैव नौ सुकृतं सह दुष्कृतमिति^{१०} ब्रह्मा ब्रू-
यात्^{११}।६। यो दुष्कृतं^{१२} करवत्तस्य दुष्कृतं सुकृतं नौ सहे-
ति^{१३}।७। आशयति^{१४}।८। अश्वमारोह्यापराजितां प्रतिपा-
दयति^{१५}।९। सहस्रं^{१६} ग्रामवरो दक्षिणा।१०। विपरिधाना-
न्तमेकराजेन^{१७} व्याख्यातम्।११। तल्पे दर्भेष्वभिषिञ्चति^{१८}।१२।

^१ iv. 8. 1; this hymn is called the अभिषेकगण in the gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 30): भूतो भूतेष्विति राजानमभिषेको (!) गणः ॥ ३० ॥ —

^२ So emended; Ch E P Bi D (text) अभिषेक्ष्यं; Bū अभिषेक्ष्य; D (schol.) अभिषेकेन संस्करिष्यन्. — ^३ D (schol.) महानद्यो गंगाद्य-
मुनासरस्वतीत्याद्याः तासामदूरतद्वावादेशो (! for °दूरभवोद्देशो ?)
महानदः. — ^४ D (schol.) पुरोधा मंचोक्तानामित्यर्थः । या आपो
दिव्याः पयसेत्यचोक्तानां (iv. 8. 5) दिव्या मेघा अंतरिक्षादिस्थाः पृथिव्यां
नदीसरवप्रादिस्थाः...सर्वासामपां. — ^५ D (schol.) परिगृह्या परिगृ-
ह्यवेदिः परिग्रहणं स योगो(!). — ^६ D (schol.) पुरोधाः. — ^७ So con-

jecturally, as containing double sandhi of तल्पे आर्षभं (cf. पत्न्याञ्जली
Kāuç. 6. 17; दैवतेति 6. 34, and preface); P Bū Ch E Bi तल्या ऋषभं;
P Bh तल्याद् ऋषभं(?); D (text) तल्याद्(?) ऋषभं; D (schol.) तल्या खट्वा

तत्रार्षभं चर्म कृत्वा (!) तदारोहयति राजानमभिषिक्तं रक्त ऋषभः सेक्ता
गौस्तस्य चर्मार्षभं तत्त्वं कृत्वा. — ^८ E °सिञ्चते; D (schol.) एवमुदकुंभं
राजा पुरोधा अभिमुखेन सिञ्चते समासेके सूक्तं. — ^९ E विपरी०; Bū
दधाते; D (schol.) राज्ञः(!) पुरोधसः परिवर्ति (! for °वर्तते?) पुरोधा
राज्ञः परिवर्ते (! for °वर्तते?) सूक्तेन. — ^{१०} Bū दुःकृतम्. — ^{११} D (schol.)
पुरोधा राजानम्. — ^{१२} D (text) दुःकृतम्. — ^{१३} D (schol.) राजा
प्रतिब्रूयात्. — ^{१४} D (schol.) स्थालीपाकं । अश्राव्यनादेश इति (Kāuç.
7. 1). — ^{१५} D (schol.) राजानं. — ^{१६} D (schol.) गवां. — ^{१७} E

विपरी०; D (text) परिधाना०; D (schol.) परमेश्वराभिषेकस्य मंडला-
भिषेकेण विपरिदधाने इत्येवमतं (see sū. 5) कर्म कथितं ज्ञेयं । भूतो
भूतेष्विति (iv. 8. 1). — ^{१८} D (schol.) मंचके दर्भेषूपविष्टमभिषिञ्चत्यं
विकारः पुनर्दर्भेष्विति तल्पसंबंधार्थं यदारोहयति तत्. —

वर्षीयसि^१ वैयाघ्रं^२ चर्मारोहयति^३ । १३ । चत्वारो रा-
जपुत्रास्ताल्पाः पृथक्पादेषु शयनं परामृश्य^४ सभां प्रा-
पयन्ति । १४ । दासः पादौ^५ प्रक्षालयति । १५ । महाशूद्र
उपसिञ्चति^६ । १६ । कृतसंपन्नानक्षानातृतीयं^७ विचिनो-
ति । १७ । वैश्यः सर्वस्वजैनमुपतिष्ठत^८ उत्सृजायुष्मन्नि-
ति^९ । १८ । उत्सृजामि^{१०} ब्राह्मणायोत्सृजामि क्षत्रियायो-
त्सृजामि^{११} वैश्याय धर्मो मे जनपदे चर्यतामिति^{१२} । १९ ।

^१ D (text) वर्षीयसी; Bh वष्यसि; Ch E वर्षीअसि. — ^२ D (text) वैयाघ्रः. — ^३ D (schol.) उदपात्रिका (! cf. sū. 4) विपरिधानान्तवचनं (cf. sū. 5) सहेव नावित्यादि (cf. sū. 6) निवृत्त्यर्थं । अशनं चात्र स्थालीपा-
कातिदेशात् (cf. sū. 8). — ^४ D (schol.) राजपुत्रा इति नियमार्थं ताल्पा
इति सामर्थ्यप्रतिपादनार्थः । परामर्शनं ग्रहणं. — ^५ D (schol.) राज्ञः. —
^६ D (text) इति सिञ्चति; D (schol.) महाशूद्रः शूद्राणां बलाधिकृतः. —
^७ Bh °चातातृतीयं; D (text) °चातृतीयं; D (schol.), corruptly, पुष्टिद्वयार्थं
बिभीतकानि चिनोति राजा कृतेन द्यूतं राज्ञः त्रेतादिभिरन्येषां (Cod. °षा)
तृतीयं प्रति वर्षेणै (!) सकृत्कृतेन द्यूतं राज्ञः पर्वस्वपणा (!) शूद्रासु (राज्ञो-
पसिञ्चति महाशूद्रसु; interpolated from sū 16, and commentary) राज्ञः
एवं त्रयो पर्वणिणं (!) शूद्रस्य देवनेनाधिकारार्थं । आध्यातृतीयमिति. —
^८ So in accordance with the unanimous reading of all MSS. of the
text; this can be maintained if सर्वस्वजैनम् is considered as the product
of double sandhi from सर्वस्वजः (bahuvrihi: 'accompanied by all his
children' or 'all his property' and एनम्; cf. sūtra 3, note, and preface.
Dārila's comment is very corrupt and unintelligible: उत्सृजायुष्मन्नि-
मंत्र स्वयेन जितं स सर्वयजयोतं कुरुजान (! for कुरुजने?) उपतिष्ठते मंत्रे-
णाभिवर्धते (!). The Pet. Lex. emends to सर्वस्वयेनम् (सर्वस्वया and
एनम्, setting up the feminine abstract सर्वस्वा 'entire property' for
this passage alone; see preface for the interchange between य and ज.
Weber, Ind. Stud. x. 19, emends hesitatingly to सर्वस्वजैनम् (= सर्वस्वजा
and एनम्). A simpler emendation yields सर्वस्वेनमु°. — ^९ E उ-
त्सृज्या°. — ^{१०} K Bi have a colon here; Bū leaves a small blank. —
^{११} Bi has a colon. — ^{१२} D (text) वर्णमिति; D (schol.) वर्णाश्रमं धर्म-
चरणव्यवस्थात्रयाणां (Cod. °त्रयाणानां) जितं उत्संकल्प इति शूद्र धनं
तु राज्ञः एवं ब्राह्मणादीनां चतुर्वृत्तीनां (!). —

प्रतिपद्यते^१ । २० । आशयति^२ । २१ । अश्वमारोह्यापराजितां
 प्रतिपादयति । २२ । सभामुदायाति । २३ । मधुमिश्रं ब्राह्म-
 णाभोजयति । २४ । रसानाशयति । २५ । माहिषाण्युपया-
 ति^३ । २६ । कुर्युर्गामिति^४ गार्ग्यपार्थश्रवसौ^५ नेति भाग-
 लिः^६ । २७ । इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियं म इति^७ क्षत्रियं प्रातः-
 प्रातरभिमन्त्रयते^८ । २८ । उक्तं समासेचनं विपरिधानम्^९ । २९ ।
 सविता प्रसवानामिति^{१०} पौरोहित्ये वत्स्यन्वैश्वलोपीः^{११. १२}
 समिध आधाय । ३० । इन्द्र क्षत्रमिति^{१३} क्षत्रियमुपन-
 यीत^{१४} । ३१ । तदाहुर्न क्षत्रियं सावित्रीं वाचयेदिति^{१५} । ३२ ।
 कथं नु तमुपनयीत^{१६} यन्न वाचयेत् । ३३ । वाचयेदेव वाच-
 येदेव^{१७} । ३४ । ॥ ८^{१८} ॥ ॥ १७ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ E प्रतिपद्यते इति; D (schol.) वैश्वः प्रतिपद्यते राजानम् (Cod. राजान्) कृतां व्यवस्थां यदाज्ञापयति तदेव (Cod. तदेव) इति स च वैश्वः सर्ववर्णैरनुज्ञातः... — ^२ Wanting in D. — ^३ Ch °खपयाति; D (schol.) महिषोगृहाणि (Cod. महिषा°) याति सर्वासां राज्ञीनां गृहाणि याति. — ^४ D (schol.) गो(!) मधुपर्कः. — ^५ So emended; MSS. °सो; D (schol.) पार्थश्रवसो मन्यते. — ^६ D (schol.) स्त्रीणामस्वतंत्रत्वात्. — ^७ iv. 22. 1. — ^८ D (schol.) पुरोधः. — ^९ So D (text); the rest विपरिधानं; D (schol.) अस्व सक्तस्व उदपात्रं समासिचते (? Cod. °चते) । विपरिधान (!) इति च प्रतिः (cf. sūtras 4, 5). — ^{१०} v. 24. 1. — ^{११} D (text and schol.) पौरोहित्यं करिष्यन्. — ^{१२} E P Bi Bh D (text, and introduction to kaṇḍikā 14) वैश्वलोपीः; Ch वैश्वलोपा; D (schol.) इदं चंद्रमसः सर्वलोपादमावास्था विश्वलोपाः तस्याभावाद्विश्वलोपाः (!) ता आदधाति. — ^{१३} vii. 84. 2. — ^{१४} D (text) उपनयति; Bū नयते (Cod. °नयात); D (schol.) आभ्यामुपनयनं (Cod. आज्यामु°; vii. 84. 2, 3) । अस्मिन्वखादीनां (i. 9. 1 etc.; cf. Kāuṣ. 55. 17) निवृत्तिः. — ^{१५} D (schol.) ब्राह्मणवाक्यनिर्देशार्थः. — ^{१६} D (text) उपनयते तस्य. — ^{१७} D omits the second वाचयेदेव. — ^{१८} D ends this chapter with the words अष्टमो कण्डिका, just as in the preceding chapter; cf. Kāuṣ. 16. 27, note. —

॥ ओं ॥

पूर्वस्य^१ पूर्वस्यां पौर्णमास्यामस्तमित उदकान्ते कृ-
ष्णचैलपरिहितो निर्ऋतिकर्माणे^२ प्रयुङ्क्ते । १ । नाव्याया
दक्षिणावर्ते शपेटं^३ निखनेत् । २ । अपां सूक्तैरवसिञ्च-
ति^४ । ३ । अप्सु कृष्णं जहाति^५ । ४ । अहतवसन^६ उपमु-
च्योपानहौ जीवघात्याया उदाव्रजति^७ । ५ । प्रोथ^८ तामु-
त्तरस्यां सांपदं^९ कुरुते । ६ । शपेटमालिषाप्सु^{१०} निबध्य
तस्मिन्नुपसमाधाय संपातवन्तं करोति^{११} । ७ । अश्नाति^{१२} । ८ ।
आधाय कृष्णं^{१३} प्रवाहयति । ९ । उपमुच्य जरदुपानहौ स-

^१ D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयम् ; i. 1. — ^२ D (schol.) निर्ऋतिप्रश्मनार्था-
नि. — ^३ D (schol.) इटः (Cod. इतः) पेटाकः त्र्येकः (! for पेटाको
ऽत्राय्येकः?) दुहक इति यावत् स शपैः कृतः क्षपिटः (!) । शपानि नदी-
पराहृतानि (Cod. °हृतानि) दारुणि निखननमवबंधनं निश्चलीकर-
णमयं चेत्. — ^४ i. 4. 1; 5. 1; 6. 1; 33. 1; vi. 22. 1; 23. 1; 24. 1;

57. 1; see Kāuṣ. 7. 14, note ; D (schol.) शपेटस्थानमन्यो ऽवसिञ्चति. —

^५ D (schol.) यत्परिहितं तदुदके प्रक्षिपति. — ^६ D (text) अहत-

वासः. — ^७ D (schol.) जीवहताचर्मणा (!) उपानह (!) कृते उपमुच्य
उत्तोर्याव्रजति । अवेक्षमाणसं देशं गुहाख्याव्रजति; cf. Kāuṣ. 7. 14. —

^८ K Bū P Bh प्रोक्षः Ch Bi प्रोक्षिः ; D (schol.) तां रात्रीमुषित्वा. —

^९ D (schol.) ब्रह्मचारिसांपदं; Kauṣ. 11. 1. — ^{१०} D (schol.) मृदा. —

^{११} D (schol.) अतः परं नाव्याया दक्षिणावर्त इत्यादि स्यात् (cf. sū. 2). —

^{१२} This sūtra is omitted in D (text), but it is referred to in the
comment upon the word उपसमाधाय in the preceding sūtra, उप-
समाधानं कृत्वा स्थालीपाकमाश्रित्वा; cf. Kāuṣ. 7. 1. — ^{१३} D (schol.)
इटे कृष्णचैलं कृत्वा... —

येन जरच्छत्तं^१ दक्षिणेन शालातृणान्यादीष जीर्णे वीरि-
णमभिन्यस्यति^२। १०। अनावृतमावृत्य सकृज्जुहोति^३। ११।
सथं प्रहरत्युपानहौ च^४। १२। जीर्णे वीरिण उपसमाधा-
यायं ते योनिरिति^५ जरत्कोष्ठाद्वीहीञ्छर्करामिश्रानावप-
ति^{६ ७}। १३। आ नो भरेति धानाः^८। १४। युक्ताभ्यां सह
कोष्ठाभ्यां तृतीयाम्^९। १५। कृष्णशकुनेः^{१०} सव्यजङ्घायाम-
ङ्कमनुबध्नाङ्के^{११ १२} पुरोडाशं^{१३} प्र पतेत^{१४} इत्यनावृतं प्रपाद-
यति^{१५}। १६। नीलं संधाय लोहितमाच्छाद्य शुक्लं परिणह्य
द्वितीययोष्णीषमङ्केनोपसाद्य^{१६} सव्येन सहाङ्केनावाङ्स्व-
पविध्यति^{१७}। १७। तृतीयया^{१८} छन्नं^{१९} चतुर्थ्या^{२०} संवीतम्^{२१}। १८।

^१ D (schol.) गृहीत्वा. — ^२ D (schol.) जीर्णमुषीरसं (!) परिचिपति;
cf. Kāuṣ. 8. 17. — ^३ D (text) अनावृत्तं; D (schol.) अनुभूय आवर्तनं
यस्यां तदनावृतक्रिया (! for अनावृत्तिक्रिया?) उत्तरकालमपो ऽभिगमते(!)।
आवृत्त्यर्थमनावृत्तिशेषणं अनावृत्त्यर्थमावृतं कृत्वित्यर्थः। अतश्चानवेक्ष्यमाणस्तं
देशं नाव्यायातिगच्छति (!) सूक्तेन होमः सकृद्वचनात्. Cf. Kāuṣ. 39. 22. —
^४ D (schol.) सव्यहस्तगृहीतं छन्नं तत्राग्नौ प्रचिपति उपानहौ च तत्र क-
रोति अतः परं नाव्यादि. — ^५ iii. 20. 1. — ^६ D (schol.) जीर्ण-
कोष्ठकात्. — ^७ K व्रीहीञ्छर्करा; the rest व्रीही षर्करा. — ^८ v. 7. 1;
D (schol.) जरत्कोष्ठादिति (Cod. °ष्ठादि) पूर्ववत्. — ^९ D (schol.) समुच्चि-
ताभ्यां सूक्ताभ्यां तृतीयामाहुतिं जुहोति। सहैव कोष्ठकाभ्यामावपति. —
^{१०} D (schol.) काकः. — ^{११} D (schol.) कृष्णलोहमङ्कः. — ^{१२} Ch अनु-
बन्ध्य. — ^{१३} D (schol.) तत्र पुरोडाशमवलंबयति. — ^{१४} vii. 115. 1. — ^{१५} D
(schol.) अनेनावेक्षमाणं (! for अनेनानवेक्ष?) तं देशं गमनं कुर्यादित्यर्थः।
अनावृतमिति प्रपातनविशेषनं प्रपादनं...; cf. sū. 11. — ^{१६} D (text) °पस-
मासाद्य. — ^{१७} D (text) °प्सु प्रविध्यति; D (schol.) to the entire sūtra नी-
लवर्णवास उत्तरसंगं कृत्वात्मनो रक्तवाससः सह दक्षिणेन बाहुनाकादनं
शुक्लवर्णवासः परिणह्या (!) शिरसि द्वितीयया सहाङ्केन शिरोवेष्टनमुपसाद्य
अप्सु समीपे कृत्वा सव्येन हस्तेनाधाय मुखे अप्सु प्रतिपत्तिः। सहाङ्केन
या मा लक्ष्मीरिति (vii. 115. 2) अनया लोहितं अङ्केनोपसाद्येत्यादि प-
र्ववत्...। इति नैर्ऋतिकर्माणि समाप्तानि. — ^{१८} vii. 115. 3. — ^{१९} E
छिन्नं. — ^{२०} vii. 115. 4. — ^{२१} This sūtra is wanting in D (text and
schol.). —

पूर्वस्य^१ चित्राकर्म^२ । १९ । कुलाय शृतं हरितबर्हिषमश्रा-
ति^३ । २० । अन्वक्ताः प्रादेशमाचीरादधाति । २१ । नाव्ययोः
सांवैद्ये^४ पश्चादग्नेर्भूमिपरिलेखे कीलालं मुखेनाश्राति । २२ ।
तेजोव्रतं चिरात्रमश्राति^५ । २३ । तद्भक्षः^६ । २४ । शंभुम-
योभुभ्यां^७ ब्रह्म जज्ञानमस्य वामस्य यो रोहित उदस्य
केतवो मूर्धाहं विषासहिमिति सलिलैः^८ क्षीरौदनमश्रा-
ति^९ । २५ । मन्थान्तानि^{१०} । २६ । द्वितीयेन^{११} प्रवत्स्यन्हविषा-
मुपदधीत । २७ । अथ प्रत्येत्य । २८ । अथ प्रत्येत्य^{१२} । २९ ।
अथ प्रार्थयमाणः^{१३} । ३० । अथ प्रार्थयमाणः । ३१ । च-

^१ D (schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयं; i. 1. — ^२ D (schol.) चित्रायाः कर्म कर्तव्यं । चित्राकर्म गुणविधिः । चित्र्यां पीर्णमास्यां कर्म क्रियत इति कृत्या नित्यं चैतत्; cf. Kāuṣ. 7. 2, note. — ^३ D (schol.) कुलार्थे पञ्चस्था-

लीपाकः कुलाय शृतः . . . हरितबर्हिषस्य स्थालीपाकस्य . . . तमश्राति सारूपवत्से पुष्टिकर्मसु सारूपवत्स इति वचनात् (Kāuṣ. 7. 2). —

^४ D (schol.) ये नवौ नावा तार्थेते (Cod. तार्थेते) तयोः संगमे. —

^५ D (schol.) घृताशनं तेजोव्रतं । गुणविधिः । व्रतग्रहणं नित्यभोजनसंप्रत्ययार्थं. — ^६ D (schol.) तापेव (! for तावेव?) भक्षो ऽस्य स तद्भक्षः सं-

स्कृतं समस्तं भक्षयेदित्यर्थः. — ^७ E ०भूभ्यां. — ^८ The pratikas are

i. 5. 1; 6. 1 (see Kāuṣ. 7. 14, note); iv. 1. 1 (v. 6. 1); ix. 9. 1; xiii.

1. 25; 2. 1; xvi. 3. 1; xvii. 1. 1—5. The corresponding gaṇa of the

gaṇamālā, Ath. Pariṣiṣṭa 34. 22, reads as follows: अश्वयो यन्ति शं-

भुमयोभुभ्यां ब्रह्म जज्ञानमस्य वामस्य यो रोहित उदस्य केतवो मूर्धाह-

मिति द्वे सूक्ते विषासहिमिति सलिलगणः ॥ २२ ॥ The pratikas are the

same with the addition of i. 4. 1 (अश्वयो यन्ति) and xvi. 4. 1 (the second

of the मूर्धाहमिति द्वे सूक्ते); cf. also the अपां सूक्तानि, Kāuṣ. 7. 14, note.

The Atharvaṇiṣya-paddhati in its description of the पुष्टिकर्म (cf. Kāuṣ.

24. 22 fg.) furnishes still another set of pratikas for the सलिलगण

namely: ii. 25. 1; iv. 1. 1 (v. 6. 1); iv. 7. 7; v. 6. 3; ix. 9. 1; xiii.

1. 25, 26 (यो रोहितो द्वाचै); xiii. 2. 1; xvi. 3. 1; xvii. 1. 1 fg.; D

(schol.) एतानि प्रतीकानि सलिलान्युच्यते. — ^९ D (schol.) पुष्टिकामः. —

^{१०} D (schol.) त्रिज्योतिः कुरुत इति (Kāuṣ. 11. 12 fg.; 12. 4) मन्थान्तानि

सलिलैः करोति. — ^{११} D (schol.) ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता इत्यनेन; v. 6.

1, 2. — ^{१२} D (schol.) प्रत्यागत्य चेदं कुर्यात्. — ^{१३} D (schol.) प्रतिग्रह-

निमित्तं प्रवक्ष्य (! for प्रवत्स्यन्?) कुर्यात्. —

त्वारो धायाः पलाशयष्टीनां^१ भवन्ति । ३२ । दर्भाणामु-
पोलवानां^२ चत्वारः । ३३ । तं व्यतिषक्तमष्टावरमिध्मं^३
सात्त्विके ऽग्नावाधायज्येनाभिजुहुयात्^४ । ३४ । धूमं नि-
यहेत्^५ । ३५ । लेपं प्राश्नीयात्^६ । ३६ । तमु चेन्न^७ विन्देद्य^८
सत्त्वस्यायतने^९ यज्ञायतनमिव कृत्वा^{१०} । ३७ । समुद्र इत्या-
चक्षते कर्म^{११} । ३८ । ॥ १ ॥ ॥ १९ ॥

अस्रयो यन्ति शंभुमयोभुभ्यां ब्रह्म जज्ञानमा गाव
एका च म इति^{१२} गा लवणं पाययत्युपतापिनीः^{१३} । १ ।

^१ D (text) धायाः पलाशयष्टीनां; D (schol.) पलाशानां चत्वारो पू-
लका (Cod. मूलका) यष्टीग्रहणं (Cod. षष्टी०) । . . . आदधाति क्रिया
उदुखरपलाशकैर्कंधूनामादधाति (Kāuç. 10. 4) निर्देशसामान्यात्. —

^२ So all MSS.; cf. Böhtlingk's Lexicon sub उपोलप; D (schol.) उपो-
लवे (!) तृणानि मलवेषु प्रसिद्धानि मृदितोद्यास (!) इति आनतौस्तमोपजाना
(! for आनतसमोपजाता?) दर्भा उपोलवास्तेषामपि चत्वारो पूलाः प्रथ-
ममेव यथा. — ^३ Ch ० मिष्टावरं; D (schol.) तमेव प्रकारं पूलकराशिद्वयं
व्यतिषक्तं कृत्वा व्यतिषंग एकांतरवचनात् । इध्माभावात् (!) अष्टसंख्या यस्य सो
ऽष्टावर इध्मः शुक्ल इत्यर्थः. — ^४ D (schol.) सलिलहोमः. — ^५ D (text) नियच्छेत्;
D (schol.) आज्यहोमानंतरं धूमं तांचिकाभिर्भक्षयति (! for सात्त्विका०?). —

^६ D (text) प्राश्नीत; D (schol.) पलाशयष्टिरसो ऽग्निसंयोगाद्वा; (Cod.
प्रि०) सलिसलिक इति यस्तं प्रकर्षेणाश्नीयात्. — ^७ Ch E Bi चेन्न. —

^८ D (text) reads विन्देत् and divides a sūtra here; D (schol.) सात्त्विका-
ग्न्यभावे ऽप्युभयं तमु चे (!) न विन्देत्. — ^९ Here D (text) inserts यज्ञा-
यतने. — ^{१०} D (schol.) चत्वारो धाया इति (sū. 32) एतत्कुर्यादिति
वाक्यशेषः. — ^{११} D (schol.) सर्वफलमेतत् कर्म एतत् (Cod. कर्मेतत्) । आ-
चार्यो यं अभिदधाति पुष्टयापेक्ष्यं (! for पुष्टय अ०?) समुद्रत्वमिति चेत्. —

^{१२} i. 4. 1; 5. 1; 6. 1 (cf. Kāuç. 7. 14, note); iv. 1. 1 [D (schol.) सप्तर्चकं];
21. 1; v. 15. 1. The Atharvāṇīya-paddhati in its description of the
पुष्टिकर्म (Kāuç. 24. 22 fg.) designates as पुष्टिका मन्त्राः a series of pratikas,
which begin here and extend through the third adhyāya of the Kāuçika,
सर्वेषां सूक्तानां ये त्रिषप्ताः (i. 1. 1) सलिलगणः (see Kāuç. 18. 25, note);
then come the following pratikas: iv. 1. 1; i. 4. 1; 15. 1 (xix. 1. 1.); ii. 24. 1;
vi. 73. 1; iii. 5. 1 (et al.); viii. 5. 1; x. 6. 1; vi. 15. 1 (et al.); 102. 3; iii. 10. 1;
17. 1; 24. 1 (et al.); vi. 79. 1; iv. 21. 1, 7; 38. 5; v. 1. 3; 1. 1; 2. 1; 3. 1; 26. 1; 27. 1;
vi. 4. 1; 141. 1; 33. 1; 142. 1; vii. 14. 1; 39. 1; 60. 1; 111. 1; ix. 4. 1; xii. 1. 1, 38;
xiii. 1. 21 । इत्येते मन्त्राः पुष्टिका मन्त्राः. — ^{१३} D (schol.) गोरोगृहीताः. —

प्रजननकामाः^१ । २ । प्रपामवरुण्डि^२ । ३ । सं सं स्रव-
 न्त्विति^३ नाव्याभ्यामुदकमाहरतः^४ सर्वत उपासेचम्^५ । ४ ।
 तस्मिन्मैश्रधान्यं शृतमश्नाति^६ । ५ । मन्थं वा दधिमधु-
 मिश्रम्^७ । ६ । यस्य श्रियं कामयेते^८ ततो ब्रीह्याज्यपय
 आहार्यं क्षीरौदनमश्नाति^९ । ७ । तदलाभे^{१०} हरितगोमय-
 माहार्यं शोषयित्वा त्रिवृति^{११} गोमयपरिचये शृतमश्ना-
 ति । ८ । शेरभकेति^{१२} सामुद्रमप्सु कर्म व्याख्यातम्^{१३} । ९ ।
 अनपहतधाना^{१४} लोहिताजाया द्रप्सेन संनीयाश्नाति^{१५} । १० ।
 एतावदुपैति^{१६} । ११ । तृणानां यन्थीनुद्गृह्णन्नपक्रामति^{१७, १८} । १२ ।
 तानुदाव्रजन्नुदपाचस्योदपाचेणाभिज्ञावयति^{१९} मुखं वि-

^१ D (text) °कामः; D (schol.) गा लवणं पाययति. — ^२ D (schol.)
 उदकस्य पानं स्तोकमपि गोभ्यो न दद्यात् । प्रपीतय इति क्रियायोगा-
 दुदकप्रपाः. — ^३ i. 15. 1 (xix. 1. 1.) — ^४ Bi has a colon here. —
^५ Bū उपासेच(तस्मिन्); Ch उपासेचं; D (text) उपासेचंतः; D (schol.)
 ये (Cod. यो) नद्यौ नावा जन उत्तरति ताभ्यां गृहीत्वा उदकमाहारयेत् ।
 वितानदेशः; is the last word to be emended to उपासेचयेत्? Bi has
 a colon here. — ^६ D (schol.) तेनोदकेन पयसि मैश्रधान्यः तं शृतम-
 अश्नाति. — ^७ D (schol.) नाव्योदकालाभे मैश्रधान्यं मन्थं दधिमधुमि-
 श्रमश्नाति. — ^८ Ch कामयेते. — ^९ D (schol.) यस्येश्वरस्य श्रियं हर्तु-
 मिच्छति तस्मादीश्वराद्वीहीनाज्यं पयस्याहारयति । केनचिदुपायेन तैर्ब्रौ-
 हिभिराहृतैः (Cod. °हृतैः) पयसि शृतं क्षीरौदनमश्नाति. — ^{१०} D
 (schol.) तेषां ब्रीह्यादीनामलाभे. — ^{११} KP Ch Bh Bū Bi तृवृति. —
^{१२} ii. 24. 1. — ^{१३} D (schol.) शापेटमालिष्येत्यत अप्सु कर्म एव समुद्र-
 शापेटमालिष्य सामुद्रेति (!) निबध्य कर्तव्यं । ... अतो निर्वर्तितकर्मेदं सह-
 वचनं सूत्राधिकारार्थं । सामुद्रेभ (for °ज?) सामुद्रं; cf. Kāuṣ. 18. 7. —
^{१४} D (text) अपहतः. — ^{१५} D (schol.) अनपहतानां यवानां धानाः कृत्वा
 रक्तवर्णाया अजाया द्रप्सेन समथितेन (for सं?) धाना आलीढ्य
 अश्नाति पुष्टये. — ^{१६} D (schol.) एतत्परिमाणमेतावत् । सामुद्रमशुक-
 मशुनातं (for सामुद्रमप्सुकर्मा...?) कर्म कुर्यात्. — ^{१७} P Bh उ-
 द्गृह्णन्नः; Ch E Bi D (text) उद्गृह्णन्नः; D (schol.) वारिस्त्वानुद्गृह्यति (!)
 बध्नातीत्यर्थः तां वध्नुन्नपक्रामति । अवतरति? — ^{१८} E °नुपक्रामति —
^{१९} Ch (sec. man.) D (text) उदाव्रजति; D (schol.) to the entire sūtra,
 तान्ग्रन्थीनुदाव्रजन् सलिलाशयाद्विश्वं वयसि (for प?) आज्ञावयति । पुष्टि-

मार्ष्टि^१ । १३ । एह यन्तु पशवः सं वो गोष्टेन प्रजावतीः
प्रजापतिरिति^१ गोष्ठकर्मणि^२ । १४ । गृष्टेः पीयूषं श्लेष्ममि-
श्रमश्नाति^३ । १५ । गां ददाति । १६ । उदपाचं निनय-
ति^४ । १७ । समुह्य सव्येनाधिष्ठायार्धं^५ दक्षिणेन विक्षिप-
ति । १८ । सारूपवत्से शकृत्पिण्डान्गुग्गुलुलवणे प्रतिनोय
पश्चादग्नेर्निखनति^६ । १९ । तिसृणां प्रातरश्नाति^७ । २० । वि-
कृते संपन्नम्^८ । २१ । आयमगन्नयं प्रतिसरो ऽयं मे वरणो
ऽरातीयोरिति^९ मन्त्रोक्तान्वासितान्बध्नाति^{१०} । २२ । उत्तमस्य
चतुरो जातरूपशकलेनानुसूचं^{११} गमयित्वावभुज्य त्रैधं
पर्यस्यति^{१२} । २३ । एतमिधममित्युपसमाधाय^{१३} । २४ । तमिमं

कामं मुखं विमार्ष्टि । आत्मनः प्रचालयति मुखं । तानाशोधयति उत्तीर्य
गच्छन्ति गृहाणि. —

^१ ii. 26. 1; iii. 14. 1; iv. 21. 7 (iv. 21. 1^०; vii. 75. 1); vi. 11. 3. —
^२ D (schol.) वक्ष्यमाणानि कर्तव्यानि. — ^३ D (schol.) द्विःप्रसूता (Cod.
द्विप्रसूता) गौर्गृष्टिः । तस्याः प्रथमे ऽहनि दुग्धं पीयूषं. — ^४ D (schol.) अथ-
वोदपाचमभिमन्त्र्य गोष्ठे आवर्तयति (! for आवर्जयति?). — ^५ Ch Bū Bh E P
अधिष्ठायाः; D (schol.) समुह्य करीषं सितं सव्येन हस्तेन आक्रम्य युज्यं ।
तस्य पांशुपुंजस्थार्धे (! for ०र्धं?) विक्षिपति गोवाटे. — ^६ D (schol.) अ-
पणामेः. — ^७ D (schol.) चतुर्थे ऽहनि. — ^८ D (schol.) विकृते सारू-
पवत्से गन्धरसरूपैः संपन्नफलं प्रत्येतव्यं । अनश्नते ऽपि अतश्चाविकृतस्या-
श्रुतं (Cod. अतश्चा). — ^९ iii. 5. 1; viii. 5. 1; x. 3. 1; 6. 1. —
^{१०} D (schol.) मणिद्रव्याणि मंत्राभिहितानि वासितां (! त्रयोदश्यादि-
विधानवासितानां (Kāuṣ. 8. 19) बन्धनं... पृष्टिफलत्वं मह्यं ददतु पृष्टये
इति (x. 6. 29^b) मंत्रलिङ्गं... अयमागन्निति पलाशः । अयं प्रतिसर
इति सिलृत्कः (! ?) । अयं मे वरण इति वरणः । उत्तमस्य खादिर्यादि-
चिबुकायाः प्रतिपत्तिबंधनं वासनसंबन्धात्. — ^{११} E ० नूतुलं. — ^{१२} D
(schol.) अरातीयोरिति (x. 6. 1) । उत्तमणेश्वतस्रः सुवर्णस्रग्मणिजतुलं
(! for ०जतुलं. cf. x. 6. 4^०?) नोत्वा सूत्रानुलोमं नोत्वा अवभुज्य कुटिलां
(! कृत्वा एकैकं स्रजं चिरावेष्टयति पार्थ्व्यं सर्वतो वेष्टनमायसेन पृथुत्वेनैक-
शतदक्षिणसुवर्णसूत्रस्य मंत्रलिङ्गाभ्यां फालाज्जातां (x. 6. 2^b) इति उग्रं
खदिरमिति (x. 6. 6^b) खादिर्याः चिबुकायाः कर्तव्यः. — ^{१३} x. 6. 35. —

देवता^१ इति वासितमुल्लुप्य ब्रह्मणा तेजसेति^२ बध्नाति^३ । २५ ।
 उत्तमो असीति मन्त्रोक्तम्^४ । २६ । अक्षितास्त^५ इति यवम-
 णिम्^६ । २७ । प्रथमा ह व्युवास सेत्यष्टक्याया^७ ८ वपां सर्वेण
 सूक्तेन चिर्जुहोति^९ । २८ । समवत्तानां स्थालीपाकस्य^{१०} । २९ ।
 सहहुतानाज्यमिश्राहुत्वा^{११} पश्चादग्नेर्वाग्यतः संविशति^{१२}
 । ३० । महाभूतानां कीर्तयन्संजिहीते^{१३} । ३१ । ॥ २ ॥ ॥ १२ ॥

सीरा युञ्जन्तीति^{१४} युगलाङ्गलं प्रतनोति^{१५} । १ । दक्षि-
 णमुष्टारं प्रथमं युनक्ति^{१६} । २ । एहि पूर्णकेत्युत्तरम्^{१७} । ३ ।
 कीनाशा इतरान्^{१८} । ४ ।

^१ x. 6. 29. — ^२ x. 6. 30. — ^३ D (schol.) ... पुनर्बध्नाति । यहणं
 शिरसि बंधनकरणं स मायमधि रोहत्विति लिंगात् (x. 6. 31^९, 32^९). —
^४ D (schol.) उत्तमो अस्योषधीनां तव वृक्षा इति (vi. 15. 1) अस्य यदुक्तं
 द्रव्यं तन्मयमणिं बध्नाति । तलाशासोमस्थानयोर्विकल्पः (Cod. °सोमस्था°)
 साधनत्वात् तलाशा वल्ली पलाश अम्बुकेति (Cod. आम्बु°) केचित्. —
^५ vi. 142. 3. — ^६ D (schol.) बध्नातीति शेषः । कांडमयहणं (! for कां-
 डमणि°?) सुषिरेण सूत्रस्य प्रवेशनार्थं लोममणिसंप्रत्ययस्यासमात्. —
^७ iii. 10. 1; cf. Kāuṣ. 138. 5. — ^८ E °ष्टावाक्याया; D (schol.) पूर्वे-
 षां क्रमभेदं बध्नातिप्रकरणात् । अष्टकायां भवा अष्टक्या ... तस्या (Cod.
 तस्यां) गोर्वेषां जुहोति. — ^९ D (schol.) चिरित्वा अनुमती मा भूत्; cf.
 Kāuṣ. 23. 4, etc. — ^{१०} D (schol.) समवत्तानि हृदयादीनि तेभ्यो द्वि-
 र्द्विरवयेत् । एवं त्रिः सूक्तेन होमः स्थालीपाकः. — ^{११} E has a colon
 here; D (schol.) सह जुता येभ्यस्ते सहजता वा धानादयः (? cf.
 Kāuṣ. 138. 2) स्थालीपाके(न) तेन स(ह) जुताः. — ^{१२} Bū Ch °वि-
 श्रुतिः; D (schol.) अर्थलक्षणं न भाषेत अत एव च रात्रौ अष्टका
 क्रियते. — ^{१३} D (schol.) महाभूतानां च शब्दा (!) उच्चारयन् निद्रां
 त्यजति । ... महाभूतानि पृथिव्यापस्तेजो वायुराकाशमिति. — ^{१४} iii.
 17. 1. — ^{१५} D (schol.) युगलाङ्गलमिति द्वंद्वः । प्रतननं (Cod. प्रतनतं)
 यथादेशकरणं प्रतनोतिर्विस्तारार्थः (Cod. प्रतनोति). — ^{१६} D (schol.) सीरा
 युञ्जन्तीति (iii. 17. 1) अनया कर्ता दक्षिणस्यां युगधुरि... उष्टारं प्रजन-
 यितारं. — ^{१७} D (schol.) उत्तरां (!) युगधुरि सेत्तारमेव एहि पूर्णक
 इति कल्पजः ततो यदन्या (!) सीराणि स्युस्ततः प्रेष्यति युनक्ति सीरां वि
 युगा तनोति (iii. 17. 1^९) अनया कर्षकान्. — ^{१८} ततः कीनाशाः कृ-
 षिबलाः ते प्रवर्तते युञ्जते. —

अश्विना फालं कल्पयतामुपावतु बृहस्पतिः ।

यथासङ्गदुधान्यमयस्मं बहुपूरुषमिति^{१ २} ॥

फालमतिकर्षति^३ । ५ । इरावानसि धार्तराष्ट्रे तव मे सत्त्वे रा-
ध्यतामिति^४ प्रतिमिमीते^५ । ६ । अपहताः प्रतिष्ठा^६ इत्यपूपैः
प्रतिहत्य कृषति^८ । ७ । सूक्तस्य पारं गत्वा प्रयच्छति^९ । ८ ।
तिस्रः सीताः प्राचीर्गमयन्ति कल्याणीर्वाचो वदन्तः^{१०} । ९ ।
सीते वन्दामहे^{११} त्वेत्यावर्तयित्वोत्तरस्मिन्सीतान्ते पुरोडाशे-
नेन्द्रं यजते । १० । अश्विनौ स्थालीपाकेन । ११ । सीता-
यां^{१२} संपातानानयन्ति । १२ । उदपात्र उत्तरान्^{१३} । १३ ।
शष्पहविषामवधाय^{१४} । १४ । सर्वमनक्ति^{१५} । १५ । यत्र संपा-
तानानयति ततो लोष्टं धारयन्तं पत्नी पृच्छत्यकृष्यतेति^{१६} । १६ ।

^१ All MSS. except Ch (sec. man.) and Bh ^०पूरुषम्. — ^२ Not found in any known Sainhitā. — ^३ The words फालमति are wanting in D (text); D (schol.) अनेन कुशीं हलसमीप आनयति. —

^४ Not found in any known Sainhitā. — ^५ So all MSS. except Bū which has प्रतिप्रमिमीते; D (schol.) कुशीं (Cod. कुसीं) फालकपुरे प्रवेशतीत्यर्थः । प्रपूर्वो मिनोतेः (! for मिनोतिः?) प्रपक्ष्णार्थः (!) (! for प्रक्षे-
पणां?). — ^६ Not found in any known Sainhitā; D (schol.) अनेन मंत्रेण. —

^७ Ch E have a colon here. — ^८ D (schol.) अनेन मंत्रेण फालमपूपैः सर्वतो वेष्टयति । अपूपा घृतपक्कमंडकाः । एवं कृत्वा । कृषति लांगलं पवीरवदित्वेवमादयो मंत्रा (iii. 17. 3fg.) अत्र मंत्रोक्त्याः (!). —

^९ D (schol.) कर्ता कर्षकेभ्यः प्रयच्छति हलं (!) तावत् स्वयं कृषति यावत् सक्तं समाप्तं. — ^{१०} D (schol.) अभिवर्षतु निष्पद्यतां बद्धं धान्यं ब्रूयात् (! for भूयात्?) आरोग्यमित्वेवमादयो वाचः. — ^{११} iii. 17. 8. — ^{१२} D (schol.) उत्तरां. —

^{१३} Bū Bh Bi Ch E P उत्तरां (कृष्णं). — ^{१४} Bi Bh (उत्तरां) कृष्णं; Bh शृष्य; D (text) शिष्यं; D (schol.) शृष्याणि विरूढं वीजं हवोषि ऊतिं (?) शिष्यणि (!) आज्यस्यापि ग्रहणं. — ^{१५} D (schol.) सर्वं हलं प्रक्षालयति. — ^{१६} Bū प्रकृत्यः कृष्यतेति; Ch E अकृष्यतेति; D (schol.) पत्नी पृच्छत्यकृष्यामीति (!) । कारयिता संपातान् । देशान् मृ-
त्युपि गृहीत्वा धारयति धारयन्तं पत्नी स्वामिनी यज्ञस्य पृच्छति अकृ-
ष्याम (!) इत्येवं संपातानयनकाले एवैतत्. —

अकृषामेति^१ । १७ । किमाहार्षीरिति^२ । १८ । वित्ति^३ भूतिं
 पुष्टिं प्रजां पशूनन्मन्नाद्यमिति । १९ । उत्तरतो मध्यमा-
 यां निवपति^४ २० । अभ्यज्योत्तरफालं^५ प्रातरायोगनाय^६
 निदधाति । २१ । सीताशिरःसु दर्भानास्तीर्य स्रक्षोदुम्बरस्य^७
 चीत्स्त्रींश्चमसान्निदधाति । २२ । रसवतो दक्षिणे शष्पवतो
 मध्यमे पुरोडाशवत उचरे । २३ । दर्भान्प्रत्यवभुज्य संवप-
 ति^८ । २४ । सारूपवत्से^९ शकृत्पिराडान्गुगुलुलवणे प्रतिनी-
 याश्नाति^{१०} । २५ । अनडुत्तांपदम्^{११} । २६ । ॥ ३ ॥ ॥ २० ॥

पयस्वतीरिति^{१२} स्फातिकरणम्^{१३} । १ । शान्तफलशि-
 लाकृतिलोष्टवल्मीकराशिवापं^{१४} चीणि^{१५} कूदीप्रान्तानि^{१६}
 मध्यमपलाशे^{१७} दर्भेण परिवेष्ट्य राशिपल्येषु^{१८} करोति । २ ।

^१ Bū अकृषामेति; E अकृष्णामीति; Ch D (text) अकृषामीति; D (schol.) पतिः (Cod. पति) प्रत्याह । अकृषाम इत्येवं प्रत्याहति शेषः । प्र-
 असन्नावात्. — ^२ Bū किमहार्षीरिति; D (schol.) पत्नी पतिं पृच्छति. —
^३ D (schol.) विति (!) वेदार्थविज्ञानं. — ^४ D (schol.) मध्यमायां सीतायां
 लोष्टं धारयति ... उत्तरस्मिन् देशे ... अश्विनौ स्थालीपाकेन यजति
 वाक्यविशेषः (! for वाक्यशेषः?). — ^५ D (schol.) तेनोत्तरसंपादिसंस्कृति-
 नोदकेन (cf. sū. 15). — ^६ D (schol.) द्वितीये ऽहनि यदायोजनं भविता. —
^७ D (schol.) स्रक्षोदुम्बरः पिप्परोति (!) प्रसिद्धः. — ^८ D (schol.) ये चमसेषु
 स्थापिताः... तान् दर्भान् कुटिलां (!) कृत्वा चमसानामुपरि करोति. —
^९ Bi सारूपवत्स. — ^{१०} D (schol.) सीरा युजंतीति सूक्तेन. — ^{११} D
 (schol.) अनडुहो (!) बहवो (Cod. व०) भवत्यनेन कर्मणे (!) तत्रभेदः. —
^{१२} iii. 24. 1. — ^{१३} D (text) reads प्रकरणं and does not separate this
 passage from the next sūtra; D (schol.) धान्यस्य वृद्धिकरणमित्यर्थः. —
^{१४} So Ch only; E वायं स्त्रीणि; Bū P D (text) वाप; Bi वपा; D
 (schol.) चंडवल्मीकराशिवपा (! for वपाद्दे०?) देशसामान्याद्वापग्रहणं... —
^{१५} E has a colon here. — ^{१६} Bū कूदीः; Ch कूटी. — ^{१७} E ० पलाशे;
 D (schol.) पलाशस्य मध्यमे पर्णे कृत्वा दर्भेण सर्वतो वेष्टयित्वा गंधपट-
 कवत्. — ^{१८} E कल्पेषु; Bū यलेषु; D (schol.) धान्यराशिषु करोति
 कोष्ठागारे... —

सायं भुञ्जते^१ । ३ । प्रत्यावपन्ति शेषम्^२ । ४ । आ भक्तयात-
नात्^३ । ५ । अनुमन्त्रयते^४ । ६ । अयं नो नभसस्पतिरिति^५
पत्ये^६ ऽश्मानं संप्रोक्ष्यान्वृचं^{७,८} काशीनोप्यावापयति^९ । ७ ।
आ गाव इति^{१०} गा आयतीः प्रत्युत्तिष्ठति^{११} । ८ । प्रावृषि
प्रथमधारस्येन्द्राय चिर्जुहोति । ९ । प्रजावतीरिति^{१२} प्रति-
ष्ठमाना^{१३} अनुमन्त्रयते । १० । कर्कीप्रवादानां^{१४} द्वादशदा-
रूपां^{१५} संपातवत्यामयं घास इह वत्सामिति^{१६} मन्त्रो-
क्तम्^{१७} । ११ । यस्ते शोकायेति^{१८} वस्त्रसांपदी^{१९} । १२ । तिस्रः
कूदीमयोरूर्णानाभिकुलाय^{२०} परिहिता अन्वक्ता आदधा-
ति । १३ । अत्यन्तेषीका^{२१} मौञ्जपरिहिता मधुना प्रलिप्य

^१ D (schol.) धान्यं मीत्वा सायं ... भुञ्जते । बङ्गवचनमतिथ्याद्यर्थः —

^२ D (schol.) मानुषगणनादधिकं कोष्ठागारेषु प्रतिनयेत् । बङ्गवचनम-
नियतकर्त्रर्थः — ^३ D (schol.) यावद्भक्तः प्रयत्नस्तद्यत्र प्रत्यावपनादि न

प्रथम एवाहनि. — ^४ D (schol.) प्रत्यावपने कर्ता. — ^५ vi. 79. 1. —

^६ MSS. पत्ये. — ^७ K P Bi Bū Bh Ch संप्रोक्षा०. — ^८ K P ०न्युचं; E
०नृचं. — ^९ D (schol.) मुष्टीर्निर्वपति (Cod. मुष्टि०) गृहपतिः आवाप-

यत्यन्यं (Cod. ०न्यः) धान्यं भृत्यः. — ^{१०} iv. 21. 1. — ^{११} D (schol.)
अटव्यां (! for अटव्याः?) आगच्छन्तोः (Cod. ०ती) स्त्रीणां चैतत्पुष्टिकर्म न

पुंसां मंत्रप्रयोगात् । प्रत्युत्थानं च पूजावृद्धिप्रत्युत्थानवचनात्. — ^{१२} iv.
21. 1^c (iv. 21. 7). — ^{१३} K Ch प्रतिष्ठमानाम०; D (schol.) अटव्यां ग-

च्छन्तीः. — ^{१४} Ch E Bi कर्की; D (schol.) कर्कीशब्दं याः प्रवदति ताः
कर्कीप्रवादा तासां कर्मोच्यते । काः ताः सूर्यस्य रश्मीनिवमाद्याः (iv.

38. 5 fg.). Cf. Kāuṣ. 66. 13. — ^{१५} Ch Bū E D (text) ०नामन्या; D (schol.)
द्वादश दामानि यस्या वत्सतर्थाः सा द्वादशनाम्नी (!) तस्यां (Cod. तस्या) द्वा-

दशनारूपा (!) संस्तुतायां (Cod. ०यं). — ^{१६} iv. 38. 7^{cd}. — ^{१७} D (schol.)
अयं घासो अयं व्रज इति पादेन घासापादानं (Cod. घासपा०) इह वत्सा-

न्यवध्नीम (!) इति पादेन वत्सकाबंधनं. — ^{१८} v. 1. 3. — ^{१९} Bi सांपदा;
D (schol.) इयमृगस्त्रलाभफला । अतश्चोच्चारणमात्रेणैव वस्त्रोत्पत्तिः. —

^{२०} K Bh Ch (prim. man.) D (text) ०नाभिः; D (schol.) गृहकोलीयकस्तस्य
(Cod. ०स्या) वासक ऊर्णनाभिः कुलाय परिहिता वेष्टति (Cod. व०) घृतेन अन्व-

क्ता प्रक्षिप्ता आदधाति. — ^{२१} Bū अत्यन्तेषीका; Ch अन्तेषीका; E आयते-

चिक्रशेषु^१ पर्यस्य । १४ । उत पुत्र इति^२ ज्येष्ठं पुत्रमवसा-
ययति^३ । १५ । मितशरणः^४ सांपदं कुरुते^५ । १६ । अर्धम-
र्धनेत्यार्द्रपाणी^{६ ७} रसं ज्ञात्वा प्रयच्छति^८ । १७ । शान्तशाख-
या प्राग्भागमपाकृत्य^९ । १८ । प्रत्यग्नि परिचृतति^{१०} । १९ ।
तस्या अमावास्यायां तिस्रः प्रादेशमात्रीरादधाति^{११} । २० ।
त्वे क्रतुमिति^{१२} रसप्राशनी^{१३} । २१ । रसकर्माणि कुरुते^{१४} । २२ ।
स्तुष्व वर्ष्मन्निति^{१५} प्राजापत्यामावास्यायामस्तमिते व-
ल्मीकशिरसि दर्भावस्तीर्णे ऽध्यधि^{१६} दीपं धारयंस्त्रिर्जुहो-

षिका; D (schol.) अतोत्यगता (! for °त्यागता?) अत्यंता (Cod. °त) मौ-
जमतीत्यागता इत्यर्थः. —

^१ This reading is conjectural and based upon the word चिक्रस
'barley-flour' reported by the Amarakoṣa; K चिक्रशेषु; P Bh चिक्रशेषु;
Ch चिक्रशेषु; Bi विक्रशेषु; E D (text) and Böhtlingk's Lex. चिक्रशेषु;
D (schol.) मुंजशकलेन वेष्टिता मान्निकेन मधुना प्रलिप्य चिक्रशेषु सर्वतः
(Cod. °तो) प्रक्षिप्ताः तिस्रः समिध आदधाति. — ^२ v. 1. 8. — ^३ E P
°सायपति(!); D (schol.) ज्येष्ठं पुत्रं पिता अवशानं कारयति । अवशानं गृहं
विभक्तमवशाययति (!). — ^४ P मितः. — ^५ D (schol.) ज्येष्ठो गृहं कृत्वा
अत्रैव वैष्मनि अवशानसंस्कारार्थं (!). — ^६ v. 1. 9. — ^७ So E; the
remaining MSS. °द्रपाणि; D (schol.) आर्द्रपाणि (!) भूत्वा प्रचात्य पा-
णिमित्यर्थः. — ^८ D (schol.) धानार्थं प्रयच्छति । मंत्रार्थं ज्ञात्वा . . . द-
दामीत्येवं ज्ञात्वा प्रयच्छति. — ^९ K P Bi प्राङ्भागम्; D (schol.) शा-
न्तवृक्षशाखया गवादिभागं नीत्वा प्रयच्छतीति संबंधः । अपाकरणं. —
^{१०} D (schol.) अग्निं प्रति बध्नाति । अत्र कथं न मंत्रः प्रतिपक्षित्वात् ।
अपाकरणार्था हि शाखा प्रत्यग्नि परिचृततोति विभक्ता आत्मीया एका-
ग्निं प्रति शाखं बध्नाति. — ^{११} D (schol.) तस्याः शाखायाः प्रकृतेन
मंत्रेण तिस्रः समिधः . . . — ^{१२} v. 2. 3. — ^{१३} K P Bi Bh °प्रा-
शनी; D (schol.) रसासनया प्राशन्त (! for रसा अनया प्राशन्ते?)
इति रसप्राशनी. — ^{१४} D (schol.) अन्येषां मंत्राणां यानि रसकर्माणि
रससाधनानि (Cod. सर०) करोति. — ^{१५} v. 2. 7; D (schol.) अस्या
ऋचः प्रजापतिर्देवता ईड्या तद्विदिता. — ^{१६} Ch (sec. man.) °त्यधि. —

ति^१ । २३ । तण्डुलसंपातानानीय रसैरुपसिच्यान्ना-
ति^२ । २४ । एवं पौर्णमास्यामाज्योतान्^३ । २५ ॥ ४ ॥ २१ ॥

ऋधङ्गन्वस्तदिदासेति^४ मैश्रधान्यं भृष्टपिष्टं^५ लोहिता-
लंकृतं रसमिश्रमश्नाति । १ । अभृष्टं^६ प्रक्षोदुम्बरस्योत्तरतो
ऽग्नेस्त्रिषु चमसेषु पूर्वाह्नस्य^७ तेजसायमन्नस्य^८ प्राशिष-
मिति पूर्वाह्णे । २ । मध्यन्दिनस्य तेजसा मध्यमन्नस्य प्रा-
शिषमिति मध्यन्दिने^९ । ३ । अपराह्नस्य^{१०} तेजसा सर्वम-
न्नस्य प्राशिषमित्यपराह्णे^{११} । ४ । ऋतुमत्या स्त्रिया अङ्ग-
लिभ्यां लोहितम्^{१२} । ५ । यत्क्षेत्रं कामयते तस्मिन्कीलालं
दधिमधुमिश्रम्^{१३} । ६ । संवत्सरं स्त्रियमनुपेत्य^{१४} शुक्त्यां
रेत आनीय तण्डुलमिश्रं सप्तग्रामम्^{१५} । ७ । द्वादशीम-
मावास्येति क्षीरभक्षो^{१६} भवत्यमावास्यायां दधिमधुभक्ष-
स्तस्य मूत्र उदकदधिमधुपल्पूलनान्यासिच्य^{१७} । ८ ।

^१ D (schol.) दीपः प्रदीपो ऽग्निः... कर्परस्थे ऽग्नौ कृत्वाभ्यासस्तंडुलैः... —
^२ Ch उपरिसिच्य. — ^३ D (schol.) आज्येनोपसिच्यान्नाति. — ^४ v. 1.
1; 2. 1. — ^५ Bū भृष्टं; D (schol.) मिश्रधान्यानां भृष्टानां (!). — ^६ Bū
D (text) अभृष्टं; D (schol.) अभर्जितं (Cod. °जितं) मैश्रधान्यं पिष्टमेव
केवलं. — ^७ D (text and schol.) °एहस्य. — ^८ D (text) तेजसान्न-
मन्नस्य. — ^९ D (schol.) मध्यमं भक्षयति. — ^{१०} D (text and schol.)
°एहस्य. — ^{११} D (schol.) प्राश्नाति. — ^{१२} D (text) स्त्रियामङ्गु; D
(schol.) ऋतुमती (Cod. °तो) गर्भकालयुक्ता तस्या रुधिरं योन्या निः-
सृतं... प्रदेशनीमध्यमिकाभ्यां कुलपुष्टये अश्नाति. — ^{१३} D (schol.) यत्
क्षेत्रं लब्धुमिच्छति तस्मिन् तत्र कृत्वा कीलालं दधिमधुभ्यां संमिश्रा-
श्नाति. — ^{१४} D (text) स्त्रियमुपेत्य. — ^{१५} D (schol.) संवत्सरांते
आत्मीयशुक्रं शुक्त्यां कारयत्युपायेन शुक्तिः प्रसिद्धा सा मुद्रा । तद्वेतस्तेडुलै-
र्मिश्रितं (Cod. तं रेत°) अशितं सप्तग्रामलाभफलं भवति. — ^{१६} D (schol.)
द्वादशीमादिं कृत्वा प्रागमावास्याया इति मर्यादार्थत्वात् । . . . एतानि
त्रोष्णहानि क्षीरमश्नाति. — ^{१७} D (text) उदके; D (schol.) तस्य भक्ष-
यितुः मूत्रे (Cod. पात्रे!) . . . पल्पूलनानि प्रक्षिप्याश्नाति. —

क्रव्यादं नाडी प्र विवेशामि^१ प्रजाभाङ्गिरतो^२ माय-
यैतौ^३ ।

आवां देवी^४ जुषाणे^५ घृताची इममन्नाद्याय^६ प्र
विशतं

स्वाहेति । ९ । निशायामाययणतण्डुलानुदक्यान्मधुमि-
श्रान्निदधात्या^{७, ८} यवानां पङ्क्तेः^९ । १० । एवं यवानुभया-
न्समोष^{१०} । ११ । त्रिवृति^{११} गोमयपरिचये शृतमश्रा-
ति^{१२} । १२ । समृद्धमिति काङ्कायनः^{१३} । १३ । ममाग्रे
वर्च^{१४} इति सात्त्विकानमीन्द्रर्भपूतीकभाङ्गाभिः^{१५, १६} परि-
स्तीर्य गार्हपत्यशृतं^{१७} सर्वेषु संपातवन्तं^{१८} गार्हपत्यदेशे
ऽश्राति । १४ ।

^१ E विवेशा०. — ^२ So K P Ch (prim. man.) for प्रजाभा(ः) अ-
ङ्गिरतो with double sandhi? cf. the introduction; E Ch (sec. man.)
०गिरितो; B ०भाङ्गिररतो; Bū प्रजानागिरितो. — ^३ E माययेतौ. —
^४ K Bū D देवी. — ^५ E जुषाणे. — ^६ Bū Ch E घृताचीमाम०;
Bi ०चामाम०; K P घृताचीमम०; D (text and schol.) क्रव्यादमिति गन्धे
मंचलिगात् । आवां देवी (!) जुषाणे घृताची इति पाठः । अन्नपुष्टये इति
मर्यादार्थं अमावास्यायां भक्षणांतरविधानात्. — ^७ K Bū D (text and
once in schol.) उदक्यान्; Ch E P Bi and D (once in schol.) उद-
क्यन्. — ^८ P निदधात्वा. — ^९ D schol.) श्रदि यस्यां कस्यां चिद्रात्रौ
ब्रीहितंडुलानुदक्षामाकांश्च उभयानिति वचनात् । मधुमिश्रितान् कृत्वा
उदक्यां (!) कृत्वा निहंति यावद्यवाः (Cod. यावद्य०) पक्कवशान्ने (! ?)
उदके? ... — ^{१०} D (schol.) यथा तंडुला निखाता एवं उदक्यां (!) कृत्वा नि-
दध्यात् आ ब्रीहिपक्तेरुभयान्समोष. — ^{११} K Bū Ch P Bū D (schol.)
तुवृति; E तुभि. — ^{१२} D (schol.) इति व्याख्यातं (Kāuṣ. 15. 1) । सार-
पवत्से (Cod. ०त्सः) पुष्टिकर्मत्वात् (cf. Kāuṣ. 7. 2). — ^{१३} D (schol.)
सर्वकामस्येदं कर्म इह वचनं सूक्ताद्विकारात् । ... कांकायनग्रहणं पू-
जार्थं. — ^{१४} v. 3. 1. — ^{१५} K सावित्रिकान्. — ^{१६} D (schol.)
दर्भैर्गार्हपत्यं पूतिकैर्दक्षिणाग्निं भांगया आहवनीयं. — ^{१७} Bi गार्हपत्यः०.
— ^{१८} D (schol.) त्रिष्वपि संपातवन्तं करोति. —

एवं पूर्वस्मिन्नेपरयोरुपसंहृत्य^१ । १५ । एवं द्रोणकलशे
रसानुक्तम्^२ । १६ । ॥ ५ ॥ ॥ २२ ॥

यजूंषि यज्ञ इति^३ नवशालायां सर्पिर्मधुमिश्रमश्ना-
ति^४ । १ । दोषो गायेति^५ द्वितीयाम् । २ । युक्ताभ्यां तृती-
याम्^६ । ३ । आनुमती^७ चतुर्थीम् । ४ । शालामङ्गुलिभ्यां
संप्रोक्ष्य^८ गृहपत्यासाद^९ उपविश्योदपात्रं निनयति^{१०} । ५ ।
इहैव स्तेति^{११} वाचं विसृजते^{१२} । ६ । ऊर्ध्वा अस्येति^{१३} वा-
र्ष्णमौदुम्बरं^{१४} मन्थप्रतिरूपमभिजुहोति^{१५} । ७ । असंख्या-
ता अधिपृत्य सप्तागमशष्कुलीः^{१६} । ८ । त्वष्टा म इति^{१७}
प्रातर्विभुञ्छ्यमाणो^{१८} ऽश्नाति^{१९} । ९ । ज्यायुं^{२०} बध्नाति । १० ।

^१ D (schol.) आहवनीयश्रुतं etc. आहवनीयदेशे ऽश्नाति । उपसंहारः
प्राशनं (Cod. °नां) तदपरयोरग्नयोः स्यात्. — ^२ D (schol.) द्रोणकलशः
सोमपात्रं तत्र रसान् कृत्वा एवमेव करोति । सात्रिकानग्नीन्परिस्तीर्य-
त्यादि उक्तग्रहणं (cf. sū. 14). — ^३ v. 26. 1. — ^४ D (schol.) आज्येनांगहोमः
प्रधानहोमा (!) सर्पिषा मधुमिश्रेण. — ^५ vi. i. 1. — ^६ D (schol.) आभ्यां
समुच्चिताभ्यां तृतीयामाङ्गतिं. — ^७ D (schol.) अनुमतिः सर्वमिदमिति
अनयानुमते स्वाहिति केचित् ; Ath. Paddh. अनुमतिः सर्वमित्येकया ; vii.
20. 6. — ^८ Ch E संप्रोक्ष. — ^९ D (schol.) भक्तगृहे ; cf. Kāuṣ. 24. 15. —
^{१०} Ch P निनयती. — ^{११} vii. 60. 7. — ^{१२} Ath. Paddh. इति लघुशा-
लाकर्म समाप्तं ; cf. Kāuṣ. 43. 3. — ^{१३} v. 27. 1. — ^{१४} K Bi वारिष्मा-
णम् ; D (schol.) वर्षमहतः तस्मान्निवृतो वार्ष्णिः . . . उदुम्बरः. — ^{१५} Bi
मंथं ; D (schol.) औदुम्बरात् (!) कर्तव्यमित्यर्थः । तं मंथाकारमित्यर्थः । प्रतिरू-
पमष्टावरेध्ववत् (Kāuṣ. 18. 34) । चत्वारो धाया इत्यादि (18. 32) चोदनासा-
मान्यात्. — ^{१६} K Bū Pi P Bh शःकुलीः ; D (schol.) प्रतिग्रहो पानेन द्रव्यकृताः
शष्कुल्यः आगमशष्कुलीस्ता अपावपरिमिता अधिश्रयति । तासामग्नौ सप्त
करोति अभिजुहोति । इतरा कर्तुरधिश्चरणात्. — ^{१७} vi. 4. 1. — ^{१८} So Ch E
Bi Bh P D (text) ; cf. D (schol.) to the next two sūtras ; K °भुञ्छ-
माणो ; Bū विभंछ्यमाणो ; D (schol.) श्वो विभागं (!) करिष्यन्सारूपवत्स-
मश्नाति ; is the word to be corrected to विभंछ्यमाणो ? cf. विभागं in
the commentary, and Kāuṣ. 38. 26, note. — ^{१९} D (text) जपति. —
^{२०} E जायुः ; Bū यायुः ; D (schol.) अथ प्रातर्विभुञ्छ्यमाणः ज्यायुं बध्नाति ।
ज्यायुर्ज्याः (!). —

दण्डं संपातवन्तं विमृज्य^१ धारयति । ११ । वायुरेना इति युक्तयोश्चिवाकर्मनिशायां^{२, ३} संभारान्संपातवतः^४ करोति । १२ । अपरेद्युर्वायुरेना^५ इति शाखयोदकधारया^६ गाः परिक्रामति । १३ । प्रथमजस्य शकलमवधायौदुम्बरेणासिना लोहितेनेति^७ मन्त्रोक्तम्^८ । १४ । यथा चक्रुरितीक्षुकाशकाण्ड्या^{९, १०} लोहितं निर्मृज्य रसमिश्रमश्नाति । १५ । सर्वमौदुम्बरम्^{११} । १६ । यस्येदमा रज^{१२} इत्यायोजनानामप्ययः^{१३} । १७ । ॥ ॥ ६ ॥ ॥ २३ ॥

उच्छ्रयस्वेति^{१४} बीजोपहरणम्^{१५} । १ । आज्यमिश्रान्यवानुर्वरायां कृष्टे^{१६} फालेनोदुह्यान्वृचं^{१७} काशीन्निनयति^{१८} निवपति । २ । अभि त्यमिति^{१९} महावकाशे^{२०} ऽरण्य उन्नते^{२१}

^१ D (text) विमृज्य; D (schol.) प्रातर्विभुंक्ष्यमाणो दण्डं . . . विमृज्य (!) धारयति. — ^२ D (schol.) त्वष्टा म इत्यनेन योगः, vi. 4. 1; 141. 1. — ^३ E सूक्तयोश्चि०. — ^४ K P Bh संभरतः; D (schol.) निशायां यत्र चिवाकर्म कृतं तस्याहो (Cod. तस्यान्ह) रात्राविदं कर्म संभारान्वक्ष्यमाणान् संपातवतः करोति।... संभाराः शाखोदकशालादयः साधनत्वात्. — ^५ vi. 141. 1. — ^६ E ंदगधारया; D (schol.) द्वितीये ऽहनि संपातितया शाखया उदकधारां आनयति. — ^७ vi. 141. 2. — ^८ D (schol.) वर्तमाने संवत्सरे यः (Cod. संवत्सारत्यः) प्रथमो जातो वत्सः तस्य कर्णयोरंधशकलं (! for अधः शकलं?) कृत्वा . . . मिथुनं कर्णयोरित्युभयोः पाटनं करोति. — ^९ vi. 141. 3. — ^{१०} Ch काण्ड्यलो०; D (schol.) इनुखंडेन काशखंडेन च कर्माभ्यां लोहितं गृहीत्वा . . . कांड्या-(!) समुचयः. — ^{११} D (schol.) शाखाशकलसु (!) आज्यधानी पात्रणि. — ^{१२} vi. 33. 1. — ^{१३} D (schol.) सीरा युजंतीत्यस्य यानि कर्माणि (Kāuṣ. 20. 1) प्रतनयुक्तान्यस्य (! for प्रतननयु०?) सूक्तस्य भवन्ति. — ^{१४} vi. 142. 1. — ^{१५} D (schol.) बीजमभिमंत्र्य चैवं नीयते. — ^{१६} D (schol.) भूमिप्रदेशे. — ^{१७} E ंदुह्या०; Bi ंदुह्या०. — ^{१८} D चीनुष्टीन्. — ^{१९} vii. 14. 1. — ^{२०} Bh D (text and (schol.) माहा०. — ^{२१} D (schol.) उन्नते देशे. —

विमिति^१ प्राग्द्वारप्रत्यग्द्वारेष्वप्सु^२ संपातानानयति । ३ ।
 कृष्णाजिने सोमांशून्विचिनोति^३ । ४ । सोममिश्रेण संपातवन्तमश्नाति^४ । ५ । आदीप्ते संपन्नम्^५ । ६ । तां सवितरिति^६ गृष्टिदाम^७ बध्नाति । ७ । सं मा सिञ्चन्विति^८ सर्वोदके^९ मैश्रधान्यम् । ८ । दिव्यं^{१०} सुपर्णमित्यूषभदग्निनो^{११} वपयेन्द्रं यजते । ९ । अनुबद्धशिरःपादेन^{१२} गोशालां चर्मणावच्छाद्यावदानकृतं^{१३} ब्राह्मणाभोजयति । १० । प्रोथ^{१४} समिध आदायोर्जे^{१५} बिभ्रदिति^{१६} गृहसंकाशे जपति । ११ । सव्येन समिधो^{१७} दक्षिणेन शालावलीकं संस्थभ्य जपति^{१८} । १२ । अतिव्रज्य समिध आधाय^{१९} सुमङ्गलि प्रजावति सुसीमे^{२०} ऽहं वां गृहपतिर्जीव्यासमिति स्थूणे

^१ D (schol.) विमितं गृहं. — ^२ K P Bū Bi D (text) प्राग्द्वारः; D (schol.) प्राक्द्वार इति । बङ्गव्रीहिः; cf. Kāuṣ. 34. 3. — ^३ D (schol.) सोमखंडानि विकिरति. — ^४ E °श्नात्व°; D (schol.) सोमरसमिश्रेणाज्येन स्थालीपाकं संपातवन्तं कृत्वाश्नाति । अभिषवश्च सोममिश्रेणेति (Cod. °णाति) वचनात् । मंत्रलिङ्गं च सावीर्हि देवेति (vii. 14. 3) वचनात्. — ^५ D (schol.) यदि तद्विमितं संपातवन्तं (! for °वत् ?) काल एवादीप्यते । ततः संपन्नं यच्चिंतयति तत्फलं अपरिसमाप्ताविपरि कर्मणः (?) — ^६ vii. 15. 1. — ^७ D (text) गृष्टी°; D (schol.) द्विः प्रसूता गौः गृष्टिः. — ^८ vii. 33. 1. — ^९ Ch D (text) सर्वोदके; D (schol.) यावत्पुदकानि (Cod. यावत्पुदक°) प्रागादिषु तानि गृहीत्वा तस्मिन् सर्वोदके शृतं स्थालीपाकं प्राश्नाति. — ^{१०} vii. 39. 1. — ^{११} D (schol.) दंडीति गवां सर्वेषां यो बलीयान्...अश्ववशाधर्माः स्युः (cf. Kāuṣ. 44. 1 fg.) — ^{१२} So Bū Ch E; the rest शिरःस्था°. Cf. Kāuṣ. 64. 22; 81. 28. — ^{१३} K Ch E Bi °वत्साद्या°; D (schol.) अधोमुखेनाच्छादयति. — ^{१४} P प्रोथ; Bh प्राथ; Bi प्रोत्. — ^{१५} KBi Bh Bū आदायो°; D (schol.) देशांतरं गत्वा प्रत्येक आरखान् (!) समिधो गृहीत्वा गृहसंकाशे जपति । यत्रयत्रस्थः गृहाणि पश्यति तस्मिन् (Cod. तस्मात्) देशे स्थितः. — ^{१६} vii. 60. 1. — ^{१७} D (schol.) आधाय. — ^{१८} D (schol.) शालायाः वलीकं पटलं संस्थभ्य संस्पृश्य ऊर्जे बिभ्रदिति जपति. — ^{१९} D (text) आदधाति; D (schol.) समिद्रहणं बलिक(!)–निवृत्त्यर्थं. — ^{२०} KCh P Bh E D सुसीमे; the formula occurs also in Kāuṣ. 39. 6 and 76. 24. —

गृह्णात्युपतिष्ठते^१ । १३ । यद्वदामीति^२ मन्त्रोक्तम्^३ । १४ ।
 गृहपत्यासाद उपविश्योदपात्रं निनयति^४ । १५ । इहैव
 स्तेति^५ प्रवत्स्यन्नवेक्षते^६ । १६ । सूयवसादिति^७ सूयवसे प-
 शून्निष्ठापयति^८ । १७ । दूर्वाग्रैरञ्जलावप आनीय दर्श^९ दा-
 र्शीभिरुपतिष्ठते^{१०} । १८ । इन्द्रस्य कुक्षिः साहस्र^{११} इत्यृषभं
 संपातवन्तमतिमृजति^{१२} । १९ । रेतोधायै त्वातिसृजामि
 वयोधायै त्वातिसृजामि यूथत्वायै त्वातिसृजामि गण-
 त्वायै त्वातिसृजामि सहस्रपोषायै त्वातिसृजाम्यपरिमि-
 तपोषायै त्वातिसृजामि^{१३} । २० । एतं वो युवानमिति^{१४}
 पुराणं प्रवृत्य^{१५} नवमुत्सृजते^{१६} संप्रोक्षति । २१ । उत्तरेण
 पुष्टिकाम ऋषभेणेन्द्र^{१७} यजते^{१८} । २२ । संपत्कामः श्वेतेन^{१९}

^१ D (schol.) पाणिना गृह्णाति. — ^२ xii. 1. 58. — ^३ D (schol.) संभाषते (Cod. स०) गृहजनप्रियं. — ^४ D (schol.) भक्तगृह उदकपर्ण-पात्रं निनयति; cf. Kāuṣ. 23. 5 — ^५ vii. 60. 7 (vi. 73. 3). — ^६ K P E Bh ०वेक्षते; D (schol.) गृहाणि. — ^७ vii. 73. 11 (ix. 10. 20). — ^८ Bū निष्ठापयति; E P Bi ०ष्ठापयति. — ^९ D (text) दर्शनं. — ^{१०} D (schol.) दूर्वाग्रैः सहाप अञ्जलौ कृत्वा दर्शमाग्नयोदियोग्यं (!for ०ग्नेयादि०?) दर्शः कतमा दूर्वापरिमिति (!) षडर्चसूक्तत्वात्; the दार्श्य ऋचः are not defined by Dārila, but judging from the fact that the hymn containing them consists of six verses (षडर्चसूक्तत्वात्), they are probably vii. 81. 1-6. — ^{११} vii. 111. 1; ix. 4. 1; Ath. Paddh. इन्द्रस्य कुक्षिरित्येकया साहस्र इति चतुर्विंशत्युच्येन आज्यं ऊत्वा वृषभं संपातय । य इन्द्र इव देवेष्वित्येकया (ix. 4. 11) वृषभस्य दक्षिणे कर्णे जपेत् । लोहितेन स्वधितिर्नति (vi. 141. 2) वत्सतरीं अनुमन्त्रयते... — ^{१२} D (text) ०वसृजति; D (schol.) अनयोः सूक्तयोः सेक्तां गां आनीय गोष्ठे ऽतिसृजति स्थापयति. — ^{१३} Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. रेतोधायै त्विति षड्भिः कल्पजैर्मन्त्रैः. — ^{१४} ix. 4. 24. — ^{१५} K प्रचृत्य; P प्रचित्र्य; D (schol.) पुराणो यो गोषु षंडः तमपनीय (Cod. ०तीय). — ^{१६} K Bū ०सृजति. — ^{१७} K Bū Bh and Ath. Paddh. omit इन्द्र. — ^{१८} D (schol.) यः पुष्टिमिच्छति. — ^{१९} K E श्वेतेन; D (schol.) संपदपूर्वलाभः । ... श्वेतवर्णेन गवा पौर्णमास्यां यजतेन्द्र (!). —

पौर्णमास्याम् । २३ । सत्यं बृहदित्यायहायण्याम्^१ । २४ ।
 पश्चादग्नेर्दग्नेषु खदायां सर्वहुतम्^२ । २५ । द्वितीयं संपात-
 वन्तमश्नाति । २६ । तृतीयस्यादितः सप्तभिर्भूमे मातरि-
 ति^३ चिर्जुहोति । २७ । पश्चादग्नेर्दग्नेषु कशिष्वास्तीर्य वि-
 मृग्वरीमित्युपविशति^४ । २८ । यास्ते शिवा इति^५ संवि-
 शति^६ । २९ । यच्छयान इति^७ पर्यावर्तते^८ । ३० । नवभिः
 शन्तिवेति^९ दशम्योदायुषेत्युपोत्तिष्ठति^{१०.११} । ३१ । उड्यमि-
 त्युत्क्रामति^{१२} । ३२ । उदीराणा इति^{१३} त्रीणि पदानि प्रा-
 ङ्कोदङ्ग^{१४} बाह्येनोपनिष्क्रम्य यावत्त इति^{१५} वीक्षते^{१६} । ३३ । उ-
 च्चताच्च^{१७} । ३४ । पुरस्तादग्नेः सीरं युक्तमुदपात्रेण संपातव-
 तावसिञ्चति^{१८} । ३५ । आयोजनानामप्ययः^{१९} । ३६ । यस्यां स-
 दोहविधाने इति^{२०} जुहोति वरो म^{२१} आगमिष्यतीति^{२२} । ३७ ।

^१ xii. 1. 1 ; D (schol.) मार्गशीर्षपौर्णमास्यां... यस्यां सदोहविधाने इति (xii. 1. 38) जुहोतीति (cf. sū. 37) यावद्गृहणं अत्रापि न गन्धप्रवादाः (xii. 1. 23—25; cf. Kāuṣ. 13. 12) न निष्ठीवाकलिंगमन्यकर्मत्वात् (?) गंधप्रवादाभिरलंकुर्वते । शुद्धा न आप इति (xii. 1. 30) निष्ठीवेति च (cf. Kāuṣ. 58. 7). — ^२ Bh °ङ्गत; D (text) °ङ्गति; D (schol.) गतेर्दग्नास्तीर्य स्थालीपाकं. — ^३ D (schol.) स्थालीपाकाद्याभिः सप्तभिर्ऋग्भिः सत्यं बृहदित्याभिः । भूमे मातरिति चाष्टम्या; xii. 1. 1—7 and 63. — ^४ xii. 1. 29; D (schol.) वेदिस्तरणदग्नेषु कशिषु तृणमयं (Cod. स्तु!) प्रस्तरणां (!) गुगुलिकायां (!) तदास्तीर्य. — ^५ ix. 2. 25. — ^६ D (schol.) कशिषुनि. — ^७ xii. 1. 34. — ^८ D (schol.) स्वपत्तनमावर्तते. — ^९ xii. 1. 1—9 (? cf. sūtras 24—27) and xii. 1. 59. — ^{१०} Bū दशम्यासु. — ^{११} iii. 31. 10. — ^{१२} vii. 53. 7; D (schol.) शयनादुत्थित अनया गच्छति. — ^{१३} xii. 1. 28. — ^{१४} Ch E Bi Bū उदग्ना. — ^{१५} xii. 1. 33. — ^{१६} K P Bh वीक्षते. — ^{१७} D (schol.) उत्तरस्थलं तदारूढ्य तस्मिन्वोचते. — ^{१८} D (schol.) सत्यं बृहदिति संपातमंत्राः प्रकृतत्वात्; xii. 1. 1. — ^{१९} D (schol.) to Kāuṣ. 23. 17, सीरा युजंतीत्यस्य यानि कर्माणि (Kāuṣ. 20. 1) प्रतत-युक्तान्यस्य (I for प्रतननयु?) सूक्तस्य भवति. — ^{२०} xii. 1. 38. — ^{२१} Bi Ch (sec. man.) मा. — ^{२२} D (schol.) वरो वरणीयो (Cod. °र्यौ) ऽर्थः मम भवेत्. —

यस्यामन्नमित्युपतिष्ठते^१ । ३८ । निधिं बिभ्रतीति^२ मणिं
हिरण्यकामः^३ । ३९ । एवं विद्वा^४ । ४० । यस्यां कृष्णमिति^५
वार्षकृतस्याचामति^{६,७} शिरस्यानयते^८ । ४१ । यं त्वा पृषती
रथ इति^९ द्यौः पृषत्यादित्यो रोहितः^{१०} । ४२ । पृषतीं गां
ददाति^{११} । ४३ । पृषत्या क्षीरौदनं सर्वहुतम्^{१२} । ४४ । पुष्टि-
कर्मणामुपधानोपस्थानम्^{१३} । ४५ । सलिलैः^{१४} सर्वकामः
सलिलैः सर्वकामः । ४६ । ॥ ७ ॥ ॥ २४ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे तृतीयोऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ xii. 1. 42; D (schol.) भूमिमुपतिष्ठते आत्मनेपदात्. — ^२ xii. 1. 44. — ^३ D (schol.) उपतिष्ठते प्रकरणात् । मणिमयः हिरण्यं सुवर्णं (!) — ^४ So P Bh E; K वित्वा यस्यां with the syllable द्वा over the line between the two words; Bi वि त्वा and the syllable द्वा over the line between the two; Bh Bū D (text) विद्वान्; D (schol.) प्राप्यापि मणिं हिरण्यं वाभ्यामेवोपतिष्ठते. — ^५ xii. 1. 52. — ^६ Bū वारिष्य०; Bh वार्ष ऋतस्य. — ^७ K °चामयति. — ^८ Bh °नयति; D (schol.) निर्वृति-वार्षकृतं (Cod. °वावर्ष०) शिरसि करोति पूर्वशेषमतश्चातनमंत्रः (Cod. °स्थानन०). — ^९ xiii. 1. 21. — ^{१०} D (schol.) यं त्वा पृषती रथे प्रष्टिवृ-हति रोहितेति (xiii. 1. 21^{ab}). अत्र का पृषती को वा रोहित इति त-त्कथयति । द्यौः पृषती ज्ञेया । आदित्यो रोहितः. — ^{११} D (schol.) ब्राह्मणाय . . . षड्भिरभिमन्त्र्य (xiii. 1. 21—26?). — ^{१२} D (schol.) पृषत्याः क्षीरे औदनं शृतं सर्वहुतं षड्भिरपि सकृद्धोतव्यः । अत्र देवता-विधानं. — ^{१३} D (schol.) पुष्टिकर्माणि तेषां मन्त्राणां ते पुष्टिकर्माणि । तेषां मन्त्राणां उपधानोपस्थाने पूर्वाधिकारोक्ते भवतः । चित्राकर्मादीनि (Kāuṣ. 18. 19) च पुष्टिकर्माणि पूर्वाधिकारात्. — ^{१४} For the सलिलगण see Kāuṣ. 18. 25, note; D (schol.) तैः समुचितैरुपधानोपस्थाने कार्ये सर्वाणि फलानीकृता.

॥ श्रीं ॥

अथ भैषज्यानि^१ । १ । लिङ्ग्युपतापो^२ भैषज्यम्^३ । २ ।
वचनादन्यत् । ३ । पूर्वस्योदपात्रेण^४ संपातवताङ्के^५ । ४ ।
वलीर्विमार्ष्टि^६ । ५ । विज्ञा शरस्यादो यदिति^७ मुञ्जशि-
रो रज्ज्वा बध्नाति^८ । ६ । आकृतिलोष्टवल्मीकौ परिलिख्य^९
पाययति । ७ । सर्पिषालिम्पति । ८ । अपिधमति^{१०} । ९ ।
विज्ञा शरस्येति^{११} प्रमेहणं बध्नाति^{१२} । १० । आसुकिरिपू-

^१ E भैषजानि; D (schol.) वक्ष्याम इति वाक्यशेषः (Cod. °विशेषः) । द्विप्र-
कारा व्याधयः आहारनिमित्ता अशुभनिमित्ताश्चेति । तत्र आहारवैषम्यस-
मुत्थानां आयुर्वेद (!) चकार... अधर्मेसमुत्थानां तु शास्त्रमिदमुच्यते. — ^२ D
(schol.) व्याधेर्लिङ्गिन उपतापकर्म. — ^३ Bū भिषज्य; Bū भिषज्यं; D
(schol.) यन्नमयति तज्जिगं तद्यस्यापि (! for °स्यापि?) व्याधेः स लिङ्गी
तस्योपतापकरणं कर्म भैषज्यमिति ज्ञेयं । उपतापो (! for °प-?) विनाशभै-
षज्यत्वात्. — ^४ D (schol.) ये त्रिषप्तीयेन, i. 1. — ^५ K Ch E P Bi D (text)
संपातवताते; Bh °तान्ने; D (schol.) व्याधितमंक्ते प्रोचति । सर्वभैषज्यं विष-
लिङ्ग्यभावात्. — ^६ All MSS. वलीर्वि°; D (schol.) बलियनम् मार्ष्ति (!) ।
सर्पादिदृष्टवान् (Cod. °दृष्ट°) । दक्षिणेन पाणिना बलिरोगानिति च. —
^७ i. 2. 1; ii. 3. 1 (et al.) — ^८ D (schol.) मुञ्जशिरः पुंखाधारकाष्ठं
सूत्रे प्राप्ते रज्ज्वेत्युच्यते । मुञ्जरज्जुरेव संनिधानात् । अतिसारभैषज्यमास्त्रा-
वशब्दस्य (i. 2. 4; ii. 3. 2) तद्वादित्वात् (Cod. तद्वावि°). — ^९ D (schol.)
परिलिखनं चूर्णीकरणं. — ^{१०} K B D (text) °धमिति; D (schol.) अ-
पाने धमति अतिसारिणां (Cod. सारिणां). — ^{११} i. 3. 1. — ^{१२} D
(schol.) प्रमेहणं हरितक्यादिभेदनीयं द्रव्यं तद्वध्नाति । मूत्रपुरीषप्र-
तिबंधे. —

तीकमथितजरत्नमन्दसावस्कान्पाययति^{1.2} । ११ । उत्तमा-
भ्यामास्थापयति³ । १२ । यानमारोहयति⁴ । १३ । इषुं
विसृजति⁵ । १४ । वस्तिं विषयति⁶ । १५ । वर्ति⁷ बिभे-
त्ति⁸ । १६ । एकविंशतिं यवान्दोहन्यामङ्गिरानीय दुग्धीं
जघने संस्तभ्य फलतो ऽवसिञ्चति⁹ । १७ । आलबिसोल¹⁰
फाणं पाययति¹¹ । १८ । उदावर्तिने च¹² । १९ । अस्रयो
यन्ति वायोः पूत इति¹³ च शान्ताः¹⁴ । २० । उत्तरस्य¹⁵

¹ K E Bi आशुः; P Bh आशुः. — ² P पूतिक; D (text and schol.) आखुकिरपूतिमथितजरत्नमन्दो जीर्णेन्दुकः सावस्को द्रव्यान्तरे आखुकिरियादिभिः (!) ... अङ्गिरालोड्याभिमन्त्र्य. — ³ D (schol.) अस्य सूक्त-
स्योत्तमाभ्यामृग्धां (i. 3. 8, 9) पुटकानुवासनाद्दाति (! for *वासनमाद-
दाति) तस्योपाय आयुर्वेदोक्तः ... । आखुकिर्यादिसाधनप्रत्ययार्थः. —
⁴ D (schol.) यानमश्वादि तं संप्रत्यारोहयति. — ⁵ D (schol.) धनुषा
व्याधितं प्रति भयोत्पादनाय. — ⁶ D (schol.) शिञ्ज (!) निर्वासयति
(Cod. *सपति) सूक्तं मन्त्रलिङ्गात्. — ⁷ So K P D (text); E वर्ति;
Ch Bū Bi D (schol.) वर्ति (cf. i. 3. 7: प्र ते भिनन्ति मेहनं वर्त्त etc.). —
⁸ So Bh alone; K Bū Ch E P Bi बिभेति; D (text) बिभेदिति; D
(schol.) वर्ते मन्त्रबिलं कुमारीवद्विकासयति । सूक्तान्ते. Is the word to be
emended to विभिनन्ति or विभेदति, from the root भिद् and preposition
वि? — ⁹ D (schol.) सूक्तं । ... द्रुघी ययाद्या (! for *द्यो?) शत्रुह-
तस्तां (Cod. *स्त) व्याधितस्य जघने संश्लेष यतः फलं ततो ऽवसिञ्चति ...
द्रुघी च संस्तभने संस्कारकर्मत्वात्. — ¹⁰ K P E Bi Bh D (text and
schol.) विशोः; Ch Bū विसोः. — ¹¹ D (text) पाटं पाटयति (!); D
(schol.) आलं गोधूमव्याधिः (Cod. गोधूमो) । विशं पयकंदः । उलं क-
सुक- (! for कसुरिका-?) शाकं (Cod. *शार्क) तत्पाटयित्वा (! for फां-
टयित्वा) पाययति. — ¹² D (schol.) उदावर्तो (Cod. *वर्त) यस्य सो
ऽयं उदावर्तो तस्मै उदावर्तिने । प्रमेहणादीनि कर्माणि भवंति । आच्छा-
दनं च मध्यमपातात् । उदावर्तः पुरीषस्य गोलकभावः. — ¹³ i. 4. 1;
vi. 51. 1; cf. the two शान्तिगण, Kāuṣ. 9. 2, 4. — ¹⁴ D (schol.) स-
मिध आदधाति ... स्त्रीलिङ्गात् । सर्वभेषज्यं; cf. D (schol.) to Kāuṣ.
6. 37. — ¹⁵ D (schol.) वायोः पूत इत्यस्य (vi. 51. 1) सोमसंमिश्राः
समिध आदधाति सर्वभेषज्यं. —

ससोमाः । २१ । चातनानामपनोदनेन^{१,२} व्याख्यातम् । २२ ।
 चपुसमुसलखदिरताष्टाधानामादधाति^{३,४} । २३ । अयुग्मा-
 न्खादिराञ्छङ्कूनक्ष्यौ^५ नि विध्येति^६ पश्चादग्नेः समंभूमि^७ नि-
 हन्ति^८ । २४ । एवमायसलोहान्^९ । २५ । तप्तशर्कराभिः श-
 यनं^{१०} राशिपल्याणि^{११} परिकिरति । २६ । अमावास्यायां
 सकृद्गृहीतान्यवाननपहतानप्रतीहारपिष्टानाभिचारिकं प-
 रिस्तीर्य^{१२} ताष्टाघेध्म^{१३} आवपति । २७ । य आगच्छेत्तं^{१४} ब्रू-
 याच्छण्णुल्वेन जिह्वां निर्मृजानः शालायाः प्रस्कन्दे-
 ति^{१५} । २८ । तथा कुर्वन्ननाद्ये हुवाने^{१६} । २९ । वीरिणतू-

^१ For the pratikas of the चातनगण see Kāuṣ. 8. 25. — ^२ D (schol.) चातनानां प्रतीकानां अपनोदने (!) कर्म कथितं (Cod. ०न्ते) प्रत्येत्यं । प्रतीक-
 विकल्पः षष्ठीनिर्देशात् । अपनोदनं आरे ऽसावस्मदस्तु (i. 26. 1) इत्यप-
 नोदनफलत्वात् (Kāuṣ. 14. 14) । आवपनमात्रनिर्देश एकवचनात् । पि-
 शाचगृहीतभेषज्यं लिङ्ग्युपतापवचनात्. — ^३ Bh ०घटिर० (for खदिर). —
^४ Ch ताष्टाद्यानाम्; D (text) ताष्टाधानाम्; D (schol.) ताष्टाद्यः (!) सर्षपः
 (Cod. सर्पिषः) । . . . द्रव्यविकल्पः साधनत्वात् । पिशाचचातनमेव; cf.
 Çāntikalpa 21. — ^५ Bh खादिरां; the rest खादिरान्क०. — ^६ v.
 29. 4. — ^७ Ch E P ०भूमिं. — ^८ D (schol.) निहन्ति सर्वचातनप्र-
 तीकविशेषः । शेषकर्मत्वात् एतं वो युवानमिति (ix. 4. 24) कर्मवत् (Kāuṣ.
 24. 21). — ^९ D (schol.) कीलकान्खादिरवन्निहन्त्यात् . . . पश्चादग्नेः
 समंभूमि. — ^{१०} Ch Bū E P Bi शयन. — ^{११} P ०पल्यानि; D (schol.)
 तप्तशर्कराभिः पिशाचगृहीतस्य शयनं सर्वतः किरति धान्यराशिपल्यं
 च. — ^{१२} D (schol.) दक्षिणेन हस्तेन तत्संप्रतिहत्याप्रतिहृत्य (! for ०ह०?)
 पिनष्टि . . . शरमयं बर्हिः उभयतः परिस्तीर्य (Kāuṣ. 47. 1). — ^{१३} D (text)
 ताष्टाघेध्म; Ch E P Bi ताष्टाघेध्म; D (schol.) ताष्टाद्यः सर्षपः । . . . ता-
 ष्टाद्या (!) इध्मा यस्य अग्निः. — ^{१४} D (text) आगच्छते; D (schol.) आ-
 वपने क्षयमाणी (Cod. ०ण) यो ग्रहविशेष आगच्छेत् स वक्तव्यः (Cod.
 सक्त०). — ^{१५} D (schol.) अयं मंत्रः प्रेषः. — ^{१६} K कुर्वन्ननाद्ये; P कु-
 र्वन्ननाद्ये; D (schol.) तथा कुर्वन्नना (?) यदि प्रेषार्थं न (Cod. भ) करोति
 ततो ऽसौ अना (!) अमुष्यातिवीर्यं (Cod. अमुष्यो०) इत्यर्थः । अपगतो
 यह इति । आवपतीति हविर्यहणे । ग्रहार्थं अना इति तत्पुरुषः । . . . हुवानं
 प्रेषार्थकरणं । करोमि अवचनं. —

लमिश्रमिङ्गिडं प्रपुटे^१ जुहोति । ३० । इध्मावर्हिः शा-
लायामासजति^२ । ३१ । अपरेद्युर्विकृते पिशाचतो रुज-
ति^३ । ३२ । उक्तो होमः^४ । ३३ । वैश्रवणायाञ्जलिं कृ-
त्वा^५ जपन्नाचमयत्यभ्युक्षति^{६, ७} । ३४ । निश्युल्मुके संक-
र्षति^८ । ३५ । स्वस्त्याद्यं^९ कुरुते । ३६ । अयं देवानामित्ये-
कविंशत्या^{१०} दर्भपिञ्जलीभिर्वलीकैः^{११} सार्धमधिशिरो ऽव-
सिञ्चति । ३७ । ॥ १ ॥ ॥ २५ ॥

^१ Ch (prim. man.) and Pet. Lex. sub इङ्गिड read प्रपुटेन; D (schol.) पुटः दृढः . . . अहस्तादिहोमत्वात्. — ^२ D (schol.) पूर्वस्मिन्नहनि इध्माश्च वर्हिषश्च (!) तस्यां शालायामावध्नाति. — ^३ So K Bh; Ch रुधर्गति; P रजत्यत्यु; Bi रुर्जयित्यु; Bū E D (text) रुगिति; D (schol.) अन्यथाकारमिध्मावर्हिषः पिशाचात्पीडास्तीति (? Cod. पिशाचा-
न्पीडास्ती) ज्ञेयं। नापगत इति ज्ञेयं तस्मिन्नुजति (Cod. °नुजति) पिशाचः
(Cod. °चे). — ^४ D (schol.) यथांतरवचनात् अस्य होमस्येध्मावर्हिषः शा-
लायामासक्तं (? Cod. कालामाशक्तं). — ^५ D (schol.) चातनानामेव
(Kāuṣ. 8. 25) नमस्कारं कृत्वा. — ^६ D (text) °चामयत्यु. — ^७ K
°भ्युक्षति; D (schol.) पिशाचगृहीत अभ्युक्षयति (!) — ^८ D (schol.)
उल्मुकं योल्मुके परस्परं कर्षति. — ^९ D (schol.) निशि स्वस्त्ययनं कुरुते.
The gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 11) assembles under the head of स्व-
स्त्ययनगण the following hymns and verses: अमूः पारे पातं न इन्द्रा-
पूषणा । त्वष्टा मे दैव्यं येन सोमा नमो देववधेभ्यो ऽभयम् (cf. the second
अभयगण, Ath. Pariç. 34. 29; Kāuṣ. 104. 3) । मित्रावरुणावुप प्रागा-
त्सहस्राक्षो ऽनमित्रं नो अधरद्यमो मृत्युर्वृहस्पतिर्नः परि पातु त्वमू षु चा-
तारमिन्द्रम् । इन्द्रः सुत्रामा स सुत्रामा आ मन्द्रैरिन्द्र मर्माणि ते । वर्म मे
द्यावापृथिवी ऐन्द्राग्रं वर्म गिरयस्ते यत्ते मध्ये यास्ते प्राचीर्मा नः पश्चादिति
स्वस्त्ययनानि॥११॥ The pratikas are i. 27. 1; vi. 3. 1; 4. 1; 7. 1; 13. 1;
c. 24. 5; vi. 37. 1; 40. 3; 93. 1; vii. 51. 1; 85. 1; 86. 1; 91. 1; 92. 1;
117. 1; 118. 1; viii. 5. 15 (xix. 20. 4); viii. 5. 19; xii. 1. 11, 12, 31, 32.
Daç. Kar. (Kāuṣ. 137. 4, note) introduces the description of the ājya-
tantra by a स्वस्तिवाचनं, employing some of the hymns of this gaṇa,
namely, vii. 85. 1; 86. 1; 117. 1; 118. 1; xix. 68. 1; cf. also Kāuṣ.
8. 2. — ^{१०} i. 10. 1. — ^{११} Ch वलीकैः; E वलिकैः; D (schol.) सह
वलीकैरुपशिरसि अवसिञ्चति । जलोदरिणं । स्त्रीव्याधितावासुताववसि-
क्ताविति स्मर्तव्यं (Kāuṣ. 7. 17).

जरायुज^१ इति भेदो मधु सर्पिस्तैलं पाययति । १ । मौ-
ञ्जप्रश्नेन शिरस्यपिहितः^२ सव्येन तितउनि^३ पूल्यानि धार-
यमाणो दक्षिणेनावकिरन्व्रजति^४ । २ । सव्येन तितउप्र-
श्नौ^५ दक्षिणेन ज्यां दुग्नीम^६ । ३ । प्रैषकृदग्रतः^७ । ४ । यचैनं
व्याधिर्गृह्णाति तच्च तितउप्रश्नौ निदधाति^८ । ५ । ज्यां
च^९ । ६ । आव्रजनम्^{१०} । ७ । घृतं नस्तः^{११} । ८ । पञ्चपर्वणा

^१ i. 12. 1; this pratika and a number of those occurring in the following kaṇḍikās are collected in the gaṇamālā (Ath. Pariṣiṣṭa 34. 7) under the head of the तक्मनाशनगणः ॥ जरायुजः प्रथमो यद-
भिरुदगतां दशवृक्षं मुञ्च चेत्त्रियात्वा हरिणस्य रघुष्यदो मुञ्चामि त्वा भ-
वाश्वौ मन्वे वां यो गिरिषु दिवे स्वाहाभिस्तक्मानमभेरिवास्याव मा पा-
प्मन्तुजाव ज्यामिव वरणी वारयाता इमं यवं विद्रुधस्य बलासस्य नमो
रुरायेति द्वे शोर्धामयमिति तक्मनाशनानि ॥ ७ ॥ The pratikas are
i. 12. 1; 25. 1; ii. 8. 1; 9. 1; 10. 1; iii. 7. 1; 11. 1; iv. 28. 1; v. 4. 1; 9. 1;
22. 1; vi. 20. 1; 26. 1; 42. 1; 85. 1; 91. 1; 127. 1; vii. 116. 1; v. 4. 10.
D (schol.) सर्वं सूक्तं मृगारैर्मुचेत्यक्रमभेदात् (cf. Kāuṣ. 27. 34) भेदानि (?)
प्रसिद्धानि । प्रतिद्रुधं कर्मभेदः; Dārila, fol. 7^a l. 6, जरायुज इत्यादीनां
दोषोपशमनमात्रवार्णिकं फलदोषेण संयुज्य विधानात् (Cod. विधात्) । लि-
ग्युपताप इति भैषज्येषु वचनात् (Kāuṣ. 25. 2). — ^२ D (schol.) मुञ्जनि-
वृत्तेन प्रश्ना (!) शिरसि प्रकादितः ... प्रश्न उष्णोष्णं गुग्गुलिकां (!). —
^३ So Bū K (prim. man.); K (sec. man.) Ch P Bi Bh D (text) तितउनि;
D (schol.) तितउत्थितानि (!) पूल्यानि ... तितउ सक्तुगालनं पूल्यानि
(Cod. पूज्यानि) जलाः (! for लाजाः?). — ^४ D (schol.) ग्रामभुवमरण-
भुवनं च. — ^५ Ch (sec. man.) D (text) तितउ^० (in the manner
of a Vedic dvamdva). — ^६ D (schol.) धारयमाणः कर्तो व्रजति ... दुग्नीं
यस्याः च्युतेनेषुना कश्चिद्यातितः (! for कश्चिद्यातोतः?). — ^७ D (schol.)
प्रैषं ददातीति प्रैषकृत् । अतश्चाव्रजं (!); cf. sū. 7. — ^८ D (schol.)
व्रजतां यच्च देशे व्याधिः सुष्ठु भवति तच्च तितउप्रश्नौ स्थापयति कर्ता ।
अतश्च व्याधितः कर्तुरग्रतः (Cod. कर्तुर^०) प्रैषकृद्व्रच्छति. — ^९ D (schol.)
कर्ता स्थापयति तच्चैव. — ^{१०} So P; D (text) आव्रजं (cf. the schol.
to sū. 4); the rest आव्रजतम्; D (schol.) प्रैषः प्रैषकृतः प्रबलारावदेशं
यावद्व्रच्छति निधाने मंचो मंचलिङ्गाच्छिरोरोगभैषज्यं. — ^{११} D (schol.)
करोतीति वाक्यशेषः (Cod. ०विशेषः) । घृतं नस्तं स्वादभिमन्त्र्य. —

ललाटं संस्तभ्य जपत्यमूर्या इति^१ । ९ । पञ्चपर्वणा^२ पां-
सुसिकताभिः^३ परिकिरति । १० । अर्मकपालिकां^४ ब-
ध्नाति । ११ । पाययति । १२ । चतुर्भिर्दूर्वाग्रैर्दधिपललं^५
पाययति । १३ । अनु सूर्यमिति^६ मन्त्रोक्तस्य लोममि-
श्रमाचमयति^७ । १४ । पृष्ठे चानोय^८ । १५ । शङ्कुधानं
चर्मण्यासीनाय दुग्धे संपातवन्तं बध्नाति^९ । १६ । पाय-
यति^{१०} । १७ । हरिद्रौदनभुक्तमुच्छिष्टानुच्छिष्टेना^{११} प्रपदा-
त्प्रलिप्य मन्त्रोक्तानधस्तल्पे हरितसूत्रेण सव्यजङ्घामु बद्ध्वा-
वस्त्रापयति । १८ । प्रपादयति^{१२} । १९ । वदत^{१३} उपस्था-
पयति । २० । क्रोडलोमानि जतुना संदिह्य जातरूपेणा-
पिधाय^{१४} । २१ । नक्तंजाता सुपर्णां जात इति^{१५} मन्त्रोक्तं

^१ i. 17. 1 (et al.); D (schol.) पञ्च पर्वणि यस्य दंडस्य स पञ्चपर्वी तेन रोगिणं संस्तभ्य ललाटं जपति. — ^२ D (text and schol.) omits this word. — ^३ K Ch Bi P पांसुः; D (schol.) पांसवत् स्रग्धूलिः सिकता वालुका परिकिरणं. — ^४ D (schol.) अर्मकपालिकाभिः । संयोगात्पिठरादेः (?) । सकलं पतितं केदारं पर्वटं (!) इति केचित्. — ^५ D दूर्वाग्रैः सह. — ^६ i. 22. 1. — ^७ Ch D (text) ञ्चामयति; D (schol.) मन्त्रोक्तस्य रक्तवर्णो गौः... तस्य लोमाभिमिश्रय आचामयति। व्याधितपुरस्कृतं भैषजं. — ^८ D (schol.) गोपृष्ठे उदकं संगृह्योत्वाचमयति. — ^९ D (schol.) शङ्कुधानं चर्मणो विस्ताराय कोलकबंधः शङ्कुस्थापनमित्यर्थः । तत्रैव चर्मण्युपविष्टाय क्षीरस्थं संपातवंतं कुत्वासुराय बध्नाति. — ^{१०} D (schol.) तद्दुग्धं पाययति रोगिणं. — ^{११} Ch उत्सिष्टेन; cf. D (schol.) to Kāuṣ. 47. 37. — ^{१२} D (schol.) मन्त्रोक्तान् तं व्याधितं कानिचित्पदानि कर्मांतरतुल्यत्वात् पूर्वं पपाद प्रयच्छतीति परिभाषायाश्चार्थत्वात् (Kāuṣ. 7. 18). — ^{१३} D (schol.) तत्रतत्रस्थान्मन्त्रोक्तान्वदतः श्रुत्वा उपस्थापयति । सूक्तेन व्याधितं । के मन्त्रोक्ता शुक्लाः (! for शुकाः; cf. i. 22. 4 and Indische Studien iv. 415, end) प्रसिद्धाः (Cod. ०द्वाः) रोपणाका (Cod. ०णांका) हरिद्रवर्णाः श्विटका (!) हरिद्रवर्णाः पीताश्विटकाः (cf. i. 22. 4.) — ^{१४} D (schol.) बध्नाति । यथांतरत्वात् । ... शङ्कुधानं चर्मण्याधाय दुग्धे संपातवंतं बध्नाति । अत्र बध्नातिग्रहणं कृतं. — ^{१५} i. 23. 1; 24. 1. —

शकृदा^१ लोहितं प्रघृष्यालिम्पति^२ । २२ । पलितान्या-
छिद्य^३ । २३ । मारुतान्यपिहितः^४ । २४ । यदग्निरिति^५
परशुं जपंस्तापयति^६ क्वाथयत्यवसिञ्चति^७ । २५ । उप प्रा-
गादित्युद्विजमानस्य^८ शुक्लप्रसूनस्य^९ वीरिणस्य चतसृणा-
मिषीकाणामुभयतः प्रत्युष्टं बध्नाति^{१०} । २६ । त्रिविदग्धं^{११}
काण्डमणिम् । २७ । उल्मुके स्वस्त्याद्यम्^{१२} । २८ । मा-
तृनाम्नोः^{१३} सर्वसुरभिचूर्णान्यन्वक्तानि हुत्वा शेषेण प्रलि-
म्पति^{१४} । २९ । चतुष्पथे च शिरसि दर्भेगङ्गे^{१५} ऽङ्गारक-

^१ K P Bh Bi सकृदा. — ^२ So Ch Bū; the rest प्रकृष्य; cf. Kāuṣ. 35. 7; 36. 33; D (schol.) मंचोक्तं श्रुतं स्विचं (? for श्विचं?). ततो गोम-
येन प्रकृष्य यावन्नोहितं स्विचस्थानं (!) आगतं मंचोक्तैर्द्रव्यैररुण (?) लिंपति।
कानि मंचोक्तानि। रमा भृंगरक (! for भृंगारिका?) कुष्णा नोली असिक्ती
(Cod. °क्तीः) तिमिरक (! रजनी मेतिका (! for मेथिका?)। प्रतीकविकल्पः. —

^३ D (text) आच्छाद्य; the rest आह्विय; D (schol.) मंचोक्तत्वे ऽपि पलिता-
नां विशेषः। पलितान्याच्छाद्य (!) मंचोक्तैरालिंपति। आच्छेदनमालोपनं. —

^४ D (schol.) मारुतानि वायानि (! for वाक्वानि?) मरुतदेवत्वात्। समु-
त्पतंतु प्र नभस्वेति (iv. 15. 1; vii. 18. 1; cf. Kāuṣ. 41. 1; also Kāuṣ. 30. 12 etc.) तत्र यानि विहितानि तान्येते सूक्ते गच्छता कर्तृनिर्देशाच्च
समुच्चयो मरुतेषु असति (!) कर्तृनिर्देशविकल्पः स्यात् । स्विन्नभेषज्यवत्
(! cf. sū. 22, note). — ^५ i. 25. 1; cf. the तक्मनाशनगण, sū. 1, note. —

^६ E P Bi जपंस्तापयति; D (schol.) परशुः कुठारः तत्ता-
पयति. — ^७ D (schol.) परशुना क्वाथयत्युदकं . . . तप्तेनोदकेना-
वसिञ्चति रोगिणं. — ^८ i. 28. 1 (et al.). — ^९ All MSS. प्रसूतस्य;

D (schol.) उद्विजमानो (Cod. द्वि°) यः निःकारणं त्रसति तदर्थमिदं कर्म
शुक्लवासवो (! for शुक्ला अश्वो?) यस्य शुक्लप्रसूतः (!) श्वेतकुष्ठ इत्यर्थः. —

^{१०} D (schol.) इषीकाणामग्राणि (? Cod. °कामग्रामाणि) तासां चतसृणां अ-
वयवान् गृहीत्वा (Cod. गुत्वा) मण्यकारं (Cod. °कारणं) कृत्वा उभयतो दग्धं
बध्नाति। पुल्लिङ्गत्वान्निसंप्रत्ययः. — ^{११} KP Ch Bi तृवृदग्धं; Bū तृवृविदग्धं;
D (schol.) त्रिषु प्रदेशेषु (Cod. प्रा°) विदग्धं काण्डमणिं बध्नातीति शेषः (Cod.
विशेषः)। चतुर्णां काण्डानां मणिः. — ^{१२} D (schol.) निशुल्युके संकर्षतीति
(Kāuṣ. 25. 35) एतज्जयः (!) करोति। ततः स्वस्त्ययनं कुर्यात्; for the स्व-
स्त्ययनगण and the स्वस्तिवाचन hymns see Kāuṣ. 25. 36, note. —

^{१३} For the मातृनामानि or the मातृगण see Kāuṣ. 8. 24. — ^{१४} D
(schol.) पिशाचग्रहपिशाचगृहीतः. — ^{१५} K Bh दर्भेङ्गः; P Bi Bū दर्भेङ्गः;
Ch दर्भेङ्गः. —

पाले^१ ऽन्वक्तानि । ३० । तितउनि^२ प्रतीपं गाहमानो व-
पतीतरो ऽवसिञ्चति पश्चात्^३ । ३१ । आमपात्र ओषा-
सिच्य मौञ्जे त्रिपादे वयोनिवेशने प्रवध्नाति^४ । ३२ । अ-
घद्विष्टा शं नो देवी वरणः पिप्पली विद्रधस्य या बभ्रव
इति^५ । ३३ । उपोत्तमेन पलाशस्य चतुरङ्गुलेनालिम्प-
ति^६ । ३४ । प्रथमेन मन्त्रोक्तं बध्नाति^७ । ३५ । द्वितीयेन^८
मन्त्रोक्तस्य संपातवतानुलिम्पति^९ । ३६ । तृतीयेन म-
न्त्रोक्तं बध्नाति^{१०} । ३७ । चतुर्थेनाशयति^{११} । ३८ । पञ्चमेन
वरुणगृहीतस्य मूर्ध्नि संपातानानयति^{१२} । ३९ । उत्तमेन

^१ Bi कपालं; D (schol.) ग्रहगृहीतस्य शिरसि दर्भाधारकं कृत्वा त-
न्नांगारकपालं (!for तत्रां) करोति । ततः सर्वसुरभिचूर्णान्यन्वक्तानि ङ्क्वा
शेषेण प्रलिपति (cf. sū. 29). — ^२ So only D (text and schol.); the re-
maining MSS. तितउनि. — ^३ This division is according to D (text);

D (schol.) नदीप्रतीपं विलेड्यमानो (!for विलोड्?) तितउनि सर्वसुर-
भिचूर्णानि वपति सूक्तेनतरो ग्रहगृहीतो ऽवसिञ्चति (!for ऽगृहीतमव?). —

^४ D (text) बध्नाति; Bh प्रवबध्नाति; D (schol.) अपक्ते मुन्त्रये पात्रे सर्व-
सुरभिचूर्णानि प्रक्षिप्यावलिप्य शिष्ये मौञ्जे वयोनिवेशने प्रवध्नाति ।
मातृनाम्नोरन्यतरेण सूक्तेन. — ^५ ii. 7. 1; 25. 1; vi. 85. 1; 109. 1;

127. 1; viii. 7. 1; the same list of pratikas occurs in the gaṇamālā
(Ath. Par. 34. 24) bearing the title . . . इति गणकर्मगणो (!all MSS.)

भैषज्यञ्च भवति; D (schol.) एतेषां कर्माणि संपाताभिमन्त्रणानि यथा
करणभावः. — ^६ D (schol.) उपोत्तमं विद्रधस्येति अनेन (vi. 127. 1)

पलाशस्य काष्ठेन . . . पिष्टेनालिपति विद्रधं पृथक्वचनं लिङ्गिन उपतापार्थं
पंचमाधिकारवचने ऽस्यापि वरुणगृहीतभैषज्यत्वं स्यात्; cf. sū. 39. —

^७ D (schol.) अघद्विष्टेत्यनेन सूक्तेन (ii. 7. 1) संपातवतं यवं कृत्वा पुनः सूक्तेन
बध्नाति । फलमणिं पिशाचनाशनं. — ^८ D (schol.) शं नो देवो पूष्णिपर्णीति

(ii. 25. 1) एतेनांशुमत्या (Cod. ऽसुमत्या?) संपातवत्करणं । ततो ऽनुलेपनं
. . . पिशाचनाशनं. — ^९ E K P Bh संपातवतावसिञ्चत्यनुलिपति. —

^{१०} D (schol.) वरणो वारयाता इत्यनेन (vi. 85. 1) वरणमणिं बध्नाति ।
. . . यत्सनाशनं. — ^{११} D (schol.) पिप्पली क्षिप्रभेषजोत्यनेन

(vi. 109. 1) पिप्पलीं संपातवतो कृत्वा पुनः सूक्तेनाशयति । क्षिप्रभै-
षज्यं. — ^{१२} D (schol.) विद्रधस्य बलासस्येत्यनेन (vi. 127. 1) वरुणगृ-

हीतो जलोदरी (Cod. ऽरि). —

शाकलम्^१ । ४० । उदगातामित्याप्तावयति बहिः^२ । ४१ ।
अपेयमिति^३ व्युह्न्याम्^४ । ४२ । बभ्रोरिति^५ मन्त्रोक्तमा-
कृतिलोष्टवल्मीकौ परिलिख्य जीवकोषण्यामुत्सीव्य ब-
भ्राति^६ । ४३ । ॥ २ ॥ ॥ २६ ॥

नमस्ते लाङ्गलेभ्य इति^७ सीरयोगमधिशिरो ऽवसिञ्च-
ति^८ । १ । नमः सनिस्रसाक्षेभ्य इति^९ शून्यशालायामप्सु^{१०}
संपातानानयति । २ । उत्तरं जरत्खाते सशालातृणे^{११} । ३ ।
तस्मिन्नाचमयत्याप्तावयति^{१२, १३} । ४ । दशवृक्षेति^{१४} शा-
कलः^{१५} । ५ । दश सुहृदो^{१६} जपन्तो ऽभिमृशन्ति । ६ । क्षे-

^१ D (text) उपोत्तमेन शालं (!); D (schol.) या बभ्रव इत्यनेन (viii. 7.1) शकलो बध्यः प्रथमं संपात्य ब्रह्मणा तेजसेति (Cod. तेसेति; x. 6.30) दशानां शान्तवृक्षाणां शकलानीति शाकलः (Kāuṣ. 13. 5; 27. 5) । यत्नादिभैषज्यं. —
^२ ii. 8. 1 (cf. the तक्मनाशनगण sū. 1, note); D (schol.) जैत्रियसंगृ-
हीतस्य (Cod. जैत्रियं) भैषज्यं गृहाद्बहिः । आप्लावयत्यृचा. — ^३ ii. 8. 2. —
^४ D (schol.) प्रभातसमये आप्लावयति. — ^५ ii. 8. 3. — ^६ D (schol.)
किं मन्त्रोक्तं । बभ्रुवर्णस्यार्जुनस्य तस्य काण्डशेषं (! for °विशेषं?) यवपललीति
यावतिलपिञ्जोति तिलकुरुलकः (?) । आकृतिलोष्टवल्मीकौ प्रसिद्धौ । प-
रिलिख्य संचूर्णं (Cod. °चूर्णं) जीवकोषणी जीवतः पशोश्चर्मकस्थलिका
तस्यां प्रक्षिप्य उत्सोव्य सूच्या बभ्राति । जैत्रियभैषज्यं । जैत्रियः कौलो
व्याधिः. — ^७ ii. 8. 4. — ^८ D (schol.) हलं युक्तं गोभ्यां । जैत्रियरो-
गिणः शिरस उपरि कृत्वावसिञ्चत्युदपात्रं. — ^९ ii. 8. 5. — ^{१०} D
(schol.) शून्ये गृहे. — ^{११} D (schol.) जीर्णे गते तस्य एव शालायाम्पुण्यानि
प्रक्षिप्य उत्तरसंपातानानयति. — ^{१२} E D (text) °चामयति; D (schol.)
जरत्खाते अवस्थितं जैत्रियगृहीतमाचामयति संपातोदकेन. — ^{१३} D joins
आप्लावयति to the next sūtra. — ^{१४} ii. 9. 1; cf. the तक्मनाशनगण,
Kāuṣ. 26. 1, note. — ^{१५} D (schol.) दशानां शान्तवृक्षाणां शकलानीत्ययं
(Cod. शालानीं) शाकलो मणिः (cf. Kāuṣ. 13. 5; 26. 40). — ^{१६} E दशसुहृदो,
which is accepted by Roth in Grill's Hundert Lieder des Atharva-
Veda p. 50 as दशसु हृदो; D (schol.) अथवा दश मित्रा (!) जपन्त एतत्सूक्तं
(Cod. एतएत्सूक्तं) अभिमृशन्ति पिशाचगृहीतं (Cod. °तां). —

त्रियात्वेति^१ चतुष्पथे काम्पीलशकलैः पर्वसु^२ बद्धा पिञ्ज-
लीभिरास्त्रावयति । ७ । अवसिञ्चति^३ । ८ । पार्थिवस्ये-
त्युद्यति^४ पृष्ठसंहितावुपवेशयति^{५, ६} । ९ । प्राङ्मुखं व्या-
धितं प्रत्यङ्मुखमव्याधितं शाखासूपवेश्य वैतसे चमस
उपमन्थनीभ्यां तृष्णागृहीतस्य शिरसि मन्थमुपमथ्यात्-
षिताय प्रयच्छति^७ । १० । तस्मिंस्तृष्णां^८ संनयति । ११ ।
उद्धृतमुदकं पाययति^९ । १२ । सवासिनाविति^{१०} मन्त्रो-
क्तम्^{११} । १३ । इन्द्रस्य या महीति^{१२} खल्वङ्गानलागूह्ननना-
न्यृतमिश्राञ्जुहोति^{१३, १४, १५, १६} । १४ । बालान्कल्माषे कारुडे^{१७}
सयं परिवेष्ट्य संभिनत्ति^{१८} । १५ । प्रतपति^{१९} । १६ । आद-

^१ ii. 10. 1; cf. the तक्मनाशनगण Kāuṣ. 26. 1. — ^२ D (schol.)
व्याधितं गात्रसंधिषु (Cod. गायत्रसंधिषु). — ^३ D (schol.) अथवा अव-
सिञ्चति. — ^४ ii. 29. 1. — ^५ K °संहता उप°; P सहतां उप°; Bh
संहतावुप°; Ch D (text) संहितामुप°; E Bi सहितामुप°; Bū संहितावुप°;
D (schol.) उद्यति भगवति सवितरि व्याधितौ पृष्ठसंबन्धावुपवेशयति. —
^६ D does not divide a sūtra here. — ^७ D (schol.) वैतसीषु शाखासूपवेश्य-
ति व्याधितं वैतसे चमसे सक्तून् कृत्वोदकं प्रक्षिप्य वैतसीभ्यां तृष्णागृहीतस्य
शिरस्याधाय चमसमुपप्रश्नाति (! for °प्राश्नाति?) तमुपमथ्याव्याधिताय
(Cod. मन्थ्याव्याधिता) प्रयच्छति. — ^८ K तृष्णान्; Bi तृष्णात्; D (schol.)
तस्मिन्नव्याधिते तृष्णां संक्रामयति. — ^९ D (schol.) अभ्यावर्तस्य उदकं
पाययति । अप्सु वावस्थितं. — ^{१०} ii. 29. 6°. — ^{११} D (schol.) समा-
नवसनौ भूत्वा मन्थं पिबेते इत्यर्थः. — ^{१२} ii. 31. 1. — ^{१३} D (schol.)
खल्वङ्गाः कृष्णवर्णकाः. — ^{१४} K अल्लंडून्; P अल्लांडून्; Bi Bh D
(text) अल्लंडून्; D (schol.) अल्लंडवः कृमिविशेषः । एककृमिकमिति प्र-
सिद्धः । उत्तराणि सर्वकृमिणी; Ch B E P and AV. ii. 31. 2, 3,
as above; cf. sūtra 26, note. — ^{१५} K P Bū हननाद्ध°; Bi हननात्;
Bh हनना. — ^{१६} KBū E P Bi °मिश्रां; Ch D मिश्राञ्जु. — ^{१७} D
(text) कल्माषं कारुडेन; D (schol.) कृमिणो बालान् गृहीत्वा कल्माषवर्णे
शरे (Cod. सरे). — ^{१८} D (schol.) संभिनत्तिः जर्जरीकृतान् (Cod.
°ता). — ^{१९} D (schol.) अप्यौ । पुनः सूक्तं. —

धाति^१ । १७ । सव्येन दक्षिणामुखः पांसूनुपमथ्य^२ परिकिरति । १८ । संमृद्नाति^३ । १९ । आदधाति^४ । २० । उद्यन्नादित्य^५ इत्युद्यति गोनामेत्याहासाविति^६ । २१ । सूक्तान्ते ते हता इति^७ । २२ । दभैरभ्यस्यति^८ । २३ । मध्यन्दिने च । २४ । प्रतीचीमपराह्णे^९ । २५ । बालस्तुकामाह्विद्य^{१०, ११} खल्वादीनि^{१२} । २६ । अक्षीभ्यां त इति^{१३} वीवर्हम्^{१४} । २७ । उदपात्रेण संपातवतावसिञ्चति^{१५} । २८ । हरिणस्येति^{१६} बन्धनपायनाचमनशङ्कुधानज्वालेनावनक्षत्रे^{१७} ऽवसिञ्चति । २९ । अमितमात्रायाः सकृद्गृहीतान्यवानावपति^{१८} । ३० ।

^१ D (schol.) तान्बालान् सशरान् (Cod. सरसान्). — ^२ All MSS. पांश्यन्; D (schol.) उपमंथनं मर्दनं परिकिरति आरुषीक्रिमीणां. — ^३ All MSS. संमृद्नाति; D (schol.) तान्पांसून् संमर्दयति । प्रकीर्णाति (!). — ^४ D (schol.) अथवा समिध आदधाति. — ^५ ii. 32. 1. — ^६ D (schol.) उद्यति सवितरि कर्ता गोखामिनमाह गोर्नाम कथयस्वेति (Cod. ०स्वति) विशेषनामाभिप्रायं । असाविति. — ^७ D (schol.) सूक्तस्याति वाच्यो ते हताः कृतमय इति (ii. 32. 5^d) ब्रूयात् कृत्वा प्राग्मुखां गां. — ^८ D (schol.) वातिकवत्. — ^९ D (schol.) प्रत्यङ्मुखां गां कृत्वा... — ^{१०} So K Bū Bh D (text); E वाला०; P Bi बाला०; Ch वोला०; D (schol.) बालस्तुका वालजटा. — ^{११} D (text and schol.) आकाशे ब्रणान् (!). — ^{१२} D (text and schol.) खल्वादीनलुगंडून् घृतमिश्रान् जुहोति; cf. sūtra 14, note. — ^{१३} ii. 33. 1. — ^{१४} Ch E विवर्हः; D (text and schol.) वीवर्हणं मार्जनं पर्वसु ग्रन्थिविवर्तनमेके. — ^{१५} D (schol.) सर्वभैषज्यं. — ^{१६} iii. 7. 1; cf. the तक्मनाशनगण, Kāuṣ. 26. 1, note. — ^{१७} Ch ०ज्वालेभाव०; D (schol.) बंधनं (Cod. ०न) विषाणहरिणस्य (! cf. iii. 7. 2) तस्यैव पानं आचमनं हरिणलोममिश्रं शङ्कुधानं कथितं (Kāuṣ. 26. 16) तत्प्रदीप्योदकेन निर्वाप्य तेनोष्णेनापगतनक्षत्रे काले अवसिञ्चति । क्षेत्रियगृहीतं । बंधनादीनां आप (!) ज्वालोद्गम (!) यतश्च षष्ठीसमासपूर्वद्वंद्वः । बंधनं आचमनं च बंधनपायनानि । तेषां शङ्कुधानज्वालः बंधनपायनाचमनशङ्कुधानज्वालेनावनक्षत्रे ऽवसिञ्चति. — ^{१८} D (schol.) अपरिमितपरिमाणाद्यवराशेः (Cod. अपरितपरिमाणाद्यवराशेः) सकृद्वस्त्रेण गृह्णाति यवान् प्रत्यृचमावपति । ग्रहणं तु सकृत्. —

भक्तं प्रयच्छति । ३१ । मुञ्चामि त्वेति^१ याम्ये पूतिशफरी-
भिरोदनम्^२ । ३२ । अरण्ये तिलशणगोमयशान्ताज्वाले-
नावनक्षत्रे ऽवसिञ्चति^३ । ३३ । मृगारैर्मुञ्चेत्याप्तावय-
ति^४ । ३४ । ॥ ३ ॥ ॥ २७ ॥

ब्राह्मणो जज्ञ^५ इति^६ तक्षकायाञ्जलिं कृत्वा जपन्नाच-
मयत्यभ्युक्षति^७ । १ । कृमुकशकलं^८ संक्षुद्य दूर्शजरदजिना-
वकरज्वालेन^९ । २ । संपातवत्युदपात्र ऊर्ध्वफलाभ्यां^{१०} दि-
ग्धाभ्यां मन्थमुपमथ्य^{११} रयिधारणपिण्डानन्वृचं^{१२} प्रकीर्य
छर्दयते^{१३} । ३ । हरिद्रां सर्पिषि पाययति^{१४} । ४ । रोहणीत्य-
वनक्षत्रे^{१५, १६} ऽवसिञ्चति । ५ । पृषातकं^{१७} पाययत्यभ्यनक्ति । ६ ।

^१ iii. 11. 1; cf. the तक्षनाशनगण, Kāuṣ. 26. 1, note. — ^२ Bi Ch (sec. man.) °शफटीभिर°; D (schol.) ग्राम्यो व्याधिः मिथुनसंयोगात् पि-
तादूरिति (?) प्रसिद्धाभिधानः । पूतिसपर्ययः । पूतिगंधामत्सिका । ताभि-
र्मिश्रमोदनं । भक्तं प्रयच्छतीति प्रकरणं. — ^३ D (schol.) अरण्ये तिल अरण्ये
शण अरण्ये (Cod. शणारण्ये) गोमयानि शान्ता ओषधय एतैरवज्वाल
अरण्ये तिलशणगोमयशान्ताज्वालः (cf. शंकुधानज्वालः sū. 29) तेन ...
अवसिञ्चति विकल्पो ऽवज्वालः. — ^४ D (schol.) अनुवाकाभ्यां मुंच
शीर्षक्या (i. 12. 3) इत्युक् आसवनक्षत्रे? (! for आसवनमवनक्षत्रे?) क्रम-
भेदात् । सर्वभैषज्यविधानाभावात् । ऋचक्रमभेदः सर्वभैषज्यार्थः । मृगा-
रुचदथा (!) स्थात्. For the मृगारसूक्तानि see Kāuṣ. 9. 1; cf. also the
Pet. Lex. sub voce, where the मृगारसूक्तानि are identified with iv.
23—29. — ^५ K जज्ञ. — ^६ iv. 6. 1. — ^७ D (schol.) नमस्तक्षका-
येत्युक्ता जपन्निदमुत्तरं च सूक्तमनंतरत्वात् (iv. 7) । आचमयत्यभिमन्त्र्य
विषै रुप्तमभ्युक्षति. — ^८ E क्रमुशकलं; P कृमुशकलं; D (text) क्रमुक°;
D (schol.) क्रमुकः बंधनः कार्मुक इति यस्य नाम भवति तस्य शकलं क्र-
मुकशकलं उदकेनाभ्युक्ष्य जीर्णवाससा ... — ^९ D (text) °वकार°;
D (schol.) अवकरः उकुरटिका तृणानि अन्यतमेन ज्वालनावसिञ्चति
विषै रुप्तं. — ^{१०} D (text) ऊर्ध्वफलाभ्यां. — ^{११} D (schol.) विषेण
पुंखिताभ्यामिषुभ्यामुपमथ्य. — ^{१२} D (schol.) भूमिस्तन्मयान् पिंडा-
न्वात्वा. — ^{१३} D (schol.) विषै रुप्तः. — ^{१४} D (schol.) हरिद्रां च-
र्णीकृत्य घृते प्रक्षिप्याभिमन्त्र्य सूक्ताभ्यां (iv. 6; 7) विषार्तं. — ^{१५} MSS.
रोहिणी°. — ^{१६} iv. 12. 1. — ^{१७} D (schol.) घृतचीरं. —

आ पश्यतीति^१ सदंपुष्पामणिं^२ बध्नाति । ७ । भवाशर्वी-
विति^३ सप्त काम्पीलपुटानपां^४ पूर्णान्संपातवतः कृत्वा द-
क्षिणेनावसिच्य पश्चादपविध्यति^५ । ८ । त्वया पूर्वमिति^६
कोशेन शमीचूर्णानि भक्ते^७ । ९ । अलंकारे^८ । १० । शालां
परितनोति^९ । ११ । उतामृतासुरित्यमतिगृहीतस्य^{१०, ११} भक्तं
प्रयच्छति । १२ । कुष्ठलिङ्गाभिर्नवनीतमिश्रेणाप्रतीहार^{१२, १३, १४}
प्रलिम्पति^{१५} । १३ । लाक्षालिङ्गाभिर्दुग्धे^{१६} फारटान्पायय-
ति^{१७} । १४ । ब्रह्म जज्ञानमिति^{१८} सूतिकारिष्टकौ प्रपादय-
ति^{१९} । १५ । मन्थाचमनोपस्थानमादित्यस्य^{२०} । १६ । दिवे

^१ iv. 20. 1. — ^२ K Ch सदंपुष्प°; D (schol.) सदंपुष्पा त्रिसंध्या
(cf. Kāuṣ. 39. 6) . . . पिशाचनाशनं. — ^३ iv. 28. 1; cf. the तक्मना-
शनगण, Kāuṣ. 26. 1, note; D (schol.) भवाशर्वी मृ(ड)तमिति सूक्तेन
(xi. 2. 1)? — ^४ D (schol.) काम्पीलकर्णपुटान् सप्त. — ^५ D
(schol.) व्याधितं सव्येन हस्तेन पुटकमेकैकं अवसिंचति पश्चाद्व्याधितस्य
क्षिपति सर्वभैषज्यं. — ^६ iv. 37. 1. — ^७ D (schol.) मेघशृंग्या
(Cod. मेघशृ°; cf. अजशृङ्गी, iv. 37. 2, 7) फलचूर्णानि फल्यो (!)
कोशेन भोजन (! for °जे?) प्रक्षिप्याभिमन्त्र्य भोजयेत्. — ^८ D (schol.)
अथवालंकारे चूर्णानि प्रक्षिप्यालंकीयत् । पिशाचगृहं सर्वतो वेष्टयति. — ^९ D
(schol.) मेघशृंग्या पिशाचगृहं सर्वतो वेष्टयति. — ^{१०} v. 1. 7. —
^{११} Ch अमित°; Bū D (text) अमिति°; D (schol.) अमतिगृहीतं त्रिवर्ग-
शून्यबुद्धिः तस्मै प्रयच्छति. — ^{१२} K Bū E P B D (text and schol.)
कुष्ठ°. — ^{१३} D (schol.) यो गिरिष्वजायथा इति (v. 4. 1) सूक्तेन अश्व-
त्थो देवसदन इति द्वे चत्वे पूर्वसूक्तम् (! for चत्वे पूर्वसूक्तस्य, v. 4. 3, 4?)
आभ्यां समुच्चिताभ्याम्; to v. 4 cf. the तक्मनाशनगण, Kāuṣ. 26. 1,
note. — ^{१४} P E Bū D (text and schol.) °प्रति°. — ^{१५} D
(schol.) ज्वरभैषज्यं. — ^{१६} D (schol.) रोहिण्यसीति (iv. 12. 1) सूक्तं
रात्री मातेति (v. 5. 1) शब्दस्य लाक्षापर्यायत्वात् (see v. 5. 7). —
^{१७} E आनयति; D (schol.) फाटमुष्णाक्षीरे (!) पाययति । अरुषो (!)
भैषज्यं. — ^{१८} v. 6. 1 (iv. 1. 1); D (schol.) ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता य
(v. 6. 2) इत्यनेन. — ^{१९} D (schol.) सूतिकां अरिष्टगृहीतं (Cod. सूति-
कारि°) च प्रपादयति (cf. Kāuṣ. 31. 26, note: कासभैषज्यं) कानि चित्प-
दानि गृहान्निश्रामयति । पूर्वं प्रपाद्य प्रयच्छति (Kāuṣ. 7. 18) अरिष्टं
चामांगस्यन्दनकलहलाभूतादि (!). — ^{२०} D (schol.) मन्थविशेषो व्या-

स्वाहेमं यवमिति^१ चतुर उदपात्रे संपातानानयति । १७ ।
 द्वौ पृथिव्याम् । १८ । तौ प्रत्याहृत्यास्त्रावयति^२ । १९ । स-
 यवे^३ चोत्तरेण यवं बध्नाति^४ । २० । ॥ ४ ॥ ॥ २८ ॥

ददिहीति^५ तक्षकायेत्युक्तम्^६ । १ । द्वितीयया^७ ग्रहणी^८ । २ ।
 सव्यं परिक्रामति^९ । ३ । शिखासिचि^{१०, ११} स्तम्बानुद्ग्रा-
 ति^{१२, १३} । ४ । तृतीयया प्रसर्जनी^{१४} । ५ । चतुर्थ्या^{१५} दक्षिण-
 मपेहीति^{१६} दंश्म तृणैः प्रकर्ष्याहिमभिनिरस्यति^{१७} । ६ । यतो
 दष्टः^{१८} । ७ । पञ्चम्या वलीकपललज्वालेन^{१९} । ८ । षष्ठ्या-

धिविशेषः (! for विधिः ?) । मथं पाययति । सर्वभैषज्यमथवाचमयति...
 उपस्थानमादित्यसोभयोः —

^१ v. 9. 1 (et al.); vi. 91. 1; cf. the तक्षनाशनगण, Kāuṣ. 26. 1, note; D (schol.) दिवे स्वाहा चिभिरको होमः । पृथिव्यै स्वाहेति (v. 9. 2, 6) चतुर्थो होमः । उत्तमाभ्यामृग्भ्यां प्रत्यृचं. — ^२ D (schol.) यौ पृथिव्यां संपातो तौ गृहोत्वोदककलशे नीत्वास्त्रावयति । सर्वभैषज्यं. — ^३ E P सवये; Bi सयः. — ^४ D (schol.) इमं यवमित्यनेन (vi. 91. 1) यवं बध्नाति. — ^५ v. 13. 1. — ^६ D (schol.) ब्राह्मणो जज्ञ इति (iv. 6. 1) एतत्सूक्तं सर्वकर्मातिदेशार्थं इति करणात्; cf. Kāuṣ. 28. 1. — ^७ D (schol.) यत्तं अपोदकमिति, v. 13. 2. — ^८ D (schol.) ग्रहणी कटकबंध इत्यर्थः. — ^९ D (text and schol.) कथं कटकबंध(!) आह । सव्यं परिक्रामति । मृदादितो प्रदक्षिणं रेखां (Cod. रेषां) करोति बंधतः. — ^{१०} K P Bi Bh शिषा°. — ^{११} Ch Bū °शिचि; Bh °षिचि; E °शिव; D (text) शिखाविषस्तंबान्; D (schol.) द्वितीयया विषरुप्राय शिखां बध्नाति । अथ वारिस्तंबान् बध्नाति । एवं ग्रहणीयं. — ^{१२} K Bū स्तंबान्. — ^{१३} Ch °नुद्गृह्णाति. — ^{१४} Bi Bū प्रसर्जनी; D (text) प्रसूर्जति; D (schol.) वृषा मे रवो (!) इति (v. 13. 3) पादृशादाके (? ! for यस्माद्देशाद° ?) ... विषमनोयतीत्यर्थं (! for °नीयत इत्यर्थः ?) । विसर्जनमामृदादिविपर्ययेण. — ^{१५} v. 13. 4. — ^{१६} vii. 88. 1. — ^{१७} Ch D (text) दंश्म; D (schol.) दंश्म प्रदक्षिणं तृणैः प्रकर्षेण कर्षयित्वा अहिमभिमुखः प्रक्षिपति । तृणानि चक्षुरित्यनया (? Cod. चक्षुरित्वं; v. 13. 4 ?) अभिमन्त्र्य अपेहीत्यस्य विधिकर्म ...; cf. Kāuṣ. 32. 24. — ^{१८} D (schol.) अह्यभावे यस्माद्देशादित्यादिना दष्टस्त्वं (Cod. दि°) देशमभिनिरस्यति; cf. Kāuṣ. 32. 25. — ^{१९} D (schol.) कैरात पृश्न इत्यनया

र्त्नीज्यापाशेन^१ । ९ । द्वाभ्यां मधूद्वापान्पाययति^२ । १० ।
 नवम्या श्वावित्तुरीषम्^३ । ११ । त्रिःशुक्लया^४ मांसं प्रा-
 शयति । १२ । दशम्यालाबुनाचमयति^५ । १३ । एकादश्या
 नाभिं बध्नाति^६ । १४ । मधुलावृषलिङ्गाभिः^७ खलतुलप-
 र्णीं संक्षुद्य^८ मधुमन्थे पाययति । १५ । उत्तराभिर्भुङ्क्ते^९ । १६ ।
 द्वारं सृजति^{१०} । १७ । अग्निस्तक्मानमिति^{११} लाजान्पायय-
 ति^{१२} । १८ । दावे लोहितपात्रेण मूर्ध्नि संपातानानय-
 ति^{१३} । १९ । ओते म इति^{१४} करीरमूलं काण्डेनैकदे-
 शम्^{१५} । २० । यामात्पांसून्^{१६} । २१ । पश्चादग्नेर्मातुरुपस्थे

(v. 13. 5) वलीकानि च पललं च . . . तैर्ज्वालो वलीकपललज्वालः तेना-
 वसिंचति दष्टं (cf. Kāuṣ. 27. 29, 34).

^१ D (schol.) असितस्य तैमास्येति (v. 13. 6.) अनया आर्त्नीज्यापाश-
 सेनार्त्नी (!) बध्नाति । . . . ज्वालेनेत्येके (? Cod. ज्वालेत्येते!) प्रकर-
 णात्. — ^२ D (schol.) पात्रस्थस्य मधुनो मंडकाकारा मधूद्वापा तां (!)
 पाययति विलिप्तां (!) । आलिगी चोद्भक्तंलोपेत्याभ्यां (?), v. 13. 7, 8?. —
^३ P D (text) °पुरुषः; D (schol.) कर्णा श्वाविदित्यनया (v. 13. 9) श्वावि-
 त्तुरीषं पाययति. — ^४ D (schol.) श्वाविच्छलाकया . . . जातकर्मवत् ।
 त्रिःशुक्ला जातरूपशकलवत् (Kāuṣ. 10. 16). — ^५ D (schol.) तावुवमित्यनया
 (v. 13. 10) अलाबुन्युदकं कृत्वा . . . आचमयति विषरुप्तः. — ^६ D (schol.) तस्तु-
 वमित्यनया (v. 13. 11) अलाबुनाभिं बध्नाति. — ^७ D (schol.) एका च म
 इति (v. 15. 1) मधुलाशब्दवत्यः यत्केवृषो ऽसीति (v. 16. 1) वृषलिङ्गाः. —
^८ Bh खलतुपर्णी; Ch E खलतुलपर्णान्; D (text) खलकुल°; D (schol.) खल-
 कुलपर्णी काचमादनीं (? Cod. °मादीनां!) मधुनालोडितेषु सक्तुषु जर्जरीकृ-
 त्वाभ्यां अभिमंज्यान् भुङ्क्ते। विषरुप्तः. — ^९ Ch उत्तराभिर्भुङ्क्ते; D (schol.) अन्नं
 विषरुप्तः. — ^{१०} D (schol.) दंष्ट्रमनो द्वारं मुखं शस्त्रेण करोति। विषट्प-
 नीरुत्तराभिः (! for विषट्पनीभिर्रुत्तराभिः?). — ^{११} v. 22. 1; cf. the
 तक्मनाशनगण, Kāuṣ. 26. 1. note. — ^{१२} D (schol.) लाजः कृष्णव्रीहयः
 तान् . . . मंडं कृत्वा ज्वरभैषज्यं. — ^{१३} D (schol.) दावे भवो दावा-
 ग्निस्तत्र . . . ज्वरितस्य मूर्ध्नि . . . — ^{१४} v. 23. 1. — ^{१५} D (schol.)
 करीरमूलं कृमिणः सार्धनं कथं आह कांडेन तस्य साधनकारः कथितो
 वेदितव्यः कृमिहनफलसामान्यात् । बालान्कल्पाय कांडे सव्यं परिवेष्ट्य
 संभिनन्ति (Kāuṣ. 27. 15)। व्रतपत्या आदधाति (Cod. °पात्याद°)। . . . एकदेशं
 करीरैकदेशं कांडेन . . . — ^{१६} K Bū E P Bi Bh पासून्; D (schol.)
 उत्किरति (cf. Kāuṣ. 27. 18). —

मुसलबुध्नेन नवनीतान्वक्तेन त्रिः^१ प्रतीहारं^२ तालुनि ता-
पयति^३ । २२ । शिग्रुभिर्नवनीतमिश्रैः^४ प्रदेग्धि^५ । २३ ।
एकविंशतिमुशीराणि भिनद्नीति^६ मन्त्रोक्तम् । २४ । उ-
शीराणि प्रयच्छति^७ । २५ । एकविंशत्या सहाप्रावयति । २६ ।
आ यं विशन्तीति^८ वयोनिवेशनशृतं^९ क्षीरौदनमश्ना-
ति । २७ । परि द्यामिवेति^{१०} मधु शीभं^{११} पाययति । २८ ।
जपंश्च^{१२} । २९ । अस्थिसंसमिति^{१३} शकलेनाप्स्विटे^{१४} संपा-
तवतावसिञ्चति । ३० । ॥ ५ ॥ ॥ २९ ॥

आबयो इति^{१५} सार्षप^{१६} तैलसंपातं^{१७} बध्नाति । १ । काण्डं
प्रलिप्य^{१८} । २ । पृक्तं शाकं प्रयच्छति^{१९} । ३ । चत्वारि शाक-

^१ P Bi Bū B Bh चिप्र० — ^२ Ch Bi Bū प्रति०; cf. Kāuṣ. 28. 13; 58. 12. —
^३ D (schol.) अग्नौ प्रताप्य मुसलबुध्नेन... परिहृत्य (!) कुमारं कृमिणं तालुनि
तापयति. — ^४ D (text and schol.) शिग्रुभिः; E P insert नवभिर् after
this word. — ^५ D (schol.) प्रदेग्धिं प्रक्षिपति ओति म इत्यभिमन्त्र्य;
v. 23. 1. — ^६ v. 23. 13^c. — ^७ Bū and D (text) add here: एक-
विंशति and Ch has it on the margin it; is probably a gloss. D (schol.)
जीर्णान्युशीराणि एकविंशति (Cod. ०ति) कृमिणो प्रयच्छति. — ^८ vi. 2. 2. —
^९ Ch Bū E ०निवेशने; D (schol.) अस्या ऋचः पक्षिवासकशृतं क्षीरौदन-
मश्नाति । रक्षोभेषज्यं. — ^{१०} vi. 12. 1. — ^{११} Bi शीरसं. — ^{१२} Bi
जपश्च; D (schol.) एतत्सूक्तं जपन्नाचमयत्यभ्युक्षति । चकारात् । विषरुप्तं
(cf. Kāuṣ. 28. 1). — ^{१३} vi. 14. 1. — ^{१४} D (schol.) शान्तवृक्षशकलेन. —
^{१५} vi. 16. 1. — ^{१६} Ch सार्षप. — ^{१७} So conjecturally as bahuvrīhi-
compound; K Bū Ch P Bi B Bh तैलं संपातं; D (text) तैलं संपातवतं;
D (schol.) सूक्तस्य सार्षपविकारः सार्षपस्तन्मणि (!) बध्नाति । सार्षपतैलेनै-
वत्संपातवतं (! for तैलेनैव सं?) करोति । संपातवच्च तैलं गुणविधा-
नार्थं । तंचहोमेष्वाज्यमेव । दक्षिणत उदपाच आज्याहुतीनामित्याज्यग्रह-
णात् । सार्षप इति तद्धितः तैलस्य बंधनं मा भूत; cf. also the schol.
to the next sūtra. — ^{१८} D (schol.) सार्षपकाण्डं तैलेनाभ्यज्य बध्नाती-
ति प्रकरणात् । संपाता स्युर्बध्यत्वात्; cf. Kāuṣ. 7. 15. — ^{१९} D (schol.)
सार्षपं शाकं तैलेन मिश्रं प्रयच्छति. —

फलानि^१ प्रयच्छति । ४ । क्षीरलेहमाङ्गे^२ । ५ । अस्नाति^३ । ६ ।
अमेरिवेत्युक्तं दावे^४ । ७ । इमा यास्तिस इति^५ वृक्षभूमौ
जाताज्वालेनावसिञ्चति^६ । ८ । शीर्षे^७ फाण्टाक्षैः^८ । ९ । निकटा-
भ्याम्^९ । १० । कृष्णं नियानमित्योषध्याभिश्चोतयते^{१०, ११} । ११ ।
मारुतानामप्ययः^{१२} । १२ । हिमवत इति^{१३} स्यन्दमानादन्वीप-
माहार्ये^{१४} वलीकैः^{१५} । १३ । पञ्च च या इति^{१६} पञ्च पञ्चाशतं
परशुपर्णान्काष्ठैरादीपयति^{१७} । १४ । कपाले प्रसृतं^{१८} का-
ष्ठेनालिम्पति । १५ । किंस्त्यश्चजास्त्रीलोदकरक्षिकामश-

^१ D (text) शाकलफलानि; D (schol.) पुनः प्रयच्छति ग्रहणं पुक्तानां मा-
भूत. — ^२ KBü Bi Bh आङ्गते; D (schol.) अक्षिणी (Cod. अक्षी) अक्षे. —
^३ D (schol.) सर्वाण्यक्षीरोगभैषज्यानि । लिङ्युपतापवचनात्. — ^४ vi.
20. 1 (cf. the तक्कनाशनगण, Kāuṣ. 26. 1 note); D (schol.) दावे लो-
हितपात्रेण मर्ध्नि संपातानानयति (Kāuṣ. 29. 19) । ज्वरभैषज्यं. — ^५ vi.
21. 1. — ^६ Bi जातीज्वाले; D (schol.) जातवृक्षभूमौ (!) जातास्ताभि-
रवज्जालिताभिरुदकं तप्तं तेनावसिञ्चति (cf. Kāuṣ. 27. 29, 34) । क्षय-
भैषज्यं. — ^७ Bü शीर्षे. — ^८ D (schol.) शीर्षमदनं फांटमोषदुष्ण-
मुदकं (Cod. ंद्रुष्णमुदकं) । अक्षाः बिभीतकफलानि । एते (!) ज्वालितान-
वनक्षत्रे ऽवसिञ्चति. — ^९ D (schol.) निकटावनिकटा (?) च निकटे इक-
टाभ्यां (!?) फांटज्वालितानवनक्षत्रे ऽवसिञ्चति. — ^{१०} vi. 22. 1; D (schol.)
सूक्ताभ्यां गोलया (?) ससुषोरिति (vi. 23. 1) लिङ्युपतापात् । अभिव-
र्षणेषु ग्रहणात् । न इति चेत्यर्थमुक्तत्वात् (for चेत्यर्थयुक्तत्वात् ?) ।
यथाथर्वाणं पितरमिति (vii. 2. 1) मन्त्रोक्त्या अया विष्टेति (vii. 3. 1). —
^{११} Bi अतिश्चोतयते. — ^{१२} D (schol.) इति मारुतानां मंत्राणां (cf. Kāuṣ.
26. 24; 40. 7) इत्यस्मिन्कर्मणि अपि तमस्या गमनं भवति । मारु-
तानां मंत्रा इह गच्छन्तीत्यर्थः । कर्तृकर्मणोः कृमीति षष्ठी अतश्च ते-
षामपि जलोदरभैषज्यम् ... — ^{१३} vi. 24. 1. — ^{१४} K P Bi Bb स्य-
न्दमाना अन्वीपम्. — ^{१५} Bü वलीकैः; D (schol.) जलोदरिणमभि-
श्चोतते. — ^{१६} vi. 25. 1. — ^{१७} Ch परशुपर्णान्; all other MSS. प-
रशुपर्णान्; cf. परशुपलाश, Kāuṣ. 47. 25; D (schol.) ... तेषां पंचाश-
तकपालकं कृत्वा काष्ठैरादीपयति सूक्तेन. — ^{१८} D (text) प्रसृतं;
D (schol.) पर्णरसं (Cod. कर्णं) काष्ठेन गृहीत्वालंपित्यवसिञ्चति । अप-
विध्यति. —

कादिभ्यां^{१ २} दंशयति^३ । १६ । निश्यव मा पाप्मन्निति^४
 तितउनि पूल्यान्यवसिच्यापविध्य । १७ । अपरेद्युः सह-
 साक्षायाप्सु बलींस्त्रीन्पुरोडाशसंवर्तांश्चतुष्पथे^५ ऽवक्षि-
 प्यावकिरति^६ । १८ । ॥ ६ ॥ ॥ ३० ॥

यस्ते मद इति^७ शमीलूनपापलक्षणयोः^८ शमीशम्या-
 केनाभ्युद्य^९ वापयति^{१०} । १ । अधिशिरः^{११} । २ । अन्तर्देव
 इति^{१२} समन्तमग्नेः कर्ध्वामुष्णपूर्णायां^{१३} जपंस्त्रिः^{१४} परिक्रम्य
 पुरोडाशं जुहोति^{१५} । ३ । प्राग्नेये^{१६} प्रेत^{१७} इत्युपदधीत^{१८} । ४ ।

^१ K Bū Bi Bh ०रत्तिकां०. — ^२ D (text) मशकोदिग्भ्यां. — ^३ D (schol.) किंस्त्यः शंखः श्वजांबीलः शुनः श्लेषः । उदकरत्तिका जलूकादि-
 गृहकोलिका । किंस्त्येनालेपनं । श्वजाम्बोलेन वा यवा(?) शंखेनालेपनं । तदा
 जलूकाया दंशनं । यदा श्वजाम्बोलेन तदा गृहकोलिकयालेपने (!) मंत्राः ।
 दंशने च समाननिर्देशात् । किंस्त्यादीनि चेति बङ्गवचनं तद्वदप्रयोगात् ।
 सर्वत्रायोजनामिति (!for ०जनानामिति?) यथा. In the introduction
 Dārila has the following: किंस्त्येनाभिलिप्य उदकरत्तिकाया दंशनं ख-
 लालयालेपनं (? शलव्या?) मशकादिभ्यां दंशनं. Is the sūtra to be com-
 pared, as far as construction is concerned, with Kāuṣ. 27. 29? — ^४ vi.
 26. 1; cf. the तक्मनाशनगण Kāuṣ. 26. 1, note. This pratika occurs
 also in the पाप्मगण, Ath. Pariṣ. 34. 6: वि देवा जरमाचृतनप (MSS.
 ०चृतमप) नः शोशुचदधमव मा पाप्मन्निति पाप्महा । इति पाप्मगणः.
 The pratikas are: iii. 31. 1; iv. 33. 1; vi. 26. 1. — ^५ Bh बलींस्त्री०;
 Ch वलीभंस्त्री० (for वलीकांस्त्री०?); D (text) वलींस्त्री०. — ^६ So with
 doubtful emendation; all MSS. च क्षिप्य. — ^७ vi. 30. 2. — ^८ D (schol.)
 शम्या लूनः केशा यस्य स शमीलूनः । पापं लक्षणं यस्य स पापलक्षणः...
 अनयोर्भेदज्यप्रायश्चित्ते. — ^९ All MSS. शमीशमकेना०; D (schol.) शमी
 च शम्याका च शमीशमके (!) इति द्वंद्वं... तेनोदकमिश्रेण शिरो दर्भपिं-
 जूलीभिर्वलीकैः सार्द्धमधिशिरो ऽवसिंचति (Kāuṣ. 25. 37) ... केशच्छेदने
 मंत्रः — ^{१०} Ch ०नाभ्युद्वापयति. — ^{११} D (schol.) दर्भपिंजूलीभिः सार्द्धम-
 धिशिरो ऽवसिंचति. — ^{१२} vi. 32. 1. — ^{१३} K करिष्वाग्नेः; D (text) कृ-
 ण्णाम्; D (schol.) अग्नेः सर्वतो गते खात्वा. — ^{१४} Ch त्रिःषण्; the rest
 चिषण्. — ^{१५} D (schol.) पिशाचनाशनं. — ^{१६} vi. 34. 1. — ^{१७} D (schol.)
 प्रेतो यन्तीति (! for यन्त्विति); vii. 114. 2. — ^{१८} D (schol.) रत्तिकातनं. —

वैश्वानरीयाभ्यां पायनानि^१ । ५ । अस्याद् द्यौरित्यपवा-
तायाः^{२,३} स्वयंसस्तेन गोशृङ्गेण संपातवता जपन्^४ । ६ ।
यां ते रुद्र इति^५ शूलिने शूलम्^६ । ७ । उत्सूर्य इति^७ श-
मीबिम्बशीर्णपर्यावधि^{८,९} । ८ । द्यौश्च म^{१०} इत्यभ्यज्याव-
मार्ष्टि^{११} । ९ । स्थूणायां निकर्षति^{१२} । १० । इदमिद्धा^{१३} इत्य-
क्षतं मूत्रफेनेनाभ्युद्य^{१४} । ११ । प्रक्षिपति^{१५} । १२ । प्रक्षालय-
ति । १३ । दन्तरजसावदेग्धि^{१६} । १४ । स्तम्बरजसा^{१७} । १५ ।
अपचित^{१८} आ सुसप्त इति^{१९} किंस्यादीनि^{२०} । १६ । लोहि-
तलवणं संक्षुद्याभिनिष्ठीवति^{२१} । १७ । अन्तरिक्षेणेति^{२२}

^१ D (schol.) वैश्वानरो न ऊतय इत्येताभ्यां (vi. 35; 36) कर्माणि कर्तव्यानि भैषज्येषु पायनानि विहितानि सर्वभैषज्यानि चैतानि. — ^२ vi. 44. 1 (vii. 77. 1?). — ^३ K Bi वाताया; Ch अयावानायाः; Bū EP as above; D (text) अपगतायाः; D (schol.) अपगता गौः वत्सविगलितस्नेहा. — ^४ This word is wanting in D (text); E joins it to the next sūtra; D (schol.) स्वयंपतितेन गोशृङ्गेण संपातसंस्कृतेनाचमयति । अलाबुना-चामयतीति (Kāuṣ. 29. 13.). यथा विभक्तिसामान्यात् । गोशृङ्गेण श्रोत-यतीति केचित् । ओषध्याभिश्चोतयते (Kāuṣ. 30. 1) । . . . तत्तत्कायाज-लिं कृत्वा जपन्नाचामयतीति (Kāuṣ. 28. 1) एकदेशग्रहणात्. — ^५ vi. 90. 1. — ^६ D (schol.) शूलमायुधविशेषः । क्रमभेदेन कर्मविधानं जपतः संबोधनं यथा स्यात् । शूलमस्यास्तीति (! for शूलमस्यास्तीति?) तस्मै शूलं बध्नाति. — ^७ vi. 52. 1. — ^८ All MSS. except D °बिम्ब. — ^९ Thus emended; MSS. शीर्षः; KP Bi Bh °पर्यावः; D (schol.) शमीफलगुरोर्लकः शीर्षपर्णिका शरीषि (! for शरीषः?) करोति प्रसिद्धा । आभ्यामभिश्चो-तते । ओषध्याभिश्चोतयति (cf. Kāuṣ. 30. 1) । इति निर्देशसामान्यार्थ-त्वात् । पिशाचनाशनं. — ^{१०} vi. 53. 1. — ^{११} D (schol.) व्याधितं. — ^{१२} D (schol.) अथवा स्थूण्या (!) निकर्षति विरिष्टं घृतेनाभ्यन्तं. — ^{१३} vi. 57. 1. — ^{१४} D (schol.) मानुषमूत्रफेनेन अरुडं (! for अरुः?) क्लेदयति. — ^{१५} D (schol.) ततो मूत्रं प्रक्षिपति पोणिना. — ^{१६} D (schol.) दंतमलिनालि-पत्यक्षतं. — ^{१७} D (schol.) गरीखंबलपौ (!) रजः पांसुरित्यर्थः. — ^{१८} D omits this word; E has a colon after it. — ^{१९} vi. 83. 1; vii. 76. 1. — ^{२०} This division is according to E; D does not divide here; cf. Kāuṣ. 30. 16. — ^{२१} D (schol.) सैन्धवलवणं चूर्णीकृत्यापचिति कृत्वा तमभिमुखे निष्ठीचेत्. — ^{२२} vi. 80. 1. —

पक्षहतं मन्त्रोक्तं चङ्क्रमया^१ । १८ । कीटेन धूपयति^२ । १९ ।
 ग्लौरित्यक्षतेन^३ । २० । वीहि^४ स्वामित्यज्ञातारुः शा-
 न्युदकेन संप्रोक्ष्य^५ मनसा संपातवता^६ । २१ । या ओ-
 षधय इति^७ मन्त्रोक्तस्यौषधीभिर्धूपयति^८ । २२ । मधूद-
 श्रित्पाययति । २३ । क्षीरोदश्रित^९ । २४ । उभयं च । २५ ।
 देवा अदुरिति^{१०} वल्मीकेन बन्धनपायनाचमनप्रदेहनमु-
 ष्णेन^{११} । २६ । यथा मनो ऽव दिव^{१२} इत्यरिष्टेन^{१३} । २७ ।
 देवी देव्यां यां जमदग्निरिति^{१४} मन्त्रोक्ताफलं^{१५} जी-
 व्यलाकाभ्याममावास्यायां^{१६} कृष्णवसनः कृष्णभक्षः पुरा
 काकसंपातादवनक्षत्रे ऽवसिञ्चति । २८ । ॥ ७ ॥ ३१ ॥

^१ D(schol.) गमनं चक्रमः(!)...कर्मोक्तं मूत्रफेनेनाभ्युयेति सर्वकर्मणातिदेशः पक्षहतमैषज्यं. — ^२ This sūtra is wanting in D (text and schol.). — ^३ vi. 83. 3°; this sūtra is wanting in D (text and schol.); cf. sū. 11. — ^४ vi. 83. 4. — ^५ D (text) प्रक्षाल्य; D (schol.) अज्ञातकरणमज्ञातारुः तं... प्रक्षालयति. — ^६ D (schol.) तत्र आज्यं ऊत्वा । मनसा संकल्पयति । संपातो त (?) मया कृता इति चिंतयति. — ^७ vi. 96. 1. — ^८ Ch Bū ओषधि°; D (schol.) मंत्रे तु सोम उक्तः तस्य क्षीरिण्य ओषध्यस्ताभिर्धूपयति । पापगृहीतं. — ^९ K Ch E D (text and schol.) क्षीरौद°. — ^{१०} vi. 100. 1. — ^{११} E D (text) प्रदेहम्; Bi प्रदेशहनम्; D (schol.) to the entire sūtra: वल्मीकेन साधयति । बन्धनादीनि । वल्मीकं बध्नाति । वल्मीकं पाययति वल्मीकमाचमयति वल्मीकं चोष्णं कृत्वा प्रलिंपति । विषदूषणा. — ^{१२} vi. 105. 1; vii. 107. 1. — ^{१३} D (schol.) अस्व कर्म-रिष्टगृहीतेनोक्तं वेदितव्यं । सूतिकारिष्टकौ प्रपादयतीति कासमैषज्यं; cf. Kāuṣ. 28. 15. — ^{१४} vi. 136. 1; 137. 1; D (schol.) तत्स्थैर्यवृद्धिजन्यार्थं (?) पूर्वं वृद्धिद्वहणार्थमुत्तरमतस्य विकल्पः. — ^{१५} Ch पुलं. — ^{१६} D (schol.) मंत्रोक्ता काचमाची (Cod. वाच°) तस्याः फलं जीव्या सह जीवि (!for जीविका, with haplography?) काचमाची आलाका भुर्गकः (for भुंग-राजकः?) अनयोरन्यतरया सह मंत्रोक्तफलमवसिञ्चति (Weber's hesitating emendation to पुलंजी वल्मीकाभ्याम् [Ind. Stud. v. 379 note] is thus rendered unnecessary) ।... केशदोषमैषज्यं. —

यस्ते स्तन इति^१ जम्भगृहीताय स्तनं प्रयच्छति^२ । १ ।
 प्रियङ्गुतराडुलानभ्यवदुग्धान्पाययति । २ । अग्राविष्णू सो-
 मारुद्रा सिनीवालि वि ते मुञ्चामि शुम्भनी इति^३ मौञ्जैः
 पर्वसु बद्ध्वा पिञ्जलीभिराग्रावयति^४ । ३ । अवसिञ्चति^५ । ४ ।
 तिरश्चिराजेरिति^६ मन्त्रोक्तम्^७ । ५ । आकृतिलोष्टवल्मीकौ
 परिलिख्य^८ । ६ । पायनानि^९ । ७ । अपचितामिति^{१०} वैण-
 वेन दार्ष्येषेण^{११} कृष्णोर्णाज्येन^{१२} कालबुद्धे स्तुकायैरिति
 मन्त्रोक्तम्^{१३} । ८ । चतुर्थ्याभिनिधायामिविध्यति^{१४} । ९ । ज्या-
 स्तुकाज्वालने^{१५} । १० । यः कीकसा इति^{१६} पिशीलवीणात-
 न्नीं बध्नाति^{१७} । ११ । तन्त्या क्षितिकां^{१८} । १२ । वीरिणवध्नो^{१९}
 स्वयंस्नानं विः समस्य^{२०} । १३ । अप्सु त इति^{२१} वहन्योर्मध्ये

^१ vii. 10. 1. — ^२ D (schol.) जंभो रक्षः । तेन गृहीतः तस्मै मातुः
 स्तनं प्रयच्छति. — ^३ vii. 29. 1; 42. 1; 46. 1; 78. 1; 112. 1. — ^४ D
 (schol.) जंभगृहीतं. — ^५ D (schol.) अथवा अवसिञ्चति. — ^६ vii. 56. 1. —
^७ D (schol.) तत्पाययति . . . मधुकं मधुद्वापनिर्देशसामान्यात्; cf. Kāuṣ.
 29. 10. — ^८ D (schol.) जीवकोषण्यामुत्सोव्य बध्नाति । अयं (!) क्रिया नि-
 र्देशसामान्यात्; cf. Kāuṣ. 26. 43. — ^९ D (schol.) अष्टाणां (? Cod. °यां)
 यानि विषदूषणेषु पायनानि भवन्तीह हरिद्रां सर्पिषि पाययत्येतानि पा-
 यनानि; cf. Kāuṣ. 28. 4. — ^{१०} vii. 74. 1. — ^{११} Ch E D (text) दार्ष्येषेण;
 D (schol.) धनुषदोर्भ्येषण (! for धनुषा दार्ष्येषेण?) दर्भविकारा दर्भिरज्जुः ।
 तथा भूष (?) तस्य तदार्ष्येष्यं (!) । दार्ष्येषमित्यर्थः; cf. Kāuṣ. 35. 28. — ^{१२} D
 (schol.) कृष्णोर्णा ज्या यस्य तस्य तत्. — ^{१३} D (schol.) तेन धनुषा का-
 लबद्धेर्बुद्धा इषवः तैः कृष्णवर्णैः स्तुकायैः । ऊर्णास्तुकायैः स्तुका जटोच्यते तै-
 र्मेचोक्तं विध्यति । अपचितमित्यर्थः. — ^{१४} vii. 74. 4. — ^{१५} D (schol.)
 ज्यायाः स्तुकायावज्वालः । . . . तेनावसिञ्चति . . . अपचितं; cf. Kāuṣ. 27.
 29, 33. — ^{१६} vii. 76. 3. — ^{१७} D (schol.) अक्षतभैषज्यं. — ^{१८} Ch E
 क्षितिकान्; the rest क्षितिकां; D (schol.) तस्या (Cod. तरस्या) वीणायाः
 क्षितिकांतयैव तंत्र्या बध्नाति क्षितिकारभस्योपरि तृणडंख- (! for °खंड-?)
 रोह्यादनार्थः (?). — ^{१९} Ch बध्नो; E वंधी; D (text) वधं; D (schol.) वधः. —
^{२०} D (schol.) बध्नाति अक्षतभैषज्यं. — ^{२१} vii. 83. 1. —

विमिते पिञ्जलीभिगाम्नावयति^१ । १४ । अवसिञ्चति^२ । १५ ।
 उष्णाः संपातवतीरसंपाताः^३ । १६ । नमो हूरायेति^४ श-
 कुनीनिवेषीकाञ्जिमण्डूकं नीललोहिताभ्यां सूत्राभ्यां स-
 कक्षं बद्ध्वा^५ । १७ । शीर्षेतिमित्यभिमुशति^६ । १८ । उक्त-
 माभ्यामादित्यमुपतिष्ठते^७ । १९ । इन्द्रस्य प्रथम इति त-
 क्षकायेत्युक्तम्^८ । २० । पैद्वं^९ प्रकर्ष्य^{१०} दक्षिणेनाङ्गुष्ठेन द-
 क्षिणस्यां नस्तः^{११} । २१ । अहिभये सिच्यवगूहयति^{१२} । २२ । अङ्गा-
 दङ्गादित्या प्रपदात्^{१३} । २३ । दंश्मोक्तमया^{१४} निताप्याहि-
 मभिनिरस्यति^{१५} । २४ । यतो दष्टः^{१६} । २५ । ओषधिवनस्प-

^१ D (schol.) वहं त्योर्नद्योर्मध्ये गृहं कृत्वा संपातिताभिरङ्गिरास्नावयति
 वरुणगृहीतं. — ^२ D (schol.) अथवावसिञ्चति. — ^३ D (schol.)
 यासामपां संपातास्ता उष्णाः कर्तव्याः । असंपाता इतराः यासां संपाता-
 स्ता सीतास्ताभिरङ्गिरवसेचनं । सीताभिरसंपातत्वात्. — ^४ vii. 116. 1 ; cf.
 the तक्षनाशनगण, Kāuṣ. 26. 1, note. — ^५ D (schol.) शकुनीनिव
 (Cod. शकुनी) करोति । मंचोक्तमधस्तले हरितसूत्रेण सव्यजंघासु बद्धेत्या-
 दित्वा । . . . इषीकेव रेखा यस्य स इषीकाञ्जिः । तान्नोलसूत्रेण (Cod.
 तात्रील^०) लोहितेन च सूत्रेण सह कक्षाभ्यां बद्ध्वा शकुनीनिव करोति ।
 ज्वरभेषज्यं ; cf. Kāuṣ. 40. 4 ; 48. 39. — ^६ ix. 8. 1. — ^७ D (schol.) अस्य
 सूक्तस्योक्तमाभ्यामृग्भ्यामादित्यमुपतिष्ठते । पादाभ्यां त इत्याभ्यां व्याध्यपरमे
 (for व्याध्यपरमे?) मंचाः (ix. 8. 21, 22). — ^८ x. 4. 1 ; D (schol.) इन्द्रस्य प्रथम
 ब्रह्मणो जज्ञ इति (iv. 6. 1) तक्षकायांजलिं कृत्वा जपन्नित्यादीनि (Kāuṣ.
 28. 1 ; 29. 1). — ^९ D (text) पैद्वस्य. — ^{१०} E प्रकर्ष्य ; Bi प्रकर्ष्य ; Bū
 प्रघृष्टा ; D (schol.) पैद्वं कंजषाया अधः कच्छपाकारः (?) अहिदष्टस्य (Cod.
 अहिद^०) प्रकर्ष्य दक्षिणे नौसापुटे (Cod. नाशा^०) च्योतयते । दक्षिणहस्तां-
 गुष्ठेन प्रकर्ष्य नश्यं (!) दद्यात् (cf. Kāuṣ. 35. 4). Is प्रकर्ष्य to be emended
 to प्रघृष्ट्य? cf. Kāuṣ. 29. 6. — ^{११} D (schol.) सर्पभये (? Cod. सर्पाहये)
 पैद्वं वस्त्रे बद्ध्वा स्थापयति । तस्मिन् वेषमनि. — ^{१२} x. 4. 25 ; D (schol.)
 सर्पदष्टस्या (Cod. दष्टया) प्रपदाभ्यां प्रकर्षेण मार्ष्टि. — ^{१३} D (text and
 schol.) दंस्स. — ^{१४} D (schol.) आरे अभूदित्यनया (x. 4. 26). —
^{१५} D (schol.) दंस्स उल्लूकेन (Cod. उल्लू^०) . . . अहिमभिमुखं क्षिपति उल्लूकं
 (Cod. उल्लूकं) । आरे अभूदित्यनया निरसनं (x. 4. 26) ; cf. Kāuṣ. 29. 6. —
^{१६} K (prim. man.) Ch (prim. man.) दृष्टः ; D (schol.) सर्पदंशनो (Cod.
 दंशनो) यत उद्देशे (Cod. उद्देशे) दष्टस्तमभिनिरस्यति उल्लूकं ; cf. Kāuṣ.
 29. 7. —

तीनामनूक्तान्यप्रतिषिद्धानि भैषज्यानाम्^१ । २६ । अंहो-
लिङ्गाभिः^२ । २७ । पूर्वस्य^३ पुत्रकामावतोकयोरुदकान्ते
शान्ता अधिशिरो ऽवसिञ्चति^४ । २८ । आव्रजितायै^५ पु-
रोडाशप्रमन्दालंकारान्संपातवतः प्रयच्छति । २९ ॥ ८ ॥ ३२ ॥

वषट्ते पूषन्निति^६ चतुर उदपात्रे संपातानानीय^७ चतुरो
मुञ्जान्मूर्ध्नि विबृहति^८ प्राचः^९ । १ । प्रतीचीरिषीकाः^{१०} । २ ।

^१ D (schol.) ओषधीनां वनस्पतीनां च वैद्यके प्रतिषिद्धानि (!for
ऽप्रति^०?) व्याधिनिदानं (! for ^०दान^०?) संबंधकानि भैषज्यमंत्रैरनूक्तानां
(Cod. ^०नुक्तानां) तद्विहित (Cod. ^०होत) एव नियोगो ऽप्रतिषिद्धवचनात्
(Cod. प्रतिषिद्ध^०) । तस्माद्व्यर्थं पानानुलेपनस्नानधूपभोजनानि । साम-
र्थ्यापेक्षत्वात् । उपभोगस्य भैषज्या मंत्रा भैषज्यकर्मत्वात् । ... — ^२ D (schol.)
अनूक्तान्यप्रतिषिद्धानीति (Cod. अनु^०) प्रकृतत्वात् । पूर्वसूत्रेणैवेदं प्रसिद्धं । ...
अहंस इत्येवं लिङ्गात् । ताभिः समस्ताभिरायुर्वेदपरिणतानि द्रव्याणां
(!for ^०ण^०?) व्याधिहेतुविनाशकानि तद्विहितकर्मस्वेव विनियोज्यानि सर्व-
भैषज्यानि । ... भैषज्यसंहितायास्तु विधिरुक्तः । ... स्त्रीकर्मसंहितायास्तु
कथ्यते । The gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 31) gives the following as
the अंहोलिङ्गगणः । य आशानामाशापाला अग्नेर्मन्त्र इति सप्त सूक्तानि
या (Cod. इती सप्त सूक्तान्या!) ओषधयः सोमरञ्जीवैश्चानरो न आगम-
च्छन्नी द्यावापृथिवी यदर्वाचीनमग्निं (Cod. ^०चीमग्निं) ब्रूमो वनस्पती-
निति मुञ्चन्तु मा भवाशर्वी या देवीर्यन्मातली (Cod. भवाशर्वीयदवीर्य-
न्मातली!) रथक्रीतमित्येताश्चतस्रो वर्जयित्वा अंहोलिङ्गगणः ॥ ३२ ॥
This gaṇa is wanting in Chambers 365 (Weber's Verzeichniss der
Sanskrit-Handschriften in Berlin p. 91); it is found in Bühler's
codex (MSS. orient. fol. 973 of the same library) and counts
as the 23d gaṇa in the Atharva-Sarvānukramaṇī. The pratikas are: i.
31. 2; iv. 23-29 (अग्नेर्मन्त्र इति सप्त सूक्तानि); vi. 96. 2; 35. 2; vii. 112. 1
(xiv. 2. 45); x. 5. 22; xi. 6 (omitting verses 7, 9, 22, and 23). — ^३ D
(schol.) पूर्वं त्रिषप्तीयम् (i. 1.). — ^४ D (schol.) पुत्रकामाया मृतापत्यायाश्च
... शान्ता ओषधीरुपरि शिरसो ऽवसिञ्चति. — ^५ D (schol.) गृहाणि
प्रत्यागतायै. — ^६ i. 11. 1. — ^७ D (schol.) पश्चादुदपात्रोपसादनं ।
प्रथमाः प्रत्युचं उत्तमास्त्रिसृभिः । समानोदकत्वात्. — ^८ Ch Bū D (text
and schol.) ^०वृहति. — ^९ K P Bh प्रातः; so also Ch on the margin;
D (schol.) सूक्तेनाभिर्मन्त्रं चतुरो मुञ्जान् गर्भिण्याः शिरसि उच्छित्तान् (Cod.
उच्छि^०) करोति प्रागग्रान् (Cod. ^०ग्रान्). — ^{१०} D (schol.) प्रत्यगग्रान्. —

छिद्यमानासु^१ संशयः^२ । ३ । उष्णेनाप्रावयति दक्षिणा-
 क्लेशस्तुकात्^{३. ४} । ४ । शालान्प्रन्थीन्विचृतति^{५. ६} । ५ । उ-
 भयतः पाशं योक्त्रमाबध्नाति^७ । ६ । यदि सोमस्यासि
 राज्ञः सोमात्त्वा राज्ञो ऽधिक्रीणामि यदि वरुणस्यासि
 राज्ञो वरुणात्त्वा^८ राज्ञो^९ ऽधिक्रीणामीत्येकविंशत्या^{१०} यवैः
 स्रजं^{११} परिकिरति । ७ ।

अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्वस्या उपावत^{१२}
 सघ्नीचीः सवता भूत्वास्या^{१३} अवत^{१४} वीर्यमिति
 संनयति^{१५} । ८ ।

मा ते रिषन्खनिता यस्यै च त्वा खनामसि ।
 द्विपाञ्चतुष्पादस्माकं मा रिषहेव्योषधे^{१६. १७} ॥
 स्रजो नामासि प्रजापतिष्ट्वामखनदात्मने^{१८} शल्यसंसनम् ।

^१ D (text) विद्यमानासु. — ^२ D (schol.) इषोकासु विभज्यमानासु
 मरणसंशयः. — ^३ P D (schol.) दक्षिणान्. — ^४ D (text) °स्तुकान् ;
 D (schol.) दक्षिणान् (!) केशमुंजादारभ्य गर्भसंसनफलं. — ^५ Bū क्वा-
 लाद्; E D (text) क्वालात्; D (schol.) सूतिकागृहबंधां छिनत्ति सूक्तंति. —
^६ D (text) विवृहति. — ^७ D (schol.) शकटयोक्त्रमुभयतः प्रबध्नाति न
 संपाताः । उपसृष्टत्वाद्गर्भिण्याः गर्भसंसनानि. — ^८ Ch वरुणाचा; E
 वरुणाय. — ^९ Ch E राज्ञि. — ^{१०} Cf. Gobh. Gr. ii. 6. 6, and
 Āpastamba in Sāyana's comment on RV. x. 145 (Müller's edition
 p. 225). — ^{११} K Bh D (text) स्रजन्पः; E Bū स्रजं; Ch व्रजं; D
 (schol.) स्रकुल्लारालिकेति (?) प्रसिद्धा । तामटव्यां (Cod. नामाट°)
 जातामेकविंशतिपरिमितैर्यवैः सर्वतः किरति. — ^{१२} K Ch E P D
 उपावतः. These two pādas occur RV. x. 97. 14^{ab}; TS. iv. 2. 6. 3;
 VS. xii. 88^{ab}. — ^{१३} So Ch Bū; K P Bi E D भूत्वा अस्या. —
^{१४} So Bū D; the rest °स्त्रावः; K P Ch Bh °वट. — ^{१५} D (schol.)
 एकीकरणं सत्रयनं (Cod. °न) विसृताया (!) संहरणमित्यर्थः. — ^{१६} K Bū
 Ch Bi D मार्षद्हे; cf. Pañcav. Br. xii. 5. 23. — ^{१७} Cf. RV. x. 97. 20;
 TS. iv. 2. 6. 5; VS. xii. 95. — ^{१८} K Bū Ch Bh D °ष्टमः. —

तां त्वा वयं खनामस्यमुष्मै त्वा शल्यसंसनमित्यस्तमिते^१
 छत्वेण चान्तर्धाय^२ फालेन खनति^३ । ९ । अत्र तव राध्य-
 तामित्ययमवदधाति । १० । इह ममेति मूलमुपयच्छति^४ । ११ ।
 एकसरे^५ ऽनुपलीढे^६ कुमारः । १२ । दर्भेण परिवेष्ट्य^७ के-
 शेषूपचृतति । १३ । एवं ह विवृहशाकवृषे^{८. ९. १०} । १४ ।
 अवपन्ने^{११} जरायुण्युपोद्धरन्ति । १५ । स्रजेनौषधिखननं
 व्याख्यातम्^{१२} । १६ । चत्वार्युमाफलानि पाणावद्भिः^{१३} श्रो-
 तयते । १७ । संवर्तमानेषु^{१४} कुमारः । १८ । ब्राह्मणायनो
 ऽङ्गान्यभिमृशति^{१५} । १९ । पुंनामधेये^{१६} कुमारः । २० ॥ ९॥ ॥ ३३ ॥

इदं जनास^{१७} इत्यस्यै शिंशपाशाखासूदकान्ते शान्ता

^१ D (schol.) to the mantras in this sūtra आभ्यामृभ्याम्. — ^२ Ch Bū Bi वा०. — ^३ Ch खनयति. — ^४ D (schol.) अनेन स्रजमूलं गृह्णाति. —
^५ Ch एकषडे; Bū एकसेर. — ^६ So E P B; K नुपलीढे; Ch Bh नुप-
 लीढे; Bū D (text) नुपलीढे; there is no avagraha in the MSS.; D
 (schol.) glosses एकतन्तुभिर्मूले (!) स्रजं अनुपलीढ अच्छिन्न इत्यर्थः । गर्भि-
 ण्योदरे (!) दारक इति ज्ञेयं. — ^७ D (schol.) स्रजामूलं (!). — ^८ Ch विवृह;
 Bū विवृहत्सा०. — ^९ All MSS. except D (text and schol.) ०साक०. —
^{१०} So (वृषे) Bū Bi; Ch E P Bh D (text) ०मृषे; D (schol.) अनेन वि-
 धिना विवर्मूलं (!) खनेत् । शाकमृषा वासकः (cf. Pet. Lex. sub वृष 1. k.)
 । मृषा रिङ्गणिका काक(जंघासु)- जंघेति केचित् । गर्भस्रनं एव मूलवि-
 कल्पः. — ^{११} E Bh जपन्ने; D (text) अवसन् जपन्ते; D (schol.) जरायु-
 ण्यवपत्तिरे विपनय (! for ०पन्नयं?) मूलं केशेभ्यः. — ^{१२} D (schol.)
 अनेन स्रजः खननविधानात् । औषधिर्मूलानां खननविधिः कथितः । प्र-
 त्येतथ्यः । यत्र मूलग्रहणं ... तत्र एतत्खननं प्रत्येतथ्यं । पाटान्मूलमित्या-
 दुदाहरणं (cf. Kāuṣ. 38. 18.). — ^{१३} MSS. ०द्भिः; D (schol.) जमा
 व्रतसीतस्याश्चत्वारि (?) फलानि जीवानि गर्भिण्या हस्ते कृत्वा ... —
^{१४} D (schol.) संवर्तमान (!) युंजीभवति. — ^{१५} D (schol.) जीवत्यितुकः जी-
 वस्थविरभ्रातृको अन्यस्मिन् वा स्थविरतरे जीवति स ब्राह्मणायनः
 (Cod. ०नमः) सूक्ताभिर्मन्त्रितो गर्भिण्या अंगानि स्पृशति. — ^{१६} Ch ०ध्यै;
 D (schol.) स यदि पुंनामानं पादं पाणिं वा ... हनू (Cod. ०नौ) वा
 बाहुकर्णौ वा स्पृशेत् । गतकुमार इति विज्ञेयं । अनयोश्च विज्ञानमयोः
 (for ०मययोः?) प्रसवकाले एव प्रयोगः. — ^{१७} i. 32. 1. —

अधिशिरो ऽवसिञ्चति^१ । १ । आब्रजितायै^२ । २ । नि-
 स्सालामित्यवतोकायै^३ कृष्णवसनायै त्रिषु विमितेषु प्रा-
 ग्द्वारप्रत्यग्द्वारेष्वप्सु^{४ ५} संपातानानयति । ३ । पलाशे सी-
 सेषूत्तरान्^६ । ४ । सीसान्यधिष्ठाप्याभ्रावयति । ५ । निधाय
 कृष्णं व्रजति^७ । ६ । आदीप्य ब्रह्मा^८ । ७ । एवं पूर्वयोः^९
 पृथक्संभार्यै^{१०} । ८ । शाखासूक्तम्^{११} । ९ । पश्चादग्नेरभितः
 काष्ठे^{१२} इषीके निधायार्धधि^{१३} धायिने^{१४} औदुम्बरीराधा-
 पयति^{१५} । १० । उत्तमाब्रजितायै^{१६} । ११ । पतिवेदनानि^{१७} । १२ ।

^१ D (schol.) बंध्याया इदं कर्म । प्रसवाय (Cod. ०या) शिशुपां शाखां
 आनीयोदकसमीपे . . . तासु बंध्यामुपवेश्य तस्याः शिरसि ओषधीः कृत्वा
 . . . अवसिञ्चति. — ^२ D (schol.) आह आब्रजिताया इत्यवयवग्रहणात् ।
 पुरोडाशप्रमंदांलंकारान् । संपातवतः प्रयच्छतीति भवति; cf. Kāuṣ. ३२.
 २९. — ^३ ii. १४. १. — ^४ K Ch ०द्वारः; D (schol.) प्राक्द्वाः; cf.
 Kāuṣ. २४. ३. — ^५ D (schol.) प्रत्यग्द्वारेष्व०. — ^६ E शीशिषू०;
 D (schol.) पलाशे तत्र सीसानि कृत्वोत्तरसंपातानानयति. — ^७ D
 (schol.) तस्मिन्नाश्रवणगृहे यत्परिहितं कृष्णं वस्त्रं तन्मुञ्चति ततो ऽन्यं (प)-
 रिधाय पूर्वेण द्वारेण निःक्रामति. — ^८ D (schol.) तद्ब्रह्मादीप्याग्निना
 तेनैव पूर्वद्वारेण निः क्रामयति. — ^९ Bi has a colon here. — ^{१०} D
 (schol.) यथा पश्चिमे कर्म कृतमेवं पूर्वयोगृहयोः कर्मणी स्यातां . . . । पृथक्
 संभार्यति (! for ०ते or ०भारयति?). — ^{११} D (schol.) अस्य सूक्तस्य
 शिशुपाशाखासदृकांत इत्येतत्कर्म भवति; cf. sūtra १. — ^{१२} Ch काष्ठे;
 D (text) काष्ठे; Bū काण्. — ^{१३} Bū ०ध्यति. — ^{१४} E धायिते; D (text)
 धीयिने; the rest, as above (dual?). — ^{१५} D (text) ०रोपाययति; D
 (schol.) समिदाधानाग्नेः (Cod. ०गेः) पश्चादग्नेः तदशिररेणेषीकनीहत्या (?)
 तोरणकारिधाग्नेः (!?) धारयति । तोरणं तस्योपरि प्रपरि (! for उपरि?)
 समीपेन औदुम्बरीः समिध आधापयति । कर्तृमंचं अवधान्यवतोका अ-
 भित उभयतो निखनेत् । अभित इति ग्रहणं मूलसंयोगात्. — ^{१६} D (schol.)
 पुरोडाशप्रमंदांलंकारान्संपातवतः प्रयच्छतीत्येतदन्नं भवति; cf. Kāuṣ. ३२.
 २९; ३४. २. — ^{१७} D (schol.) वक्ष्याम इति वाक्यशेषः (Cod. ०विशेषः) ।
 पतिलाभफलानि कर्माणि . . . ; cf. Kāuṣ. ७४. ७, and the Paddhatis
 ibid. —

आ नो अग्र^१ इत्यागमकृशरमाशयति^२ । १३ । मृगाख-
रावेद्यां मन्त्रोक्तानि संपातवन्ति द्वारे प्रयच्छति^३ । १४ ।
उदकंसे व्रीहियवौ जाम्यै^४ निशि हुत्वा दक्षिणेन प्रक्राम-
ति^५ । १५ । पश्चादग्नेः प्रक्षाल्य संधाव्य संपातवतीं^६ भगस्य
नावमिति^७ मन्त्रोक्तम्^८ । १६ । सप्तदाम्यां संपातवत्यां
वत्सान्न्यन्तान्प्रचृतन्ती^९ वहन्ति । १७ । अहतेन संपात-
वता^{१०} ऋषभमभ्यस्यति^{११} । १८ । उदर्यति^{१२} यां दिशम् । १९ ।
जाम्यै^{१३} प्र यदेत^{१४} इत्यागमकृशरम्^{१५} । २० । इमा ब्रह्मेति^{१६}
स्वप्ने^{१७} । २१ । अयमा यातीति^{१८} पुरा काकसंपातादर्यम्णे^{१९}

^१ ii. 36. 1. — ^२ So (with श्र) all MSS.; D (schol.) कृशर ओदनः पुल्लिङ्गत्वात् । तिलतंडुलोदकैः... — ^३ D (schol.) मृगारैर्निर्णयं (!) सेवितो देशो मृगाखरः । ततो मृदं गृहीत्वा वेदिं कुर्यात् । अस्यां संपातितं कृत्वा कुमार्यै प्रयच्छति । उच्यते मन्त्रोक्तानि । आखर इदं हिरण्यं गुग्गुलुयमौक्ष- (cf. ii. 36. 7) गंधोदकमित्यर्थः. — ^४ D (schol.) जामिक (!) मातृका तस्यैतत् (!) कर्म. — ^५ D (schol.) ... तस्य घटस्य दक्षिणेन अपक्रामयति । भगिनीभ्रातरावपक्रामणे (? Cod. °भ्रातानापपक्रा°) मन्त्रशेषत्वात्. — ^६ E Bi संतपावती. — ^७ ii. 36. 5; D (schol.) नावं प्रक्षाल्य... संपातवतीं करोति. — ^८ D (schol.) तत्पतिकामायारोहणं (!). — ^९ Thus emended; D (text) प्रचृतन्ते; the rest प्रचृतन्ती; D (schol.) सप्तदाम्यानि यस्या वत्सवत्याः । सा सप्तदाम्नी तस्याः सप्तदाम्याः संपाति संस्कृतायाः सप्त वत्सान् पूर्वं प्रमुञ्चति कुमार्या अंतर्प्रतिवत्सः (!). — ^{१०} Bū संपातवतर्षभम्. — ^{११} D (schol.) नवेन वाससा संपातवता या सेक्तारं (! for यः सेक्ता?) तु गो (!) ऋषभस्येति वहति जानीयात् (? Cod. °यान्) कस्य विशेषो ऽयं आह (?). — ^{१२} K Ch Bi Bh Bū उदर्यति; D (schol.) to the entire sūtra, इति प्रकृतस्यैव कर्मणो ऽस्य विधानात्. — ^{१३} K P Bh चाम्यै; Ch D (text) जाम्यैः. — ^{१४} v. 1. 4. — ^{१५} Bū कृशरम्; Bh कृषरम्; the rest कृशरम्. — ^{१६} v. 2. 8 (xx. 107. 11). — ^{१७} This sūtra is wanting in D. — ^{१८} vi. 60. 1. — ^{१९} Ch अर्यस्ते; Bh E Bi अर्यस्ते. —

जुहोति^१ । २२ । अन्नःसत्तिषु बलीन्हरन्ति^२ । २३ । आपतन्ति यतः^३ । २४ । ॥ १० ॥ ॥ ३४ ॥

पुंसवनानि^४ । १ । रजउद्वासायाः^५ पुंसवत्त्वे । २ । येन वेहदिति^६ बाणं मूर्ध्नि विवृहति^७ बध्नाति । ३ । फालचमसे सरूपवत्साया दुग्धे व्रीहियवाववधाय मूर्च्छयित्वा-
ध्यण्डे^८ बृहतीपलाशविदार्यौ^{९, १०} वा प्रतिनीय पैडमिव^{११} । ४ । पर्वतादिव^{१२} इत्यागमकृशरमाशयति^{१३} । ५ । युगतर्जना^{१४} संपातवन्नं द्वितीयम्^{१५} । ६ । खे^{१६} लूनांश्च पलाशत्सरुन्निवृत्ते^{१७}

^१ D (schol.) यावन्न काकाः । आकाश्लकेभ्य (?) उत्तिष्ठन्ति तस्मिन्काले उषाकाल इत्यर्थः अर्यम्णे जुहोत्याज्यं. — ^२ P Bū हरत्य°. — ^३ D (schol.) काका आगच्छन्ति तस्या दिशी वरागमनं ज्ञेयं. . . इमा यानि पतिवेदनानि समाप्तानि. — ^४ Ath. Paddh. and Daç. Kar. पंचमे मासि. — ^५ Bū has a colon here. — ^६ iii. 23. 1. — ^७ So only Bh; the remaining MSS. and Ath. Paddh. विवृहति. — ^८ So K Bū Bi Ch (sec. man.) D (schol.); Ch (prim. man.) E and Ath. Paddh. (both MSS.) ०ध्यण्डे; D (text) ०ध्यणे; P Bh ०ध्यण्डे. — ^९ So D (text and schol.); the rest बृहति°; one of the MSS. of the Ath. Paddh. has a colon (बृहति!). — ^{१०} D (text) and Ath. Paddh. विदार्यौ; D फालचिबुकायाः सोमचमसाकारं कृत्वा तच्च . . . व्रीहीन्यवांश्च प्रक्षिप्य मूर्च्छयित्वा संचूर्ण्य अध्यण्डे . . . पर्णफलैश्च प्रसिद्धा । पृषतिपलाशविदार्यौ वा प्रतिनीय पृषतो बृहती पलाशं(!) विदारो विलापत्वाशक इति प्रसिद्धः. — ^{११} D (schol.) and Ath. Paddh. रजउद्वासाया दक्षिणे नासिकाच्छिद्रे दक्षिणेनागुष्ठेन नखकरणं; cf. Kāuç. 32. 21. — ^{१२} v. 25. 1. — ^{१३} So K P Bi Ch E D (text and schol.); Bū Bh ०कृशरम्; Ath. Paddh. and Daç. Kar. अथ गर्भाधानमुच्यते । स्नातायां चतुर्थे ऽहनि . . . सूक्तेनाज्यं जुहुयात् । भक्तं पात्रे तिलमिश्रं गर्भिणीं प्राशयति. — ^{१४} Before this word Ch E Bū insert तृणानि. — ^{१५} Ath. Paddh. and Daç. Kar. अनेनैव सूक्तेन द्वितीयं भक्तं युगकिद्वं संपात्वाभिमन्त्र्य गर्भिणीं प्राशयति । पुष्पवतीरिति (viii. 7. 27) फलस्त्रपनं. — ^{१६} So emended; MSS. के. — ^{१७} K निवृत्ते(नि°); P Bh निवृत्ते. —

निघृथाधाय^१ शिश्रे ग्रामं^२ प्रविशति^३ । ७ । शमीमश्वत्थ
इति^४ मन्त्रोक्ते ऽग्निं मथित्वा पुंस्याः^५ सर्पिषि पैडमिवाऽ ।
मधुमन्थे^६ पाययति । ९ । कृष्णोर्णाभिः^७ परिवेष्ट्य^८ बध्ना-
ति । १० । यन्तासीति^९ मन्त्रोक्तं बध्नाति^{१०} । ११ । ऋध-
ङ्मन्त्र इत्येका यथेयं पृथिव्यच्युतेति^{११} गर्भहंरणानि^{१२} । १२ ।
जम्भगृहीताय प्रथमावर्जं^{१३} ज्यां त्रिरुद्रथ्य^{१४} बध्नाति । १३ ।
लोष्ठानन्वृचं प्राशयति^{१५} । १४ । श्यामसिकताभिः शयनं
परिकिरति^{१६} । १५ । यामिच्छेद्भीरं जनयेदिति धातव्याभि-
रुद्रमभिमन्त्रयते^{१७, १८} । १६ । प्रजापतिरिति^{१९} प्रजाका-

^१ K P Bi Bh निकर्ष्याः; Bū निघृक्याः; Ch निवृथाः; the rest as above; cf. Kāuṣ. 26. 22; 36. 33. — ^२ P ग्रामं; Bh (शिश्रे)धग्रमं. — ^३ D (schol.) चकारः युगतर्जना संपातवत्करणार्थस्तस्मात्कर्मभेदः. — ^४ vi. 11. 1. — ^५ K P Bh पुंस्याः; E Ch पूंस्याः; Bi पुष्याः; D (schol.) पुंव-त्सायाः गोघृतेनाग्निं (Cod. °घृदेनमग्निं) प्रक्षिप्य रजउद्वासाया दक्षिणस्यां नख (!) दक्षिणेनागुष्ठेन; cf. Kāuṣ. 32. 21; 35. 4. — ^६ D (text and schol.) दधि°. — ^७ So D (text); Ch E P Bi विष्णोर्णाभिः; K विष्णोर्णाभिः; Bū वृष्णोर्णाभिः; D (schol.) सेत्तारणकस्थोर्णाभिस्तमग्निं (!?) परिवेष्ट्य बध्नाति । पुंसवनं. — ^८ Ch E P K Bū Bi परिवेष्ट्य; D (text) परिवेष्टा; E परिवेष्ट्य. — ^९ vi. 81. 1. — ^{१०} D (schol.) इति शेषः प्रकरणात् । मंत्र उक्ता परिहस्तौ हस्तैटकाविति (1 for हस्तावर्तकाविति?) प्रसिद्धौ. — ^{११} v. 1. 1; vi. 17. 1-4; the third pratika is not found in any known Saṃhitā; D (schol.) एकेति सूक्तप्रसंगात् । यथेयं पृथिवीति नार्थसूक्तलिङ्गात् । उच्यते (1 for अच्युतेति?) शिखानंतरीयसूक्तं (1 for शाखान्तरोय?) एतेषां गर्भवर्धनफलानि कर्माणि भवन्ति. — ^{१२} Ch B गर्भ-बृंहणानि; Bū गर्भवृ°. — ^{१३} D (schol.) ऋधङ्मन्त्र (v. i. i.) इत्येतामृचं वर्जयित्वा. — ^{१४} K D (text) °द्रथ्य; E °द्रथ्य; D (schol.) जम्भेन गृहीतो गर्भो यस्या स्त्रियः तस्या ज्यां त्रिगुणं कृत्वा बध्नाति. — ^{१५} D (schol.) मृल्लोष्ठानन्वृचाभिमन्त्रितान् जम्भगृहीतां प्राशयति । न संपाता उपसृष्ट-त्वात्. — ^{१६} D (schol.) प्रथमावर्जं (v. 1. 1) इत्येवं. — ^{१७} All MSS. धातव्याभिर्; is it to be emended to some word agreeing with ऋग्भिः, and formed upon the basis of the words धाता दधातु, which occur in each of the four verses, vii. 17. 1-4? — ^{१८} E P Bi D उदम्. — ^{१९} vi. 11. 3 or vii. 19. 1. —

माया उपस्थे जुहोति । १७ । लोहिताजापिशितान्याश-
यति^१ । १८ । व्रपान्तानि^२ । १९ । यौ ते मातेति^३ मन्त्रो-
क्तौ बध्नाति^४ । २० । यथेदं भूम्या अधि यथा वृक्षं वाच-
मे यथायं वाह इति^५ संस्पृष्टयोर्वृक्षलिबुजयोः^६ शकला-
वन्तरेषुस्थकराञ्जनकुष्ठमदुघरेष्ममथिततृणमाज्येन^{७. ८. ९. १०}
संनीय संस्पृशति^{११} । २१ । उद्दुदस्वेत्यङ्गुल्योपनुदति^{१२. १३} । २२ ।
एकविंशति^{१४} प्राचीनकण्टकानलंकृताननूक्तानादधाति^{१५}
। २३ । कूटीप्रान्तानि^{१६} ससूत्राणि । २४ । नवनीतान्वक्तं कुष्ठं^{१७}
चिरहूः^{१८} प्रतपति^{१९} चिरात्रे^{२०} । २५ । दीर्घोत्पले ऽवगृह्य^{२१}

^१ Bi लोहितायाः । — ^२ D (schol.) भक्तसुरां (!) प्रपामित्वेतां चिन्तायां कर्माणि भवन्ति; see Kāuṣ. 12. 9. — ^३ viii. 6. 1. — ^४ D (schol.) वजः पिङ्गलस्य सर्षपी मन्त्रोक्तौ शुक्लपीतो संपातवन्तौ कृत्वा दृंहणमन्त्रलिङ्गात् । यस्ते गर्भमिति (viii. 6. 18) जातानां रक्षणं अतः (?) एव गर्भदृंहणादन्तरविधानं । गर्भदृंहणं लोहितायां (for लोहितायां) समाप्तानि; Ath. Paddh. अथ सीमंतोन्नयनमुच्यते । अष्टमे मासि कर्म कुर्यात् । अव्यचस्य (MSS. अव्यस्य, xix. 68. 1) इत्यादि अभ्यासानां कृत्वा । यौ ते मातेत्यर्थसूक्तेन आज्यं जुहुयात् । रक्तपीतसर्षपरत्नपट्टलिका (second Cod. ०पुष्टं) कृत्वा । संपात्याभिमन्त्र्य ग्रीवायां बध्नाति । नाभिमात्रं यावत्. — ^५ ii. 30. 1; vi. 8. 1; 9. 1; 102. 1. — ^६ Ch ०लुबुजयोः; E ०लिबुजयोः. — ^७ D (text) ०स्थकलां. — ^८ All MSS. ०कुष्ठं. — ^९ Ch ०मधुघः; K ०मधुदुघः. — ^{१०} K Bh ०मथितं. — ^{११} D (schol.) अनुरोधनं संवननत्वात्. — ^{१२} iii. 25. 1. — ^{१३} Ch ०ङ्गुल्योपनुदति; E ०नुदति; Bi D (text) ०पदधति; D (schol.) सूत्रखड्गा (for सूत्रं खड्गाया?) अंगुल्योप समीपे ऽस्यां (Cod. समीपे स्यां) तुदति । वशीकरणमनुलिङ्गात् (cf. अनुव्रता iii. 25. 4?). — ^{१४} E D (text) एकविंशति. — ^{१५} D (schol.) या स्त्रीहानमिति लिङ्गात् (iii. 25. 3) । मदनीकंटकान्पूर्वाग्रान् (Cod. पूर्वाग्रान्) सकृदनुच्यादधाति. — ^{१६} D (text) कुदिः; D (schol.) एकविंशतिमेव वदयिष्याणि (!) लाचारक्तसूत्रेण आदधाति प्रकृतत्वात्; cf. Kāuṣ. 21. 13. — ^{१७} Bū Bh Ch E D (text and schol.) कुष्ठं. — ^{१८} K Ch E P B D (text) ०स्त्रिरं. — ^{१९} P D have a colon here. — ^{२०} D (schol.) उत्पले कुष्ठं (!) नवनीतानाभ्यज्य त्रिः पूर्वाह्नमर्धदिनापराह्नेषु कुष्ठं (!) त्रिः प्रताप्यादधाति. — ^{२१} Bū Bi अवगृह्य; Ch चगृह्य.

संविशति^१ । २६ । उष्णोदकं त्रिपादे पतः^२ प्रवद्धाङ्गुष्ठा-
भ्यामर्दयञ्छते^{३, ४} । २७ । प्रतिकृतिमावलेखनी^५ दार्भ्युषेण^६
भाङ्गज्येन^७ कण्टकशल्ययोलूकपक्षयासितालकाण्डया हृदये
विध्यति^८ । २८ । ॥ ११ ॥ ॥ ३५ ॥

सहस्रशृङ्ग इति^९ स्वापनम्^{१०} । १ । उदपात्रेण संपात-
वता शालां संप्रोक्ष्यापरस्मिन्द्वारपक्षे न्युञ्जति^{११} । २ । एवं
नमः^{१२} । ३ । उलूखलमुत्तरां सक्तिं^{१३} दक्षिणशयनपादं^{१४} तनू-
नभिमन्त्रयते^{१५} । ४ । अस्थाद् द्यौरिति^{१६} निवेष्टनम्^{१७} । ५ ।

^१ D (schol.) मंचकेशे (!?) अधः कृता (!) तत्र संविशति संवेशने मंचः । ... भर्तुरिदं कर्म ममैव कृणुतं वशे इति (iii. 25. 6^d) मंचलिंगात् । इति वि-
धानं परपुरुषनिवर्तनाथत्वात् । स्त्रीकर्मसु विधानं । अनुरोधनमन्यसंपर्क-
निरोधः । यन्तासीत्यत (vi. 81. 1) आरभ्यानुरोधनाधिकारः; see sūtra
11. — ^२ K P Bi Bh पतुः; D (text and schol.) पतः; Ch त्रिपादेतः. —
^३ Bū प्रवद्धा°. — ^४ K Bū Bh P अर्दयं क्तेति; E D (text) अर्दयत्येके;
Ch अर्द्धयत्येके; D (schol.) त्रिपादशिक्ये उष्णोदकं कृत्वा शयनीयस्य पतः
(!) प्रकर्षेण बध्नाति । पादाङ्गुष्ठाभ्यामर्दयन्न द्विक्यं (!) चालाक्तेति (! ?). —
^५ Bi पथिकृतिम°. — ^६ E P Bi Bh दार्भ्युषेण; cf. Kāuṣ. 32. 8, and D (schol.)
to 47. 55. — ^७ K P Bh भाङ्गज्येन. — ^८ D (schol.) तत्प्रतिरूपाकृतिः ।
आवलेखनीप्रकृतिः । आवलेखनी कुम्भकारवक्त्रादवल्लिखिता मृत।... असितं
कृष्णं अलं काणुं (!) यस्याः सा असितालकाण्डा (sc. इषुः) तथा विध्यति;
cf. Kāuṣ. 47. 54; 49. 23. — ^९ iv. 5. 1. — ^{१०} D (schol.) इह स्वापनक-
र्मविधानं । ग्रामवरणार्थत्वात् । मैथुनचरणविघ्ननाशकर्तृत्वादित्यर्थः. —
^{११} D (schol.) स्त्रीगृहे उदपात्रेण संप्रोक्ष्य उदपात्रशेषे अपरस्मिन् द्वा-
रपक्षे न्युञ्जति । द्वारपक्षं कपाटमपरं धुरादितरं सव्यकपाटबुध्निरावर्जय-
ति (? Cod. °ब्रह्मेर°). — ^{१२} E has a colon between एवं and नमः;
D (schol.) शाकटमपनीय (Cod. °नीयं) पूर्वकर्म करोत्येवंशब्दात्. — ^{१३} D
divides sūtras at these points. — ^{१४} D (schol.) उलूखलमभिमन्त्रयते ।
... शयनीयगृहस्थोत्तरकोणं अभिमन्त्रयते । ... स्त्रीमंचकपादं दक्षिणमभि-
मन्त्रयते ... — ^{१५} vi. 77. 1 (vi. 44. 1). — ^{१६} D (schol.) नाम
प्रद्राविणीव्यभिचारिण्या (Cod. प्रदा°) निरोधमंत्रलिंगात्. —

आवेष्टनेन^१ वंशाग्रमवबध्य मध्यमायां बध्नाति^२ । ६ । श-
 यनपादमुत्पले च^३ । ७ । आकृष्टे च^४ । ८ । आकर्षणं^५ ति-
 लाञ्जुहोति^६ । ९ । इदं यत्प्रेण्य इति^७ शिरःकर्णमभिम-
 न्त्रयते । १० । केशान्धारयति^८ । ११ । भगेन मा न्यस्ति-
 केदं खनामीति^९ सौवर्चलमोषधिवच्छुक्लप्रसूनं^{१०. ११} शिर-
 स्युपचृत्य ग्रामं प्रविशति^{१२} । १२ । रथजितामिति^{१३} मा-
 षस्मरान्निवपति^{१४} । १३ । शरभृष्टीरादीप्ताः प्रतिदिशमभ्य-
 स्यत्यर्वाच्या आवलेखन्याः^{१५} । १४ । भगमस्या वर्च इति^{१६}
 मालानिष्प्रमन्दन्तधावनकेशमीशानहताया^{१७} अनुस्तर-
 णया वा कोशमुलूखलदरणे त्रिशिले^{१८} निखनति^{१९} । १५ ।

^१ K आयेष्टनेन. — ^२ D (schol.) अत्र षड्यमध्यमायां (! for खाद्यां?)
 बंधनं संपाता स्युः. — ^३ D (schol.) बध्नाति. — ^४ D (schol.) आकृष्टः मातृकति
 प्रसिद्धाभिधानस्तस्मिन् शयनपादं बध्नाति । चकारात्. — ^५ D (schol.)
 आकर्षः लोहकारणं । अगाराकर्षणार्थं । कुटका तेन तिलान् जुहोति. —
^६ K Bū D (text) तिलां; the rest तिलान्. — ^७ vi. 89. 1. — ^८ K
 Ch E P Bi धारयन्ति; Bū D (text) as above; D (schol.) यां निरोद्धुम्
 (Cod. या निरोद्धम्) इच्छति तस्याः केशान् धारयति. — ^९ vi. 129. 1;
 139. 1; vii. 38. 1. — ^{१०} Ch E P D (text and schol.) मौषधिव. —
^{११} K मसूतं; Ch मसून. — ^{१२} D (schol.) स्रजात् । शुक्लप्रसूनं । मूलं
 दर्भेण परिवेष्ट्य शिरस्युपचृत्य ग्रामं प्रविशति । मूलग्रहणे हि बंधनं स्यात् ।
 अथ ओषधीवत् । सुवर्चला प्रसिद्धा त्रिसंध्यासादृशी शुक्लप्रसूनं कर्मा-
 तरेण मूलविशेषणत्वात्; cf. Kāuṣ. 33. 13 fg. — ^{१३} vi. 130. 1. —
^{१४} E P K माखं; D (schol.) रथजितामिति चीणि (vi. 130-132) शय-
 नांतरत्वात् । माषस्वरानाम (!) उप्तपूर्वेषु अन्यस्मिन् वा अन्य उते (! for
 उप्ते?) ये माषा जाता ते माषस्वारास्तां निवपति यस्या निरोधमिच्छति ।
 तस्याः शिरसि. — ^{१५} So emended; Ch E P Bi Bh D अर्वाच्यावलेखं;
 K Bū अर्वाच्या अवलेखं; D (schol.) अवलेखनी कथिता (Kāuṣ. 35. 2s)
 अर्वाच्या अधिमुखाः (!) शरफालीस्ताः प्रतिदिशमभिमुखायाः क्षिपति. —
^{१६} i. 14. 1. — ^{१७} Ch E Bi D (text) निप्रमन्द. — ^{१८} Ch शिले;
 cf. sū. 17. — ^{१९} D (schol.) विद्वेषणार्थत्वात् । क्रमभेदः । तस्यां
 मालां शकुनिः प्रमन्दः (! for शकुर्निः प्रमं?) क्रोडायवर्गाजैदुकः (!) । तस्यां

मालामुपमथ्यान्वाह^१ । १६ । चीणि केशमण्डलानि कृ-
ष्णमूत्रेण विग्रथ्य^२ त्रिशिले^३ ऽश्मोत्तराणि^४ व्यत्यासम्^५ । १७ ।
अथास्यै भगमुत्खनति

यं ते भगं निचखुस्त्रिशिले यं चतुःशिले ।

इदं तमुत्खनामि^६ प्रजया च धनेन चेति ॥ १८ ।

इमां खनामीति^७ बाणापर्णी^८ लोहिताजाया द्रप्सेन सं-
नीय शयनमनु परिकिरति^९ । १९ । अभि ते ऽधामित्यध-
स्तात्पलाशमुपचृतति^{१०} । २० । उप ते ऽधामित्युपर्युपास्य-
ति^{११} । २१ । कामं विनेष्यमाणो ऽपाधेनासंख्याताः शर्कराः
परिकिरन्व्रजति^{१२} । २२ । संमृद्भञ्जपति^{१३} । २३ । असंमृद्भन^{१४} । २४ ।

दतधावनं तस्या एव च केशाः . . . । ज्वरहताया गोः उलूखलदरणे
तिस्रः शिला निहत्य तत्र कोशं निहन्यात् । अत उलूखलं निहन्यात् । दरण
उलूखले गतः । विद्वेषणलिंगात्. —

^१ D (schol.) तस्या एव पुष्पस्रजं विमथ्य (? Cod. विमथ्यं?) अन्वाह ता-
मेव स्त्रियं. — ^२ E P Bi Bh K D (text) ०ग्रथ्य. — ^३ Ch शिले; cf.
sū. 15; D (text and schol.) त्रिशिले; Bi त्रिशिलो. — ^४ P क्षोत्त-
राणि; Bi श्मान्तराणि. — ^५ D (schol.) तस्या . . . पुंजकेशान् कृष्णमू-
त्रेण बध्वा त्रिशिले (!) गते निहन्ति । केशमण्डलमन्येत्येवमश्मोत्तराणि (!)
भवन्ति । व्यत्यासवचनमधस्त्रयाणामपि (Cod. ०त्रयमाणां) निखननं
मा भूत्. — ^६ So all MSS.; is the word to be emended to ०खनामसि
or ०खनाम्यहं? — ^७ iii. 18. 1. — ^८ Ch वाणापर्णी; Ath. Sarvānukramanī
to iii. 18, वाणापर्णी. — ^९ D (schol.) रक्तवर्णाया अजाद्रप्सेन बाणा-
पर्णीं संनुद्य एकीकृत्य बाणापर्णीं (!) शरपुंखेति (Cod. ०पुखेति) प्रसिद्धा ।
तथा सपत्न्या शयनमनु परिकिरति. — ^{१०} iii. 18. 6; D (schol.) पादेन
शयनाधस्तात् वाणापर्ण्या पत्रं बध्नाति. — ^{११} iii. 18. 6^b; D (schol.)
पादेनोपरि क्षिपति. — ^{१२} D (schol.) काममिक्कामपनयिष्यन् (Cod. ०थ्य!)
परपुरुषं (? Cod. ०ष) यां । अप नः शोशुचदिति (iv. 33. 1) अनेनापरिग-
णिताः शर्करा अभिमन्त्रिताः (cf. Kāuṣ. 50. 2) । परिकिरन्व्रजति । इह
विधानं स्त्रीकामस्य विनयत्वात् । ईर्ष्याविनाशनान्यत एव पठितानि. —

^{१३} MSS. संमृद्भं; D (schol.) ताः संमर्दयन् जपति; cf. Kāuṣ. 27. 19. —

^{१४} Bū असंमृद्भा; K Ch E P B असंमृद्भम्; wanting in D. —

ईर्ष्याया ध्राजिं जनाद्विश्वजनीनात्त्वाष्ट्रेणाहमिति^१ प्रति-
जापः^२ प्रदानाभिमर्शनानि^३ । २५ । प्रथमेन वक्षणासु^४ म-
न्वोक्तम् । २६ । अग्नेरिवेति^५ परशुफाण्डम्^६ । २७ । अव-
ज्यामिवेति^७ दृष्ट्वाश्मानमादत्ते^८ । २८ । द्वितीययाभिनिद-
धाति^९ । २९ । तृतीययाभिनिष्ठीवति^{१०} । ३० । छायायां
सज्यं^{११} करोति^{१२} । ३१ । अयं दर्भ^{१३} इत्योषधिवत्^{१४} । ३२ ।
अग्ने जातानिति^{१५} न वीरं जनयेत्प्रान्यानिति^{१६} न विजा-
येतेत्यश्वतरीमूत्रमश्ममण्डलाभ्यां^{१७} संघृष्य^{१८} भक्ते ऽलं-
कारे^{२०} । ३३ । सीमन्तमन्वीक्षते । ३४ । अपि वृश्चेति^{२१}

^१ vi. 18. 1; vii. 45. 1; 74. 3. — ^२ Ch E प्रतिजापः. — ^३ K P Bh प्रजानां; D (schol.) यस्येर्ष्या विनेतुमिच्छति तमभिमृश्य जपत्यन्यतमं जना-
दिति द्वे (vii. 45. 1, 2) । प्रदानं यत् किञ्चिदभिमन्त्र्य प्रददाति । अभिम-
र्शनं यस्येर्ष्या विनेतुमिच्छति तमभिमृश्य जपति. — ^४ D (text) वक्ष्यमणासु;
D (schol.) ईर्ष्याया ध्राजिमित्यनेन (vi. 18. 1) हृदये ऽग्निनिर्वापणं । मन्त्रो-
क्तत्वात् । जनाद्विश्वजनोनादित्युच्यते अर्थात्स्य (! for अध्मा^०?) वा हतेर्मोचनं
(Cod. वाडुते^०?). — ^५ vii. 45. 2. — ^६ Bi पर्शु; D (schol.) पर्शुना तप्तेन कथितं
(! for कथितं?) फाटं पाययति । प्रमेहणवत् (see Kāuṣ. 25. 10, 11) । मन्वु-
विनयमिह (Cod. मन्वुर्वि^०) विधानं मन्यो स्त्रीविषयत्वात्. — ^७ vi. 42. 1. —
^८ D (schol.) एकया स्त्रियं दृष्ट्वा पाषाणमादत्ते. — ^९ D (schol.) द्वितीयर्चा
(vi. 42. 2) भूमौ निदधाति. — ^{१०} vi. 42. 3; D (schol.) तमेवाश्मानं. —
^{११} K सृज्यं. — ^{१२} D (schol.) त्वन्निमित्तो (! for यन्नि^०?) मन्वुस्तस्य क्रा-
यायां धनुरागोपयति. — ^{१३} vi. 43. 1. — ^{१४} D (schol.) दर्भमूलं दर्भेण
परिवेष्ट्य केशेषूपचुतति (Kāuṣ. 33. 13; 36. 12); । सर्वमन्वुविनयनलिंग-
विशेषात् । यथावश इति (vi. 43. 3^c) सर्वत्रोपपत्ते स्त्रीनिमित्तमोषधि-
नयनं प्रकरणात् । ओषधिवदिति कर्मातिदेशार्थः. — ^{१५} vii. 34. 1. —
^{१६} vii. 35. 1. — ^{१७} Ch विजायन्तेत्य^०; E विज्ञायन्तेत्य^०; D विजायन्तेत्य^०. —
^{१८} E Ch (prim. man.) अश्वमण्डलाभ्यां. — ^{१९} Ch संघृष्य; Bi संमृष्य;
D (schol.) संकर्ष्य; cf. Kāuṣ. 26. 22; 35. 7. — ^{२०} D (schol.) अश्वतरी
खरी तस्या मूत्रं अश्ममण्डलाभ्यां संकर्ष्य तद्वक्त्रे कृत्वा तत्तस्यै ददाति । अ-
थवास्या अलंकारे; cf. Kāuṣ. 28. 9, 10. — ^{२१} vii. 90. 1; D (schol.) तृचेन
प्रसूताया विटमन्वाह. —

जायायै जारमन्वाह।३५। क्लीबपदे बाधकं धनुर्वृश्चति^१।३६।
आशये ऽश्मानं प्रहरति^२। ३७। तृष्टिक इति^३ बाणाप-
णीम्^४। ३८। आ ते दद इति^५ मन्त्रोक्तानि संस्पृशति^६।३९।
अपि चान्वाहापि चान्वाह^७। ४०। ॥ १२ ॥ ॥ ३६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ D (schol.) खंटपदे (! for षंड०?) कृत्वा क्तिनत्ति विट(!) पुमान्भव-
ति. — ^२ D (schol.) आशाया (! for आशयो?) जारस्य संगमनदेशः
(Cod. संगमनं देशं) संकेतकः देशः तच्चाश्मानं निक्षिपति. — ^३ vii. 113. 1. —
^४ D (schol.) शिरपुंखासाशये (! for शरपुखामाशये?) प्रहरति द्वाभ्यां. —
^५ vii. 114. 1. — ^६ D (schol.) वक्ष्यमाणानि हृदयं मुखमिति मन्त्रोक्तानि
संस्पृशति जारस्य. — ^७ D (text) has the words अपि चान्वाह but
once; D (schol.) स्त्रीकर्माणि समाप्तानि. —

॥ ओं ॥

अम्बयो यन्तीति^१ क्षीरौदनोक्तुचस्तम्बपाटाविज्ञाना-
नि^{२.३.४} । १ । सांयामिकं वेदिविज्ञानम्^५ । २ । वेनस्तदि-
ति^६ पञ्चपर्वेषुकुम्भकमण्डलुस्तम्बकाम्पीलशाखायुगेध्मा-
क्षेषु पाण्योरेकविंशत्या^७ शर्करास्वीक्षते^८ । ३ । कुम्भमहतेन
परिवेष्ट्याधाय शयने विकृते संपातानतिनयति^९ । ४ । अ-
नतीकाशमवच्छाद्यारजोवित्ते कुमार्यौ^{१०} येन हरेतां ततो
नष्टम्^{११} । ५ । एवं सीरे साक्षे^{१२} । ६ । लोष्ठानां कुमारीमाह

^१ i. 4. 1; D (schol.) पूर्वादि समाप्तानि । संहिताविधिग्रहे अन्या-
दीनां प्रतीकानां संहिताविधिश्च्यते । अम्बयो यन्तीति अस्मिन् सूक्तस्य तत्त्व-
ज्ञानफलं कर्माच्यते । कस्य संशये प्राणनागेशेगमनाभ्यामभ्यस्य (?) सद-
सद्योगाद्वाधितस्य जीवमरणाभ्यां प्रजनने स्त्रीप्रयोगात् । एवमन्यत्रापि
यद्येतदेवं भवेत्तत्राद्यं विकारो भवेदिति । संकल्पयेन्न चेततो (Cod.
चेततो) न कानि पुनस्तानि ... — ^२ D (schol.) उत्कुचस्त्रिषुः स्नावर-
ज्जूरिति; Kāuṣ. 15. 13, 14. — ^३ D (text and schol.) पाठा. — ^४ D
(schol.) विज्ञानानि लोके प्रसिद्धानि भवन्ति. — ^५ D (schol.) जपं जरा-
यत्वावधारणं (?) फलं संयामिकं वेदि (!) कृत्वा प्रकृतेन सूक्तेन (i. 4. 1)
अभिमन्त्र्य चिंतयेद्विशेषं. — ^६ ii. 1. 1. — ^७ So emended; Ch एकविं-
शत्या; the rest एकविंशत्या; D (schol.) उभयोर्हस्तयोरेकविंशतिशर्कराः
कृत्वेच्छते । पाण्योरेकविंशतिशर्कराः. — ^८ K Bū शर्कराःस्वी. — ^९ Ch
अभिनयति; E D (text) आनयति; D (schol.) इत्यतीष्टवेष्टनं नयतीत्य-
भिमन्त्रणनिवृत्त्यर्थं. — ^{१०} D (schol.) कुमार्यौ. — ^{११} D (schol.)
विज्ञेयं । सुपर्णादि. — ^{१२} D (schol.) हले गोभ्यां युक्ते एवमेव कुर्यात् ।
अहतेन परिवेष्ट्य कुमार्योरेव (! for कुमार्योरेव?) प्राजनं. —

यमिहसि तमादस्वेति^१ । ७ । आकृतिलोष्टवल्मीकौ क-
ल्याणम्^२ । ८ । चतुष्पथाद्बहुचारिणी^३ । ९ । श्मशानान्न-
चिरं जीवति^४ । १० । उदकाञ्जलिं निनयेत्याह^५ । ११ ।
प्राचीनमपक्षिपन्यां कल्याणम्^६ । १२ । ॥ १ ॥ ॥ ३७ ॥

जरायुज इति^७ दुर्दिनमायन्प्रत्युत्तिष्ठति^८ । १ । अन्वृच-
मुदवज्रैः^९ । २ । अस्युल्मुककिष्कुलनादाय^{१०. ११} । ३ । नमो
ललाटमुन्मृजानः^{१२} । ४ । उत्साद्य बाह्यतो^{१३} ऽङ्गारकपाले
शिमुषर्करा जुहोति । ५ । केराकावादधाति^{१४} । ६ । वर्ष-

^१ D (schol.) चतुरो लोष्ठान्गृहीत्वा प्रैषं ददाति. — ^२ D (schol.) अ-
नयोर्लोष्ठयोर्यहणे अभिलिखितार्थसंपत् (Cod. ०सपत्). — ^३ D (schol.)
कुमारी बहन्सुखाङ्गकति. — ^४ D (schol.) सैव कुमारी श्मशानात्
गृहीत्वा हरति एवं पूर्वच. — ^५ D (schol.) कुमारी (l for ०री?) ब्रूयात्. —
^६ D (schol.) पूर्वस्थां दिशि अञ्जलिं क्षिपत्यभिप्रेतफलं विज्ञानसंहितानि क-
र्माणि कथितानि । तदंतरा नैमित्तिकप्रतीकानि तस्मात्तेषां विधेः क-
तिः. — ^७ i. 12. 1. — ^८ E P दुर्दिने प्रायन्; D (schol.) दुर्दिनं
मेघानां विनाशहेतुः । तद्विनाशायागच्छन् सक्तं जपन् । प्रत्युत्तिष्ठति ग-
च्छतीत्यर्थः । प्रायश्चित्तं दुर्दिनाश्रयत्वात् । यद्येवं क्रमस्तु किं कृतः उच्यते
प्रायश्चित्तत्वात्. — ^९ K उदवज्रैर्; E ०वज्रैर्; Bū वज्रैर्; cf. Kāuṣ. 47.
31; 49. 13; D (schol.) प्रत्युत्तिष्ठति प्रहरणमंत्राः (? Cod. ०णामात्र! x. 5.
15, 42, 50; cf. Dārila to Kāuṣ. 47. 31) चैतदुदवज्रसंस्कारस्य चिरका-
लनिष्पत्तेस्तस्य विनाशः स्यात्. — ^{१०} D (text) उल्मुकः. — ^{११} K P
B Bh किःकुलन्; E Ch विष्कुलन्; D (schol.) to the entire sūtra:
प्रत्युत्तिष्ठतीति वाक्यशेषः । ... किंकुरवः सुखीको (!) क्षीरः । तानादाय
प्रत्युत्तिष्ठति दुर्दिनं किष्कुलणां समाप्तो विकल्पार्थः । नमः दुर्दिनं प्रत्यु-
त्तिष्ठतीति शेषः । साकाञ्चत्वात्. — ^{१२} D (schol.) नमः दुर्दिनं प्रत्युत्तिष्ठ-
तीति शेषः । ... ललाटं तन्मर्दयन्. — ^{१३} D (schol.) गृहपटलमपनीय
गृहाद्बहिरवस्थितो (Cod. ग्रहातबहिरवस्थितो) ऽङ्गारपर्णे कपाले शिमुष-
पत्राणि जुहोति । शर्करा वा. — ^{१४} E D (text) केराकावा; Ch क-
राकाव; Bi कौराकाव; D (schol.) केरापर्णीति या सुराप्ते पुवरीकेति
(l for पुंडरीकेति?) मालवेषु उच्चाय (l for उत्साय) वेराकावादधाति (!)

परीतः प्रतिलोमकर्षितस्तिः^१ परिक्रम्य खदायामर्कं^२ क्षिप्रं
संवपति^{३, ४} । ७ । नमस्ते अस्तु यस्ते पृथु^५ स्तनयित्पुरित्य-
शनियुक्तमपादाय^६ । ८ । प्रथमस्य^७ सोमदर्भकेशानीकुष्ठ-
लाक्षामञ्जिष्ठीवदरहरिद्रं^{८, ९} भूर्जशकलेन^{१०} परिवेष्ट्य म-
न्यशिरस्युर्वरामध्ये निखनति^{११} । ९ । दधि नवेनाम्नात्या
संहरणात्^{१२} । १० । आशापालीयं तृतीयावर्जं^{१३} दृंहणा-

अंगारकपालेन चोभयतंच विकृष्टदेशत्वात्; cf. Dārila fol. 35^a l. 6; (to Kāuṣ. 7. 4): रैराकीवाद्धाति; cf. also अर्के in the next sūtra. —

^१ K P Bū चिष्पः; Ch तृष्पः. — ^२ E अर्के. — ^३ Ch E संविश-
ति. — ^४ D (schol.) to the entire sūtra एवं पूर्वच अर्के क्षिप्रं संवपति ।
वर्षणातिपीडितो वर्षपरीतः ... उभयोर्वच्यमाणं (Cod. °चमाणं) प्राय-
श्चित्तं त्रिः परिक्रम्य खदायामर्कं (Cod. °र्थे) क्षिप्रं संवपति । गर्तः
स्वभावजः त्रिः सर्वच गत्वा खदायामर्कं समुतजालं (Ifor समुप्तं?)
प्रकृतेन सूक्तेन पिंडीकृतं क्षिपति. — ^५ i. 13. 1; vii. 11. 1. —

^६ So Ch E; K Bū Bi Bh P D (text) अशनिं युक्तम्; D (schol.) to
the entire sūtra, चिष्परिक्रम्य खदायामशनिं (!) युक्तं क्षिप्रं संवपतीति
शेषः । साकांचत्वात् । सन्निधिः स्यात् । अशनिं (!) हिमशर्करापस्ते-
नाशनिविनाशितं (!) तदशनियुक्तं न शीघ्रं खदायां सूक्तान्ते क्षिपति ।
अशनिविष्कदुःकाशमवर्षाणि (!) । अशिन्युपशमफललिङ्गात्. — ^७ D
(schol.) प्रथमस्य सूक्तस्य, i. 13. — ^८ Bh केशानी; D (schol.) केशानी
प्रसारिणीति उच्यते । उपकान्निषु प्राकारे (Ifor उपखिन्नेषु or उपकीर्णेषु
प्राकारेषु?) प्रायेण जायते. — ^९ All MSS., except Ch D (text)
°कुष्ठः. — ^{१०} K P Bū Bi Bh भुजः; Ch भजः. — ^{११} D (schol.)

भूजौवयवेन सर्वाणि वेष्टयित्वा अधःशिरः किद्रं कृत्वाभिमन्त्र्य सस्यमध्ये
निखनति । अशनिरक्षा. — ^{१२} D (schol.) दधि च नवं धान्यं न (! for
च) भक्षयेद्यावन्न धान्यं गृह्मानीत. — ^{१३} Ch तृतीयया; D (schol.)
आशानामाशापालेभ्य (i. 31. 1) इत्यस्य दृंहणान्युक्तानि (? Cod. इत्यस्यैद्र-
हणि उलानि) कर्माणि बद्धवचनानुपपत्तिः । ज्योतिरायतनस्य भौमसंब-
धात् (Cod. भौमं) । उभयात्संपातवत इति द्वितीयतृतीयमेकतो ऽन्यं
शमनं भौमं जपतीति भौमस्य द्वितीयसंबधादाशापालीयस्य च विशेषेण
जपमात्रेण तृतीयामृचं मुक्ता (i. 31. 3) अत एव भौमेन सह एव (cf.
sūtras 12-16).

नि । ११ । भौमस्य दृतिकर्माणि^१ । १२ । पुरोडाशानश्मो-
त्तरानन्तःसक्तिषु^२ निदधाति । १३ । उभयान्संपात-
वतः^३ । १४ । सभाभागधानेषु^४ च । १५ । असंतापे ज्यो-
तिरायतनस्यैकतोऽन्यं शयानो^५ भौमं जपति । १६ । इयं
वीरुदिति^६ मधुघं^७ खादन्नपराजितात्परिषदमाव्रजति । १७ ।
नेहचुरिति^८ पाटामूलं प्रतिप्राशितम्^९ । १८ । अन्वाह^{१०} । १९ ।
बध्नाति^{११} । २० । मालां सप्तपलाशीं धारयति^{१२} । २१ ।
ये भक्षयन्त इति^{१३} परिषद्येकभक्तमन्वीक्षमाणो भुङ्क्ते^{१४} । २२ ।

^१ K Bū दति°; E D (text) इति°; Ch द्रति°; is the word to be emended to दृढकर्माणि? D (schol.) सत्यं बृहदित्यस्य (xii. 1. 1) यौ- (!for भौम-?) फलानि कर्माणि । उभयोः सूक्तयोः कर्माण्युच्यते. — ^२ D (schol.) पुरोडाशाश्चत्वारः । अभिमन्त्र्य न संपाताः शब्दान्तरत्वात् । गृहस्थाभ्यन्तरकोणेषु (Cod. गृहास्थाभ्यं) निहंति । एकैकस्य पुरोडाशस्य पाषाणमुपरि कृत्वा. — ^३ D (schol.) पुरोडाशानश्मनश्च संपातवत् करोति । निखननं पर्ववत्. — ^४ D (schol.) पूर्वकर्माणि (! for °कर्माणी?) भवतः समाजमेलकस्थानं भागधानं महाधनगृहमिति सक्तिष्विति देशनियमः चकारिण सर्वातिदेशात्. — ^५ K शयो; D (schol.) to the entire sūtra एकाग्रैरायतनस्य असंपातयुक्ते (! for असंताप°) देशे श्मानधोमुखः (! for शयान अधो°?) भौमं (xii. 1) जपति । एकेन पाथ्येन पर्यावर्तेत आशापालीयं (i. 31) तु शयानो (Cod. शयनो) जपति नियमस्तु भौमस्यैव. — ^६ i. 34. 1. — ^७ E Bū (prim. man.) मधुघं; K मधुखं (खादन्); D (schol.) जनसमूहं ज्येष्ठोमधुकं (!) भक्षयन् आव्रजने मन्त्रः । ... प्रत्यर्थजप-दोषशमनं प्रायश्चित्तं. — ^८ ii. 27. 1. — ^९ D (schol.) पाटामूलं खादन्नपराजितात्प्रतिप्राशितमाव्रजति लिंगात्. — ^{१०} D (schol.) प्रतिवादिनमन्वाह. — ^{११} D (schol.) यदि मूलसंप्रत्ययः अन्वाहेति मध्ये किं पठितं । अत्र वचनान्यवधान्यकर्मत्वात् (!). — ^{१२} So Bh D (text); the remaining MSS. of the text धारयन्ति; D (schol.) पाटामूलं (!) पर्णां (!) विभर्ति सर्वस्य धारणस्य बाहौ बन्धनमन्त्रलिंगात् (cf. ii. 27. 3) । न संपाता शब्दान्तरत्वात् । दूष्या दूषिरसीत्यस्यामुक्तास्य (!) विधानं (cf. ii. 11. 1; Kāuṣ. 39. 1 fg.). खादन्नपराजितात्परिषदं नाव्रजति । तस्योपजीवनार्थं स्वक्तमेहेतत् (!for भक्त°?) । सर्वं पुनरुच्यते. — ^{१३} ii. 35. 1. — ^{१४} D (schol.) एकेनैव भुंजत इति । नैकभक्तं परिषद्येकभोजने परिषत्तुल्या समवायमात्रं लोकोपचारादि तामेव परिषदं ग्रासादनन्तरमीक्षमाणाः कल्यांतरे यत्रैतद्ब्रह्मणां मध्ये एको भुंक्त इति अविशेषणत्वात्. —

ब्रह्म जज्ञानमित्यध्यायानुपाकरिष्यन्नभिव्याहारयति^१ । २३ ।
 प्राशमाख्यास्यन्^२ । २४ । ब्रह्मोद्यं वदिष्यन्^३ । २५ । म-
 माग्रे वर्च^४ इति विभुङ्क्ष्यमाणः^५ प्रमत्तरज्जुं^६ बध्नाति । २६ ।
 सभा च मेति^७ भक्षयति^८ । २७ । स्थूणे गृह्णात्युपतिष्ठते^९ । २८ ।
 यद्वदामीति^{१०} मन्त्रोक्तम् । २९ । अहमस्मीत्यपराजितात्य-
 रिषदमाव्रजति^{११, १२} । ३० ॥ २ ॥ ॥ ३८ ॥

दूषा दूषिरसीति^{१३} स्राक्त्यं बध्नाति^{१४} । १ । पुरस्तादग्नेः
 पिशङ्गं^{१५} गां कारयति^{१६} । २ । पश्चादग्नेर्लोहिताजम्^{१७} । ३ ।

^१ iv. 1. 1; D (schol.) उपाकर्मसु शिष्यानभिव्याहारयति सूक्तं । कल-
 हपरिहासदोषनाशात् (Cod. °परिहार°) प्रायश्चित्तत्वं. — ^२ D (schol.)
 प्रतिप्रश्नं कथयिष्यन् सूक्तमभिव्याहारयति । ... प्रतिवादिनो जपनाशा-
 त्प्रायश्चित्तत्वं (Cod. जपनाशाप्राय°). — ^३ D (schol.) वाक्यविचारं
 कथयिष्यन् प्रत्यर्थिना सह प्रतिवादिनो जपनाशात् प्रायश्चित्तत्वं. —
^४ v. 3. 1. — ^५ K P Bh Bi Ch E विभुङ्क्षमाणः; cf. Kāuṣ. 23. 9. — ^६ D (text)
 प्रमत°; D (schol.) प्रमत्तरज्जुः । चाक्षकाणां (!for चाक्रिकाणां?) अवलं-
 बनराजः (!for °रज्जुः?) तामभिमन्त्र्य विभागं करिष्यन्पिता बध्नीयात्त सं-
 पाताः शब्दान्तरत्वात् । मालावत् कलहनाशदोषापगमात्. — ^७ vii. 12. 1. —
^८ D (schol.) क्षीरौदनं ... सभां प्रविशन्. — ^९ D (schol.) सभास्थूणे
 सूक्तान्ते. — ^{१०} xii. 1. 58; cf. Kāuṣ. 24. 14. — ^{११} xii. 1. 54. —
^{१२} Ch E °प्नोति (instead of °व्रजति); D (schol.) यच्चतत्रस्था (!) परिषदमा-
 गच्छति. — ^{१३} ii. 11. 1. — ^{१४} D (schol.) अप्रतिहार्यां (?) कृत्वा... प्रत्या-
 हरणमुच्यते । ... एककर्मां (!for °र्मणां?) कांडिका समाप्तः (!) शान्त्युदकान्ते
 बध्नन् । आज्यभागान्ते शान्त्युदकं । तत्र शान्त्युदकक्रियादर्शनात् । पूर्वाह्ने
 कर्मस्मृतं उत्तरतंचादनंतरम् (Cod. °मे) कृत्यादेः प्रतिहरणात् । अस्य चा-
 त्तरत्वार्यत्वात् । अतः कृत्वोत्तरतंचं (Cod. °त्तरंचं) निशाप्रतिपालनं । स-
 त्त्यविकारः । सत्त्यमणिः सत्त्यस्तिलकः (cf. Kāuṣ. 8. 15) । कृत्याशमनार्थं. —
^{१५} Ch E पिशङ्ग°. — ^{१६} D (schol.) मय्यग्नेः (Cod. °येः) पूर्वस्निग्देशे
 कृष्णपिङ्गलवर्णं गां वृषभं कारयति । अन्येन मारयति. — ^{१७} D (schol.)
 रक्तवर्णकागं पश्चिमदेशे (Cod. °शं) कारयति. —

यूषपिशितार्थम्^१ । ४ । मन्त्रोक्ताः^२ । ५ । वाशाकाम्पील-
सितीवारसदंपुष्पा^३ ^४ ^५ अवधाय^६ । ६ । दूषा दूषिरसि ये
पुरस्तादीशानां त्वा समं ज्योतिरुतो अस्यबन्धुकृत्सुपर्णस्त्वा
यां ते चक्रुरयं प्रतिसरो यां कल्पयन्तीति^७ महाशान्ति-
मावपते^८ । ७ । निश्यवमुच्योष्णीष्यतः^९ ^{१०} प्रोक्षन्व्रज-
ति^{११} । ८ । यतायै यतायै^{१२} शान्तायै शान्तिवायै भद्रायै
भद्रावति स्योनायै शग्मायै^{१३} शिवायै सुमङ्गलि प्रजाव-
ति सुसीमे^{१४} ऽहं वामाभूरिति^{१५} । ९ । अभावादपविध्य-

^१ D (schol.) यूपार्थं गां पिशितार्थं । अजघेवो (! for *यूषो?) रसकाः ।
पिशितानि मांसानि । न चानयोर्वशाधर्मात्पूषपिशितार्थत्वात् (!). — ^२ D
(schol.) या मंत्रे उक्ताः । ओषधयः कास्ता आह । दभोपमार्गं (! cf. Kāuṣ.
8. 16) सह पाठा (!) आमपाचाद्यन्न भवन्ति. — ^३ D (schol.) वाशा आ-
टखकः; cf. Kāuṣ. 8. 16. — ^४ K Bh Ch (sec. man.) श्रिती०; Bū श्रिती०;
D (text) सिता०; D (schol.) सितीवार अपामार्गः(ः)सदृशो महान्. —
^५ The reading सदंपुष्पा अवधाय is conjectural; E Bū Bi Ch D (text)
सदंपुष्पामव०; K P Bh *पुष्पम्०; D (schol.) सदंपुष्पा त्रिसंध्या (cf. Kāuṣ.
28. 7). — ^६ D (schol.) मन्त्रोक्तादीनां क्रमोत्तरमवधानमावायनं संयो-
गात्. — ^७ ii. 11. 1; iv. 40. 1; 17. 1; 18. 1; 19. 1; v. 14. 1; 31, 1;
viii. 5. 1; x. 1. 1; to this list corresponds the second gaṇa of the
gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 2), दूषा दूषिरसीशानां त्वा समं ज्योति-
रुतो अस्यबन्धुकृवे पुरस्तात्सुपर्णस्त्वा यां ते चक्रुः प्रतोचीनफलो यदुष्कृ-
तमयं प्रतिसरो यां कल्पयन्तीति कृत्याप्रतिहरणानि॥ इति कृत्यागणः॥२॥
The pratikas are: ii. 11. 1; iv. 17. 1; 18. 1; 19. 1; 40. 1; v. 14. 1;
31. 1; vii. 65. 1, 2; viii. 5. 1; x. 1. 1. — ^८ D (schol.) महशान्तिः कथि-
ताः (! see Kāuṣ. 9. 6, note) एतानि प्रतोकानि आवपतो महाशान्तिः(ः)
चेति च लोपार्थगति(!?). — ^९ K Bū उपमुच्य; so also Dārila to Kāuṣ.
46. 8; Bi अपमुच्य; D (schol.) रात्राववमुच्योपानहौ इति पृथिव्या घोरा-
णामंतं (Cod. घोराणामंतं) भवति । अत्र सर्वा कृत्या न्यासश्चात्र परिकरणे
विहितं तथा उपयोगार्थः. — ^{१०} D (schol.) उष्णीषं शिरोवेष्टनं । तस्यास्ति
कर्तुः अयतः(!). — ^{११} D (text) प्रोक्षन्. — ^{१२} K Bū Bh D (text)
पतायै (bis). — ^{१३} Bū श्कमायै. — ^{१४} MSS. सुशीमे; cf. Kāuṣ. 24. 14 and
76. 23. — ^{१५} D (schol.) पतायै पतायै (!) शान्तायै इत्यादय इति क-
रणपर्यंत(!); cf. Kāuṣ. 46. 7, note. —

ति^१ । १० । कृत्यायामित्रचक्षुषा समीक्षन्कृतव्यधनीत्यव-
लिप्तं^२ कृत्याया^३ विध्यति^४ । ११ । उक्तावलेखनीम्^५ । १२ ।
दूष्या दूषिरसीति^६ दूर्या चिः सारूपवत्सेनापोदकेन म-
थितेन गुल्फान्परिषिञ्चति^७ । १३ । शकलेनावसिच्य यू-
षपिशितान्याशयति^८ । १४ । यष्टिभिश्चर्म पिनह्य प्रैषकृ-
त्परिक्रम्य बन्धान्मुञ्चति संदंशेन^९ । १५ । अन्यत्पार्श्वी^{१०} सं-
वेशयति^{११} । १६ । शकलेनोक्तम्^{१२} । १७ । अभ्यक्तेति^{१३} न-
वनीतेन मन्त्रोक्तम् । १८ । दर्भैरञ्ज्वा संनह्योत्तिष्ठैवेत्युत्था-

^१ D (text) अभावेपदविध्यति; D (schol.) कृत्याभावे संस्काराणाम-
पक्षेपः कृत्याकलग्निक्याव्यभावे (!?) कल्पोक्तानामिह चोक्तानामभावे सं-
स्कारा वक्ष्यमाणा (!). — ^२ v. 14. 9. — ^३ So all MSS. Is the word to
be emended to कृत्याया? cf. the next note. — ^४ D (schol.) मित्रचक्षुषा
(! for अमित्र?) समीक्ष (!) उपप्रशान्नायाः (! for °सन्नायाः?) कृत्याया अलिप्तं
प्रदेशं अलिपनं अपहर्गतप्रसादाशान्तसंभारान् (!) कृत्याया कृतव्यधनीत्य-
नयस्त्वा विध्यति दाभ्युषेण (! cf. Kāuṣ. 32. 8; 35. 28) सांगर्थ्यत्वेव विधि (?)
उत्तरत्र दर्शनात् । शांतं संभारं कृत्यायामित्रचक्षुषा समीक्षन् भूमिस्थितया
(! Cod. भूव०) यदि पुनरालिप्ता (Cod. °रलिप्ता) भावः सत्र (!). — ^५ D (text)
°लेखनी; D (schol.) अलिप्तभावे (!) कथितां (cf. Kāuṣ. 35. 28) प्रकृति (!)
कृत्याया. — ^६ ii. 11. 1. — ^७ D (schol.) ऋगेका विधिकर्मत्वात् ।
कर्मत्वं तिलदूर्या सारूपवत्सेनानुदकेन तत्र क्रमेण चिः परिषिञ्चति । कृ-
त्यागुल्फान् बहुवचनं । प्रतिपादं गुल्फद्विवचनात्. — ^८ D (schol.)
सूक्तेन शकलेन चिः शांत्युदकेन कृत्यावासिच्य (!) यूषं पिशितानि चाशयति
मुखे प्रक्षेपार्थमाशयतिवचनं यूषपिशिताश्च (!) न संपाता दूष्या दूषिरसीति
(ii. 11. 1) सूक्तेनास्य प्रकरणात् । अश्रुतिश्च प्रयोगात्. — ^९ E joins this word
to the next sūtra; D (schol.) परिक्रम्य बंधदेशं गत्वा... आयसेन संदंशेन
(Cod. सद्नेन) कृत्याया बन्धान्मुञ्चति प्रैषकृत् हस्तेन. — ^{१०} Ch °पार्श्वी;
E K Bū °पार्श्वी. — ^{११} K Bū Bh P संवेशयति; D (schol.) तस्मिंश्चर्मणि
कृत्यामधोमुखीं (Cod. °खी) संवेशयति । प्रैषकृत्. — ^{१२} D (schol.) शक-
लेनावसिच्य यूषपिशितान्याशयतीत्यतदुक्तं (cf. sū. 14) उत्तानीं कृत्वाव-
सेकस्य ततो दृष्टत्वात् । उक्तवचनस्यैवमर्थत्वात् । शयनसंयोगाच्च. —
^{१३} x. 1. 25; D (schol.) अभ्यक्ताक्तिरिति मंत्रे यदुक्तं । तच्च नवनीतेन मन्त्रो-
क्तस्यानवनीतशकलेन (!) गृहीत्वांजनाभ्यंजने कृत्यायाः कुर्वति. —

पर्याति^१ । १९ । सव्येन दीपं दक्षिणेनोदकालावादाय^२
 वाग्यताः । २० । प्रैषकृदग्रतः^३ । २१ । अनावृतम्^४ । २२ ।
 अगोष्पदम्^५ । २३ । अनुदकखातम्^६ । २४ । दक्षिणा-
 प्रवणे^७ वा स्वयंदीर्णे^८ वा स्वकृते वेरिणे^९ ऽन्याशायां^{१०} वा
 निदधाति । २५ । अलाबुना दीपमवसिच्य यथा सूर्य इ-
 त्यावृत्याव्रजति^{११} । २६ । तिष्ठंस्तिष्ठन्ती^{१२} महाशान्तिमुच्चैर-
 भिनिगदति । २७ । मर्माणि^{१३} संप्रोक्षन्ते^{१४} । २८ । कृष्ण-
 सीरेण कर्षति । २९ । अधि सीरेभ्यो दशदक्षिणा^{१५} । ३० । अभि-
 चारदेशा मन्त्रेषु विज्ञायन्ते तानि मर्माणि^{१६} । ३१ ॥ ३ ॥ ३९ ॥

^१ D (schol.) अधोमुखीमेव दर्भरज्जा बध्नाति । निशला (!) क्लोत्ति-
 छेत्यङ्घ्रिचैन (x. 1. 20^c) प्रैषकृदुत्थापयति । कर्ता प्रैषकृत्. — ^२ P आ-
 लाप्यः ; D (schol.) कर्ता . . . उदकपूर्णमलाबु (!) आदाय उत्थापयति ।
 कर्तृकारयितृप्रैषकृतस्त्रेषां. — ^३ D (schol.) व्रजतीति वाक्यशेषः. —
^४ D (schol.) वृत्तिविसर्जितं (!) । तत्र देशे गच्छेयुः cf. Kāuṣ. 18. 11, 16. —
^५ D (schol.) यत्र गोष्पदं न स्यात्. — ^६ D (schol.) पशुनोदकेन
 खातः एतेषां विशेषाणां समुच्चयः. — ^७ D (schol.) दक्षिणा यत्र आपः
 पतिता आगच्छति. — ^८ D (schol.) न केन चिद्यः खातश्च पूर्वोत्तर-
 विकल्पार्थः. — ^९ K P Bi Bh ED (text) वीरिणे; D (schol.) उखर (! for
 उत्खर ?) इत्यर्थः. — ^{१०} ED (text) अन्यशालायां; D (schol.) शंकुचेने (! for
 शकुं ?) वा निदधाति । कृत्यां (Cod. ०या) प्रतिमूक्तं चेति सर्वविकल्पार्थः. —
^{११} x. 1. 32.; D (schol.) कृत्याविधानदेशं एवमलाबु उदकेन (!) निष्य (! for नि-
 षिच्य ?) यथा सूर्यो मुच्यते । त्वत्कागच्छति. — ^{१२} D (text) तिष्ठंस्तिष्ठन्;
 D (schol.) तिष्ठन्कर्ता तिष्ठतो येषामपहतानां तिष्ठतश्च शान्तियुक्तानि (Cod.
 शान्त्युक्तानि) महाशान्तिरिति कथिता (Cod. कवितं) तेषामभिमुखासूचैः
 निगदन्मैकैश्रुत्या (?) पठन्ति; cf. Kāuṣ. 9. 6, note; 43. 5; 44. 6. — ^{१३} P Bh
 मर्माणि त इति (vii. 118. 1). — ^{१४} Ch E संप्रोच्यन्ते; the entire
 sūtra is wanting in D. — ^{१५} D (schol.) हलगोभ्यः दश गावो ऽधिका
 दक्षिणा देयाः अधियहणमधिकारणनिवृत्तिः । दक्षिणावचनं कर्तृसंप्रत्य-
 यार्थः. — ^{१६} D (schol.) संप्रोचन्त इत्युक्तं (sū. 28) तानि कान्युच्यते ।
 ये देशा मन्त्रेषु श्रूयन्ते । चक्रुरित्येषु (v. 31. 1^३, 2^२, 3^२, 4^२, 6^३, 7^३, 8, 9; cf.
 the hymn in the कृत्यागण above sū. 7?) तानि मर्माणि (Cod. कर्माणि) दे-
 शवचनात् । आमपाचादीनि त्वन्युद्यत्वात् (! ?) । देश- (Cod. दश-) वचना-

यददः संप्रयतीरिति^१ येनेच्छेन्नदी प्रतिपद्येतेति^२ प्रसिञ्च-
न्व्रजति । १ । काशदिविधुवकवेतसान्निमिनोति^{३. ४. ५} । २ ।
इदं व आप इति^६ हिरण्यमधिदधाति । ३ । अयं वत्स^७
इतीषीकाञ्जिमण्डूकं नीललोहिताभ्यां सकक्षं बद्धा^८ । ४ ।
इहेत्थमित्यवकया^{९. १०} प्रह्लादयति । ५ । यचेदमिति^{११} नि-
नयति^{१२} । ६ । मारुतं क्षीरौदनं मारुतशृतं मारुतैः परिस्तीर्य
मारुतेन सुवेण मारुतेनाज्येन^{१३} वरुणाय चिर्जुहोति । ७ । उ-
क्तमुपमन्थनम्^{१४} । ८ । दधिमन्थं बलिं^{१५} हत्वा^{१६} संप्रोक्षणीभ्यां

दुपचार्यते । आमपात्रमिश्रधान्यमांसकृतवाक्ववनजकुरीरिणी क(श)फाद्व-
थकया (?) गर्दभमूलवानराविर्यो गार्हपत्याहवनीयाः (! cf. the words
corresponding to this corrupt passage in v. 31. 1-4). —

^१ iii. 13. 1. — ^२ K P Bh प्रतिपद्येति; E प्रतीपद्यते; D (schol.)
येन भूमिदेशेन (Cod. °देशे) नदी गच्छेदिति देशनिर्देशार्थं । तं देशं
भूयसोदकेन प्रकर्षेण सिञ्चन्व्रजेत् । कर्ता प्रायश्चित्तं नगरग्रामाक्षपहा-
रदोषशमनात् । तत्र च खननमर्थादुपस्रवनमर्थात् । उपस्रवे तं देशं निम्न
(!) संबध्नातीति सूक्तेनाभिमन्त्रणं सर्वाण्यभिमन्त्र्याणीति (Kāuṣ. 7. 16) वच-
नात् । सर्वसूक्तमुत्तरेषां ग्रहणात्. — ^३ Bū काष्टा°; D (schol.) काशः
प्रसिद्धः. — ^४ D (text) °दिविधुक°. — ^५ K Bū Bh °वेतसां; D (schol.)
to the entire sūtra, निमातुमुक्त्यणार्थं यत्रैव सूक्तं सर्वं पूर्ववत् । प्रसिद्धा न
निर्देशात्. — ^६ iii. 13. 7^a; D (schol.) पादेन सुवर्णं (Cod. सुपर्णं) न-
दीमुखोपरि स्थापयति. — ^७ iii. 13. 7^b. — ^८ D (schol.) अधिद-
धातीति शेषः । प्रकरणात् । अनेन पादेन इषीकेव रेखा यस्य स इषी-
काञ्जिः... नीलेन सूत्रेण लोहितेन च सह कक्षाभ्यां बद्धा कक्षा प्रसिद्धा ।
हिरण्यस्योपरि दधाति; cf. Kāuṣ. 32. 17; 48. 39. — ^९ iii. 13. 7^c. —
^{१०} D (schol.) अवका शेषवालः (! for शेषवालः; cf. शेषालि, शेषालिका,
शैवाल, and Âçv. Gr. iv. 4. 8) । तेन मण्डूकं प्रह्लादयति. — ^{११} iii.
13. 7^d. — ^{१२} D (schol.) उदकं. — ^{१३} D (schol.) येनेच्छेन्नदी प्रति-
पद्येत तन्मन्त्रं कृत्वा मारुतामिधगा (?) इति मारुतत्वं कृष्णा यागाः गोः
(Cod. गौः) कृष्णवत्सायाः पयसि शृतं वैतसेः (Cod. °से!) काष्ठैस्तदाज्येन. —
^{१४} E D (text) उपमन्थं; D (schol.) वैतसे (Cod. वैतसेन) चमस उपमन्थनं
(! cf. Kāuṣ. 27. 10) ते च उपमन्थान्यवयवांतरत्वात् (! for उपमन्थानान्य°?).
उपमन्थक्रियामात्रा हिमद्रव्यं (?) ओषधिमन्थनं. — ^{१५} Bū Bi Bh बलीं. —
^{१६} E P ऊत्वा; D (text) दत्त्वा; D (schol.) दधिमन्थन एव बलिं (!)

प्रसिञ्चन्व्रजति । ९ । पाणिना वेत्रेण वा प्रत्याहत्योपरि^१
निपद्यते । १० । अयं ते योनिरित्यरण्योरग्निं^२ समारोपय-
ति । ११ । आत्मनि^३ वा । १२ ।

उपावरोह जातवेदः पुनर्देवो देवेभ्यो हव्यं वह प्र-
जानन्^४ ।

आनन्दिनो मोदमानाः सुवीरा इन्धीमहि त्वा शरदां^५
शतानीत्युपावरोहयति^६ । १३ ।

यां त्वा गन्धर्वो अखनद्वृषणस्ते खनितारो
वृषा त्वमस्योषधे ।

वृषासि वृषण्यावति वृषणे त्वा खनामसीत्युक्षुष्माप-
रिव्याधावायसेन^{७, ८} खनति । १४ । दुग्धे फाण्टावधिज्यो-

वरुणाय बलिहरणं अति मन्वानीति (! for अति धन्वानीति, vii. 41. 1?)
संप्रोक्षणी (Cod. ०न्यो) निवेशनत्वात् । तत्रैव प्रतिपादनदेशे दधिमंथन-
शेषणत्वा (! for ०शेषणान्वक्ताः?) प्रयोगादन्यवचनाच्च । येनेहेन्द्रो प्रति-
पद्येतेति प्रसिञ्चन्व्रजति । प्रसिञ्चन्व्रजस्य निनयनमति धन्वानीति (Cod. नि-
नयनमित्यधन्वातीनि) द्वाभ्यां (vii. 41. 1, 2) निवेशनत्वात्; cf. sū. 1
and 7, note. —

^१ So E Bi D (text); K P Bh Ch Bū ०हृत्योपरि; D (schol.) पाणिना
आहत्योदकं (Cod. राहत्यो) बृहत्प्रतीप आहत्य यत्र षथ्या (! for यथ्या)
वा प्रत्याहत्य उदकस्योपरि निपद्यते. — ^२ iii. 20. 1; D (schol.) प्रता-
पनेनेह विधानं प्रायश्चित्तत्वात् । एका ऋक्कल्पजावत् । मारुतवर्मप्रतीक-
कर्माधिकृते(?). — ^३ D (schol.) आत्मशरीरे वा समारोपयति. — ^४ Up to
this point TB. ii. 5. 8. 8; cf. Çāṅkh. Çr. ii. 17. 7; Çāṅkh. Gr. v. 1. 7. —
^५ E शरदा; the rest; शरदं. — ^६ D (schol.) कार्यकालसमीपे अव-
रोहणं । अप्राविव शरीरे समारोपणे । अप्रिसमारोपणे तु मंथनमव-
तारणं. — ^७ Not found in any known Saṃhitā; D (schol.) de-
signates the verse as कल्पजा. — ^८ E D (text) उकुष्मो; D
(schol.) उकुष्मापरिव्याधा इति द्वंद्वः । उकुष्मा कपिकच्छुः (Cod. क-
विकच्छु) (!) परिव्याधः सूकरवालकः (? or सुरावालकः; Cod. कूकरवा-
लकः) आयसेन फालेन खनति भूलविकल्पसाधनत्वात् सूक्तावपाया

पस्थ^१ आधाय पिबति^२ । १५ । मयूखे^३ मुसले वासीनो
यथासित^४ इत्येकार्कसूचमार्के बध्नाति^५ । १६ । यावदङ्गी-
नमित्यसितस्कन्धमसितवालेन^६ । १७ । आ^७ वृषायस्वेत्यु-
भयमप्येति^{८, ९} । १८ । ॥ ४ ॥ ॥ ४० ॥

समुत्पतन्नु प्र नभस्वेति^{१०} वर्षकामो द्वादशरात्रमनुशु-
ष्येत्^{११} । १ । सर्वव्रत^{१२} उपश्राम्यति । २ । मरुतो यजते

खननं कल्पजायसेनापि मंथनकारः पाने सूक्तमधिकारस्येति वचनात् ।
खननमात्रनिवृत्तिः (Cod. खननं) शेषमात्राणां न (? Cod. न्न) कालकर्म-
त्वात् । प्रायश्चित्तं शेषमंत्रं संचयदोषनाशनत्वात् । —

^१ E Bi फाटावधिज्यमुपस्थ; Bū फाटावधिज्यमु; P फाटावधिज्या-
पस्थ. — ^२ D (schol.) corruptly, तत्फांटांश्च फांटं च फांटौ पुमां स्त्रि-
येति (Pāṇ. i. 2. 67) एकशेषः । उक्कुष्मापरिवाधा इति द्वद्वः । परव-
ल्लिंगं द्वद्वतत्पुरुषयोरिति (Pāṇ. ii. 4. 26) पुल्लिंगवदिह (Cod. °द्विहः!)
फांटं चूर्णं इति केचित् चकारात्. — ^३ K Bū Ch E Bi मयूषे; P Bh
मयूखे; D (schol.) कोलके चोपविष्टो मुशले वोपविष्ट इति. — ^४ vi.
72. 1. — ^५ D (schol.) ग्रामे नगरे वा एक एकवार्कः (!) । तस्मा
वल्कलसूत्रेण तद्विकारमर्कं बध्नाति । शेषस्य (Cod. शपंस्य) वृद्धिः । मंत्र-
लिङ्गात् । नस्याश्च संस्वाश्रयत्वात् (! for पुं?); cf. D (schol.) to sū. 18,
एकार्कमणिं etc. — ^६ vi. 72. 3; D (schol.) अनया हस्तिनः कुशं
तस्यैव हस्तिनः वालेन बध्नाति । सर्पासित (? Cod. सर्पां) इति केचित्. —
^७ vi. 101. 1. — ^८ Ch °येति; Bi °प्रेति; E °भयेत्यसि. — ^९ D
(schol.) एकार्कमणिं (!) स्कंधमणिस्यैतदुभयमप्यस्य भवति. — ^{१०} iv.
15. 1; vii. 18. 1; cf. Kāuṣ. 26. 24, note. — ^{११} E °शुष्यति; Ch D (text)
°शुष्यति; D (schol.) यो वर्ष कामयेत्स द्वादशाहानि अनुशुष्येत् । अहं
प्रातः अहं सायमित्येव पश्चात् शुष्येत् अन्वयोपपत्तिः (!?) । ननु च कृच्छ्रग्रह-
णमेककार्यं लघुत्वात् । न पराकादिप्रसंगात्. — ^{१२} All MSS. except
D, सर्वव्रत; D (text) सर्वत; D (schol.) सर्वेभ्यः निवृत्तिः सर्वतः प्रधा-
नकाले ऽपि उपप्रयोगात् । आश्रम्यति । अमः(?) तपसीति (Dhātupāṭha
26. 95) शब्दविधिसृतिः सर्वत्र इत्यर्थः । प्राप्तनिवृत्तिः सर्वत्र तत्त्वोप-
संगात् । उपश्राम्यतीति च । श्रुत्या ता उपपद्यते । इह काम्यविधिः ।
कर्माद्वर्षणनिवृत्त्यर्थत्वात् (!) । तस्माद्वर्षाकाल एवास्य प्रयोगः; cf. Kāuṣ.
48. 20. —

यथा वरुणं जुहोति^१ । ३ । ओषधीः संपातवतीः प्रवेश्या-
भिन्नुब्जति^२ । ४ । विप्लावयेत्^३ । ५ । श्वशिरएटकशिरःके-
शजरदुपानहो^४ ^५ वंशाग्रे प्रबध्य योधयति । ६ । उदपात्रेण
संपातवता^६ संप्रोक्ष्यामपात्रं^७ त्रिपादे^८ ऽश्मानमवधायाम्पु
निदधाति । ७ । अयं ते योनिरा नो भर धीती^९ वेत्यर्थमु-
त्थास्यन्नुपदधीत^{१०} । ८ । जपति^{११} । ९ । पूर्वास्वषाढासु
गते खनति^{१२} । १० । उत्तरासु संचिनोति^{१३} । ११ । आदेवनं

^१ D (text) omits जुहोति; D (schol.) मरुद्भ्यो यागं कुर्यात् । यथा वरुणमिति कर्तव्यातिदेशः ... । यथासुख (for ०सुक्तस्य?) त्रिरभ्यासः पंचमौ प्रथमौ होमौ (Cod. हौमौ) तृतीयः षड्भिरैव समुत्पतंतित्वत्वेन (iv. 15. 1) मारुतं क्षीरौदनमित्येवमाज्यातिदेशः । दर्भमुष्टि (!) परिभोजनोया यथाप्रकृति दर्भाणां यव (!) परिस्तीर्येति वचनात् । जुहोति मारुतमाज्यमन्यतरेण सूक्तेन; cf. Kāuṣ. 26. 24; 30. 12; 40. 7. — ^२ D (schol.) चित्वाद्याः (cf. Kāuṣ. 8. 16) प्रवेशयत्युदकमध्ये तत्र मुखेन नीची रज्जी (!) प्रवेशयति. — ^३ Ch विप्रावयेत्; K ०प्लावएत; E D (text) ०प्लावयति; D (schol.) उदकान्त एव नाना क्षिपत्योषधोः. — ^४ Ch E D (text) पटक (for एटक; cf. Pet. Lex. sub एडक). — ^५ So emended; MSS. ०हौ; D (schol.) शुनः शिरः मेघशिरः केशाः प्रसिद्धाः । जीर्णोपानहौ च । वंशाग्रे प्रबध्य एतानि वच्च (for बध्वा?) आकाशमाहंति. — ^६ D (schol.) अन्यतरेण सूक्तेन (iv. 15, or vii. 18) संपातवत्कृत्वा. — ^७ K Ch E Bi D (text) संप्रोक्षा०. — ^८ D (text) त्रिपादेनाश्मानम०; D (schol.) पाषाणमामपात्रे प्रक्षिप्य तत्सर्वमप्यु निदध्यात्. — ^९ iii. 20. 1; v. 7. 1; vii. 1. 1; the same pratikas make up the उत्थापनगण in the gaṇamālā, Ath. Pariṣ. 34. 25, which is also mentioned in the AV. Anukramaṇi 1. 3; cf. also Kāuṣ. 82. 31. — ^{१०} D (schol.) अर्थार्थमीहमानः हविषामन्यतममुपदधीता (!) उपतिष्ठते इहार्थत्वा- (!) संप्रत्ययात्प्रायश्चित्तत्वं प्रसिद्धं द्विदोषशमनत्वात्. — ^{११} D (schol.) अथवा अन्यतमं जपति । अंबयो यंतोत्यस्यानुक्तास्य (i. 4. 1) विधानं कस्मात् । अवसेचनस्वार्थोपायने (for ०र्थोत्थापने?) न योगः । क्रमभेदात्. — ^{१२} D (schol.) द्यूतशालायां गते खनति. — ^{१३} So emended; D (text) संचिनोति; Bi संन्विनोति; K Bū Ch संमिनोति; P Bb संमिनोति; E तंमिनोति; D (schol.) उत्तरास्वषाढासु स्थण (for स्थलं?) गतेषु प्रयच्छिपति(!). —

संस्तीर्य^१ । १२ । उद्भिन्दतीं संजयन्तीं यथा वृक्षमशनि-
रिदमुग्रायेति^२ वासितानक्षान्निवपति^३ । १३ । अस्त्रयो
यन्ति शंभुमयोभू हिरण्यवर्णा यददः पुनन्तु मा ससुषी-
हिमवतः प्र स्रवन्ति वायोः पूतः पवित्रेण शं च नो
मयश्च नो ऽनडुद्भस्त्वं प्रथमं मह्यमापो वैश्वानरो रश्मि-
भिरित्यभिवर्षणावसेचनानाम्^{४ ५} । १४ । उत्तमेन^६ वाच-
स्यतिलिङ्गाभिरुद्यन्तमुपतिष्ठते^७ । १५ । स्नातो ऽहत-
वसनो निक्त्वाहतमाह्वादयति^{८ ९} । १६ । ददाति^{१०} । १७ ।
यथा मांसमिति^{११} वननम्^{१२} । १८ । वत्सं संधाय गो-
मूत्रेणावसिच्य त्रिः परिणीयोपचृतति^{१३} । १९ । शिरः-
कर्णमभिमन्त्रयते^{१४} । २० । वातरंहा इति^{१५} स्नाते^{१६} ऽश्वे

^१ D (schol.) दूतशालां क्वादयित्वा. — ^२ iv. 38. 1; vii. 50. 1; 109. 1. — ^३ D (schol.) अक्षान्निवपतिः कान्निर्मुष्यत्वात्कालनियमभावः । ... दधिमधुनोद्वासनं (cf. Kāuṣ. 7. 19) यथातरत्वात् । ... वैश्वानरो रश्मिभिरिति (vi. 62. 1) अस्त्रवध्यता नैमित्तिकमवशिष्यते । यथामुष्य सं-
हिताक्रममाचयहणा यथा दौरिति (ii. 15. 1) गोदाने पठितं दूतप्रतिषे-
धातिक्रमः । दोषनाशात्प्रायश्चित्तत्वं । दूतेनार्थमुत्थास्यमानस्य. —
^४ i. 4. 1; 5. 1; 6. 1; 33. 1; iii. 13. 1; vi. 19. 1; 23. 1; 24. 1; 51. 1; 57. 3; 59. 1; 61. 1; 62. 1; cf. the अपां सूक्तानि, Kāuṣ. 7. 14; also 9. 1 fig. — ^५ D (text) ऽसेचनानि; D (schol.) अभिवर्षणाः फलवत्वाभि-
वर्षण (!) समुत्पत्तित्वस्य (iv. 15. 1; cf. sūtra 1) यानि कर्माणि विहि-
तानि अवसेच उदकेनाप्लवनं अवसेचनफलमर्थोत्थापनमधिकारात् । प्रती-
कानां विकल्पः. — ^६ vi. 62. 1. — ^७ D (schol.) पु(न)रेहि वाच-
स्यत इति (i. 1. 2) वाचस्यतिलिङ्गात् । वाचस्यते पुथिवो नः स्थीनेति
(xiii. 1. 17) लिङ्गसमवाये ये त्रिषप्तीयं (i. 1) क्रमभेदात् । ... अर्थमु-
त्थास्यन् (Cod. ऽस्य) प्रतिग्रहदोषप्रशमात् । प्रायश्चित्तत्वं. — ^८ Ch E
Bi D (text) नित्याः; D (schol.) प्रक्षाल्य (Cod. प्रक्षा). — ^९ K P Bū
Bh ऽह्वादयते. — ^{१०} This word is wanting in D. — ^{११} vi. 70. 1. —
^{१२} K P Bh Ch नवनं; D (schol.) गोः सवत्सं संभजफलं कर्मेत्यर्थः. — ^{१३} D
(schol.) गोः समीपे बध्नाति । उपवर्तते सूक्तं प्रधाननिर्देशात्. — ^{१४} D
(schol.) गोः शिरःकर्णाभिमन्त्रणं. — ^{१५} vi. 92. 1. — ^{१६} Ch स्नातो. —

संपातानभ्यतिनयति^१ । २१ । पलाशे चूर्णेषूत्तरान्^२ । २२ ।
आचमयति^३ । २३ । आप्लावयति^४ । २४ । चूर्णैरवकिर-
ति । २५ । त्रिरेकया चेति^५ । २६ । ॥ ५ ॥ ॥ ४१ ॥

भद्रादधीति^६ प्रवत्स्यन्नुपदधीत^७ । १ । जपति^८ । २ ।
यानं संप्रोक्ष्य विमोचयति^९ । ३ । द्रव्यं संपातवदुत्थापय-
ति^{१०} । ४ । निर्मृज्योपयच्छति^{११} । ५ । उभा^{१२} जिग्यथुरित्यार्द्र-
पादाभ्यां सांमनस्यम्^{१३} । ६ । यानेन प्रत्यञ्चौ^{१४} ग्रामान्प्र-
तिपाद्य प्रयच्छति । ७ । आयातः समिध आदायोर्जं^{१५} । १६
विभ्रदित्यसंकल्पयन्नेत्य् सकृदादधाति^{१७} । ८ । ऋचं^{१८} सामे-

- ^१ D (schol.) अभ्यातानां स्नापयत्यथ त उदपात्रे संपातानानयति. —
^२ D (schol.) पलाशवृक्षपर्णातिस्थितेषु सुरभिचूर्णेषूत्तरान्संपातान्. —
^३ E P आकामयति; D (schol.) आप्लावनत्वादाचमनं प्राप्तं प्रथमं
विधीयते. — ^४ D (schol.) अश्वं. — ^५ vii. 4. 1; D (schol.) चूर्णै-
रवकिरत्यश्वं । त्रिरेकया च दशभिश्चेति । अश्वस्य विधिकर्मेदमर्थमुत्थास्य-
न्निति (cf. sū. 8) प्रकरणात्. — ^६ vii. 8. 1. — ^७ D (schol.) अर्थमो-
हमानः प्रवत्स्यन्नया हविषामन्यतमं जुहुयात्; cf. Kāuṣ. 41. 8, note. —
^८ D (schol.) अथवा जपति. — ^९ D (schol.) येन गच्छत्यर्थं तदङ्गिः संप्रोक्ष्य
विमोचयति । यत्रयत्र विमोचयति प्रेषकृता (Cod. °त्ता!) तत्रतत्रैवं. —
^{१०} D (schol.) विक्रीयद्रव्य(!)प्रतिषिद्धं । द्रव्यग्रहणमविक्रयनिवृत्त्यर्थं । वै-
श्वकचोक्त्यापयति । विक्रयार्थं नयनं. — ^{११} Ch निर्मृज्योः; D (schol.)
क्रीतं द्रव्यं सुष्ठु शोधयित्वा स्वीकुर्यात् । स्वीकरणे मंत्रप्रधाननिर्देशात्. —
^{१२} vii. 44. 1. — ^{१३} D (schol.) एकया आर्द्रपाणिपादं यद्योस्तावार्द्रपा-
णिपादौ (Cod. यस्योस्ता°) ताभ्यां प्रयच्छति । पण्यमिति(!). — ^{१४} K P Ch
D (text) प्रत्यञ्चो; Bi प्रत्यञ्चा; D (schol.) यानेन पाश्यान्मुखै (for पश्या-
न्मुखौ? cf. Kāuṣ. 44. 2, note) प्रतिपादयति सांमनस्यं बहूनामपि
भवति । अर्थोत्थापनप्रकरणादिह सांमनस्यवचनं सह वाणिज्येन कलहो
न स्यात्. — ^{१५} Ch P Bh D (text) आदायोः; D (schol.) प्रत्यागच्छन्
पथि याः समिधस्तान् (!) गृहीत्वा. — ^{१६} vii. 60. 1. — ^{१७} D (schol.)
ऊर्जं विभ्रदित्यर्चनासंकल्पयन् गृहविशेषं साधारणो देशे सकृदादधाति ।
प्रत्यृचं न प्रतिवाणिजमुत्तमं पुरुषप्रयोगे ऽपि त्रैवर्णिकारे. — ^{१८} vii.
54. 1; D (schol.) वेदार्थाभिन्न इत्यर्थः । तस्येदं कर्म ऋचं सामेति द्वाभ्यां
प्रत्यृचं होमं आज्येन च जुहोति. —

त्यनुप्रवचनीयस्य जुहोति । ९ । युक्ताभ्यां तृतीयाम् । १० ।
 आनुमती^१ चतुर्थीम् । ११ । समावर्तनीयसमापनीययोश्चै-
 षेज्या^२ । १२ । अपो दिव्या इति^३ पर्यवेतव्रत^४ उदकान्ते शा-
 न्युदकमभिमन्त्रयते । १३ । अस्तमिते समित्पाणिरेत्य तृ-
 तीयावर्ज^५ समिध आदधाति^६ । १४ । इदावत्सरायेति^७
 व्रतविसर्जनमाज्यं जुहुयात् । १५ । समिधो ऽभ्याद-
 ध्यात् । १६ ।

^१ vii. 20. 6 (cf. Kāuṣ. 23. 4); D (schol.) इत्यथोनुमत्या (! for इत्य-
 र्थानु?) विधिरनुमतये स्वाहेति; Daç. Kar. adds: ततः दोषो गायेति
 (vi. 1. 1) सूक्तेन आगमकृशरं चरुं संपात्याभिमन्त्र्य ब्रह्मचारी प्राशयति;
 Ath. Paddh.: दोषो गायेति आथर्वणं समावृत्याश्नाति । अभ्याताना-
 न्युत्तरतंत्रं; cf. Kāuṣ. 59. 25. — ^२ Ch चौषज्या; E चौषेज्या; Bi

चौषज्या; D (text) चौषेज्या; D (schol.) समावर्तनमर्हति । यो ब्रह्मचारी
 सन्समावर्तनीयः (Cod. सत्स०) । वेदार्थविज्ञ (Cod. ०र्थाविज्ञ) इत्यर्थः ।
 समापनमर्हति यः । . . . तयोर्भयोरपि एषैव क्रिया कार्यविशेषस्तु
 ईड्या (!) यात इत्यर्थः । वरुणयागवत् दर्शपूर्णमासाभ्यां पाकयज्ञा
 इति देशवचनात् (Kāuṣ. 6. 30) । अव्यक्तचोदनाधर्मत्वं । देवताभावात् ।
 समावर्तनस्य नित्यत्वं समापनी(य)योरिति युक्तं वक्तुमकल्यांतरत्वात् । बह्व-
 क्षरस्य पूर्वनिपातः (cf. Pāṇ. ii. 2. 34) वचनांतरं मा भूत् । अधिकारसं-
 प्रत्ययात् । अतश्च समावर्तनीयं समापनवत्. — ^३ vii. 89. 1 (x. 5. 46);

Ath. Paddh. आपो हि ष्ठा इति चतसृभिः (i. 5. 1—4) शान्युदकमभि-
 मन्त्रयते । अपो दिव्या इत्यनुयोजयति । मातल्यंते (xi. 6. 23; cf. Kāuṣ. 55. 1,
 note) । ततो अभ्यातानानि जुहोति; Daç. Kar. सनुच्छिष्टेरिति (xi. 7. 3?)
 अपो दिव्या नानुयोजनं (!) etc., like Ath. Paddh. — ^४ D (schol.) परि-
 समाप्तब्रह्मचर्यव्रतस्य शिरोव्रतपरिसमाप्तौ परिमोक्षा उदकसमोपे वपनार्थं
 शान्युदकमभिमन्त्रयते. — ^५ Ath. Paddh. अपो दिव्या इति द्वाभ्यां

एधो ऽसीत्वेकया तिस्रः समिधः; vii. 89. 1, 2, 4. — ^६ D (schol.) इह
 विधौ न मन्त्रप्रकरणात् । एत्विति वचनात् । परिमोक्षांगसमिधाधानं. —

^७ D (schol.) परिधापनानि पार्थिवस्य मा प्र गामेति (ii. 29. 1; xiii. 1. 59)
 जपित्वा अभ्यातानानि कृत्वा इदावत्सरायेत्यादिभिः कल्पजाभिः चतसृ-
 भिराज्यं जुहुयात् । संहितायामभा(वा)क्चंपाठः; Ath. Paddh. चतसृभिः
 कल्पजा(भिः); Daç. Kar. कल्पजैः चतुर्भिः. The verse AV. vi. 55. 3 is
 therefore not referred to by this pratika; cf. the verses following,
 as also TS. v. 7. 2. 4, and Weber, Nakṣatra ii. 298, note 1.

इदावत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय^१ प्रतिवेदयाम
एनत्^२ ।

यद्व्रतेषु दुरितं निजग्मिमो दुर्हार्दं तेन शमलेनाङ्गमः^३ ॥
यन्मे व्रतं व्रतपते लुलोभाहोरात्रे^४ समधातां^५ म एनत् ।
उद्यन्पुरस्ताद्भिषगस्तु चन्द्रमाः सूर्यो रश्मिभिरभिगृणा-
यद्व्रतमतिपेदे चित्वा^६ मनसा हृदा । [त्वेनत् ॥
आदित्या रुद्रास्तन्मयि वसवश्च समिन्धताम् ॥
व्रतानि व्रतपतय उपाकरोम्यग्रये ।

स मे द्युम्नं बृहद्यशो दीर्घमायुः कृणोतु म इति^७
व्रतसमापनीरादधाति^८ । १७ । त्रिरात्रमरसाशी^९ स्ना-
तव्रतं चरति^{१०} । १८ । निर्लक्ष्म्यमिति^{११} पापलक्षणाया^{१२}
मुखमुक्षत्यन्वृचं^{१३} दक्षिणात्केशस्तुकात् । १९ । पलाशेन^{१४}
फलीकरणान्हुत्वा शेषं प्रत्यानयति^{१५} । २० । फलीकरणतु-

^१ Wanting in Ch. — ^२ Ch Bū एतत्. — ^३ So emended; K Bi शमलेनाङ्गमः; E Ch °नाङ्गः; P Bh °नायः; Bū °नायमः. — ^४ So emended; Bū Bi P नुलोभा°; Ch नलोभा°; E तुलोभा°; K नुलोभा अहोरात्रे; Bh नुलोभा ऽहोरात्रे; Daç. Kar. लाभा आहो. — ^५ E समा-धातां; Daç. Kar. समिधातां. — ^६ MSS. चित्वा. — ^७ The pratika of this verse occurs Kāuç. 6. 19, where Dārila designates it as कल्पजा; also Vāit. Sū. 4. 22. — ^८ D (schol.) समिध इति संनिधानात्. — ^९ D (schol.) प्रथमाह आरभ्य चीष्महानि रसवर्जमश्नाति. लवणरहितं. — ^{१०} Ch E D (schol.) स्नातकव्रतं; Ath. Paddh. adds: यस्मात्कोशादिति (xix. 72. 1) जपेत्. — ^{११} i. 18. 1. — ^{१२} K Bū Ch (sec. man.) D (text) पापलक्षणाया; D (schol.) या स्त्री पापलक्षणा अनिष्टफलसूचकं (!) चिह्नं यस्याः सा पापलक्षणा (!) दुर्भगेति केचित् । तस्या मुखं सिद्धत्युदकेन दक्षिणात्केशस्तुकादारभ्य निर्लक्ष्म्यमिति सूक्तेनान्वृचं सूक्तक्रमभेदः अर्थोत्थापनाधिकारनिवृत्त्यर्थः । तस्मादधर्मतः क्षणफलमिदं कर्म अहोमत्वादन्वृचंवचनं. — ^{१३} Ch उख्यति; E उख्यंति. — ^{१४} D (schol.) पलाशेन पात्रेण प्रकृतेन सूक्तेन. — ^{१५} D (schol.) फलीकर (!) कुङ्कुसाः (Cod.

षबुसावतक्षणानि सव्यायां पादपाष्ण्यां^१ निदधाति । २१ ।
अपनोदनापाघाभ्यामन्वीक्षं प्रतिजपति^{२, ३} । २२ । दीर्घायु-
त्वायेति^४ मन्त्रोक्तं वध्नाति^५ । २३ । ॥ ६ ॥ ॥ ४२ ॥

कर्शफस्येति^६ पिशङ्गसूत्रमरलुदराडं यदायुधम्^७ । १ ।
फलीकरणैर्धूपयति^८ । २ । अति^९ धन्वानीत्यवसाननिवे-
शनानुचरणानि^{१०} निनयनेज्या^{११} । ३ । वास्तोष्पतीयैः^{१२}

कुक्कु) . . . एवमेव वसस्य होमः । प्रत्यानयने एकमेव तत् क्षणहोमः ।
... चतुः सूक्तस्यावृत्तिः द्रव्यभेदात्. —

^१ Ch °पाष्ण्यां; D (schol.) पापलक्षणायाः. — ^२ D (schol.) आरे
ऽसावित्यपनोदनानां (i. 26. 1; cf. Kāuṣ. 14. 14) अप नः शोशुचद-
घमित्यपाघप्रतीकविकल्पो (iv. 33. 1) ऽपनोदनक्रमविधानात्. — So
K only; Ch E Bū D (text) अन्वीक्षन्प्र०; P Bh Bi अन्वीक्षं. — ^४ ii.
4. 1. — ^५ D (schol.) जंगिडमणिं जंगिडो अर्जुनः पिशाचचातनमन्त्र-
लिङ्गत्वात्. — ^६ iii. 9. 1. — ^७ D (schol.) पिशङ्गकपिलावर्णवद्गणौ
(!) दारुक (!) स्यात् । अरलुक इति प्रसिद्धाभिधानः । पिशाचनाशनं
दंडं विसृज्य (!for °मृज्य? cf. Kāuṣ. 23. 11) धारयति । भूदंडमरलु-
कदंडं (? Cod. भूदंड अ०!) संपातवंतं विमृज्य धारयतीत्येकोदशग्रहणात् ।
यदायुधं धारयति तत्संपातवंतं विमृज्य धारयति । विष्कंधदूषणं (Cod.
°भूषण). — ^८ D (schol.) विष्कंधं (!) धूपनं जुष्ट (!) धूपने मंत्रः । फली-
करणां कथितां (!) मन्त्रनियमात् दोषनाशनं. — ^९ vii. 41. 1. — ^{१०} K
(sec. man.) Ch (sec. man.) D (text and schol.) °वशान०. — ^{११} Thus
emended; MSS. (with haplographia?) °चरणानिनयनेज्या; D (schol.)
अति धन्वानीति द्वार्चं इहैव ध्रुवामित्यष्टभिर्धारयति (iii. 12. 1;
cf. Kāuṣ. 8. 23) । अति धन्वानीति कक्षादुच्यते । ईड्यायाः (!) वशाशम-
नार्थत्वात् । एवंस्थिते (Cod. एव०) निनयनानुचरणायार्थथासंख्यत्वात्
(!?) अवशानं (!) निधानदेशनिवेशनं गृहं । अवशानि (!) अनुचरणं । निवेशन-
निनयनं अनुचरणं । शान्त्यदकेन संप्रोक्षणनिनयनमुदकावर्जनं (Cod.
°निनयन०) । ईड्यायाः श्वेनदेवता मन्त्रलिङ्गात् । एवमस्य सूक्तस्य प्रयोगान्तु
गृहस्थानि श्वेनेनेज्याति धन्वानीति द्वाभ्यां होमः । पाकयज्ञतंत्रे; Ath.
Paddh. अथ बृहक्कालाकर्म उच्यते (cf. Kāuṣ. 23. 6) । अ० ध० इति उद-
पात्रमभिमन्त्र्य भूमौ निनयति । यत्र गृहं करिष्यति तत्र विघ्नं शमयति ।
श्वेनदेवतापाकयज्ञविधानेनाज्यभागांतं (MSS. सेन०) कृत्वा । . . चरं जु-
होति । भूमिस्थाने यत्र गृहं करिष्यति । अथवा नवे गृहे श्वेनयागः
कर्तव्यः. — ^{१२} For the वास्तोष्पतीयगण see Kāuṣ. 8. 23. —

कुलिजकृष्टे^१ दक्षिणतो ऽग्नेः संभारमाहरति^२ । ४ । वास्तो-
ष्पत्यादीनि^३ महाशान्तिमावपते^४ । ५ । मध्यमे गर्ते दर्भेषु^५
ब्रीहियवमावपति । ६ । शान्त्युदकशष्पशर्करामन्येषु^६ । ७ ।
इहैव ध्रुवामिति^७ मीयमानामुच्छ्रीयमाणामनुमन्त्र-
यते^{८, ९} । ८ । अभ्यज्यतेनेति^{१०} मन्त्रोक्तम्^{११} । ९ । पूर्णे^{१२} ना-
रीत्युदकुम्भमग्निमादाय प्रपद्यन्ते^{१३} । १० । ध्रुवाभ्यां^{१४} दंड-
यति । ११ । शंभुमयोभ्यां^{१५} विषन्दयति^{१६} । १२ ।

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो न
एधि ।

^१ Bū कुलिजं; D (schol.) अग्नेर्दक्षिणतः कुलीयेन (!) कर्षति; Bi has a colon here. —

^२ D (schol.) ब्रीहियवौषधिस्थूणादि संभारादि अभिमन्त्र्य स्थापयति. — ^३ D (schol.) इहैव ध्रुवामित्यादीनि (cf. Kāuṣ. 8. 23) पंचगणानां तृप्रप्रभृतीनि (!for मातृप्रभृ?) प्रतीकान्यावपते; Ath. Paddh. अत्र स्थाने इहैव ध्रुवामित्येवमादीनि चत्वारि (!) गणैः कौशिकोक्तैः (the four gaṇas beginning with the वास्तोष्पतीय, Kāuṣ. 8. 23). —

^४ D (schol.) नडमा रोहेति (xii. 2) अनुवाकं महाशान्तिमावपते (cf. Kāuṣ. 9. 6, note; 39. 27; 44. 6) ... शान्त्युदके शान्त्युदकस्योत्तरतंचवचनात्; Ath. Paddh. ततः सावित्री पुनः शं नो देवी (ii. 25. 1; cf. Kāuṣ. 9. 7) शान्त्युदकेन तेन शालां संप्रोक्षति. —

^५ D (schol.) प्रधानस्थूणागर्ते । दर्भाणामुपरि. — ^६ D (text) °शर्करामं; D (schol.) शान्त्युदक-
विरूढशर्करास्त्रावपति; Ath. Paddh. अन्येषु स्थूणागर्तेषु प्रक्षिपति. —

^७ iii. 12. 1. — ^८ K P Bh D (text) नीयमानाम्; D (schol.) मध्य-
मस्थूणां; Ath. Paddh. मीयमानां शालां. — ^९ Ch °क्षीयमाणामनु. —

^{१०} K P Bh भ्यज्यतेति; Ch ऽभ्यज्यतेति; iii. 12. 6. — ^{११} D (schol.) वंश-
मारोपयति; Ath. Paddh. स्थूणावंशवारोपयति (Cod. °वंशारो!). —

^{१२} iii. 12. 8. — ^{१३} D (schol.) एकया उदकपूर्णघटं गृह्णाति । उत्तर-
याग्निं ताभ्यामग्रस्थिताभ्यां सर्वाणि मानुष्याणि गृहं प्रविशति; Ath. Paddh.

एकया उदकुम्भसहितां पत्नीमनुमन्त्रयते । गृहे प्रविशति । यजमानपुरुषो
ऽग्निं गृहीत्वा अन्ये प्रविशन्ति । एकैकांगकर्मत्वात् । अत एवाविधिकर्मत्वात्. —

^{१४} Ath. Paddh. इहैव ध्रुवामिति द्वाभ्यामृग्भ्यां (iii. 12. 1, 2) वृष्टिं कारयति. —
^{१५} i. 5. 1; 6. 1; cf. schol. to Kāuṣ. 9. 1. — ^{१६} D (schol.) उदकेन
क्षेदयति गृहभुवं; Ath. Paddh. उदकुम्भं गृह आक्कादयति. —

यत्त्वेमहे^१ प्रति नस्तज्जुषस्व चतुष्पदो द्विपद आ वे-
शयेह^२ ॥

अनमीवो^३ वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन^४ ।

सखा सुशेव एधि न इति^५

वास्तोष्पतये क्षीरौदनस्य जुहोति । १३ । सर्वान्नानि
ब्राह्मणाभोजयति । १४ । मङ्गल्यानि^६ । १५ । ये अग्नय
इति^७ क्रव्यादनुपहत इति पालाशं^८ बध्नाति । १६ । जु-
होति^९ । १७ । आदधाति^{१०} । १८ । उदञ्चनेनोदपात्र्यां^{११}
यवानङ्गिरानीयोल्लोपम्^{१२} । १९ । ये अग्नय^{१३} इति पाला-
श्या दर्व्या मन्थमुपमथ्य काम्पीलीभ्यामुपमन्थनी-
भ्याम्^{१४} । २० । शमनं च । २१ । ॥ ७ ॥ ॥ ४३ ॥

य आत्मदा इति^{१५} वशाशमनम्^{१६} । १ । पुरस्तादग्नेः

^१ Thus emended ; MSS. यत्त्वेमहे. — ^२ Cf. RV. vii. 54. 1 ; TS. iii. 4. 10. 1 ; Çāṅkh. Çr. ii. 16. 1 ; Pār. Gr. iii. 4. 7 ; Âçv. Gr. ii. 9. 9 ; Çāṅkh. Gr. ii. 14. 5 ; iii. 4. 8 ; Gobh. iv. 7. 32 ; Mantrabrahmaṇa ii. 6. 1 ; Ath. Paddh. designates this and the next verse as शाखायिकीये ऋचि; also as कल्पजे. — ^३ K P Ath. Paddh. अनामीवा. — ^४ Ch ०विश. — ^५ Cf. RV. vii. 55. 1 ; Nirukta 10. 17 ; Pār. Gr. iii. 4. 7 ; Çāṅkh. Gr. iii. 4. 7. — ^६ D (schol.) ब्राह्मणस्वस्तिवाचनं । बहुधान्यबहुपुत्रआयुष्व-
वर्चस्वित्यादि (!) । बलादारकादीन्यपि (Cod. ०नेपि) वाचयेयुः. — ^७ iii. 21. 1. — ^८ Bū पलाशं ; D (schol.) सप्त ऋग्भिः । पालाशमार्णं बध्नाति ।
यदि जीयात् क्रव्यादनुपहतः विनाशयेति (! ?). — ^९ D (schol.) अथवा-
त्रैव निमित्त (!) जुहोत्याज्यं. — ^{१०} D (schol.) अत्रैव. — ^{११} E Bi Ch
(sec. man.) D (text) ०दकपात्र्यां. — ^{१२} E P ०योर्लोपं ; D (schol.)
उल्लोपं आलोपात्र्या (! for आलोड्य पात्र्यां ?) यवां जुहोति । क्रव्यादनुपहत
इत्येवं. — ^{१३} K D (text) अग्नय ; iii. 21. 1. — ^{१४} D (schol.) पूर्वत्रैव
निमित्तप्रतीकग्रहणं सक्तार्थं. — ^{१५} iv. 2. 1. — ^{१६} D (schol.)
वशाया अतश्चार्थतस्तद्विनियोगः शांतत्वात् ... वशा गौर्या गर्भं न गृ-
ह्णाति तस्या दोषशमनार्थं पाकयज्ञिकं तत्रं. —

प्रतीचीं धारयन्ति^१ । २ । पश्चादग्नेः प्राङ्मुख उपविश्या-
न्वारब्धायै^२ शान्त्युदकं करोति^३ । ३ । तत्रैतत्सूक्तमनुयोजय-
ति^४ । ४ । तेनैनामाचामयति च संप्रोक्षति च^५ । ५ । तिष्ठन्ति-
ष्ठन्तीं महाशान्तिमुच्चैरभिनिगदति^६ । ६ । य ईशे पशुपतिः
पशूनामिति^७ हुत्वा^८ वशामनक्ति शिरसि ककुदे जघनदेशे
। ७ । अन्यतरां स्वधितिधारामनक्ति^९ । ८ । अक्तया^{१०} वपामु-
त्वनति । ९ । दक्षिणे पार्श्वे दर्भाभ्यामधिक्षिपत्यमुष्मै त्वा
जुष्टमिति यथादेवतम्^{११} । १० । निस्सालामित्युल्मुकेन^{१२}
त्रिः^{१३} प्रसव्यं परिहरत्यनभिपरिहरन्नात्मानम्^{१४} । ११ । द-
र्भाभ्यामन्वारभते^{१५} । १२ । पश्चादुत्तरतो ऽग्नेः प्रत्यक्शीर्षी-
मुदकपादी^{१६, १७} निविध्यति^{१८} । १३ । समस्यै तन्वा भवेत्य-

^१ D (schol.) आज्यभागांते पूर्वस्मिन्देष्टे अग्नेः पश्चान्मुखीं धारयति प्रैषकृता. — ^२ D (schol.) वशानयनादुपविश्येतिवचनं (Cod. °विष्य°). — ^३ Cf. Kāuṣ. 53. 6. — ^४ D (schol.) तस्मिन् शान्त्युदके एतच्च आत्मदा (iv. 2. 1) इति. — ^५ D (schol.) तेन शान्त्युदकेनैतां न कारयितारं... — ^६ D (schol.) तां तिष्ठन् मूर्ध्नी ऽवस्थितस्तिष्ठतीं वशां कृत्वा महाशान्तिमुच्चैः प्रकर्षेण अभिनिगदनादिकश्रुत्या; cf. Kāuṣ. 9. 6, note; 39. 27; 43. 5. — ^७ ii. 34. 1. — ^८ E inserts here जुष्टमिति यथादेवतम्; cf. sū. 10. — ^९ D (schol.) उभयधारायाः कुरिकायाः अन्यतरां धारां प्रक्षिपति. — ^{१०} K P Bi D (text) उक्तया; D (schol.) अक्षितया (! for अधिक्षिपत्या?) धारया वशायाः वपामुद्धरति. — ^{११} D (schol.) वशाया (Cod. वशा) दक्षिणे पार्श्वे दर्भाभ्यामाहन्ति प्रजापतये त्वा जुष्टमधिक्षिपामीति. — ^{१२} ii. 14. 1. — ^{१३} Bū Ch °त्रिष्रः. — ^{१४} D (schol.) वशां परिहरति । प्रसव्यं आत्मनो वशां पश्चांतरेणोल्मुकहरणं । ... परिहार्यं वशां संस्कार्यत्वात्. — ^{१५} D (schol.) शामित्रदेशं नीयमानां पश्चादवस्थितां दर्भाभ्यां स्पृशति । परिभोजनीयाभ्यां. — ^{१६} Ch (prim. man.) °शीर्षी; P Bh °शीर्ष; D (schol.) पश्चिमशिरसाम(!). — ^{१७} D (text and schol.) °पादां. — ^{१८} D (schol.) पातयति. —

न्यतरं दर्भमवास्यति^१ । १४ । अथ प्राणानास्थापयति प्र-
जानन्त इति^२ । १५ । दक्षिणतस्तिष्ठन्नक्षोहणं जपति^३ । १६ ।
संज्ञप्रायां जुहोति

यद्वशा मायुमक्रतोरो^४ वा पडिभराहत^{५ ६} ।

अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वंहस इति^७ । १७ ।

उदपात्रेण पत्न्यभिब्रज्य मुखादीनि गात्राणि प्रक्षा-
लयते । १८ । मुखं शुन्धस्व देवयज्याया इति । १९ । प्रा-
णानिति नासिके^८ । २० । चक्षुरिति चक्षुषी । २१ । ओ-
चमिति कर्णौ । २२ । यत्ने क्रूरं यदास्थितमिति^९ समन्तं
रज्जुधानम्^{१०} । २३ । चरित्राणीति पादान्समाहृत्य^{११} । २४ ।
नाभिमिति नाभिम् । २५ । मेढ्रमिति मेढ्रम् । २६ । पा-
युमिति पायुम् । २७ । यत्ने क्रूरं यदास्थितं^{१२} तच्छुन्धस्वे-
त्यवशिष्टाः^{१३} पार्श्वदेशे ऽवसिच्य यथार्थं व्रजति^{१४} । २८ ।

^१ D (schol.) घाभ्यां दर्भाभ्यां वशान्वारब्धा (Cod. वशामन्व०) तयो-
रन्यतरं (!) दर्भविधिः कार्यः । वशाया अधः क्षिपति. — ^२ ii. 34. 5. —

^३ D (schol.) मार्यमाणाया दक्षिणत ऊर्ध्वः सन् रक्षोहणमनुवाकं (the
anuvāka beginning with viii. 3. 1; cf. Kāuṣ. 8. 25) जपति । ... संज्ञ-
प्यमानायां. — ^४ Bū E मायुनक्र०; Ch Bi P Bh मायुमक्र०; D cites only
the pratika यद्वशा मायुरिति (!). — ^५ K Ch E पांङ्ग०. — ^६ Bū Ch

(sec. man.) °हतः. — ^७ Cf. TS. iii. 1.4.3; Kāty. Ār. xxv. 9.12; Çāṅkh.
Ār. iv. 17.10; Gobh. iii. 10. 28; Mantrabr. ii. 2. 8. — ^८ D (schol.) प्राणा-
निति नासिकाप्राणान् शुन्धस्व देवयज्याया इति (so also the following
passages are filled out) सर्वत्रोदकः साकांक्षत्वात् । यथार्थमुदकानिति व-
चनात् (Kāuṣ. 8. 22). — ^९ D (schol.) शुंघस्व देवयज्यायै; cf. VS. vi. 15 fg. —

^{१०} D (schol.) ग्रीवाया बंधनस्थानं (Cod. बंधनं) समन्तं सर्व इत्यर्थः. —

^{११} D (schol.) एवं पादानिकीकृत्य प्रक्षालयति सकृत्. — ^{१२} Cf. VS.
vi. 15 f. — ^{१३} D has a colon here, though it continues the sūtra

to व्रजति; so also K P Bh. — ^{१४} D (schol.) ततः शुंघस्व देवयज्याया
इति अनेनावशिष्टा अपः (Cod. आपः) पार्श्वदेशे ऽवसिच्य कर्ता यथाप्रयो-
जनमवश्यकार्यार्थं गच्छति. —

वपाश्रपण्यावाज्यं^१ सुवं स्वधितिं दर्भमादायाभिब्रज्यो-
 ज्ञानां^२ परिवर्त्मानुलोमं नाभिदेशे दर्भमास्तृणाति^३। २९।
 ओषधे चायस्वेनं स्वधिते मैत्रं हिंसीरिति^४ शस्त्रं प्रयच्छ-
 ति। ३०। इदमहमामुषायणस्यामुषाः^५ पुत्रस्य प्राणा-
 पानावपकृन्तामीत्यपकृत्य^६। ३१। अधरप्रवस्केन लोहि-
 तस्यापहत्य। ३२। इदमहमामुषायणस्यामुषाः^७ पुत्रस्य
 प्राणापानौ निखनामीत्यास्ये^८ निखनति। ३३। वपया
 द्यावापृथिवी प्रोर्णुवाथामिति^९ वपाश्रपण्यौ वपया प्र-
 छाद्य^{१०}। ३४। स्वधितिना प्रकृत्योक्त्य। ३५। आव्रस्क-
 मभिघार्य^{११}। ३६। वायवे^{१२} स्तोकानामिति दर्भायं प्रा-
 स्यति^{१३}। ३७। प्रत्युष्टं रक्ष इति^{१४} चरुमङ्गारे^{१५} निदधाति। ३८।

^१ D (schol.) ययोः शाखयोः स्थापिता वपा श्रयते वपाश्रपण्यौ. — ^२ K P Bū ०तिब्रज्यो. — ^३ D (schol.) शामित्रे (Cod. ०त्रं) वशामुत्तानां कृत्वा. —

^४ Bi ०स्त्रिणाति; D (schol.) लोमानुगतां नाभिलक्षिते देशे वशामि-
 खमास्तृणाति. — ^५ Cf. VS. iv. 1; v. 42; Kāty. Cr. v. 2. 15; Âçv.
 Gr. i. 17. 8; Çāṅkh. Gr. i. 28. 12; Pār. Gr. ii. 1. 10; Gobh. ii. 9.

14; Mantrabr. i. 6. 5; Kāuç. 92. 18. — ^६ K Bū Bh ०ममुषायणस्या. —

^७ D (schol.) प्रथमेन मंत्रेण नाभिदेशं क्षिणति. — ^८ K Bū ०पहतोदम;

E ०पहति इदम; P Bi ०पतीदम. — ^९ K Bū Bh D (schol.) ०ममुषाय-

णस्या; cf. Kāuç. 47. 22; also AV. x. 5. 36, etc. — ^{१०} So E alone; K P Bū

Bh Bi Ch आस्येने; D (text) आस्येन; D (schol.) स दर्भेण दर्भस्याधरेण

(Cod. ०धारेण) खंडेन लोहितं स्पृष्ट्वा (Cod. खंडितलोहितं स्पृष्ट्वा) द्वितीयेन

मंत्रेण दर्भखंडं लोहितलिप्तं स्नेह्यश्रपणे निहितं। आश्रयानं (!) वा इतरश-

ब्दस्य गतिवचनात्. — ^{११} Bū Ch प्रोर्णुवाथाम; cf. VS. vi. 16^d. —

^{१२} D (schol.) वपाश्रपण (!) एवैकशाखाद्विशाले पूर्वच गृहीते। वपया प्र-

च्छाद्य. — ^{१३} D (schol.) यस्माद्देशात् वपामुद्धृत्य (Cod. वपोद्धृत्य) तं

(? Cod. त्रं) देशमभिघारयति. — ^{१४} K P Bū वायोवे; Bū चायोवे. —

^{१५} Thus emended; K प्राश्रयति; Ch प्राश्राति; E प्रश्राति; P Bi Bh

प्राश्रति; D (schol.) to the entire sūtra, अयौ नाभिदेशनिहितं दर्भायं

अनियते देशे क्षिपणमेवं. — ^{१६} Cf. VS. i. 7; TS. i. 1. 2. 1 etc.; Kāuç.

3. 9. — ^{१७} So only E D (schol.); K Bi Bū Ch चरुमेगारे; P Bū चरु-

मेगारे; D (text) चरामंगारे. —

देवस्त्वा सविता अपयत्विति अपयति । ३९ । सुशृतां^१
करोति । ४० । ॥ ८ ॥ ॥ ४४ ॥

यद्यष्टापदी स्याद्गर्भमञ्जलौ सहिरण्यं सयवं वा य आ-
त्मदा इति^२ खदायां^३ अरत्नावमौ सकृज्जुहोति । १ । वि-
शस्य समवत्तान्यवद्येत् । २ ।

हृदयं जिह्वा श्येनश्च दोषी पार्श्वे च तानि षट् ।

यकृद्वृक्कौ गुदश्रोणी^४ तान्येकादश देवतानि^{५,६} । ३ ।

दक्षिणः कपिललाटः सव्या श्रोणिर्गुदश्च यः ।

एतानि त्रीणि अङ्गानि स्विष्टकृद्भाग एव^७ । ४ ।

तदवद्यं^८ प्रज्ञातानि अपयेत् । ५ । होथन्धिर्विदेवतानाम-
वद्येत्^९ । ६ । सकृत्सकृत्सौविष्टकृतानाम् । ७ । वपायाः
समिद्ध^{१०} ऊर्ध्वा अस्येति^{११} जुहोति । ८ । युक्ताभ्यां तृती-
याम् । ९ । आनुमतीं^{१२} चतुर्थीम् । १० ।

जातवेदो वपया गच्छ देवांस्त्वं हि होता प्रथमो बभूव^{१३} ।

^१ D (text) सुशृतं. — ^२ iv. 2. 1. — ^३ D (schol.) खदा गर्तः. —
^४ Ch गुदं. — ^५ All MSS. except D, देवतानि. — ^६ Cf. Kāty. Çr.
vi. 7. 6; D (schol.) तान्येकादशान्यंगानि । अन्यतरयोर्द्वयोः श्रोण्योः । स्वि-
ष्टकृत्संयोगादेकादशत्वं; the last pāda is hypercatalectic. — ^७ D (schol.)
एवंयोगाद्देवता (Cod. एवयोगादे०) भुङ्क्ते । अतश्च (Cod. अनश्च) द्विदेवता-
नामपि हविः । एतेषां संप्रत्ययवृत्त्योर्भेदः एकादशत्वात् । दक्षिणकपिललाटो
बाहुः सव्यश्रोणी सविथनी गुहश्च एतानि त्रीणि व्यंगसंज्ञानि वितानव-
त्पेतानि...; the last pāda is catalectic. — ^८ So all MSS; is the
word to be emended to अवदाय or अवदाय? D (schol.) सचिह्नानि
अपयेत् । एकस्यां स्थान्यां अवद्यति देवतानि (!) आविःकृताणि चेति यथा
स्यात्. — ^९ MSS. ०अपयेद्वोष्यं; D (schol.) हवनकाले हृदयादिभिः द्वि-
द्विरवखंडयेत्. — ^{१०} K Bū E P Bī समिध. — ^{११} v. 12. 1 (et al.);
27. 1. — ^{१२} D (schol.) अनुमतिः सर्वमित्यनया, vii. 20. 6. — ^{१३} Bū K
(prim. man.) बभूव. —

घृतस्याग्ने तन्वा^१ सं भव सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः

स्वाहा^२ । ११ ।

ऊर्ध्वं नभसं मारुतं गच्छतमिति वपाश्रपण्यावनुप्रहरति

। १२ । प्राचीमेकपृङ्गा^३ प्रतीचीं द्विपृङ्गाम्^४ । १३ । पित्र्येषु

वह वपां जातवेदः पितृभ्यो यच्चैतान्वेत्य^५ निहितान्प-

राके ।

मेदसः कुल्या उप तान्स्रवन्तु^६ सत्या एषामाशिषः

सन्तु कामाः^७

स्वाहा स्वधेति वपायास्त्रिजुहोति^८ । १४ । समवन्तानाम्^९ । १५ । स्थालीपाकस्य सम्राडस्यधिश्रयणं नाम

सखीनामभ्यहं^{१०} विश्वा आशाः साक्षीय । कामो ऽसि

कामाय त्वा सर्ववीराय सर्वपुरुषाय सर्वगणाय सर्वका-

भाय जुहोमि^{११} ।

अन्वद्य नो ऽनुमतिः^{१२} पूषा सरस्वती मही ।

यत्करोमि तदृध्यताम-

नुमतये स्वाहेति जुहोति । १६ । क इदं कस्मा अदात्का-

^१ Ch E तन्वाः; P Bh तन्वः; K तन्व१. — ^२ Pādas ab occur in TS. iii. 1. 4. 4; D (schol.) स्वाहाकारान्त्या सकृदाज्यं जुहोति. — ^३ Ch E D (text) प्राचीनमे०; D (schol.) प्रागग्रम्. — ^४ K Ch E द्विःपृ०; D (schol.) to the entire sūtra, अग्नी क्षिपति. — ^५ P Pi Bū यच्चैतान्. —

^६ K P Bi Bū Bh ताः; Ch ता; E तां. — ^७ Cf. VS. xxxv. 20; Āçv. Gr. ii. 4. 13; Çāṅkh. Gr. iii. 13. 3; Pār. Gr. iii. 3. 9; Gobh. iv. 4. 22; Mantrabr. ii. 3. 16; Kāuç. 84. 1. — ^८ D (schol.) इमं यमेति (xviii. 1. 60) वसाय (I for यमाय?) चतुर्थीमिति. — ^९ D (schol.) समवन्तेभ्यः जुहोति. — ^{१०} So emended after Ch E सखिनामभ्यहं; KBū Bi P सखिनामव्यहं. — ^{११} So Ch only; the rest जुहोति. — ^{१२} Cf. vii. 20. 1.

मस्तदये यदन्नं पुनर्मैत्विन्द्रियमिति^१ प्रतिगृह्णाति । १७ ।
उत्तमा सर्वकर्मा^२ । १८ । वश्या^३ पाकयज्ञा व्याख्या-
ताः । १९ । ॥ ९ ॥ ॥ ४५ ॥

उतामृतासुः शिवास्त^४ इत्यभ्याख्याताय प्रयच्छति^५ । १ ।
द्रुघणशिशो^६ रज्ज्वा बध्नाति । २ । प्रतिरूपं पलाशयोलो-
हहिरण्यानाम्^७ । ३ । येन सोमेति^८ याजयिष्यन्सारूपव-
त्समन्नाति^{९, १०} । ४ । निधने यजते^{११} । ५ । यं याचामि यदा-
शसेति^{१२} याचिष्यन्^{१३} । ६ । मन्त्रोक्तानि पतितेभ्यो देवाः
कपोत ऋचा कपोतममूहेतिरिति^{१४} महाशान्तिमाव-

^१ D (schol.) क इदमिति द्वे । कामस्तदय इति सूक्तं । यदन्नमिति सूक्तं । पुनर्मैत्विन्द्रियमित्येको; iii. 29. 7, 8; xix. 52. 1; vi. 71. 1; vii. 67. 1. — ^२ Ch E P Bi सर्वकामा; D (text) सर्वकर्मासु (!); D (schol.) पुनर्मैत्विन्द्रियमिति (vii. 67. 1) यं (!) सर्वकर्म यावति विधिकर्माणि सर्वाण्यस्यां भवति विधिकर्माणि. — ^३ So Ch (prim. man.) D (text); Ch (sec. man.) and the rest वशया; D (schol.) अनया वश्या पशुपाकयज्ञाः कथिता वेदितव्या इति. — ^४ v. 1. 7; vii. 43. 1 (et al.). — ^५ D (schol.) प्रतिषिद्धकर्मकर्तृत्वेनाभिज्ञस्तः अभ्याख्यातः तस्मै मंथनौ (! for मंथौदनौ? cf. Kāuṣ. 7. 7) प्रयच्छति प्रायश्चित्तं. — ^६ D (schol.) द्रुघणं रथकारोपस्करः । द्रुममयो घनः (cf. Nirukta 9. 23). — ^७ D (schol.) द्रुघणशिशः सदृशः पालाशः (!) प्रसिद्धः । अयः कृष्णलोहं । ताम्रं हिरण्यं सुवर्णमेतेभ्यः द्रुघणशिर इव कृत्वा बध्नाति । अभ्याख्यातप्रायश्चित्तं. — ^८ vi. 7. 1. — ^९ D (schol.) आर्त्विज्यं करिष्यन्. — ^{१०} D (schol.) adds: आज्यतन्त्रेण याजनकृतमेनः स्पृशति । आ नो भरेत्यनुक्ता (v. 7. 1) येन सोमेति अस्य विधाने क्रमभेदः किमर्थं उच्यते । आ नो भरेत्यस्य यत्रतत्रस्थस्य सूक्तं संप्रत्ययार्थं । नास्य ग्रहणमा ग्रहणादि(ति) निवृत्तिः (cf. Kāuṣ. 8. 21). — ^{११} D (schol.) याजनसमाप्तौ यजते सोमो देवता मन्त्रलिङ्गात् । नादित्यादिभ्यो नैघटुकत्वात्. — ^{१२} D (schol.) यं याचामीत्यत आरभ्य सूक्तशेषेण (v. 7. 5-10) यदाशसेति द्वे (vii. 57. 1, 2). — ^{१३} P Bh याचयिष्यन्; D (schol.) प्रार्थं करिष्यन् . . . अनयोरभ्यन्तरेण प्रतिग्रहकृतमेनः स्पृशति । निधने याचनवचनात्. — ^{१४} vi. 27. 1; 28. 1; 29. 1. —

पते^१ । ७ । परीमे ऽग्निमित्यग्निं^२ गामादाय निशि कार-
यमाणस्त्रिः शालां परिणयति^३ । ८ । परो ऽपेहि यो न
जीव इति^४ स्वप्नं दृष्ट्वा मुखं विमार्ष्टि^५ । ९ । अतिघोरं दृष्ट्वा
मैश्रधान्यं पुरोडाशमन्याशायां^६ वा निदधाति । १० ।
पर्यावर्त इति^७ पर्यावर्तते^८ । ११ । यत्स्वप्न^९ इत्यशित्वा
वीक्षते^{१०} । १२ । विद्या ते स्वप्नेति^{११} सर्वेषामप्ययः । १३ । नहि
ते अग्ने तन्व^{१२} इति ब्रह्मचार्याचार्यस्यादहन उपसमाधाय
चिः^{१३} परिक्रम्य पुरोडाशं जुहोति^{१४} । १४ । त्रिरात्रमपर्याव-

^१ D (schol.) मंचोक्तार्थं उलूककपोताः तेभ्यः अनुचितदेशगतेभ्यो यद-
शर्मांतं (!) निष्क्रियायेदमुच्यते । ... कृत्याप्रतिहरणवत् । तं तुल्यनिर्देशश्चो-
भयोः समानकर्मत्वात् । विषये (! for विश्वे; cf. Kāuṣ. 8. 10) यथान्त-
रमिति तस्मादयतः प्रोक्षन्नित्यादि- (Kāuṣ. 39. 8) कृत्याप्रतिहरवन्मा भू-
दिति (cf. 39. 9, end) अस्मात्. — ^२ vi. 28. 2. — ^३ D (schol.)
कारयमाणो ऽग्निं गां चाददाति (Cod. च०) । मंत्रस्तं कर्तुः सामर्थ्यात् ।
निशीत्यवयवग्रहणं कृत्याप्रतिहरणं ग्रंथस्य निश्चयमुच्य (Kāuṣ. 39. 8)
इत्यादि मा भूदित्यकस्मात् (cf. 39. 9, end) कर्तुः सोमो यस्या (!) मंचोक्ता-
नि पतनं. — ^४ vi. 45. 1; 46. 1; these and the following pratikas
occur in the दुःस्वप्ननाशनगण, in the gaṇamālā (Ath. Pariṣ. 34. 8):
दौष्षड्यं दौर्जीवित्यं परो ऽपेहि यो न जीवो ऽसि पर्यावर्ते दुष्षड्याद्य-
त्स्वप्ने अन्नमश्नामि यो न स्तायद्दिप्सति यो नः सुप्तां जायतो यन्ने मनसो
दुष्षड्यं काम स्वप्नं सुप्ता विद्य तेति (!) त्रयः पर्याया दुःस्वप्ननाशनानि॥८॥
The pratikas are; iv. 17. 5; vi. 45. 1; 46. 1; vii. 100. 1; 101. 1; 103.
1, 2; ix. 2. 2, 3; x. 3. 6; vi. 46. 2 or xvi. 5. 1-3. — ^५ Ch E अन्याशा-
लायां; D (schol.) शत्रुक्षेत्रे वा मंत्रलिङ्गात् । यथासंख्यं विमार्जनेन योगः ।
ग्रहणस्यान्यार्थ(त्वा)त् । सांग्रामिकवत्; cf. sū. 14, note. — ^६ vii. 100. 1. —
^७ D (schol.) येन पार्थ्वेन सुप्तेन दृष्टः ततो ऽन्येन पार्थ्वेन श्रुते । नहि ते अन्न
तन्व (vi. 49. 1) इत्युक्ता वा पर्यावर्तते इत्यस्योच्यते स्वप्नसामान्यात्. —
^८ vii. 101. 1. — ^९ K मोक्षते; D (schol.) मंत्राति निहालयते । (! for
निद्रां लभते?) अन्नमिव भुक्ता. — ^{१०} vi. 46. 2 (or xvi. 5. 1); D
(schol.) अस्व पर्यायस्य (cf. the end of the दुःस्वप्ननाशनगण, above sū. 9,
note) सर्वाणि स्वप्नप्रायश्चित्तानि भवन्ति। अनुक्रमभेदविशेषसामान्यादेव. —
^{११} vi. 49. 1. — ^{१२} Bū Bh त्रिष्य०. — ^{१३} D (schol.) जुहोतिग्रहणं
अन्याशायां वा निदधातीति मा भूत्. —

तमानः शयीत^१। १५। नोपशयीतेति^२ कौशिकः। १६। स्नानी-
याभिः^३ स्नायात् । १७। अपर्यवेतव्रतः प्रत्युपेयात्^४। १८।
अवकीर्णने^५ दर्भशुल्बमासज्य यत्ते^६ देवीत्यावपति^७। १९।
एवं संपातवतोदपात्रेणावसिच्य^८। २०। मन्त्रोक्तं शान्त्यु-
दकेन संप्रोक्ष्य^९। २१। सं समिदिति^{१०} स्वयंप्रज्वलिते
ऽग्नौ^{११}। २२। अग्नी रक्षांसि सेधतोति^{१२} सेधन्तम्^{१३}। २३।
यदस्मृतीति^{१४} संदेशमपर्याय^{१५}। २४। प्रत्नो हीति^{१६} पाप-
नक्षत्रे जाताय मूलेन^{१७}। २५। मा ज्येष्ठं तृते देवा इति^{१८}
परिविहितपरिविविदानाबुदकान्ते मौञ्जैः पर्वसु बद्धा पि-
ञ्जलीभिरास्त्रावयति^{१९}। २६। अवसिञ्चति। २७। फेनेषूत-

^१ D (schol.) गुरुपाश्वेनेत्यर्थः। आदहनाभिमुखो (Cod. °खा) गौरवात्।
आदहनसमीप उपशब्दात्. — ^२ D (schol.) तस्मान्नोत्रेणाभिधानं कृतः अशु-
चित्वात्. — ^३ K Bū Ch E D (text) स्नानीयाभिः; D (schol.) अपो दि-
व्या (vii. 89. 1, et al.) इत्यासां. — ^४ D (schol.) असमाप्नब्रह्मचार्यं (Cod.
असमाप्न) पुनरुपनयनं कारयेत्. — ^५ Ch अवीकर्णे. — ^६ vi.
63. 1. — ^७ D (schol.) ग्रीवायां आवपति। ब्रौहियवतिलानां अन्यतमं
विकल्पेन (cf. Kāuṣ. 7. 5). — ^८ D (schol.) यत्ते देवीति सूक्तेन . . .
उदपात्रे दर्भशुल्बमेवासज्य (Cod. °सच्य) ग्रीवायामावपति. —
^९ D (schol.) शुल्ब इत्युदकेनोपसिच्य। यत्ते देवीत्यत्र विमोक्त उक्तसं
करोति। तत्ते वि ष्यामीति (vi. 63. 1°) पूर्वं शान्त्युदकेनोपसिच्य ग्री-
वायां शुल्बं . . . — ^{१०} vi. 63. 4. — ^{११} D (schol.) अनया यदि
काष्ठैर्विनांगारावस्थं ज्वलति तत अप्यौ सकृज्जुहोति. — ^{१२} viii. 3. 26. —
^{१३} D (text and schol.) अग्नी रक्षांसि सेधतोति सेधं (!) हस्तं तमिवा-
ग्निमुपतिष्ठते. — ^{१४} vii. 106. 1. — ^{१५} D (schol.) अग्निमुपतिष्ठते. —
^{१६} vi. 110. 1. — ^{१७} D (schol.) मूलेन कर्म व्याख्यातं मूलवा (!) फलवानिति
एत (!) मूलजातस्येदमेव पापनक्षत्रेणात् ज्येष्ठादीनि पापनक्षत्राणि. — ^{१८} vi.
112. 1; 113. 1. — ^{१९} Ch E D (text) °परिविविदानानु°; D (schol.)
परिविहितः (!for °वित्तिर्ज्येष्ठः?) परिविविदानः कनीयान्परिणीतः (Cod.
एतः) ज्येष्ठेनापरिणीतः . . . उदकसमीपे मौञ्जैः पाशैः शरीरसंधिषु बद्धा
संपाताभिरङ्घ्रिपिञ्जलीभिरास्त्रावयति . . . —

रान्पाशानाधाय नदीनां फेनानिति^१ प्रस्नावयति^२ । २८ ।
 सवैश्च प्रविश्यापां सूक्तैः^३ । २९ । देवहेडनेन^४ मन्त्रो-
 क्तम्^५ । ३० । आचार्याय^६ । ३१ । उपदधीत^७ । ३२ । खदा-
 शयस्यावपते^८ । ३३ । वैवस्वतं यजते^९ । ३४ । चतुःशरावं
 ददाति^{१०} । ३५ । उत्तमर्णे मृते तदपत्याय प्रयच्छति^{११} । ३६ ।
 सगोत्राय^{१२} । ३७ । श्मशाने निवपति^{१३} । ३८ । चतुष्पथे
 च^{१४} । ३९ । कक्षानादीपयति । ४० । दिवो नु मामिति^{१५}
 वीध्रबिन्दून्प्रक्षालयति^{१६ १७} । ४१ । मन्त्रोक्तैः स्पृशति^{१८} । ४२ ।
 यस्योत्तमदन्तौ पूर्वौ जायेते यौ^{१९} व्याघ्रावित्यावपति । ४३ ।
 मन्त्रोक्तान्दंशयति^{२०} । ४४ । शान्युदकशृतमादिष्टानामाश-^{२१}

^१ vi. 113. 2°. — ^२ D (schol.) नदीफेनेषु तान्मौजान्पाशानास्था-
 पयति (Cod. तन्मौ°) । कथं उत्तरोत्तरपाशयोर्यन्त्रं (? Cod. °पाशोय-
 र्यन्त्रं?) पाशमित्यशेषकिल्बिषप्रवणस्य (Cod. °वाणस्य?). — ^३ D
 (schol.) अंबयो यन्तीति गणः (i. 4. 1, etc.; cf. Kāuṣ. 7. 14, note) नि-
 वेशनं प्रविश्य कर्तास्नावयति. — ^४ D (schol.) यद्देवा देवहेडनमिति
 सर्वोऽनुवाकनाम्नाभिधानात्; vi. 114. 1 fg.; cf. Kāuṣ. 60. 7. — ^५ D
 (schol.) कुर्यादिति शेषः । ... मेदस्वता सुचाज्यं जुहोति (cf. vi. 114. 3)
 गार्हपत्ये मातापित्रोश्चित्यामारोप्यमानयोः जेहींसिमेति (for जिहिंसिमे-
 ति? cf. vi. 120. 1) लिंगात्. — ^६ D (text and schol.) आचार्याय च ।
 मन्त्रोक्तं कुर्याद्वचनाच्चतुर्थनिर्देशादिति गार्हपत्ये अथ जीवति स्यात्. —
^७ D (schol.) हविषामन्यतमं जुहुयात् । देवहेडनेन. — ^८ D (schol.)
 खदायां (? Cod. वेदायं) शेति (Cod. °ति) यद्धान्यं (Cod. °धान्यं). — ^९ D
 (schol.) विवस्वते खदाशयचरं कुर्यात्. — ^{१०} D (schol.) खदाशयधान्यस्य...
 ब्राह्मणाय दद्यात् । ... खदाशयस्य कर्माणि त्रीणि... आवापादीनि. —
^{११} D (schol.) देवहेडनेन अभिमन्त्र्य. — ^{१२} D (schol.) अपत्याभावे. —
^{१३} D (schol.) सगोत्राभावे. — ^{१४} D (schol.) श्मशानाभावे. —
^{१५} vi. 124. 1. — ^{१६} K P Bū Bi °ते. — ^{१७} D (schol.) विगताध्र-
 बिन्दून् पतितान् शरीरे प्रक्षालयति द्वाभ्यां. — ^{१८} D (schol.) अथवा
 वृक्षोत्पतितैः फलीः आम्नादिभिः (Cod. आम्ना°). — ^{१९} vi. 140. 1. —
^{२०} D (schol.) ब्रौह्मादीन्. — ^{२१} ब्रौह्मादीनामन्यतमं. —

यति।४५। पितरौ च।४६। इदं यत्कृष्ण^१ इति कृष्णशकुनिना-
धिक्षिप्तं^२ प्रक्षालयति। ४७। उपमृष्टं^३ पर्यगमि करोति। ४८।
प्रतीचीनफल^४ इत्यपामार्गध्मे ऽपामार्गीरादधाति^५। ४९।
यदर्वाचीनमित्याचामति^६। ५०। यत्ते भूम^७ इति विखनति
। ५१। यत्त ऊनमिति^८ संवर्पाति^९। ५२। प्रेहि प्र हरेति का-
पिञ्जलानि^{१०} स्वस्त्ययनानि भवन्ति। ५३।

प्रेहि प्र हर वा दावान्गृहेभ्यः^{११} स्वस्त्ये।

कपिञ्जल प्रदक्षिणं शतपञ्चाभि नो वद ॥

भद्रं वद दक्षिणतो भद्रमुत्तरतो वद।

भद्रं पुरस्तान्नो वद भद्रं पश्चात्कपिञ्जल ॥

शुनं^{१२} वद दक्षिणतः शुनमुत्तरतो वद।

शुनं पुरस्तान्नो वद शुनं पश्चात्कपिञ्जल ॥

भद्रं वद पुत्रैर्भद्रं वद गृहेषु च^{१३}।

भद्रमस्माकं वद भद्रं नो अभयं वद ॥

आवदंस्त्वं शकुने भद्रमा वद तूष्णीमासीनः सुमतिं
चिकिद्भि नः^{१४}।

^१ vii. 64. 1. — ^२ D (text) °नाक्षिप्तं; D (schol.) कृष्णशकुनिः काकः
अधिक्षेपः. — ^३ Ch Bh अपमृष्टं; E अमृष्टं; D (text) अमृतष्टं; D (schol.)
कृष्णशकुनिमृष्टं. — ^४ vii. 65. 1. — ^५ D (schol.) अपामार्गसमिधः. —
^६ x. 5. 22; D (schol.) अनृतमृत्का... — ^७ xii. 1. 35. — ^८ xii.
1. 61^c. — ^९ D (schol.) अनया गर्तादिपूरणं। मृदन्तरयोगात्। पृ-
थिव्यूनप्रतिपूरणे प्रायश्चित्तत्वं. — ^{१०} K कपिञ्जलानि; D (schol.) कपि-
ञ्जलः तित्तिरे (:) सदृशः। तित्तिरिवेत्यपरे कपिञ्जलवासितानि तान्य-
शोभनानि अपि शास्यंत एवं यदा न शमितानि तानि तदा स्वस्त्ययनानि
भवन्ति. The Nakṣatrakalpa, kaṇḍikā 36, has the following passage:
सेनां चेदभ्युत्थितां कपिञ्जलः प्रतिवदेद्भद्रं वदेति तिस्रः कापिञ्जलानि
स्त्वानानि वदेति. — ^{११} Thus emended: all MSS. दावा. — ^{१२} Ch E
here, and in the following pādas, शुभं. — ^{१३} Bū नः. — ^{१४} Cf. R.V.
ii. 43. 3. —

यदुत्पतन्वदसि कर्करिर्यथा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः^१ ॥
 यौवनानि महयसि जिग्युषामिव दुन्दुभिः ।
 कपिञ्जल प्रदक्षिणं शतपत्त्राभि नो वदेति
 कापिञ्जलानि स्वस्त्ययनानि भवन्ति । ५४ ।
 यो अभ्यु बभ्रूणायसि^२ स्वपन्तमत्सि^३ पुरुषं शयानम-
 गत्स्वलम्^४ ।
 अयस्मयेन ब्रह्मणाश्ममयेन वर्मणा पर्यस्मान्वरुणो
 दधदित्यभ्यवकाशे^५ संविशत्यभ्यवकाशे संविशति^५ । ५५ ।
 ॥ १० ॥ ॥ ४६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे पञ्चमोऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ Cf. RV. ii. 1. 16, etc. — ^२ So Nakṣatrakalpa, kaṇḍikā 36, in two codices from Pūna, and in the Berlin MS. orient. fol. 973; the Chambers codex of the Nakṣatrakalpa, as also Bi Ch K (prim. man.), यो अभ्यबभ्रूणायसि; E K (sec. man.) यो अभ्यबभ्रूणायसि; Bū यो-भ्यबभ्रूणायसि; Bh यो अभ्यबभ्रूणायसि; D या अभ्यबभ्रूणायसि. — ^३ So Ch alone; Nakṣatrakalpa, ibid. (all MSS.) and Bū ०मत्स; E ०मुत्स; Bi ०मत्स; K P Bh ०मत्स्य. — ^४ So K Bū Bh; Ch E Bi P and all MSS. of the Nakṣatrakalpa, ०गत्स्वलम्; is the pāda to be emended to शयानमागत्स्वलम्? — ^५ E दधादि०. — ^५ D (schol.) पुनः कापिञ्जलानि स्वस्त्ययनानि भवन्ति। ... या अभ्यबभ्रूणायसि(!) अभ्यवकाशे अंबरे आकाशे च अन्यस्मिन् वा लोकगर्हिते दोषसंयोगात्। दोषश्मना(!) यस्या जपः. —

॥ श्रीं ॥

उभयतः परिच्छिन्नं शरमयं बर्हिःराभिचारिकेषु^१ । १ ।
दक्षिणतः संभारमाहरत्याङ्गिरसम्^२ । २ । इङ्गिडमाज्यम्^३ । ३ ।
सव्यानि^४ । ४ । दक्षिणापवर्गाणि^५ । ५ । दक्षिणाप्रवण
ईरिणे^६ दक्षिणामुखः प्रयुङ्क्ते । ६ । सामीनि^७ । ७ । अग्ने

^१ D introduces this adhyāya as follows: विधिनैमित्तिकः (Cod. विश्विनै०) प्रोक्तः संहिताक्रमहेतुकः । क्रमप्राप्तो ऽभिचारस्य संहिताया इहोच्यते । ननु च परविनाशाप्रतिषेधादकर्तव्यस्योपदेशो वक्तव्यः । नै-
वाभिचारः प्रतिषिध्यते प्रत्युत विधीयते । न ब्राह्मणो वेदयतेत्यादि
मनुः पठति; D (schol.) to the sūtra: बर्हिर्वेदिस्ररणार्थः । अन्यत्र दर्भ-
शब्दप्रयोगात् । अपरेणाग्नेर्दर्भानास्तीर्येत्यादि (Kāuṣ. 1. 36) अतश्च परि-
भोजनीयान् दर्भानेव । उभयतः सर्वच्छिन्नमूलाग्राभिप्राया शराः प्रसिद्धाः ।
तन्मयं वेदिस्ररणाय स्यात् (Cod. स्या) अभिचारप्रयोजनान्याभिचारि-
काणि कर्माणि आभिचारिकेष्वज्यतंच पुरस्ताद्धोमादयो मंचांतरान्नात्
(! for ०तराम्नानात्) । जाड्यायने (cf. Kāuṣ. 3. 2) संपाताभावः शांतानामिति
विशेषणात् (cf. Kāuṣ. 3. 20) सर्वाहिः साज्या इति या विशेषविधानात् ।
अत्र चर्वादिभिः (Cod. चरा०) संभारैः सामान्याधिकारात् प्रसव्यं स्तरणं
प्रसव्यानीति (! for सव्यानीति; see sū. 4) । न पार्वणसमुद्धिकाम्याः शां-
तानामिति विशेषणसामर्थ्यात्. Cf. Kāuṣ. 116. 4. — ^२ D (schol.) कल्प-
बहिरध्यायपठितः (! for ०बर्हिः?) आंगिरसः सप्तवर्गपठितः कल्पः बहि-
रध्यायिकश्चातनारभ्यवादात् (!) । ननु वेदिकरणवचनात् । दक्षिणस्यां
दिशि अंगिरस (!) अग्निनियमादसिद्धत्वं । यथावितानमिति वचनात्
(Kāuṣ. 137. 1) । घोरद्रव्याणां चाहरणविधानात्. — ^३ D (schol.)
अलोहितादिप्रसंगे इङ्गिडनियमाच्च वर्षावसंबनिवृत्तिः (!) नोत्पवनं कर्म-
मध्यसंयोगात् । यथादिष्टं बर्हिः प्रस्तीर्येत्यनोत्पवनविधिः — ^४ D (schol.)
अभिचारिकाणि. — ^५ D (schol.) दक्षिणस्यां दिशि परिसमापनीयानि. —
^६ D (schol.) दक्षिणानिन्द्रदेशे ईरिणे वा । उभयविशिष्ट इति के-
चित्. — ^७ K सामीति; D (schol.) किं चान्यदाभिचारिकाणां आह ।

यत्ने तप^१ इति पुरस्ताद्धोमाः । ८ । तथा तदग्ने कृणु जात-
वेद^२ इत्याज्यभागौ । ९ । निरमुं नुद इति^३ संस्थितहो-
माः । १० । कृत्तिकारोकारोधावाप्येषु^४ । ११ । भरद्वाजप्रव्रस्के-
नाङ्गिरसं दण्डं वृश्चति^५ । १२ । मृत्योरहमिति^६ बाधकीमा-
दधाति^७ । १३ । य इमामयं वज्र इति^८ द्विगुणामेकवीरा-
नंसंह्य^{९, १०} पाशान्निमुष्टितृतीयं^{११} दण्डं^{१२} संपातवत्^{१३} । १४ ।
पूर्वाभिर्बध्नीते^{१४} । १५ ।

साप्तीनि । न सर्वाणि यानि साप्तीनि अन्यत्र वचनेत्यं (!) नियमः । यच्चो-
पवीत्यादि च नियमात् । न चाभिचारिकाणि पित्र्याणि. —

^१ ii. 19. 1; D (schol.) पंच सूक्तानि (ii. 19-23); cf. the पंचापत्यगण, Ath. Pariç. 34. 21, अग्ने यदिति पंच सूक्तानि पंचापत्यानि पांचजन्यानि भवन्ति. Cf. Kāuṣ. 3. 19, note. — ^२ v. 29. 2; D (schol.) द्वे ऋचे (v. 29. 2, 3); cf. Kāuṣ. 3. 19, note. — ^३ vi. 75. 1; D (schol.) सूक्तं; cf. Kāuṣ. 3. 19, note. — ^४ D (text) omits the syllables: °कारो°; D (schol.) अभि-
चारप्रयोगकालविधिः । कृत्तिकासु नक्षत्रे अरोधः कृष्णपक्ष अरोधकः अ-
वाप्य समावास्या (lfor सा°?) एषु कालेष्वभिचारः कार्यः कृत्तिकासु चा-
रोधे च (? Cod. कृत्तिमुचरोधेचारोधे वा!) अवाप्यग्रहणमा विधाना-
त्समाप्तेः (lfor °नसमाप्तेः?) अवाप्यग्रहणमा अत्यविमोकात्. — ^५ D
(schol.) यावापृथिवी उर्वतरिचमिति सूक्तं (ii. 12) भरद्वाजप्रव्रस्कं भर-
द्वाजसंप्रत्ययार्थं । आंगिरसग्रहणं पूर्वं चकार असंप्रयोग अंगिरसप्रसं-
गादेव सूक्तं द्रव्याते (ii. 12. 2) छेदनं तृतीयाश्रावणात् (ii. 12. 3). —
^६ vi. 133. 3. — ^७ D (schol.) व्याधिघातिकसमिधमादधाति... ये
ऽमावास्यामिति (i. 16. 1; cf. sū. 23) च क्रमकोपः प्रधानादित्वादस्यां-
गत्वात्; cf. sū. 48. — ^८ vi. 133. 1; 134. 1. — ^९ E Bi एक-
वीरात्; K Ch D (text) °वीरान्; P °वीरान्तसं; Bū °वीरा. —
^{१०} संह्य only in E and D (text): cf. the word संहनाह, vi. 133. 1;
the rest संव्यूह. — ^{११} So K P Bh Bū Bi; D (text) पाशां निमुष्टिं; Ch E
पाशान्य°, which is followed in D by the gloss: मुंडहस्तः. — ^{१२} The words
तृतीयं दण्डं are wanting in D (text). — ^{१३} D (schol.) उभयं (Cod.
°य) मेखलां (Cod. °ला) दण्डं च य इमा इति सूक्तेन मेखला । अयं वज्र
इति सूक्तेन दण्डं संपातवतं करोति. — ^{१४} D (schol.) मेखलां य इमा-
मिति तिसृभिर्ऋग्भिः (vi. 133. 1-3) स्त्रीलिङ्गनिर्देशात्. —

वज्रो ऽसि सपत्नहा त्वयाद्य वृचं साक्षीय ।

त्वामद्य वनस्पते वृक्षाणामुदयुष्महि^१ ॥

स न इन्द्र पुरोहितो विश्वतः पाहि रक्षसः^२ ।

अभि गावो^३ अनूषताभि द्युम्नं बृहस्पते ॥

प्राण^४ प्राणं त्रयस्वासो असवे मृद ।

निर्ऋते निर्ऋत्या नः पाशेभ्यो मुञ्च^५ ॥

इति दण्डमादत्ते १६ । भक्तस्याहुतेन मेखलाया^६ ग्रन्थिमा-

लिम्पति^७ । १७ । अयं वज्र इति^८ बाह्यतो दण्डमूर्ध्वमवा-

गयं तिसृभिरवृचं निहन्ति^९ । १८ । अन्तरूपस्पृशेत्^{१०} । १९ ।

यदश्रामीति^{११} मन्त्रोक्तम्^{१२} । २० । यत्पात्रमाहन्ति फटुतो^{१३}

ऽसाविति^{१४} । २१ । इदमहमामुष्यायणस्यामुष्याः^{१५} पुत्रस्य प्रा-

णापानावष्यायह्यामीत्यायह्यति^{१६} । २२ । ये ऽमावास्यामि-^{१७}

^१ K वृक्षाणामु०. — ^२ Thus emended; MSS. रक्षतः (cf. विश्वतः in the same pāda). — ^३ Cf. for this pāda, RV. ix. 32. 5^a. — ^४ K प्राणः. —

^५ So only K (sec. man.) and AV; K (prim. man.) Bū Bh Ch E P Bi मुञ्चतः; the verse ending here occurs at xix. 44. 4. — ^६ So emended; all MSS.

except D, मेखलया; D (text and schol.) मेखला०. — ^७ Ch ०लिम्पयति; D (schol.) मेखलायंथो (!) सुष्ठु लिंपति । ग्रन्थालिपनादि प्रत्यहं. — ^८ vi.

134. 1. — ^९ D (schol.) प्रेरयत्यधः. — ^{१०} D (schol.) सदः प्रविश्व

उदकमुपस्पृशेत्. — ^{११} yi. 135. 1. — ^{१२} D (schol.) अशनं पानं च कुर्यात् ।

यथार्थलिङ्गप्रयुक्तस्य भक्तस्याहुतेनेत्येवमादि आदौ तु सकृत् । दण्डदानत्वं

प्राग्योगात् । अमे व्रतपत इति (Kāuṣ. 6. 19; 42. 16) योगविमुक्तस्य पुनः

सर्वो (!) आह च आचमनं सकृद्योगात् । भक्तादिप्रत्ययपरिविमुक्तस्य पुनः

सर्वं संकीर्णे ऽपि विधौ तदा. — ^{१३} K Ch Bh P फटुहतो; Bū फटतो;

E फटतो. — ^{१४} D (schol.) यज्ञोजनपात्रं तदाहन्ति । फटतो (!) राम

इत्यमुना. — ^{१५} K Bū Ch P Bi Bh ०ममुष्यायण०; cf. x. 5. 36; Kāuṣ.

44. 31. — ^{१६} D (schol.) दण्डं गृह्णाति । इदमहं रामस्य .... प्राणापाना-

वष्यायह्यामीति... — ^{१७} i. 16. 1. —

ति संनह्य सीसचूर्णानि भक्ते ऽलंकारे^१ । २३ । पराभूतवे-
णोर्येष्ट्या बाहुमात्र्यालंकृतयाहन्ति^२ । २४ । द्यावापृथिवी
उर्विति^३ परश्रुपलाशेन दक्षिणा धावतः पदं वृश्चति^४ । २५ ।
अन्वत्तिस्तिर्येत्तिः^५ । २६ । अक्षण्या^६ संस्थाप्य । २७ । आव्र-
स्कान्यांशूपलाशमुपनह्य^७ । २८ । भष्ट्रे^८ ऽभ्यस्यति । २९ । स्फोटत्सु
स्तृतः^{११} । ३० । पश्चादग्नेः कर्ष्वा^{१२} कूद्युपस्तीर्णायां द्वादशरात्रम-
पर्यावर्तमानः शयीत^{१३} । ३० । तत उत्थाय चिरहू^{१४} उदवज्जा-
ग्रहरति^{१५} । ३१ । नद्या अनामसंपन्नाया अश्मानं प्रास्य-

^१ D (schol.) सीसानि कथितानि (Kāuṣ. 8. 18) । तानि चूर्णोक्त्य . . .
पुटे बद्धानि तानि भक्त आवपेद्विषस्य । अथवा द्वेष्ट्यालंकारे. — ^२ D (schol.)
द्वेष्ट्या. — ^३ ii. 12. 1. — ^४ D (schol.) पलाशं कुठारमुखं दक्षिणायां
दिशि धावतः द्वेष्टस्य पादस्थानं क्षिणत्ति. — ^५ D (text and schol.)
क्षेदनविधिमाह । अन्वत्तिः । अनुपदरेखाभिः तिर्यक् चिः (Cod. तिर्यक् ।
चिः) । पृथुत्वेन चिभिः. — ^६ So emended; Ch (sec. man.) D (text and
schol.) अक्षण्या; K Bū E P Bi Bh Ch (prim. man.) अयक्षण्या; D
(schol.) अक्ष्णः कोणः कोणे न समापनं कोणं द्वित्वा (! for कोणे द्वित्वा?)
द्वयो रेखयोः क्रिया प्रतिरेखं (Cod. ०घं) सूक्तावृत्तिः । संस्थाप्यति वचनं
प्रतिव्रज्यनग्रहणं मा भूत्. — ^७ D (text) आवृत्का०. — ^८ P B ०पांशूप०;
Bh ०पाशूप०; Ch (prim. man.) ०यांसूप०; Ch (sec. man.) ०पांसूप०;
D (text) ०यासूप. Is the passage to be emended to आव्रस्कात्यांसू-
पलाशमुपनह्य? — ^९ So Bū Bh Ch (sec. man.); K E P Bi Ch (prim.
man.) D (text and schol.) भष्ट्रे; cf. Dārila to Kāuṣ. 48. 11. — ^{१०} D
(text) न्यस्यति; D (schol.) वृश्चिता अदन्यांशून् (for वृश्चितादन्यांशून्)
गृहीत्वा बधकपर्णे (Cod. व०) बध्वा भष्ट्रे (!) लोकेर्प्रासङ्गे क्षिपति क्षिपणे मन्त्रः
प्रधानवदभिधानात्. — ^{११} So only E Bi; KP Bh स्मृतः; Bū स्मृतः; Ch
स्मृतः; D (text) स्मृतः; D (schol.) शब्द अंशुषु मृतो द्वेष्ट इति ज्ञेयः; cf.
sū. 38 and 48. 21. — ^{१२} So emended; K Ch P Bi Bh D (text)
कर्ष्वा; Bū करीर्वा; E कर्षा. — ^{१३} D (schol.) न चेच्छब्दः ।
. . . . पश्चादग्नेः कूद्योपस्तृणाति कूदी बदरी . . . शयीत प्राप्ते
संवेशने ऽयं विधिः भक्तस्याङ्गतेनेति (see sū. 17) प्रत्यहं. — ^{१४} Ch E
तुर०. — ^{१५} D (schol.) ततः कर्ष्वा चिः उदवज्जानं क्षिपति । दिवस्य
चिःकर्मविधिः नामधेयात्स्वयमिन्द्रस्यौज इति (x. 5. 1; Kāuṣ. 49. 2)
यो व आपो ऽपां यं वयं अपामस्यै वज्रमिति (x. 5. 15, 42, 50; Kāuṣ.
49. 11) प्रहरणमन्त्राः । प्रत्यहं इदमंगकर्म; cf. also Kāuṣ. 38. 2. —

ति^१ । ३२ । उष्णे ऽक्षतसक्तूनूपमथिताननुच्छ्वसन्पिब-
ति^२ । ३३ । कथं चींस्त्रीन्काशींस्त्रिरात्रम्^३ । ३४ । द्वौद्वौ
त्रिरात्रम्^४ । ३५ । एकैकं षड्रात्रम्^५ । ३६ । द्वादश्याः प्रातः
क्षीरौदनं भोजयित्वाच्छिष्टानुच्छिष्टं बहुमत्स्ये प्रकिरति^६ । ३७ ।
संधावत्सु स्मृतः^७ । ३८ । लोहितशिरसं कृकलासममूह-
न्मीति हत्वा सद्यः कार्यो भाङ्गे शयने^८ । ३९ । लोहिता-
लंकृतं^९ कृष्णवसनमनूक्तं^{१०} दहति । ४० । एकपदाभिरन्यो
ऽनुतिष्ठति^{११} । ४१ । अङ्गशः^{१२} सर्वहुतमन्यम्^{१३} । ४२ । पश्चा-

^१ So emended; K Bū P Bh D (text) प्राश्नति, cf. also Dārila to Kāuṣ. 48. 20; Ch E Bi प्रहरति; D (schol.) यस्या नद्या विशेषनाम नास्ति त-
स्या अश्मानं गृहीत्वा अपरा न संप्रत्ययात् । एतत् त्रिरहः प्रकरणात् ।
बावापृथिवी इति सूक्तेन (ii. 12. 1; cf. sū. 25) दक्षिणतः दक्षिणामुख
इति (see sū. 6) वचनात्. — ^२ So Ch; Bū अनुच्छ्वसन्पिब; Bi अनु-
क्ष्वसन्; K Bh अनुच्छ्वसन्; P अनूक्ष्वसन्; E अनूक्ष्वसन्; D (text) °नूक्ष्वसन्;
D̐ (schol.) अनूत्वासं पिबति कतो. — ^३ K Bh त्रिस्त्रीन्का°; Bū
चिंस्त्रीन्का°; D̐ (schol.) चीनेकैकस्मिन्नहनि (Cod. चिने°) चीण-
हानि. —

^४ D (schol.) अनुच्छ्वसं (Cod. अनुक्ष्वसं) पिबतीत्यादि
(Cod. °बत्यादि) भक्तस्याजतेनेति (see sū. 17) स्मर्तव्यं. — ^५ D (schol.)
एकैकमुच्छिष्टमहन्त्यहनि एवं षडहानि प्रत्यहं बावापृथिवी (ii. 12. 1)
इत्यनुमंत्रणम्. —

^६ D (schol.) क्षीरौदनं भोजयति द्वेयं . . . ।
उच्छिष्टं भोजनपात्रस्थं अनुच्छिष्टं कुक्षीस्थं बहवो यत्रोदके मत्स्या तत्र प्र-
कर्षेण क्षिपति. —

^७ So Bi K (prim. man.); Ch Bū E D (text)
स्मृतः; K (sec. man.) P Bh श्रुतः; D (schol.) यदि मत्स्याः पङ्क्तिः
(Cod. पा°) धावन्ति । तमन्नं ततो मृतः शत्रुरिति ज्ञेयं; cf. sū. 29 and
48. 21. —

^८ D (schol.) रक्तवर्णशिरसं चामूहन्मीति मंत्रेण मार-
यित्वा सद्यः कार्यमिति वक्तव्यं । अभिचारिकप्रकरणात् . . . भागिकशयने
कृकलाशं करोति; cf. Kāuṣ. 8. 18. — ^९ E °कृतो. — ^{१०} Ch E
°वस्त्रम°; D (schol.) कृष्णवस्त्रपरिहितं. —

^{११} So K Bū P Bi; Ch
D (text) अन्योन्यवत्तिष्ठति; E अन्योन्यव°; D (schol.) प्रकृतमेवैकावसानाः
कार्या (!) । अन्योन्यकर्ता (!) अनुष्ठानं । समूहनं सद्यः समानकालमेव हननं
(Cod. °न) अनुतिष्ठति । वचनं देहोपचारार्थं. — ^{१२} Ch मंगलशः; E अं-
गलशः. — ^{१३} D (schol.) अन्यं लोहितशिरसं कृकलासं अमूहन्मीत्येवं
हत्वा सद्यः कार्यो (Cod. कार्ये) . . . —

दमेः शरभृष्टीर्निधायोदग्रजत्या^१ स्वेदजननात्^२।४३। नि-
वृत्य^३ स्वेदालंकृता जुहोति^४।४४। कोश उरःशिरो^५ ऽवधाय^६
पदात्पांसून^७।४५। पश्चादमेर्लवणमृडीचीस्तिस्रो^८ ऽशी-
तीर्विकर्णीः^९ ^{१०} शर्कराणाम्^{११}।४६। विषं शिरसि^{१२}।४७।
बाधकेनावागयेण प्रणयन्नन्वाह^{१३}।४८। पाशे^{१४} स इति^{१५}
कोशे ग्रन्थीनुद्रघ्नाति^{१६}।४९। आमूमित्यादत्ते^{१७}।५०। मर्म-

^१ K P Bh भृष्टीन्नि०. — ^२ D (schol.) उत्तरतंत्रे (Cod. ०त्र) प्रवृत्ते दीर्घाः शराः स्फाटिताः शरभृष्टाः स्थिताः शरभृष्टीः स्थापयित्वा उद-
ग्रमुखो ... यावत्प्रस्विन्नस्तावद्भजति. — ^३ D (text) निवृत्य. —
^४ D (schol.) अभ्यक्ता शरभृष्टीर्जुहोत्यष्टौ प्रत्युचं (ii. 12. 1-8) ... अ-
भ्यातानति. — ^५ Thus emended; MSS. उरःशिरो. — ^६ K
बंधाय; Bh बधाय. — ^७ All MSS. except E पांसून; D (schol.)
अवनीतमांसास्थिकृक्लासशरीरं (Cod. ०र) कोश उरः (Cod. ०र)
शिरस्य उरःशिरः तदुरसि सं (! for स?) कोशे प्रवेशयति । ... द्वेष्टस्य
पादात्पांसूनकोशे ऽवधाय. — ^८ E ०मृडीची तिस्रो; Bi ०मृडी ।
वास्तिस्रो (!). — ^९ So emended; Ch E ०शीति वि०; D (text)
०सीति वि०; P Bi ०चीतिर्वि०; K Bū ०शीतिर्वि०. — ^{१०} So (०कर्णीः)
emended; MSS. ०कर्णी. — ^{११} D (schol.) कोशे ऽवधाय । मृडीचीशब्दः
अल्पपर्यायः (Cod. ०पर्यायः) लवणरूजकाः (! for रुचकः? cf. Pet. Lex.
sub रुचक. end) कल्प (! for अल्प?) इत्यर्थः । तिस्र इति संख्या अशीति-
रिति च । विकर्णी (!) शर्कराणां चेति सामर्थ्या (!?) विगतकर्णानां (? Cod.
०माणानां) च । शर्कराणां तिस्रो ऽशीति (!) कोशे ऽवधाय. — ^{१२} D (schol.)
कोशे शिरसि विषमवदधाति । असमासः लवणशर्कराणामिति । द्वंद्वः
संदेहाद्विशेषणसंबंधार्थं च. — ^{१३} E Ch (prim. man.) D (text) प्रणयनम०;
D (schol.) व्याधिघातकदंडेन (cf. sū. 12) प्रेरयन्मर्मं प्रतिकोशं अन्वाह ।
प्रकृतेन सूक्तेनावागयेण. — ^{१४} K P Bh पाशं. — ^{१५} D (schol.) पाशे
स बद्ध इत्यर्द्धचैनं; ii. 12. 2°. — ^{१६} D (schol.) पाशाकाशान् (! for
पाशकोशान्; तका for को?) कथं तत्र दंडेना (!) दंडं स्यात् । ततः प्रणयन
इत्येवं कर्म प्रथमं प्रणयनं कस्मादुच्यते सूक्ते ऽनुच्यमाने पाशे स इत्यस्य क्रमे
कथमुद्रघ्नीयाद् (Cod. ०ग्रघ्नाद्) इत्यस्यादित्य (?) न प्रणयनविधानं प्रथमं
गृहीतस्य वनपयनासंभवात् (?) । तद्देश एवादानं । तमनुवचनात्. —
^{१७} So emended; MSS. अमुम्; ii. 12. 4^d; D (schol.) वाममादत्त इति ।
अनेन गृह्णाति । दंडेन ततो न यं (!) ब्रूयात् । इह सूत्रन्यासा उद्धृत्यतग्रहणं
(Cod. उदग्रं) यथा स्यात्. —

णि^१ खादिरेण सुवेण गते खनति^२ । ५१ । बाहुमात्रमतीव
य^३ इति शरैरवज्जालयति^४ । ५२ । अवधाय संचित्य लोष्टं
सुवेण समोष^५ । ५३ । अमुमुन्नैषमित्युक्तावलेख-
नीम्^{६.७} । ५४ । छायां वा^८ । ५५ । उपनिनयते^९ । ५६ ।
अन्वाह^{१०} । ५७ । ॥ १ ॥ ॥ ४७ ॥

भ्रातृव्यक्षयणमित्यरण्ये^{११} सपत्नक्षयणीरादधाति^{१२} । १ ।
ग्राममेत्यावपति^{१३} । २ । पुमान्पुंस^{१४} इति मन्त्रोक्तमभिहु-
तालंकृतं बध्नाति^{१५} । ३ । यावन्तः सपत्नास्तावतः^{१६} पाशा-
निङ्गिडालंकृतान्संपातवतो ऽनूक्तान्सूचांश्चग्वा^{१७} मर्मणि

^१ Ch E D (text and schol.) मर्माणि. — ^२ D (schol.) मर्माणि
मंचोक्तानि । . . . खादिरसुवः तेन गते खनति; cf. Kāuṣ. 48. 4. — ^३ ii.
12. 6. — ^४ D (schol.) गते शरैस्तापयति मंचलिङ्गात्. — ^५ D (schol.)
गते कोशे प्रक्षिप्य । लोष्टं संचयनीकृत्य (Cod. लोष्टसंचनी०) गते । खा-
तान्पांशून् गते कृत्वा. — ^६ So (अमुमुन्नैषम्) only Bū; Ch E D
(text) अममुन्नै०; K P Bi Bh (समोष्या)मुन्नैषम्. — ^७ Bū E D (text)
०लेखनी; D (text and schol.) अममुन्नैषमिति अनेन मंचेण (where?) ।
उक्तावलेखनी । अस्य सूक्तस्य प्रतिकृतिमावलेखनीमिति वेधांतकर्म (see
Kāuṣ. 35. 28; 49. 23). — ^८ D (text and schol.) छायां वा द्वेष्ट्य
(Cod. द्वेष्ट्य) । छायां वा दार्भुषेण विध्यति; see Kāuṣ. 32. 8; 35. 28. —
^९ D (text) उपनीयते; D (schol.) द्वेष्ट्यसमीपेनोदकं मार्जयति. — ^{१०} D
(schol.) भरद्वाजप्रवर्त्तेन (Cod. भार०), ii. 12; see sū. 13. — ^{११} ii.
18. 1. — ^{१२} D (schol.) समिधः संचानिर्देशात् । अश्वत्यबधकताज-
ङ्गगाङ्गखदिरशराणां समिधस्तत्र विकल्पः; cf. Kāuṣ. 16. 14. — ^{१३} D
(schol.) जनस्थानमागत्य व्रीहियवतिलानावपति (Kāuṣ. 7. 5) । तंचवि-
कल्पः । प्रत्यृचं दक्षिणाप्रवणादेव. — ^{१४} iii. 6. 1. — ^{१५} D (schol.)
खादिराज्जातो (!) अश्वत्यमणिं बध्नाति । अभिङ्गतं कृत्वा अभिह्वनं ।
सुवदंष्ट्रे बध्ना (!) होमः । अलंकरणं घृतेन बंधनमभिचरतः. — ^{१६} So
emended; MSS. तावन्तः. — ^{१७} Bū ०श्वाग्वा; D (text) च (!). —

निखनति^१।४। नावि प्रैणान्नुदस्व कामेति^२मन्त्रोक्तं^३शाखया
प्रणुदति^४।५। ते ऽधराच्च इति^५प्रप्रावयति^६।६। बृहन्नेषा-
मित्यायन्तं^७शयमानमन्वाह^८।७। वैकङ्कतेनेति^९मन्त्रोक्तम्^{१०}
।८। ददिर्हीति^{११}सामीनि^{१२}।९। देशकपटु^{१३}प्रक्षिणाति।१०।
ते ऽवदन्ति^{१४}नेतृणां पदं वृश्चति^{१५}।११। अन्वाह^{१६}।१२।
ब्रह्मगवीभ्यामन्वाह^{१७}।१३। चेष्टाम्^{१८}।१४। विचृतति^{१९}।१५।

^१ D (schol.) यावतामभिचारं (Cod. यावंताम०) कर्तुमिच्छन्ति तावत्प-
रिमाणान्पाशानिगिडालंकृतान् संपातवत्कुर्यात् । ... प्रकृतेनैव सूक्तानानू-
क्तान्सह सूत्रेण संबंधं कृत्वा मर्माणि (!) निखनति (cf. Kāuṣ. 47. 51). —
^२ iii. 6. 8; ix. 2. 4. — ^३ D (text) मन्त्रोक्ता. — ^४ D (schol.) पूर्वसूक्तेन
पाशात् सकृत् ... (the MS. has a lacuna). — ^५ iii. 6. 7. — ^६ D
(schol.) ... अश्वत्यशाखया (Cod. ०यां) प्रेरयति अनया च्छा नावमु-
दकेन पूरयति. — ^७ iv. 16. 1. — ^८ D (schol.) द्वेष्यो यद्वाकृष्य-
माणो अग्रिमुख आगच्छेत्ततः अन्वाह. — ^९ v. 8. 1. — ^{१०} D (text)
joins the word मन्त्रोक्तम् to the next sūtra; Bi divides explicitly as
above; D (schol.) सुवेण होमः. — ^{११} v. 13. 1. — ^{१२} So K E
D (text); Bū P B Bh Ch सामिं नि; D (schol.) कर्मातिदेशः कानि
तानि । अत्रोपाध्यायवत्सर्गः पादाः पठन्ति । कृकलाशशरभृष्टिसपत्न-
क्षयणावारमणे (!) पाशमन्त्रोक्तहोमानां सामित्वात् (cf. Kāuṣ. 47. 39
to 48. 3). — ^{१३} So K Ch P; Bi ०कपटु; E ०कपटु; Bū the same
or ०कपटु; D (text) दशकपटु; D (schol.) यत्रायंतम् (Cod. यत्र-
यातम्) अहिह्वचकं तत्रैव विनाशयति सूक्तांतेन; see Bö. Lex. sub
पटु 3. — ^{१४} v. 17. 1. — ^{१५} D (schol.) ब्राह्मण (!) गोनेतृणां
वृश्चति । उक्तेन विधानात् । भष्ट्रे (Cod. भष्ट्रे) ऽभ्यस्यतीत्येवमंतः; cf.
Kāuṣ. 47. 25-28. — ^{१६} D (schol.) अथवान्वाह नेतृन्. — ^{१७} Here
E inserts the passage यं ब्रह्मगवीभ्यामन्वाह, P Bi the same words
without यं; D (schol.) नैतां ते देवा इति सूक्ते (v. 18. 1; 19. 1)
एका ब्रह्मगवी । (Cod. omits the colon) अमेण तपसेत्यन्या (xii. 5. 1)
। आभ्यां ब्रह्मगवीभ्यां नेतृन्वाह. — ^{१८} D (schol.) अन्वाहेति विशेषः
(! for वाक्यशेषः?) । चेष्टा हननमारणकिर्तनविशसना- (Cod. ०विसना-)
धिश्चयणपचनभक्षणाद्या द्वेष्यगवि या चेष्टा ब्रह्मगव्यायां (! for ०गवीभ्यां?)
चेष्टासमाख्यानात् । ब्रह्मगवीति (v. 19. 4?) मार्थमाणांमिति (Cod
मार्थ०; is this a pratika?) च तथा कल्पांतरे हतगव्यामनुवचनसंयोगः ।
जीवत्यजीवत्याः (Cod. ०त्यानीवत्यः) भोगसंयोगात्. — ^{१९} D (schol.)
वध्यं हविः कृतित्यर्थः (!) । कः क्रिया अन्वाह. —

ऊबध्ये^१ । १६ । श्मशाने^२ । १७ । चिरमून्हनस्वेत्याह^३ । १८ ।
 द्वितीययाश्मानमूबध्ये^{४ ५} गूहयति^६ । १९ । द्वादशरात्रं स-
 र्वव्रत उपश्राम्यति^७ । २० । द्विरुदिते स्मृतः^८ । २१ । अवा-
 गयेण निवर्तयति^९ । २२ । उप प्रागादिति^{१०} श्रुने पिण्डं^{११}
 प्राण्डं^{१२} प्रयच्छति । २३ । तार्क्ष्यं^{१३} बध्नाति । २४ । जुहोति^{१४} । २५ ।
 आदधाति । २६ । इदं तद्युजे यत्किं चासौ^{१५} मनसेत्याहिता-
 मिं प्रतिनिर्वपति^{१६} । २७ । मध्यमपलाशेन फलीकरणाञ्जु-

^१ D (schol.) द्वेष्टमनसि कृत्वा सप्तमीनिर्देशात्. — ^२ D (schol.)
 पाकस्थाने ऊबध्यवत्. — ^३ D (schol.) चिरिति क्रियाभ्यावृत्तौ प्रत्ययस्मृते-
 ब्रह्मगवीभ्यां धक्तव्यं (Cod. °व्य) कल्पजासंबंधश्च चिरिति संख्यायाः पूर्वाभि-
 धानादमून्हनस्वेति चिरित्येवं वक्तव्यं । कल्पजया संबंध एतानमून्हनस्वेति ।
 आहुरिति (! for आहुरिति?) संबंधः समं हनस्व रामं हनस्वेति प्रदर्शनं. —
^४ Ch श्मशानम् ; D (schol.) श्मशाने (see note 6); cf. sū. 17. — ^५ Thus
 (°मूबध्ये) emended; MSS. °मूबध्य. — ^६ Ch (sec. man.) गूहति;
 Bū गूहे; D (text and schol.) corruptly, ऊबध्यग्रहे (!) श्मशाने (!) चो-
 भयंज्ञानवचनं (!); cf. schol. to sū. 22. — ^७ D (schol.) अश्मानं
 प्राश्र (for प्राश्र or प्राश्रति; cf. Kāuṣ. 47. 32 and note) सर्वव्रत
 इत्यर्थः । प्राप्तनिवृत्तिशक्त्यापेक्षा । नातिशक्तिर्विधीयते इति वचनं (cf.
 Kāuṣ. 74, end) । उपश्राम्यतीति वचनत्वात्; cf. Kāuṣ. 41. 2. — ^८ So
 Bū; P Bi Bh K (prim. man.) स्त्रितो; K (sec. man.) स्मृतो; D (text)
 स्मृते; Ch स्मृतो; E ततो; D (schol.) द्वादशरात्रादूर्ध्वं द्विः सवितर उन्नते
 (Cod. उन्नते) नष्टः श्चुरिति ज्ञेयं । ततश्चानुवचनं प्रयोजनाभावात्; cf.
 Kāuṣ. 47. 29 and 38. — ^९ E Ch (sec. man.) निवर्तति; D (schol.)
 अवागयेण दंडेनावपनपत्य-(!)श्मानमूबध्यग्रहाद् (? Cod. श्रान°; cf. schol.
 to sū. 19) द्विरुदितान्ते. — ^{१०} vi. 37. 1. — ^{११} C P Bi Bh पिण्ड. —
^{१२} P पाण्डु; D (text) पाण्डं; D (schol.) उप प्रागादित्युदितार्थं यथांतर-
 वचनात् । पिण्ड (!) भक्तस्य पाण्डः (!) श्वेतलोकः (! for °गोलः?). — ^{१३} E
 तार्क्ष्यं; D (schol.) अस्थिकर्मणिं बध्नाति । अभिशस्ते ऽभिचारो मंत्र-
 लिंगात्. — ^{१४} D (schol.) to this and the following sūtra, जुहोति
 अथ चागिरसीरादधाति (Cod. °सिर°!) । न तार्क्ष्यं जुहोति व्यवधा-
 नात्. — ^{१५} vi. 54. 1; vii. 70. 1. — ^{१६} D (schol.) प्रतेर्लक्षणार्थत्वाद-
 हिताभेदत्तरतो दक्षिणामुखत्वा (!) कल्यांतरे द्वेष्ट्योत्तरत इति तद्वत्. —

होति^१। २८। निरमुमित्यङ्गुष्ठेन^२ चिरनुप्रस्तृणाति^३। २९। शरं
कङ्किन्दुकोष्ठैरनुनिर्वपति^{४ ५}। ३०। लोहिताश्वत्थपलाशेन^६
विषाबध्वस्तं^७ जुहोति^८। ३१। त्वं वीरुधामिति^९ मूत्रपुरीषं वत्स-
शेष्यायां^{१०} ककुचैरपिधाप्य^{११} संपिष्य^{१२} निखनति^{१३}। ३२। शेष्या-
नडे^{१४ १५}। ३३। शेष्यायाम्^{१६}। ३४। यथा सूर्ये^{१७} इत्यन्वाह। ३५।
उत्तरया यांस्तान्पश्यति^{१८}। ३६। इन्द्रोतिभिरये जातान्यो

^१ K Bū °करणां; Ch D (text) °करणान्. — ^२ vi. 75. 1. —
^३ D (schol.) अग्निपञ्चाक्षिगुणं स्तृणाति. — ^४ Ch (prim. man.) ककि-
द्विन्दु°; E किद्विन्दु°; D (text) कङ्किन्दु°. — ^५ Ch E Bū Bh D (text)
°कोष्ठैर°; D (schol.) शरबिन्दुः (!) शरमयं प्रस्तृणं (cf. Kāuṣ. 47. 1)
तुष्टीकेति (! for तुण्डिकेति?) प्रसिद्धाभिधानात् । इङ् (! for इङ्गिङ्?)
ओडिककोष्ठं (! for ओडिका°?) धान्यभाजनमेतेषामन्यतमेन निर्वर्तयति
तमुत्तरवेदिस्थापनात् । पृथक् करोति पूर्वेण च होमस्तृणादृते (? Cod.
°देते) अनुप्रस्तृणानुनिर्वर्तयोस्तु मंत्रे योगार्थं प्रत्यक्षं विधानं. — ^६ E Ch
(prim. man.) °श्वत्थस्य. — ^७ So emended; Bū विषाबध्वस्तं; K Bi
विषाबध्वस्तं; P Bh विषाबस्तं; Ch विषाबध्वस्तं; E विषाबध्वस्तं; D
(text) विषाबध्वस्तं. — ^८ D (schol.) अनुनिर्वर्तिते ऽग्नौ निरमुमिति
(vi. 75. 1) प्रत्यक्षं एवमन्तमेकं कर्म लोहिताश्वत्यो लोहिताश्वनं. —
^९ vi. 138. 1. — ^{१०} K Bū शेष्यायां; Ch (prim. man.) शेष्यायां;
D (text) शेष्यायां; cf. note 13. — ^{११} E बङ्गचैर°; D (text
and schol.) ककुचै° (! for ककुच°?). — ^{१२} K Ch E D (text) संपिष्य; so
also D (schol.) to the next sūtra. — ^{१३} D (schol.) वत्सस्य शेषसंवेष्टनं
चर्म वत्सशेष्या (Cod. °शेष्याः) तस्या अंतः (! for अन्तरं) मूत्रपुरीषं कृत्वा
ककुचै° (!) तिमिरफलेः । अजालैडिकाभिर्वातस्याभिमुखं पूरयित्वा बा-
धकेन संपिष्य (Cod. संपिष्य!) संचूर्णं द्वेष्यस्य चर्मणि खनति (! for म-
र्मणि निखनति? cf. Kāuṣ. 47. 51; 48. 4) निखनने मंत्रः. — ^{१४} K Bū
D (text and schol.) शेष्या°. — ^{१५} E °नेडे; D (schol.) मूत्रपुरीष-
चूर्णं (! for °पूर्णं?) शेष्यानडेति (!) प्रवेश्य बाधकेन संपिष्य (!) निखनतीति
प्रकृतत्वात्. — ^{१६} D (schol.) नडे च मूत्रपुरीषचूर्णं (! for °पूर्णं)
शेष्यायां प्रवेश्य बाधकेन संपिष्य (!) निखनति. — ^{१७} vii. 13. 1;
D (schol.) यथा सूर्यो न च चाणामिति अनया द्वेष्यानन्वाह. — ^{१८} D
(schol.) यावन्तो मा सप्तानामिति (vii. 13. 2) । अनया आगच्छेदेषा-
मनुवचनं कृतं तां क्चूमपश्यं (! for क्चून°?) मन्त्रोक्तेन. —

न स्तायद्विप्सति यो नः शपादिति^१ वैद्युद्धतीः^२ । ३७ ।
 सांतपना^३ इत्यूर्ध्वशुषीः^४ । ३८ । ग्रंसमृतं पुरोडाशं ग्रंसवि-
 लीनेन^५ सर्वहुतम् । ३९ । उदस्य^६ श्यावावितीषीकाञ्जि-
 मगडूकं नीललोहिताभ्यां सूत्राभ्यां सकक्षं बद्धोष्णोदके
 व्यादाय^७ प्रत्याहुति मगडूकमपनुदत्यभिन्युञ्जति^८ । ४० । उ-
 पधावन्तमसदङ्गाव इति^९ काम्पीलं संनह्य क्षीरोत्सिक्ते^{१०}
 पाययति^{११} लोहितानां चैक्कशम्^{१२} । ४१ । अशिशिषोः^{१३} क्षी-
 रौदनम्^{१४} । ४२ । आमपात्रमभ्यवनेनेक्ति^{१५} । ४३ । ॥ २ ॥ ४८ ॥

^१ vii. 31. 1; 34. 1; 108. 1; 59. 1; vi. 37. 3. — ^२ Thus emended; MSS. वैद्यु-
 द्धतीः; D (schol.) विद्युता हुतो वृद्धो विद्युद्धतः तस्माद्विद्युद्धतीः (!) अरस्य
 आदधाति। ग्राममेत्यावपति (sū. 2)। इत्येवमनुलिंगसामान्यात्। यो नः शपा-
 दित्युभयोः समानादित्वात्. — ^३ vii. 77. 1. — ^४ D (schol.) ततो राजा
 ऊर्ध्वशुषोरादधाति । तिसृभिः. — ^५ Ch E D (text and schol.)
 ०विलीलेन; D (schol.) उष्णपक्वं पुरोडाशमातपविलीलेन (!) नवनीतेन
 इगिडकार्ये ग्रंसविलीलेन (!) सर्वहुतं नावदानहोमः. — ^६ vii. 95. 1. —
^७ Bū व्याहाय. — ^८ D (schol.) मुंजेषीकेव रेखा यस्य स इषीकाञ्जिमं-
 डूकः तं नीललोहितेन च सूत्रेण सह बद्धभ्यां बद्ध्वा (!) उष्णोदके क्षिपति।...
 आहुतोमसौ कृत्वानंतरं तथैवर्चा मंडूकं नुदति ततस्तथैवाभिन्युञ्जत्यु-
 ष्णोदकेन अदशनं करोति; cf. Kāuṣ. 32. 17; 40. 4. — ^९ vii. 96. 1. —
^{१०} Ch P Bi E D (text) क्षीरौसिक्ते. — ^{११} Bi and D (text) have a
 colon here. — ^{१२} So emended, as vrddhi-derivative from चिक्कश
 (see Kāuṣ. 21. 14); KP Bh चैक्तस; Ch Bū Bi चैक्तसं; E वैयक्तसं;
 D (text) चैक्र (!); D (schol.) प्रसादयंतं शत्रुं (Cod. ०त्रु) यवानां प्रकृता-
 भिचारशान्तिरियं. — ^{१३} KP असिशिषोः; D (text) अशिशिषोः. —
^{१४} D (schol.) भोजयित्वोच्छिष्टानुच्छिष्टमित्यर्थः । कर्मैकदेशग्रहणात् । उदस्य
 श्यावावित्यस्य सूक्तस्याभिचारिकप्रकरणात् (sū. 39) । असदङ्गाव इति
 चास्य प्रकृताभिचारशान्त्यर्थत्वात् । त्रिप्रकरणत्वमिति. — ^{१५} D (schol.)
 पार्थिवमपन्नभाजनं । उदस्य श्यावाविति शत्रुमभि चेन्नेनेक्ति प्रचालयति ।
 अस्य च प्रधानकर्मत्वे ज्ञापकमशिशिषोः क्षीरौदनादीनि (Cod. ०नादी)
 क्षीणीति (Cod. ०णिति; cf. Kāuṣ. 49. 20). Here ends the commentary
 of Dārila. —

सपत्नहनमितृषभं^१ संपातवन्तमत्तिसृजति । १ । आश्व-
त्थीरवपन्नाः^२ । २ । स्वयमिन्द्रस्यौज^३ इति प्रक्षालयति । ३ ।
जिष्णवे योगायेत्यपो^४ युनक्ति । ४ । वातस्य रंहितस्यामृ-
तस्य योनिरिति प्रतिगृह्णाति । ५ । उक्तमाः प्रताप्याधराः^५
प्रदायैनमेनानधराचः^६ पराचो ऽवाचस्तपस्तमुन्नयत^{७, ८}
देवाः पितृभिः संविदानः प्रजापतिः प्रथमो देवतानामि-
त्यत्तिसृजति । ६ । इदमहं यो मा प्राच्या दिशो ऽघायुर-
भिदासादपवादीदिषूगुहः^{९, १०} तस्येमौ प्राणापानावपक्रा-
मामि ब्रह्मणा । ७ । दक्षिणायाः प्रतीच्या उदीच्या^{११} ध्रुवाया
व्यध्वाया ऊर्ध्वायाः^{१२} । ८ । इदमहं यो मा दिशामन्तर्देशेभ्य
इत्यपक्रामामीति^{१३} । ९ । एवमभिष्टा^{१४} । १० । नापोहननिवेष्टना-
नि सर्वाणि खलु शश्वद्भूतानि । ११ । ब्राह्मणावजमुद्यच्छमा-
नाच्छङ्कन्ते^{१५, १६} मां हनिष्यसि^{१७} मां हनिष्यसीति^{१८} तेभ्यो ऽभ्यं
वदेच्छममये शं पृथिव्यै शमन्तरिक्षाय शं वायवे शं दिवे

^१ ix. 2. 1. — ^२ So Bū; the rest °वपन्ना before स्वयं. — ^३ x.
5. 1 fg. — ^४ x. 5. 1^b fg. — ^५ E Ch (sec. man.) °धरा. —
^६ So K Bū Bi Bh; Ch E P °मेनाधराचः. — ^७ K °वांचस्त. —
^८ So Bū; K तमून्नयत; Ch E तमून्नयन्त; Bi तमून्नयत; P Bh तमू-
न्नयत. — ^९ Bh दिशाघायुः. — ^{१०} P Bi Bh Bū as above; E इषूगूहः;
Ch K (prim. man.) इषूगूहः; K (sec. man.) इषूगूहः. Bū has a colon
after this word; is the passage up to this point metrical (eight
syllables)? Cf. v. 10. 1; iv. 40. 1. — ^{११} E उदीच्यां प्रतीच्यां. —
^{१२} Cf. v. 10. 2-6; iv. 40. 2-7; cf. Kāuṣ. 116. 3. — ^{१३} K Bū Ch
°पक्रामीः; E °पक्रामामीः; cf. AV. v. 10. 7; iv. 40. 8. — ^{१४} So Ch
P B; K Bū E °भिष्टा; is the word to be emended to एवम-
निष्टा? — ^{१५} So emended; K Bū Ch P Bi उद्यच्छमानाः(शं); E उद्य-
च्छमाना; cf. the reading जनः शं for जनच्छं, Kāuṣ. 3. 14. E alone
has a colon here. — ^{१६} E त. — ^{१७} Ch हनिष्यति. — ^{१८} Ch E
हनिष्यतीति. —

शंसूर्याय शंचन्द्राय शंनक्षत्रेभ्यः शंगन्धर्वाप्सरोभ्यः शंसर्पे-
 तरजनेभ्यः^१ शिवं मह्यमिति । १२ । यो व आपो ऽपां यं व-
 यमपामस्मै^२ वज्रमित्यन्वृचमुदवज्जान् । १३ । विष्णोः क्रमो
 ऽसीति^३ विष्णुक्रमान् । १४ । ममाग्नेवर्च^४ इति बृहस्पतिशिरसं
 पृषातकेनोपसिच्याभिमन्त्र्योपनिदधाति । १५ । प्रतिज्ञान-
 न्नानुव्याहरेत्^५ । १६ । उत्तमेनोपद्रष्टारम् । १७ । उदेहि
 वाजिन्नित्यर्धर्चेन^६ नावं मज्जतीम् । १८ । समिद्धो ऽग्निर्ये
 इमे द्यावापृथिवी^७ अजैष्मेत्यधिपाशानादधाति । १९ ।
 पदेपदे पाशान्वृश्चति^८ । २० । अधिपाशान्बाधकाञ्छङ्कु-
 स्तान्संस्तुद्य संनह्य भष्ट्रे^९ ऽभ्यस्यति^{१०} । २१ । अशिशिषोः
 क्षीरौदनादीनि त्रीणि^{११} । २२ । गर्तेध्मावन्तरेणावलेखनीं^{१२. १३}
 स्थाणौ निबध्य द्वादशरात्रं संपातानभ्यतिनिनयति । २३ ।
 षष्ठ्योदवज्जान्ग्रहरति^{१४} । २४ । सप्तम्याचामति^{१५. १६} । २५ ।
 यश्च गामित्यन्वाह^{१७} । २६ । निर्दुर्मण्य^{१८} इति संधाव्याभि-
 मृशति । २७ । ॥ ३ ॥ ॥ ४९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे षष्ठो ऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ Bi has a colon here. — ^२ x. 5. 15, 42, 50; cf. Dārila to Kāuṣ. 38. 2; 47. 31. — ^३ x. 5. 25. — ^४ v. 3. 1. — ^५ Ch E Bū P प्रतिज्ञानं न०. — ^६ xiii. 1. 1a. — ^७ xiii. 1. 28 (et al.); 3. 1 (et al.); xvi. 6. 1. — ^८ Cf. Kāuṣ. 47. 14, 25. — ^९ K Bi भष्ट्रे; E भष्ट्रे वा (भ्यस्यति); Ch भष्ट्रे वा; cf. Kāuṣ. 47. 28 and Dārila to 48. 11. — ^{१०} K Bi (भष्ट्रे)भ्यः स्यति. — ^{११} Cf. Kāuṣ. 48. 42 and Dārila to 43. — ^{१२} All MSS. गर्तेध्माव० for गर्ते इध्माव० with double sandhi; see the introduction. — ^{१३} For आवलेखनी see Kāuṣ. 35. 28; 47. 54. — ^{१४} x. 5. 6; cf. Kāuṣ. 47. 31. — ^{१५} x. 5. 7. — ^{१६} Ch चामयति. — ^{१७} xiii. 1. 56. — ^{१८} xvi. 2. 1. —

॥ ओं ॥

स्वस्तिदा ये ते पन्थान^१ इत्यध्वानं दक्षिणेन प्रक्रामति । १ । व्युदस्यत्यसंख्याताः^२ शर्कराः^३ । २ । तृणानि छित्त्वोपतिष्ठते । ३ । आरे ऽमूः पारे पातं नो य एनं परिषीदन्ति^४ यदायुधं दग्धेन व्याख्यातम्^५ । ४ । दिष्ट्या मुखं विमाय संविशति । ५ । त्रीणि पदानि प्रमायोक्तिष्ठति । ६ । तिस्रो दिष्टीः^६ । ७ । प्रेतं^७ पादावित्यवशस्य^८ । ८ । पाययति । ९ । उपस्थास्त^९ इति त्रीण्योप्यातिक्रामति । १० । स्वस्ति मात्र इति^{१०} निश्युपतिष्ठते^{११} । ११ । इन्द्रमहमिति^{१२} पण्यं संपातवदुत्थापयति । १२ । निमृज्य^{१३} दिग्युक्ताभ्यां^{१४} दोषो गायपातं न इति^{१५} पञ्चानदुद्भो यमो मृत्युर्विश्वजि-

^१ i. 21. 1; vii. 55. 1 (xii. 1. 47). — ^२ Bi has a colon here. — ^३ Cf. Kāuṣ. 36. 22. — ^४ i. 26. 1; 27. 1; vi. 3. 1; 76. 1; cf. the स्वस्थयनगण, Kāuṣ. 25. 36, note; E Bi have a colon here. — ^५ This division in E; cf. Kāuṣ. 23. 11. — ^६ Ch दिष्टा; E दिष्टोः. — ^७ i. 27. 4. — ^८ So emended: 'reciting down upon'? MSS. अवसस्य. — ^९ xii. 1. 62. — ^{१०} i. 31. 4. — ^{११} K Bū Bh उपतिष्ठते- (न्द्रम) with double sandhi. — ^{१२} iii. 15. 1. — ^{१३} Thus emended; MSS. निमृज्यं. — ^{१४} D (schol.) to Kāuṣ. 14. 25: ये ऽस्यां स्थ प्राच्यां दिशि प्राची दिगिति दिग्युक्ते (iii. 26. 1; 27. 1); cf. the note ibid., and the वद्रगण, Ath. Pariç. 34. 16. — ^{१५} vi. 1. 1; the hymns vi. 3-7. —

च्छकधूमं भवाशर्वावित्युपदधीत^१ । १३ । उत्तमेन^२ सारूप-
 पवत्सस्य रुद्राय चिर्जुहोति । १४ । उपोत्तमेन^३ सुहृदो
 ब्राह्मणस्य शकृत्पिराडान्पर्वस्वाधाय शकधूमं^४ किमद्याह-
 रिति पृच्छति । १५ । भद्रं सुमङ्गलमिति प्रतिपद्यते । १६ ।
 युक्तयोर्मा नो देवा यस्ते सर्प^५ इति शयनशालोर्वराः^६ प-
 रिलिखति । १७ । तृणानि युगतर्जना संपातवन्ति द्वारे
 प्रचृतति । १८ । ऊबध्यं^७ संभिनत्ति । १९ । निखन-
 ति । २० । आदधाति । २१ । अपामार्गप्रसूनाङ्कुद्रीचीश-
 फान्पराचीनमूलान्^{८,९} । २२ । ॥ १ ॥ ॥ ५० ॥

उदित इति^{१०} खादिरं शङ्कुं^{११} संपातवन्तमुद्गृह्णन्निख-

^१ vi. 59. 1; 93. 1; 107. 1; 128. 1; iv. 28. 1 (xi. 2. 1; 6. 9). The
 दिग्युक्ते सूक्ते (cf. p. 145, note 14), three of the pratikas in this sūtra, one
 in sū. 18, and two in 51. 7 occur in the रौद्रगण, Ath. Pariç. 34. 17:
 रौद्रः। रुद्र जलाषभेषज येऽस्यां प्राची दिगुदितस्त्रयो (two MSS. °स्त्रयो
 वा) अक्रमन् भवाशर्वीं मन्वे वां ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता ये सहस्रधार एव
 यीष्मो हेमन्तो ऽनडुञ्जस्त्वं मह्यमापो वैश्वानरो यमो मृत्युर्यो ते रुद्र
 (Bühler's Codex ends here: यां तेति रौद्रगणः!) यो अपो रुद्रो (this
 word is wanting in the Chambers Codex) भवाशर्वीं मृडतं भवाशर्वा-
 विदं ब्रूमो यस्ते सर्पस्तस्मै प्राच्या दिशो अन्तर्देशादिति रौद्रगणः ॥ १७ ॥
 The pratikas are: ii. 27. 6; iii. 26. 1; 27. 1; iv. 3. 1; 28. 1; v. 6. 1;
 v. 6. 2; v. 6. 3; vi. 55. 2; 59. 1; 61. 1; 62. 1; 93. 1; 90. 1; vii. 87. 1;
 xi. 2. 1; 6. 9; xii. 1. 46; xv. 5. 1. — ^२ iv. 28. 1 (xi. 2. 1; 6. 9). —
^३ vi. 128. 1. — ^४ Dārila, fol. 42^b, l. 4 (to Kāuç. 8. 17) शकधूम (!)
 ब्राह्मणः; cf. also Ath. Paddh. to Kāuç. 76. 19. — ^५ iv. 28. 1; vi.
 128. 1; vi. 56. 1; xii. 1. 46. For the last cf. the रौद्रगण, sū. 13,
 note. — ^६ So all MSS.; is the text to be emended to शयनशाला-
 मूर्वराः? — ^७ E P Bi ऊबध्यं. — ^८ E alone reads °प्रसूनाङ्कुः; the
 rest °प्रसूनाकुः. Is the word to be emended to °प्रसूता? — ^९ E
 (prim. man.) गृहीची; E (sec. man.) गृहीवा? Is the word (कुद्रीची)
 to be emended to गुडूची? — ^{१०} iv. 3. 1. — ^{११} K शङ्कून्; Bū शङ्कु. —

नग्ना^१ अनुव्रजति । १ । निनयनं समुह्य चारे^२ सारूपव-
त्सस्येन्द्राय विर्जुहोति । २ । दिश्यान्वलीन्हरति । ३ । प्र-
तिदिशमुपतिष्ठते । ४ । मध्ये पञ्चममनिर्दिष्टम् । ५ ।
शेषं निनयति । ६ । ब्रह्म जज्ञानं भवाशर्वावित्यासन्न-
मरण्ये^३ पर्वतं यजते । ७ । अन्यस्मिन्भवशर्वपशुपत्युग्ररु-
द्रमहादेवेशानानां पृथगाहुतीः । ८ । गोष्ठे च द्वितीयम-
श्नाति^४ । ९ । दर्भानाधाय धूपयति । १० । भूत्यै वः पुष्ट्यै
व इति प्रथमजयोर्मिथुनयोर्मुखमनक्ति । ११ । तिस्रो
नलदशाखा वत्सान्पाययति । १२ । शाखयोदकधारया
गाः परिक्रामति^५ । १३ । अश्मवर्म^६ म इति^७ षडश्मनः
संपातवतः स्रक्लिषु पर्यधस्तान्निखनति^८ । १४ । अलसा-
लेत्यालभेषजम्^९ । १५ । चीणि सिलाञ्जालायाण्युर्वरामध्ये^{१०}
निखनति । १६ । हतं^{११} तर्दमित्ययसा सीसं कर्षन्नुर्वरां^{१२} परि-
क्रामति । १७ । अश्मनो^{१३} ऽवकिरति । १८ । तर्दमवशिरसं^{१४}
वदनात्केशेन^{१५} समुह्योर्वरामध्ये निखनति । १९ । उक्तं

^१ K ०न्नग्नं गा; Bū निखनंन्गा; E निखन गा; P निखन् गा. —

^२ E चोर. — ^३ iv. 1. 1 (v. 6. 1); iv. 28. 1 (xi. 2. 1; 6. 9); cf. the
रौद्रगण, Kāuṣ. 50. 13, note. — ^४ For अश्नाति see Kāuṣ. 7. 1. — ^५ Cf.
Dārila, fol. 80^a l. 7 (to Kāuṣ. 23. 13) ... संपातितया शाखया उदक-
धारां आनयति. — ^६ E ०मर्म. — ^७ K Bū Bh मेति (with double
sandhi); v. 10. 1. — ^८ Bū स्रक्लिषुपर्यध. — ^९ vi. 16. 4. For आल
cf. Dārila fol. 86^a l. 9 (to Kāuṣ. 25. 18), आलं गोधूम- (Cod. ०मो)
व्याधिः. — ^{१०} So (सिलां) emended in accordance with AV. vi. 16. 4;
MSS. of the text शिलां. — ^{११} vi. 50. 1. — ^{१२} K कर्षन्नुः; Bū E
कर्षन्नुः; Bi कर्षन्नुः; Ch कर्षन्नुर्वरान्. — ^{१३} K Bū अश्मनो. —
^{१४} K Ch P तर्दमं. — ^{१५} Ch E वननात्. —

चारे^१। २०। बलीन्हरत्याशया आशापतये ऽश्विभ्यां स्ने-
त्रपतये। २१। यदैतेभ्यः कुर्वीत वाग्यतस्तिष्ठेदास्तम-
यात्। २२। ॥ २ ॥ ॥ ५१ ॥

ये पन्थान इति^२ परोन्वोपदधीत। १। प्रयच्छति^३। २।
यस्यास्ते यत्ते देवी विषाणा^४ पाशानित्युन्मोचनप्रतिरूपं^५
संपातवन्तं करोति। ३। वाचा बड्वाय^६ भूमिपरिले-
खम्^७। ४। आयन इति^८ शमनमन्तरा हृदं^९ करोति^{१०}। ५।
शाले च। ६। अवकया^{११} शालां परितनोति। ७। शय्यमानाय
प्रयच्छति। ८। निदग्धं प्रक्षालयति। ९। महीमू ष्विति^{१३}
तरणान्यालम्भयति। १०। दूरान्नावं^{१३} संपातवतीं नौमणिं
बध्नाति। ११। प्रपथ इति^{१४} नष्टैषिणां प्रक्षालिताभ्यक्त-
पाणिपादानां दक्षिणान्पाणीन्निमृज्योन्थापयति^{१५}। १२।
एवं संपातवतः। १३। निमृज्यैकविंशतिं^{१७} शर्कराश्चतुष्पथे
ऽवक्षिप्यावकिरति^{१८}। १४। नमस्कृत्येति^{१९} मन्त्रोक्तम्। १५।
अंहोलिङ्गानामापो^{२०} भोजनहवींथभिमर्शनोपस्थानमा-

^१ See sū. 2. — ^२ vi. 55. 1. — ^३ Ch has a colon here. — ^४ vi. 84. 1;
63. 1; 121. 1. — ^५ P ०न्वोचन० (!). — ^६ So P Bi Bh K (sec.
man.) Ch (sec. man.); Bū E K (prim. man.) Ch (prim. man.) बड्वाय. —
^७ K ०लेखनं. — ^८ vi. 106. 1. — ^९ E Ch (prim. man.) हृदं; P Bh
हृदयं. — ^{१०} Bi has a colon here. — ^{११} D (schol.) to Kāuṣ. 40. 5,
अवका शेषवालः (I for शेषवालः; cf. शेषालि, शेषालिका, शेषाल, and Āṣv.
Gr. iv. 4. 8). — ^{१२} vii. 6. 2. — ^{१३} Ch दूरां; Bū दूरान्न०. —
^{१४} vii. 9. 1. — ^{१५} K Bh दक्षिणात्प०. — ^{१६} Ch Bh Bū K पाणीं. —
^{१७} K P Bh निर्मृ०. — ^{१८} Thus (ऽवक्षिप्या०) emended; E बदक्षिप्य;
the rest च क्षिप्य. — ^{१९} vii. 102. 1. — ^{२०} For the अंहोलिङ्गगण
see Kāuṣ. 32. 27, note; 58. 22, etc. —

दित्यस्य । १६ । स्वयं हविषां भोजनम् । १७ । विश्वे देवा^१
इत्यायुषाणि । १८ । स्थालीपाके घृतपिण्डान्प्रतिनीया-
श्नाति । १९ । अस्मिन्वसु यदाबध्नन्नव प्राणानिति^२ युग्म-
कृष्णलमादिष्टानां^३ स्थालीपाक आधाय बध्नाति । २० ।
आशयति । २१ । ॥ ३ ॥ ॥ ५२ ॥

आयुर्दा इति^४ गोदानं^५ कारयिष्यन्सभारान्संभरति^६ । १ ।
अमग्निमोजोमानी^७ दूर्वामकर्णमश्ममण्डलमानुहुहशकृ-
त्पिण्डं^८ । १ षड् दर्भप्रान्तानि कंसमहते^९ वसने शुद्धमाज्यं शा-
न्ता ओषधीर्नवमुदकुम्भम्^{१०} । २ । बाह्यतः शान्तवृक्षस्येध्मं
प्राञ्चमुपसमाधाय । ३ । परिसमुह्य पर्युह्य परित्स्तीर्य ब-
र्हिरुदपात्रमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं परिचर्य^{११} । ४ । नि-
त्यान्पुरस्ताद्धोमान्हुत्वाज्यभागौ च । ५ । पश्चादग्नेः प्रा-

^१ i. 30. 1; cf. the आयुष्यगण, Kāuṣ. 54. 11, note; also 59. 1. —

^२ i. 9. 1; 35. 1; v. 28. 1; cf. the first वर्चस्वगण, Kāuṣ. 13. 1, note. —

^३ Cf. D (schol.) to Kāuṣ. 11. 19. — ^४ ii. 13. 1. — ^५ Ath. Paddh. अथाब्दिके गोदानिकं कर्म; Daç. Kar. अथ संवत्सरे; both texts treat the गोदानं immediately after the अन्नप्राशनं (Kāuṣ. 58. 11). —

^६ Ch करिष्यन्त्सं. — ^७ So P Bh; Bū Bi and Ath. Paddh. अमंमो^०; K अमग्निमो^०; Ch अमंघ्रीमो^०; E अमग्नीमो^०; cf. sū. 15, and 54. 19. —

^८ For अकर्ण cf. Kāuṣ. 7. 25, and D (schol.) ibid. — ^९ Ch E Bū ०मानुहुहं; cf. Kāuṣ. 7. 23, and D (schol.) ibid. — ^{१०} E कंसं. —

^{११} Ath. Paddh. adds as follows: इध्माबर्हिः । व्रीहियवौ । शमोपत्रिका (cf. Āçv. Gr. i. 17. 3) एतान्संभारान्समुद्भूय । अव्यचसञ्चेत्यादि (AV. xix. 68. 1; MSS. अव्यसञ्चे^०) गोदानिकं तन्त्रं. — ^{१२} Ath. Paddh. ततः यदग्ने तपसा तपो ऽग्ने तपस्तप्यामह इति द्वाभ्यां (vii. 61. 1, 2) परिसमूहयति (see Kāuṣ. 57. 23) । सं मा सिंचत्विति (vii. 33. 1) त्रिः पर्युहति (see ibid. sū. 22). The passage contained in this and the next sūtra is repeated at Kāuṣ. 67. 20 fg.; 94. 11 fg.; 135. 4 fg., etc. —

ङ्मुख उपविश्यान्वारब्धाय^१ शान्त्युदकं करोति । ६ ।
 तत्रैतत्सूक्तमनुयोजयति^२ । ७ । त्रिरेवाग्निं^३ संप्रोक्षति^४
 त्रिः^५ पर्युक्षति । ८ । त्रिः^६ कारयमाणमाचामयति च
 संप्रोक्षति च । ९ । शकृत्पिण्डस्य स्थालरूपं^७ कृत्वा सुहृदे
 ब्राह्मणाय प्रयच्छति । १० । तत्सुहृदक्षिणतो ऽग्नेरुद-
 ङ्मुख आसीनो धारयति । ११ । अथास्मा अन्वारब्धाय^८
 करोति । १२ । आयुर्दा इत्यनेन^९ सूक्तेनाज्यं जुहन्मूर्ध्नि^{१०}
 संपातानानयति । १३ । दक्षिणे पाणावश्ममण्डल
 उदपात्र उत्तरसंपातान्स्थालरूप आनयति^{११} । १४ ।
 अमग्निमोजोमानी^{१२} चोदपात्रे ऽवधाय । १५ । स्थालरूपे
 दूर्वा शान्त्युदकमुष्णोदकं चैकधाभिसमासिच्य^{१३} । १६ ।
 आयमगन्सविता क्षुरेणेत्युदपात्रमनुमन्त्रयते^{१४} । १७ ।

^१ Ch E °न्वारब्धायै; cf. Kāuṣ. 44. 3. — ^२ Ath. Paddh. and Daç. Kar. आयुर्दा इति सूक्तेनानुयोजनं. — ^३ Daç. Kar. °मीन्सं; K P Bh °मीं. — ^४ Ch प्रोक्षति; Daç. Kar. यन्मातली (etc., xi. 6. 23 in full) सर्वा इमा आप ओषधय इति (Kāuṣ. 9. 9) त्रिरेवा-मीन्संप्रोक्षति (!). — ^५ So K; the rest त्रिष्यं. — ^६ Bū त्रिष्कं. — ^७ E स्थाली°. — ^८ K Bh Ch (prim. man.) अथास्मान्वारब्धाय (with double sandhi). — ^९ ii. 13. 1. — ^{१०} Ath. Paddh. कुमारस्य मूर्ध्नि. — ^{११} Ath. Paddh. पुनस्तेनैव सूक्तेन जुहुयात् अश्ममण्डले । पुनस्तेनैव जुहुयात् उदपात्रे । . . . तस्मिन्स्थालरूपं कृत्वा उत्तरसंपातान्स्वर्वानानयति. — ^{१२} So P Bh; Bū Bi अमंमृमो°; K अमंमिमी°; Ch E अमम्रोमो°; Daç. Kar. अमंमृमगलोसहिते (?) उदपात्रे; Ath. Paddh. अमंमृमोजोमानीयसहिते (!) उदपात्रे; cf. sū. 2, and 54. 19. — ^{१३} K P Bh चैकधाभिः°; cf. Kāuṣ. 54. 19. — ^{१४} vi. 8. 1; Ath. Paddh. and Daç. Kar. आयमगन्सविता क्षुरेणेति तिसृभिः. But Daç. Kar. in citing the verses in full substitutes viii. 2. 17 for vi. 68. 3; cf. the following sūtras.

अदितिः श्मश्रुत्युन्दति^१। १८। यत्क्षुरेणेत्युदकपत्रं^{२ ३} क्षुर-
मङ्गि श्रोत्य^४ त्रिः^५ प्रमार्ष्टि । १९। येनावपदिति^६ दक्षि-
णस्य केशपक्षस्य दर्भपिञ्जल्या केशानभिनिधाय^७ प्रच्छिद्य
स्थालरूपे करोति । २०। एवमेव द्वितीयं करोति । २१।
एवं तृतीयम् । २२। एवमेवोत्तरस्य केशपक्षस्य क-
रोति^८। २३। ॥ ४ ॥ ॥ ५३ ॥

अथ नापितं समादिश्यक्षखन्वप^९ केशश्मश्रुरोम परि-
वप नखानि च कुर्विति^{१०}। १। पुनः प्राणः पुनर्मैत्विन्द्रि-
यमिति^{११} त्रिर्निर्मृज्य^{१२}। २। त्वयि महिमानं सांदयामीत्य-
न्ततो योजयेत्^{१३}। ३। अथैनमुप्रकेशश्मश्रुं कृत्तनखमाप्ता-
वयति^{१४}। ४। हिरण्यवर्णा^{१५} इत्येतेन सूक्तेन गन्धप्रवादा-
भिरलंकृत्य^{१६}। ५। स्वक्तं म^{१७} इत्यानक्ति^{१८}। ६। अथैनमहतेन

^१ vi. 68. 1; K श्मश्रुत्यु०. — ^२ viii. 2. 17. — ^३ K Bū Bh Ch (sec. man.) उदकपत्रं; BiP Ch (prim. man.) उदकपात्रं; E उदकपात्रं. —
^४ So all MSS. except K, which reads ०ङ्गिः श्रोत्य; Ath. Paddh. क्षुरश्रोतनं करोति. — ^५ So K; the rest त्रिष्र०. — ^६ vi. 68. 3. — ^७ Ath. Paddh. दर्भपिञ्ज-
लीसहितान्केशान्. — ^८ Ath. Paddh. ततो दक्षिणस्य केशपक्षस्य उत्तरस्य केशपक्षस्य उदंनं पुनःपुनः तृप्तः (!for उप्तः?). सकृत्सकृत्तत्रः. — ^९ Ath. Paddh. and Daç. Kar. अथ नापितप्रैषः. — ^{१०} Cf. Pār. Gr. ii. 1. 21; Āçv. Gr. i. 17. 17. — ^{११} vi. 53. 2; vii. 67. 1. — ^{१२} KP Bū Bh निर्मृज्य; Ath. Paddh. and Daç. Kar. अर्धमुण्डिते शिरसि एताभ्यां पुनः क्षुरसंस्कारः. — ^{१३} Ath. Paddh. देवदत्तशर्मणे त्वयि महिमानं (MSS. मयिमानां!) सांदयामि. — ^{१४} Thus emended; KBūBhPCh and Daç. Kar. कृतं; E Bi कृतं. — ^{१५} i. 33. 1. — ^{१६} Ath. Paddh. and Daç. Kar. हि-
रण्यवर्णा इति सूक्तेन कलशोदकमभिमंत्र्याप्तावयति यस्ते गन्ध इति तिसृभिः (xii. 1. 23-5) गन्धपुष्पाद्यभिमंत्र्य; cf. Kāuṣ. 13. 12. —
^{१७} vii. 30. 1. — ^{१८} Ch ०त्यनक्ति; these two words are wanting in E; Daç. Kar. and Ath. Paddh. कज्जलमभिमंत्र्य (MSS. काजलं) अक्षिणी (!) अञ्जनं करोति. —

वसनेन परिधापयति परि धत्तेति द्वाभ्याम्^१ । ७ । एह्य-
श्मानमा तिष्ठेति^२ दक्षिणेन पादेनाश्ममण्डलमास्थाप्य
प्रदक्षिणमग्निमनुपरिणीय। ८। अथास्य वासो निर्मुष्णाति^३
यस्य ते वास इत्येतया^४ । ९ । अथैनमपरेणाहतेन वसने-
नाच्छादयत्ययं वस्ते गर्भं पृथिव्या इति पञ्चभिः^५ । १० ।
यथा द्यौर्मनसे चेतसे धिय इति^६ महाव्रीहीणां स्थाली-
पाकं श्रपयित्वा शान्त्युदकेनोपसिच्याभिमन्त्र्य प्राशय-
ति^७ । ११ । प्राणापानावोजो ऽसीत्युपदधीत^८ । १२ । तुभ्यमेव
जरिमन्निति^९ कुमारं मातापितरौ त्रिः संप्रयच्छेते^{१०} । १३ ।
घृतपिण्डानाशयतः^{११} । १४ । चूडाकरणं^{१२} च गोदानेन व्या-

^१ ii. 13. 2, 3. — ^२ ii. 13. 4. — ^३ Bi has a colon here; Daç. Kar. आचार्य (!) वस्त्रं समर्पयति; Ath. Paddh. उत्तरवास अदत्तं गृह्णा-
त्युपाध्यायः. — ^४ ii. 13. 5. — ^५ xiii. 1. 16-20. — ^६ ii. 15. 1;
vi. 41. 1. For the first of these pratikas and several others, following
in this and the next four chapters, cf. the आयुष्यगण, Ath. Pariç.
34. 4: यथा द्यौः प्राणापानावोजो ऽसि तुभ्यमेवाक्षीभ्यां ते मुंचामि त्वीत
देवा आवतस्त उप प्रियमन्तकाय मृत्यव आ रभस्व प्राणाय नमो (MSS.
नम) विषासहिमित्वायुष्याणि । ४। The pratikas are: ii. 15. 1; 17. 1; 28. 1;
33. 1; iii. 11. 1 (i. 10. 4); iv. 13. 1; v. 30. 1; vii. 32. 1; viii. 1. 1; 2.
1; xi. 4. 1; xvii. 1-5; cf. Kāuṣ. 52. 18; 57. 31, etc. — ^७ Daç. Kar.
माणवकं (Cod. माणकं). — ^८ ii. 16. 1; 17. 1; cf. the preceding
note. — ^९ ii. 28. 1; cf. note 6. — ^{१०} Daç. Kar. परस्परं प्र-
यच्छेते (Cod. ऽयच्छति) । प्रथमं पिता मातुः । द्वितीयं माता पितुः तृतीयं
पिता मातुः; Ath. Paddh. षट्सूक्तावृत्तिः. — ^{११} Daç. Kar. पुनरनैनैव
सूक्तेन त्रीन्घृतपिण्डान्प्रत्येकंप्रत्येकं संपात्याभिमन्त्र्य कुमारं प्राशयति । ततः
पूर्वोक्तानि चत्वारि परिदानानि ददाति (cf. sū. 17, and the notes to Kāuṣ.
58. 16, 17, and 18) । इति गोदानं; Ath. Paddh.... कुमारपितोः (Cod. कुमारं
पि) प्राश्नाति (!) ... पूर्वोक्तानि च चत्वारि परिदानानि ददाति । इति
गोदानं समाप्तं. Both paddhatis treat the नामकरणं, of which cere-
mony the परिदानानि form a part (see Kāuṣ. 58. 18, note), before
the गोदानं. — ^{१२} Ch K P B चूडकरणं. —

ख्यातम् । १५ । परिधापनाश्ममण्डलवर्जम्^१ । १६ । शिवे
ते स्तामिति^२ परिदानान्तानि^३ । १७ । पार्थिवस्य मा प्र
गामेति^४ चतस्रः सर्वाण्यपियन्ति । १८ । अमन्निमोजो-
मानी^५ च दूर्वा च केशाश्च शकृत्पिण्डं चैकधाभिसमा-
हत्य^६ । १९ । शान्तवृक्षस्योपर्यादधाति । २० । अधिकरणं
ब्रह्मणः कंसवसनं गौर्देक्षिणा । २१ । ब्राह्मणान्भक्तेनोपेप्स-
न्ति । २२ । ॥ ५ ॥ ॥ ५४ ॥

उपनयनम्^७ । १ । आयमगन्निति मन्त्रोक्तम्^८ । २ ।
यत्क्षुरेणेत्युक्तम्^९ । ३ । येनावपदिति^{१०} सकृदपिञ्जलि^{११} । ४ ।

^१ Ath. Paddh. adds: शेषं गोदानवत् । तुभ्यमेवेति (ii. 28. 1) अनुयोजनं
शान्त्युदके (cf. Kāuṣ. 53. 6); Daṣ. Kar. treats the चूडाकरणं in full
(अथ संवत्सरे द्विसंवत्सरे वा चूडाकरणमुच्यते), agreeing with the
Ath. Paddh. in employing ii. 28. 1 in connection with the शा-
न्युदकं. — ^२ viii. 2. 14. — ^३ Cf. Kāuṣ. 58. 18, note; Daṣ. Kar.
इति चूडाकरणं. — ^४ ii. 29. 1; xiii. 1. 59; cf. for the second pratika
the आयुष्यण, sū. 11, note. — ^५ So P Bh; K Bi Bū अममृमो; Ch E
अमन्निमो; cf. Kāuṣ. 53. 2, 15. — ^६ Ch E एकधाभिः समाहत्य; Bi
एकधाभिः; cf. Kāuṣ. 53. 16. — ^७ Daṣ. Kar. and Ath. Paddh.
गर्भपंचमे गर्भाष्टमे वा गोदानिकं तत्रं । आज्यभागांते शान्त्युदकं करोति ।
आ यातु मित्र (iii. 8. 1; cf. sū. 18) इति सूक्तेनानुयोजनं । मातली
(xi. 6. 23) अंते । ततो ऽभ्यातानानि जुहोति । तत्र माणवकं
आत्मसमीपे प्राङ्मुख उपविश्य (!) । आयुर्दा इति सूक्तेन (ii. 13) आज्यं
जुहोति । कुमारस्य मुग्धं दक्षिणे पाणावश्ममण्डले उदपात्रे । उत्त-
रसंपातान्स्थालरूपे आनयति । त्रिः सूक्तावृत्तिः; cf. Kāuṣ. 53. 6 fg. —
^८ vi. 68. 1; Daṣ. Kar. and Ath. Paddh. दूर्वा शान्त्युदकमुष्णोदकं चैकधा
क्त्वा आयमगन्निति उदपात्रमनुमंत्रयते; cf. Kāuṣ. 53. 16, 17. —
^९ viii. 2. 17; Daṣ. Kar. and Ath. Paddh. क्षुरमार्जनं उष्णेनेति (vi.
68. 1^b) उदकं गृह्य । आदित्या इति (vi. 68. 1^{cd}) अदितिः श्मश्रु इत्येकया
(vi. 68. 2) उदने; cf. Kāuṣ. 53. 17 fg. — ^{१०} vi. 68. 3. — ^{११} Thus Bū
alone; the rest अपिञ्जली; Daṣ. Kar. and Ath. Paddh. वपनं करोति
(Ath. Paddh. केशेदेन) सकृत् । दर्भपिञ्जलीवर्जं; cf. Kāuṣ. 53. 20. —

लौकिकं च समानामा परिधानात्^१ । ५ । उपेतपूर्वस्य
नियतं सवान्दास्यतो^२ ऽग्नीनाधास्यमानः^३ पर्यवेतव्रतदी-
क्षिष्यमाणानाम् । ६ । सोष्णोदकं शान्युदकं प्रदक्षिणम-
नुपरिणीय पुरस्तादग्नेः प्रत्यङ्मुखमवस्थाप्य^४ । ७ । आह
ब्रूहि^५ । ८ । ब्रह्मचर्यमागमुप मा नयस्वेति^६ । ९ । को नामासि
किंगोत्र इत्यसाविति^७ यथा नामगोत्रे भवतस्तथा प्रब्रू-
हि^८ । १० । आर्षेयं मा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनय^९ । ११ ।
आर्षेयं त्वा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनयामीति^{१०} । १२ । ओं
भूर्भुवः स्वर्जनदोमित्यञ्जलावुदकमासिञ्चति^{११} । १३ । उत्तरो
ऽसानि ब्रह्मचारिभ्य इत्युत्तमं पाणिमन्वादधाति^{१२} । १४ । एष
म^{१३} आदित्यपुत्रस्तन्मे गोपायस्वेत्यादित्येन समीक्षते^{१४} । १५ ।
अपक्रामन्पौरुषेयाद्गृणान^{१५} इत्येनं बाहुगृहीतं प्राञ्चमव-

^१ Daç. Kar. and Ath. Paddh. give the लौकिकं in full, as at Kāuç. 54. 1-7: अथ नापितप्रैषः (Ath. Paddh. अथ नापितं समादिशति) etc. — ^२ E सवा; K Bū Ch P Bh सवा; cf. Kāuç. 60. 1; 67. 6. — ^३ E Bh Ch (sec. man.) ०धास्यमान. Is the passage to be emended to ऽग्नीनाधास्यमानस्य? Or are these words an interpolation from Kāuç. 60. 1 (अग्नीनाधास्यमानः सवान्वा दास्यन्संवत्सरं ब्रह्मैदिकमपि दीपयति)? — ^४ Ath. Paddh. उपवेशयति. — ^५ Bh ब्रूहि; Ath. Paddh. and Daç. Kar. तावदाचार्यो ब्रूयात् । आह ब्रूहि. — ^६ Ath. Paddh. and Daç. Kar. ब्रह्मचारी वदति. — ^७ Ath. Paddh. and Daç. Kar. पुनराचार्यो वदति. — ^८ Daç. Kar. पुनः ब्रह्मचारी । अमुकगोत्र अमुकनाम (!) अमुकशर्मो ऽहं अमुकप्रवरो ऽहं. — ^९ Ch (sec. man.) inserts मा between उप and नय, but this is again erased. — ^{१०} Ch omits इति. — ^{११} Daç. Kar. and Ath. Paddh. ... अञ्जलिं पूरयित्वा । आदित्याय अर्घ्यं ददाति. — ^{१२} Daç. Kar. ब्रह्मचारिणं पाणौ गृहीत्वा; Ath. Paddh. दक्षिणं पाणिं गृहीत्वा. — ^{१३} So emended; all MSS. of the text and Ath. Paddh. मा; Daç. Kar. मादित्य०. — ^{१४} So all MSS., except Ch (sec. man.): ०दित्यमीक्षते; but this correction is again cancelled, so that ०दित्येन समीक्षते is the final reading of the MS.; Daç. Kar. एष मादित्यपुत्रः । उदयं तमसस्वरि (vii. 53. 7) आदित्यं निरोक्षते. — ^{१५} vii. 105. 1. —

स्थाप्य दक्षिणेन पाणिना नाभिदेशे ऽभिसंस्तभ्य जप-
ति^१ । १६ । अस्मिन्वसु वसवो धारयन्तु विश्वे देवा वसव
आ यातु मित्रो ऽमुचभूयादन्तकाय मृत्यव आ रभस्व
प्राणाय नमो विषासहिमित्यभिमन्त्रयते^२ । १७ । अथापि
परित्वरमाण^३ आ यातु मित्र इत्यपि^४ खल्वेतावतैवोप-
नीतो^५ भवति^६ । १८ । प्रह्लाद्य चीन्प्राणायामान्कृत्वाव-
ह्लाद्य^{७. ८} वत्सतरीमुदपात्रे समवेक्ष्येत्^९ । १९ । समिन्द्र नः
सं वर्चसेति^{१०} द्वाभ्यामुत्सृजन्ति^{११} गाम् । २० । ॥ ६ ॥ ॥ ५५ ॥

अद्वाया दुहितेति द्वाभ्यां^{१२} भाद्रमौर्ज्जीं मेखलां बध्ना-
ति^{१३} । १ । मित्रावरुणयोस्त्वा हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा
प्रयच्छामीति पालाशं दण्डं^{१४} प्रयच्छति^{१५} । २ । मित्रावरुणयो-

^१ Ath. Paddh. तं ब्रह्मचारिणं बाहुं गृहीत्वा प्राङ्मुख उपविशति
उपाध्यायः । दक्षिणेन पाणिना नाभिदेशे संस्तभ्य जपति । आचार्यः ।
दक्षिणेन हस्तेन ब्रह्मचारिनाभिदेशे (Cod. ब्रह्मचारी०) संस्तुञ्ज जपति. —
^२ i. 9. 1; 30. 1; iii. 8. 1; vii. 53. 1; viii. 1. 1; 2. 1; xi. 4. 1; xvii.
1-5; cf. the आयुष्यगण, Kāuṣ. 54. 11, note; Ath. Paddh. पंचपटलि-
कायां यथादिष्टान्तथा पठितान्स्मृत्तान्. — ^३ Ch °चरमाणो. —

^४ iii. 8. 1. — ^५ E °तावतो०; Ch (prim. man.) °तावती०. — ^६ Ath.
Paddh. and Daç. Kar. यथाचार्यत्वरा भवति (Daç. Kar. अथ च आ-
चार्यः प्रशक्यः) । तदा आ यातु मित्र इति सूक्तं गणस्थाने जपति । आचार्य
उपनयमान इत्येकया (xi. 5. 3) जपति । अहं रुद्रेभिरिति सूक्तेन (iv. 30)
पादं पादं वाचयति ब्रह्मचारिणं. — ^७ E °प्राण०. — ^८ K °वत्साद्य;
Daç. Kar. °वसाद्य. — ^९ So only E; the rest वत्सतरीमुदपात्रे; Daç.
Kar. अवसाद्य (!) उदपात्रे वत्सतरीमुखं निरीक्षयेत्; Ath. Paddh. अव-
ह्लाद्य वत्सतरी (!) उदपात्रेण मुखं निरीक्षते (!) ब्रह्मचारी (!). — ^{१०} vii.
97. 2; vi. 53. 3. — ^{११} Ath. Paddh. (both MSS.) उच्छृजन्ति. — ^{१२} vi.
133. 4. 5. — ^{१३} Ath. Paddh. and Daç. Kar. कटिप्रदेशे बध्नाति । पुनर्मैत्रिन्दि-
यमिति (vii. 67. 1) यज्ञोपवीतं ददाति. — ^{१४} Wanting in K. — ^{१५} Daç.
Kar. treats this and the following two sūtras as follows: मित्रावरु-
णयोस्त्वा ... प्रयच्छामि यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनोपन-

स्त्वा हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा प्रतिगृह्णामि । सुश्रवः^१
 सुश्रवसं मा कुर्ववक्रो ऽविशुरो ऽहं भूयासमिति प्रतिगृ-
 ह्णाति । ३ । श्येनो ऽसीति^२ च । ४ । अथैनं व्रतादानोयाः
 समिध आधापयति^३ । ५ । अग्रे व्रतपते व्रतं चरिष्यामि
 तच्छकेयं तत्समापेयं तन्मे राध्यतां तन्मे समृध्यतां तन्मे
 मा व्यनश्त्तेन^४ राध्यासं तत्ते प्रब्रवीमि तदुपाकरोमि
 अग्नये व्रतपतये स्वाहा^५ । ६ । वायो व्रतपते । सूर्य व्रत-
 पते । चन्द्र व्रतपते । आपो व्रतपत्यो । देवा व्रतप-
 तयो । वेदा व्रतपतयो । व्रतानां व्रतपतयो व्रतमचा-
 रिषं^६ तदशकं तत्समाप्तं तन्मे राद्धं तन्मे समृद्धं तन्मे मा^७
 व्यनश्त्तेन राद्धो ऽस्मि तद्वः प्रब्रवीमि तदुपाकरोमि
 व्रतेभ्यो व्रतपतिभ्यः स्वाहेति^८ । ७ । अथैनं बद्धमेखलमा-

ह्यामीति माणवकस्य दक्षिणबाहुमुद्धृत्य वामस्कन्धौ वै धारय (!) श्येनो
 ऽसि . . . ब्रह्मचारी (Cod. ब्रह्मचारिणो) दंडं प्रतिगृह्णाति सुश्रव . . .
 भूयासम् । तूष्णीं कृष्णाजिनं ददाति; Ath. Paddh. . . दण्डं प्रतिगृह्णा-
 ति ब्रह्मचारी असितचैलेनं (!both. MSS.) ददाति । प्रजापते न त्वदे-
 तान्यन्य इति (vii. 80. 3). —

^१ Thus emended; MSS. and Daç. Kar. सुश्रव; cf. Pār. Gr. ii. 4. 2;
 Āçv. Gr. i. 22. 21; Gobh. Gr. ii. 10. 41. — ^२ vi. 48. 1. — ^३ E
 आदापयति; Ath. Paddh. and Daç. Kar. पुष्पाक्षितां अंजलिं (Daç.
 Kar. पुष्पीदकाञ्जलिं) पूरयित्वा । आञ्जिनाभिघार्य । ब्रह्मचारिव्रतं द्वाद-
 शवर्षिकं वा षड्वर्षिकं वा त्रिवर्षिकं वा एकवर्षिकं वा अहोरात्रं वा रो-
 मनखधारणं । अक्षारक्षीरभोजनं । अधःशयनं । यथाशास्त्रविहितं यथा
 स्मर्यमाणधर्मकं । यथाशक्त्या चरिष्यामि तदग्नौ निवेदयामि । अग्नये
 स्वाहा । तत्र मे ऽविघ्नमस्तु तथा अस्तु इति ब्रूयात् । अग्नये स्वाहा । पुनरञ्जलिं
 पूरयित्वा उदकेनाभिघार्य । यथाप्राक्पठितं तद्गुरवे निवेदयामि तत्र मे
 ऽविघ्नमस्तु । एवं गुरवे नमः । अग्रे व्रतपत इत्यादि अष्टौ समिध आद-
 धाति. — ^४ Daç. Kar. (twice) व्यनश्त्तेन. Are the words to be emended
 to विनश्त्तेन or नीनश्त्तेन? cf. sū. 7. — ^५ Cf. VS. i. 5; ii. 28; Māitr. S.
 iv. 9. 24; TS 1. 5. 10. 3; Tāit. Ār. iv. 41. 3-6; Çāṅkh. Çr. iv. 8. 6; 12. 8. —

^६ Bi अचार्य. — ^७ Is the word to be emended to न? cf. sū. 6. — ^८ Ch has

हितसमिक्तं^१ सावित्रीं वाचयति । ८ । पच्छः प्रथमम् । ९ ।
ततो ऽर्धचैशः । १० । ततः संहिताम् । ११ । अथैनं
संशास्यमेष्वसि ब्रह्मचारिन्मम चापो ऽशन कर्म कुरु^२
स्तिष्ठन्मा दिवा स्वाप्सीः^३ समिध आधेहि^४ । १२ । अथैनं^५
भूतेभ्यः परिददात्यग्नये^६ त्वा परिददामि ब्रह्मणे त्वा परि-
ददाम्युदङ्गाय^७ त्वा श्रूत्वाणाय^८ परिददामि शत्रुंजयाय त्वा
स्त्रात्राणाय परिददामि मार्तुंजयाय^९ त्वा मार्तुवाय^{१०} परि-
ददाम्यघोराय त्वा परिददामि तक्षकाय त्वा वैशालेयाय
परिददामि हाहाहूहूभ्यां त्वा गन्धर्वाभ्यां^{११} परिददामि यो-

the numbers २, ३ etc. before the colons; Daç. Kar. fills out as follows, in accordance with sūtra 6: वयो व्रतपते (Cod. °पतये) व्रतं चरिष्यामि वायवे (Cod. वायो) व्रतपतये स्वाहा । २ । सूर्य व्रतपते (Cod. °पतये) व्रतं च° सूर्याय व्रतपतये स्वाहा । ३ । etc. इति अष्टौ व्रतानि; Ath. Paddh. ... इत्यष्टौ मंत्राः कल्पजाः. Cf. TS. i. 6. 6. 3. —

^१ E °समिक्तं. — ^२ P Bi स्वाप्सीः. — ^३ Daç. Kar. अथाचार्य आचारं कथयति । स्वस्थाने उपविश्य अमेष्टासि ब्रह्मचारिन्मम गौरवीं (!) कुर्याः (Cod. °यात्) । ... मा दिवा स्वाप्सीः । नित्यं भोजनकाले अपो ऽशन कर्म कुरु । ऊर्ध्वस्तिष्ठन्मा कूर्पं निरीक्ष्येः (Cod. °येत्) । मा वृक्षारोहणं कुरु । मा यज्ञाय (!) कुरु । बाढमिति । इत्येवमादि आचारान्कथयति । करवाणीति ब्रह्मचारो वदति. Cf. Āçv. Gr. i. 22. 2; Çāṅkh. Gr. ii. 4. 5; Gobh. Gr. ii. 10. 34; Pār. ii. 3. 2; Çat. Br. xi. 5. 4. 5. —
^४ Ath. Paddh. अथैनं भूतेभ्यः परिददामीति षोडश परिदानानि ददातीति; Daç. Kar. ततः षोडश परिदानानि ददाति । अथैनं भूतेभ्यः परिददाम्यग्नये etc. as above. — ^५ Thus emended. All MSS. and Daç. Kar. (cf. the preceding note) परिददाम्य°; it is probably an old error, due to the subsequent occurrences of the word in the formula. —

^६ Ch °मे; Bh °मए. — ^७ Daç. Kar. उदङ्गाय. — ^८ KBū श्रूत्वाणाय; Daç. Kar. श्रूत्वाणाय. — ^९ So emended; K P Bh Bi मार्तुंजयाय; Ch E Bū and Daç. Kar. मार्तुंजयि; Pet. Lex. emends to मार्तुंजयै (dative of मार्तुंजयी). — ^{१०} So emended; K P Bh Bi E मार्तुवै; Ch Bū and Daç. Kar. मार्तुवै; this latter reading is emended to मार्तुवै by the Pet. Lex. to match the emended मार्तुंजयै; see the preceding note. Cf. also viii. 10. 23. — ^{११} Ch here inserts त्वा, above the line. —

गक्षेमाभ्यां त्वा परिददामि भयाय च त्वाभयाय^१ च^२ परि-
ददामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः
परिददामि विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा^३
भूतेभ्यः परिददामि सप्रजापतिकेभ्यः^४ । १३ । स्वस्ति
चरतादिहेति मयि रमन्तां ब्रह्मचारिण इत्यनुगृह्णीयात्
। १४ । नानुप्रणुदेत् । १५ । प्रणीतीरभ्यावर्तस्वेत्यभ्यात्म-
मावर्तयति^५ । १६ ।

यथापः प्रवता^६ यन्ति यथा मासा अहर्जरम्^७ ।

एवा मा ब्रह्मचारिणो धातरायन्तु^८ सर्वदा ॥

स्वाहेत्याचार्यः समिधमादधाति^९ । १७ । ॥ ७ ॥ ॥ ५६ ॥

आज्ञाया दुहितेति द्वाभ्यां^{१०} भाद्रमौर्ज्जीं मेखलां ब्रा-
ह्मणाय बध्नाति । १ । मौर्वीं क्षत्रियाय धनुर्ज्यां^{११} वा । २ ।
क्षौमिकीं वैश्याय । ३ । मित्रावरुणयोस्त्वा हस्ताभ्यां

^१ E and Daç. Kar. भवाय च त्वाभवाय. — ^२ Wanting in K. —

^३ Daç. Kar. reads the passage beginning here as follows: सर्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यस्त्वा । सुव्याणाय (! for अस्त्वाणाय?) त्वा । सप्रजार्पतिकेभ्यः परिद-
दामि । त्रीहियवशमीमिश्रोदकेन अभिमन्त्र्य मूर्ध्नि दद्यात् । इति परि-
दानं. — ^४ Cf. Çat. Br. xi. 5. 4. 3; Āçv. Gr. i. 20. 8; Çāṅkh. Gr. iv. 18. 2. — ^५ vii. 105. 1; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अर्धर्चेन

आत्मसंमुखं करोति. — ^६ Bū प्रवता; Daç. Kar. पर्वता. — ^७ P
०जुरं. — ^८ Ch धारयन्तु; Daç. Kar. reads the last two pādas as

follows: एवा वा ब्रह्मचारिणो धातरायंषि कल्पतां (!); Ath. Paddh.
यथापः प्रवता यत्केकया कल्पजया. Cf. Tāitt. Ār. vii. 3. 3; Tāitt. Up.
i. 4. 3. — ^९ Daç. Kar. and Ath. Paddh. add here: ततः अभ्याता-

नानि जुहोति । वाताज्जात (iv. 10. 1; cf. Kāuç. 58. 9) इति शङ्ख-
मणिं संपात्याभिमन्त्र्य ग्रीवायां बध्नाति । ततः संध्यावदनं करोति; Ath.
Paddh. संध्यालोकषट्करोति (! for संध्यां वषट्करोति?); cf. Kāuç. 57. 16,
note. — ^{१०} vi. 133. 4, 5. — ^{११} Ch Bī धनुर्था. —

प्रसूतः प्रशिषा प्रयच्छामीति पालाशं दण्डं ब्राह्मणाय
 प्रयच्छति । ४ । आश्वत्थं क्षत्रियाय । ५ । न्यग्रोधावरोहं
 वैश्याय । ६ । यद्यस्य दण्डो भज्येत यच्चृते चिदभिश्चिष^१ इत्ये-
 तयालभ्याभिमन्त्रयते । ७ । सर्वत्र शीर्णे भिन्ने नष्टे ऽन्यं
 कृत्वा पुनर्मैत्रिन्द्रियमित्यादधीत^{२ ३} । ८ । अथ वासांसि । ९ ।
 ऐण्यहारिणानि ब्राह्मणस्य । १० । रौरवपार्षतानि^४ क्षत्रि-
 यस्य । ११ । आजाविकानि वैश्यस्य । १२ । सर्वेषां
 क्षौमशाणकस्रलवस्त्रम्^{५ ६} । १३ । काषायाणि । १४ ।
 वस्त्रं चाप्यकाषायम्^{७ ८} । १५ । भवति^९ भिक्षां देहीति ब्रा-
 ह्मणश्चरेत्^{१०} । १६ । भिक्षां भवती ददात्विति क्षत्रियः । १७ ।
 देहि भिक्षां भवतीति वैश्यः । १८ । सप्त कुलानि ब्राह्म-
 णश्चरेत्क्षीणि क्षत्रियो द्वे वैश्यः । १९ । सर्वं ग्रामं चरेद्वैश्वं
 स्तेनपतितवर्जम् । २० । मय्यय इति^{११} पञ्चप्रश्नेन जुहो-
 ति । २१ । सं मा सिञ्चन्त्विति^{१२} चिः^{१३} पर्युक्षति^{१४} । २२ ।
 यदग्ने तपसा तपो ऽग्ने तपस्तप्यामह इति द्वाभ्यां^{१५} परि-

^१ xiv. 2. 47. — ^२ vii. 67. 1. — ^३ K E °दधीत. — ^४ K P Bi Bh °पारिषतानि. — ^५ E Ch (sec. man.) °शाणः. — ^६ Ch °वस्त्र. — ^७ K चाप्यका. — ^८ K P Bh °काषायो (I for °काषायं ओ, the latter belonging to the next sūtra?). — ^९ Ch P have a colon here, perhaps misunderstanding भवति as the verb, and joining it to the previous sūtra? — ^{१०} Ath. Paddh. and Daç. Kar. अत्र स्थाने सन्ध्यालोकषट्करोति (cf. Kāuç. 56. 17, note) । भिक्षां च । माता प्रथमं भिक्षां ददाति । ओं स्वस्ति गृहीत्वा । भिक्षां ब्रह्मचारी गुरवे निवेद्य । भिक्षां भो इति मन्त्रेण । आचार्यः प्रतिगृह्णाति । सुभिक्षां भोरिति (!). — ^{११} vii. 82. 2. — ^{१२} vii. 33. 1. — ^{१३} Bū Ch E Bi चिष्प. — ^{१४} Ath. Paddh. and Daç. Kar. ततो अप्रिकार्यं करोति । अव्यचसञ्चेति (Cod. अव्यसञ्चेति; xix. 68. 1) जपति । सं मा etc. as Kāuçika. — ^{१५} vii. 61. 1, 2. —

समूहयति।२३। इदमापः प्रवहतेति^१ पाणी प्रक्षालयते^२।२४।
 सं मा सिञ्चन्त्विति^३ त्रिः^४ पर्युक्षति^५। २५। अग्रे समिध-
 महार्षमित्यादधाति चतस्रः^६। २६। एधो ऽसीत्यूष्मभक्षं
 भक्षयत्या निधनात्^७।२७। त्वं नो मेध^८ इत्युपतिष्ठते^९।२८।
 यदन्नमिति^{१०} तिसृभिर्भैक्षस्य जुहोति। २९। अहरहः
 समिध आहृत्यैवं सायं प्रातरभ्यादध्यात्। ३०। मेधाजनन
 आयुषैर्जुहुयात्^{११}। ३१। यथाकामं द्वादशरात्रमरसाशी भ-
 वति^{१२}। ३२। ॥ ६ ॥ ॥ ५७ ॥

^१ vii. 98. 3. — ^२ Bi °क्षालयति. — ^३ vii. 33. 1. — ^४ Bū Ch E Bi त्रिष्य०. — ^५ Ath. Paddh. and Daç. Kar. पुनः त्रिः पर्युक्षति। अग्रे
 त्वा जुष्टं प्रोक्षामि. — ^६ xix. 64. 1; Ath. Paddh. and Daç. Kar.
 चतसृभिः प्रत्येकं समिधमादधाति. Then follow in Daç. Kar. four verses
 corresponding to xix. 64. 1-4 with the following variants: Verse 1^d,
 यक्षति for यक्षतु; 2^c, भोजय for वर्धय, and at the end of the verse
 there is added दीर्घमायुः कृणोतु मे; 4^d, आचार्याय for आ शंसय. —
^७ vii. 89. 4; E निधानात्. — ^८ vi. 108. 1. — ^९ Ath. Paddh. अग्निं. —
^{१०} vi. 71. 1-3; Daç. Kar. cites the verses in full, substituting vi. 53. 2^{cd}
 for vi. 71. 3^{cd}: वैश्वानरो(नो) अदव्यस्तनूपा अन्तस्तिष्ठाति दुरितानि वि-
 श्वा. — ^{११} For the आयुष्यगण see Kāuç. 54. 11, note; for the मेधाजनन,
 Kāuç. 10. 1 fg. — ^{१२} The Ath. Paddh. adds a chapter of वेदव्रतानि,
 to wit: त्रिषवनं. अनस्तमिते भोजनं। अधःशयित्वं। मेलव्रतं (! for मौन०?)
 द्वादशरात्रं चरेत्। तत्रभावात् द्विजानां नाहं इति वचनात् ॥ अथा-
 ब्दिके वेदव्रतं करोति।... स्थण्डिले ऽग्निं स्थापयित्वा वपनं करोति।
 पुष्पाक्षिताञ्जलिं पूरयित्वा आज्येनाभिघार्य। वेदव्रतं सांवत्सरिकं रोम-
 नखानि (!) धारणं यथाशास्त्रविहितं। यथास्मार्थमाणधर्मकं। यथाशक्त्या
 चरिष्यामि etc. (as in Kāuç. 56. 5, note) ... तथास्त्वित्याचार्यो ब्रूयात्।
 अग्रे व्रतपतय इत्यष्टौ समिध आदधाति। इति वेदव्रतग्रहणं समाप्तं ॥
 अथ वेदव्रतदीक्षणमुच्यते। इदावत्सरायेति चतसृभिः कौशिकोक्तैः (42. 1)
 आज्यं जुहुयात्। समिधो ऽभ्यादध्यात्। एतदनन्तरं सर्वं पूर्ववत्करोति।
 अभ्यातानाद्युत्तरतंत्रं। इति वेदव्रतं समाप्तं ॥ अथ कल्पव्रतं षणमासिकं करो-
 ति। ग्रहणमुद्दीक्षणं वेदव्रतवत्करोति ॥ अथ मृगाव्रतं (! both MSS.) उच्यते।
 षड्रात्रमध्ये अव्यचसश्च (MSS. अव्यसश्च; xix. 68. 1) जपति। स्थण्डिले ऽग्निं

भद्राय कर्णेः क्रोशतु भद्रायास्त्रि वि वेपताम् ।

परा दुःष्वप्यं^१ सुव यद्भद्रं तन्न आ सुव ॥

अस्त्रिवेपं^२ दुःष्वप्यमार्तिं पुरुषरेषिणीम्^३ ।

तदस्मदश्विना युवमप्रिये प्रति मुञ्चतम्^४ ॥

यत्पाश्चादुरसो मे अङ्गादङ्गादववेपते ।

अश्विना पुष्करस्रजा तस्मान्नः पातमंहसं^५

इति कर्णे क्रोशन्तमनुमन्त्रयते । १ । अस्त्रि वा स्फुरत्^६ । २ ।

वि देवा जरसोत देवा आवतस्त उप प्रियमन्तकाय
मृत्यव आ रभस्व प्राणाय नमो विषासहिमित्यभिम-
न्त्रयते^{७, ८} । ३ । ब्राह्मणोक्तमृषिहस्तश्च । ४ । कर्मणे वां वेषाय वां

सुकृताय वामिति^९ पाणी प्रक्षाल्य । ५ । निर्दुर्मण्य^{१०} इति सं-
धाय्याद्धि शुद्धा न आप इति^{११} निष्ठीव्य जीवाभिराचम्य^{१२, १३} । ७ ।

एहि^{१४} जीवमित्याञ्जनमणिं बध्नाति । ८ । वाताज्जात^{१५} इति

स्थापयित्वा वपनं करोति । मेखलायज्ञोपवीतदण्डादानं यथोक्तं करोति (Kāuṣ. 56. 1 fg.) । पुष्पाक्षिताञ्जलिं पूरयित्वा । मृगारुव्रतं अनस्तमिते भोजनं । अधःशयित्वं त्रिषवणं अस्तमिते भोजनं । अक्षीरभोजनं । रोमनखानि धारणं (!) । यथाशास्त्रविहितं etc. (like the वेदव्रत above) । इति मृगारुव्रतं ॥ विषासहिव्रतं चिराचं वा चतराचं ग्रहणं उद्गीचणं । मृगारुव्रतवत्करोति ॥ यमव्रतं द्वादशराचं मृगारुवत्करोति । व्रतांते धेनुर्दक्षिणा । ब्रह्मचारी ददाति. —

^१ Ch E P Bi दुष्पन्नः. — ^२ K ०वेपं. — ^३ K Bh ०रेषिणीं. — ^४ K मुञ्चतां. — ^५ K B Ch E Bi पातुं. — ^६ Ch स्फुरत्; E स्फुरत्. —

^७ iii. 31. 1; iv. 13. 1; v. 30. 1; vii. 32. 1; viii. 1. 1; 2. 1; xi. 4. 1; xvii. 1-5; cf. the आयुष्यगण, Kāuṣ. 54. 11, note. — ^८ E has a colon here. — ^९ VS. i. 6; TS. i. 1. 4. 1; Taitt. Br. iii. 2. 4. 1; Māitr. S. i. 1. 4; cf. Kāuṣ. 1. 36. — ^{१०} xvi. 2. 1. — ^{११} xii. 1. 30. — ^{१२} D (schol.) to Kāuṣ. 3. 4, जीवा खेति चतसृभिः (xix. 69. 1-4). — ^{१३} MSS. ०चम्येहि, with Vedic sandhi (Whitney 127, end). — ^{१४} iv. 9. 1. —

^{१५} iv. 10. 1; cf. the Paddhatis, Kāuṣ. 56. 17, note. —

कृशनम्।९। नव प्राणानिति^१ मन्त्रोक्तम्।१०। घृतादुल्लभमा
त्वा चृतत्वृतुभिष्ट्वा मुञ्चामि त्वोत देवा आवतस्त उप प्रि-
यमन्तकाय मृत्यव आ रभस्व प्राणाय नमो विषासहि-
मित्यभिमन्त्रयते^{२ ३}।११। निर्दुरर्मण्य^४ इति सर्वसुरभिचूर्णैर-
रण्ये ऽप्रतीहारं^५ प्रलिम्पति।१२। अथ नामकरणम्^६।१३।
आ^७ रभस्वेमामित्यविच्छिन्नामुदकधारामालम्भयति^{८ ९}।१४।
पूतुदारुं^{१०} बध्नाति^{११}। १५। पाययति^{१२}। १६। यत्ते वास^{१३}
इत्यहतेनोत्तरसिचा प्रच्छादयति^{१४}। १७। शिवे ते स्तामिति

^१ v. 28. 1. — ^२ v. 28. 14, 12, 13; iii. 11. 1; iv. 13. 1; vii. 13. 1; v. 30. 1; vii. 32. 1; viii. 1. 1; 2. 1; xi. 4. 1; xvii. 1-5; cf. the आयुष्यगण, Kāuṣ. 54. 11, note. — ^३ Ch °मन्त्रयति. — ^४ xvi. 2. 1. — ^५ Ch E Bū प्रति°; cf. Kāuṣ. 28. 13. Or is प्रतीहारं the right reading as in Kāuṣ. 29. 22? — ^६ Daç. Kar. and Ath. Paddh. एकादशे ऽहनि द्वादशे वा त्रयोदशे वा मासे वा प्रथमवदस्य मातुरुपस्थे। तालुनि संपातानानयति दधिमध्वाश्रयति (Daç. Kar. °श्रमयति; cf. Kāuṣ. 10. 17, 18)। शतरात्रं वा नामकरणमुच्यते। यथाकुलधर्मेण वा. — ^७ viii. 2. 1; cf. the आयुष्यगण Kāuṣ. 54. 11, note. — ^८ K °वह्निनामु°. — ^९ Ath. Paddh. and Daç. Kar. आ रभस्वेत्यर्थसूक्तेन माणवकस्य दक्षिणहस्ते °धारां निनयति। Then follow in the Daç. Kar. verses 1-10 of viii. 2, in full. — ^{१०} K Ch (prim. man.) पूत°; cf. Kāuṣ. 8. 15. — ^{११} Daç. Kar. and Ath. Paddh. देवदारुमणिं (Ath. Paddh. शालमणिं) संपात्याभिमन्त्र्य निघृष्य बध्नाति. — ^{१२} Daç. Kar. and Ath. Paddh. पाययति। ततः पुण्याहंति नाम करोति। द्वात्रं चतुरत्रं वा। मन्यसंयुक्तं (! for मनुष्य°?) देवतासंयुक्तं वा। हिरण्यमन्त्रधाय पिता माणवकस्य दक्षिणतस्करौ (! for °तः कणे ?) नाम कथयति. — ^{१३} viii. 2. 16. — ^{१४} Ath. Paddh. and Daç. Kar. यत्ते वास इत्युक्ता यन्त्रनिर्मुक्तवस्त्रेण उदग्दशेन आच्छादयति ततः चत्वारि परिदानानि ददाति। शिवे ते स्तामिति द्वाभ्यां (viii. 2. 14, 15; but Daç. Kar. cites in full only viii. 2. 14, 15^{ab}, dividing the whole into two verses after ते हृदे, at the end of the second line of verse 14) पार्थिवस्येति द्वाभ्यां (ii. 29. 1, 2) मा प्र गामेति द्वाभ्यां (xiii. 1. 59, 60) ब्रीहियवौ शमीप्राप्तानि उदकं च। बावापृथिवीभ्यां त्वा परिददामि (both MSS. of Ath. Paddh. °ददाति;

कुमारं प्रथमं निर्णयति^१ । १८ । शिवौ ते स्तामिति^२ व्री-
हियवौ प्राशयति^३ । १९ । अह्ने^४ च त्वेत्यहोरात्राभ्यां परि-
ददाति । २० । शरदे त्वेत्युभयः^५ । २१ । उदस्य केतवो
मूर्धाहं विषासहिमित्युद्यन्तमुपतिष्ठते^{६ ७} । २२ । मध्यंदिने
ऽस्तं यन्तं सकृत्पर्यायाभ्याम् । २३ । अंहोलिङ्गानामापो
भोजनहवींष्युक्तानि^८ । २४ । उन्नमासु यन्मातली रथक्रीत-
मिति^९ सर्वासां द्वितीया । २५ । ॥ ९ ॥ ॥ ५८ ॥

cf. Kāuṣ. 54. 14, note; 54. 17) । कुमारस्य मूर्ध्नि ददाति पुनः । शिवौ
ते स्तामिति द्वाभ्यां (viii. 2. 18, 19) पार्थिवस्वेति द्वाभ्यां मा प्र गमेति
द्वाभ्यां व्रीहियवाभ्यां त्वा परिददामि । अह्ने च त्वेत्येकया (viii. 2. 20)
पार्थिवस्वेति द्वे मा प्रगमेति द्वे अहोरात्राभ्यां त्वा परिददामि । शर-
देत्येकया (viii. 2. 22) पार्थिवस्वेति द्वे व्रीहियवौ शमीपत्रिका उदकं च ।
ऋतुभ्यस्त्वा परिददामि । माणवकस्य मूर्ध्नि ददाति । अभ्यातानाद्युत्त-
रतन्त्रं । . . . इति नामकरणं समाप्तं. —

^१ viii. 2. 14; Ath. Paddh. and Daç. Kar. अथ चतुर्थे मासि
निष्क्रमणमुच्यते । शिवे ते स्तामिति द्वाभ्यां कुमारस्य गृहाद्वहिर्निःक्राम-
यति । उद्वयं तमसस्यरि इत्येकया (vii. 53. 7) आदित्यं निरीक्षते । एवं
कुमारस्य पूर्वोक्तानि चत्वारि परिदानानि ददाति (cf. sū. 17, note) ।
अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं जुहोति । निर्णयनं समाप्तं. — ^२ viii. 2. 18. —

^३ Daç. Kar. and Ath. Paddh. अथ षष्ठे (Ath. Paddh. अष्टमे) मासि अ-
न्नप्राशनमुच्यते । अव्यवसस्य (MSS. अव्यवसस्य; xix. 68. 1) इत्याद्यभ्या-
तानान्तं कृत्वा । भूमे मातरित्येकया (xii. 1. 63) कुमारं भूम्यामुपवेश-
यति । शिवौ ते स्ताम् etc. आभ्यां (viii. 2. 18, 19) व्रीहियवावभिर्मन्त्र्य
निघृष्ट पाययति सर्वान्नाद्यं पूरयति । सुक्सुवं पुस्तकं द्रव्यं ददाति पूर्वो-
क्तानि चत्वारि परिदानानि ददाति (cf. sū. 17, note, and 20) स्वस्ति न
इन्द्रोमिति (!) कुमारमन्नं प्राशयति । अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं । इत्यन्नप्राशनं
समाप्तं. — ^४ viii. 2. 20. — ^५ viii. 2. 22; for this and the preceding
sūtra cf. sū. 17, note. — ^६ xiii. 2. 1; xvi. 3. 1; xvii. 1-5. —

^७ P णतिष्ठते. — ^८ Cf. Kāuṣ. 52. 16. For the अंहोलिङ्गगण see
Kāuṣ. 32. 27, note; cf. 52. 16. — ^९ xi. 6. 23; cf. the end of the
अंहोलिङ्गगण Kāuṣ. 32. 27, note. —

विश्वे देवा^१ इति विश्वानायुष्कामो यजते^२ । १ । उप-
 तिष्ठते । २ । इदं जनास^३ इति द्यावापृथिव्यौ पुष्टिकामः
 । ३ । संपत्कामः । ४ । इन्द्र जुषस्वेतीन्द्र^४ बलकामः । ५ ।
 इन्द्रमहमिति^५ पण्यकामः^६ । ६ । उदेनमुत्तरं नय यो ऽस्मा-
 निन्द्रः सुत्रामेति^७ यामकामः । ७ । यामसांपदानामप्ययः^{८, ९}
 । ८ । यशसं मेन्द्र इति^{१०} यशस्कामः । ९ । मह्यमाप इति^{११}
 व्यचस्कामः । १० । आगच्छत इति^{१२} जायाकामः । ११ ।
 वृषेन्द्रस्येति^{१३} वृषकामः । १२ । आ त्वाहार्षं ध्रुवा द्यौरिति^{१४}
 ध्रौव्यकामः । १३ । त्वमू षु चातारमा मन्दैरिति^{१५} स्वस्त्य-
 यनकामः । १४ । सामास्त्वाग्ने ऽभ्यर्चतेत्यग्निं^{१६} संपत्कामः
 । १५ । पृथिव्यामिति^{१७} मन्त्रोक्तम् । १६ । तदिदास धीती^{१८}
 वेतीन्द्राग्नी^{१९} । १७ । यस्येदमा रजो ऽथर्वाणमदितिद्यौ-
 र्दितेः पुत्राणां बृहस्पते सवितरित्यभ्युदितं^{२०, २१} ब्रह्मचारिणं
 बोधयति^{२२} । १८ । धाता दधातु प्रजापतिर्जनयत्यन्वद्य नो

^१ i. 30. 1; cf. Kāuṣ. 52. 18. — ^२ Dārila, fol. 5^a l. 5, describing the contents of chapter 59, विश्वे देवा इति विश्वानायुःकाम इति काम्यानि. —

^३ i. 32. 1. — ^४ ii. 5. 1. — ^५ iii. 15. 1. — ^६ Ch (sec. man.) पुण्य०; cf. Kāuṣ. 50. 12. — ^७ vi. 5. 1; 6. 1; vii. 91. 1. — ^८ Ch यामसांपदानाम्; E ०सांपदानाम्. — ^९ Cf. Kāuṣ. 11. 7. — ^{१०} vi. 58. 1; cf. the first वर्चस्वगण, Kāuṣ. 13. 1, note. — ^{११} vi. 61. 1. — ^{१२} vi. 82. 1. — ^{१३} vi. 86. 1. — ^{१४} vi. 87. 1; 88. 1. — ^{१५} vii. 85. 1; 86. 1; 117. 1; cf. the स्वस्त्ययनगण, Kāuṣ. 25. 36, note. — ^{१६} ii. 6. 1; vii. 82. 1. — ^{१७} iv. 39. 1. — ^{१८} v. 2. 1; vii. 1. 1. — ^{१९} E ०ग्निं. — ^{२०} vi. 33. 1; vii. 2. 1; 6. 1; 7. 1; 16. 1; for vii. 6. 1, as also for vii. 46. 1 of the next sūtra cf. the पत्नीवंतगण (!), Ath. Pariṣ. 34. 19: अदितिर्द्यौः सिनीवालि कुहं देवीमिति (vii. 47. 1) त्रीणि सूत्रानि पत्नीवंतः । इति पत्नीवंतगणः ॥ ५९ ॥ Cf. Vāit. sū. 1. 16. — ^{२१} Bi has a colon here. — ^{२२} E Ch (prim. man.) ०न्ते. —

यन्न इन्द्रो ययोरोजसा विष्णोर्नु कमग्नाविष्णू सोमारुद्रा
 सिनीवालि बृहस्पतिर्नो यत्ते देवा अकृण्वन्पूर्णा पश्चा-
 त्प्रजापते ऽभ्यर्चत को अस्या न इति^१ प्रजापतिम् । १९ ।
 अग्न इन्द्रश्चेति^२ मन्त्रोक्तान्सर्वकामः । २० । य ईशे ये भ-
 क्षयन्त^३ इतीन्द्राग्नी लोककामः । २१ । अन्नं ददाति^४ प्रथमम्
 । २२ । पशूपाकरणमुत्तमम् । २३ । सवपुरस्ताद्धोमा^{५, ६}
 युज्यन्ते । २४ । दोषो गायेत्यथर्वाणं^७ समावृत्याश्नाति । २५ ।
 अभयं द्यावापृथिवी श्येनो ऽसीति^८ प्रतिदिशं सप्तर्षीन्भ-
 यकामः । २६ । उत्तरेण^९ दीक्षितस्य वा ब्रह्मचारिणो वा^{१०}
 दण्डप्रदानम् । २७ । द्यौश्च म इति^{११} द्यावापृथिव्यौ विरि-
 ष्यति^{१२} । २८ । यो अग्नाविति^{१३} रुद्रान्स्वस्त्ययनकामः^{१४} स्व-
 स्त्ययनकामः । २९ । ॥ १० ॥ ॥ ५९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे सप्तमो ऽध्यायः समाप्तः^{१५} ॥

^१ vii. 17. 1; 19. 1; 20. 1; 24. 1; 25. 1; 26. 1; 29. 1; 46. 1; 51. 1; 79. 1; 80. 1; 80. 3; 82. 1; 103. 1; E has a colon here. — ^२ vii. 110. 1. —
^३ vii. 110. 1. — ^४ ii. 34. 1; 35. 1. — ^५ E has a colon here. —
^६ K सर्व०; E सर्व. — ^७ Ch ०द्धोमायुज्यन्ते. — ^८ vi. 1. 1; cf. Daç. Kar. and Ath. Paddh. to Kāuç. 42. 12, note. — ^९ vi. 40. 1; 48. 1; cf. the first अभयगण, Kāuç. 13. 1, note. — ^{१०} vi. 48. 1. — ^{११} Bi has a colon here. — ^{१२} vi. 53. 1. — ^{१३} So Ch Bū E Bi K (prim. man.); P Bb K (sec. man.) वरिष्यन्निति; cf. Kāuç. 72. 30. —
^{१४} vii. 87. 1. — ^{१५} Ch ends here; E inserts अँ; cf. Kāuç. 25. 36, note. — ^{१६} K P Bh here divide the text into two halves: इति पूर्वार्धः समाप्तः. —

॥ ओं ॥

अग्नीनाधास्यमानः सवान्वा^१ दास्यन्संवत्सरं ब्रह्मौद-
निकमग्निं दीपयति । १ । अहोरात्रौ वा । २ । याथा-
कामी वा । ३ । संवत्सरं तु प्रशस्तम् । ४ । सवाग्निसे-
नाग्नी तादर्थिकौ निर्मथ्यौ वा भवतः । ५ । औपासनौ^२
चोभौ हि विज्ञायेते^३ । ६ । तस्मिन्देवहेडनेनाज्यं^४ जुहुयात्
। ७ । समिधो ऽभ्यादध्यात् । ८ । शकलान्वा । ९ । तस्मि-
न्यथाकामं सवान्ददात्येकं^५ द्वौ सर्वान्वा । १० । अपि वै-
कैकमात्माशिषो दातारं वाचयति । ११ । पराशिषो ऽनु-
मन्त्रणमनिर्दिष्टाशिषश्च^६ । १२ । दातारौ कर्माणि कुरुतः
। १३ । तौ यथालिङ्गमनुमन्त्रयते । १४ । उभयलिङ्गैरुभौ
पुंलिङ्गैर्दातारं^७ स्त्रीलिङ्गैः पत्नीम् । १५ । उदहत्संप्रैषव-
र्जम्^{८, ९} । १६ । अथ^{१०} देवयजनम् । १७ । तद्यत्समं
समूलमविदग्धं^{११} प्रतिष्ठितं प्रागुदकप्रवणमाकृतिलोष्टव-

^१ Dārila, fol. 5^a l. 5: अग्नीनाधास्यमानः सवानिति सवाः (Cod. सर्वा इति सर्वाः). — ^२ So Ch Bi Bū (prim. man.); K P Bh Bū (sec. man.) उपासनौ. — ^३ K विज्ञायते. — ^४ D (schol.) to Kāuṣ.

46. 30, यद्देवा देवहेडनमिति सर्वो ऽनुवाकः (vi. 114. 1 fg.). — ^५ MSS. सर्वा. — ^६ E has a colon here. — ^७ Thus emended; MSS. पुंलिङ्गैः. —

^८ Bh उदरहत्सं. — ^९ Cf. sū. 25. — ^{१०} E अथैतद्. — ^{११} Ch has a colon here. —

ल्मीकेनास्तीर्य दमैश्च लोमभिः पशूनाम् । १८ । अग्ने
जायस्वेति^१ मन्थन्तावनुमन्त्रयते^२ । १९ । पत्नी मन्त्रं संन-
मयति । २० । यजमानं च^३ । २१ । कृणुत धूममिति^४ धू-
मम् । २२ । अग्ने ऽजनिष्ठा इति^५ जातम् । २३ । समिद्धो
अग्न इति^६ समिध्यमानम् । २४ । परेहि^७ नारीत्युदहृतं^८
संप्रेष्यत्यनुगुप्तामलंकृताम् । २५ । एमा^९ अगुरित्यायती-
मनुमन्त्रयते । २६ । उत्तिष्ठ नारीति^{१०} पत्नीं संप्रेष्यति^{११}
। २७ । प्रति कुम्भं गृभायेति^{१२} प्रतिगृह्णाति । २८ । ऊर्जो
भाग इति^{१३} निदधाति । २९ । इयं महीति^{१४} चर्मोस्तृ-
णाति^{१५} प्राग्यीवमुत्तरलोम^{१६} । ३० । पुमान्पुंस इति^{१७} च-
र्मोरोहयति । ३१ । पत्नी ह्रयमानम्^{१८} । ३२ । तृतीयस्यामपत्य-
मन्वाहयति^{१९} । ३३ । ऋषिप्रशिष्टेत्युदपात्रं^{२०} चर्मणि निद-
धाति । ३४ । तदापस्पृचास इति^{२१} सापत्यावनुनिप-
द्येते^{२२} । ३५ । ॥ १ ॥ ॥ ६० ॥

प्राचींप्राचीमिति^{२३} मन्त्रोक्तम् । १ । चतसृभिरुदपात्र-
मनुपरियन्ति^{२४} । २ । प्रतिदिशं ध्रुवेयं^{२५} विराडित्युपति-
ष्ठन्ते । ३ । पितेव पुत्रानित्यवरोह्य^{२६} भूमिं^{२७} तेनोदकार्था-

^१ xi. 1. 1. — ^२ Ch E मन्थन्तामनु. — ^३ च is wanting in K. —
^४ xi. 1. 2. — ^५ xi. 1. 3. — ^६ xi. 1. 4. — ^७ xi. 1. 13. —
^८ E उदहृतं; Ch अहृतं; Bi has a colon here. — ^९ xi. 1. 14. —
^{१०} xi. 1. 14^b. — ^{११} Ch संप्रेष्यति; E अप्रेष्यति. — ^{१२} xi. 1. 14^d. —
^{१३} xi. 1. 15. — ^{१४} xi. 1. 8. — ^{१५} E has a colon here. — ^{१६} MSS.
प्राग्योव. — ^{१७} xii. 3. 1 (iii. 6. 1). — ^{१८} E ह्रयमानं. —
^{१९} तृतीयस्यां sc. ऋचि; xii. 3. 3? — ^{२०} xi. 1. 15^b. — ^{२१} xii.
3. 4. — ^{२२} So only Bū; K अत्यावनुपद्यते; the rest अनुनिपद्यते. —
^{२३} xii. 3. 7. — ^{२४} xii. 3. 7-10. — ^{२५} xii. 3. 11. — ^{२६} xii.
3. 12. — ^{२७} E has a colon here. —

न्कुर्वन्ति । ४ । पवित्रैः संप्रोक्षन्ते । ५ । दर्भयाभ्यां च-
र्महविः^१ संप्रोक्षति । ६ । आदिष्टानां सानजानत्यै^२ प्रयच्छ-
ति । ७ । तांस्त्रेधा^३ भाग इति^४ व्रीहिराशिषु निदधाति । ८ ।
तेषां यः पितृणां तं श्राद्धं करोति । ९ । यो मनुष्याणां
तं ब्राह्मणाभोजयति । १० । यो देवानां^५ तमग्रे सह-
स्वानिति^६ दक्षिणं जान्वाच्यापराजिताभिमुखः प्रह्णो वा
मुष्टिप्रसृताञ्जलिभिः^{७, ८} कुम्भ्यां निर्वपति । ११ । कुम्भ्या
वा चतुः । १२ । तान्सप्त मेधानिति^९ सापत्यावभिमृ-
शतः । १३ । गृह्णामि हस्तमिति^{१०} मन्त्रोक्तम् । १४ ।
त्रयो वरा इति^{११} चीन्वरान्वृणीष्वेति । १५ । अनेन
कर्मणा ध्रुवानिति^{१२} प्रथमं वृणीते । १६ । यावपरौ
तावेव^{१३} पत्नी । १७ । एतौ यावाणावयं यावेत्युलूखल-
मुसलं^{१४} शूर्पं प्रक्षालितं चर्मण्याधाय । १८ । गृहाण^{१५}
यावाणावित्युभयं गृह्णाति । १९ । साकं सजातैरिति^{१६}
व्रीहीनुलूखल आवपति । २० । वनस्पतिरिति^{१७} मुसल-

^१ E has a colon here. — ^२ So (सा + अनजानत्यै) K P Bh Ch Bū (prim. man.); Bū (sec. man.) आदिष्टानंशानं; B E आदिष्टानां-
शानं. — ^३ K P Bh तंस्त्रे. — ^४ xi. 1. 5. — ^५ E has a colon
here, after इति, and after मुखः. — ^६ xi. 1. 6. — ^७ E मुष्टिः; Ch
(prim. man.) मुष्टिः. — ^८ K has a colon here; cf. Kāuṣ. 67. 26 —
^९ xii. 3. 16. — ^{१०} xii. 3. 17^c. — ^{११} xi. 1. 10^c. — ^{१२} Thus with
very doubtful emendation: some verb like आमुष्याम् or the like must
be supplied, if it be correct; K Bū Ch P कर्मणो ध्रुवानिति; Bi कर्मणा
इवानिति; E कर्मणा ध्रुवानोति. Upon the basis of the last Roth
suggests, on the margin of E, the emendation कर्मणोऽङ्गवानोति, 'may
I get to be uppermost through this rite'. — ^{१३} K Ch E Bh तानेव. —
^{१४} xi. 1. 9; xii. 3. 14. — ^{१५} xi. 1. 10. — ^{१६} xi. 1. 7. — ^{१७} xii. 3. 15. —

मुच्छ्रयति^१ । २१ । निर्भिन्ध्यंशून्याहि^२ पाप्मानमित्यवह-
 न्ति । २२ । इयं ते धीतिर्वर्षवृद्धमिति^३ शूर्पं गृह्णाति
 । २३ । ऊर्ध्वं प्रजां विश्वव्यचा^४ इत्युदूहन्तीम्^५ । २४ । परा
 पुनीहि तुषं पलावानिति^{६, ७} निष्पुनतीम्^८ । २५ । पृथ-
 यूपाणीत्यवक्षिणतीम्^{९, १०} । २६ । त्रयो लोका^{११} इत्यव-
 क्षीणानभिमृशतः । २७ । पुनरा यन्तु^{१२} शूर्पमित्युद्वपति
 । २८ । उपश्चस^{१३} इत्यपवेवेक्ति । २९ । पृथिवीं त्वा पृथि-
 व्यामिति^{१४} कुम्भीमालिम्पति^{१५} । ३० । अग्ने चरुरित्यधि-
 श्रयति^{१६} । ३१ । अग्निः पचन्निति^{१७} पर्यादधाति । ३२ ।
 ऋषिप्रशिष्टेत्युदकमपकर्षति^{१८} । ३३ । शुद्धाः पूताः पूताः
 पवित्रैरिति^{१९} पवित्रे अन्तर्धाय । ३४ । उदकमासिञ्चति । ३५ ।
 ब्रह्मणा शुद्धाः संख्याता स्तोका^{२०} इत्यापस्तासु^{२१} नि-
 क्त्वा^{२२} तण्डुलानावपति । ३६ । उरुः प्रथस्वोद्योधन्ती-
 ति^{२३} श्रपयति । ३७ । प्र यच्छ पर्शुमिति^{२४} दर्भाहाराय दाचं

^१ Ch उत्स्रयति. — ^२ xi. 1. 9^b; xii. 3. 18. — ^३ xi. 1. 11; xii. 3. 19^c. —
^४ xi. 1. 9^d; xii. 3. 19. — ^५ So emended; Bū Bi Ch (sec. man.) °हती;
 Ch (prim. man.) °हनी; K °दूहति; E °द्वहन्ती; P Bh °दूहती. —
^६ K Bū Ch Bi पलावामिति. — ^७ xi. 1. 11^c; xii. 3. 19^d. — ^८ K
 निष्पुनती; E °पुनन्ती; Bi Bh पुनती. — ^९ xii. 3. 21. — ^{१०} Ch °क्षि-
 णती; E °क्षण्ती. — ^{११} xii. 3. 20. — ^{१२} xii. 3. 20^d. — ^{१३} xi. 1. 12;
 Ch उप आसय (cf. AV. vi. 126. 1). — ^{१४} xii. 3. 22. — ^{१५} Ch Bū
 (sec. man.) °लिम्पयति. — ^{१६} xi. 1. 16. — ^{१७} xii. 3. 24. — ^{१८} xi.
 1. 15^b. — ^{१९} xi. 1. 17; xii. 3. 25. — ^{२०} xi. 1. 18; xii. 3. 28. —
^{२१} So (इत्यापस्तासु) E only; Ch Bū इत्यायस्तासु; so also D (schol.) to
 Kāuṣ. 2. 9; K P Bh Bi इत्यायस्तासु. — ^{२२} So emended; K P Bh Bū
 Bi नीक्त्वा; E नीक्त्वा. — ^{२३} xi. 1. 19; xii. 3. 29. — ^{२४} Ch पर-
 शुमिति; xii. 3. 31. Cf. Kāuṣ. 1. 24; 8. 11. —

प्रयच्छति । ३८ । ओषधीर्दान्तु पर्वन्नित्युपरि^१ पर्वणां लु-
नाति । ३९ । नवं बर्हिरिति^२ बर्हिं स्तृणाति । ४० ।
उदेहि वेदिं धर्ता^३ ध्रियस्वेत्युद्वासयति । ४१ । अभ्यावर्त-
स्वेति^४ कुम्भीं प्रदक्षिणमावर्तयति^५ । ४२ । वनस्पते स्ती-
र्णमिति^६ बर्हिषि पात्रीं^७ निदधाति । ४३ । अंसध्रीमि-
त्युपदधाति^८ । ४४ । उप^९ स्तृणीहीत्याज्येनोपस्तृणाति । ४५ ।
उपास्तरीरित्युपस्तीर्णामनुमन्त्रयते^{१०.११} । ४६ । ॥२॥ ॥६१॥

अदितेर्हेस्तां सर्वान्समागा इति^{१२} मन्त्रोक्तम् । १ । तत
उदकमादाय पाच्यमानयति^{१३} । २ । दर्व्या^{१४} कुम्भ्यां^{१५} । ३ ।
दर्विकृते^{१६} तत्रैव प्रत्यानयति^{१७} । ४ । दर्व्योत्तममपादाय^{१८} त-
त्सुहृदक्षिणतो ऽमेरुदङ्गुल आसीनो धारयति । ५ । अ-
थोद्धरति । ६ । उद्धृते यदपादाय धारयति तदुत्तरार्ध आ-
दधाति । ७ । अनुत्तराधरताया ओदनस्य यदुत्तरं तदुत्तर-
मोदन एवौदनः^{१९} । ८ । षष्ठ्यां शरत्स्विति^{२०} पश्चादग्रेरुपसाद-

^१ xii. 3. 31^b. — ^२ xii. 3. 32. — ^३ xi. 1. 21; xii. 3. 35. —
^४ xi. 1. 22. — ^५ Ch E °वर्तते. — ^६ xii. 3. 33. — ^७ K पात्रीन्नि°. —
^८ K P Bh Bū (prim. man.) अंसध्रीमि°; xi. 1. 23°. — ^९ xii. 3. 37. —
^{१०} xii. 3. 38. — ^{११} Ch °स्तीर्णम°. — ^{१२} xi. 1. 24; xii. 3. 36. —
^{१३} Bi has a colon here; for this and the following five sūtras cf.
Kāuṣ. 68. 18-23. — ^{१४} Thus Ch (sec. man.); Ch (prim. man.) and
the remaining MSS. दर्व्या; cf. Kāuṣ. 68. 19. — ^{१५} K कुम्भा; cf.
Kāuṣ. 68. 19. — ^{१६} E दर्वी°; Ch °कृत्ते. — ^{१७} Ch E have a colon
here. — ^{१८} P °मुपादाय; Bh °मपा°; E व्यादाय. — ^{१९} Ch °दनं
(cf. AV. xi. 3. 31); E एवौदन; K P Bh have ॥ here, as at the end
of metrical passages; is the passage beginning with यदुत्तरं a half
ṣloka? — ^{२०} xii. 3. 34. —

यति । ९ । निधिं निधिपा इति^१ चीणि काण्डानि करो-
ति । १० । यद्यज्जायेति^२ मन्त्रोक्तम् । ११ । सा पत्यावन्वा-
रभते । १२ । अन्वारब्धेष्वत ऊर्ध्व^३ करोति । १३ । अग्नी
रक्ष इति^४ पर्यागि करोति । १४ । बभ्रेरध्वर्यो इदं^५ प्रापमि-
त्युपर्यापानं^६ करोति । १५ । बभ्रेर्ब्रह्मन्निति^७ ब्रूयादनध्वर्युम्
। १६ । घृतेन गात्रा सिञ्च सर्पिरेरिति^८ सर्पिषा विषन्द-
यति^९ । १७ । वसोर्या धारा आदित्येभ्यो अङ्गिरोभ्य इति^{१०}
रसैरुपसिञ्चति । १८ । प्रियं प्रियाणामित्युत्तरतो^{११} ऽग्नेर्धे-
न्वादीन्यनुमन्त्रयते । १९ । तामत्यासरत्प्रथमेति यथोक्तं
दोहयित्वोपसिञ्चति^{१२} । २० ।

अत्यासरत्प्रथमा^{१३} धोष्यमाणा^{१४} सर्वान्यज्ञान्बभ्रती
वैश्वदेवी ।^{१५}

उप वत्सं सृजत^{१६} वाश्यते गौर्यसृष्ट^{१७} सुमना हिंकृ-
णोति^{१८, १९} ॥

^१ xii. 3. 42. — ^२ xii. 3. 39. — ^३ K Bū ऊर्ध्व. — ^४ xii. 3. 43. — ^५ xi. 1. 31; xii. 3. 45. — ^६ So K Bū P Ch (prim. man.); Ch (sec. man.) उपर्यापानं; Bi उपर्यापानं; E उपर्याप्यापानं; cf. Kāuṣ. 66. 7. — ^७ Modification of xi. 1. 31. — ^८ xi. 1. 31^c; xii. 3. 45^c. — ^९ P Bi विषन्दयति. — ^{१०} xii. 3. 41, 44. — ^{११} xii. 3. 49. — ^{१२} E P दोहयित्वो. — ^{१३} Bū प्रथमो. — ^{१४} So K; the rest धो-
क्षमाणा. — ^{१५} The colon is wanting in K. — ^{१६} Bū E सृजति;
Ch (prim. man.) सृजति न; Ch (sec. man.) सृज न. — ^{१७} K P Bi Bh
व्यसृष्टः. — ^{१८} P Bh Bū (sec. man.) Ch (prim. man.) सुमनाभिहिं-
कृणोति; this perhaps stands for सुमना अभिहिंकृणोति, a reading
which goes against the metre, but seems rather more suitable to the
sense. Is सुमना हिंकृणोति the product of emendation, arising from
the better metrical feeling of the scribe? — ^{१९} The colon is
wanting in K. —

बधान वत्समभि धेहि भुञ्जती निज्य^१ गोधुगुप^२ सीद^३
दुग्धि ।

इरामस्मा ओदनं पिन्वमाना कीलालं घृतं मदम-
न्नभागम् ॥

सा धावतु यमराज्ञः सवत्सा सुदुधां पथा^४ प्रथमेह
दत्ता ।

अतूर्णदत्ता^५ प्रथमेदमागन्वत्सेन गां सं सृज विश्व-
रूपामिति ॥ २१ ॥

इदं मे ज्योतिः समयय इति^६ हिरण्यमधिदधाति । २२ ।
एषा त्वचामित्यमोत^७ वासो ऽयतः^८ सहिरण्यं निदधा-
ति । २३ । ॥ ३ ॥ ॥ ६२ ॥

यदक्षेष्वाति^९ समानवसनौ^{१०} भवतः । १ । द्वितीयं त-
त्पापचैलं भवति तन्मनुष्याधमाय दद्यादित्येके । २ । शृतं
त्वा हव्यमिति^{११} चतुर आर्षेयान्भृगवङ्गिरोविद उपसादयति
। ३ । शुद्धाः पूता इति^{१२} मन्त्रोक्तम् । ४ । पञ्चं क्षेत्राद्वर्ष व-
नुष्वेत्यपकर्षति^{१३} । ५ । अग्नौ तुषानिति^{१४} तुषानावपति
। ६ । परः कन्धूकानिति^{१५} सव्येन पादेन फलीकरणानपो-

^१ E निज्ये; Bū नित्य. — ^२ Bū गोमधुगुप. ^३ K सेद. — ^४ E
यथा; Ch (sec. man.) पथा; Ch (prim. et tert. man.) as above; so
also the remaining MSS. — ^५ Bi अकृष्टदत्ता or °दन्वा. — ^६ xi.
1. 28; xii. 3. 50. — ^७ xii. 3. 51. — ^८ K Bh अयतः. — ^९ xii.
3. 52. — ^{१०} K समानवत्सनौ. — ^{११} xi. 1. 25. — ^{१२} xi. 1. 27. —
^{१३} xi. 1. 28^b; xii. 3. 53. — ^{१४} xi. 1. 29. — ^{१५} xi. 1. 29^b.

हति^१ । ७ । तन्वं स्वर्गं^२ इत्यन्यानावपति^३ । ८ । अग्रे प्रे-
 हि समाचिनुष्वेत्याज्यं^४ जुहुयात् । ९ । एष सवानां सं-
 स्कारः । १० । अर्थलुप्तानि निवर्तन्ते । ११ । यथासर्वं^५
 मन्त्रं संनमयति । १२ । लिङ्गं^६ परिहितस्य लिङ्गस्यानन्तरं
 कर्मकर्मानुपूर्वेण लिङ्गं परीक्षेत^७ । १३ । लिङ्गेन वा^८ । १४ ।
 कर्मोत्पत्त्यानुपूर्वं^{९, १०} प्रशस्तम्^{११} । १५ । अतथोत्पत्तेर्यथालि-
 ङ्गम् । १६ । समुच्चयस्तुल्यार्थानां^{१२} विकल्पो वा । १७ ।
 अथैतयोर्विभागः । १८ । सूक्तेन^{१३} पूर्वसंपातवन्तं करोति । १९ ।
 श्राम्यत^{१४} इतिप्रभृतिभिर्वा सूक्तेनाभिमन्त्र्याभिनिगद्य^{१५}
 दद्याद्वाता वाच्यमानः । २० । अनुवाकेनोत्तरं^{१६} संपातवन्तं
 करोति । २१ । प्राच्यै त्वा दिश^{१७} इतिप्रभृतिभिर्वानुवाके-
 नाभिमन्त्र्याभिनिगद्य दद्याद्वाता वाच्यमानः । २२ । यथा-
 सवमन्यान्पृथग्वेति^{१८} प्रकृतिः । २३ । सर्वे^{१९} यथोत्पत्त्या-
 चार्याणां^{२०} पञ्चौदनवर्जम् । २४ । प्रयुक्तानां पुनरप्रयो-
 गम्^{२१} । २५ । एके सहिरण्यां^{२२} धेनुं^{२३} दक्षिणां^{२४} । २६ । गो-

^१ K P Bh °हयति. — ^२ xii. 3. 54. — ^३ K इति तन्वान°; Bi Ch (sec. man.) इत्यन्वान°. — ^४ iv. 14. 5; xi. 1. 36. — ^५ K Ch यथासर्व. —
^६ Ch लिङ्ग. — ^७ Bi has a colon here. — ^८ This word is wanting
 in K. — ^९ K कर्मोत्पत्त्या°; Bi °त्पत्त्या°. — ^{१०} K °पूर्वे; Bh °पूर्व. —
^{११} Ch (prim. man.) प्रशस्तमम्. — ^{१२} Thus emended; Ch समुच्चय; the
 rest समुच्चय. — ^{१३} xi. 1. 1 — xi. i. 37? — ^{१४} xi. 1. 30 fg. — ^{१५} Bū
 °भिगद्य. — ^{१६} xiii. 3. 1 — xiii. 3. 60? — ^{१७} xii. 3. 55 fg. —
^{१८} K पृथक्तेति; Bh पृथग्मे°. — ^{१९} K सर्वे; Bi has a colon here. —
^{२०} MSS. यथोत्पत्त्या°. — ^{२१} Bi पुनः प्रयोगम्. — ^{२२} Bi सहिरण्या. —
^{२३} K Bi धेनुर्द°. — ^{२४} K Bi दक्षिणाङ्गो°; Bū °णाङ्गो°.

दक्षिणा^१ वा कौरुपथिः । २७ । संपातवतो^२ ऽभिमन्त्या-
भिनिगद्य दद्याद्वाता वाच्यमानः । २८ । एतं भागमेतं
सधस्या उलूखल इति^३ संस्थितहोमाः । २९ । आवपते
। ३० । अनुमन्त्रणं च^४ । ३१ । ॥ ४ ॥ ॥ ६३ ॥

आशानामिति^५ चतुःशरावम् । १ । यद्राजान^६ इत्य-
वेक्षति^७ । २ । पदस्नातस्य पृथक्पादेष्वपूपान्निदधाति^८
। ३ । नाभ्यां पञ्चमम् । ४ । उन्नह्यन्वसनेन^९ सहिरण्यं^{१०}
संपातवन्तम् । ५ । आ^{११} नयैतमित्यपराजितादजमानी-
यमानमनुमन्त्रयते । ६ । इन्द्राय^{१२} भागमित्यग्निं परिणी-
यमानम् । ७ । ये नो द्विषन्तीति^{१३} संज्ञयमानम् । ८ ।
प्र पद इति^{१४} पदः प्रक्षालयन्तम् । ९ । अनु छ्य श्या-
मेनेति^{१५} यथापरु^{१६} विशसन्तम्^{१७} । १० । ऋचा^{१८} कुम्भी-
मित्यधिश्रयन्तम् । ११ । आ^{१९} सिञ्चेत्यासिञ्चन्तम् । १२ ।
अव^{२०} धेहीत्यवदधतम् । १३ । पर्याधत्तेति^{२१} पर्यादधतम्
। १४ । ऋतो^{२२} गच्छत्वित्युद्वासयन्तम् । १५ । उत्क्रामात इति^{२३}

^१ K Bh °दक्षिणान्वा. — ^२ Ch Bū °वन्तो. — ^३ vi. 122. 1; 123. 1; x. 9. 26. — ^४ Ch वा. — ^५ i. 31. 1. — ^६ iii. 29. 1. — ^७ Bū Bi इत्यवेः क्षति; E इत्यविमीक्षते; cf. iii. 29. 1 fg., and the Anukramanī to the hymn (अविदेवत्यम् . . . उद्वालो जनेन . . . श्रित्तिपादमविमस्त्रौत). — ^८ P Bh पृथक्पादेष्वपूपान्निदधाति. — ^९ Bū पञ्चमनुनह्यं; K पचमुनुनह्यं; the rest पञ्चममुन्नह्यं. — ^{१०} P सहिरण्यसने or °सेने. — ^{११} ix. 5. 1. — ^{१२} ix. 5. 2. — ^{१३} ix. 5. 2°. — ^{१४} ix. 5. 3. — ^{१५} ix. 5. 4. — ^{१६} Ch (prim. man.) °परु. — ^{१७} Ch E °शंसन्तं. — ^{१८} ix. 5. 5. — ^{१९} ix. 5. 5^b. — ^{२०} Part of ix. 5. 5^b. — ^{२१} Ch पर्याधत्त इति; ix. 5. 5°. — ^{२२} ix. 5. 5^d. — ^{२३} ix. 5. 6. —

पश्चादग्नेर्दग्धेषूद्धरन्तम् । १६ । उद्धृतमजमनज्मीत्याज्येना-
नक्ति^१ । १७ । पञ्चौदनमिति^२ मन्त्रोक्तम् । १८ । ओदना-
न्पृथक्पादेषु निदधाति । १९ । मध्ये पञ्चमम् । २० । दक्षिणं
पश्चार्धं यूषेनोपसिच्य^{३,४} । २१ । शृतमजमित्यनुबद्धशिरः-
पाद^{५,६} त्वेतस्य चर्म । २२ । अजो हीति^७ सूक्तेन संपात-
वन्तं यथोक्तम् । २३ । उत्तरो^८ ऽमोतं तस्यायतः सहि-
रण्यं निदधाति । २४ । पञ्च रुक्मेति^९ मन्त्रोक्तम् । २५ ।
धेन्वादीत्युत्तरतः^{१०} सोपधानमास्तरणं वासो हिरण्यं च । २६ ।
आ नयैतमिति^{११} सूक्तेन संपातवन्तम् । २७ । आज्ञनानां^{१२}
शतौदनायाः पञ्चौदनेन व्याख्यातम् । २८ । ॥ ५ ॥ ६४ ॥

अघायतामित्यत्र^{१३} मुखमपिनह्यमानमनुमन्त्रयते । १ ।
सपत्नेषु वज्रं ग्रावा त्वेष इति^{१४} निपतन्तम् । २ । वेदिष्ट
इति^{१५} मन्त्रोक्तमास्तृणाति । ३ । विंशत्योदनासु अयणीषु^{१६}
शतमवदानानि वध्रीसंनद्धानि^{१७} पृथगोदनेषूपर्यादधति^{१८}
। ४ । मध्यमायाः प्रथमे रन्ध्रिण्यामिक्षां^{१९} दशमे ऽभितः^{२०}

^१ K ०मनज्मी०; iv. 14. 6. — ^२ iv. 14. 7. — ^३ K Ch यूषेणो०; Bh यूषेनो०. — ^४ Bi has a colon here. — ^५ iv. 14. 9. — ^६ K Bū Bh ०शिरस्यादं; cf. Kāuṣ. 24. 10; 81. 28. — ^७ iv. 14. 1 (ix. 5. 13). — ^८ K inserts उक्तम् between this and the preceding word Is it a gloss? Cf. Kāuṣ. 62. 23. — ^९ ix. 5. 25 (26). — ^{१०} Cf. Kāuṣ. 62. 19. — ^{११} ix. 5. 1. — ^{१२} Bū (sec. man.) आज्ञनानांतं; the performances ending with sū. 17. — ^{१३} x. 9. 1. — ^{१४} x. 9. 1^b, 2^d. — ^{१५} x. 9. 2. — ^{१६} So K Bi Bh (sec. man.); Ch अपणीषु; Bū (prim. man.) अणीषु; E P Bh अणीषु. — ^{१७} So emended; Bū Bh वज्री०; the rest वध्री०. — ^{१८} K पृथगोदने पर्या०. — ^{१९} P ०णमिक्षां; Bi ०णमिक्षां; E ०णमिक्षां. — ^{२०} K दशभितः. —

सप्तसप्तापूपान्परिश्चयति । ५ । पञ्चदशे^१ पुरोडाशौ । ६ ।
 अग्रे हिरण्यम् । ७ । अपो देवीरित्यग्रत^२ उदकुम्भान् । ८ ।
 बालास्त इति^३ सूक्तेन संपातवतीम् । ९ । प्रदक्षिणमग्नि-
 मनुपरिणीयोपवेशनप्रक्षालनाचमनमुक्तम्^४ । १० । पा-
 णावुदकमानीय । ११ । अथामुष्यौदनस्यावदानानां^५ च
 मध्यात्पूर्वार्धाच्च द्विरवदायोपरिष्ठादुदकेनाभिघार्य जुहोति
 सोमेन पूतो जठरे सीद ब्रह्मणामार्षेयेषु नि दध^६ ओदन
 तेति^७ । १२ । अथ प्राश्नाति । १३ । अग्नेष्ट्वास्येन प्राश्ना-
 मि बृहस्पतेर्मुखेन । इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामि वरुण-
 स्योदे^८ । तद्यथा हुतमिष्टं प्राश्नीयाद्देवात्मा त्वा^९ प्राश्ना-
 म्यात्मास्यात्मन्नात्मानं मे मा हिंसीरिति प्राशितमनु-
 मन्त्रयते । १४ ।

यो ऽग्निर्नृमणा^{१०} नाम ब्राह्मणेषु प्रविष्टः ।

तस्मिन् एष^{११} सुहुतो ऽस्त्वोदनः स मा मा हिंसीत्परमे
 व्योमन्^{१२} ॥

सो अस्मभ्यमस्तु परमे^{१३} व्योमन्निति दातारं वाचयति
 । १५ । वीक्षणान्तं शतौदनायाः प्रातर्जपेन व्याख्या-
 तम् । १६ । ॥ ६ ॥ ॥ ६५ ॥

^१ Bū ०दश; Ch (prim. man.) ०दशेषु. — ^२ x. 9. 27 (i. 4. 3). —
^३ x. 9. 3. — ^४ Bū Bh ०चमनमुक्तम्. — ^५ MSS. ०मुष्यौदनस्या०. —
^६ Ch दधत. — ^७ xi. 1. 25^c, 33^a. — ^८ Cf. up to this point VS.
 (Kāṇva-çākḥā) ii. 3. 5, 7 (p. 58 of Weber's edition); Kāty. Çr. ii.
 2. 20. — ^९ Thus emended; P Bh Bū देवात्मा (without त्वा); K Ch
 E Bi देवा त्वा. — ^{१०} K नृमणा. — ^{११} Ch एतत्सु०; Bū एत. — ^{१२} The
 colon here only in Bū. — ^{१३} The passage from परमे in the pre-
 ceding line up to this word is omitted in K. —

वाङ्म आसन्निति^१ मन्त्रोक्तान्यभिमन्त्रयते^२ । १ । वृ-
हता मनो द्यौश्च मे पुनर्मैत्विन्द्रियमिति^३ प्रतिमन्त्रयते^४ । २ ।
प्रतिमन्त्रिते व्यवदायाश्नन्ति । ३ । शतौदनायां द्वादशं
शतं दक्षिणाः^५ । ४ । अधिकं ददतः^६ कामप्रं^७ संपद्यते । ५ ।
ब्रह्मास्येत्योदने^८ हृदान्प्रतिदिशं^९ करोति । ६ । उपर्यापा-
नम्^{१०} । ७ । तदभितश्चतस्रो^{११} दिश्याः कुल्याः । ८ । ता
रसैः^{१२} पूरयति । ९ । पृथिव्यां^{१३} सुरयाङ्गिराण्डीकादिवन्ति^{१४, १५}
मन्त्रोक्तानि प्रतिदिशं निधाय । १० । यमोदनमित्यतिमृ-
त्युम्^{१६, १७} । ११ । अनङ्गानित्यनङ्गाहम्^{१८} । १२ । सूर्यस्य
रश्मीनिति^{१९} कर्की^{२०} सानूबन्ध्यां^{२१} ददाति । १३ । आयं
गौः पृश्निरयं सहस्रमिति^{२२} पृश्निं^{२३} गाम् । १४ । देवा इमं

^१ MSS. आसन्निति (as in the Atharvan-MSS.); xix. 60. 1. —
^२ K मन्त्रोक्त्यभिमन्त्रयते; Bū E Bi अभिमन्त्रयते. — ^३ v. 10. 8; vi. 53. 1
(et al.); vii. 67. 1. — ^४ For this and the next sūtra cf. Kāuṣ.
68. 33, 34. — ^५ So, दक्षिणा (अधिकं), all MSS. except Ch (sec.
man.): दक्षिणाधिकं. — ^६ E ददतः. — ^७ K E कामः प्र; P Bi Bh
कामप्रः; cf. x. 9. 4. — ^८ iv. 34. 1. — ^९ K E P हृदान्. —
^{१०} Cf. Kāuṣ. 62. 14. — ^{११} Ch E तदभितश्च; K तदभितश्च तिस्रो. —
^{१२} P कुल्यासारसैः. — ^{१३} E Ch (sec. man.) पृथिव्या. — ^{१४} K Ch
E P Bi सुरयाङ्ग. — ^{१५} ०राण्डीकादिर्वन्ति is a doubtful con-
jecture; K Bū (prim. man.) ०राण्डीकादिवत्य; Bū (sec. man.) ०हण्डी
(!); Ch (sec. man.) ०राण्डीकादिवत्य; Ch (prim. man.) ०राण्डीकादिवत्य;
E ०राण्डीकादिवत्य; P ०राण्डीकादिवत्य; Bh ०राण्डीकादिवत्य; Bi राण्डीका-
दिवत्य; or is an emendation to ०वत्यां (sc. पृथिव्यां) to be preferred?
Cf. iv. 34. 5. — ^{१६} iv. 35. 1. — ^{१७} P Bh ०वत्यातिमृत्युम्. — ^{१८} iv. 11. 1. —
^{१९} iv. 38. 5. — ^{२०} E P कर्की; Bi कर्करी; Ch कर्करी; Bū कर्की. —
^{२१} So K Bh; P Bi सानूबन्ध्यां; Bū सानूबन्ध्यां; Ch E and Pet. Lex.
sub कर्क read सानौ बन्ध्यां; cf. also Kāuṣ. 21. 11. — ^{२२} vi. 31. 1; vii.
22. 1. — ^{२३} E Bh Ch (sec. man.) पृश्निः. —

मधुना संयुतं यवमिति^१ पौनःशिलं^२ मधुमन्थं सहिरण्यं
 संपातवन्तम् । १५ । पुनन्तु मा देवजना इति^३ पविचं
 कृशरम्^४ । १६ । कः^५ पृश्निमित्युर्वराम् । १७ । साहस्र^६
 इत्यृषभम् । १८ । प्रजापतिश्चेत्यनङ्गाहम्^७ । १९ । नमस्ते
 जायमानायै ददामीति^८ वशामुदपात्रेण संपातवता सं-
 प्रोक्ष्याभिमन्त्र्याभिनिगद्य दद्याद्वाता वाच्यमानः । २० ।
 भूमिष्ठेत्येनां^९ प्रतिगृह्णाति । २१ । उपमितामिति^{१०} यच्छा-
 लया सह दास्यन्भवति तदन्तर्भवत्यपिहितम् । २२ । म-
 न्नोक्तं तु^{११} प्रशस्तम् । २३ । इदस्य ते वि चृतामीति^{१२}
 द्वारमवसारयति । २४ । प्रतीचीं त्वा प्रतीचीन^{१३} इत्युद-
 पात्रमग्निमादाय प्रपद्यन्ते । २५ । तदन्तरेव सूक्तेन संपा-
 तवत्करोति । २६ । उदपात्रेण संपातवता शालां संप्रो-
 क्ष्याभिमन्त्र्याभिनिगद्य दद्याद्वाता वाच्यमानः । २७ । अ-
 न्तरा द्यां च पृथिवीं चेत्येनां^{१४} प्रतिगृह्णाति । २८ । उपमि-
 तामिति^{१५} मन्नोक्तानि प्रचृतति । २९ । मा नः पाशमित्यभि-
 मन्त्र्य^{१६} धारयति । ३० । नास्यास्थीनीति^{१७} यथोक्तम् । ३१ ।
 सर्वमेनं समादायेत्यङ्गिः^{१८} पूर्णे गर्ते प्रविध्य^{१९} संवपति । ३२ ।
 शतौदनां^{२०} च । ३३ । ॥ ७ ॥ ॥ ६६ ॥

^१ vi 30. 1. — ^२ K Bi पौनः. — ^३ vi. 19. 1. — ^४ K Bh Ch
 (sec. man.) कृशरं; cf. Kāuṣ. 84. 3. — ^५ vii. 104. 1. — ^६ ix. 4. 1. —
^७ ix. 7. 1. — ^८ x. 10. 1; xii. 4. 1. — ^९ iii. 29. 8 (v. 28. 5). —
^{१०} ix. 3. 1. — ^{११} This word is wanting in Ch. — ^{१२} ix. 3. 18. — ^{१३} ix.
 3. 22. — ^{१४} ix. 3. 15. — ^{१५} ix. 3. 1. — ^{१६} ix. 3. 24. — ^{१७} ix.
 5. 23. — ^{१८} ix. 5. 23^c. — ^{१९} Ch (prim. man.) प्रवृद्ध. — ^{२०} Ch
 (prim. man.) शतौदानां; E शतौददनी. —

संभूतेषु साविकेषु संभारेषु ब्राह्मणमृत्विजं वृणीत । १ ।
 ऋषिमार्षेयं सुधातुदक्षिणमनैमित्तिकम् । २ । एष ह वा
 ऋषिमार्षेयः सुधातुदक्षिणो यस्य अवरार्धाः^१ पूर्वपुरुषा
 विद्याचरणवृत्तशीलसंपन्नाः । ३ । उदगयन इत्येके । ४ ।
 अथात ओदनसवानामुपाचारकल्पं^२ व्याख्यास्यामः । ५ ।
 सवान्दत्ताग्नीनादधीत^३ । ६ । सार्ववैदिकं^४ इत्येके^५ । ७ ।
 सर्वे वेदा द्विकल्पाः^६ । ८ । मासपरार्धा^७ दीक्षा द्वादशरात्रो^८
 वा । ९ । त्रिरात्र इत्येके । १० । हविषभक्षा^९ स्युर्ब्रह्मचा-
 रिणः । ११ । अधः शयीन् । १२ । कर्तृदातारावा समा-
 पनात्कामं^{१०} न भुञ्जीरन्संतताश्चेत्स्युः^{११} । १३ । अहनि स-
 माप्तमित्येके^{१२} । १४ । याचार्थं दातारौ वा दाता केशश्म-
 श्रुरोमनखानि^{१३} वापयीत । १५ । केशवर्जं पत्नी । १६ ।
 स्नातावहतवसनौ सुरभिणौ व्रतवन्तौ कर्मण्यावुपवसतः^{१४}
 । १७ । श्वो भूते यज्ञोपवीती शान्त्युदकं कृत्वा यज्ञवास्तु
 च^{१५} संप्रोक्ष्य ब्रह्मौदनिकमग्निं मथित्वा । १८ । यद्देवा

^१ Ch त्रिवरार्धाः; K त्र्यरार्धाः. — ^२ For the variant उपचार° see Kāuṣ. 140. 1. — ^३ D (schol.) in the introduction fol. 7^a l. 4, अथ सवान्दत्ताग्नीनादधीतेति तस्यां चोदनायामग्नेः संस्कारफलं तदंगत्वात् । ब्रह्मौदनवत् । अनंगभूतानां स्वर्गः । अन्ये मात्रवर्णिकं फलमिच्छन्ति पुष्टिग्रहणात्. — ^४ Bi °वैदिकं; Bū (sec. man.) साववैदिक. — ^५ Ch brackets the passage beginning with sū. 5 and ending here. — ^६ Ch सर्ववेदद्वि°. — ^७ Bh मासमप°. — ^८ Thus emended (cf. Pāṇini ii. 4. 29); P Bh °रात्रि, the rest °रात्रौ. — ^९ E °भक्ष्या. — ^{१०} E Ch (prim. man.) समापना. — ^{११} P सतता°. — ^{१२} K Bh Bū (prim. man.) समाप्त इत्येके. — ^{१३} E °लोम°. — ^{१४} Thus emended; K Ch E °वसथ (श्वो); Bū °वसनः; the rest °वसथः. Cf. Kāuṣ. 140. 4. — ^{१५} Wanting in K P Bi. —

देवहेडनं यद्विद्वांसो यदविद्वांसो ऽपमित्यमप्रतीक्षमित्येतै-
 स्त्रिभिः^१ सूक्तैरग्वारब्धे दातरि पूर्णहोमं जुहुयात् । १९ ।
 पूर्वाह्णे बाह्यतः शान्तवृक्षस्येध्मं प्राञ्चमुपसमाधाय^{२,३}
 । २० । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बर्हिर्रुदपात्रमुपसाद्य
 परिचरणेनाज्यं परिचर्य । २१ । नित्यान्पुरस्ताद्धोमानु-
 त्वाज्यभागौ च । २२ । पश्चादग्नेः पल्पूलितविहितमौक्षं
 वानडुहं वा रोहितं चर्म^४ प्राग्यीवमुत्तरलोम^५ परिस्तीर्य
 । २३ । पवित्रे कुरुते । २४ । दर्भावप्रच्छिन्नप्रान्तौ प्रक्षाल्यानु-
 लोममनुमार्ष्टि^६ । २५ । दक्षिणं जान्वाच्यापराजिताभिमुखः
 प्रहो वा मुष्टिना प्रसृतिनाञ्जलिना यस्यां अपयिष्य-
 न्स्यात्तया^{६,७} चतुर्थम्^८ । २६ । शरावेण चतुःशरावं देवस्य
 त्वा सवितुः प्रसव ऋषिभ्यस्त्वार्षेभ्यस्त्वैकर्षये त्वा जुष्टं
 निर्वपामि । २७ । ॥ ८ ॥ ॥ ६७ ॥

वसवस्त्वा गायत्रेण छन्दसा निर्वपन्तु । ऊर्जमक्षित-
 मक्षीयमाणमुपजीव्यासमिति दातारं वाचयति । १ ।
 रुद्रास्त्वा त्रैष्टुभेन छन्दसा । आदित्यास्त्वा जागतेन छन्द-
 सा । विश्वे त्वा देवा आनुष्टुभेन छन्दसा निर्वपन्तु । ऊ-
 र्जमक्षितमक्षीयमाणमुपजीव्यासमिति^९ दातारं वाचयति
 । २ । निरुप्रं सूक्तेनाभिमृशति । ३ । स्वर्गब्रह्मौदनौ तन्त्रम् । ४ ।

^१ vi. 114. 1; 115. 1; 117. 1. — ^२ Ch E Bū insert इध्मं after प्राञ्चम् ;
 cf. Kāuṣ. 53. 3. — ^३ E has a colon here. — ^४ Bi has a colon
 here. — ^५ K Bh प्राग्यीव. — ^६ Thus emended; MSS. अप-
 यिष्य. — ^७ K Bū स्तोत्रमया; Bb स्थात्रमया; Ch स्तोत्रया. —
^८ Cf. Kāuṣ. 61. 11. — ^९ Cf. Māitr. S. iii. 12. 19; VS. xxiii. 8, also
 VS. i. 27; v. 2. —

संनिपाते^१ ब्रह्मौदनमितमुदकमासेचयेद्विभागम्^{२.३.४} । ५ ।
यावन्तस्तरुडुलाः^५ स्युर्नावसिञ्चेन्न प्रतिषिञ्चेत् । ६ ।
यद्यवसिञ्चेन्मयि वर्चो अथो यश इति^६ ब्रह्मा यजमानं
वाचयति । ७ । अथ प्रतिषिञ्चेत् । ८ । आ पायस्व
सं ते पयांसीति द्वाभ्यां^७ प्रतिषिञ्चेत् । ९ ।

आ पायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्यम् ।

भवा वाजस्य संगथे ॥

सं ते पयांसि समु यन्तु वाजाः सं वृष्यायान्यभिमा-
तिषाहः ।

आपायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवांस्युत्तमानि
धिष्वेति । १० ।

तत्र चेदुपाधिमात्रायां नखेन न^८ लवणस्य कुर्यात्तेनैवास्य
तद्वृथान्नं संपद्यते । ११ । अहतं वासो दक्षिणत उपशेते
। १२ । तत्सहिरण्यम् । १३ । तत्र द्वे उदपात्रे निहिते
भवतः । १४ । दक्षिणमन्यदन्तरमन्यत्^९ । १५ । अन्तरं यतो
ऽधिचरिष्यभवति । १६ । बाह्यं जाड्यायनम्^{१०} । १७ । तत
उदकमादाय पाच्यमानयति^{११} । १८ । दर्व्या^{१२} कुम्भ्याम्^{१३} । १९ ।

^१ Ch संपाते. — ^२ Bū ब्रह्मौदनौ; E Ch ब्रह्मौदनौ. — ^३ Ch ०मित
उदकं. — ^४ P Bi ०मासिञ्चयेद्वि. — ^५ So Bū E; the rest तरुडुला. —

^६ vi. 69. 3. — ^७ RV. i. 91. 16, 18; TS. iii. 2. 5. 3; iv. 2. 7. 4; TB.
iii. 5. 12. 1; 7. 13. 4; TĀr. vi. 6. 3; VS. xii. 112, 113; Māitr. S. ii.
7. 14; Kāth. S. xvi. 14; Kap. S. xxv. 5; Tāṇḍya Br. i. 5. 8. —

^८ Ch E and Pet. Lex. sub उपाधि omit न; Bh त. — ^९ Bi ०दुत्तर-
मन्यत्. Is this to be taken into the text? cf. the next sūtra. —

^{१०} K जारमायनम्; cf. Kāuṣ. 3. 1. — ^{११} For this and the follo-
wing four sūtras cf. Kāuṣ. 62. 2-7. — ^{१२} Thus emended; MSS.

दर्व्या; cf. Kāuṣ. 62. 3. — ^{१३} K कुम्भा, as in Kāuṣ. 62. 3. —

दर्विकृते तत्रैव प्रत्यानयति । २० । दर्व्योत्तममपादाय
तत्सुहृदक्षिणतो ऽमेरुदङ्मुख आसीनो धारयति । २१ ।
अथोद्धरति । २२ । उद्धृते यदपादाय धारयति तदुत्तरार्धं
आधाय रसैरुपसिच्य प्रतिग्रहीचे^१ दातोपवहति । २३ ।
तस्मिन्नन्वारब्धं दातारं वाचयति^२ । २४ । तन्नं सूक्तं पच्छः^३
ज्ञानेन^४ यौ ते पक्षौ यदतिष्ठः । २५ ।

यौ ते पक्षावजरौ पतत्रिणौ याभ्यां रक्षांस्यपहं-
स्योदन^५ ।

ताभ्यां पथ्यास्^६ सुकृतस्य लोकं यत्र ऋषयः प्रथ-
मजाः पुराणाः^७ ॥

यदतिष्ठो दिवस्पृष्टे व्योमन्नध्योदन^८ ।

अन्वायन्सत्यधर्माणो^{९, १०} ब्राह्मणा राधसा सह । २६ ।
क्रमध्वमग्निना नाकं पृष्ठात्पृथिव्या अहमन्तरिक्षमारुहं
स्वर्यन्तो नापेक्षन्त उरुः प्रथस्व महता महिम्नेदं मे
ज्योतिः सत्याय चेति तिस्रः समयय इति^{११} सार्धमेतया
। २७ । अत ऊर्ध्वं वाचिते हुते संस्थिते ऽमू^{१२} ते ददामी-

^१ So emended; MSS. प्रतिगृहीत्वे दातो°; cf. Pet. Lex. sub प्रति-
गृहीतर and प्रतिग्रहीतर. — ^२ E has a colon here. — ^३ Bū K E Ch
Bi पछ. — ^४ Bi has a colon here. — ^५ So emended; MSS.
°स्योदनः. — ^६ K P Bi Bh पथ्यास्तु°; VS. and TS. पतिम. —
^७ Cf. VS. xviii. 52; TS. iv. 7. 13. 1. — ^८ K P Bh °ध्योदनः. —
^९ K P Bh Bū अन्वायन्सत्. — ^{१०} Ch E °धर्माणौ. — ^{११} iv.
14. 2, 3, 4; xi. 1. 19, 28; xii. 3. 46-48, 50. — ^{१२} E मुं; Ch (sec.
man.) मू. —

ति नामयाहमुपस्पृशेत् । २८ । सदक्षिणं कामस्तदित्यु-
क्तम्^१ । २९ । ये भक्षयन्त^२ इति पुरस्ताद्धोमाः । ३० ।

अग्ने त्वं नो अन्तम उत चाता शिवो भवा वरूय्यः^३ ।

तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः^४ ॥

गयस्फानो अमीवहा वसुवित्युष्टिवर्धनः ।

सुमित्रः सुमनो भवे-^५

त्याज्यभागौ । ३१ । पाणावुदकमानीयेत्युक्तम् । ३२ । प्र-
तिमन्त्रणान्तम्^६ । ३३ । प्रतिमन्त्रिते^७ व्यवदायाश्नन्ति

। ३४ । इदावत्सरायेति व्रतविसर्जनमाज्यं जुहुयात्^८ । ३५ ।
समिधो ऽभ्यादध्यात् । ३६ । तत्र श्लोकौ ।

यजुषा मथिते अग्नौ यजुषोपसमाहिते ।

सवान्दत्त्वा^९ सवाग्नेस्तु कथमुत्सर्जनं भवेत् ॥

वाचयित्वा सवान्सर्वान्प्रतिगृह्य^{१०} यथाविधि ।

हुत्वा संनतिभिस्तत्रोत्सर्गं^{११} कौशिको ऽब्रवीत् । ३७ ।

प्राञ्चो^{१२} ऽपराजितां^{१३} वा दिशमवभृथाय व्रजन्ति
। ३८ । अपां सूक्तैराभृत्य^{१४} प्रदक्षिणमावृत्याप उप-

^१ xix. 52. 1. — ^२ ii. 35. 1. — ^३ RV. v. 24. 1^{ab}; SV. i. 448; ii. 457; VS. iii. 25^a; xv. 48^a; xxv. 47^a; TS. i. 5. 6. 2; iv. 4. 4. 8; Māitr. S. i. 5. 3, 10; ii. 13. 8; Kāth. S. vii. 1, 8; Kap. S. v. 1. —

^४ RV. v. 24. 2^{cd}; VS. iii. 26^a; xv. 48^c; xxv. 47^c; TS. Māitr. S. ibid. — ^५ RV. i. 91. 12; Māitr. S. iv. 10. 4; 12. 4; Kāth. ii. 14;

TS. iv. 3. 13. 5, all with the variant सोम नो for सुमनो. —

^६ Cf. Kāuṣ. 66. 2, 3 for this and the following sūtra. — ^७ E

प्रतिमन्त्रयते. — ^८ For this and the following sūtra cf. Kāuṣ.

42. 15, 16. — ^९ K Bū Bh Ch (sec. man.) सवां दत्त्वा. — ^{१०} K

Bh सवांत्सः. — ^{११} K Bh Ch (prim. et tert. man.) insert हि after

this word. — ^{१२} Bi प्राचो. — ^{१३} Bi पराजिता. — ^{१४} For the

अपां सूक्तानि see Dārila to Kāuṣ. 7. 14. —

स्पृश्यान्वेक्षमाणाः^१ प्रत्युदाव्रजन्ति । ३९ । ब्राह्मणा-
 भक्तेनोपेप्सन्ति । ४० । यथोक्ता दक्षिणा यथोक्ता
 दक्षिणा । ४१ । ॥ ९ ॥ ॥ ६८ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे ऽष्टमो ऽध्यायः समाप्तः ॥

---

^१ Ch °पेक्ष्यमाणाः; K °वेक्ष्यमाणाः; cf. Kāuṣ. 7. 14; 140. 18. —

॥ ओं ॥

पिच्यमग्निं शमयिष्यज्ज्येष्ठस्य^१ चाविभक्तिन^२ एका-
ग्निमाधास्यन्^३ । १ । अमावास्यायां पूर्वस्मिन्नुपशाले गां
द्विहायनीं रोहिणीमेकरूपां बन्धयति^४ । २ । निशि शमू-
लपरिहितो^५ ज्येष्ठो ऽन्वालभते । ३ । पत्न्यहतवसना ज्ये-
ष्ठम् । ४ । पत्नीमन्वच्च इतरे^६ । ५ । अथैनानभिष्याहारयत्य-
ध्रिगो शमीध्वम् । सुशमि शमीध्वम् । शमीध्वमध्रिगा-
३उ इति^{७,८} त्रिः^९ । ६ । अयमग्निः सत्यतिर्नडमा रोहेत्य-
नुवाकं^{१०} महाशान्तिं च शान्त्युदक आवपते^{११} । ७ ।
अये अक्रव्यादिति^{१२} भ्रष्टादीपं^{१३} धारयति । ८ । भूमेश्चोप-

^१ Thus emended; MSS. शमयिष्यं; Bi has a colon here. —

^२ P Bh वा०. — ^३ Dārila, fol. 5^a l. 6, पिच्यमग्निं शमयिष्यन्निति

क्रव्याच्छमनं. — ^४ E P बन्धयति. — ^५ Thus emended; MSS.

सामूल०. — ^६ So Bi; Ch E K Bū अन्वचेतरे; P Bh ०न्वचेतरे;

cf. the introduction. — ^७ K Bi ०ध्रिगा ओ इति; Bū P ०ध्रिगा

ओ (or उ) इति; Bh ०ध्रिगा उ इति; Ch ०ध्रिगा३ओ इति; Nirukta

5. 11 ०ध्रिगविति; Āit. Br. and Āçv. Çr. as above. — ^८ Bi has a

colon here. — ^९ The formula occurs: Tait. Br. iii. 6. 6. 4; Āit.

Br. ii. 7; Āçv. Çr. ii. 3. 1; Nirukta 5. 11 (commentary p. 62;

introduction p. xxxviii); cf. VS. i. 15; TS. i. 1. 5. 2; Māitr. S.

i. 1. 6. — ^{१०} vii. 62. 1; xii. 2. 1 (the अनुवाक beginning with this

pratika). — ^{११} Cf. Kāuṣ. 39. 7; 43. 5; 46. 7. — ^{१२} xii. 2. 42. —

^{१३} K भ्रष्टादी०; E भ्राष्ट्रादी०; cf. Kāuṣ. 47. 28; 49. 21. —

दग्धं समुत्खाय । ९ । आकृतिलोष्टवल्मीकेनास्तीर्य । १० ।
 शकृत्पिण्डेनाभिलिप्य । ११ । सिकताभिः प्रकीर्याभ्युक्ष्य
 । १२ । लक्षणं कृत्वा । १३ । पुनरभ्युक्ष्य । १४ । पश्चा-
 त्तक्षणस्याभिमन्थनं निधाय । १५ । गोऽश्वाजावीनां
 पुंसां लोमभिरास्तीर्य ब्रोहियवैश्च शकृत्पिण्डमभिविमृज्य
 प्राञ्चौ दभौ निदधाति । १६ । वृषणौ स्थ^१ इत्यभिप्राण्या-
 रण्यौ^२ । १७ । तयोरुपर्यधरणम् । १८ । दक्षिणतो मू-
 लान् । १९ । पश्चात्प्रजननामुर्वश्यसीत्यायुरसीति^३ । २० ।
 मूलत उत्तरारणिमुपसंधाय^४ । २१ । पृतनाजितमित्याहूय^५
 । २२ । अभिदक्षिणं ज्येष्ठस्त्रिरभिमन्थ्यो भूर्गायत्रं छन्दो
 ऽनुप्रजायस्व चैष्टुभं जागतमानुष्टुभमो भूर्भुवः स्वर्जनदो-
 मिति^६ । २३ । अत ऊर्ध्वं यथाकामम् । २४ । ॥ १ ॥ ॥ ६९ ॥

मन्थामि त्वा जातवेदः सुजातं जातवेदसम् ।

स नो जीवेष्वा भज^८ दीर्घमायुश्च धेहि^९ नः ॥

जातो ऽजनिष्ठा^{१०} यशसा सहामे^{११} प्रजां पशूंस्तेजो रयि-
 मस्मासु धेहि^{१२} ।

^१ VS. v. 2^b; TS. i. 3. 7. 1; Kāty. Çr. v. 1. 29; Çat. Br. iii. 4. 1. 21. — ^२ So E Bi; K प्राणारराण्ये; Ch P Bū Bh प्राणारणा-
 रण्यौ. — ^३ VS. v. 2^{cd}; TS. i. 3. 7. 1; Kāty. Çr. v. 1. 30; Çat. Br. iii. 4. 1. 22. — ^४ Ch E have a colon here; K has a double colon in the middle of the word after उत्तरा०. — ^५ vii. 63. 1. — ^६ K Bh
 ०दोऽमिति. — ^७ Cf. VS. v. 2^f, etc.; TS. i. 3. 7. 1; Kāth. iii. 4; Lāty. iii. 5. 5; Kāty. Çr. v. 1. 28; Çat. Br. iii. 4. 1. 23. — ^८ K Ch
 भजद्दो. — ^९ E देहि. — ^{१०} So K Bi Ch (sec. man.); E Ch (prim. man.) अनिष्ठा; P Bh अनिष्ठा; Bū अनिष्ठा. — ^{११} K Bū Ch P
 ०मे. — ^{१२} Cf. Çāṅkh. Çr. ii. 17. 8. —

आनन्दिनो मोदमानाः सुवीरा^१ अनामयाः सर्वमा-
युर्गमेम ॥

उद्दीप्यस्व जातवेदो ऽव सेदिं^२ तृष्णां^३ क्षुधं जहि ।
अपासत्तम उच्छत्वप ह्रीतमुखो^४ जह्यप दुर्हादिंशो^५
इहैवैधि धनसनिहि त्वा समिधीमहि । [जहि ॥
इहैधि पुष्टिवर्धन इह त्वा समिधीमहीति । १ ।

प्रथमया मन्थति । २ । द्वितीयया जातमनुमन्त्रयते । ३ ।
तृतीययोद्दीपयति । ४ । चतुर्थ्योपसमादधाति । ५ । यत्त्वा
कुड्वा^६ इति चो^७ भूर्भुवः स्वर्जनदोमित्यङ्गिरसां त्वा देवा-
नामादित्यानां व्रतेना दधे^८ । द्यौर्मह्नासि^९ भूमिर्भूम्ना^{१०} त-
स्यास्ते देव्यदितिरुपस्थे^{११} ऽन्नादायान्नपत्याया^{१२} दधदिति^{१३}
। ६ । लक्षणे प्रतिष्ठाप्योपोत्थाय । ७ । अथोपतिष्ठते । ८ । अग्रे
गृहपते सुगृहपतिरहं त्वयाग्रे गृहपतिना भूयासम् । सु-
गृहपतिस्त्वं मयाग्रे गृहपतिना भूयाः । अस्थूरि णौ गा-

^१ K Ch (prim. man.) °वीराः. — ^२ K P Bb शेदं; B शेदि. —
^३ K B धिष्णान्; P धिष्णा; the omission of the word perfects the
metre. — ^४ E ह्रीत°. — ^५ So with doubtful emendation; Ch E दुर्हादिंशो;
Bü दुर्हादिंशो; E दुर्हादिंशो; P Bh दुर्हादिंशो; K दुर्हादिंशो. — ^६ xii.
2. 5; cf. TS. i. 5. 3. 1; Māitr. S. i. 7. 1. — ^७ So all MSS. —
^८ K Bü Bi ददे; Bi only has the colon. — ^९ So emended; K Bü
Ch मन्नासि; E P Bi Bh भूम्नासि; Māitr. S. i. 6. 1 (end), as above. — ^{१०} So
emended according to Māitr. S. (ibid.) and TS. i. 5. 3. 1; MSS. भूर्भुव°. —
^{११} So Ch P Bh; K °दितिरुप°; E Bi °दितिरुप°; Bü °दितिरुप° (so
also Māitr. S. ibid.). — ^{१२} So E and Māitr. S.; K Bü Ch Bi न्ना-
पत्या; P न्नपतयत्वा; Bh न्नपतयत्वा. — ^{१३} Cf. VS. iii. 5; TS. 1. 5.
3. 1; Māitr. S. i. 6. 1 (end), 2. —

हैपत्यानि दीदिहि शतं समा इति^१ । ९ । व्याकरोमीति^२
 गार्हपत्यक्रव्यादौ समीक्षते । १० । शान्तमाज्यं गा-
 हैपत्यायोपनिदधाति । ११ । माषमन्थं^३ क्रव्यादम् । १२ ।
 उप त्वा नमसेति^४ पुरोऽनुवाक्या । १३ । विश्वाहा तं^५
 इति पूर्णाहुतिं जुहोति । १४ । यो नो अग्निरिति^६ सह
 कर्त्ता^७ हृदयान्यभिमृशन्ते । १५ । ॥ २ ॥ ॥ ७० ॥

अंशो राजा विभजतीमावयी^{८.९} विधारयन्^{१०} ।

क्रव्यादं निर्णुदामसि^{११} हव्यवाडिह तिष्ठत्विति
 विभागं जपति । १ । सुगार्हपत्य इति^{१२} दक्षिणेन गार्हपत्ये^{१३}
 समिधमादधाति । २ । यः क्रव्यात्तमशीशममिति^{१४} सव्येन
 नडमयो क्रव्यादि^{१५} । ३ । अपावृत्येति^{१६} मन्त्रोक्तं बाह्यतो नि-
 धाय । ४ । नडमा रोह समिन्धत इषीकां जरतीं^{१७} प्रत्यञ्चम-
 र्कमित्युपसमादधाति^{१८} । ५ । यद्यग्निर्यो अग्निरविः कृष्ण^{१९}
 मा^{२०} नो रुरोः^{२१} शुचद्विदः^{२२} शिवो^{२३} नो अस्तु भरतो

रराणः ।

^१ Cf. RV. vi. 15. 19; VS. ii. 27 (and Kāṇva-çākḥā, p. 59 of Weber's edition); TS. 1. 5. 6. 4; Māitr. S. i. 4. 2 (end); i. 15. 14 (end); Çāṅkh. Çr. iv. 12. 14; Çat. Br. i. 9. 3. 19. — ^२ xii. 2. 32. — ^३ K P Ch (prim. man.) माख०. — ^४ iii. 15. 7. — ^५ Bū न; Bi ०हांत; iii. 15. 8. — ^६ xii. 2. 33. — ^७ Ch कर्त्ता; Bū कर्त्ता. — ^८ So emended; MSS. ०तीमाम०. — ^९ Bi ०ग्नि. — ^{१०} E Ch (prim. man.) ०धरयत्. — ^{११} K P have a colon here. — ^{१२} xii. 2. 45^c. — ^{१३} K P BhCh prim. man.) गाहपत्यं. — ^{१४} Bh ०सीसमम्; cf. iii. 21. 9. — ^{१५} These words are wanting in Ch E. — ^{१६} xii. 2. 34. — ^{१७} P Bi जरतीं; E जरति. — ^{१८} xii. 2. 1, 11, 54, 55. — ^{१९} xii. 2. 4, 7, 53. — ^{२०} E यां. — ^{२१} So with doubtful emendation; E रुरोह; Ch रुरो; Bi रुरो; the rest रुरो; the word is then to be regarded as an augmentless subjunctive from the reduplicated root रू. — ^{२२} K P have a colon here. — ^{२३} E शिवा. —

अतिव्याधी व्याधौ^१ अग्रभीष्ट^२ क्रव्यादो अग्रोच्छ्रमया-
मि^{३,४} सर्वानिति

श्रुत्या माषपिष्टानि^५ जुहोति । ६ । सीसं दर्ब्यामवधा-
योद्गथ्य^६ मन्थं जुह्वञ्छमयेत्^७ । ७ । नडमा रोहेति चतस्रो
ऽग्रे अक्रव्यादिमं क्रव्यादो नो अश्वेष्वन्येभ्यस्त्वा हिरण्य-
पाणिमिति^८ शमयति । ८ । दक्षिणतो जरत्कोष्ठे^९ शीतं भ-
स्माभिविहरति^{१०} । ९ । शान्त्युदकेन सुशान्तं कृत्वावदग्धं
समुत्खाय^{११} । १० । परं मृत्यो^{१२} इत्युत्थापयति । ११ ।
क्रव्यादमिति^{१३} तिसृभिर्हृतीयमाणमनुमन्त्रयते^{१४} । १२ । दी-
पाद्याभिनिगदनात्प्रतिहरणेन व्याख्यातम्^{१५} । १३ । अविः
कृष्णेति^{१६} निदधाति । १४ । उत्तमवर्जं^{१७} ज्येष्ठस्याञ्जलौ सी-
सानि । १५ । अस्मिन्वयं यद्विप्रं सीसे मृड्ढमित्यभ्यवने-
जयति^{१८, १९} । १६ । कृष्णोर्णया पाणिपादान्निमृज्य^{२०} । १७ ।
इमा जीवा उदीचीनैरिति^{२१} मन्त्रोक्तम् । १८ । त्रिः सप्ते-

^१ E व्याधौ. — ^२ Ch अग्रभीष्ट. — ^३ So emended; K अग्रो श्रमः; Bh अग्रि श्रमः; the rest अग्रिं श्रमः. — ^४ E श्रमयासि. — ^५ K Bh माखः. — ^६ K Bū Bh Ch ०ग्रथ्य. — ^७ Bh जुहुन्; the rest जुहुः. For the irregular form जुहुन् cf. Kāuṣ. 109. 5; 110. 4; 111. 5; 126. 9. — ^८ xii. 2. 1-4, 42, 43, 15, 16; iii. 21. 8. — ^९ P Bū ०कोष्ठे. — ^{१०} Ch भस्माविः. — ^{११} So K P Bh Bū (prim. man.); Bi Bū (sec. man.) समुत्खापयति; E समुत्खातयति; Ch समुत्थापयति or समुत्खापयति (?). — ^{१२} xii. 2. 21. — ^{१३} xii. 2. 8-10. — ^{१४} Ch (prim. man.) द्वियः. — ^{१५} For दीपाद्याभिनिगदनात् cf. Kāuṣ. 39. 20-27? — ^{१६} xii. 2. 52. — ^{१७} The सीसानि, barring the कृकलासशिरः; cf. Kāuṣ. 8. 18. — ^{१८} xii. 2. 13, 40, 19; MSS. मृड्ढम्. — ^{१९} E अभ्यवनयति; the passage beginning here and continued to the end of the kaṇḍikā is repeated with slight modifications at Kāuṣ. 86. 19 fg. — ^{२०} Bū निमृज्य. — ^{२१} xii. 2. 22, 29. —

ति^१ कूद्या पदानि योपयित्वा^२ नदीभ्यः । १९ । मृत्योः
पदमिति^३ द्वितीयया नावः । २० । परं मृत्यो इति^४ प्राग्द-
क्षिणं कूदीं प्रविध्या । २१ । सप्त नदीरूपाणि कारयित्वादकेन
पूरयित्वा । २२ । आ रोहत सवितुर्नावमेतां सुचामाणं
महीमू ध्विति^५ सहिरण्यां सयवां नावमारोहयति । २३ ।
अश्मन्वती रीयत उत्तिष्ठता प्र तरता सखाय^६ इत्युदीच-
स्तारयति । २४ । ॥ ३ ॥ ॥ ७१ ॥

उत्तरतो गर्तं उदक्प्रस्रवणे^७ ऽश्मान निदध्यात्यन्तश्छि-
न्नम्^८ । १ । तिरो^९ मृत्युमित्यश्मानमतिक्रामति । २ । ता
अधरादुदीचीरित्यनुमन्त्रयते^{१० ११} । ३ । निस्सालामिति^{१२} शा-
लानिवेशनं संप्रोक्ष्य^{१३} । ४ । ऊर्जं विभ्रदिति^{१४} प्रपादयति
। ५ । वैश्वदेवीमिति^{१५} वत्सतरीमालम्भयति । ६ । इममि-
न्द्रमिति^{१६} वृषम् । ७ । अनङ्गाहमहोरात्रे इति^{१७} तल्पमा-
लम्भयति । ८ । आ^{१८} रोहतायुरित्यारोहति । ९ । आसीना^{१९}
इत्यासीनामनुमन्त्रयते^{२०} । १० । पिञ्जलीराञ्जनं सर्पि-
षि पर्यस्येमा नारीरिति^{२१} स्त्रीभ्यः प्रयच्छति । ११ । इमे

^१ xii. 2. 29^c. — ^२ So emended in accordance with AV. xii. 2. 29^c, 30; Bū लोपयित्वा; K Ch E P B लोपयित्वा; cf. Kāṇḍ. 86. 22. —
^३ xii. 2. 30. — ^४ xii. 2. 21. — ^५ xii. 2. 48^c; vii. 6. 3, 2. — ^६ xii. 2. 26, 27. — ^७ Bū ०प्रस्रवणे. — ^८ So Bū; Bi अन्तःक्षिन्नं; Ch अन्तःक्षिन्नं; K P Bh अन्तःक्षिन्नं; E अनुक्षिन्नं. — ^९ xii. 2. 23^d. — ^{१०} K P Bh ०दीचीनैरि० (cf. xii. 2. 29). — ^{११} xii. 2. 41. — ^{१२} ii. 14. 1. — ^{१३} Ch E संप्रोक्ष्य(ऊर्जं); K संप्रोक्ष्यो(दूर्जं). — ^{१४} vii. 60. 1. —
^{१५} xii. 2. 28. — ^{१६} xii. 2. 47. — ^{१७} xii. 2. 48, 49. — ^{१८} xii. 2. 24. —
^{१९} xii. 2. 30^e. — ^{२०} So all MSS. Is the passage to be emended to इत्यासीनाननु? — ^{२१} xii. 2. 31. —

जीवा अविधवाः सुजामय इति^१ पुंभ्य^२ एकैकस्मै तिस्र-
स्तिस्रस्ता^३ अध्यध्युद्धानं^४ परिचृत्य^५ प्रयच्छति । १२ । परं
मृत्यो व्याकरोम्या रोहतान्तर्धिः प्रत्यञ्चमर्कं ये अग्नयो
नमो देववधेभ्यो ऽग्ने^६ ऽभ्यावर्तिन्नग्ने जातवेदः सह रय्या^७
पुनरुर्जेति^८ । १३ ।

अग्ने ऽभ्यावर्तिन्नभि न आ ववृत्स्व ।^९

आयुषा वर्चसा सन्या^{१०} मेधया प्रजया धनेन ॥

अग्ने जातवेदः^{११} शतं ते सहस्रं त उपावृतः ।

अधा^{१२} पुष्ट्येशानः पुनर्नो रयिमा कृधि ॥

सह रय्या नि वर्तस्वामे पिन्वस्व धारया ।

विश्वस्व्या विश्वतस्परि ॥

पुनरुर्जा ववृत्स्व^{१३} पुनरग्न^{१४} इषायुषा^{१५} ।

पुनर्नः पात्वंहसः^{१६} ॥ १४ ॥

^१ Cf. xii. 2. 22, 31^a; the passage seems to be a jagatī-pāda from an unknown source. — ^२ Bū E Ch (prim. man.) कुंभ्य. — ^३ Ch तिस्रस्तिस्रः स्रस्ता (so also Pet. Lex. sub. चर्त+परि); Bū तिस्रस्तिस्रस्ता; E तिस्रः स्तिस्रस्ता; Bh तिस्रः स्तिस्रः स्ता. — ^४ So only K; the rest अध्यध्युद्धानं; the Pet. Lex., ibid., अध्युद्धानं. — ^५ Bū E Ch (sec. man.) परिचृत्य. — ^६ Ch Bh अग्ने. — ^७ Ch (sec. man.) रय्या; E रच्या. — ^८ xii. 2. 21, 32, 24 (48), 44, 55; iii. 21. 1; vi. 13. 1; TS. iv. 2. 1. 2, 3; VS. xii. 7-10; Māitr. S. i. 7. 1; ii. 7. 8; Kāth. S. xvi. 8; xix. 11; xxii. 12; Lāty. iii. 5. 11. — ^९ So K B; the rest, as also TS. and VS., omit the colon and the vowels coalesce. — ^{१०} Ch सन्या; Bū सन्या. — ^{११} The reading of TS. VS. and Māitr. S. (अङ्गिरः) perfects the metre. — ^{१२} Ch अध. — ^{१३} TS. VS. and Māitr. S. read नि वर्तस्व for आ ववृत्स्व. — ^{१४} E पुनरग्न. — ^{१५} E Bū (prim. man.) इषा (omitting ०युषा). — ^{१६} K पात्वंहसः. —

शर्करान्स्वयमातृस्त्राञ्छरज्जुभ्यां^१ विबध्य धारयति । १५ ।
 समया खेन जुहोति^२ । १६ । इमं जीवेभ्य इति^३ द्वारे नि-
 दधाति । १७ । जुहोत्येतयर्चा । आयुर्दावा धनदावा बल-
 दावा पशुदावा पुष्टिदावा प्रजापतये स्वाहेति । १८ ।
 षट्संपातं माता पुत्रानाशयते^४ । १९ । उच्छिष्टं जायाम्
 । २० । संवत्सरमग्निं^५ नोद्धायान्न हरेन्नाहरेयुः । २१ । द्वाद-
 शरात्र इत्येके । २२ । दश दक्षिणा । २३ । पश्चादग्नेर्वाग्यतः
 संविशति । २४ । अपरेद्युरग्निं चेन्द्राग्नी च यजेत^६ । २५ ।
 स्थालीपाकाभ्यामग्निं चाग्नीषोमौ च पौर्णमास्याम् । २६ ।
 सायंप्रातर्ब्रीहीनावपेक्षवान्वाग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वा-
 हेति । २७ । सायं सूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति । २८ ।
 प्रातर्द्वादशरात्रे ऽग्निं पशुना यजेत^७ । २९ । स्थालीपाकेन^८
 वोभयोर्विरिष्यति^९ । ३० । संवत्सरतम्या^{१०} शान्युदकं कृत्वा^{११}
 । ३१ । घृताहुतिर्नो^{१२} भवाग्ने^{१३} अक्रव्याहुतिर्घृताहुतिं त्वा व-
 यमक्रव्याहुतिमुपनिषदेम^{१४} जातवेद इति चतुर उदपात्रे
 संपातानानीय । ३२ । तानुल्लप्य । ३३ । पुरस्तादग्नेः प्रत्यङ्गा-
 सीनो जुहोति ।

^१ K Bū Bi E P °तृष्णां शृणो; Bb °तृष्णां शृणो; Ch °तृष्णान्शृणो. —
^२ Cf. Kāuṣ. 15. 4. — ^३ xii. 2. 23. — ^४ E Bi °ति; P पुत्रान्प्रा-
 शयते. — ^५ P Bi Bb °ग्नि(नो). — ^६ E यजेत्. — ^७ E यजेत्. —
^८ Ch E स्थालीपाकेनोभयो. — ^९ So K P Bb Bi; Bū °द्विरिष्यति;
 Ch E °विरिष्यति; cf. Kāuṣ. 59. 28. — ^{१०} E Bū Ch (sec. man.)
 °तम्या. — ^{११} K Bū (prim. man.) omit this word. — ^{१२} Ch E Bū
 घृताहुतिं नो. — ^{१३} E भवाग्नेयः क्रव्या. — ^{१४} Ch E °हुतिरुपनि-
 षदेम. —

हुते रमस्व हुतभाग एधि मृडास्मभ्यं मोत हिंसीः प-
शून्न इति^१ । ३४ ।

यद्युद्धायाङ्गस्मनारणिं^२ संस्पृश्य तूष्णीं मथित्वोद्दीप्य । ३५ ।
पूर्णहोमं हुत्वा । ३६ । संनतिभिराज्यं^३ जुहुयाद्वाहतिभिर्वा
। ३७ । संसृष्टे चैवं जुहुयात् । ३८ । अग्रावनुगते जायमाने^४
। ३९ । आनडुहेन शकृत्पिरडेनाग्न्यायतनानि^५ परिलिप्य । ४० ।
होम्यमुपसाद्य । ४१ । प्राणापानाभ्यां स्वाहा समानव्या-
नाभ्यां स्वाहोदानरूपाभ्यां स्वाहेत्यात्मन्येव^६ जुहुयात् । ४२ ।
अथ प्रातरुन्थायामिं निर्मथ्य यथास्थानं प्रणीय यथा-
पुरमग्निहोत्रं जुहुयात् । ४३ । सायमाशप्रातराशौ यज्ञावृ-
त्तिजौ^७ । ४४ । ॥ ४ ॥ ॥ ७२ ॥

पुरोदयादस्तमयाच्च पावकं प्रबोधयेद्गृहिणी^८ शुद्ध-
हस्ता ।

समतीते संधिवर्णे ऽथ हावयेत्सुसमिद्धे^९ पावक आ-
हुतीषहिः^{१०, ११} । १ ।

^१ Some of the verses cited in full in this chapter, according to Roth, *Der Atharva-Veda in Kaschmir*, p. 23, are found in the Kashmir-çākḥā of the Atharvan. — ^२ E °ज्जायाभस्म°; Ch (prim. man.) °ज्जायाङ्गस्म°. — ^३ E For the संनति- verses cf. Kāuç. 5. 8. — ^४ K (prim. man.) जायमाने (आनडुहेन); Ch (prim. man.) जयमाना; Ch (sec. man.) जयमान. — ^५ So K E Bh; the rest °यतनं. — ^६ So Bū E; K omits these two words reading °रूपाभ्यां स्वाहेति जुहुयात्; the rest °त्मन्येव. Cf. Lāty. iv. 11. 12 for the entire passage. — ^७ Ch °वृत्तिजौ. — ^८ K Ch E P Bh गृहणी. — ^९ E हावयेत सु°. — ^{१०} E आहुति°; Bū °सहि. — ^{११} The passage is metrical, four times twelve syllables. —

अग्नये च प्रजापतये च रात्रावादित्यश्च दिवा प्रजा-
पतिश्च^१ ।

उदकं च समिधश्च होमेहोमे पुरो वरम्^{२ ३} । २ ।

होम्यैः^४ समिद्धिः पयसा स्थालीपाकेन सर्पिषा ।

सायंप्रातर्होम^५ एतेषामेकेनापि सिध्यति^६ । ३ ।

अभ्युद्धृतो हुतो^७ ऽग्निः प्रमादादुपशाम्यति ।

मथिते व्याहृतीर्जुहुयात्पूर्णहोमौ यथञ्चतृत्विजौ^{८ ९} । ४ ।

वनस्पतिभ्यो वानस्पत्येभ्य ओषधिभ्यो वीरुद्भ्यः सर्वेभ्यो
देवेभ्यो देवजनेभ्यः पुण्यजनेभ्य इति^{१०} प्राचीनं तदुदकं
निनीयते । ५ । स्वधा प्रपितामहेभ्यः स्वधा पितामहेभ्यः
स्वधा पितृभ्य^{११} इति दक्षिणतः । ६ । तार्क्ष्यायारिष्टनेमये
ऽमृतं मह्यमिति पश्चात् । ७ । सोमाय सप्तर्षिभ्य इत्युक्त-
रतः । ८ ।

परिमृष्टे परिलिप्ते च^{१२} पर्वणि व्रातपतं हावयेदन्नमग्नौ ।

भूयो दत्त्वा^{१३} स्वयमल्पं च भुक्त्वापराह्णे व्रतमुपैति
याज्ञिकम्^{१४} । ९ ।

^१ Metrical: 12 + 11 syllables. — ^२ Bū वरम् (! without colon). —

^३ Metrical: 8 + 8 syllables. — ^४ E हौम्यैः; P हौम्यैः; Bū has a colon after the word. — ^५ E °होमि. — ^६ Metrical: four times eight syllables. — ^७ Bū अभ्युद्धृताङ्गतो. — ^८ So with doubtful emendation;

MSS. here and in verse 13, यवृत्विजौ. So also Dārila to Kāuṣ. 6. 22 (fol. 30^b l. 3 fig.). Or is यावृत्विजौ the correct reading? Compare furthermore Kāuṣ. 72. 44. — ^९ The first line is metrical: 8 + 8; the second seems to contain one hypercatalectic and one regular

pāda of the same metre. — ^{१०} Cf. viii. 8. 14; xi. 9. 24. — ^{११} P here inserts the word स्वधा. — ^{१२} E च. — ^{१३} MSS. दत्त्वा. —

^{१४} Metrical: 12, 11, 11, 12.

अनशनं ब्रह्मचर्यं च भूमौ शुचिरग्निमुपशेते^१ सुग-
न्धिः^२ । १० ।

अग्नीषोमाभ्यां दर्शेन इन्द्राग्निभ्यामदर्शने ।

आग्नेयं तु पूर्वं नित्यमन्वाहार्यं प्रजापतेः^३ । ११ ।

अर्धाहुतिस्तु^४ सौविष्टकृती सर्वेषां हविषां स्मृता ।

आनुमती^५ वा भवति^६ स्थालीपाकेष्वथर्वणाम्^{७,८} । १२ ।

उभौ च संधिजौ यौ वैश्वदेवौ यथञ्चत्विजौ^९ ।

वर्जयित्वा सबर्हिषः साज्या^{१०} यज्ञाः सदक्षिणाः^{११,१२} । १३ ।

यथाशक्ति^{१३} यथाबलं^{१४} हुतादो ऽन्ये^{१५} अहुतादो ऽन्ये^{१६,१७} ।

वैश्वदेवं हविरुभये संचरन्ति^{१८,१९} । १४ ।

ते सम्यञ्च इह मादयन्तामिषमूर्जं यजमाना यमिच्छत^{२०} ।

विश्वे देवा इदं हविरादित्यासः सपर्यत ।

^१ K has a double colon after the syllables शुचिर°. — ^२ Metrical: 11, 11. — ^३ Metrical: four times eight syllables. — ^४ E आर्ध-
ङ्गतिषु; P आर्धङ्गतिस्तु. — ^५ K अनु°. — ^६ Bi has a colon
here. — ^७ E स्थालीपाके ह्य°. — ^८ Metrical: anuṣṭubh-pādas;
the first is irregular. — ^९ So emended hesitatingly; cf. verse 4. Bi
धत्विजौ; E यवृत्तिजौ; the rest here as also in verse 4, and in
Dārila to Kāuṣ. 6. 22 यवृत्तिजौ. Cf. also Kāuṣ. 72. 44. — ^{१०} So Bi
only; Bū साजा; K E Ch Bh P, and Dārila to Kāuṣ. 6. 22, साह्या. — ^{११} D
(schol.) to Kāuṣ. 6. 30 (fol. 32^b l. 6) cites the beginning of this verse:
अग्निहोत्रवैश्वदेवयोः नाज्येनेति कर्तव्यताविशेषः । उभौ च संधिजाविति
प्रतिषेधात्; cf. also Kāuṣ. 10. 2, note. — ^{१२} Metrical: four
anuṣṭubh-pādas. — ^{१३} So emended; MSS. यथाशक्तिर्य°. —
^{१४} Ch Bi have a colon here. — ^{१५} Ch E न्ने. — ^{१६} Ch E न्ने. —
^{१७} Cf. TS. v. 4. 5. 1; 5. 10. 5; Māitr. S. i. 4. 6; Āit. Br. 7. 19; Gop.
Br. ii. 1. 6. — ^{१८} E संचरिष्यन्ति. — ^{१९} Metrical: the first line,
8, 8; the second would be a pāda of eleven syllables, if the word
हविर् is omitted. — ^{२०} K यमिच्छथ; Bi यमित्सत. —

अस्मिन्यज्ञे मा व्यथिष्यमृताय^१ हविष्कृतम्^२ । १५ ।
 वैश्वदेवस्य हविषः सायंप्रातर्जुहोति ।
 सायमाशप्रातराशौ^३ यज्ञावेतौ स्मृतावुभौ^४ । १६ ।
 अप्रतिभुक्तौ शुचिकायौ^५ च नित्यं वैश्वदेवौ जानता
 यज्ञश्रेष्ठौ^६ ।
 नाश्रोत्रियो नानवनिक्तपाणिर्नामन्त्रविज्जुहुयान्नावि-
 पश्चित्^७ । १७ ।
 बीभत्सवः शुचिकामा हि देवा नाश्वहधानस्य हवि-
 र्जुषन्ते ।
 ब्राह्मणेन ब्रह्मविदा तु हावयेन्न स्त्रीहुतं शूद्रहुतं च
 देवगम्^{८,९} । १८ ।
 यस्तु विद्यादाज्यभागौ यज्ञान्मन्त्रपरिक्रमान्^{१०} ।
 देवताज्ञानमावृत^{११} आशिषश्च कर्म स्त्रिया अप्रति-
 षिद्धमाहुः^{१२} । १९ । ॥ ५ ॥ ॥ ७३ ॥

तयोर्बलिहरणम् । १ । अग्नय इन्द्रामिभ्यां वास्तोष्प-

^१ E व्यथिष्यन्नमृताय; B व्यथिष्ठामृताय. — ^२ These three lines contain a mantra-citation: triṣṭubh and jagatī-pādas in the first line; anuṣṭubh in the remaining two lines. — ^३ Ch has a colon here. — ^४ Metrical: eight-syllables; the second pāda catalectic. — ^५ So E; the rest शुचिः कार्त्तौ. — ^६ K यज्ञः०. — ^७ Four triṣṭubh-pādas, the first hypercatalectic. — ^८ So emended; MSS. देवगं. — ^९ Metrical: 11, 11, 12, 12. — ^{१०} Bi ०क्रमात्; Ch यज्ञानमन्त्रपरिक्रमात्; E यज्ञान्परिक्रमान्. — ^{११} P ०वृत्त. — ^{१२} Metrical; the first line 8, 8; the second line 11, 11, with crasis of ०वृत्त and आशि० in the first pāda. —

तये प्रजापतये ऽनुमतय इति हुत्वा । २ । निष्क्रम्य बहिः^१
 प्रचीनं^१ ब्रह्मणे वैश्रवणाय^२ विश्वेभ्यो देवेभ्यः^३ सर्वेभ्यो
 देवेभ्यो विश्वेभ्यो भूतेभ्यः सर्वेभ्यो भूतेभ्य इति^{४,५} बहुशो
 बलिं^६ हरेत् । ३ । द्विः^७ प्रोक्षन्नदक्षिणमावृत्यान्तरुपातीत्य
 द्वारे । ४ । द्वार्ययोर्मृत्यवे धर्माधर्माभ्याम्^८ । ५ । उदधाने
 धन्वन्तरये समुद्रायौषधिवनस्पतिभ्यो द्यावापृथिवीभ्या-
 मिति । ६ । स्थूणावंशयोर्दिग्भ्यो ऽन्तर्देशेभ्य इति । ७ ।
 स्रक्लिषु वासुकये चित्रसेनाय चित्ररथाय तक्षोपतक्षा-
 भ्यामिति । ८ । समन्तमग्रेराशायै अङ्गायै मेधायै श्रियै
 ह्रियै विद्याया इति^९ । ९ । प्राचीनमग्नेः^{१०} गृह्याभ्यो^{११} देव-
 जामिभ्य इति^{१२} । १० । भूयो ऽभ्युद्वृत्य^{१३} ब्राह्मणान्भोज-
 येत् । ११ । तदपि श्लोको वदति^{१४} ।

माब्राह्मणायतःकृतमग्नीयाद्विषवदन्नमन्नकाम्या^{१५, १६} ।

^१ Bi has a colon here. — ^२ Ch वैश्रवणाय. — ^३ E has a colon here. — ^४ Bi has a colon here. — ^५ Cf. for this and the following sūtras: Ānkh. Gr. ii. 14. 4; Pār. Gr. i. 12. 3; ii. 9. 2; Āçv. Gr. i. 2. 1; Gobh. Gr. i. 4. 4, 9; Kāth. Gr. xlv. 2 fg.; Viṣṇu 67. 3; Mān. Gr. ii. 12 (cf. Jolly, Das Dharmasūtra des Viṣṇu und das Kāthakagrhya, pp. 31 and 80). — ^६ Ch बलीन्ह०; E बलीनह०; Bh बलि. — ^७ So, (हरे)द्विः प्रो०, E only; the rest ०द्विप्रो०. — ^८ Ch ०धर्माभ्यामुद०. — ^९ Bi has a colon here. — ^{१०} Ch has a colon here. — ^{११} Bi गृह्याभ्यो. — ^{१२} Bi has a colon here. — ^{१३} P Bi ०द्वृत्य. — ^{१४} So Ch E; the rest श्लोकी वदतः. — ^{१५} Thus emended according to Ch, which reads ०ग्रत०; E ०ग्रतमग्नी०; the rest ०ग्रकृतमग्नी०; Ch's reading is accepted as the basis of the reading above, as it makes good metre, after अन्नकाम्या, which is apparently a later gloss, is removed. — ^{१६} E विषवतर्दनमन्नकाम्या; the rest as above; अन्नकाम्या is a gloss, metrically superfluous. —

देवानां देवो ब्राह्मणो भावो नामैष देवतेति । १२ ।
 आग्रयणे शान्त्युदकं कृत्वा यथर्तुं तरण्डुलानुपसाद्य । १३ ।
 अप्सु स्थालीपाकं अपयित्वा पयसि वा । १४ । सजूर्ऋ-
 तुभिः सजूर्विधाभिः सजूरग्रये स्वाहा^१ । सजूरिन्द्राग्निभ्यां
 सजूर्द्वावापृथिवीभ्यां सजूर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः सजूर्ऋतुभिः
 सजूर्विधाभिः सजूः सोमाय स्वाहेत्येकहविर्वा^२ स्यान्नाना-
 हवींषि वा । १५ । सौम्यं तन्वच्छचामाकं^३ शरदि । १६ ।
 अथ यजमानः प्राशित्रं गृह्णीते^४ । १७ । प्रजापतेष्ट्वा^५
 ग्रहं गृह्णामि^६ । मह्यं भूत्यै मह्यं पुष्ट्यै मह्यं श्रियै मह्यं
 ह्रियै मह्यं यशसे मह्यमायुषे मह्यमन्नाय मह्यमन्नाद्याय
 मह्यं सहस्रपोषाय मह्यमपरिमितपोषायेति^७ । १८ । अथ
 प्राश्नाति ।

भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट^८ देवास्त्वयावसेन^९ समशीमहि त्वा ।

स नः पितो^{१०} मधुमा^{११} आ विवेश शिवस्तोकाय तन्वो
 न एहीति^{१२, १३} । १९ ।

^१ The colon is exhibited in KP Ch E. — ^२ Cf. Āçv. Gr. ii. 2. 4. —
^३ So emended; MSS. तन्वच्छामाकं. — ^४ Ch गृहीति; E गृह्णीति. —
^५ Ch (prim. man.) प्रजापते ध. — ^६ The colon appears in KP. — ^७ Cf.
 Çāṅkh. Gr. iii. 8. 2. — ^८ So emended according to TS. etc. (see
 note 13); P Bi Bū समन इष्ट; K समनसा इष्ट; E समन इष्ट; Ch
 समन्न इष्ट. — ^९ Ch E वसेन; cf. the critical note to Çāṅkh. Gr.
 iii. 8. 3. — ^{१०} So all MSS. including Ch (prim. man.); Ch (sec.
 man.) सुतो. — ^{११} Ch E मधुमं. — ^{१२} Ch E नयेहीति; cf. Ind.
 Stud IV. 252. — ^{१३} Cf. TS. v. 7. 2. 4; Tāit. Br. ii. 4. 8. 7; Āçv.
 Çr. ii. 9. 10; Çāṅkh. Gr. iii. 8. 3; Pār. Gr. iii. 1. 4; Gobh. Gr.
 iii. 8. 16. —

प्राशितमनुमन्वयते ।

अमो ऽसि^१ प्राण तद्वतं ब्रवीम्यमासि^{२,३} सर्वाङ्गसि
प्रविष्टः ।

स मे जरां रोगमपनुद्य शरीरादनामयैधि^४ मा रिषाम^५
इन्दो^६ इति^७ । २० ।

वत्सः प्रथमजो ग्रीष्मे वासः^८ शरदि दक्षिणा । २१ । श-
क्त्या वा दक्षिणां दद्यात् । २२ । नातिशक्तिर्विधीयते ना-
तिशक्तिर्विधीयत इति^९ । २३ । ॥ ६ ॥ ॥ ७४ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे नवमो ऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ So Ch (sec. man.) Āçv. Çr. and Çāṅkh. Gr. (see note 7); K E Bi Ch (prim. man.) आङ्गोसि; Bū आङ्गोसि; P आङ्गो, or आ-
जो; Bh आजो. — ^२ E ब्रवीत्य. — ^३ So all MSS. of Kāuç. and Āçv. Çr.; Çāṅkh. Gr. ०मोसि. — ^४ So emended on the
supposition that अनामयैधि is for अनामय एधि with double sandhi;
cf. the introduction. The MSS. unanimously read अनामयेधि, which
might be emended in accordance with Āçv. Çr. and Çāṅkh. Gr. to
अमा मयेधि (for अमा म एधि), the latter representing the peculiar
sandhi of मे, which is paralleled by the reading of Ch E in sūtra 19
(नयेहि for न एहि); cf. also Kāuç. 135. 9 (the reading ०स्तायिमं
for ०स्ता इमं) and Ind. Stud. IV. 252. — ^५ Ch माष्टाम (?);
E मर्षोम. — ^६ B Ch ईदो. — ^७ Cf. Āçv. Çr. ii. 9. 10; Çāṅkh.
Gr. iii. 8. 4. — ^८ Bi ग्रीष्मो वास; both words are wanting in
E. — ^९ Ch विधीयते without इति. —

॥ श्री ॥

अथ विवाहः^१ । १ । ऊर्ध्वं कार्त्तिक्या आ वैशाख्याः । २ ।
याथाकामी वा । ३ । चित्रापक्षं तु वर्जयेत् । ४ । मघामु
हयन्ते गावः फल्गुनीषु व्युह्यत इति^२ विज्ञायते^३ मङ्गलं
च^४ । ५ । सत्येनोत्तमिता पूर्वापरमित्युपदधीत^५ । ६ । पति-
वेदनं च^६ । ७ । युवं भगमिति^७ संभलं सानुचरं प्रहिणो-
ति^{८,९} । ८ । ब्रह्मणस्पत इति^{१०} ब्रह्माणम्^{११} । ९ । तद्विवृ-

^१ Daç. Kar. and Ath. Paddh.: अथ विवाह उच्यते ।; the former continues: तत्र संभारान्संभृत्य । आगमकृशरं । संपुटं । सचशाखा । कलशं । सर्वाषधि । दधि । ज्येष्ठीमधु (! for यष्टीमधु?) । विष्टरास्त्रयः । अर्घपात्र । मधुपर्कपात्र । धुंसरं (! for धूसरं?) । जोत्र (! for योक्तं) । एतान्संभारान्संभृत्य । अव्यसञ्चेति (! for अव्यचसञ्चेति, xiv. 68. 1) बर्हिर्लवनादि । अभ्यातानांतं कृत्वा . . . — ^२ xiv. 1. 13^{ed}. — ^३ Ch has a colon here. — ^४ Bi has a colon here. — ^५ xiv. 1. 1, 23; Daç. Kar. and Ath. Paddh. सत्येनोत्तमिता इति षोडश (xiv. 1. 1—16) पूर्वापरमिति द्वाभ्यां (xiv. 1. 23, 24) एताभिरष्टादशभिराज्यं जुहुयात् । उपदधीतेति वचनात्. — ^६ Daç. Kar. and Ath. Paddh. आ नो अय इति सूक्तेन आगमकृशरम् (Ath. Paddh. परगृहात् भक्तं तिलमिश्रितमाहृत्य) संपात्वाभिमन्त्र्य कुमारीभक्तं (! for ०रीं भक्तं) प्राशयति; cf. Kāuç. 34. 12 fg. — ^७ xiv. 1. 31^a. — ^८ K प्रहिणोमि. — ^९ Daç. Kar. अर्धर्चेन संपुटमभिमन्त्र्य सानुचरं वरं प्रतिप्रेषयति; Ath. Paddh. अर्धर्चेन शोभनमलंकृतं पुरुषं (? Cod. पुरीषं) संचरहस्तं (?) सानुचरं प्रहिणोति. — ^{१०} xiv. 1. 31^c. — ^{११} Daç. Kar. अर्धर्चेन ब्रह्माणं प्रेषयति कुमारीसमीपे वरस्य गुणान्कथयति; Ath. Paddh. अर्धर्चेन ब्रह्माणं । कुमारीपार्श्वे गत्वा वरस्य गुणान्कथयति. —

हाच्छङ्कमानो^१ निशि कुमारीकुलाडलीकान्यादीय^२ । १० ।
 देवा अय इति^३ पञ्चभिः सकृत्पूल्यान्यावापयति^४ । ११ ।
 अनृक्षरा इति^५ कुमारीपालं प्रहिणोति^६ । १२ । उदा-
 हारस्य प्रतिहितेषुरयतो जघनतो ब्रह्मा^७ । १३ । यो अ-
 निध्म^९ इत्यप्सु लोगं^{१०} प्रविध्यति^{११} । १४ । इदमहमित्य-
 पोह्य^{१२} । १५ । यो भद्र^{१३} इत्यन्वीपमुदच्य^{१४} । १६ । आस्यै
 ब्राह्मणा^{१५} इति प्रयच्छति^{१६} । १७ । आव्रजतामयतो ब्रह्मा
 जघनतो ऽधिज्यधन्वा^{१७} । १८ । बाह्यतः प्रक्षोदुस्वरस्योत्त-
 रतो ऽग्नेः शाखायामासजति^{१८} । १९ । तेनोदकार्थान्कुर्व-
 न्ति^{१९} । २० । ततश्चान्वासेचनमन्येन^{२०} । २१ । अन्तरुपाती-

^१ P विबृहा०; Bū has a colon after the syllables विवृहा०. —
^२ Ch (prim. man.) ०द्वलीकान्या०. — ^३ xiv. 2. 32—36. — ^४ Ath. Paddh. कुमारी एकामाङ्गतिं पूल्यां जुहोतीति; for Daç. Kar. see note 7. — ^५ xiv. 1. 34^a. — ^६ K P Bh प्रहिणोमीति; Ch (prim. man.) प्रहिणोमिति; Ch (sec. man.) ०णोमीति; Ch (tert. man.) as above. — ^७ Daç. Kar. अर्धर्चेन कुमारीरक्षार्थं प्रेषयति । यदि वा दशवर्षाधिका कन्या तदा देवा अये पञ्चभिः कुमारी एकामाङ्गतीं लाजां जुहोति (cf. sū. 11); Ath. Paddh. कुमारीरक्षार्थं धनुर्धरं पुरुषं प्रहिणोति. — ^८ Daç. Kar. (अये) धनुर्धरः पृष्ठे आचार्यो मध्ये उदकहारः; Ath. Paddh. उदकहरणार्थं पुरुषस्य (Ād. पुरुषो) गच्छतः अये धनुर्धरो भवति । पृष्ठत आचार्यो मध्ये उदकहारः; cf. Kāuṣ. 26. 4; 82. 5. — ^९ xiv. 1. 37. — ^{१०} Ch E Ku लोगं. — ^{११} Ath. Paddh. and Daç. Kar. उदकसमीपे गत्वा .. एकया मृत्तिकां प्रक्षिपति. — ^{१२} xiv. 1. 38^a. — ^{१३} xiv. 1. 38^c. — ^{१४} K P Bh ०दध्य; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अर्धर्चेन घटमुदकेन पूरयति. — ^{१५} xiv. 1. 39^a. — ^{१६} Daç. Kar. and Ath. Paddh. उदकहाराय. — ^{१७} Daç. Kar. and Ath. Paddh. .. मध्ये उदकहारः. — ^{१८} Bi ०सजति; Daç. Kar. and Ath. Paddh. वेदिबाह्यतः ... स्रक्षशाखोपरि कलशं स्थापयति. — ^{१९} Bi उदकार्थान्नकुं; Daç. Kar. and Ath. Paddh. तेनोदकेन सर्वाण्युदककार्याणि करोति. — ^{२०} Daç. Kar. and Ath. Paddh. यदि खल्योदकं कलशे भवति तदान्येनोदकेनावसिञ्चति. —

न्यार्यमणमिति^{१.२} जुहोति । २२ । प्र त्वा मुञ्चामीति^३ वेष्टं
विचृतति^४ । २३ । उशतीरित्येतया^५ चिराधापयति^६ । २४ ।
सप्तभिरुणाः^{७.८} संपातवतीः करोति । २५ । यदासन्धा-
मिति^९ पूर्वयोरुत्तरस्यां सक्त्यां तिष्ठन्तीमाप्नावयति^{१०.११}
। २६ । यच्च वर्चो यथा^{१२} सिन्धुरित्युत्क्रान्तामन्येनावसि-
ञ्चति^{१३} । २७ । ॥ १ ॥ ॥ ७५ ॥

यद्दुष्कृतमिति^{१४} वाससाङ्गानि प्रमृज्य कुमारीपालाय
प्रयच्छति^{१५} । १ । तुम्बरदण्डेन^{१६} प्रतिपाद्य^{१७} निर्व्रजेत् । २ ।
तद्वन आसजति^{१८} । ३ । या अकृतंस्त्वष्टा वास^{१९} इत्यह-
तेनाद्यादयति^{२०} । ४ । कृचिम इति^{२१} शतदत्तेषीकेण^{२२.२३} कङ्क-

^१ Daç. Kar. and Ath. Paddh. (to अन्तरूपातीत्य), वेद्यां प्रविशति. —
^२ xiv. 1. 17. — ^३ xiv. 1. 19. — ^४ Daç. Kar. कुमारीं केशान्वेष्ट-
यति. — ^५ xiv. 2. 52. — ^६ Ath. Paddh. तिस्रः समिध आधापय-
ति । मन्त्रेण कुमारी. — ^७ Daç. Kar. and Ath. Paddh. उशतीरिति
सप्तभिः, xiv. 2. 52-58. — ^८ Ch (sec. man.) उष्णीः; Ch (prim. man.)
and the remaining MSS. as above. — ^९ xiv. 2. 65. — ^{१०} Ch
न्ते. — ^{११} Ath. Paddh. पूर्वोत्तरकोणे सक्त्यामूर्ध्वस्तिष्ठन्कुमारी (Cod.
०री) स्नापयति. — ^{१२} xiv. 1. 35, 43. — ^{१३} Ath. Paddh. तस्य
स्थानादुत्क्रान्तामन्यस्थाने शीतोदकेनावसिञ्चति. — ^{१४} xiv. 2. 66. —
^{१५} Ath. Paddh. यद्दुष्कृतमिति द्वाभ्यां (!) वस्त्रेण अंगानि प्रमृज्य शिरः-
प्रभृति कुमारी. — ^{१६} So K Ch Daç. Kar. and Çāntikalpa 22. 1;
Bū तुम्बरुः; Ath. Paddh. तुम्बरुः; Bi Ku तुम्बरुः; P उदुम्बरुः; E औ-
दुम्बरुः; cf. Ind. Stud. v. 383, note 1. — ^{१७} Daç. Kar. and. Ath.
Paddh. तद्वस्त्रं तुम्बरदण्डेन कृत्वा कुमारीपालाय प्रयच्छति. — ^{१८} Daç.
Kar. कुमारो वनं गत्वा तं प्रक्षिपति. — ^{१९} xiv. 1. 45, 53. — ^{२०} Ath.
Paddh. अन्यवस्त्रमभिमन्त्र्य यज्ञोपवीतवद्वाङ्गं बध्नाति. — ^{२१} xiv. 2. 68. —
^{२२} So emended; K Bū Bi शतदत् इषीः; P Bh शतदत् इषीः; Ch Ku
शतदत्तेषीः; E शतदत्तेषीः. — ^{२३} So emended; MSS. ०षीकेन. —

तेन सकृत्प्रलिख्य^१ । ५ । कृतयाममित्यवसृजति^२ । ६ ।
 आशासाना सं त्वा^३ नह्यामीत्युभयतः पाशेन योक्त्रेन संन-
 ह्यति^४ । ७ । इयं वीरुदति^५ मदुघमणि^६ लाक्षारक्तेन सूत्रेण
 वियथ्यानामिकायां^७ बध्नाति^८ । ८ । अन्ततो ह मणिर्भ-
 वति बाह्यो ग्रन्थिः^९ । ९ । भगस्त्वेत इति^{१०} हस्तेगृह्य^{११} नि-
 र्णयति^{१२} । १० । शाखायां युगमाधाय दक्षिणतो ऽन्यो
 धारयति^{१३} । ११ । दक्षिणस्यां युगधुर्युत्तरस्मिन् युगतर्धे नि
 दर्भेण वियथ्य^{१४} शं त इति^{१५} ललाटे हिरण्यं संस्तभ्य जप-
 ति । १२ । तर्धं समयावसिञ्चति^{१६} । १३ । उपगृह्योत्तर-
 तो^{१७} ऽग्नेरङ्गादङ्गादिति^{१८} निनयति । १४ । स्योनमिति^{१९}
 शकृत्पिण्डे ऽश्मानं निदधाति । १५ । तमा^{२०} तिष्ठेत्यास्था-

^१ Ath. Paddh. शतदंतमयं कंकतं कृत्वा सकृत्किंशाप्रलिख्य; Daç. Kar. .. इषीकमयं कंकतं कृत्वा. — ^२ Daç. Kar. प्रक्षिपति. — ^३ xiv. 1. 42; 2. 70. — ^४ Daç. Kar. कटिप्रदेशे बध्नाति. — ^५ i. 34. 1 (vii. 56. 2). — ^६ Ch मधुघ०. — ^७ So emended; Daç. Kar. विगृथ्य; MSS. विगृथ्य. — ^८ Daç. Kar. पुण्याहंते बध्नाति. — ^९ Daç. Kar. and Ath. Paddh. here interrupt the account of the विवाह with the अर्घ (Kāuç. 90—93); cf. Jolly, Das Dharmasūtra des Viṣṇu und das Kāthakagrhyasūtra p. 76. — ^{१०} xiv. 1. 20. So also Ath. Paddh., but Daç. Kar. भगस्ते हस्तमग्रहीत् etc. (xiv. 1. 51). — ^{११} So Ku Bū; the rest गृह्यं. — ^{१२} Daç. Kar. and Ath. Paddh. आचार्यः कुमारीं दक्षिणे हस्ते गृहीत्वा कौतुकगृहाद्वहिः निःक्रामयति. — ^{१३} Bi धार-
 याति. — ^{१४} So only Bū; the remaining MSS. of the text विगृथ्य (cf. sū. 8). Daç. Kar. उत्तरस्यां युगक्षिद्रेण हिरण्यदर्भेण विगृह्य (!); Ath. Paddh. वरञ्चागत्य वेद्यामुपरि उत्तरस्यां युगक्षिद्रेण हिरण्यदर्भेण विकृथ्य (the second MS. विक्रथ्य)। युगक्षिद्रेण मध्ये नीत्वा. — ^{१५} xiv. 1. 40; Ath. Paddh. शं ते हिरण्यमिति द्वाभ्यां (xiv. 1. 40, 41). — ^{१६} K Bū Bi Bh P शमया०. — ^{१७} Daç. Kar. and Ath. Paddh. तमुदकं गृहीत्वा. — ^{१८} xiv. 2. 69. — ^{१९} xiv. 1. 47^a. — ^{२०} xiv. 1. 47^c. —

य^१ । १६ । इयं नारीति^२ ध्रुवां तिष्ठन्तीं पूल्यान्यावाप-
यति^३ । १७ । चिरविच्छिन्दतीं^४ चतुर्थी^५ कामाय^६ । १८ ।
येनाग्निरिति^७ पाणिं ग्राहयति^८ । १९ । अर्यग्न^९ इत्यग्निं
त्रिः^{१०} परिणयति^{११} । २० । सप्त मर्यादा^{१२} इत्युत्तरतो ऽग्नेः
सप्त लेखा लिखति प्राच्यः^{१३} । २१ । तामु पदान्युत्क्रामय-
ति । २२ । इषे त्वा सुमङ्गलि प्रजावति सुसीम^{१४} इति प्रथ-
मम्^{१५} । २३ । ऊर्जे त्वा रायस्पोषाय त्वा सौभाग्याय त्वा
साम्राज्याय त्वा संपदे त्वा जीवातवे त्वा सुमङ्गलि प्रजा-
वति सुसीम^{१६} इति सप्तमं^{१७} सखा सप्तपदी भवेति । २४ ।
आ रोह तल्पं भगस्ततश्चेति^{१८} तल्प उपवेशयति^{१९} । २५ ।

^१ Daç. Kar. and Ath. Paddh. कुमारीं स्थापयति. — ^२ xiv. 2. 63. — ^३ Daç. Kar. ऊर्ध्वस्थितां लाजानावपयति; Ath. Paddh. ऊर्ध्वस्थिष्ठन् (!) पूल्यान्यावपयति त्रिः. — ^४ So emended; E चिवर-
क्षिन्ती; P चिरवक्षिन्ती; Ath. Paddh. चिरवक्षिन्ती; the rest ०वि-
क्षिन्ती. — ^५ Bi चतुर्थी. — ^६ Daç. Kar. चिरविच्छिन्नधारां
चिर्मन्वावृत्तिः कामाय स्वाहा चतुर्थी. — ^७ xiv. 1. 48. — ^८ Daç.
Kar. सुवयहणं (? Cod. शुव०) करोति । अत्र स्थाने सूर्यापाठं (? Cod.
सूर्य०) पठति; Ath. Paddh. येनाग्निरिति पंचभिर्ऋग्भिः (!) उपास्त्रि-
हणं करोति । अत्र स्थाने चत्वारः शकधमाः (cf. Kāuṣ. 8. 17; 50. 15)
सूर्यापाठं (? MSS. सूर्य०) कुर्वन्ति. — ^९ xiv. 1. 39^०; Daç. Kar. adds
श ते हिरण्यं etc., xiv. 1. 40. — ^{१०} So Ch Ku; the rest त्रिष्य०. —
^{११} Daç. Kar. and Ath. Paddh. वरो मन्त्रं ब्रूयात्. — ^{१२} v. 1. 6. —
^{१३} So all MSS. and the Paddhatis; Haas, Ind. Stud. v. 384, suggests
प्राचीः or प्राच्याः; see however Lanman, Noun-inflection p. 396,
top. — ^{१४} So emended; MSS. of the text and the Paddhatis सुशी-
ममिति. Cf. the next sūtra, and Kāuṣ. 24. 13; 39. 9. — ^{१५} Ath.
Paddh. अनेन मन्त्रेण प्रथमलेखाद्योपरि (!) दक्षिणं पादं ददाति. — ^{१६} So
emended; MSS. of the text and the Paddhatis सुशीममिति. Cf. the
preceding sūtra. — ^{१७} Daç. Kar. inserts the numbers २—७, be-
ginning after ऊर्जे त्वा and ending after सप्तमं. — ^{१८} xiv. 2. 31; 1. 60
(KChEPBh ततश्चेति). — ^{१९} Ath. Paddh. and Daç. Kar. तल्पमुप०. —

उपविष्टायाः सुहृत्पादौ प्रक्षालयति । २६ । प्रक्षाल्यमानावनुमन्त्रयते ।

इमौ पादौ सुभगौ सुशेवौ सौभाग्याय कृणुतां नो^१
अघाय ।

प्रक्षाल्यमानौ^२ सुभगौ सुपत्न्याः^३ प्रजां पशून्दीर्घ-
मायुश्च धत्तामिति ॥ २७ ।

अहं वि धामि प्र त्वा मुञ्चामीति^४ योक्तं विचृतति^५ । २८ ।
अपरस्मिन्भृत्याः^६ संरभन्ते । २९ । ये जयन्ति^७ ते बलीयांस^८
एव मन्यन्ते । ३० । बृहस्पतिनेति^९ सर्वसुरभिचूर्णान्यृच-
र्चा^{१०} काम्पोलपलाशेन मूर्धन्यावपति^{११-१२} । ३१ । उद्यच्छ्वं
भगस्ततश्चाभ्रातृघ्नीमित्येकैकयोत्थापयति^{१३} । ३२ । प्रति
तिष्ठेति^{१४} प्रतिष्ठापयति^{१५} । ३३ । ॥ २ ॥ ॥ ७६ ॥

सुकिंशुकं रुक्मप्रस्तरणमिति^{१६} यानमारोहयति । १ ।

^१ Bū Bi नौ; the rest and the Paddhatis, as above. — ^२ Daç. Kar. °क्षाल्यमाणौ. — ^३ E सुपत्नाः; ChBiKu सुपत्न्या. Haas, Ind. Stud. v. p. 384, would emend to सुपत्न्यां or संपत्न्यां. — ^४ xiv. 1. 57-58. — ^५ Daç. Kar. विसृजति; Ath. Paddh. विचृतत्युपाध्यायः. — ^६ Bū अपरस्मिन्भि भृत्याः; Ch (sec. man.) अथरस्मिन्भृ०; Ch (prim. man.), the remaining MSS., and Daç. Kar. as above. — ^७ E यजते. — ^८ Ch बलीयान्स; Ath. Paddh. यो योक्तं गृह्णाति ते बलीन् (!). — ^९ xiv. 2. 53. — ^{१०} Ku Ch (prim. man.) चूर्णान्यवर्चा; E °चां; Bi चूर्णा-न्यवर्चा. — ^{११} Ch E मूर्ध्ना. — ^{१२} Ath. Paddh. ... काम्पोलपत्नेण मूर्ध्नि आवपति प्रत्युचं वर्धुः. — ^{१३} xiv. 1. 59, 60, 62. — ^{१४} xiv. 2. 15. — ^{१५} Ath. Paddh. (to this and the preceding sūtra) उद्यच्छ्वमित्येकया उत्थापयति । प्र तिष्ठेति प्रतिष्ठापयति । तु पुनः भगस्ततश्च इत्येकया उत्था० । प्र तिष्ठेति प्रतिष्ठा० । अपरं चाभ्रातृघ्नीमित्येकयोत्था० । प्र तिष्ठेति प्रतिष्ठा० । अभ्यातानादि उत्तरतंत्रं । स्वस्तिवाचकाय आचार्याय गौर्दक्षिणा । इति विवाहः समाप्तः । अथ चतुर्थिकाकर्म उच्यते (Kāuṣ. 79. 1 fg.). — ^{१६} xiv. 1. 61; 2. 30. —

एमं पन्थां ब्रह्मापरमित्यतो^१ ब्रह्मा प्रपद्यते । २ । मा
 विदन्ननृक्षरा अध्वानमित्युक्तम्^२ । ३ । येदं पूर्वति^३ तेनान्य-
 स्यामूढायां^४ वाधूयस्य दशां चतुष्पथे दक्षिणैरभितिष्ठ-
 ति^५ । ४ । स चेदुभयोः शुभकामो भवति सूर्यायै देवेभ्य^६
 इत्येतामृचं^७ जपति^८ । ५ । समृद्धत^९ स्वपथो^{१०} ऽनवयन्तः^{११}
 सुसीमकामावुभे^{१२} विराजावुभे^{१३} सुप्रजसावित्यतिक्रमयतो^{१४}
 ऽन्तरा^{१५} ब्रह्माणम् । ६ । य ऋते चिदभिश्चिष इति^{१६} यानं
 संप्रोक्ष्य विनिष्कारयति । ७ । सा मन्दसानेति^{१७} तीर्थे
 लोगं^{१८} प्रविध्यति । ८ । इदं सु म इति^{१९} महावृक्षेषु जप-
 ति । ९ । सुमङ्गलीरिति^{२०} वध्वीक्षीः^{२१} प्रति जपति । १० ।
 या ओषधय^{२२} इति मन्त्रोक्तेषु । ११ । ये पितर^{२३} इति श्म-
 शानेषु । १२ । प्र बुध्यस्वेति^{२४} सुप्तां प्रबोधयेत्^{२५} । १३ ।
 सं काशयामीति^{२६} गृहसंकाशे जपति । १४ । उड् ऊर्मि-
 रिति^{२७} यानं संप्रोक्ष्य विमोचयति । १५ । उत्तिष्ठेत^{२८} इति

^१ xiv. 2. 8; 1. 64. — ^२ xiv. 2. 11; 1. 34; so (without इति after the pratikas) Bū Ku; the rest °नृक्षराध्वानमित्युक्तं. It seems that इति is omitted because the second इति follows immediately upon it (a sort of haplographia). The phrase अध्वानमित्युक्तं seems to refer to Kāuṣ. 50. 1 fg. — ^३ xiv. 2. 74. — ^४ P °मूढाया; Bū °मूढाभ्यां. — ^५ Bū दक्षिणैरभितिष्ठति. — ^६ xiv. 2. 46. — ^७ K °तानृचं. — ^८ K जपे(कृमृकृत); Ku जपेत्समृ. — ^९ See the preceding note. — ^{१०} Ch (sec. man.) श्वपथो; E श्वेपथो. — ^{११} So (but without avagraha) all MSS.; Haas, Ind. Stud. v. 391, reads the passage: समृद्धतः(ः) स्वपथो नावयातः; the last by conjecture. — ^{१२} So emended; MSS. सुशीम°. Cf. Kāuṣ. 76. 23. — ^{१३} Ch E Ku भिराजा°. — ^{१४} P Bh सुप्रजावि°. — ^{१५} K P Bh °क्रमयतोन्तरा; Bi °क्रमयतांतरा. — ^{१६} xiv. 2. 47. — ^{१७} xiv. 2. 6. — ^{१८} Ku Ch E लोष्टं; P Bh लोक्. — ^{१९} xiv. 2. 9. — ^{२०} xiv. 2. 28. — ^{२१} Ch (sec. man.) वध्वीक्षी; Ch (prim. man.) वध्वीक्षी. — ^{२२} xiv. 2. 7. — ^{२३} xiv. 2. 73. — ^{२४} xiv. 2. 75. — ^{२५} E प्रति°. — ^{२६} xiv. 2. 12. — ^{२७} xiv. 2. 16. — ^{२८} xiv. 2. 19. —

पत्नी शाला^१ संप्रोक्षति । १६ । स्योनमिति^२ दक्षिणतो
वलीकानां शकृत्पिण्डे ऽश्मानं निदधाति । १७ । तस्यो-
परि मध्यमपलाशे^३ सर्पिषि चत्वारि दूर्वाग्राणि । १८ ।
तमा^४ तिष्ठेत्यास्थाप्य । १९ । सुमङ्गली प्रतरणीह^५ प्रियं
मा हिंसिष्टं ब्रह्मापरमिति^६ प्रत्यृचं^७ प्रपादयति । २० । सु-
हृत्पूर्णकंसेन^८ प्रतिपादयति । २१ । अघोरचक्षुरित्यग्निं^९
त्रिः^{१०} परिणयति । २२ । यदा गार्हपत्यं सूर्यायै देवेभ्य^{११} इति
मन्त्रोक्तेभ्यो नमस्कुर्वतीमनुमन्त्रयते । २३ । ॥ ३ ॥ ७७ ॥

शर्म वर्मेति^{१२} रोहितचर्माहरन्तम् । १ । चर्म^{१३} चोप-
स्तृणीथनेत्युपस्तृणन्तम् । २ । यं बल्बजमिति^{१४} बल्बजं
न्यस्यन्तम् । ३ । उप^{१५} स्तृणीहीत्युपस्तृणन्तम् । ४ । तदा^{१६}
रोहन्वित्यारोहयति । ५ । तच्चोपविश्येत्युपवेशयति^{१७} । ६ ।
दक्षिणोत्तरमुपस्थं कुरुते । ७ । सुज्यैष्ठ्य^{१८} इति कल्याणना-
मानं ब्राह्मणायनमुपस्थ उपवेशयति । ८ । वि तिष्ठन्ता-
मिति^{१९} प्रमदनं प्रमायोत्थापयति । ९ । तेन भूतेन तुभ्य-
मये शुभनी^{२०} अग्निर्जनविन्मह्यं जायामिमामदात्सोमो
वसुविन्मह्यं जायामिमामदात्पूषा जातिविन्मह्यं जाया-

^१ So E Bi; the rest शालं. — ^२ xiv. 1. 47. — ^३ K P Bh °पलाशेन. —
^४ xiv. 1. 47^c. — ^५ Ch प्रतरणीरिह. — ^६ xiv. 2. 26; 1. 21, 63,
64. — ^७ So emended; all MSS. except Bū read ब्रह्मापरमित्यृचं;
Bū °मित्यृजुं. — ^८ Bi Bh °कांसेन. — ^९ xiv. 2. 17. — ^{१०} MSS. त्रिष्य°. —
^{११} xiv. 2. 20, 46. — ^{१२} xiv. 2. 21. — ^{१३} xiv. 2. 22^b. — ^{१४} xiv. 2.
22. — ^{१५} xiv. 2. 23. — ^{१६} xiv. 2. 22^c. — ^{१७} xiv. 2. 23^c. —
^{१८} xiv. 2. 24^d. — ^{१९} xiv. 2. 25. — ^{२०} vi. 78. 1; xiv. 2. 1, 45;
K Bū have a colon here. —

मिमामदादिन्द्रः सहीयान्मह्यं जायामिमामदादयये जन-
विदे स्वाहा सोमाय वसुविदे स्वाहा पूष्णे जातिविदे
स्वाहेन्द्राय सहीयसे स्वाहेत्यागच्छतः । १० । सविता प्रस-
वानामिति^१ मूर्धोः^२ संपातानानयति । ११ । उदपात्र^३ उ-
त्तरान्^४ । १२ । शुम्भन्याञ्जल्योर्निनयति^५ । १३ । तेन भूते-
नेति^६ समशनम् । १४ । रसानाशयति^७ स्थालीपाकं च । १५ ।
यवानामाज्यमिश्राणां पूर्णाञ्जलिं जुहोति । १६ । ॥ ४ ॥
॥ ७८ ॥

सप्त मर्यादा^८ इति तिसृणां प्रातरावपते^९ । १ । अस्थौ^{१०}
नाविति^{११} समाञ्जाते^{१२} । २ । महीमू ष्विति^{१३} तल्पमालम्भ-
यति । ३ । आ रोह^{१४} तल्पमित्यारोहयति । ४ । तत्रोपवि-
श्येत्युपवेशयति^{१५, १६} । ५ । देवा अय इति^{१७} संवेशयति । ६ ।

^१ v. 24. 1. — ^२ So emended; MSS. मूर्धन्योः. — ^३ Haas, Ind. Stud. v. p. 397, reads उदपात्रत; MSS. उदपात्र. — ^४ Ch (sec, man.) : उत्तरा(कु०); the rest उत्तरा(कु०). — ^५ Ch Bū (उत्तरां) कुम्भन्या०; the rest शुम्भन्या०; Haas and Weber, Ind. Stud. v. 397, note 2, unnecessarily emend to शुम्भनीत्यञ्जल्योः; शुम्भन्या means with the çumbhanī-verse (xiv. 2. 45); cf. Kāuṣ. 79. 25, as also शं-नो-देव्याः, Kāuṣ. 140. 5, and जीवाभिर्, Kāuṣ. 3. 4. — ^६ vi. 78. 1. — ^७ So P Bh; Ch Ku E Bi Bū अशयतः; K अशयत; cf. Ind. Stud. v. 397, note 3. — ^८ v. 1. 6. — ^९ Daç. Kar. and Ath. Paddh. अय चतुर्थीकर्म (Ath. Paddh. चतुर्थीकाकर्म) उच्यते (cf. Kāuṣ. 76. 33, note) । तिसृणां रात्रीणां व्यती-
तायां (!) अभ्यातानांतं कृत्वा ... वर एकामाहुतिं जुहोति. — ^{१०} Ch (वपते) अक्षौ; the rest (वपते) ल्यौ. — ^{११} vii. 36. 1. — ^{१२} So all MSS.; Haas, Ind. Stud. v. p. 399, note 2, emends to समञ्जाते. Daç. Kar. वरवधू परस्परं कज्जलमभिमन्त्र्य अक्षिणी अन्ते (!). — ^{१३} vii. 6. 2. — ^{१४} xiv. 2. 31. — ^{१५} xiv. 2. 23°. — ^{१६} Ath. Paddh. उपवेशयति ती. — ^{१७} xiv. 2. 32. —

अभि त्वेत्यभिच्छादयति^१ । ७ । सं पितराविति^२ समावेश-
यति^३ । ८ । इहेमाविति^४ त्रिः संनुदति^५ । ९ । मदुघम-
णिमौक्षे ऽपनीयेयं^६ वीरुदमो ऽहमिति^७ संस्पृशतः^८ । १० ।
ब्रह्म^९ जज्ञानामित्यङ्गुष्ठेन व्यचस्करोति^{१०} । ११ । स्योनाद्यो-
नेरित्युत्थापयति^{११ १२} । १२ । परिधापनीयाभ्यामहतेनाच्छा-
दयति^{१३} । १३ । बृहस्पतिरिति^{१४} शष्पेणाभिघार्य^{१५} व्रीहि-
यवाभ्यामभिनिधाय दर्भपिञ्जल्या सीमन्तं विचृतति^{१६}
। १४ । शणशकलेन परिवेष्ट्य तिस्रो रात्रीः प्रति सुप्तास्ते^{१७}
। १५ । अनुवाकाभ्यामन्वारब्धाभ्यामुपदधीत^{१८} । १६ ।

^१ vii. ३७. १; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अभि त्वा मनुजातेन etc. वस्त्रेणाच्छादयति तौ. — ^२ xiv. २. ३७; Daç. Kar. cites here the

three verses ३७, ३८, and ३९; Ath. Paddh. सं पितराविति चतसृभिः (!). —

^३ Daç. Kar. and Ath. Paddh. संमुखं करोति. — ^४ xiv. २. ६४. —

^५ Ath. Paddh. एकया परस्परं कंठग्रहणं करोति । चीन्वेलायां तत्राह पैठीनसिः । चीन्वेलायां । आवपेत्सुरभिगन्धान् चीरसर्पिष्यधोदकं (!) । एतदेवमित्याङ्गरैश्चं (! for °रौचं?) तु मधुना सह; Daç. Kar. has a metrical passage too corrupt to report, corresponding to the last part of this extract; this also seems to be ascribed to Pāṭhinasi. —

^६ Bū Bi पिनीये०; E °मीक्षेपनीये०. — ^७ i. ३४. १; xiv. २. ७१. — ^८ Daç.

Kar. and Ath. Paddh. तं मदुघमणिं पिष्ट्वा सुगन्धमध्ये (Ath. Paddh. अयुतमध्ये) प्रक्षिप्य उद्वर्तयेत् इयं वीरुदिति सूक्तेन । अमो ऽहमिति द्वा-
भ्यां अक्षतमभिमन्त्र्य परस्परं कंठग्रहणं करोति. — ^९ iv. १. १ (v. ६. १). —

^{१०} Daç. Kar. and Ath. Paddh. अङ्गुष्ठेन नाभिदेशे (MSS. अङ्गुष्ठेना-
भिदेशे) व्यचस्करोति वरः. — ^{११} xiv. २. ४३. — ^{१२} E °त्युपस्थाप-

यति; Daç. Kar. उत्थापयति वरवधू (!). — ^{१३} Daç. Kar. and Ath.

Paddh. या अकृतन्त्वष्टा वासो (xiv. १. ४५, ५३) द्वाभ्यां. — ^{१४} xiv. १. ५५;

Ath. Paddh. बृहस्पतिरिति द्वाभ्यां (xiv. १. ५५, ५६). — ^{१५} Ch (prim.

man.) शिष्पेणा०; Bh शःशिष्पेणा०. — ^{१६} Daç. Kar. कंचकं (! for कंचु०?)

मूर्ध्नि दधाति । व्रीहियवी शिरः (!) दर्भपिञ्जलीसहितः; Ath. Paddh.

कंदकं (!) मूर्ध्नि दधाति. — ^{१७} E सुप्तास्ते; P Bh सुप्तस्ते. — ^{१८} Ath.

Paddh. to this and the preceding sūtra, शणेन परिवेष्ट्य । सत्येनोत्त-

इहेदसाथेत्येतया^१ शुल्कमपाकृत्य^{२, ३} । १७ । द्वाभ्यां नि-
वर्तयतीह मम राध्यतामच तवेति^४ । १८ । यथा वा
मन्यन्ते । १९ । परा देहीति^५ वाधूयं ददतमनुमन्त्रयते^६
। २० । देवैर्देवमिति^७ प्रतिगृह्णाति । २१ । अपास्मन्नम
इति^८ स्थाणावासजति^९ । २२ । यावतीः कृत्या इति^{१०}
व्रजेत्^{११} । २३ । या मे प्रियतमेति^{१२} वृक्षं प्रतिच्छादयति^{१३}
। २४ । शुम्भन्याप्नुत्य^{१४} । २५ । ये अन्ता^{१५} इत्याच्छादयति^{१६}
। २६ । नवं वसान^{१७} इत्याव्रजति^{१८} । २७ । पूर्वापरं^{१९} यच
नाधिगच्छेद्ब्रह्मापरमिति^{२०, २१} कुर्यात्^{२२} । २८ । गौर्देक्षिणा

भितिति (xiv. 1. 1) सर्वेषु काण्डेषु आज्यं जुहोति तत्रे आज्यं वा समिधो
वा पुरोडाशं वा ब्रीहियवतिलादि वा जुहोति विकल्पः । सत्येनोत्तभि-
तेति द्वा० अनुवा० (xiv. 1. 1-2. 75) आज्यादयस्त्रयोदश हवींषि मध्ये
एकमावर्पति । तिस्रो रात्रीर्मध्ये यदाप्रसक्ता भवन्ति तदा इदं प्रायश्चित्तं
करोति. —

^१ xiv. 1. 32; Daç. Kar. and Ath. Paddh. द्वाभ्यामृग्भ्यां (xiv. 1. 32-33). — ^२ E Bū Ku शुक्ल०. — ^३ Bū Bi ०मुपकृत्य; Daç. Kar. and Ath. Paddh. शुक्लं द्विधा करोति. — ^४ Ath. Paddh. वरवध्वौ ददाति(1). —
^५ xiv. 1. 25; Ath. Paddh. द्वाभ्यां. — ^६ Ath. Paddh. and Daç. Kar. . . . तृतीयं वस्त्रमभिमन्त्र्य (cf. Kāuṣ. 76. 1, 4) वरो ददाति. —
^७ xiv. 2. 41; Daç. Kar. and Ath. Paddh. add verse 42 also. —
^८ xiv. 2. 48. — ^९ Ath. Paddh. स्थाणी (both MSS. छाणा!) परि वस्त्रं प्रक्षिपति. — ^{१०} xiv. 2. 49. — ^{११} E Bi व्रजेत; Daç. Kar. and Ath. Paddh. वस्त्रं गृहीत्वा आव्रजति. — ^{१२} xiv. 2. 50. —
^{१३} Bū ०च्छादयते. — ^{१४} xiv. 2. 45; Bū Ch (prim. man.) शुम्भन्या०; Ch (sec. man.) शुम्भनी इत्या०; Ath. Paddh. शुम्भनीत्येकया तं वस्त्रमु-
दकेन संप्रोक्षति; cf. Kāuṣ. 78. 13. — ^{१५} xiv. 2. 51. — ^{१६} Ath. Paddh. and Daç. Kar. आत्मानं आचार्यः. — ^{१७} xiv. 2. 44. —
^{१८} Daç. Kar. आचार्यः. — ^{१९} xiv. 1. 23; cf. Kāuṣ. 75. 6. —
^{२०} E P Bi Ch (sec. man.) नाभि०. — ^{२१} xiv. 1. 64. — ^{२२} Ath. Paddh. पूर्वापरं आचार्यो न जानाति । तदा ब्रह्मापरमित्यनया च्छा
करोति । अभ्यातानाद्युत्तरतंत्रं । सर्वत्र हस्तहोमान् । मंत्रविकल्पः । यदि

प्रतीवाहः । २९ । जीवं रुदन्ति यदीमे केशिन^१ इति जु-
होति । ३० । एष सौर्यो^२ विवाहः । ३१ । ब्रह्मापरमिति^३
ब्राह्म्यः^४ । ३२ । आवृतः प्राजापत्याः प्राजापत्याः^५ । ३३ ।
॥ ५ ॥ ॥ ७९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे दशमोऽध्यायः समाप्तः ॥

पूर्वस्थंडिले ऽग्निं करोति तदा उत्तरतंचं करोति । कामस्तदय इति का-
मसूत्रं (xix. 52) जपेत् । इति चतुर्थिकाकर्म समाप्तः(१). Here follows in
the Ath. Paddh. the ceremony called मदुघमणिप्रायश्चित्तं; see Ath.
Pariç. 39. 9 (समुच्चयप्रायश्चित्तानि); cf. Ind. Stud. v. 404.

^१ xiv. 1. 46; 2. 59. — ^२ Ch E सूर्यो. — ^३ xiv. 1. 64. —

^४ Bū Ku ब्राह्म. — ^५ So emended with Haas-Weber, Ind. Stud. v. 400
(cf. also 402 and 410); MSS. आवृताः प्रजापत्यः प्रजापत्यः; E P Bi
fail to repeat the word प्रजापत्यः. —

॥ ओं ॥

अथ पितृमेधं व्याख्यास्यामः । १ । दहननिधानदेशे^{१ २}
परिवृक्षाणि निधानकाल इति ब्राह्मणोक्तम्^३ । २ । दुर्बे-
लीभवन्तं^४ शालातृणेषु दर्भानास्तीर्य स्योनास्मै^५ भवे-
त्यवरोहयति । ३ । मन्त्रोक्तावनुमन्त्रयते । ४ । यत्ने कृष्ण^६
इत्यवदीपयति । ५ । आहिताग्नौ^७ प्रेते संभारान्संभरति^८
। ६ । आज्यं च पृषदाज्यं चाजं^९ च गां च । ७ । वसनं
पञ्चमम् । ८ । हिरण्यं षष्ठम्^{१०} । ९ । शरीरं नान्वाल्भते^{११} । १० ।
अन्यं चेष्टन्तमनुमन्त्रयते । ११ । शान्त्युदकं करोत्यसकलं^{१२}
चातनानां चान्वावपते^{१३ १४} । १२ । शान्त्युदकोदकेन^{१५} के-

^१ E °निधानोः । — ^२ Bū Ch (prim. man.) °देशः । — ^३ Ath. Paddh. दहननिधानदेशे परिवृक्षाणि इति कौशिकसूत्रमाह । दहनस्थाने वृक्षवर्जिते देशे निधानकाल इति ब्राह्मणोक्तं । — ^४ Ath. Paddh. दुर्बलीशब्देन मृत्युः । — ^५ xviii. 2. 19. — ^६ xviii. 3. 55. — ^७ Bi °ग्ना; Bh °ग्निः । — ^८ Antyeṣṭi. तत्र उपहारः । शुद्धो ऽग्निः । दर्भः । तिलाः । घृतं । हिरण्यशकलाः ७ । चन्दनकाष्ठं । गोपीचन्दनं । तुलसी । पिष्टं । ताम्रपात्रं २ । गोमयं । खनिचं । अहतवस्त्रं । सूत्रं । इत्यादिदुग्धं । पलाशशाखाः । — ^९ K Bi वा० । — ^{१०} K P Ch (prim. man.) पृष्ठं; Bh पृष्ठं । — ^{११} So Bū only; K P Bh शरीरन्नोन्वा; Ch Ku शरीरं नोन्वा; E शरीरमन्वाहति । — ^{१२} So Ch (sec. man.); Ch (prim. man.) °सकलो; E Ku °सकल; P Bh °सकले; Bū Bi °शकलं; K °शकले । — ^{१३} K Ku वा० । — ^{१४} K Bh °न्वावपते । — ^{१५} Bū शान्त्युदकेन । —

शश्मश्रुरोमनखानि संहारयन्ति। १३। आप्लावयन्ति। १४।
अनुलिम्पन्ति। १५। स्रजो ऽभिहरन्ति^१। १६। एवंस्ना-
तमलंकृतमहतेनावाग्दशेन^२ वसनेन प्रच्छादयत्येतत्ते देव
एतत्त्वा वासः प्रथमं न्वागन्निति^३। १७। अपेममित्य-
मिषु^४ जुहोति। १८। उखाः^५ कुर्वन्ति। १९। ताः शकृ-
दाभ्यन्तरं^६ लिम्पन्ति^७ शुष्केण वा पूरयन्ति^८। २०। ताः
पृथगग्निभिः संतापयन्त्या शकृदादीपनात्^९। २१। तेषां
हरणानुपूर्वमाहवनीयं प्रथमं ततो दक्षिणामिं ततो गा-
र्हपत्यम्। २२। अथ विदेशे^{१०} प्रेतस्या रोहत जनिचीं
जातवेदस^{११} इति पृथगरणीष्वग्नीन्समारोपयन्ति। २३।
तेषु यथोक्तं करोति। २४। अपि वान्यवत्साया^{१२} वा सं-
धिनीक्षीरेणैकशलाकेन^{१३, १४} वा मन्थेनाग्निहोत्रं जुहोत्या^{१५}
दहनात्। २५। दर्शपूर्णमासयोः कृष्णकतण्डुलानां^{१६} तस्या
आज्येन नान्तं न बहिः^{१७}। २६। पलालानि बहिः। २७।
तिल्पिञ्ज्या^{१८} इध्माः। २८। ग्रहानाज्यभागौ पुरस्ताद्धो-

^१ E स्रजोभिर्हहरन्ति; K Bū स्रजोभिर्हहरन्ति; P Bi Bh स्रजोभिर्ह-
रति; Ch (prim. man.) स्रजोभिरहरति; Ch (sec. man.) as above. —

^२ K Bh Ch (prim. man.) ऽग्देशेन. — ^३ xviii. 4. 31; 2. 57^a. —

^४ xviii. 2. 27. — ^५ K Bū E Bi Bh Ch (prim. man.) उखाः. —

^६ Ch Bh सकृदा°; P ताः त्सकृदा°. — ^७ K P B Bh Ch (prim. man.)
लिखति. — ^८ K पूरयति. — ^९ Ku Bū Ch P Bi Bh सकृदा°. —

^{१०} Ch (गार्हपत्यं)मन्थविदेशे; Bh (गार्हपत्यं)मन्थ विदेशे; Bū वेदेशे. —

^{११} xviii. 4. 1. — ^{१२} Cf. Kāuṣ. 82. 22. — ^{१३} Ch (prim. man.)
सन्निधीनि°; Ch (sec. man.) शरीनि°. — ^{१४} Bū ऽक्षीरेण वैक°. —

^{१५} Bū जुहुया. — ^{१६} K P E कृष्णतण्डु°; Bh कृष्टतण्डु°. — ^{१७} K
बहिष्य°. — ^{१८} K P Bi Bh तिल्पिञ्ज्या; Ch (prim. man.) तिल्याञ्ज्या;
E तिल्याञ्ज्या; Bū Ch (sec. man.) as above; cf. xii. 2. 54. —

मसंस्थितहोमानुद्धृत्य । २९ । प्राणापानावरुद्धै^१ निधना-
भिर्जुहुयात् । ३० । अथोभयोरुत्तिष्ठेत्युत्थापयति^२ । ३१ ।
प्र च्यवस्वेति^३ त्रिः संहपयति^४ यावत्कृत्वश्चोत्थापयति^५
। ३२ । एवमेव कूर्दीं जघने^६ निबध्य । ३३ । इमौ युन-
ज्मीति^७ गावौ युनक्ति पुरुषौ वा । ३४ । उत्तिष्ठ मेहि प्र
च्यवस्वोदन्वतीत एते ऽग्नीषोमेदं पूर्वमिति^८ हरिणीभि-
र्हेरेयुरति^{९, १०} द्रवेत्यष्टभिः^{११} । ३५ । इदं त^{१२} इत्यग्निमग्रतः
। ३६ । प्रजानत्यङ्ग^{१३} इति जघन्यं गामेधमग्निं^{१४} परिणीय
। ३७ । स्योनास्मै^{१५} भवेत्युत्तरतो ऽग्नेः शरीरं निदधाति । ३८ ।
अध्वर्यव इष्टिं निर्वपन्ति । ३९ । तस्यां यथादेवतं^{१६}
पुरस्ताद्धोमसंस्थितहोमानुद्धृत्य । ४० । प्राणापानाव-
रुद्धै^{१७} निधनाभिर्जुहुयात् । ४१ । अथोभयोरपेत ददामीति^{१८}

^१ Thus with doubtful emendation; E °वरुद्धा°; the remaining MSS. प्राणापानावरुद्धोर्नि°. Cf. sū. 41. — ^२ xviii. 3. 8. — ^३ xviii. 3. 9. —
^४ Bū inserts here the word चापयति. — ^५ K Bū Bi Bh यावत्कृ-
त्वश्चो°. — ^६ K जने. — ^७ xviii. 2. 56; the Antyeṣṭi. employs this
verse differently: इमौ युनज्मि etc. वस्त्रं कटे बध्नाति । शबं ततः ।
प्रक्षालनं । अहतवस्त्रपरिधापनं; cf. sū. 33. Similarly Ath. Paddh.:
इमौ युनज्मीत्येकया कटे बध्वा शबं । ततो दहनस्थाने गत्वा भूमौ संस्कार
उच्यते. — ^८ xviii. 3. 8, 9; 2. 48; 1. 61; 2. 53; 4. 44; K here inserts
the syllables: नान्यस्यामूढायां वाधूयस्य (contamination from Kāuṣ.
77. 4). — ^९ Ch °हेरेयुरित्य(तिद्रवे°). — ^{१०} xviii. 2. 11–18. —
^{११} In the Antyeṣṭi, the verses of this sūtra are employed as follows:
उत्तिष्ठ ... इदं पूर्वं etc. । अनेन मंत्रेण कलशमुत्थाप्य । अति द्रवेत्यष्टर्वेन
अस्थीन्यभिमन्त्र्य (here follow the eight verses in full) । एताभिर्ऋ-
ग्भिः । हरिणीभिः (!). Cf. Kāuṣ. 82. 31; 83. 20; 84. 13. — ^{१२} xviii. 3. 7. —
^{१३} xviii. 3. 4; Ch Ku E °घ्न. — ^{१४} Ch गोमेधम°; P गमैनम°;
cf. Kāuṣ. 81. 20. — ^{१५} xviii. 2. 19. — ^{१६} K Bi Bh °देवतं. —
^{१७} Thus emended; MSS. प्राणापानावरुद्धोर्नि°. Cf. sū. 30. — ^{१८} xviii.
1. 55; 2. 37. —

शान्त्युदकं कृत्वा संप्रोक्षणीभ्यां काम्पीलशाखया^१ दहनं
संप्रोक्ष्य^२ । ४२ । उदीरतामित्युद्धृत्याभ्युक्ष्य^३ लक्षणं कृत्वा
पुनरभ्युक्ष्य प्राग्दक्षिणमेधश्चिन्वन्ति^{४, ५} । ४३ । इयं नारीति^६
पत्नीमुपसंवेशयति^७ । ४४ । उदीर्ष्वेत्युन्थापयति^८ । ४५ ।
यद्विरण्यं विभर्ति तद्दक्षिणे पाणावादायाज्येनाभिघार्य
ज्येष्ठेन^९ पुत्रेणादापयतीदं हिरण्यमिति^{१०} । ४६ । स्वर्गं
यत इति^{११} दक्षिणं हस्तं निर्मार्जयति । ४७ । दण्डं हस्ता-
दिति^{१२} मन्त्रोक्तं ब्राह्मणस्यादापयति । ४८ । धनुर्हस्ता-
दिति^{१३} क्षत्रियस्य । ४९ । अष्टामिति^{१४} वैश्यस्य । ५० ।
इदं पितृभ्य इति^{१५} दर्भानेधान्स्तृणाति । ५१ । तच्चैनमु-
त्तानमादधीतेजानश्चित्तमारुक्षदग्निमिति^{१६, १७} । ५२ । प्राच्यां
त्वा दिशीति^{१८} प्रतिदिशम् । ५३ । नेत्युपरिवभ्रवः । ५४ ।

^१ Ch and Ath. Paddh. °शाखाया. — ^२ K Ch E °प्रोक्ष; Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. दहनस्थानं मार्जयति. — ^३ xviii. 1. 44. —
^४ E P Bh °दक्षिणमेधश्चि°. — ^५ E Ch (sec. man.) चिन्वती(यं); Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. पूर्वदक्षिणाभिमुखकाष्ठानि विचिन्वन्ति. —
^६ xviii. 3. 1. — ^७ Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. पत्नीं प्रेतेन सह संवेशयति । मरणार्थं (!) । ततः पुराणोक्तेन विधिना करोति. —
^८ xviii. 3. 2; Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. अथ यदुत्तिष्ठति तदा उदी-
र्ष्वेति, etc. — ^९ Ch ज्येष्ठेण. — ^{१०} xviii. 4. 56; Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. add ये च जीवा इति (xviii. 4. 57) सर्पिषा संस्पृशति. —
^{११} xviii. 4. 56°. — ^{१२} xviii. 2. 59. — ^{१३} xviii. 2. 60. — ^{१४} This pratika seems to be a modification of one of the two verses immediately preceding. — ^{१५} xviii. 1. 46 (4. 51). — ^{१६} xviii. 4. 14^a. —
^{१७} Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. चित्तोपरि उत्तानं श्वमादधाति । अहतवस्त्रपरिधापनं प्रेतं । एतत्ते देवः सविता etc. । एतत्त्वा वासः etc. । द्वाभ्यां (xviii. 4. 31; 2. 57; cf. sū. 17) प्रेतस्याहतवस्त्रं परिधापयति. —
^{१८} xviii. 3. 30.

अनुमन्त्रयते । ५५ । अथास्य सप्तसु प्राणेषु सप्त हिरण्यश-
कलान्यवास्यत्यमृतमस्यमृतत्वायामृतमस्मिन्वेहीति^१ । ५६ ।
॥ १ ॥ ॥ ८० ॥

अथाहिताग्नेर्देर्भेषु कृष्णाजिनमन्तर्लोमास्तीर्य^२ । १ ।
तत्रैनमुत्तानमाधाय^३ । २ । अथास्य यज्ञपात्राणि पृषदा-
ज्येन पूरयित्वानुरूपं^४ निदधति^५ । ३ । दक्षिणे^६ हस्ते जुहूम
। ४ । सव्य उपभृतम्^७ । ५ । कण्ठे ध्रुवां मुखे ऽग्निहोत्रह-
वणीं नासिकयोः^८ सुवम् । ६ । तान्यनुमन्त्रयते जुहूर्दा-
धार द्वां ध्रुव आ रोहेति^९ । ७ । ललाटे प्राशिचहरणम् । ८ ।
इममग्ने चमसमिति^{१०} शिरसीडाचमसम् । ९ । देवा यज्ञ-
मित्युरसि^{११} पुरोडाशम् । १० । दक्षिणे^{१२} पार्श्वे स्फ्यं सव्य
उपवेषम् । ११ । उदरे पात्रीम् । १२ । अष्टीवतीरुलूख-
लमुसलम् । १३ । ओणयोः^{१३} शकटम् । १४ । अन्तरेणोरु
अन्यानि यज्ञपात्राणि । १५ । पादयोः शूर्पम् । १६ ।
अपो^{१४} मृन्मयान्युपहरन्ति^{१५} । १७ । अयस्मयानि निदध-

^१ K omits the syllables °मृतत्वाया°; Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. ... आ-
दधाति मुखादिसप्तश्रोत्रान्. — ^२ K P Bh °न्तर्धानमास्तीर्य; Ch

(prim. man.) °न्तर्लोमानास्तीर्य; Ku E P Bū Ch (sec. man.) as above. —

^३ Bū °धाय. — ^४ So emended; K P Bh पूरयित्वा धूपं; Bū रूपं; Bi रूप;

E तप; Ku Ch (sec. man.) °नपं; Ch (prim. man.) रूपं. — ^५ Ch

E Bi °दधाति. — ^६ K P Bh दक्षिणं. — ^७ So E and Ch (prim.

man.), cf. Ācṣ. Gr. iv. 3. 3; the rest, including Ch (sec. man.),

उपभृत. — ^८ Ch Ku E नासिकयो. — ^९ xviii. 4. 5, 6. —

^{१०} xviii. 3. 53. — ^{११} xviii. 4. 2. — ^{१२} Bū दक्षिणं. — ^{१३} Ch

Ku E ओण्यं. — ^{१४} Ch (sec. man.) अपो; Ch (prim. et tert. man.)

as above. — ^{१५} Ch E मृन्मयां. —

ति^१ । १८ । अमा पुत्रा च दृषत्^२ । १९ । अथोभयोरपश्यं
युवतिं प्रजानत्यङ्घ्रि^३ इति^४ जघन्यां^५ गां प्रसव्यं परिणीयमा-
नामनुमन्त्रयते^६ । २० । तां नैर्ऋतेन जघनतामन्न^७ उप-
वेशयन्ति^८ । २१ । तस्याः पृष्ठतो वृक्षावुच्चार्य^९ पाण्योर-
स्यादधत्यति^{१०} द्रव श्रानाविति^{११} । २२ । दक्षिणे दक्षिणं
सव्ये सव्यम् । २३ । हृदये हृदयम् । २४ । अग्नेर्वर्मेति^{१२}
वपया सप्तछिद्रया मुखं प्रच्छादयन्ति^{१३} । २५ । यथागात्रं
गात्राणि । २६ । दक्षिणैर्दक्षिणानि सव्यैः सव्यानि । २७ ।
अनुबद्धशिरःपादेन^{१४} गोशलां चर्मणावच्छाद्य^{१५} । २८ ।
अजो भाग उच्चा वहन्त्विति^{१६} दक्षिणतो ऽजं बध्नाति
। २९ । अस्माद्वै^{१७} त्वमजायथा अयं त्वदधि^{१८} जायतामसौ^{१९}
स्वाहेत्युरसि^{२०. २१} गृह्ये^{२२} जुहोति । ३० । तथामिषु^{२३} जुहोत्य-
ग्नये स्वाहा कामाय स्वाहा लोकाय स्वाहेति^{२४} । ३१ ।

^१ Ch निदधाति; Bi °दधति. — ^२ So Bū only; the rest धृषत्. The text of this sūtra is doubtful; cf. दृषत्युच, and Åçv. Gr. iv. 3. 18. —
^३ Ch Ku E °ङ्घ्रि. — ^४ xviii. 3. 3, 4. — ^५ K Bū जघन्यं; cf. Kāuṣ. 80. 37. —
^६ K P °णीयमानमं; cf. Kāuṣ. 80. 37. — ^७ So (with double sandhi) all MSS., except Bū which resolves to जघनत आङ्घ्रंत; see the introduction. — ^८ So Bū; the rest °यति. — ^९ P Bi वृक्षावु. — ^{१०} So Bū; the rest °दधात्यति. — ^{११} xviii. 2. 11. — ^{१२} xviii. 2. 58. — ^{१३} E Ch (prim. man.) °यति. — ^{१४} K Bū E P Bi °शिरसादेन; cf. Kāuṣ. 24. 10; 64. 22. — ^{१५} K E P Bi Bh Ch (prim. man.) °वत्साद्य. — ^{१६} xviii. 2. 8, 22; the second pratika is wanting in K, and P Bi Bh have instead of it: एतत्त्वा वास (xviii. 2. 57). — ^{१७} K (बध्नाति)यस्माद्वै; Bū (बध्नाति)स्माद्वै; P (बध्नात्य)स्माद्वै. — ^{१८} So Ku and Åçv. Gr. iv. 3. 27; K अयन्नदधि; Bū अयन्नदधि; the rest अयं तदधि. — ^{१९} K P Bh जायथा इत्यसौ. — ^{२०} Cf. Tāit. Ār. vi. 2. 1; 4. 2; Åçv. Gr. iv. 3. 27. — ^{२१} P Bh °त्युत्तरसि. — ^{२२} So Bū Ku Ch E; K P Bi Bh गृह्ये; is the passage to be emended to उरसिगृह्य (gerund)? Cf. Kāuṣ. 76. 10. — ^{२३} K Bh Bi यथा°. — ^{२४} Cf. Åçv. Gr. iv. 3. 26. —

दक्षिणामावित्येके।३२। मैनमये वि दहः^१ शं तप आ रभस्व
प्रजानन्त इति^२ कनिष्ठ आदीपयति^३ । ३३ । आदीप्ते सु-
वेण यामान्होमाञ्जुहोति^४ ^५ परेयिवांसं प्रवतो महीरिति^६
। ३४ । यमो नो गातुं प्रथमो विवेदेति^७ द्वे प्रथमे^८ । ३५ ।
अङ्गिरसो नः पितरो नवग्वा इति^९ संहिताः सप्त । ३६ ।
यो ममार प्रथमो मर्यानां ये नः पितुः पितरो ये पिता-
महा इत्येकादश^{१०} । ३७ । अथ सारस्वताः । ३८ । सरस्वतीं
देवयन्तो हवन्ते सरस्वतीं पितरो हवन्ते सरस्वति या
सरथं ययाथ सरस्वति व्रतेषु त इदं ते हव्यं घृतवत्सरस्व-
तीन्द्रो^{११} मा मरुत्वानिति^{१२} । ३९ । दक्षिणतो ऽन्यस्मिन्ननु-
ष्ठाता जुहोति । ४० । सर्वैरुपतिष्ठन्ति चीणि प्रभृति-
भिर्वा^{१३} । ४१ । अपि वानुष्ठानीभिः । ४२ । एता अनु-

^१ The words वि दहः are wanting in K; Ch Ku E P Bi Bh दह. —
^२ xviii. 2. 4, 36; 3. 71 (et al.); ii. 34. 5. — ^३ Antyeṣṭi. ततः अग्नि-
स्थापनं । क्रव्यादमग्निं etc. (xii. 2. 8-10; cf. Kāuṣ. 71. 12) । मैनमये etc.
(xviii. 2. 4-7) । शं तप etc. । आ रभस्व जातवेदः etc. । प्रजानत्यङ्ग्ये etc.
(xviii. 3. 4); एतैर्मन्त्रैः पुत्राः । गोत्रिणो वा । अन्यो ब्राह्मणो वा । अग्निं
दीपयति । अस्मात्त्वमभिजातो ऽसि त्वदयं जायतां पुनः (cf. sū. 30) अ-
मुकसगोचः । अमुकप्रेतः । स्वर्गाय लोकाय स्वाहा (cf. sū. 31) । स्त्री चेत् ।
गोत्रा । प्रेता (i. e. अमुकसगोत्रा, etc.) । इति दहनविधिः समाप्तः; Ath.
Paddh. deals with this sūtra essentially as the Kāuṣika, but like
the Antyeṣṭi. employs मैनमय इति चतसृभिः (xviii. 2. 4-7) and प्रजा-
नत्येका (xviii. 3. 4.). — ^४ Ch Ku E याम्यान्हो. — ^५ K होमान् ;
Bū Bh Ku Ch (prim. man.) होमां. — ^६ xviii. 1. 49. — ^७ xviii. 1.
50; the word द्वे is wanting in B. — ^८ This word is wanting in KBh. —
^९ xviii. 1. 58. — ^{१०} xviii. 3. 13; 2. 49. — ^{११} K घृतवज्जुहोतीन्द्रो. —
^{१२} xviii. 1. 41, 42, 43; vii. 68. 1, 2; xviii. 3. 25. — ^{१३} K Bh वा
(अपि); the rest वा(पि). —

ष्ठान्यः । ४३ । मैनमग्ने वि दह इतिप्रभृत्यव सृजेति वर्ज-
यित्वा सहस्रनीथा इत्यातः^१ । ४४ । आ रोहत जनिचीं
जातवेदस इति पञ्चदशभिराहिताग्निम्^२ । ४५ । मित्रा-
वरुणा परि मामधातामिति^३ पाणी प्रक्षालयते । ४६ ।
वर्चसा^४ मामित्याचामति । ४७ । विवस्वान्^५ इत्युत्तरतो
ऽन्यस्मिन्ननुष्ठाता जुहोति । ४८ । ॥ २ ॥ ॥ ८१ ॥

यवीयःप्रथमानि कर्माणि प्राङ्मुखानां यज्ञोपवीतिनां
दक्षिणावृताम् । १ । अथैषां सप्तसप्त शर्कराः पाणि-
ष्वावपते^६ । २ । तासामेकैकां सथेनावाचीनहस्तेनाव-
किरन्तो ऽनवेक्षमाणा^७ व्रजन्ति^८ । ३ । अपाघेनानुमन्त्र-
यते^९ । ४ । सर्वे ऽयतो^{१०} ब्रह्मणो^{११} व्रजन्ति । ५ । मा प्र गा-
मेति^{१२} जपन्त^{१३} उदकान्ते व्यपाद्ये^{१४} जपन्ति^{१५} । ६ । पश्चा-
दवसिञ्चति । ७ । उदुत्तममिति^{१६} ज्येष्ठः । ८ । पयस्वती-
रिति^{१७} ब्रह्मोक्ताः^{१८} पिञ्जलीरावपति^{१९} । ९ । शान्युदकेना-

^१ xviii. 2. 4-18, omitting verse 10; cf. Kāuṣ. 85. 26; 86. 17; 87. 30; E reads इत्यतः. — ^२ xviii. 4. 1-15. — ^३ xviii. 3. 12. — ^४ xviii. 3. 10 (11). — ^५ xviii. 3. 61. — ^६ Bū °वपति. — ^७ K °वेक्षमाणा; Bū °देक्षमाणा. — ^८ Ch E Bū Ku व्रजथेत्य(पाद्येना°). — ^९ K अपा-पाद्येना°; Bi अपापाद्येना°; cf. D (schol.) to Kāuṣ. 42. 22, अप नः शोशुचदघमित्यपाघप्रतीक... (iv. 33.1). Perhaps अपाद्य is to be read both here and at 42. 22: the MSS. confuse घ and द hopelessly. — ^{१०} Ku Ch E यतो. — ^{११} Ku Ch E Bū ब्रह्मणो; the rest ब्राह्मणा; cf. Kāuṣ. 26. 4; 75. 13. — ^{१२} xiii. 1. 59. — ^{१३} K P जपन्त्यु. — ^{१४} So K Bh and Ch (sec. man.); Ku Ch (prim. man.) व्यपापाद्ये; E व्याद्यापाद्ये; P व्यापाद्ये; Bū घापाद्ये; cf. sū. 19. Is the word to be emended to अपाघे (or अपाद्ये, sc. सूक्ते): the two hymns iv. 33-34? cf. अपाघेन (अपाद्येन?), sū. 4. — ^{१५} Ku Ch E Bū जपति. — ^{१६} xviii. 4. 69. — ^{१७} xviii. 3. 56 (et al.). — ^{१८} E ब्राह्मणोक्ताः; Bū ब्रह्मोक्तः. — ^{१९} Ch Ku पिञ्जलीभिः; E पिञ्जलिभिः. —

चम्याभ्युह्याश्चावतीमिति^१ नदीं तारयते^२ । १० । नक्षत्रं
दृष्ट्वोपतिष्ठते नक्षत्राणां मा संकाशश्च प्रतीकाशश्चावता-
मिति^३ । ११ । शाम्याकीः^४ समिध आधायायतो^५ ब्रह्मा
जपति । १२ ।

यस्य त्रया गतमनुप्रयन्ति^६ देवा मनुष्याः पशवश्च सर्वे^७ ।
तं नो^८ देवं मनो अधि ब्रवीतु^९ सुनीतिर्नो^{१०} नयतु^{११}
द्विषते^{१२} मा रधामेति^{१३}

शान्यदकेनाचम्याभ्युह्य^{१४} । १३ । निस्सालामिति^{१५} शा-
लानिवेशनं संप्रोह्य । १४ । ऊर्जं बिभ्रदिति^{१६} प्रपादय-
ति^{१७} । १५ । नदीमालम्भयति^{१८} गामग्रिमश्मानं च । १६ ।
यवो ऽसि यवयास्सद्वेषो^{१९} यवयारातिमिति^{२०, २१} यवान् । १७ ।
खल्वकास्येति^{२२} खल्वान्खलकुलांश्च^{२३} । १८ । व्यपाद्याभ्यां^{२४}
शाम्याकीराधापयति । १९ । तासां धूमं भक्षयन्ति^{२५} । २० ।

^१ xviii. 2. 31. — ^२ P Bh तारयति; cf. Kāuṣ. 86. 27. — ^३ Cf. Vāit. Sū. 11. 13. — ^४ K Ch (prim. man.) °का; Bh Ch (sec. man.) °का. — ^५ Bū E आदाया° — ^६ Ch °यन्ते. — ^७ The colon in Bi only. — ^८ So emended; MSS. तन्नो — ^९ So Bū; E ब्रवीति; K P Bh Bi Ch ब्रवीत्सु°. — ^{१०} So emended; K Bū E Ch सुनीतिर्नो; P Bh सुनोतुनो; Bi सुनानुतिर्नो; Ku सुनोर्नो. — ^{११} So Ch; Bū E न एतु; K P Bh Bi न एति; cf. Kāuṣ. 74. 19; 135. 9. — ^{१२} K द्विषतो. — ^{१३} Not found in any known Samhitā. — ^{१४} Ch E °भ्युह्य. — ^{१५} ii. 14. 1. — ^{१६} vii. 60. 1. — ^{१७} K पादयति; Bi प्रतिपा°. — ^{१८} Bū नांदीमा°. — ^{१९} K Bū Bi E Ku °सद्वेषो; P °सद्विषो. — ^{२०} K यवया अरातीरिति; cf. the versions of the verse cited in the next note. — ^{२१} Cf. VS. v. 26; Gobhila's Çrāddhakalpa ii. 9; Yājñav. i. 230. — ^{२२} Bū खल्वकस्येति; is it to be emended to खल्वकासीति? Cf. the mantra in the preceding sūtra. — ^{२३} K °कुलंश्च. — ^{२४} So K P Bh Bi; Ch E Bū व्यपाद्याभ्यां; Ku व्यपादाभ्यां. For द्य read perhaps च; cf. sūtras 4 and 6. — ^{२५} K भक्षयति. —

यद्यत्क्रव्याद्बृहद्यदि^१ क्रव्यादा^२ नान्ते^३ ऽपरेद्युः^४ ।

दिवो^५ नभः शुक्रं पयो^६ दुहाना इषमूर्जं पिन्वमानाः ॥
अपां योनिमपाध्वं स्वधा याश्चकृषे जीवंस्तास्ते^७ सन्तु
मधुश्चुत^{८,९} इत्यग्नौ स्थालीपाकं निपृणाति । २१ । आदहने
चापि^{१०} वान्यवत्सां^{११} दोहयित्वा तस्याः पृष्ठे जुहोति वैश्वा-
नरे हविरिदं जुहोमीति^{१२} । २२ । तस्याः पयसि । २३ । स्था-
लीपाक इत्येके । २४ । ये अग्नय इति^{१३} पालाश्या दर्व्या
मन्थमुपमथ्य काम्पीलीभ्यामुपमन्थनीभ्यां तृतीयस्याम-
स्थीन्यभिजुहोति । २५ । उप द्यां^{१४} शं ते नीहार इति^{१५}
मन्त्रोक्तान्यवदाय^{१६} । २६ । क्षीरोत्तिक्तेन^{१७} ब्राह्मणस्याव-

^१ So K P Bh Bi; Ku °बृहद्यदि; E °बृहद्यदि; Bū °बृह्ये यदि; Ch °बृह्योद्यदि. — ^२ Bū Ku Ch E क्रव्या. — ^३ MSS. नांते (for नाङ्गे?). —
^४ MSS. without avagraha. The entire line seems hopelessly corrupt. —
^५ Bū दिव्यो. — ^६ Wanting in Ch Ku E P Bh. — ^७ So Ch (prim. man.); Bū जीवन्ता°; Ku जीघवंतास्ते; K E P Bi Bh Ch (sec. man.) जीवंता°. — ^८ K °श्चुत; Bū °सुत. — ^९ The passage from स्वधा occurs in xviii. 2. 20°, but note the सकलपाठ. — ^{१०} E Bū वापि; Bi चोपि. — ^{११} Bū °वशां; E °वश्यां; P Bh °वत्सां गां; cf. Kāuṣ. 80. 25. — ^{१२} xviii. 4. 35. — ^{१३} iii. 21. 1. — ^{१४} Ch adds उप वेतसं (the words following the pratika). — ^{१५} xviii. 3. 5, 60. —
^{१६} Antyeṣṭi. and Ath. Paddh. to this and the following sūtra, अथ तृतीये ऽहनि चतुर्थे वा अस्थिसंचयनं कुर्यात् । उप द्यामिति द्वाभ्यां च (xviii. 3. 5, 6) हिरण्यपाणिमिति तिसृभिः (iii. 21. 8-10; cf. Kāuṣ. 71. 8) । शं ते नीहार इत्येकया मन्त्रोक्तानामोषधीनां उदकं क्षीरं चैकत्र कृत्वा ब्राह्मणस्यास्थीनि सिंचति । मधूत्तिक्तेन चक्षियस्योदकेन वैश्वस्य । मन्त्रोक्ता ओषधीरुच्यते (!) । शमीशाखा । दुग्ध । शतपत्र । पलाशपत्र । वेतसश्च । कर्णश्च । नदीफेनं च (Ath. Paddh. सीसं च; cf. Kāuṣ. 8. 18) । अवका च । अगुरु । हेरुका च । बृहद्दूर्वा च आकाशफेनं च । मण्डूकपर्णो च । मुक्तिका च (Ath. Paddh. सूक्तिकं च) । एता मन्त्रोक्ता ओषधयः. — ^{१७} Ch Bi क्षीरौत्ति°. —

सिञ्चति^१ मधूत्सिक्तेन क्षत्रियस्योदकेन वैश्यस्य । २७ ।
 अव सृजेत्यनुमन्त्रयते^२ । २८ । मा ते मनो यत्ते अङ्ग-
 मिति^३ संचिनोति^४ पच्छः^५ । २९ । प्रथमं शीर्षकपालानि
 । ३० । पश्चात्कलशे समोष सर्वसुरभिचूर्णैरवकीर्योत्थाप-
 नीभिरुत्थाप्य हरिणीभिर्हरेयुः^६ । ३१ । मा त्वा वृक्ष इति^७
 वृक्षमूले निदधाति^८ । ३२ । स्योनास्मै भवेति^९ भूमौ त्रि-
 रात्रमरसाशिनः कर्माणि कुर्वते^{१०.११} । ३३ । दशरात्र इत्येके
 । ३४ । यथाकुलधर्मं वा^{१२} । ३५ । ऊर्ध्वं तृतीयस्या^{१३} वैव-
 स्वतं स्थालीपाकं अपयित्वा विवस्वान्न इति^{१४} जुहो-
 ति । ३६ । युक्ताभ्यां^{१५} तृतीयाम् । ३७ । आनुमतीं
 चतुर्थीम् । ३८ । शेषं शान्त्युदकेनोपसिच्याभिमन्त्र्य प्रा-

^१ Ch E Bū and Ath. Paddh. ब्राह्मणस्य सिञ्चति. — ^२ xviii. 2. 10; K Ch Ku P Bh read अवसिञ्चत्यनु०; Antyeṣṭi. ततः अस्थीन्यभिमन्त्रयेत् । अव सृज etc. — ^३ xviii. 2. 24, 26 (et al.). — ^४ Antyeṣṭi. अस्थीन्य-
 भिमन्त्र्य कलशे निदधाति । पलाशपत्रेण. — ^५ K P Bh Ch (prim.
 man.) पत्सः; Ch (sec. man.) पत्शः; Bū पत्तः; E पत्युः; Antyeṣṭi. पत्तः
 पादतः. — ^६ Antyeṣṭi. पश्चात्सर्वचूर्णानि कलशे निदधाति कल-
 शमुत्थाप्य । उत्तिष्ठ etc. (xviii. 3. 8) । प्र च्यवस्व etc. (xviii. 3. 9) । उद-
 न्वती etc. (xviii. 2. 48) । इत एत etc. (xviii. 1. 61) । अग्नीषोमा etc.
 (xviii. 2. 53) । इदं पूर्वं etc. (xviii. 4. 44) । अनेन मंत्रेण कलशमुत्थाप्य ।
 अति द्रव etc. (xviii. 2. 11—18) । एताभिर्हृदिग्भिः । हरणोभी (!) । अभि-
 मन्त्र्य. Cf. Kāuṣ. 80. 35; 83. 20; 84. 13. The gaṇamālā (Ath. Pariṣ. 34. 25)
 also contains an उत्थापनगण, which exhibits however a very different
 set of pratikas; see Kāuṣ. 41. 8. — ^७ xviii. 2. 25. — ^८ Antyeṣṭi.
 कलशं मूले निखनयति. — ^९ xviii. 2. 19. — ^{१०} E Ku Ch (sec.
 man.) कुर्वन्ति; Ch (prim. et tert. man.) and the rest, as above. —
^{११} Antyeṣṭi. स्योना etc. । इति मंत्रेण मन्त्रयकृत्वा खातमध्ये नि-
 क्षिप्य । तस्योपरि मृत्तिकां पुरयेत् । तस्योपरि पिण्डदानं कर्तव्यं. —
^{१२} Ch E चो(र्ध्वं). — ^{१३} So Ku Bū; K E P Bi Bh तृतीयस्या (द्वैवस्व०);
 Ch तृतीयास्मा (द्वैवस्व०). — ^{१४} xviii. 3. 61. — ^{१५} xviii. 3. 61, 62. —

शयति । ३९ । आ प्र च्यवेथामिति^१ गावावुपयच्छति^२
 । ४० । एयमगन्निति^३ दशगवावरार्था दक्षिणा । ४१ ।
 द्वादशरात्रं कर्ता यमव्रतं चरेत् । ४२ । एकचैलस्त्रिचैलो
 वा । ४३ । हविष्यभक्षः । ४४ । सायंप्रातरुपस्पृशेत् । ४५ ।
 ब्रह्मचारी व्रत्यधः शयीत^४ । ४६ । स्वस्त्ययनानि प्रयु-
 ज्जीत^५ । ४७ । ॥ ३ ॥ ॥ ८२ ॥

पितृन्निधास्यन्संभारान्संभरति^६ । १ । एकादश चरुञ्च-
 क्रकृताङ्कारयति^{७.८} । २ । शतातृणसहस्रातृणौ^{९.१०} च पा-
 शीमूषं^{११.१२} सिकताः शङ्ख^{१३} शालूकं सर्वसुरभिश्मीचूर्णकृतं
 शान्तवृक्षस्य नावं त्रिपादकम् । ३ । द्वे निःशीयमाने
 नीललोहिते^{१४} सूत्रे सव्यरज्जुं शान्तवृक्षस्य चतुरः शङ्खश्चतुरः
 परिधीन्वारणं शामीलमौदुम्बरं पालाशं वृक्षस्य^{१५} शा-
 न्तौषधीः^{१६} । ४ । माघे^{१७} निदध्यान्माघं^{१८} भूदिति । ५ ।

^१ xviii. 4. 49. — ^२ So Ku Bū; E गावा उप; K P Bh Bi Ch (sec. man.) गावोनुपपत्त्यन्(एयमगन्निति); Ch (prim. man.) गावावुपयच्छति. —
^३ xviii. 4. 50. — ^४ Bi शयान. — ^५ Cf. Kāuṣ. 25. 36, and note. —
^६ Ch E Bū ०धास्यं. — ^७ P Bh here insert the words न भवत्ये(का-
 दश). — ^८ So emended hesitatingly; K चरुञ्चक्रकृताङ्कारयति, with the
 syllable कृ cancelled; Bū चरुञ्चक्रकृता; Ch चरुञ्चक्रकृता; E चरुञ्च-
 वक्रकृता; P Bh चरुर्वचक्रकृता; Ku चरुञ्चक्रकृतान्; Bi चरुञ्चक्र-
 कृतीन्. Cf. Yājñav. iii. 146. — ^९ So emended; K Ch Ku E P Bh Bi शता-
 तृण; Bū शतातृण. — ^{१०} So emended; K P Bh Bi सहस्रतृणौ; Ch ०सह-
 स्रतृणौ; Ku Bū सहस्रा; E ०सहस्राण्यतृणौ. — ^{११} KB पाशा; P Bh पासी;
 E पाणी; cf. Kāuṣ. 85. 19. — ^{१२} K P Bh ०मूष; Ku Ch (sec. man.) ०मूषकं. —
^{१३} K Bh शङ्ख. — ^{१४} K ०लोहित. — ^{१५} Bū द्यास; Bi वृक्षद्याया. —
^{१६} So emended; Ch Ku शान्तौषधीः, perhaps for शान्त्या औषधीः
 (with double sandhi), cf. the introduction; the rest शान्त्यो. Cf.
 Kāuṣ. 8. 15, 16. — ^{१७} K Ch (prim. man.) माघो; Bh Ch (sec. man.)
 मापो. — ^{१८} K Bh Ch (sec. man.) ०न्माघं. —

शरदि निदध्याच्छाम्यत्वधमिति । ६ । निदाघे निदध्या-
 न्निदह्यतामधमिति । ७ । अमावास्यायां निदध्यादमा हि
 पितरो भवन्ति^१ । ८ । अथावसानम् । ९ । तद्यत्समं
 समूलमविदग्धं^२ प्रतिष्ठितं प्रागुदक्प्रवणम् । १० । यत्रा-
 कण्टका वृक्षाश्चौषधयश्च । ११ । उन्नतं^३ स्वर्गकामश्च^४ । १२ ।
 श्वो ऽमावास्येति गां^५ कारयते^६ । १३ । तस्याः सव्यं चा-
 पघनं^७ प्रपाकं च निधाय^८ । १४ । भिक्षां^९ कारयति^{१०}
 । १५ । ग्रामे ग्रामसारस्वतान्होमान्हुत्वा^{११} । १६ । संप्रोक्ष-
 णीभ्यां काम्पीलशाखया निवेशनमनुचर्य । १७ । प्राग्द-
 क्षिणं^{१२} शाखां प्रविध्य सीरेण कर्षयित्वा शाखाभिः परि-
 वार्य^{१३} । १८ । पुनर्देहीति^{१४} वृक्षमूलादादत्ते । १९ । यत्ते कृष्ण
 इति^{१५} भूमेर्वसने समोष्य^{१६} सर्वसुरभिचूर्णैरवकीर्योत्थाप-
 नीभिरुत्थाप्य हरिणीभिर्हरेयुः^{१७} । २० । अविदन्तो देशा-
 त्पांसून^{१८} । २१ । अपि वोदकान्ते वसनमास्तीर्यासाविति
 ह्वयेत्^{१९} । २२ । तत्र यो जन्तुर्निपतेत्तमुत्थापनीभिरुत्थाप्य^{२०}

^१ Ch भवति. — ^२ Bi सप्तमूलः. — ^३ P Bh (०षधय)श्चौन्नतं. —
^४ Bū Ku Ch स्वर्गकामस्य. — ^५ K P Bh लिंगां. — ^६ K कारयति. —
^७ Ch चापघनं; E वापचनं. — ^८ So Bū E; Ku निधानाय; the re-
 maining MSS. निधनाय. The latter reading may be a corruption
 due to the subject matter: निधान 'death'. — ^९ So Bū; K P Bh
 भिक्षा न; Ku भिक्षां न; the rest भिक्षान्काः. — ^{१०} P Bh संति. —
^{११} Ch here inserts कृत्वा. — ^{१२} P Bh ण्णां. — ^{१३} Ch परिचर्य;
 wanting in Bi. — ^{१४} xviii. 3. 70. — ^{१५} xviii. 3. 55. — ^{१६} K
 समाप्य. — ^{१७} For the उत्थापनी and हरिणी verses see sū. 23 and
 Kāuṣ. 80. 35; 82. 31; 84. 13. — ^{१८} K P Bh विदन्तो देशाभ्यांसून. —
^{१९} E Bi ऊयेत्. — ^{२०} Ch योजेतु तिपः; K E P Ku Bi Bh योजन्तु
 निपः; only Bū as above. —

हरिणीभिर्हरेयुः^१ । २३ । अपि वा चीणि षष्टिशतानि पला-
शत्सरूणाम्^२ । २४ । ग्रामे दक्षिणोद्वारं विमितं^३ दभै-
रास्तारयति । २५ । उत्तरं जीवसंचरो दक्षिणं पितृसंचरः
। २६ । अनस्तमित आ^४ यातेत्यायापयति । २७ ।
आच्या^५ जान्वित्युपवेशयति । २८ । सं विशन्विति^६ संवे-
शयति^७ । २९ । एतद्वः पितरः पात्रमिति^८ चीण्युदकंसा-
न्निनयति । ३० । चीन्नातानुलिप्तान्ब्राह्मणान्मधुमन्थं पा-
ययति । ३१ । ब्रह्मणे मधुपर्कमाहारयति^९ । ३२ । गां वेद-
यन्ते^{१०} । ३३ । कुरुतेत्याह । ३४ । तस्या^{११} दक्षिणमर्धं^{१२} ब्रा-
ह्मणान्भोजयति सव्यं पितृन् । ३५ । ॥ ४ ॥ ॥ ८३ ॥

वह वपां जातवेदः पितृभ्यो यच्चैतान्वेत्य निहि-
तान्पराके ।

मेदसः कुल्या उप तान्स्रवन्तु^{१३} सत्या एषामाशिषः

सन्तु कामाः^{१४}

स्वाहा स्वधेति वपायास्त्रिर्जुहोति । १ । इमं यमेति^{१५}

^१ For the उत्थापनी and हरिणी verses see sū. 20. — ^२ Cf. for this sūtra Kāty. Cr. xxv. 8. 15; Çāṅkh. Cr. iv. 15. 9. — ^३ Bū विमितं. — ^४ xviii. 4. 62. — ^५ xviii. 1. 52. — ^६ xviii. 2. 29. — ^७ Ch Bū संवेशयति. — ^८ Cf. VS. ii. 32^h; Viṣṇusmṛti 73. 12. — ^९ Bū °माहारयिष्यन्; cf. Kāuṣ. 90. 1. — ^{१०} Bū वेद-यन्ते. — ^{११} Ch तस्याः; Bū तस्य. — ^{१२} P Bi दक्षिणाम°. — ^{१३} So Bū and VS. xxxv. 20; K P B Bh ताः; E Ku Ch (sec. man.) ता; Ch (prim. man.) तै. — ^{१४} See Kāuṣ. 45. 14, and cf. VS. xxxv. 20; Āçv. Gr. ii. 4. 13; Çāṅkh. Gr. iii. 13. 3; Pār. Gr. iii. 3. 9; Gobh. iv. 4. 22; Mantrabr. ii. 3. 16. — ^{१५} xviii. 1. 60. —

यमाय चतुर्थीम् । २ । एकविंशत्या यवैः कृशरं^१ रन्धयति
 युतमन्यत्रपाकं च । ३ । सयवस्य^२ जीवाः प्राञ्चन्ति । ४ । अथे-
 तरस्य पिण्डं निपृणाति । ५ । यं ते मन्थमिति^३ मन्त्रोक्तं
 विमिते^४ निपृणाति । ६ । तदुद्गतोष्महर्तारो^५ दासा भुञ्जते^६
 । ७ । वीणा वदन्वित्याह^७ । ८ । महयतं^८ पितृनिति रिक्त-
 कुम्भं^९ विमितमध्ये^{१०} निधाय तं^{११} जरदुपानहाग्नन्ति^{१२} । ९ ।
 कस्ये मृज्जाना इति^{१३} त्रिः^{१४} प्रसव्यं प्रकीर्णकेश्यः^{१५} परिय-
 न्ति दक्षिणानूरुनाग्नानाः । १० । एवं मध्यरात्रे ऽपररात्रे च
 । ११ । पुरा विवाहात्समांसः^{१६} पिण्डपितृयज्ञः । १२ । उत्था-
 पनीभिरुत्थाप्य हरिणीभिर्हरेयुः^{१७} । १३ । अथावसायेति प-
 श्चात्पूर्वकृतेभ्यः पूर्वाणि पूर्वभ्यो ऽपराणि^{१८} यवीयसाम्
 । १४ । प्राग्दक्षिणां^{१९} दिशमभ्युत्तरामपरां दिशमभितिष्ठन्ति^{२०}
 । १५ । यथा चित्तिं^{२१} तथा श्मशानं दक्षिणापरां दिशमभि-
 प्रवणम् । १६ । ॥ ५ ॥ ॥ ८४ ॥

^१ Bū कृशरं; the rest कृशरं; cf. Kāuṣ. 66. 16. — ^२ So Ch E Ku; the rest यवस्य. — ^३ xviii. 4. 42. — ^४ So Bū (cf. sū. 9, and 83. 25); the rest विमितं. — ^५ E °द्गतोहर्तारो; Ku Ch (prim. man.) °द्गतोमहर्तारो; Bi °द्गताष्महर्तारो. — ^६ K P Bi Bh भुञ्जन्ति. — ^७ K P Bh वाद°. — ^८ Ch महयन्त. — ^९ So Bū; K P Bi Bh चक्रत°; Ch Ku E रक्त°. — ^{१०} K P Bh विमितं. — ^{११} E Ch (prim. man.) निधारयत; Ch (sec. man.) निधायत°. — ^{१२} Ch °पानहचे-
 नेति; E °पानहघ्नेमि. — ^{१३} xviii. 3. 17. — ^{१४} Bū त्रिष्र°. — ^{१५} K प्रकीर्णं. — ^{१६} Bū विवासान्त°; Ch विवाहान्त°; P विवाहां सं°; E विवाहसान्. — ^{१७} For the उत्थापनी and हरिणी verses see Kāuṣ. 80. 35; 82. 31; 83. 20, 23. — ^{१८} K पराणी. — ^{१९} E प्राग्द-
 क्षिणानां; Bi प्राग्दक्षिणां; P प्रदक्षिणापरां; Bh प्रदक्षिणां. — ^{२०} Bū °भिनिस्तिष्ठन्ति; K Bh °भिस्तिष्ठन्ति. — ^{२१} Bū चित्तिं; Ku वित्तं; Ch चित्तं; E चित्तिं. —

अथ मानानि । १ । दिष्टिकुदिष्टिवितस्तिनिमुष्ट्यरत्नि-
पदप्रक्रमाः^{१ २ ३} । २ । प्रादेशेन धनुषा चेमां^४ माचां मिमी-
मह इति^५ । ३ । सप्त दक्षिणतो मिमीते सप्तोत्तरतः पञ्च^६
पुरस्तात्क्षीणि पश्चात् । ४ । नव दक्षिणतो मिमीते नवो-
त्तरतः सप्त पुरस्तात्पञ्च पश्चात् । ५ । एकादश दक्षिणतो
मिमीत एकादशोत्तरतो नव पुरस्तात्सप्त पश्चात् । ६ ।
एकादशभिर्देवदर्शिनाम्^७ । ७ । अयुग्ममानानि परिम-
ण्डलानि चतुरस्राणि वा शौनकिनाम् । ८ । तथा हि
दृश्यन्ते । ९ । यावान्पुरुष^८ ऊर्ध्वबाहुस्तावानग्निश्चितः^{९ १०}
। १० । सव्यानि दक्षिणाद्वाराण्ययुग्मशिलान्ययुग्मेष्टिका-
नि^{११} च^{१२} । ११ । इमां माचां मिमीमह इति^{१३} दक्षिणतः
सव्यरज्जुं मीत्वा । १२ । वारयतामघमिति वारणं परिधिं^{१४}
परिदधाति^{१५} शङ्कुं च निवृत्तति^{१६} । १३ । पुरस्तान्मीत्वा श-
मेभ्यो ऽस्त्वघमिति^{१७} शमीलं परिधिं परिदधाति^{१८} शङ्कुं

^१ K वितस्ती; Bū वितस्ति. — ^२ Bū निमुष्टिरत्ति; Ch (prim. man.) निर्मुष्ट्यरत्ति; Ch (sec. man.) निमुष्ट्यरत्ति; E निमुष्ट्यरत्ति. —
^३ Bū पदक्रमाः. — ^४ Bū वेमां. — ^५ xviii. 2. ३८. — ^६ K omits the passage beginning here and ending with the word पञ्च in the next sūtra. — ^७ K P देवदर्शनाम्. — ^८ Ch Ku यावत्पु०; Bh यावा. — ^९ So (०स्तावान०) emended; K P Bi Bh ०स्तावान्न०; Bū Ch E Ku ०स्तावद्. — ^{१०} Thus emended; Bū ०ग्निचित; P Bi ०सिंचित; the rest ०ग्निचितः. — ^{११} K E ०शिलीष्ण०; Ch P ०शिलाष्ण०. —
^{१२} Bū वे(मां). — ^{१३} xviii. 2. ३८. — ^{१४} This word is wanting in K. — ^{१५} E परिदधाति; K P परिहृति; Ku परिदति; Bi परिति. —
^{१६} Bū Ku निवृत्तति. — ^{१७} So Ch E Ku Bū; K P Bh Bi त्वघमि-
ति. — ^{१८} Ch Ku E परिदधाति: so also in the next sūtras. —

च निचृतति^१ । १४ । उत्तरतो मीत्वा शाम्यत्वघमित्यौदुम्बरं^२
 परिधिं परिदधाति शङ्कुं च निचृतति । १५ । पश्चान्मीत्वा
 शान्तमघमिति^३ पालाशं परिधिं परिदधाति शङ्कुं च
 निचृतति^४ । १६ । अमासीत्यनुमन्त्रयते^५ । १७ । अक्षण्या^६
 लोहितसूत्रेण निबध्य । १८ । स्तुहि श्रुतमिति^७ मध्ये गर्तं
 खात्वा पाशिसिकतोषोदुम्बरशङ्कुशालूकसर्वसुरभिश्मीचू-
 र्णानि^{८. ९. १०. ११} निवपति । १९ । निःशीयतामघमिति निः-
 शीयमानमास्तृणाति । २० । असंप्रत्यघम्^{१२} । २१ । वि लु-
 म्पतामघमिति परि चैलं^{१३} दूर्शं विलुम्पति । २२ । उक्तो
 होमो दक्षिणत^{१४} स्तरणं च । २३ । एतदा रोह ददामीति^{१५}
 कनिष्ठो निवपति । २४ । एदं बर्हिर्हरिति^{१६} स्थितमूनुर्यथा-
 पर^{१७. १८} संचिनोति^{१९} । २५ । मा ते मनो यत्ते अङ्गमिन्द्रो
 मोदपूरित्यातो^{२०. २१. २२} ऽनुमन्त्रयते । २६ । धानाः सलिङ्गाभि-
 रावपति^{२३. २४} । २७ । ॥ ६ ॥ ॥ ८५ ॥

^१ Bū Ku निवृतति: so also in the next sūtras. — ^२ E शाम्यत्व°. —
^३ P शाम्यमघमिति; Bi शाम्यत्वघमिति. — ^४ This sūtra is wanting in
 K. — ^५ xviii. 2. 45. — ^६ Bū यक्षण्या. — ^७ xviii. 1. 40. — ^८ So
 (पाशि°) all MSS.; cf. Kāuṣ. 83. 3. — ^९ E Ch (prim. man.) (पाशि)
 शिकतो°; Ch (sec. man.) °शितो°. — ^{१०} All MSS. except Bū Ku omit
 the syllable °षो°; cf. the word ऊषं in Kāuṣ. 83. 3. — ^{११} K °शालूकं;
 P Bh °सालूकं. — ^{१२} So emended hesitatingly: P Bi Bh Ku °प्रत्यगं;
 K Ch E Bū °प्रत्वगं. — ^{१३} Ch परिशैलं; Ku परिशिलं. — ^{१४} Bū °तः —
^{१५} xviii. 3. 73; 2. 37. — ^{१६} xviii. 4. 52 (et al.). — ^{१७} Ch E स्थितस्तनु°; cf.
 the word तन्वं in xviii. 4. 52. — ^{१८} So emended; K यथापरु; the rest
 यथापरु; cf. Kāuṣ. 64. 10. — ^{१९} Cf. Kāuṣ. 82. 29. — ^{२०} So (अङ्गमिन्द्रो
 मोदपूरित्यातो) only Bū; E °न्द्रो मा मास्त्वोदपूरित्यातो (cf. xviii. 3. 25);
 K Ch Ku P Bi °न्द्रस्त्वोदपूरित्यातो. — ^{२१} xviii. 2. 24, 26; 3. 25-37. —
^{२२} For इत्यातो cf. Kāuṣ. 81. 44; 86. 17. — ^{२३} K सलिङ्गानिरा°. Cf. xviii.
 3. 69; 4. 26, 43; 4. 32 fg. — ^{२४} Ch E °वपते; K Bi Bh °वपंति. —

इदं कसाम्बिति^१ सजातानवेक्षयति । १ । ये च जी-
वा ये ते पूर्वे परागता इति^२ सर्पिर्मधुभ्यां चरुं^३ पूरयित्वा
शीर्षदेशे निदधाति । २ । अपूपवानिति^४ मन्त्रोक्तं दिस्त्व-
ष्टमदेशेषु निदधाति । ३ । मध्ये पचन्तम्^५ । ४ । सहस्र-
धारं शतधारमित्यङ्गिरभिविष्यन्द्^{६, ७} । ५ । पर्णो राजेति^८
मध्यमपलाशैरभिनिदधाति^९ । ६ । ऊर्जो भाग^{१०} इत्यष्टमभिः
। ७ । उक्ते स्तभ्रामीति^{११} लोगान्यथापरु^{१२, १३} । ८ । निः-
शीयतामघमिति निःशीयमानेनावच्छाद्य दभैरवस्तीर्य । ९ ।
इदमिद्धा उ नोप सर्पासौ हा इति^{१४} चिन्वन्ति । १० ।
यथा यमायेति^{१५} संश्रित्य^{१६} । ११ । शृणात्वघमित्युपरिशिर^{१७}
स्तस्वमादधाति । १२ । प्रतिषिद्धमेकेषाम् । १३ । अकल्मा-
षाणां^{१८} काण्डानामष्टाङ्गुली^{१९, २०} तेजनीमन्तर्हितमघमि-
ति^{२१} ग्रामदेशादुच्छ्रयति^{२२} । १४ । प्रसव्यं परिषिच्य कुम्भा-

^१ xviii. 4. 37. — ^२ xviii. 4. 57; 3. 72. — ^३ Bū Ch E चरु; K च
चरु — ^४ xviii. 4. 16. — ^५ So K P Bh; Ku पंचतं; Ch Bū पवन्तं;
E वपन्तं; Bi एवं तं. — ^६ xviii. 4. 36 (P omits the word शतधारं). —
^७ Ch E P Bi Bh ष्यन्द्. — ^८ xviii. 4. 53. — ^९ For मध्यमपलाश cf.
Kāuṣ. 21. 2. — ^{१०} xviii. 4. 54. — ^{११} xviii. 3. 52. — ^{१२} So Bū; Ch Ku Bh
लोकान्यं; KEPBi लोकान्यं. — ^{१३} Thus emended; E परं; the rest ष्यन्द्. —
^{१४} xviii. 2. 50; 3. 49; 4. 66; P Bi सर्प मातारमिति (continuing the second
pratīka, and omitting the third). — ^{१५} xviii. 4. 55. — ^{१६} So Ku;
Bi संश्रित्य; E Ch (sec. man.) संश्रित्य; Ch (prim. man.) संश्रित्य; K P Bh
संश्रित्य; Bū संश्रित्य. — ^{१७} P Bh शिरः. — ^{१८} So Bū Ku; K (०केषां)
कल्माखानां; Ch (०केषां) कल्माखाणां; the rest (०केषां) कल्माषाणां. —
^{१९} E काष्ठानाम्. — ^{२०} Thus emended; K Ch E P Bi Ku ष्टाङ्गुदीं;
Bū Bh ष्टाङ्गुदी. — ^{२१} K Ch ०हिताम्. — ^{२२} So Ch Ku E (cf.
Kāty. Cr. xxi. 3. 27); K P Bi Bh देश उच्छ्रयति; Bū देशावुच्छ्रय-
ति. —

भिन्दन्ति^{१ २} । १५ । समेत्यपरस्यां^३ श्मशानसक्त्यां ध्रुव-
नान्युपयहन्ते^{४ ५} । १६ । पश्चादुत्तरतो ऽग्नेर्वर्चसा^६ मां वि-
वस्वानिन्द्र क्रतुमित्यातः^७ । १७ । समिन्धत^८ इति पश्चा-
त्संकसुकमुहोपयति । १८ । अस्मिन्वयं यदिप्रं सीसे मृद्भु-
मित्यभ्यवनेजयति^{९ १०} । १९ । कृष्णोर्णया पाणिपादान्नि-
मृज्य^{११} । २० । इमे जीवा उदीचीनैरिति^{१२} मन्त्रोक्तम् । २१ ।
त्रिः सप्तेति^{१३} कूद्या पदानि योपयित्वा^{१४} श्मशानात्^{१५} । २२ ।
मृत्योः पदमिति^{१६} द्वितीयया नावः । २३ । परं मृत्यो
इति^{१७} प्राग्दक्षिणं कूदीं प्रविध्य । २४ । सप्त नदीरूपाणि
कारयित्वोदकेन पूरयित्वा । २५ । आ रोहत सवितुर्नाव-
मेतां सुचामाणं महीमू ष्विति^{१८} सहिरण्यां सयवां ना-
वमारोहयति । २६ । अश्मन्वती रीयत उत्तिष्ठता प्र

^१ So Bū only; Ch (sec. man.) कुम्भा; K E P Ku Bi Bh Ch (prim. man.) कां (! for कुम्भिका?). — ^२ K P Bh भिदन्ति; Ch भिन्दति. — ^३ Thus emended so as to yield the pratika of vii. 21. 1; Ch Bū Ku श्मेतेत्य०; E श्मयम इत्य०; K P Bi Bh श्मोत्य०. — ^४ K P Ch Bh ध्रुवा०. — ^५ So Bū Ku; Ch ०नान्युपयहन्ते; K P Bh ०नान्युपयहन्ते; Bi ०नान्युपयहन्ते; E ०नान्युपयहन्ते. — ^६ Bū पश्चादुपतिष्ठते वर्चसा. — ^७ xviii. 3. 10; 61-67; cf. Kāuṣ. 81. 44; 85. 26. — ^८ xviii. 4. 41 (et al.). — ^९ xii. 2. 13, 40, 19; MSS. मृद्भुम. — ^{१०} The passage beginning here, and continued to sū. 27, occurs also with slight modifications in Kāuṣ. 71. 16-24. — ^{११} Bū Bi निर्मृज्य. — ^{१२} xii. 2. 22, 29. — ^{१३} xii. 2. 29^c. — ^{१४} So emended in accordance with xii. 2. 29^c, 30; Ch E Bū लोपयत्या; Ku लापयत्या; K P Bi Bh लोपयित्वा; cf. Kāuṣ. 71. 19. — ^{१५} K श्मशानानां; Bū श्मशानं; Ch (prim. man.) श्मशानानांमृ०; Ch (sec. man.) श्मशानांमृ०; E श्मशानानांमृ०; Ku श्मशानान् । नदीभ्यो (cf. the last word in Kāuṣ. 71. 19). — ^{१६} xii. 2. 30. — ^{१७} xii. 2. 21. — ^{१८} xii. 2. 48^c; vii. 6. 3, 2. —

तरता सखाय^१ इत्युदीचस्तारयति । २७ । शर्कराद्या समि-
दाधानात्^२ । २८ । वैवस्वतादि समानम्^३ । २९ । प्राप्य
गृहान्समानः^४ पिण्डपितृयज्ञः । ३० । ॥ ७ ॥ ॥ ८६ ॥

अथ पिण्डपितृयज्ञः । १ । अमावास्यायां सायं न्यहे
ऽहनि^५ विज्ञायते^६ । २ । मित्रावरुणा परि मामधातामिति^७
पाणी प्रक्षालयते । ३ । वर्चसा^८ मामित्याचामति^९ । ४ ।
पुनः सव्येनाचमनादपसव्यं^{१०} कृत्वा प्रैषकृतं^{११} समादिशति
। ५ । उलूखलमुसलं शूर्पं चरुं कंसं^{१२} प्रक्षालय^{१३} बर्हिर्ह-
दकुम्भमा हरेति । ६ । यज्ञोपवीती^{१४} दक्षिणपूर्वमन्तर्देशम-
भिमुखः शूर्पं एकपवित्रान्तर्हितान्हविष्यान्निर्वपति । ७ ।
इदमग्नये कव्यवाहनाय^{१५} स्वधा पितृभ्यः पृथिविषज्ञ^{१६}
इतीदं^{१७} सोमाय पितृमते स्वधा पितृभ्यः सोमवज्ञः पि-
तृभ्यो वान्तरिक्षसज्ञ^{१८} इतीदं यमाय पितृमते स्वधा पि-
तृभ्यश्च दिविषज्ञ इति^{१९} चीनवाचीनकाशीन्निर्वपति^{२०. २१} । ८ ।

^१ xii. 2. 26, 27. — ^२ See Kāuṣ. 82. 2-19. — ^३ Cf. Kāuṣ. 82. 36. — ^४ So Ku Bū Bi; E रहान्; Ch (prim. man.) मृहान्; K P Bh Ch (sec. man.) महान्. — ^५ So Bū P Bh; K सायं न्यहे हनि; Bi सोय न्यहे हनि; E सायान्हयपराह्णे हनि; Ku सायां न्यपराह्णे हनि; Ch (prim. man.) सायं न्यन्य हनि; Ch (sec. man.) सायं न्यहनि; Ch (tert. man.) सायं न्यपराह्णे हनि (cf. the reading of Ku E). — ^६ Ch Ku ०ति. — ^७ xviii. 3. 12. — ^८ xviii. 3. 10 (11). — ^९ Ch ०चमति. — ^{१०} Bū E Bh Ch (sec. man.) ०चमनापसव्यं; Ch (prim. man.) ०चमनामपसव्यं; Ku. ०चमनलपसव्यं. Is the passage to be emended to सव्येनाचमनमपसव्यं? — ^{११} Ch ०कृते. — ^{१२} K P Bi Bh कांसं. — ^{१३} E प्रक्षाल्य. — ^{१४} Ku Ch E यज्ञोपवीति. — ^{१५} Ch कव्यवाहनायेति; xviii. 4. 71. — ^{१६} KuE पृथिवी० (cf. Gobh. iv. 3. 10); xviii. 4. 78. — ^{१७} So only Ch Ku E; the rest पृथिविषज्ञ इदं. — ^{१८} xviii. 4. 72, 73, 79. — ^{१९} xviii. 4. 74, 80. — ^{२०} Ch ०वाची; E ०वाचीन. — ^{२१} Bū E Ch Ku ०काशी; K ०काशी; Bi ०काशान्ति०. —

उलूखल ओष्य चिरवहन्तीदं वः पितरो हविरिति । ९ ।
 यथा हविस्तथा परिचरति । १० । हविर्ह्येव^१ पितृयज्ञः । ११ ।
 प्रैषकृतं समादिशति चरुं प्रक्षालयाधिश्चयाप^२ ओष्य त-
 गुडलानावपस्व नेक्षणेन योधयन्नास्व^३ मा शिरो ग्रहीः^४
 । १२ । शिरोग्रहं परिचक्षते^५ । १३ । बाह्येनोपनिष्क्रम्य^६
 यज्ञोपवीती दक्षिणपूर्वमन्तर्देशमभिमुख उदीरतामिति^७
 कर्षू खनति प्रादेशमात्रीं तिर्यग्ङ्गुरिम्^८ । १४ । अवाग-
 ङ्गुरिं पर्वमात्रीमित्येके^९ । १५ । अपहता^{१०} असुरा रक्षांसि
 ये पितृषद् इति^{११} प्राग्दक्षिणं पांसूनुदहति^{१२} । १६ । कर्षू
 च पाणी^{१३} च प्रक्षाल्यैतद्वः पितरः पात्रमिति कर्षूमुदकेन
 पूरयित्वा । १७ । अन्तरूपातीत्य मस्तुना नवनीतेन वा
 प्रतिनीय दक्षिणाञ्चमुद्वास्य^{१४} । १८ । द्वे काष्ठे गृहीत्वोशन^{१५}
 इत्यादीपयति । १९ । आदीपयोरेकं प्रतिनिदधाति । २० ।
 इहैवैधि धनसनिरित्येकं^{१६} हत्वा^{१७} । २१ । पांसुष्वाधायोपस-
 मादधाति^{१८} ये निखाताः समिन्धते ये तातृषुर्ये सत्यास

^१ E हविस्त्रह्येव. — ^२ So K Bū E P Bh Ch (prim. man.); Ch (sec. man.) ओषया; Bi ओषयो. — ^३ So Bi; Bū Ku Ch योधयन्नास्व; E योधयन्नास्व; K योधयन्वास्व; P योधयन्वास्व. — ^४ K P have a colon here. — ^५ K P प्रतिचक्षते; Bi प्रचक्षते. — ^६ E परिष्क्रम्य. — ^७ xviii. 1. 44. — ^८ P B ओङ्गुरिम्; E ओङ्गुरि. — ^९ Ch पर्वमात्रिमि. — ^{१०} E अपहता. — ^{११} Cf. VS. ii. 29^c; Kāty. Cr. iv. 1. 8; Āçv. Cr. ii. 6. 9; Çāṅkh. Cr. iv. 4. 2; Āp. Cr. i. 7. 13; Gobh. iv. 3. 2. — ^{१२} K Ch पांसू. — ^{१३} K Bū Bi पाणी. — ^{१४} E दक्षिणाञ्चमु. — ^{१५} xviii. 1. 56. — ^{१६} xviii. 4. 38. — ^{१७} Bū Ch हत्वा; Ku हत्वा. — ^{१८} K पांसुष्वा. —

इति^१ । २२ । संभारानुपसादयति^२ । २३ । पर्युक्षणीं बर्हि-
रुदकुम्भं कंसं^३ दर्विमाज्यमायवनं चरुं वासांस्याञ्जनम-
भ्यञ्जनमिति । २४ । यदत्रोपसमाहार्यं भवति तदुपसमा-
हृत्य । २५ । अतो यज्ञोपवीती^४ पिच्युपवीती बर्हिर्गृहीत्वा^५
विचृत्य संनहनं दक्षिणापरमष्टमदेशमभ्यवास्येत । २६ ।
बर्हिरुदकेन संप्रोक्ष्य^६ बर्हिषदः पितर उपहूता नः पि-
तरो ऽग्निष्वात्ताः पितरो ये नः पितुः पितरो ये ऽस्माक-
मिति^७ प्रस्तृणाति । २७ । आयापनादीनि चीणिं^८ । २८ ।
उदीरतामिति^९ तिसृभिरुदपाचाण्यन्वृचं निनयेत् । २९ ।
अतः^{१०} पिच्युपवीती^{११} यज्ञोपवीती ये दस्यव^{१२} इत्युभयत
आदीप्तमुल्मुकं त्रिः^{१३} प्रसव्यं परिहृत्य निरस्यति । ३० ।
पर्युक्ष्य । ३१ । ॥ ८ ॥ ॥ ८७ ॥

ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमाना असुराः सन्तः स्वधया
चरन्ति ।

त्वं तानग्रे अप सेध दूरान्सत्या^{१४} नः पितृणां स-
न्वाशिषः^{१५}

^१ xviii. 2. 34; 4. 41 (et al.); 3. 47, 48. — ^२ Ch °नपसादयति. —
^३ K P कांसं. — ^४ Bū °वीति. — ^५ Bū बर्हि; Ku बर्हिर्गृ. —
^६ The passage up to this word is wanting in K. — ^७ xviii. 1. 51;
3. 45, 44, 46; 4. 68. — ^८ See Kāuṣ. 83. 27-29. — ^९ xviii. 1.
44-46. — ^{१०} So Ch; K Ku Bū E P Bi (निनयेद)तः; cf. Kāuṣ. 88. 29.
आतः seems to be a reading contaminated by 81. 44; 85. 26; 86. 17. —
^{११} Bū Ku Ch °वीति. — ^{१२} xviii. 2. 28. — ^{१३} Bū Ch Ku त्रिष्ण. —
^{१४} K दूरान्स; Bū दुरं; the rest दूरां. — ^{१५} Cf. VS. ii. 30; Kāty. Çr.
iv. 1. 9; Āçv. Çr. ii. 6. 2; Çāṅkh. Çr. iv. 4. 5; Āp. Çr. i. 8. 7; Gobh.
iv. 4. 3. —

स्वाहा स्वधेति हुत्वा कुम्भीपाकमभिधारयति । १ । अग्नये
 कथ्यवाहनायेति^१ जुहोति । २ । यथानिरुद्रं^२ द्वितीयाम् । ३ ।
 यमाय पितृमते स्वधा पितृभ्य इति^३ तृतीयाम् । ४ । यद्वो
 अग्निरिति^४ सायवनांस्तगुलान्^५ । ५ । सं बर्हिरेति^६ सद-
 भोस्तगुलान्पर्युक्ष्य । ६ । अतो यज्ञोपवीती^७ पित्र्युपवीती
 द्यौर्द्विरिति । ७ । द्यौर्दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता सा
 यथा^८ द्यौर्दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्तैवा^९ प्रततामहस्येयं
 दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता । ८ । अन्तरिक्षं दर्विरक्षि-
 तापरिमितानुपदस्ता सा यथान्तरिक्षं दर्विरक्षितापरिमि-
 तानुपदस्तैवा^{१०} ततामहस्येयं दर्विरक्षितापरिमितानुपद-
 स्ता । ९ । पृथिवी दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता सा यथा
 पृथिवी दर्विरक्षितापरिमितानुपदस्तैवा^{११} ततस्येयं दर्विर-
 क्षितापरिमितानुपदस्तेति । १० । उद्धृत्याज्येन संनीय ची-
 न्पिण्डान्संहतान्निदधात्येतत्ते प्रततामहेति^{१२} । ११ । दक्षि-
 णतः पत्नीभ्य इदं वः पत्न्य^{१३} इति । १२ । इदमाशंसूना-
 मिदमाशंसमानानां^{१४} स्त्रीणां पुंसां प्रकीर्णावशीर्णानां^{१५}

^१ xviii. 4. 71. — ^२ K inserts here on the margin सोमाय पितृ-
 मतेति (I xviii. 4. 72: this is probably a gloss based upon Kāuṣ. 87. 8). —
^३ xviii. 4. 74, 78. — ^४ xviii. 4. 64. — ^५ K Bū E P B सायवनंस्त०. — ^६ vii.
 98. 1. — ^७ E ०वीति. — ^८ K omits the passage beginning here with
 the word द्यौर् and ending with यथा० in the next sūtra. — ^९ E ०वं;
 Bi ०व. — ^{१०} P ०वं. — ^{११} K Ku Ch ०वं. — ^{१२} xviii. 4. 75. — ^{१३} So
 emended; MSS. पत्न्या. — ^{१४} K ०शंसूनामि०. — ^{१५} E ०वकी-
 र्णानां. —

येषां वयं दातारो ये चास्माकमुपजीवन्ति । तेभ्यः सर्वेभ्यः
 सपत्नीकेभ्यः स्वधावदक्षय्यमस्त्विति^१ चिः^२ प्रसव्यं तण्डुलैः
 परिकिरति । १३ । पिञ्जलीराञ्जनं^३ सर्पिषि पर्यस्याङ्गु^४ पितर
 इति न्यस्यति । १४ । वङ्गु^५ पितरो मा वो ऽतो^६ ऽन्यत्पि-
 तरो योयुवतेति^७ सूत्राणि । १५ । अञ्जते व्यञ्जत^९ इत्यभ्य-
 ञ्जनम् । १६ । आज्येनाविद्धिन्नं पिण्डानभिघारयति ये च
 जीवा ये ते पूर्वे परागता इति^{१०} । १७ । अत्र पितरो मा-
 दयध्वं यथाभागं यथालोकमावृषायध्वमिति^{११} । १८ । अत्र
 पत्न्यो मादयध्वं यथाभागं यथालोकमावृषायध्वमिति । १९ ।
 यो ऽसावन्तरग्निर्भवति तं प्रदक्षिणमवेक्ष्य तिस्रस्तामी-
 स्ताम्यति । २० । प्रतिपर्यावृत्यामीमदन्त पितरो^{१२} यथाभागं
 यथालोकमावृषायिषतेति^{१३} । २१ । अमीमदन्त पत्न्यो
 यथाभागं यथालोकमावृषायिषतेति^{१५} । २२ । आपो^{१६} अग्नि-
 मित्यङ्गिरग्निमवसिच्य । २३ । पुत्रं^{१७} पौत्रमभितर्पयन्तीरि-

^१ K स्वधावदक्षय्यमस्त्वच्यमस्त्विति. — ^२ Bū चिप्र०. — ^३ Ch °ञ्जन. —
^४ K Ch P Bi Ku °स्याध्वं; Bū °स्याध्व; E °स्याङ्गुध्व. — ^५ MSS. वध्वं. —
^६ So emended in accordance with Āçv. Çr. ii. 7. 6; MSS. वोचो. —
^७ Bū ययुवतेति; P E योयुवति. — ^८ Cf. VS. ii. 32^b; Kāty. Çr. iv.
 1. 16; Āçv. Çr. ii. 7. 6; Çāṅkh. Çr. iv. 5. 2; Donner, Piṇḍapitr-
 yajña, p. 26. — ^९ xviii. 3. 18. — ^{१०} xviii. 4. 57; 3. 72. — ^{११} Cf. TS.
 i. 8. 5. 1; VS. ii. 31^a; Māitr. S. i. 10. 3, 19; Kāty. Çr. iv. 1. 13; Āçv. Çr. ii.
 7. 1; Lāty. Çr. ii. 10. 4; Çāṅkh. Çr. iv. 4. 11; viii. 2. 13; Gobh. iv.
 3. 11. — ^{१२} Bū E Ch (prim. man.) here insert मादयध्वं. — ^{१३} K Bū
 °वृषाङ्गतेति. — ^{१४} Cf. TS. i. 8. 5. 2; VS. ii. 31^b; Māitr. S. i. 10. 3,
 19; Kāth. S. ix. 6; Kap. S. viii. 9; Kāty. Çr. iv. 1. 14; Āçv. Çr. ii.
 7. 2; Lāty. Çr. ii. 10. 5; Çāṅkh. Çr. iv. 4. 14; Gobh. iv. 3. 12. — ^{१५} K Bū
 °वृषाङ्गतेति. — ^{१६} xviii. 4. 40. — ^{१७} xviii. 4. 39. —

त्याचामत मम प्रततामहास्ततामहास्तताः सपत्नीकास्तृ-
 प्यन्वाचामन्विति^१ प्रसव्यं परिषिच्य । २४ । वीरान्मे प्रत-
 तामहा दत्त वीरान्मे ततामहा दत्त वीरान्मे पितरो दत्त
 पितृन्वीरान्याचति^२ । २५ । नमो वः पितरं^३ इत्युपतिष्ठते
 । २६ । अश्वन्नित्युत्तरसिचमवधूय^४ । २७ । परा यातेति^५
 परायापयति । २८ । अतः^६ पित्र्युपवीती^७ यज्ञोपवीती
 यन्न इदं पितृभिः सह मनो ऽभूत्तदुपाह्वयामीति मन
 उपाह्वयति^८ । २९ । ॥ ९ ॥ ॥ ८८ ॥

मनो न्वा ह्यामहे^९ नारशंसेन स्तोमेन ।

पितृणां च मन्मभिः^{१०} ॥

आ न एतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे ।

ज्योक्च सूर्ये^{११} दृशे ॥

पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यः^{१२} जनः ।

जीवं व्रातं^{१३} सचेमहि ॥

वयं सोम व्रते तव मनस्तनू-षु^{१४} बिभ्रतः ।

प्रजावन्तः सचेमहि ॥

^१ Cf. Āçv. Çr. ii. 6. 14. — ^२ Ku °रान्वाचयति; Ch °रान्वाचति;
 Bi °रान्याचति. — ^३ xviii. 4. 81, etc. — ^४ xviii. 4. 61. — ^५ xviii. 4. 63. —
^६ So emended; MSS. (परायापयत्)तः; cf. Kāuç. 87. 30; also 81. 44; 85.
 26; 86. 17. — ^७ Ku पित्र्युपवीती; Bū पित्र्युपवीति. — ^८ So we emend
 the passage beginning with भूत्तं; K P Bi भूत्तमुपाह्वयामीति मन
 उपाह्वयति; Ch Ku भूरिति तदुपाह्वयामि मन उपाह्वयति; E भूरिति
 तदुपाहि (!)मनु उपाह्वयति; Bū भूरिति मन उपाह्वयति; cf. Vāit. Sū.
 38. 4. — ^९ K Bū P °महि. — ^{१०} Ch E Bū P मन्मभिः. — ^{११} K P Bi Bū
 सूर्याय. — ^{१२} K दैव्यं. — ^{१३} Bū जातं. — ^{१४} Ch Bū तनुषु. —

ये सजाताः सुमनसो^१ जीवा जीवेषु मामकाः^२ ।

तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिन्गोष्ठे शतं समा इति^३ । १ ।
यच्चरुस्थाल्यामोदनावशिष्टं भवति तस्योष्मभक्षं^४ भक्षयि-
त्वा ब्राह्मणाय दद्यात् । २ । यदि ब्राह्मणो न लभ्येतामस्व-
भ्यवहरेत्^५ । ३ । निजाय दासायेत्येके^६ । ४ । मध्यमपिण्डं^७ पत्न्यै
पुत्रकामायै प्रयच्छति । ५ ।

आ धत्त पितरो गर्भं कुमारं पुष्करस्रजम्^८ ।

यथेह पुरुषो ऽसत्^९ ॥

आ त्वारुह्यदृषभः^{१०} पृश्निरयियो^{११} मेधाविनं^{१२} पितरो
आ त्वायं पुरुषो गमेत्पुरुषः पुरुषादधि । [गर्भमा दधुः ।
स ते श्रेष्ठ्याय जायतां स सोमे साम गायत्विति । ६ ।
यद्यन्या^{१३} द्वितीया भवत्यपरं^{१४} तस्यै । ७ । प्रायतमं श्रोत्रि-
याय । ८ । अथ यस्य भार्या दासी वा प्रद्राविणी भवति
येऽमी^{१५} तण्डुलाः प्रसव्यं परिकीर्णा भवन्ति तांस्तस्यै^{१६} प्रय-
च्छति । ९ ।

^१ K समनसो; cf. VS. and Çāṅkh. Gr. (see note 3). — ^२ E कामकाः. — ^३ Cf. RV. x. 57. 3-6; VS. iii. 53-56; xix. 46; TS. i. 8. 5. 2; Tāit. Br. ii. 6. 3. 5; Māitr. i. 10. 3; Kāṭh. ix. 6; Kap. S. viii. 9; Vāit. Sū. 20. 9; Lāty. Çr. v. 2. 11; iii. 2. 10; Āçv. Çr. ii. 7. 8; Çāṅkh. Gr. v. 9. 4. — ^४ Ch तस्योष्मः. — ^५ So emended; Ku °प्सु अभ्यवहरे°; the remaining MSS. °प्सुभ्यवहरे°. — ^६ Bū दासायेभ्येत्येके; Ch दासालेत्येके. — ^७ Bi मध्यमं. — ^८ K पुष्करं. — ^९ Cf. VS. ii. 33; Kāty. Çr. iv. 1. 32; Çāṅkh. Çr. iv. 5. 8; Āçv. Çr. ii. 7. 13; Gobh. iv. 3. 27. — ^{१०} Ch E °रुहत्. — ^{११} K Ku Bū °प्रियो. — ^{१२} Ch मेधाविनो. — ^{१३} K यद्यज्ञिया. — ^{१४} K Bū भवत्व°. — ^{१५} Bū Ch Ku E मी; the rest वै. — ^{१६} Ch तां तस्यै; Bū तास्तस्यै; Bi तंस्तस्यै. —

अर्वाच्युपसंक्रमे^१ मा पराच्युप वस्तथा^२ ।

अन्नं प्राणस्य बन्धनं तेन बध्नामि त्वा मयीति । १० ।
पर्युक्षणीं समिधश्चादाय मा प्र गामेत्याव्रज्योर्जे बिभ्रदि-
ति^३ गृहानुपतिष्ठते । ११ ।

रमध्वं मा बिभीतनास्मिन्गोष्ठे करीषिणः ।

ऊर्जं दुहानाः^४ शुचयः शुचिव्रता^५ गृहा जीवन्त उप
ऊर्जं मे देवा अददुर्ऊर्जं मनुष्या उत । [वः सदेम^{६.७} ॥

ऊर्जं पितृभ्य आहार्षमूर्जस्वन्तो गृहा मम ॥

पयो मे देवा अददुः पयो मनुष्या उत ।

पयः पितृभ्य आहार्षं पयस्वन्तो गृहा मम ॥

वीर्यं मे देवा अददुर्वीर्यं मनुष्या उत ।

वीर्यं पितृभ्य आहार्षं वीरवन्तो गृहा ममेति । १२ ।

अन्नरुपातीत्य समिधो ऽभ्यादधाति ।

अयं नो अग्निरध्यक्षो ऽयं नो^८ वसुवित्तमः ।

अस्योपसद्ये मा रिषामायं^९ रक्षतु नः^{१०} प्रजाम्^{११} ॥

अस्मिन्सहस्रं पुष्यास्मैधमानाः^{१२} स्वे गृहे ।

इमं समिन्धिषीमह्यायुष्मन्तः^{१३} सुवर्चसः^{१४} ॥

^१ Ku Ch E Bū °क्राम (= क्रमे?). — ^२ Bū वस्तथा. — ^३ xiii. 1. 59; vii. 60. 1. — ^४ P दुहाना. — ^५ Bi °व्रती. — ^६ E सहेम. — ^७ Cf. VS. iii. 41; Çāṅkh. Çr. ii. 12. 1; Çāṅkh. Gr. iii. 7. 2; Lāṭy. Çr. iii. 3. 1; Āçv. Çr. ii. 5. 17. — ^८ K Bi °ध्यक्षयन्तो; P °ध्यक्षयन्तो; E °ध्यक्षयन्तो. — ^९ K °यां. — ^{१०} Ch सक्षत नः; E रक्षतनुः; B रक्ष पुनः. — ^{११} Cf. Çāṅkh. Gr. iii. 7. 3. — ^{१२} So emended; K Ku Bū Ch E पुष्यास्मैधमाना; P तुष्या°; Bi पुष्याम सधमाना. — ^{१३} Ch P समिधि°. — ^{१४} Cf. Çat. Br. xiv. 9. 4. 23. —

त्वमग ईडित आ त्वाम इधीमहीति^१ । १३ । अभूदूत^२ इत्य-
भिं प्रत्यानयति । १४ । यदि सर्वः^३ प्रणीतः^४ स्यादक्षिणा-
मौ त्वेतदाहिताग्नेः^५ । १५ । गृह्येष्वनाहिताग्नेः^६ । १६ ।

इदं चिन्मे कृतमस्तीदं^७ चिच्छक्नुवानि^८ ।

पितरश्चिन्मा वेदन्ति । १७ ।

यो ह यजते तं देवा विदुर्यो ददाति तं मनुष्या यः आ-
ञ्चानि कुरुते तं पितरस्तं पितरः । १८ । ॥ १० ॥ ॥ ८९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्र एकादशो ऽध्यायः समाप्तः ॥

---

^१ xviii. 3. 42; 4. 88. — ^२ xviii. 4. 65. — ^३ Ch Ku सर्व. — ^४ K
Ch E P Bi प्रणीत. — ^५ K त्वेतद°. — ^६ K P गृह्येष्व°; Bū गृह्येष्व्या°;
Bi गृह्येष्व°. — ^७ So E; the rest कृतमस्तीदं. — ^८ K P चिच्छक्नुवा-
न्ति; Bi Bū Ku Ch चिच्छक्नुवानि. —

॥ श्रीं ॥

मधुपर्कमाहारयिष्यन्द्भानाहारयति^१ । १ । अथ विष्टरा-
न्कारयति । २ । स खल्वेकशाखमेव प्रथमं पाद्यं द्विशाख-
मासनं त्रिशखं मधुपर्काय । ३ । स यावतो मन्येत तावत
उपादाय विविच्य^२ संपर्याप्य मूलानि च प्रान्तानि च
यथाविस्तीर्णं इव स्यादित्युपोक्तृथ^३ मध्यदेशे ऽभिसंनह्य-
ति^४ । ४ । ऋतेन त्वा सत्येन त्वा तपसा त्वा कर्मणा त्वेति
संनह्यति^५ । ५ । अथ ह सृजत्यतिसृष्टो द्वेष्टा यो^६ ऽस्मान्द्वे-
ष्टि यं च वयं द्विष्मः^७ । ६ । अस्य च दातुरिति दातारमी-

^१ Daç. Kar. and Ath. Paddh. place the description of the अर्घ्य
ceremony into the middle of the विवाह (Kāuç. 76. 9); cf. Jolly,
Das Dharmasūtra des Viṣṇu und das Kāthakagṛhya. Both paddhatis
introduce it with the words अत्र स्थाने मधुपर्क उच्यते. Then Daç.
Kar. आचार्यो गृहगतं कर्म करोति । पुनः आचार्यो (!) वेदिकामध्ये स्वस्ति-
वाचनं करोति (cf. Kāuç. 137. 4, note); Ath. Paddh. आचार्यो गृहागते
इदं कर्म कुर्वीत । वरं आगत्य । ब्राह्मणान् स्वस्ति वाचयित्वा । वराय
मधुपर्कं ददाति । मधुपर्कमाहारयिष्यन् । द्भानाहारयति । पुनर्दाता
वदति । आचार्यो वदति. — ^२ Bū उपादायाधिविविच्य (!). — ^३ Ch
स्यादपोक्तृथ. — ^४ K P Bi पिसंनह्यति. — ^५ Ath. Paddh. ऋतेन
त्वा etc. । इति मध्यादभिसंनह्यति । मध्ये ग्रंथीन्करोति; Daç. Kar. वि-
ष्टरत्रयं कृत्वा । साधु भवानास्तामर्चयिष्यामो भवन्तमिति दाता वदति ।
विष्टरा भोः प्रतिगृह्यतां (!) । प्रतिगृह्णामि । ऋतेन त्वा etc. इति मध्ये देशे
ऽभिसंनह्यति. — ^६ Bi द्वेष्ट्यां; cf. sū. 15. — ^७ Ath. Paddh. अति-
सृष्टो द्वेष्टेति मंत्रेण विष्टरान्करोति; Daç. Kar. वरो वदति । अति-
सृष्टो etc. —

क्षते । ७ । अथोदकमाहारयति पाद्यं भो^१ इति^२ । ८ । हिर-
ण्यवर्णाभिः प्रतिमन्त्र्य^३ दक्षिणं पादं प्रथमं प्रकर्षति ।
मयि ब्रह्म च तपश्च धारयाणीति । ९ । दक्षिणे प्रक्षालिते^४
सव्यं प्रकर्षति । मयि क्षत्रं च विशश्च धारयाणीति । १० ।
प्रक्षालितावनुमन्त्रयते ।

इमौ पादाववनिक्तौ ब्राह्मणं यशसावताम् ।

आपः पादावनेजनीर्द्विषन्तं^५ ^६ निर्देहन्तु मे^७ ^८ ॥ ११ ।

अस्य च दातुरिति दातारमीक्षते । १२ । अथासनमाहार-
यति । सविष्टरमासनं भो^९ इति^{१०} । १३ । तस्मिन्प्रत्यङ्मुख
उपविशति । १४ । विमृग्वरीं पृथिवीमित्येतया^{११} विष्टरे
पादौ प्रतिष्ठाप्याधिष्ठितो द्वेष्टा यो^{१२} ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं
द्विष्मः^{१३} । १५ । अस्य च दातुरिति दातारमीक्षते । १६ ।
अथोदकमाहारयत्यर्घ्यं भो^{१४} इति^{१५} । १७ । तत्रप्रतिमन्त्रयते ।
अन्नानां मुखमसि मुखमहं श्रेष्ठः समानानां भूयासम् ।
आपो ऽमृतं स्थामृतं मा कृणुत^{१६} दासास्माकं^{१७} बहवो

^१ K P भो३. — ^२ Daç. Kar. पाद्यं भो इति दाता वदति प्रतिगृ-
ह्यतां प्रतिगृह्णामि वरो वदति. — ^३ Ath. Paddh. and Daç.
Kar. हिरण्यवर्णा इत्यप्सुक्तेन (i. ३३) उदकं वरस्य प्रति अभिमन्त्रयते. —
^४ Ath. Paddh. वरस्य पादौ यजमानः (Çod. ००) प्रक्षालयते. — ^५ Bū
Ch ०नेजनेर्द्वि०. — ^६ Daç. Kar. द्विषितं. — ^७ Daç. Kar. निर्हंतं तु
मे. — ^८ Cf. Āit. Br. ८. २७. — ^९ K P भो३. — ^{१०} Ath. Paddh.
दाता वदति. — ^{११} xii. १. २९. — ^{१२} Bi द्वेष्ट्यां; cf. sū. ६. — ^{१३} Ath.
Paddh. विमृग्वरीमिति द्विशखं विष्टरमासनं निदधाति । एकशखं पादौ
निदधाति । अधिष्ठितो etc. — ^{१४} K P भो३. — ^{१५} Ath. Paddh.
दाता प्रेष ददाति. — ^{१६} K Ch E P Ku and Daç. Kar. कृणुष्व. — ^{१७} So
(with double sandhi) all MSS. and Daç. Kar.; cf. the introduction. —

भवन्तश्चावज्ञोमन्मयस्तु^१ पुष्टमो^२ भूर्भुवः स्वर्जनदोमि-
ति^{३, ४} । १८ । तूष्णीमध्यात्मं^५ निनयति^६ । १९ । तेजो ऽस्यमृ-
तमसीति ललाटमालभते^७ । २० । अथोदकमाहारयत्या-
चमनीयं भो^८ इति^९ । २१ । जीवाभिराचम्य^{१०} । २२ । अथास्मै म-
धुपर्कं वेदयन्ते द्यनुचरो मधुपर्को भो^{११} इति^{१२} । २३ । द्वाभ्यां
शाखाभ्यामधस्तादेकयोपरिष्ठात्सापिधानम्^{१३} । २४ । मधु
वाता ऋतायत इत्येताभिरेवाभिमन्त्रणम्^{१४} । २५ । तथा
प्रतिमन्त्रणम् । २६ । ॥ १ ॥ ॥ ९० ॥

मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः ।

माध्वीर्गावो भवन्तु नः^{१५} ॥

मधु नक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवं रजः ।

माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॥

^१ K Ku Bi भवन्त्य०. — ^२ So emended; MSS. पुष्टो. — ^३ P °दो३-
मिति. — ^४ Ath. Paddh. दाता अर्घ्यमभिमन्त्रयति वरस्य प्रति. —

^५ Ku Bū P °ध्यात्मन्नि०; E °ध्यात्मन्नि०; Ku भ्यात्मं. — ^६ Ath. Paddh.
वरस्यांजलिं दाता तूष्णीं निनयति (!). — ^७ Daç. Kar. मुखं विमार्ष्टि. —

^८ K P भो३. — ^९ Ath. Paddh. दाता वदति प्रेषं कर्तारं (Cod. कर्ता) प्रति. —

^{१०} Ath. Paddh. and Daç. Kar. जीवा स्वेति सूतेन (xix. 69. 1 fg.: cf.
Dārila to Kāuç. 3. 4; Vāit. Sū. 1. 19) त्रिराचमनं करोति वरः. —

^{११} K P भो३. — ^{१२} Ath. Paddh. दाता वदति. — ^{१३} Ath. Paddh. and
Daç. Kar. त्रिशखं मधुपर्काय (cf. sū. 3) द्वाभ्यां etc. as in Kāuç. —

^{१४} Ath. Paddh. मधु etc. इति त्रिभिरेताभिरेव वराभिमन्त्रणं. Cf. RV.
i. 90. 6-8; Māitr. S. ii. 7. 16 (Vol. ii. p. 99); VS. xiii. 27; Çat. Br.
xiv. 9. 3. 11-13; Kāuç. 118. 1. These mantras occur also in the
Kashmir-çākhā (cf. Roth, Der Atharvaveda in Kaschmir, p. 23). The
verses are given in full at the beginning of the next kaṇḍikā. —

^{१५} E interchanges this pāda with the third pāda of the next verse
like RV.; VS. and Māitr. S. arrange the pādas still differently. —

मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाँ अस्तु सूर्यः ।

मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ १ ।

तत्सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्ष^१ इति^२ प्रतीक्षते^३ । २ ।
अयुतो ऽहं देवस्य त्वा सवितुरिति^४ प्रतिगृह्य पुरोमुखं
प्राग्दण्डं निदधाति । ३ । पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयाम्य-
दित्या उपस्थ इति^५ भूमौ प्रतिष्ठाप्य । ४ । द्वाभ्यामङ्गु-
लिभ्यां प्रदक्षिणमाचाल्यानामिकयाङ्गुल्याङ्गुष्ठेन च
संगृह्य प्राश्नाति^६ । ५ । ओं भूस्तत्सवितुर्वरेण्यं^७ भूः स्वा-
हेति प्रथमम् । ६ । भर्गो देवस्य धीमहि^८ भुवः स्वाहेति
द्वितीयम् । ७ । धियो यो नः प्रचोदयात्स्वः^९ स्वाहेति
तृतीयम् । ८ । वयं देवस्य धीमहि जनस्वाहेति चतुर्थम्
। ९ । तुरं देवस्य भोजनं वृधत्स्वाहेति पञ्चमम् । १० ।
करस्वाहेति षष्ठम् । ११ । रुहत्स्वाहेति सप्तमम् । १२ ।
महत्स्वाहेत्यष्टमम् । १३ । तत्स्वाहेति नवमम् । १४ ।
शं स्वाहेति दशमम् । १५ । ओमित्येकादशम् । १६ ।
तूष्णीं द्वादशम् । १७ । तस्य भूयोमात्रमिव भुक्त्वा ब्रा-

^१ K and Daç. Kar. प्रतीक्षत. — ^२ Cf. VS. (Kāṇvaçākḥā ii, p. 58 of Weber's edition); Kāty. Çr. ii. 2. 15; Lāṭy. Çr. iv. 11. 10; Vāit. Sū. 3. 8; Gop. Br. ii. 1. 2. — ^३ Ath. Paddh. मधुपर्कमीक्षते. — ^४ xix. 51. 1, 2; Ath. Paddh. अयुतो ऽहमिति सूक्तेन देवस्य त्वेति ऋक्. — ^५ Cf. VS. (Kāṇvaçākḥā ii, p. 58 of Weber's edition); Kāty. Çr. ii. 2. 17; Çāṅkh. Çr. iv. 7. 6; Lāṭy. Çr. iv. 11. 12; Gop. Br. ii. 1. 2; Vāit. Sū. 3. 10; cf. Ind. Stud. ii. 307. — ^६ Ath. Paddh. भोजनवत्. — ^७ RV. iii. 62. 10^a, and in other Saṁhitās. — ^८ RV. iii. 62. 10^b, etc. — ^९ RV. iii. 62. 10^c, etc. —

ह्मणाय श्रोत्रियाय प्रयच्छेत् । १८ । श्रोत्रियालाभे^१ वृष-
लाय प्रयच्छेत् । १९ । अथाप्य^२ निगमो भवति ।

सोममेतत्पिबत^३ यत्किं चाश्नीत ब्राह्मणाः ।

माब्राह्मणायोद्धिष्टं दात मा सोमं पात्वसोमप इति^{४ ५}

। २० । ॥ २ ॥ ॥ ९१ ॥

दधि च मधु च ब्राह्मो^६ मधुपर्कः । १ । पायस ऐन्द्रो
मधुपर्कः । २ । मधु चाज्यं च सौम्यो मधुपर्कः । ३ । मन्थ-
श्चाज्यं च पौष्णो^७ मधुपर्कः । ४ । क्षीरं चाज्यं च सारस्वतो
मधुपर्कः । ५ । सुरा चाज्यं च मौसलो मधुपर्कः । ६ ।
स खल्वेष^८ द्वये भवति सौचामण्यां^९ च राजसूये च । ७ ।
उदकं चाज्यं च वारुणो मधुपर्कः । ८ । तैलं चाज्यं च
श्रावणो मधुपर्कः । ९ । तैलश्च पिण्डश्च पारिव्राजको^{१०}
मधुपर्कः । १० । इति^{११} खल्वेष नवविधो मधुपर्को भवति
। ११ । अथास्मै गां वेदयन्ते गौभो^{१२} इति^{१३} । १२ । तान्प्र-
तिमन्त्रयेत्^{१४} ।

भूतमसि भवदस्यन्नं प्राणो बहुर्भवे ।

ज्येष्ठं यन्नाम नामत

^१ E श्रोत्रियखालाभे. — ^२ Bū अथाप्यनिगमो; K P अथाप्रियं
निगमो; Ku अथाप्यनि निगमो; Ch अथाप्यनिगमो; Bi अथाप्ययं चि-
गमो. — ^३ K P Ch पिबति; Bi ०ते. — ^४ K P Bi ०सोमप-
मिति; Ch ०सोममिति. — ^५ Cf. Lāty. Çr. ii. 12. 17; Ind. Stud.
x. 61-63. — ^६ K E Bi and Ath. Paddh. ब्राह्म्यो; Bū Ku Ch P
as above. — ^७ E पौष्णो. — ^८ So E; Bū खल्वेष; K Ku Ch
P Bi खल्वेक. — ^९ P सौचामण्यां. — ^{१०} E P परि०. —
^{११} Here P inserts स. — ^{१२} K P भो३. — ^{१३} Daç. Kar. दाता
ब्रूयात्. — ^{१४} Daç. Kar. आचार्यो गां (Cod. गौः) प्रतिमन्त्रयेत्;
Ath. Paddh. मन्त्रं (Cod. मन्त्रे) वरः. —

ओं भूर्भुवः स्वर्जनदोमिति^१ । १३ । अतिसृजति^२ ।

मातादित्यानां दुहिता वसूनां स्वसा रुद्राणाममृतस्य
नाभिः ।

प्र णो^३ वोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागामदितिं
वधिष्ट^४ ॥

ओं^५ तृणानि गौरस्त्रित्याह^६ । १४ । सूयवसादिति^७ प्रति-
ष्ठमानामनुमन्त्रयते । १५ । नालोहितो मधुपर्को भवति^८
। १६ । नानुज्ञानमधीमह^९ इति कुरुतेत्येव^{१०} ब्रूयात् । १७ ।
स्वधिते मैत्रं हिंसीरिति शस्त्रं प्रयच्छति^{११} । १८ । पाप्मानं
मे ऽप जहीति कर्तारमनुमन्त्रयते । १९ । आग्नेयीं वषां कुर्युः
। २० । अपि वा^{१२} ब्राह्मण एव प्राश्नीयात्तद्देवतं^{१३} हि तद्विर्भ-
वति । २१ । अथास्मै स्नानमनुलेपनं मालाभ्यञ्जनमिति^{१४}
। २२ । यदत्रोपसमाहार्यं भवति तदुपसमाहृत्य । २३ । अथो-
पासकाः प्राथोपासकाः स्मो^{१५} भो^{१६} इति वेदयन्ते^{१७} । २४ ।

^१ KP ०दो३मिति. — ^२ Ath. Paddh. गां विसर्जयति आचार्यो ब्रूते. —
^३ So all MSS. (except Ku) and Daç. Kar.; Ku णु. — ^४ RV. viii. 101. 15;
Āçv. Gr. i. 24. 32; Pār. Gr. i. 3. 27; Gobh. Gr. iv. 10. 9; Lāty. Çr.
i. 2. 13. — ^५ KBū Ch वधिष्टो; EP B Ku वधिष्टो; Daç. Kar. वसिष्ठः (!). —
^६ Ath. Paddh. गौसृणानि (!) ददाति. — ^७ vii. 73. 11. — ^८ This
word is wanting in K Bū Bi P. — ^९ Ch नानुज्ञाम०; E नाननु-
ज्ञातम०. — ^{१०} Cf. Çāṅkh. Gr. ii. 15. 3; Āçv. Gr. i. 24. 31; Pār.
Gr. i. 3. 30; Gobh. Gr. iv. 10. 22; Lāty. Çr. i. 2. 12. — ^{११} Cf.
Kāuç. 44. 30. — ^{१२} E ०पीव. — ^{१३} KE ०हैवतं. — ^{१४} E Ku माह्या०;
Ch माह्याभ्या०. — ^{१५} P Bi Bū स्म. — ^{१६} K भो३. — ^{१७} Ath.
Paddh. वस्त्रालंकारादि सर्वं समाहृत्य ददाति । प्राथोपासकाः स्मो भो
इति दात्वा वदति. —

तान्प्रतिमन्त्रयते^१ । भूयांसो^२ भूयास्म ये च नो भूयसः^३ का-
 ष्टापि^४ च नो ऽन्ये^५ भूयांसो जायन्ताम् । २५ । अस्य च दातु-
 रिति दातारमोक्षते^६ । २६ । अथान्नाहाराः प्राथान्नाहाराः
 सो^७ भो^८ इति वेदयन्ते । २७ । तान्प्रतिमन्त्रयते^९ । अन्नादा
 भूयास्म ये च नो ऽन्नादान्काष्टापि^{१०, ११} च नो ऽन्ये^{१२} ऽन्नादा
 भूयांसो जायन्ताम् । २८ । अस्य च दातुरिति दातारमीक्षते
 । २९ । आहते^{१३} ऽन्ने जुहोति यत्काम कामयमाना इत्ये-
 तया^{१४} । ३० ।

यत्काम कामयमाना इदं कृण्वन्ति ते हविः ।

तन्नः सर्वं समृध्यतामथैतस्य हविषो वीहि स्वाहेति । ३१ ।
 एष आचार्यकल्प एष ऋत्विक्कल्प एष संयुक्तकल्प एष
 विवाहकल्प एषो ऽतिथिकल्प एषो ऽतिथिकल्पः । ३२ ।
 ॥ ३ ॥ ॥ ९२ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे द्वादशोऽध्यायः समाप्तः ॥

^१ Ath. Paddh. and Daç. Kar. आचार्यः. — ^२ So emended; MSS. of the text and Paddhatis भूयसो; cf. sū. 28. — ^३ Daç. Kar. has a colon here. —

^४ E Bi काष्टापि; Daç. Kar. काष्टापि. Is the passage to be read: ये च नो भूयांसः काष्टापि etc.? — ^५ K Bi न्ने. —

^६ Daç. Kar. आचार्यः. — ^७ K Bū P and Ath. Paddh. स. — ^८ K P भोः. — ^९ K तान्मन्त्रयते; Ath. Paddh. आचार्यो

मन्त्रयते; Daç. Kar. दाता वदति. — ^{१०} So emended; MSS. of the text and Daç. Kar. न्नादा का; cf. the accusative भूमसो in sū. 25. —

^{११} E काष्टापि; Daç. Kar. काष्टापि. Is the passage to read: ये च नो ऽन्नादाः काष्टापि etc.? — ^{१२} K न्ने. — ^{१३} E and Daç. Kar. आहते; B

आहते. — ^{१४} xix. 52. 5; but note the सकलपाठ in the next sūtra; Ath. Paddh. यत्काम इत्येकया विवाहे वस्त्राग्नी अन्यत्र हस्तहोमः । ... अग्न्यागते आचार्यो (!) विवाहे वराय मधुपर्कं देयः । अन्येभ्यश्चतुर्वर्णकेभ्यो द्रव्याज्येभ्यश्चतुराश्रमीभ्यश्च गृहागते मधुपर्कः देयः । मधुपर्कः समाप्तः. —

॥ ओं ॥

अथाङ्गुतानि । १ । वर्षे । २ । यक्षेषु । ३ । गोमायु-
वदने । ४ । कुले कलहिनि । ५ । भूमिचले । ६ । आदि-
त्योपप्लवे । ७ । चन्द्रमसश्च^१ । ८ । औषस्यामनुद्यत्याम्^२
। ९ । समायां दारुणायाम् । १० । उपतारकशङ्कायाम्
। ११ । ब्राह्मणेष्वायुधिषु । १२ । दैवतेषु^३ नृत्यत्सु च्योतत्सु
हसत्सु गायत्सु । १३ । लाङ्गलयोः संसर्गे । १४ । रज्ज्वो-
स्तन्वोश्च । १५ । अग्निसंसर्गे । १६ । यमवत्सायां गवि
। १७ । वडवागर्दभ्योर्मानुषां च । १८ । यत्र धेनवो
लोहितं दुहते । १९ । अनडुहि^४ धेनुं धयति । २० ।
धेनौ^५ धेनुं धयन्त्याम्^६ । २१ । आकाशफेने । २२ । पिपी-
लिकानाचारे । २३ । नीलमक्षानाचारे । २४ । मधुमक्षा-
नाचारे । २५ । अनाज्ञाते^७ । २६ । अवदीर्णे^८ । २७ । अनु-
दक उदकोन्मीले । २८ । तिलेषु समतैलेषु^९ । २९ । हविः-

^१ So (चन्द्रमसश्चौष०) K Ku Bū Bi P E; Ch चन्द्रमसाचौष०. — ^२ So emended; K P Ch (prim. man.) ०नूदंत्वां; E Bi ०नूदित्वां; Ku Ch (sec. man.) ०नुदित्वां; Bū ०नूदत्वां. — ^३ So emended; MSS. देवतेषु; cf. Kāuç. 6. 34; 105. 1. — ^४ E अनडुहे; Ku Bi अनडुहि. — ^५ So emended; MSS. धेनुर्धे०. — ^६ So emended; MSS. धयत्वां; Ch on the margin धेनुर्धेनुं धयति. — ^७ K (०चारे)नान्याते. — ^८ E विदीर्णे. — ^९ Ch (prim. man.) ०न्नीलेषु सतैलेषु. —

ध्वभिमृष्टेषु । ३० । प्रसव्येष्ववर्तेषु । ३१ । यूषे^१ विरोह-
ति । ३२ । उल्कायाम् । ३३ । धूमकेतौ^२ सप्रधीनुपधू-
पयति । ३४ । नक्षत्रेषु पतापतेषु । ३५ । मांसमुखे^३ नि-
पतति । ३६ । अनयावभासे^४ । ३७ । अग्नौ^५ श्वसति^६
। ३८ । सर्पिषि तैले मधुनि च विषन्दे^७ । ३९ । ग्राम्ये ऽग्नौ^८
शालां^९ दहति । ४० । आगन्तौ च । ४१ । वंशे^{१०} स्फोटति
। ४२ । कुम्भोदधाने^{११} विकसत्युखायां सक्तुधान्यां च । ४३ ।
॥ १ ॥ ॥ ९३ ॥

अथ यच्चैतानि वर्षाणि वर्षन्ति घृतं^{१२} मांसं मधु च
यद्विरण्यं^{१३} यानि चाप्यन्यानि^{१४} घोराणि वर्षाणि वर्षन्ति^{१५}
तत्पराभवति कुलं वा ग्रामो वा जनपदो वा । १ । तच्च
राजा भूमिपतिर्विद्वांसं ब्रह्माणमिच्छेत्^{१६} । २ । एष ह वै
विद्वान्यद्भृग्वङ्गिरोवित् । ३ । एते ह वा अस्य सर्वस्य
शमयितारः^{१७} पालयितारो यद्भृग्वङ्गिरसः^{१८} । ४ । स आ-

^१ So emended; MSS. यूषो. — ^२ K P E Bi धूमकेतुः. — ^३ So emended; MSS. ०मुखो. — ^४ So emended; MSS. ०नयावभासे. Cf. Kāuṣ. 130. 1. — ^५ Ch E । अग्नौ. — ^६ K श्वसति; E चसति. —

^७ So Ku P; Bi विषन्दे; Bū Ch E विषन्दे; K विषन्दे; cf. Kāuṣ. 132. 1. —

^८ So emended; K Ku P Bi Bū E Ch (sec. man.) ग्राम्यो ऽग्निः; Ch (prim. man.) ग्राम्ये ऽग्निः. — ^९ Ch शाला. — ^{१०} K P वंश. — ^{११} Thus

with double sandhi (for कुम्भ उदधाने) all MSS.: see the introduction. —

^{१२} K पक्वः; cf. the first stanza of the mantra, sū. 14. — ^{१३} Ch (prim. man.)

यद्विरण्यं; Ch (sec. man.) यद्विरण्यं; cf. the first stanza of the mantra, sū. 14; P Bū have a colon here, as in sū. 14. — ^{१४} K चान्यन्यानि. —

^{१५} The passage beginning with the word घृतं and ending here is wanting in Bi; the first part of it is metrical as in the mantra, sū. 14. — ^{१६} Ch (prim. man.) ब्रह्माणमि०. — ^{१७} Bū समयितारः. —

^{१८} The passage beginning with एते and ending here is wanting in

होपकल्पयध्वमिति । ५ । तदुपकल्पयन्ते कंसमहते वसने
शुद्धमाज्यं शान्ता ओषधीर्नवमुदकुम्भम् । ६ । चीणि^१
पर्वणि कर्मणः^२ पौर्णमास्यमावास्ये पुण्यं नक्षत्रम् । ७ ।
अपि चेदेव यदा कदा चिदार्ताय कुर्यात् । ८ । स्नातो
ऽहतवसनः सूरभिर्व्रतवान्कर्मण्य^३ उपवसत्येकरात्रं त्रिरात्रं
षड्रात्रं द्वादशरात्रं वा । ९ । द्वादश्याः^४ प्रातर्यत्रैवादः पतितं
भवति तत उत्तरमग्निमुपसमाधाय । १० । परिसमुह्य
पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बहिर्हृदपात्रमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं
परिचर्य । ११ । नित्यान्पुरस्ताद्धोमान्हुत्वाज्यभृगौ च । १२ ।
अथ जुहोति । १३ ।

घृतस्य धारा इह^५ या वर्षन्ति पक्वं मांसं मधु च यद्वि-
रायम्^६ ।

द्विषन्तमेता अनु यन्तु वृष्टयो ऽपां वृष्टयो बहुलाः^७
सन्तु मह्यम् ॥

लोहितवर्षं मधुपांसुवर्षं यद्वा वर्षं घोरमनिष्टमन्यत् ।

द्विषन्तमेते अनु यन्तु सर्वे पराञ्चो यन्तु निवर्तमानाः ॥

अग्नये स्वाहेति हुत्वा । १४ । दिव्यो गन्धर्व इति^८ मातृनाम-

K P: it is probably a gloss. The same passage is interpolated in Bi before उपवसति below, sū. 9. —

^१ K omits the passage beginning here, and continuing through the next three sūtras, but reads instead: बाह्यतः शान्तवृक्षस्थं प्राञ्चमुपसमाधाय परिस्तीर्य etc., as in sū. 11. — ^२ Bū मर्मणः. — ^३ P कर्मणावुपः; E कर्मण्युपः. — ^४ Bū द्वादशाः. — ^५ Bū अभि. — ^६ Ch (prim. man) यद्विरिण्यम्; Ch (sec. man.) यद्विरिण्यम्; cf. sū. 1. —

^७ So all MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 349, reads बज्रं. —

^८ ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 4, see Kāuç. 8. 24, and note. —

भिर्जुहुयात् । १५ । वरमनद्वाहं ब्राह्मणः कर्चं दद्यात् । १६ ।
सीरं वैश्यो ऽश्वं प्रादेशिको यामवरं^१ राजा । १७ । सा
तत्र प्रायश्चित्तिः । १८ । ॥ २ ॥ ॥ ९४ ॥

अथ यच्चैतानि यक्षाणि दृश्यन्ते तद्यथैतन्मर्कटः श्वा-
पदो^२ वायसः पुरुषरूपमिति तदेवमाशङ्क्यमेव भवति । १ ।
तत्र जुहुयात् । २ ।

यन्मर्कटः^३ श्वापदो वायसो यदीदं^४ राष्ट्रं^५ जातवेदः प-
पुरुषरक्षसमिधिरं यत्पताति^६ । [ताति

द्विषन्तमेते अनु यन्तु सर्वे पराञ्चो यन्तु निवर्तमानाः॥
अग्नये स्वाहेति हुत्वा । ३ । दिव्यो गन्धर्व इति मातृनाम-
भिर्जुहुयात्^७ । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ । ॥ ३ ॥ ॥ ९५ ॥

अथ ह गोमायू नाम मण्डूकौ यत्र वदतस्तद्यन्मन्यन्ते^८
मां प्रति वदतो मां प्रति वदत इति तदेवमाशङ्क्यमेव
भवति । १ । तत्र जुहुयात् । २ ।

यज्ञोमायू वदतो जातवेदो ऽन्यया^९ वाचाभि^{१०} जज्ञ-
भातः^{११} ।

^१ Bū E °चरं. — ^२ E °पदो. — ^३ K मर्क. — ^४ Ch (prim. man.)
वदीदं; the rest, as above; Weber, ibid. p. 354, emends to यदीदं. —
^५ K राष्ट्रं. — ^६ So emended; MSS. यः पताति; the pāda disturbs the
metre of the stanza, which is without it good triṣṭubh. — ^७ ii. 2. 1. For
the मातृनामानि (सुक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariç.
34. 4, see Kāuṣ. 8. 24, and note. — ^८ So emended with Weber, ibid.
p. 356; MSS. वदतस्तद्यन्मन्यन्ते. — ^९ Bi न्यथा or न्यधा. — ^{१०} Thus
emended; MSS. वाचामभि. The words are to be read metrically
वाचा अभि. — ^{११} So emended with Weber, as third person dual
subjunctive of the intensive; MSS. जज्ञभानः. Cf. Kāuṣ. 114. 2. —

रथंतरं बृहच्च सामैतद्विषन्तमेतावभि^१ नानदैताम्^२ ॥

रथंतरेण त्वा बृहच्छमयामि बृहता^३ त्वा रथंतरं शम-
यामि ।

इन्द्राग्नी त्वा ब्रह्मणा वावृधानावायुष्मन्तावुत्तमं^४ त्वा
कराथः ॥

इन्द्रामिभ्यां स्वाहेति हुत्वा । ३ । दिव्यो गन्धर्व इति
मातृनामभिर्जुहुयात्^५ । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ ।
॥ ४ ॥ ॥ ९६ ॥

अथ यच्चैतत्कुलं कलहि भवति तन्निर्ऋतिगृहीतमि-
त्याचक्षते । १ । तत्र जुहुयात् । २ । आरादरातिमिति^६
द्वे^७ । ३ ।

अयाश्चामे ऽस्यनभिश्चिश्च सत्यमिच्चमया^८ असि ।

अयासा मनसा कृतो ऽयास्यं^९ हव्यमूहिषे^{१०} ।

^१ E °वमो. — ^२ Thus emended with Weber, Omina und Portenta, p. 356, as subjunctive third dual middle with secondary ending of the intensive; K Bū नानुदैताम्; Ch P Bi Ku नानुदैवताम्; E नानुदैवतम्. — ^३ K P Bū बृहदा; E बृहतां. — ^४ E °न्ता उत्तमं, as at Kāuṣ. 97.6. — ^५ ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariṣ. 34. 4, see Kāuṣ. 8. 24, and note. — ^६ E B °मिति. — ^७ viii. 2. 12, 13. — ^८ Thus emended; MSS. °त्वमया. Cf. Kāuṣ. 5. 13. — ^९ Thus emended; Ch E Bi Bū Bh यास्मा° (so also in Kāuṣ. 5. 13); K यास्मा° (so also in Kāuṣ. 5. 13); P reads यास्मा° here, but यस्मा° in kaṇḍikā 5; Ku यास्मान्; Antyeṣṭi. यासा; Māitr. S. ऽयाः सन्; Çāṅkh. Çr. यासं; Weber, Omina und Portenta, p. 357, conjectures ऽयास्त्वं. — ^{१०} MSS. of the text °मूहिष (आ); Antyeṣṭi. °मूहिषः; Ath. Paddh. °मुहिषः; cf. Kāuṣ. 5. 13. —

अया नो धेहि^१ भेषजं^२ ॥

स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा । ४ । तत्रैवैतान्होमाञ्जुहुयात्^३ । ५ ।

आरादग्निं क्रव्यादं निरूहञ्जीवातवे^४ ते परिधिं द-
धामि^५ ।

इन्द्राग्नी त्वा ब्रह्मणा^६ वावृधानावायुष्मन्तावुत्तमं^७ त्वा
करायः ॥

इन्द्राग्निभ्यां स्वाहेति हुत्वा । ६ । अपेत एतु निर्ऋतिरि-
त्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । ७ ।

अपेत एतु निर्ऋतिर्नेहास्या^८ अपि^९ किं चन ।

अपास्याः^{१०} सत्वनः^{११} पाशान्मृत्यूनेकशतं नुदे^{१२} ॥

ये ते पाशा एकशतं मृत्यो मर्त्याय हन्तवे ।

तांस्ते यज्ञस्य मायया सर्वा^{१३} अप^{१३} यजामसि ॥

^१ Thus emended; Antyeṣṭi. अया धेहि; MSS. of the text and Ath. Paddh. आ नो धेहि; Māitr. S., Kāty. Çr. and Çāṅkh. Çr. अया नो धेहि; cf. Kāuṣ. 5. 13. — ^२ The verse occurs in Kāuṣ. 5. 13 and with more or less variation at Māitr. S. i. 4. 3; Kāth. S. v. 4; Kāty. Çr. xxv. 1. 11; and Çāṅkh. Çr. iii. 19. 3. — ^३ Ch E P Bi Ku होमान्; the rest होमां. — ^४ K Bū P Ku निरूहं; Ch E Bi निरूहं; cf. viii. 2. 9°. — ^५ Ch (prim. man.) परि दधामि; E P B दधामि; the two pādas ending here are identical with viii. 2. 9°. — ^६ K ब्रह्मणां. — ^७ E ता उत्तमं, as at Kāuṣ. 96. 3; Ch (prim. man.) ंधानायुवाष्मन्तायुत्तमं. — ^८ K ंस्या; P स्या०३. — ^९ Thus emended with Weber, Omina und Portenta, p. 358; MSS. अप. Possibly the entire pada originally stood as follows: नेहास्या० आप किं चन. Cf. note 8. — ^{१०} K अपस्यात्स०; Bū अपास्यात्स०; E आपास्याः; P अपस्या. — ^{११} E सत्वनः. — ^{१२} The pratika of this stanza occurs at Vāit. Sū. 38. 1. — ^{१३} Weber, ibid. reads सर्वानप. —

निरितो यन्तु नैर्ऋत्या^१ मृत्यव एकशतं परः^२ ।

सेधामैषां^३ यत्तमः^४ प्राणं ज्योतिश्च दध्महे^५ ॥

ये^६ ते शतं वरुण ये सहस्रं यज्ञियाः पाशा वितता
महान्तः ।

तेभ्यो अस्मान्वरुणः सोम इन्द्रो^७ विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः
स्वर्काः^८ ॥

ब्रह्म भ्राजदुदगादन्तरिक्षं दिवं च^९ ब्रह्मावाधूष्टामृतेन^{१०}
मृत्युम्^{११} ।

ब्रह्मोपद्रष्टा सुकृतस्य साक्षाद्ब्रह्मास्मदप^{१२} हन्तु शमलं
तमश्च^{१३} ॥ ८ ।

वरमनडाहमिति समानम्^{१४} । ९ । ॥ ५ ॥ ॥ ९७ ॥

अथ यच्चैतद्भूमिचलो भवति तच्च जुहुयात् । १ ।

अच्युता^{१५} द्यौरच्युतमन्तरिक्षमच्युताभूमिर्दिशो अच्युता
इमाः ।

^१ K E P Bi नैर्ऋत्यां; Bū नैर्ऋता. — ^२ This division is according to Ch K Bū E Ku; Weber, ibid. joins this word to the next pada; cf. note 4. — ^३ Thus emended; MSS. सेधामैषां. — ^४ Weber, ibid., having placed the word परः at the head of this pada, emends यत्तमः to तमः, metri causa; cf. note 2. E reads य उत्तमः; Ku यतमः. — ^५ K Bi दध्महे; P दध्महे. — ^६ E ज्ये. — ^७ Bū इन्द्रो. — ^८ Cf. for this stanza Kāty. Çr. xxv. 1. 11. — ^९ The words दिवं च, which disturb the metre, appear in all MSS. — ^{१०} Thus emended; K Ch ब्रह्मावाधूष्टा°; Ku °धुष्टा°; Bū °धोष्ठा°; Bi °धौष्टा°; E °धूष्टवा°; P ब्रह्मावाष्टा°. — ^{११} K P B सत्यं; Bū रत्युं. — ^{१२} K °स्मदप; by cancelling the syllable स्मद् and reading ब्रह्माप good triṣṭubh metre may be constructed. — ^{१३} Ch तपश्च. — ^{१४} Cf. Kāuṣ. 94. 16 fg. — ^{१५} The pratika of this hymn seems to be employed in Kāuṣ. 35. 12, a fact not noted there. —

अच्युतो ऽयं रोधावरोधाद्भुवो^१ राष्ट्रे प्रति तिष्ठति
जिष्णुः ॥

यथा सूर्यो दिवि रोचते यथान्तरिक्षं मातरिश्वाभि-
वस्ते^२ ।

यथाग्निः पृथिवीमा विवेशैवायं^३ ध्रुवो अच्युतो अस्तु
जिष्णुः ॥

यथा देवो दिवि स्तनयन्वि राजति यथा वर्षं वर्ष-
कामाय वर्षति ।

यथापः पृथिवीमा विविशुरेवायं^४ ध्रुवो अच्युतो^५
अस्तु^६ जिष्णुः^७ ॥

यथा पुरीषं^८ नद्यः समुद्रमहोरात्रे अप्रमादं क्षरन्ति ।

एवा विशः संमनसो हवं मे ऽप्रमादमिहोपा यन्तु^९
सर्वाः ॥

^१ Thus Ch (sec. man.); P Bi रोद्धावरोद्धाद्भुवो; Bū ाराद्धाचारा-
द्धाद्भुवा; Ch (prim. man.) रोधाद्भुवो; Ku रोद्धाद्भुवो; K E रोधा-
वरोधाद्भुवो; Weber, Omina und Portenta p. 359, note 1, suggests
hesitatingly रोधनादवरोधाद्भुवो in order to fill out the tristubh pāda.
Cf. also the Pet. Lex. sub voce 1. रोध. — ^२ Ch वास्त; Ku वास्ता. —

^३ Thus emended; Ch Bū E वेशैवायं; K P Bi वेशैवायं; Ku वेशै-
वायं. — ^४ So Bū; Ch Bi वेशुरेवायं; Ku वेशुरेवायं; K P वेशुरे-
वायं; E पृथिवीमाविशेश्वरेवायं. — ^५ This word is wanting in K. —

^६ E अस्ति. — ^७ Bū विष्णुः. — ^८ Thus emended; K Ku Ch P Bi
पुरीषां; E परीषां; Bū पुरीषा. The sense would be: 'As the rivers
pour their sediment into the sea (or Indus) etc.; cf. Roth in Kuhn's
Zeitschrift, xxvi, p. 62 fg. Weber, ibid. emends to the adjective पुरीष्या,
which may be supported by RV. v. 53. 9, मा वः परि षात्सरयुः पुरी-
षिणो. — ^९ So all MSS.: Weber, ibid. reads °होपयान्तु. —

हंहतां देवी^१ सह देवताभिर्ध्रुवा दृढाच्युता^{१८} मे अस्तु
भूमिः ।

सर्वपाप्मानमपनुद्यास्मदमित्रान्मे^{२,३} द्विषतो ऽनु^४ वि-
ध्यतु^५ ॥

पृथिव्यै स्वाहेति हुत्वा । २ । आ त्वाहार्ष ध्रुवा द्यौः
सत्यं बृहदित्येतेनानुवाकेन^६ जुहुयात् । ३ । सा तत्र
प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ ६ ॥ ॥ ९८ ॥

अथ यच्चैतदादित्यं तमो गृह्णाति तत्र जुहुयात् । १ ।
दिव्यं चित्रमृतूया^७ कल्पयन्तमृतूनामुग्रं भ्रमयन्नुदेति^८ ।
तदादित्यः प्रतरन्नेतु सर्वत^९ आप इमां^{१०} लोकाननुसं-
चरन्ति ॥

ओषधीभिः संविदानाविन्द्राग्नी त्वाभि रक्षताम्^{११} ।

ऋतेन^{१२} सत्यवाकेन तेन सर्वं तमो जहि ॥

आदित्याय स्वाहेति हुत्वा । २ । विषासहिं सहमानमि-

^१ So Ku; the rest देवीं. — ^{१८} Thus emended: MSS. दृढा अच्युता, contrary to sandhi and the demands of the metre. — ^२ K P Bū सर्वे. — ^३ Thus Ch (sec. man.); E Ch (prim. man.) ०परुध्या अस्मदं; K P Bū Bi ०पनुध्यास्मदं; Ku सर्वपाशानंमपनुध्यानुद्या अस्मदं. —

^४ Thus emended with Weber, Omina und Portenta p. 359; MSS. द्विषते न. — ^५ Thus emended; Ch E P Bi Ku विध्यतीति; K Bū विध्यति. — ^६ vi. 87. 1; 88. 1; the anuvāka beginning at xii. 1. 1. —

^७ So K and Bū, the latter of which has the word twice: दिव्यं चित्रमृतूया कल्पयन्तमृतूया कल्पयन्तमृ० (!); Ch E P Bi and Bū once ०मृतूया; Ku ०मृया; Weber, Omina und Portenta, p. 361, note 1, emends to ०मृतूया. — ^८ K भ्रमयन्नुदेति; Weber, ibid. note 2, points out the fact that भ्रमयन्नुदेति is to be expected in accordance with the rules of grammar. — ^९ Ch सर्वत. — ^{१०} Read आपेमां. — ^{११} Thus all MSS.; Weber, ibid. reads रक्षतात्. — ^{१२} Ch ऋतेन. —

त्येतेन सूक्तेन^१ जुहुयात् । ३ । रोहितैरुपतिष्ठते^२ । ४ । सा
तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ । ॥ ७ ॥ ॥ ९९ ॥

अथ यच्चैतच्चन्द्रमसमुपपन्नवति^३ तत्र जुहुयात् । १ ।
राहू राजानं त्सरति स्वरन्तमैनमिह^४ हन्ति पूर्वः ।
सहस्रमस्य तन्व इह नाश्याः^५ शतं तन्वो वि नश्यन्तु^६ ॥
चन्द्राय स्वाहेति हुत्वा । २ । शकधूमं नक्षत्राणीत्येतेन^७
सूक्तेन^८ जुहुयात्^९ । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ ८ ॥ ॥ १०० ॥

अथ यच्चैतदौषसी^{१०} नोदेति तत्र जुहुयात् । १ ।
उदेतु श्रीरुषसः कल्पयन्ती^{११} पूल्यानकृत्वा पलित एतु
चारः ।
ऋतून्विभ्रती बहुधा विरूपान्मह्यं भयं विदुषी क-
ल्पयाति ॥

औषस्यै^{१२} स्वाहेति हुत्वा । २ । दिव्यो गन्धर्व इति मा-

^१ xvii. 1. — ^२ The रोहित hymns (cf. AV. xix. 23. 23) are the hymns of the thirteenth book of the AV. (xiii. 1-4). — ^३ Bū उपवति. — ^४ Bū त्सरन्तमै. — ^५ Thus according to a suggestion of Böhtlingk. The reading इह नाश्या has also been thought of: Ch K Bū P B इहानाश्या; E इहनाश्या; Ku इहानान्या. Weber, Omina und Portenta, p. 362, emends to इहागत्य and suggests, ibid. note 2, इहानागत्य as another possibility. The last emendation would however render the pāda hypercatalectic. — ^६ Thus emended; MSS. नश्यन्तु. — ^७ vi. 128. 1. — ^८ E सूत्रेण. — ^९ Ku Bū E here insert the words रोहितैरुपतिष्ठते; Ch has them on the margin, apparently erased by a second hand; they seem to be borrowed from the preceding kaṇḍikā, sūtra 4. — ^{१०} So Ku; Ch E औषसि; K Bū Bi P औषसी; cf. Kāuṣ. 93. 9. — ^{११} K P B कल्पयन्ति. — ^{१२} So Ku; the rest औषस्यै. —

तृनामभिर्जुहुयात्^१ । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ ।
॥ ९ ॥ ॥ १०१ ॥

अथ यत्रैतत्समा दारुणा भवति^२ तत्र जुहुयात् । १ ।

या समा रुशत्येति प्राजापत्यान्वि धूनुते^३ ।

तृप्तिं यां देवता^४ विदुस्तां त्वा सं कल्पयामसि ॥

व्याधकस्य मातरं हिरण्यकुक्षीं^५ हरिणीम् ।

तां त्वा सं कल्पयामसि ॥

यत्ते घोरं यत्ते विषं तद्विषत्सु नि दध्मस्यमुष्मिन्निति^६
ब्रूयात् । २ । शिवेनास्माकं समे^७ शान्त्या सहायुषा^८
समायै स्वाहेति हुत्वा । ३ । समास्त्वाम्^९ इत्येतेन सूक्तेन
जुहुयात् । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ । ॥ १० ॥ ॥ १०२ ॥

अथ यत्रैतदुपतारकाः शङ्कन्ते तत्र जुहुयात् । १ ।

रेवतीः शुभ्रा इषिरा मदन्तीस्त्वचो धूममन् ताः सं
विशन्तु ।

परेणापः पृथिवीं सं विशन्त्वाप^{१०} इमां लोकाननु-
संचरन्तु^{११} ॥

अद्भ्यः स्वाहेति हुत्वा । २ । समुत्पतन्तु प्र नभस्वेति^{१२} व-
र्षीर्जुहुयात्^{१३} । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ ११ ॥ ॥ १०३ ॥

^१ ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇa-
mālā see Kāuṣ. 8. 24, and note. — ^२ KP Bi भवति. — ^३ So emended; Ku
प्राजापत्यं; the rest अपत्यां. — ^४ Ku Bū देवतां. — ^५ Thus the MSS.; Weber,
Omina und Portenta, p. 365, reads कुक्षिं. — ^६ Ch K Bū दधास्य. —
^७ E शमे; Weber, ibid., emends to सा मे. — ^८ KP समायुषा. —
^९ ii. 6. 1. — ^{१०} K विशत्वाप. — ^{११} So K P; the rest चरन्त्य(द्भ्यः). —
^{१२} iv. 15. 1; vii. 18. 1. — ^{१३} So K Bi P Bū; E वर्षी; Ku वर्ष्या; Ch
वर्षी. —

अथ यत्रैतद्वाहना आयुधिनो भवन्ति तत्र जुहु-
यात् । १ ।

य^१ आसुरा^२ मनुष्या^३ आत्तधन्वः^४ पुरुषमुखाश्चरानिह^५ ।
देवा वयं मनुष्यास्ते देवाः प्र विशामसि^६ ॥

इन्द्रो नो अस्तु पुरोगवः स नो रक्षतु सर्वत ।
इन्द्राय स्वाहेति हुत्वा । २ । मा नो विदन्नमो देववधेभ्य^७
इत्येताभ्यां सूक्ताभ्यां जुहुयात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः
। ४ । ॥ १२ ॥ ॥ १०४ ॥

अथ यत्रैतद्देवतानि^८ नृत्यन्ति च्योतन्ति हसन्ति गायन्ति
वान्यानि^९ वा^{१०} रूपाणि कुर्वन्ति^{११} य आसुरा^{१२} मनुष्या मा

^१ So Ku Bū E Ch (sec. man.); K P Bi Ch (prim. man.) या. —
^२ P Bi असुरा; cf. Kāuṣ. 105. 1, note 12. — ^३ Ch मनुषा. — ^४ So
with K P Bi Bū as Vedic nominative plural masculine; Ch E Ku
०धनू; which is feminine. The entire pāda may perhaps originally
have referred to female demons: या आसुरा मनुष्या आत्तधनू; cf.
note 1. Weber, Omina und Portenta, p. 367, reads: य आसुरा मनुष्या
आत्तधनू. — ^५ So emended; MSS. चराणिह. Weber ibid., note 3,
suggests that पुरुष० be read as a dissyllable for the sake of the
metre. — ^६ E श्विशीमहि; Ch (prim. man.) श्विशामहि. —
^७ i. 19. 1; vi. 13. 1. These pratikas, along with the pratika of the
mantra employed in this kaṇḍikā in सकलपाठ, constitute the second
अभयगण of the gaṇamālā (Ath. Pariç. 34. 29): या असुरा (two MSS.,
in accordance with the variants in notes 1 and 2: two other MSS.
सासुरा) मनुष्या मा नो विदन्नमो देववधेभ्य इत्यभयगणः ॥ २९ ॥. For
the first अभयगण see Kāuṣ. 16. 8, note. Cf. also Kāuṣ. 105. 1. —
^८ So emended; MSS. ०देवतानि; cf. Kāuṣ. 6. 34; 93. 13. — ^९ So
KuBūE; KP गायन्त्यन्यानि; Ch गायन्ति यान्यानि; Bi गायन्ति चान्या-
नि. — ^{१०} This word is wanting in Ch Bi. — ^{११} Cf. the corresponding
passages in the उश्नसाङ्गुतानि and the महाङ्गुतानि, Ath. Pariç. 73.
12; 74. 4. — ^{१२} K P Bi य असुरा; cf. Kāuṣ. 104. 2, notes 1
and 2. —

नो विदन्नमो देववधेभ्य^१ इत्यभयैर्जुहुयात् । १ । सा तत्र
प्रायश्चित्तिः । २ ॥ ॥ १३ ॥ ॥ १०५ ॥

अथ यच्चैतल्लाङ्गले संसृजतः पुरोडाशं अपयित्वा । १ ।
अरण्यस्यार्धमभिव्रज्य^२ । २ । प्राचीं सीतां स्थापयित्वा
। ३ । सीताया मध्ये प्राञ्चमिध्ममुपसमाधाय । ४ । परि-
समुह्य पर्युस्य परिस्तीर्य बर्हिः शम्याः परिधीन्कृत्वा । ५ ।
अथ जुहोति । वित्तिरसि पुष्टिरसि श्रीरसि^३ प्राजापत्या-
नां तां^४ त्वाहं मयि पुष्टिकामो जुहोमि स्वाहा । ६ ।

कुमुद्वती पुष्करिणी सीता सर्वाङ्गशोभनी ।

कृषिः^५ सहस्रप्रकारा^६ प्रत्यष्टा^७ श्रीरियं^८ मयि^९ ॥

उर्वी^{१०} त्वाहुर्मनुष्याः श्रियं त्वा मनसो^{११} विदुः ।

आशये ऽन्नस्य नो धेह्यनमीवस्य ऋषिणः^{१२} ॥

^१ The first pratika refers to the mantra, which is employed in सकलपाठ in Kāuṣ. 104. 2; the others are of i. 19. 1 and vi. 13. 1; the entire group makes up the second अभयगण, Ath. Pariç. 34. 29; cf. Kāuṣ. 104. 3, note. — ^२ E °स्थाधर्मान्निवन्न; cf. Kāuṣ. 126. 3. —

^३ So all MSS.; Weber, Omina und Portenta p. 368, omits these two words. — ^४ Thus with doubtful emendation; the MSS. divide themselves into two classes one reading what seems intended for प्राजापत्यास्तां (so Bū; K P प्राजापत्यास्तां; Bi प्राजापत्यस्तं); the other what is intended to be प्राजापत्यानां (so Ch E; Ku प्राजापत्यानां).

The reading accepted above is a syncretism of the two. Weber ibid. reads प्राजापत्यानां alone. — ^५ K Ku Ch (sec. man.) ऋषिः; cf. p. 260, note 11. — ^६ So Bū alone; the rest °प्रकाराः; cf. p. 260, note 12. — ^७ Bū प्रत्यष्टाः; K प्रत्यष्टाः; P प्रत्यष्टाः; cf. p. 260, note 13. — ^८ Ku and Ch on the margin क्षीरियं; K श्रीरियं; cf. p. 260, note 14. — ^९ Ch E Ku महिः; cf. p. 260, note 15. — ^{१०} Ch E Bū Bi उर्वी; Ku उर्वी. — ^{११} So all MSS.; Weber, ibid. emends to मनवो. — ^{१२} For this stanza cf. Āçv. Gr. i. 16. 5; Çāṅkh. Gr. i. 27. 7. —

पर्जन्यपत्नि^१ हरिण्यभिजितास्यभि^२ नो वद ।
 कालनेत्रे^३ हविषो नो जुषस्व तृप्तिं^४ नो धेहि द्विपदे
 चतुष्पदे ॥
 याभिर्देवा असुरानकल्पयन्त्यातून्मनून्गन्धर्वान्राक्षसांश्च^५ ।
 ताभिर्नो अद्य सुमना उपा गहि सहस्रापोष^{६. ७} सुभगे
 रराणा^८ ॥
 हिरण्यस्रक्पुष्करिणी^९ श्यामा^{१०} सर्वाङ्गशोभनी ।
 कृषिर्हिरण्यप्रकारा^{११. १२} प्रत्यष्टा^{१३} श्रीरियं^{१४} मरियं^{१५} ॥
 अश्विभ्यां देवि सह संविदाना^{१६} इन्द्रेण^{१७} राधेन सह
 पुष्ट्या न आ गहि^{१८} ।
 विशस्त्वा रासन्तां^{१९} प्रदिशो ऽनु सर्वा^{२०} अहोरात्रार्धमा-
 समासा^{२१. २२} आर्तवा ऋतुभिः सह^{२३} ॥

^१ K पर्जन्यपत्ति; Ku पर्यत्यपत्ति; Ch (prim. man.) पर्यन्त्यपत्ति; Ch (sec. man.) पर्जन्यपत्ति. — ^२ Ch (prim. man.) अजितस्याभि. — ^३ K कालनेत्रे. — ^४ Ch (sec. man.) तृप्तिं. — ^५ Ch omits the word मनून्; E reads मनून्; Ku अकल्पयन्त्यातून् गन्धर्वान् etc. — ^६ Bū सहस्रं. — ^७ E पोषं; B पोषि. — ^८ The last two pādas of this verse are identical with vii. 48. 2^{ed}. — ^९ K Bū हिरण्यस्रं; Ch (sec. man.) अस्रं. — ^{१०} So E Bū; Ch K P Bi Ku श्यामा; cf. Kāuṣ. 8. 20, note 15; 11. 4, note 3; also AV. i. 24. 4 (श्यामा for श्यामा). — ^{११} K Ch (sec. man.) ऋषिः; cf. p. 259, note 5. — ^{१२} Ch K E Ku प्रकारः; cf. p. 259, note 6. — ^{१३} K P प्रत्यष्टा; E प्रत्याष्टा; cf. p. 259, note 7. — ^{१४} Ch श्रीरियं; cf. p. 259, note 8. — ^{१५} Ch E Ku मरियं; cf. p. 259, note 9. — ^{१६} So Ku; the rest अविदान. — ^{१७} Weber, ibid. p. 369, suggests the insertion of the word सह at this point: the result would be one triṣṭubh and two anuṣṭubh pādas. — ^{१८} Ch E नागहि; Ku नगहि. — ^{१९} Thus emended; MSS. रासतां. — ^{२०} Ch E Ku सर्वाहो. — ^{२१} Bū अरात्रार्धं. — ^{२२} K अमासमास; P अमास (with haplographia); E Bi अमासा (with haplographia). — ^{२३} This line may be considered as consisting of one hypercatalectic triṣṭubh pāda, ending at सर्वा, and two anuṣṭubh pādas, the first of which is also hypercatalectic. —

भर्ची देवानामुत मर्त्यानां भर्ची प्रजानामुत मानु-
हस्तिभिरितरासैः^१ क्षेत्रसारथिभिः सह । [षाणाम् ।
हिरण्यैरश्वैरा^२ गोभिः प्रत्यष्टा^३ श्रीरियं^४ मयि^५ ॥ ७ ।
अत्र शुनासीराण्यनुयोजयेत्^६ । ८ । वरमनडाहमिति स-
मानम्^७ । ९ । ॥ १४ ॥ ॥ १०६ ॥

अथ यच्चैतत्सृजन्योर्वा कृत्तन्योर्वा^८ नाना तन्नू^९ संसृ-
जतो मनायै तन्नं प्रथममित्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । १ ।
मनायै तन्नं प्रथमं पश्येद्व्या^{१०} अतन्वत ।
तन्नारीः प्र ब्रवीमि वः साध्वीर्वः^{११} सन्नूर्वरीः^{१२} ॥
साधुर्वस्तन्नुर्भवतु साधुरेतु^{१३} रथो वृतः^{१४} ।
अथो होर्वरीर्यूयं^{१५} प्रातर्वोढवे धावत^{१६} ॥

^१ So all MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 369, emends to 'तरारवै', and translates 'mit bunt rufenden Feldwagenlenkern im Verein'. Does it mean 'with elephants having variegated seats'? And is the text perhaps to be emended to इतरासनैः, which would fill out the metre? — ^२ K Ch E अश्वैरां; Bū Bi अश्वीरां. — ^३ K P प्रत्यष्टा; Bū प्रत्यष्टा; cf. p. 259, note 7, and p. 260, note 13. — ^४ E Ku श्रीरियं; K श्रीरयं; cf. p. 259, note 8, and p. 260, note 14. — ^५ Ch E Ku महि; cf. p. 259, note 9, and p. 260, note 15. — ^६ Cf. Kāuṣ. 20. 1 fg. — ^७ Cf. Kāuṣ. 94. 16 fg. — ^८ So emended; Ch E Bū K P Bi कृतन्योर्वा; Ku कृतन्योर्वा. — ^९ So emended; Ch E P Bū तन्नं; K तंतून; Bi तंतून; Ku तक्तु. Cf. Kāuṣ. 93. 15. — ^{१०} Ch (prim. man.) पश्येद्व्या. The Pet. Lex. sub मना emends to नश्येद्व्या. — ^{११} P Bū Bi साध्वीर्वः; Ku Ch साध्वीर्व. — ^{१२} E अर्वराः. The entire stanza is wanting in K. — ^{१३} K P Bū अरोतु. Is this to be emended to अरोतुं (infinitive from वा 'to weave') and to be taken into the text? — ^{१४} Thus emended; Ch E Ku वृताः; K Bū P Bi वृता. — ^{१५} Thus K P Bi Bū; Ch E Ku अथो होर्वरी यूयं; Weber, Omina und Portenta, p. 373. emends to अथाहोर्वरीर्यूयः. — ^{१६} Ch (prim. man.) धावती. —

खर्गला इव पत्तरीरपामुग्रमिवायनम्^१ ।

पतन्तु^२ पत्तरीरिवोर्वरीः साधुना पथा^३ ॥

अवाच्यो^४ ते तोतुद्येते^५ तोदेनाश्वतराविव^६ ।

प्र स्तोममुर्वरीणां शशयानामस्ताविषम्^७ ॥

नारी^८ पञ्चमयूखं^९ सूत्रवत्कृणुते^{१०} वसु^{११} ।

अरिष्टो अस्य वस्ता^{१२} प्रेन्द्र^{१३} वास उत्तोदिर^{१४. १५} ॥ २ ।

वासः कर्त्ते दद्यात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ ।

॥ १५ ॥ ॥ १०७ ॥

अथ यच्चैतदग्निनाग्निः संसृज्यते^{१६} भवतं नः समनसौ
समोकसावित्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । १ ।

^१ So KBü P Bi; E Ku Ch (sec. man.) ०रपामुग्रमपायनं; Ch (prim. man.) ०रपामुग्रमपायने; Weber, Omina und Portenta p. 374, emends to पत्तरीरुपपुषमपायने 'beim wegziehen gegen morgenroth', comparing उपपुषम् in Pancav. Br. xxi. 3 (cf. Kāty. Çr. xxi. 3. 13). —

^२ Ch पेतंतु; Ku ये त्तु. — ^३ Ch (sec. man.) पाथ; Ku यथा. —

^४ K P Ch (sec. man.) अवाच्यो. — ^५ So following the emendation of the Pet. Lex.; Weber, ibid., reads ते अनुद्योते and translates: 'die beiden einschläg' folgsam sind'. E तैनुद्योते; the rest तोनुद्योते. —

^६ K ०देनाः स्वतराविव. — ^७ So E Bü Bi Ku; K Ch P श्वसयानाम०, which is accepted by Weber, ibid., and translated by 'eilig, prustend'. — ^८ Thus all MSS.; Weber, ibid. reads नारीयं, which fills out the metre (anuṣṭubh). — ^९ So Bü only; E P Bi पंचमयूषं; K Ch Ku पंचमयूषं. — ^{१०} Thus emended; Ku सूत्रवंतूणतं; the rest सूत्रवत्कृणुतं. — ^{११} Ch (prim. man.) वस्तु (correct reading?); P Bi वसु. Is the whole passage perhaps to be reconstructed in the dual: नारी पञ्चमयूखं सूत्रवत्कृणुतं वसू (वस्तु)? Cf. the duals सृजन्व्योः and कृजन्व्योः in sūtra 1. — ^{१२} K वस्त्या. — ^{१३} Ch (prim. man.) प्रेंद्रा; K P प्रेंद्र. — ^{१४} Thus is the unintelligible reading of Ch E; Ku उत्तोदिरा; P Bi उत्तौदिर; Bü उत्तोदे; K उत्तोदि. — ^{१५} According to Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. 23, this group of mantras occurs in the Kashmirian çākhā of the Atharva-Veda. —

^{१६} Ch E ०सृजते. —

भवतं नः समनसौ समोकसावरेपसौ ।

मा हिंसिष्टं^१ यज्ञपतिं मा यज्ञं जातवेदसौ^२

शिवौ भवतमद्य नः^{३, ४} ॥

अग्निनाग्निः संसृज्यते^५ कविर्बृहस्पतिर्युवा^६ ।

हव्यवाङ्^७ जुह्वास्यः^{८, ९} ॥

त्वं ह्यग्ने^{१०} अग्निना^{११} विप्रो विप्रेण सन्सता ।

सखा सख्या समिध्यसे^{१२} ॥

पाहि नो अग्न एकया पाहि न उत^{१३} द्वितीयया ।

पाहि गीर्भिस्तिसृभिर्ह्यज्ञो^{१४} पते पाहि चतसृभिर्वसो^{१५} ॥

समीची माहनो पातामायुष्मत्या^{१६} ऋचो मा सन्ति^{१७} ।

^१ So Ku; the rest insert the word **मा** at this point. — ^२ Thus emended; MSS. **जातवेदसः**; cf. VS. v. 3. — ^३ K P Bi **नो** without the colon; Ch Ku also omit the colon. — ^४ This stanza occurs with several variants at VS. v. 3; xii. 60; TS. i. 3. 7. 1-2; iv. 2. 5. 1; vi. 3. 5. 4; Māitr. S. i. 8. 8; ii. 7. 11; iii. 2. 3; iii. 9. 5; Kāth. S. iii. 4; xvi. 11; xxvi. 7; Kap. S. ii. 11; xxv. 2; xLi. 5. — ^५ K has a colon here. — ^६ So Ch E Ku; K Bi P Bū **ऋहपतिः**, in accordance with the parallel texts cited in note 9. — ^७ Ku **सव्यषाङ्**. —

^८ Bū Bi **जुह्वास्यः**. — ^९ Cf. RV. i. 12. 6; SV. ii. 194; TS. i. 4. 46. 3; iii. 5. 11. 5; v. 5. 6. 1; Tait. Br. ii. 7. 12. 3; Māitr. S. iv. 10. 2 (3); Kāth. S. xv. 12; xx. 14; xxxiv. 19; Kap. S. vii. 6; xLviii. 1. — ^{१०} Bū **ह्यग्निः**. —

^{११} K P Bū Bi **अग्निरग्निना**. — ^{१२} Cf. RV. viii. 43. 14; TS. i. 4. 46. 3; iii. 5. 11. 5; Māitr. S. iv. 10. 2 (3); Kāth. S. xv. 12. — ^{१३} Thus all MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 376 reads **पाहि उत** for the sake of the metre, and in accordance with the parallel texts cited in note 15. The metre is satisfied by reading **नोत** with double sandhi. —

^{१४} So all MSS.; Weber, ibid. suggests for the sake of the metre **गीर्भिर्नैस्तिसृः**; cf. however the parallel passages cited in the next note. — ^{१५} Cf. RV. viii. 60. 9; SV. i. 36; ii. 894; VS. xxvii. 43. — ^{१६} Bū **ऋष्मत्या**. — ^{१७} So P Bi Ch (sec. man.); K **माप सन्ति**; E **मा शित्त** (नपाः); Bū **मा सन्ति**; Ch (prim. man.) **मा सन्ति**; Ku **मा क्षित्ति**; K Bū P only have the colon here. —

तनूपात्साम्नो^१ वसुविदं लोकमनुसंचराणि^{२,३} ॥ २ ।
रुक्मं कर्त्रे दद्यात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ । ॥ १६ ॥ ॥ १०८ ॥

अथ यत्रैतदयमसूर्यमौ^४ जनयति तां शान्त्युदकेनाभ्युक्ष्य
दोहयित्वा । १ । तस्या एव गोर्दुग्धे^५ स्थालीपाकं अपयि-
त्वा । २ । प्राञ्चमिधममुपसमाधाय । ३ । परिसमुह्य पर्युक्ष्य
परिस्तीर्य बर्हिर्दपात्रमुपसाद्य । ४ । एकैकयैषा सृष्ट्या^६
सं बभूवेत्येतेन^७ सूक्तेनाज्यं जुह्वन्^८ । ५ । उदपात्रे संपाताना-
नयति । ६ । उत्तमं संपातमोदने प्रत्यानयति । ७ । ततो
गां च प्राशयति वत्सौ चोदपात्रादेनानाचामयति^{९,१०} च
संप्रोक्षति च । ८ । तां तस्यैव दद्यात् । ९ । सा तत्र प्राय-
श्चित्तिः । १० । ॥ ११ ॥ ॥ १०९ ॥

अथ चेद्दवा वा^{११} गर्दभी^{१२} वा स्यादेवमेव प्राञ्चमिध-
मुपसमाधाय । १ । एवं परिस्तीर्य । २ । एवमुपसाद्य । ३ ।
एतेनैव सूक्तेनाज्यं^{१३} जुह्वन्^{१४} । ४ । उदपात्रे^{१५} संपातानान-

^१ Thus KP Bi; Ch E Ku तनूपाःसाम्नो; Bū तनूपाः त्साम्नो; cf. the parallel passage from the TS. cited in note 3. Weber, Omina und Portenta p. 376 reads तनूपाः. — ^२ Bū लोकमनुचराणि (!). —

^३ Cf. TS. iii. 2. 7. 1; Çāṅkh. Çr. vi. 8. 6; Vait. Sū. 17. 4; Āçv. Çr. v. 2. 14. — ^४ K Ch E Ku असूर्यमौ. — ^५ E गोर्दुग्धेः. — ^६ K

संसृष्ट्या. — ^७ iii. 28. 1. — ^८ So (जुह्वदपात्रे for जुह्वदु?) all MSS.; the same form is repeated in Kāuṣ. 71. 7; 110. 4; 111. 5; 126. 9. — ^९ Ch prim. man.) वोदपा०. — ^{१०} B ०देना आचा०. —

^{११} So K Bū; the rest omit the word वा (by haplographia). — ^{१२} E दर्भगदभी (!). — ^{१३} iii. 28. 1. — ^{१४} So (जुह्वदपात्रे for जुह्वदु?) all MSS.; the same form is repeated in Kāuṣ. 71. 7; 109. 5; 111. 5; 126. 9. — ^{१५} K here inserts संपात्रे. —

यति । ५ । उदपात्रादेनानाचामयति^१ च संप्रोक्षति^२ च । ६ । तां तस्यैव दद्यात् । ७ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ८ । ॥ १८ ॥ ॥ ११० ॥

अथ चेन्मानुषी स्यादेवमेव प्राञ्चमिध्ममुपसमाधाय । १ । एवं परिस्तीर्य । २ । एवमुपसाद्य । ३ । उपस्थे जातकावाधाय । ४ । एतेनैव सूक्तेनाज्यं^३ जुह्वन्^४ । ५ । अमीषां मूर्ध्नि स मातुः पुत्रयोरित्यनुपूर्वं^५ संपातानानयति । ६ । उदपात्रं^६ उत्तरान्संपातान् । ७ । उदपात्रादेनानाचामयति च संप्रोक्षति^७ च । ८ । तां^८ तस्यैव दद्यात् । ९ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । १० । तस्या निष्क्रयो^९ यथाहं यथासंपङ्क्ता^{१०} । ११ । ॥ १९ ॥ ॥ १११ ॥

अथ यच्चैतद्धेनवो लोहितं दुहते यः पौरुषेयेण क्रविषा समङ्क^{११} इत्येताभिश्चतसृभिर्जुह्यात्^{१२} । १ । वरां धेनुं कर्त्वे दद्यात् । २ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ३ । ॥ २० ॥ ॥ ११२ ॥

^१ E °देना आच०. — ^२ K reads संप्रोक्षति and omits the च following; cf. Kāuṣ. 111. 8, note. — ^३ iii. 28. 1. — ^४ So (जुह्वन्मीषां) all MSS.; the same grammatical peculiarity is repeated at Kāuṣ. 71. 7; 109. 5; 110. 4; 126. 9. — ^५ Weber, Omina und Portenta, p. 378, fittingly regards the words मातुः पुत्रयोरित्यनुपूर्वं as a gloss, incorporated into the text. — ^६ E °पात्रेन. — ^७ K संप्रोक्षति; cf. Kāuṣ. 110. 6, note. — ^८ Ch तं. — ^९ Bi निःक्रयो. — ^{१०} With the contents of this and the preceding two chapters cf. Āit. Br. vii. 9; Çāṅkh. Çr. iii. 4. 14; 10. 4; Kāty. Çr. xxv. 4. 35; Āçv. Çr. iii. 13. — ^{११} K Bū समङ्कत. — ^{१२} viii. 3. 15-18. —

अथ यच्चैतदनङ्गान्धेनुं^{१.२} धयति तत्र जुहुयात् । १ ।
 अनङ्गान्धेनुमधयदिन्द्रो^{३.४} गो रूपमाविशत्^{५.६} ।
 स मे भूतिं च पुष्टिं च दीर्घमायुश्च धेहि नः ॥
 इन्द्राय^७ स्वाहेति हुत्वा । २ । मा नो विदन्मो देववधेभ्यः^८
 इत्येताभ्यां सूक्ताभ्यां जुहुयात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः
 । ४ । ॥ २१ ॥ ॥ ११३ ॥

अथ यच्चैतद्धेनुर्धेनुं धयति तत्र जुहुयात् । १ ।
 योगक्षेमं धेनुं वाजपत्नीमिन्द्राग्निभ्यां^९ प्रेषिते^{१०} जज्ञ-
 भाने^{११} ।
 तस्मान्नामग्रे परि पाहि घोरात्त्र नो^{१२} जायन्तां^{१३}
 मिथुनानि रूपशः^{१४} ॥
 इन्द्राग्निभ्यां स्वाहेति हुत्वा । २ । दिव्यो गन्धर्व^{१५} इति
 मातृनामभिर्जुहुयात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ ।
 ॥ २२ ॥ ॥ ११४ ॥

^१ Thus emended; MSS. ०नङ्गां. — ^२ Bū धेनुर्धेनुं. — ^३ Ch E Bū K P Bi अनङ्गां. — ^४ E ०ध्ययदि०; Ku ०धृयदि०. — ^५ Thus emended; Ku Ch (prim. man.) वोरूपमा; the rest वोरूपमा. Weber, Omina und Portenta, p. 379, adopts the reading वोरूपमा and translates: 'den breit trinkenden' i. e. 'ihn der gierig schlürft'. — ^६ Bū E Bi Ch (prim. man.) विशन्. — ^७ P Bū इन्द्राग्निभ्यां; cf. Kāuṣ. 114. 2. — ^८ i. 19. 1; vi. 13. 1; cf. Kāuṣ. 104. 3, note. — ^९ Bi राज०; Bū ०पत्नीरि०. — ^{१०} K प्रेषति; Ku प्रषति; Ch प्रैषति; P प्रेषति. — ^{११} Ku जंतमाने; Weber, Omina und Portenta p. 379 emends to जज्ञभति; cf. the corresponding emendation in the mantra at Kāuṣ. 96. 3. — ^{१२} K घोरात्त्र; Ku Ch (prim. man.) ०त्प्रहो. — ^{१३} Thus emended; MSS. जयतां; cf. Kāuṣ. 128. 2. — ^{१४} K रूपशः. This line occurs also in the mantra at Kāuṣ. 128. 2. — ^{१५} ii. 2. 1. For the मातृनामानि (सूक्तानि) and the मातृगण of the gaṇamālā, Ath. Pariṣ. 34. 4, see Kāuṣ. 8. 24, and note. —

अथ यत्रैतन्नैर्वाश्वो वाश्वतरो^१ वा पुरुषो वाकाशफे-
नमवगन्धयति^२ तत्र जुहुयात् । १ ।

पयो देवेषु पय ओषधीषु पय आशामु पयोऽन्तरिक्षे^३ ।
तन्मे धाता च सविता च धत्तां विश्वे तद्देवा अभि-
संगृणन्तु ॥

पयो यदप्सु पय उत्स्रियासु^४ पय उत्सेषूत^५ पर्वतेषु^६ ।
तन्मे धाता च सविता च धत्तां विश्वे तद्देवा अभिसं-
गृणन्तु^७ ॥

यन्मृगेषु पय आविष्टमस्ति यदेजति पतति यत्पत-
तचिषु^{८,९}

तन्मे धाता च सविता च धत्तां विश्वे तद्देवा अभि-
संगृणन्तु^{१०} ॥

यानि पयांसि दिव्यार्पितानि^{११} यान्यन्तरिक्षे^{१२} बहुधा
बहूनि ।

^१ K (श्चो) श्वतरो. — ^२ This doubtful reading is based upon the authority of Ku, and is in part supported by E, which reads वाकाशमचफेनमवगन्धयति; K Bū Ch P Bi read वाकाशमचफेनगन्धयति, which is emended by Weber, Omina und Portenta p. 380, to वाकाशमवफेनगन्धयति. Weber translates 'Wenn ein Rind etc. Schaum in der Luft schnopert' (? 'die Luft als eine Schaum herabsendende riecht'). Cf. Kāuṣ. 93. 22. — ^३ K अन्तरिक्षे. Cf. VS. xviii. 36; TS. iv. 7. 12. 2; Māitr. S. ii. 12. 1; Kāṭh. S. xviii. 13. — ^४ K उत्स्रियासु; Ku उत्स्रियासु. — ^५ Thus emended upon the supposition that the reading उत्से is Prākritic for उत्से; Bi उत्सेषुत; P Ch (sec. man.) उत्सेषुत; K उत्सेषुत; E Ch (prim. man.) उत्सेषुच; Ku उत्सेषुच; Weber, ibid., reads उत्सेषु न. — ^६ So P Bi Bū; Ku Ch पूर्वधेषु (Weber's reading); E पूर्वधेषु; K पूर्वधेषु. — ^७ This line is omitted in K. — ^८ E तत्प. — ^९ K E Ch पततुषु. — ^{१०} The two lines ending here are omitted in Bū. — ^{११} Bi दिव्यार्पितानि. — ^{१२} K यान्तरिक्षे. —

तेषामीशानं^१ वशिनीं^२ नो अद्य प्रदत्तां^३ द्यावापृथिवी
अहणीयमाना^{४,५}

इत्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । २ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ३ ।
॥ २३ ॥ ॥ ११५ ॥

अथ यत्रैतत्पिपीलिका अनाचाररूपा^६ दृश्यन्ते तत्र
जुहुयात् । १ । भुवाय स्वाहा भुवनाय स्वाहा भुवनपतये
स्वाहा भुवां पतये स्वाहावोषाय^७ स्वाहा विनताय स्वाहा^८
शतारुणाय^९ स्वाहा । २ ।

यः प्राच्यां दिशि श्वेतपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

यो दक्षिणायां^{१०} दिशि कृष्णपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

^१ E °शानो. — ^२ K वसिनी. — ^३ P प्रमत्ता; Ku प्रदत्ता. —

^४ Thus Ku Ch; K °माना; Bū °मान; E अहणीयमाना; Bi आह्वय-
माना; P आह्वयमान. —

^५ I have taken into the text the best supported readings of the MSS., without however meaning to imply that the text does not stand in need of emendation. Weber, *ibid.* restores as follows: तेषामोशाने वशिनी नो अद्य द्यावापृथिवी अहणीयमाने, which involves the omission of प्रदत्ता, in accordance with the demands of the metre. He then translates: 'Ueber die all herrschen heut als Gebieter bereitwillig Himmel und Erde für uns'. In a note, *ibid.*, he also suggests the following reading and translation: तेषामीशानं (or °शानान) वशिनी नो अद्य प्रदत्तां द्यावापृथिवी अहणीयमाने, 'als deren Herr mögen uns heut gebietend, bereitwillig Himmel und Erde setzen'. According to Roth, *Der Atharva-Veda in Kaschmir*, p. 23, the entire hymn occurs in the Kashmirian çākhā of the Atharvan. —

^६ K अनाचार(दृश्यन्ते). — ^७ K omits the passage beginning with भुवनाय and ending here. —

^८ K शवारुणाय. — ^{१०} K दक्षिणस्यां. —

यः प्रतीच्यां दिशि रजतपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

य उदीच्यां दिशि रोहितपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

यो ध्रुवायां दिशि बभ्रुपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

यो व्यध्वायां दिशि हरितपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा ।

य ऊर्ध्वायां दिश्यरुणपिपीलिकानां राजा तस्मै
स्वाहा । ३ ।

ताश्चेदेतावता^१ न शाम्येयुस्तत उत्तरमग्निमुपसमाधाय
। ४ । शरमयं^२ बर्हिर्भयतः परिष्ठिनं प्रसव्यं परिस्तीर्य
। ५ । विषावध्वस्तमिङ्गिडमाज्यं^३ शाकपलाशेनोत्पूतं बा-
धकेन सुवेण जुहोति । ६ ।

उत्तिष्ठत निर्द्रवत^४ न व इहास्त्वित्यञ्चनम्^५ ।

इन्द्रो वः सर्वासां साकं गर्भानाण्डानि^६ भेत्स्यति^७ ।

^१ K ताव्येदेवता; Ch ताश्चेदेव तावता; Ku ताश्चेदेव तातान. —
^२ Bū शरमृयं. — ^३ K E विषावध्वस्त°; P विषावध्वस्त°; Bi विषा-
वध्वस्त°. — ^४ So Ku; the rest उत्तिष्ठतं निर्द्रवतं. — ^५ Bi न वद्धा-
स्त्वित्यञ्चनं; Ku नेव इहास्त्वित्यञ्चनं. Probably the pāda is to be restored
as follows: न व इहास्तु न्यञ्चनं. — ^६ So Bū alone; Bi P Ch E Ku गर्भा-
नाङ्गानि; K गर्भानाङ्गानि; Weber, Omina und Portenta, p. 381, reads
गर्भानङ्गानि, on the basis of the reading of the Chambers MS. (गर्भा-
नाङ्गानि). — ^७ Thus Ku; K Ch (sec. man.) भेर्कति; Ch (prim.
man.) भिर्कति; P Bi भेर्त्सति; E भेकति; Bū भिर्स्ति. —

फट्टताः^१ पिपीलिका इति^२ ॥ ७ ।

इन्द्रो वो यमो वो वरुणो वो ऽग्निर्वो^३ वायुर्वः सूर्यो व-
श्चन्द्रो^४ वः प्रजापतिर्व ईशानो^५ व इति^६ । ८ । ॥ २४ ॥
॥ ११६ ॥

अथ यच्चैतन्नीलमक्षा अनाचाररूपा दृश्यन्ते^७ तत्र जुहु-
यात् । १ ।

या मत्तैः^८ सरथं^९ याति^{१०} घोरा^{११} मृत्योर्दूत्यः^{१२} क्रविशः^{१३}
सं^{१४} बभूवुः^{१५, १६} ।

शिवं चक्षुरुत घोषः^{१७} शिवानां शं नो अस्तु द्विपदे शं
चतुष्पदे ॥

^१ P Bi Ku Ch Bū फट्टताः (i. e. two ढ, one being written under the other); K E फदताः. — ^२ MSS. इतीन्द्रो. — ^३ Thus Ku Bū; the rest वो अग्निर्वो. — ^४ K P E वः चन्द्रो. — ^५ K ईशानो. — ^६ The usual ending, सा तत्र प्रायश्चित्तिः, is wanting in all MSS.: so also in *kaṇḍikās* 119, 122, and 127. — ^७ K दृश्यते. — ^८ P मत्तैः; E मित्तैः; the rest मत्तैः. Is the word to be emended to मत्तैः? — ^९ E सरथ. — ^{१०} So K; the rest याति. — ^{११} Thus emended; E चोरन (!); the rest घोरान्. — ^{१२} Thus emended; E मृत्युर्दूत्यः; the rest मृत्युर्दूत्यः. — ^{१३} So KBūPBi; E कविशः; Ch Ku कविशं. Is the word to be emended to क्रमशः? — ^{१४} Wanting in Ch Ku. — ^{१५} K बभूवुः. — ^{१६} I have taken into the text the best supported readings of the MSS., emending only where the correction seemed obvious: the word क्रविशः and perhaps also मत्तैः are thus left open to correction. Weber, *Omina und Portenta*, p. 383, restores upon the basis of Ch alone (या मत्तैः सरथं याति घोरा मृत्युर्दूत्यः कविशं बभूवुः) as follows: या मत्तैः सरथं याति घोरा मृत्युर्दूत्यः कविभिः शं बभूवुः. 'Die mit dem Wind ein Zug hinziehn, die grausen Tod's Botinnen zähmten sich durch die Weisen'. In the note, *ibid.*, the observes that मत्तैः and सं बभूवुः would be simpler emendations, which however yield no good sense. — ^{१७} K घोष. —

शान्तं^१ चक्षुरुत वायसीनां या चासां^२ घोरां^३ मनसो
विसृष्टिः ।

मनसस्पते तन्वा^४ मा पाहि घोरान्मा वि रिक्षि^५
तन्वा मा प्रजया

मा^६ पशुभिर्वायवे^७ स्वाहेति हुत्वा । २ । वात आ वातु
भेषजमित्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । ३ ।

वात आ वातु भेषजं शंभु मयोभु नो हृदे^८ ।

प्र ण आयूंषि तार्षत्^९ ॥

उत वात पितासि न उत भ्रातोत नः सखा ।

स नो जीवातवे कृधि ॥

यददो वात ते गृहे निहितं भेषजं गुहा ।

तस्य नो धेहि जीवस

इत्येतेन सूक्तेन^{१०} जुहुयात् । ४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ५ ।

॥ २५ ॥ ॥ ११७ ॥

^१ Weber, Omina und Portenta, p. 383, plausibly supplies for the sake of the metre the word च after this word (haplographia); the MSS. do not exhibit it. — ^२ P Ku वासां. — ^३ K घोरां. —

^४ Ku तव्य; the rest as above. Weber, ibid. emends to तन्वां. — ^५ Thus emended, as first person singular middle of the s-aorist of the root रिष्; Ch Ku रोक्षि; K राक्ष; E रिष्ट; P Bi Bu रोक्ष. Weber, ibid., emends to रक्षि, as first person singular middle of the s-aorist of root रज्ज्, also translating: 'Nicht möge Schaden leiden ich'. —

^६ K Ku omit this word. — ^७ The words मा पशुभिर् may perhaps be regarded as a later addition, as the preceding line makes fairly good metre without them (the first pāda hypercatalectic). — ^८ Ch हृदे. — ^९ So all MSS. The reading of RV. x. 186. 1; SV. i. 184; ii. 1190; TB. ii. 4. 1. 9; etc. is तारिषत्, which suits the metre more directly. — ^{१०} Cf. RV. x. 186. 1-3; SV. ii. 1190-2; TB. ii. 4

1. 8-9; TA. iv. 42. 2; Nirukta x. 35; Vāit. sū. 38. 1. —

अथ यच्चैतन्मधुमक्षिका^१ अनाचाररूपा दृश्यन्ते मधु
वात ऋतायत इत्येतेन सूक्तेन^२ जुहुयात् । १ । सा तत्र
प्रायश्चित्तिः । २ । ॥ २६ ॥ ॥ ११८ ॥

अथ यच्चैतदनाज्ञातमद्भुतं दृश्यते^३ तत्र जुहुयात् । १ ।
यदज्ञातमनाम्नातमर्थस्य^४ कर्मणो^५ मिथः ।
अग्ने त्वं नस्तस्मात्पाहि स हि वेत्थ यथायथम् ॥
अग्नये स्वाहा । २ । वायो^६ सूर्यं चन्द्रेति^७ च । ३ ।
पुरुषसंमितो ऽर्थः^८ कर्मार्थः^९ पुरुषसंमितः^{१०} ।
वायुर्मा तस्मात्पातु स हि वेत्थ यथायथम्^{११} ॥
वायवे स्वाहा । ४ । अग्निर्मा सूर्यो मा चन्द्रो मेति च^{१२}
। ५ । ॥ २७ ॥ ॥ ११९ ॥

अथ यच्चैतद्गामे वावसाने वाग्निशरणे वा समज्यायां^{१३}

^१ Ku ०मक्षाः; Bū ०मक्षा. — ^२ The hymn, whose pratīka is cited here, is not written out in full in the text, as it has been previously given in सकलपाठ at Kāuṣ. १०. २४; ११. १. Cf. also RV. i. १०. ६-८; Māitr. S. ii. ७. १६ (Vol. २, p. ११); Kāṭh. S. xxxix. ३; TS. iv. २. १. ३; v. २. ८. ६; VS. xiii. १७; Çat. Br. xiv. १. ३. ११-१३. It occurs also in the Kashmir-çākḥā according to Roth, Der Atharva-Veda in Kaschmir, p. २३. — ^३ KBū दृश्यन्ते. — ^४ Thus emended with Weber, Omina and Portenta, p. ३८५; Ch यदाज्ञातः; Ku यदावातः; the rest यदाज्ञातः. — ^५ Bū कर्मणो. — ^६ KP वायोः. — ^७ K Bū चन्द्रेति. — ^८ Bū अर्थः, in accordance with the metre. — ^९ K कामार्थः; Bū inserts here the word कर्म; Bi inserts कर्म. — ^{१०} E Bi Bū ०संमितः; cf. the word कर्म, inserted by Bū Bi after कर्मार्थः; see the preceding note. — ^{११} K यथातथं. — ^{१२} The ending usual in this adhyāya, सा तत्र प्रायश्चित्तिः, is wanting in all MSS.; so also in kaṇḍikās ११६, १२२, and १२७. — ^{१३} K P Bi समज्यायां. —

वावदीर्येत^१ चतस्रो धेनव उपकृप्ता^२ भवन्ति श्वेता कृष्णा
रोहिणी सुरूपा^३ चतुर्थी । १ । तासामेतद्वादशरात्रं संदुग्धं
नवनीतं निदधाति^४ । २ । द्वादश्याः प्रातर्यत्रैवादो ऽवदीर्णं
भवति तत उत्तरमग्निमुपसमाधाय । ३ । परिसमुह्य
पर्युष्य परिस्तीर्य बर्हिः^५ श्वेताया आज्येन संनीय
। ४ । अग्निर्भूम्यामिति^६ तिसृभिरभिमन्त्यालभ्य । ५ । अथ
जुहुयात् । ६ । तथा दक्षिणार्धे^७ । ७ । तथा पश्चार्धे
। ८ । उत्तरार्धे संस्थाप्य वास्तोष्पत्यैर्जुहुयात्^{८,९} । ९ ।
अवदीर्णे संपातानानीय संस्थाप्य होमान् । १० । अव-
दीर्णे^{१०} शान्युदकेन संप्रोष्य । ११ । ता एव ब्राह्मणो दद्यात्
। १२ । सीरं वैश्यो ऽश्वं प्रादेशिको यामवरं राजा । १३ ।
सा तत्र प्रायश्चित्तिः । १४ । ॥ २८ ॥ ॥ १२० ॥

अथ यत्रैतदनुदक उदकोन्मीलो भवति हिरण्यवर्णा^{११}
इत्यपां सूक्तैर्जुहुयात्^{१२} । १ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । २ ।
॥ २९ ॥ ॥ १२१ ॥

^१ Bū °दीर्येत; Bi °दीर्णेत. — ^२ E उपलिप्ता. — ^३ So all MSS.; Weber, Omina und Portenta, p. 386, emends to सुरूपा; cf. also Kāuṣ. 126. 5. — ^४ K P Bi भवति. — ^५ Ch बर्हि; Ku बर्हि. — ^६ xii. 1. 19-21. — ^७ K °णार्धे; Ch °णार्धे. — ^८ K has a colon here. — ^९ For the वास्तोष्पतीयानि sc. सूक्तानि, and the वास्तुगण see Kāuṣ. 8. 23, and note. Cf. also Kāuṣ. 43. 4, where the term is also वास्तोष्पतीयैः instead of वास्तोष्पत्यैः, as at Kāuṣ. 8. 23. — ^{१०} K Ch E Ku °दीर्णे. — ^{११} i. 33. 1. — ^{१२} For the अपां सूक्तानि see Kāuṣ. 7. 14, and Dārila ibid. In the list there given the two pratikas i. 4. 1; 5. 1 precede i. 33. 1. —

अथ यच्चैतत्तिलाः समतैला भवन्ति तत्र जुहुयात् । १ ।
 अनूनाय^१ स्वाहा । अक्षिताय स्वाहा । अपरिमिताय
 स्वाहा । परिपूर्णाय स्वाहा । २ । स यं^२ द्विषात्तस्याशायां
 लोहितं ते प्र सिञ्चामीति दक्षिणामुखः^३ प्रसिञ्चेत्^४ । ३ ।
 ॥ ३० ॥ ॥ १२२ ॥

अथ यच्चैतद्वपां वा हवींषि वा वयांसि^५ द्विपदच-
 तुष्पदं^६ वाभिमृश्यावगच्छेयुर्ये^७ अग्नयो नमो देववधेभ्यः^८
 इयेताभ्यां सूक्ताभ्यां जुहुयात् । १ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः
 । २ । ॥ ३१ ॥ ॥ १२३ ॥

अथ यच्चैतत्कुमारस्य कुमार्या वा द्वावावतौ^९ मूर्धन्यौ
 भवतः सव्यावृदेको देशवर्तस्तत्र^{१०} जुहुयात् । १ ।

तृष्टा रूपाणि बहुधा विकुर्वञ्जनयन्प्रजा बहुधा वि-
 श्वरूपाः ।

स मे करोत्वविपरीतमस्माननुपूर्वं^{१०} कल्पयतामिहैव ॥
 त्वष्ट्रे स्वाहा । २ ।

^१ Thus K only; E अनुयाय; the rest अनुनाय. — ^२ Thus emended; Ch E Bū Bi K P स्वायं; Ku यं. — ^३ E दक्षिणाभिमुखः —

^४ The ending usual in this adhyāya, सा तत्र प्रायश्चित्तिः, is wanting in all MSS.; so also at the end of kaṇḍikās 116, 119, and 127. —

^५ Ch वपांसि; Ku वयाति. — ^६ E द्विपदश्चतुष्पदं; Bi द्विपदं चतुष्पदं. —

^७ E चाभिः. — ^८ iii. 21. 1; vi. 13. 1; cf. the second अभयगण at Kāuṣ. 104. 3. — ^९ Thus, with double sandhi for देश आवर्तः, all

MSS.; cf. Kāuṣ. 6. 17 (p. 19, note 5); 6. 34 (p. 21, note 6) etc. See also the introduction, and Weber, Omina und Portenta, p. 390, note 3. Weber, ibid. p. 391, note 4, characterizes the words सव्यावृदेको देश आवर्तः as originally a marginal gloss. — ^{१०} Ch उपरितमं —

अन्तर्गर्भेषु बहुधा सं तनोति^१ जनयन्प्रजा बहुधा वि-
श्वरूपाः ।

स मे करोत्वविपरीतमस्माननुपूर्वं कल्पयतामिहैव ॥
त्वष्ट्रे स्वाहा । ३ ।

यद्युन्मृष्टं^२ यदि वाभिमृष्टं^३ तिरश्चीनर्थं उत मर्मृजन्ते^४ ।
शिवं तद्देवः सविता कृणोतु प्रजापतिः प्रजाभिः^५ सं-
त्वष्ट्रे स्वाहा । ४ । [विदानः ॥

सव्यावृत्तान्युत या विश्वरूपा^६ प्रत्यग्वृत्तान्युत या ते
परुषु^७ ।

तान्यस्य^८ देव^९ बहुधा बहूनि स्योनानि शग्मानि शि-
वानि सन्तु ॥

त्वष्ट्रे स्वाहेति हुत्वा । ५ । त्वष्टा मे दैव्यं वच^{१०} इत्येतेन सूक्तेन
जुहुयात् । ६ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ७ । ॥ ३२ ॥ ॥ १२४ ॥

^१ E व्यसनोति; Bi Ku सनोति; P संनोति. — ^२ Ch °मृष्टं; E Ku °मृष्ट. — ^३ So Ku alone; K P Bi Bū भ्रमृष्टं; Ch E भ्रमिष्ट. —

^४ The reading of this pāda as taken into the text represents merely the best supported MS. authority without emendation (barring the last word), of which it evidently stands much in need; Bū Bi read तिरश्चीनर्थं उत मन्मृजन्ते; K तिरश्चीनर्थं उत मन्मृजन्ते; P तिरश्चीनर्थं उत मुन्मृजन्ते; Ku तिरश्चीनर्थं उत मन्मृजन्ते; E Ch (sec. man.) तिरश्चीनर्थं उत्तमन्मृजन्ते; Ch (prim. man.) तिरश्चीनर्थं उत्तमन्मृजन्ते. Weber, *ibid.*, emends to तिरश्चीनं यदुत मर्मृजं ते, translating: 'was seitwärtsgeh'nd dir und was oft zu streichen'. — ^५ Bū प्रजया. — ^६ Bū Ch (prim. man.) °रूपा. — ^७ So Ku; K P Bi परुषु; E Ch परुषु; Bū परुष; Ch (prim. man.) परुषु; Ch (sec. man.) परुषु; Weber, *ibid.* p. 391, emends to परुषि. — ^८ Ch Ku °स्या. — ^९ Thus emended; MSS. देवी. — ^{१०} vi. 4. 1. —

अथ यच्चैतद्धूपो विरोहति तच्च जुहुयात् । १ ।

यूपो विरोहञ्छतशाखो^१ अध्वरः समावृतो^२ मोहयि-
ष्यन्यजमानस्य^३ लोकान् ।

वेदाभिगुप्तो ब्रह्मणा^४ परिवृतो ऽथर्वभिः शान्तः सुकृ-
तामेतु^५ लोकम् ॥

यूपो ह्यरुक्षद्विषतां वधाय न मे यज्ञो यजमानश्च रि-
ष्यात्^६ ।

सप्तर्षीणां^७ सुकृतां यच्च लोकस्तत्रेभं यज्ञं यजमानं च
धेहि^८ ॥

वनस्पतये स्वाहेति हुत्वा । २ । वनस्पतिः सह देवैर्न
आगन्निति^९ जुहुयात्^{१०} । ३ । सा तच्च^{११} प्रायश्चित्तिः । ४ ।
॥ ३३ ॥ ॥ १२५ ॥

अथ यच्चैतद्दिवोल्का पतति तदयोगक्षेमाशङ्कं भवत्य-
वृष्ट्याशङ्कं वा । १ । तच्च राजा भूमिपतिर्विद्वांसं ब्रह्मणं
वृणीयात् । २ । स वृतो ऽरण्यस्यार्धमभिव्रज्य तच्च द्वाद-
शरात्रमनुशुषेत्^{१२} । ३ । स खलु पूर्वं नवरात्रमारण्यशा-

^१ Ch Ku E ०रोहं श०. — ^२ K P Bi Bū समावृतो. Possibly this or the preceding word represents a later gloss: good metre is obtained by the removal of either. — ^३ Ch (sec. man.) मोहयिष्य. —

^४ K E ब्रह्मणः. — ^५ K ०मेतुं. — ^६ Bū रिष्यान्. — ^७ K सप्तर्षीणां. —

^८ The same ardharca occurs in Kāty. Çr. ii. 2. 8. —

^९ xii. 3. 15. — ^{१०} The customary word जुहुयात् is supplied by emendation: it is wanting in all MSS.; cf. Kāuç. 130.3; 131.3, and the next note. —

^{११} The words सा तच्च are wanting in K Bū, as in Kāuç. 130. 3; 131. 3: cf. the preceding note. — ^{१२} P ०शुषेत्. —

कमूलफलभक्षश्चाथोत्तरं^१ चिरात्रं नान्यदुदकात् । ४ । श्वो
भूते सप्त धेनव उपकूप्रा^२ भवन्ति श्वेता कृष्णा रोहिणी
नीली पाटला सुरूपा^३ बहुरूपा सप्तमी । ५ । तासामेत-
द्वादशरात्रं संदुग्धं नवनीतं निदधाति^४ । ६ । द्वादश्याः
प्रातर्यत्रैवासौ पतिता^५ भवति तत उत्तरमग्निमुपसमा-
धाय । ७ । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परिस्तीर्य बर्हिः । ८ ।
अथामुं नवनीतं^६ सौवर्णे पात्रे विलाप्य^७ सौवर्णेन
सुवेण रक्षोमैश्च^८ सूक्तैर्यामाहुस्तारकैषा विकेशीत्येतेन^९ सू-
क्तेनाज्यं जुह्वन्^{१०} । ९ । अवपतिते^{११} संपातानानीय सं-
स्थाप्य होमान्^{१२} । १० । अवपतितं शान्युदकेन संप्रोक्ष्य
। ११ । ता एव ब्राह्मणो दद्यात् । १२ । सीरं वैश्यो ऽश्वं
प्रादेशिको यामवरं राजा । १३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । १४ ।
॥ ३४ ॥ ॥ १२६ ॥

^१ K °मारण्यः शाकमूलफलभक्षस्या°; P °भक्षस्या° — ^२ Ch °कूप्रा —
^३ Weber, Omina und Portenta, p. 394, emends this to सुरूपाः MSS. as
above. Cf. Kāuṣ. 120. 1, where Weber emends in the same way. —
^४ K P भवति. — ^५ K P पतितं. — ^६ K °थामुन्नवनीतं;
Bü °थामुन्नवनीतं; the rest as above: अमुं with a neuter noun,
for अदो. Or is the passage to be emended to अथासां or अथामूषां
(sc. धेनूनां) नवनीतं? — ^७ Thus Ku alone; K P Ch (sec. man.)
विलाज्यमानं; Ch (sec. man.) विलाज्यं; E विलाज्ये; Bü विलाज्ये; Bi
विलाज्य. Perhaps विलाज्यमानं is to be taken into the text upon
the basis of K P Ch (sec. man.). — ^८ No gāṇa of hymns corresponding
to this is to be found in the gāṇamālā (Ath. Pariç. 34), or the AV.
Anukramaṇī. — ^९ v. 17. 4. — ^{१०} So (जुह्वन्नवप°) all MSS.; the
same grammatical peculiarity is repeated at Kāuṣ. 71. 7; 109. 5;
110. 4; 111. 5. — ^{११} K P Bi °पतितं. — ^{१२} E होमानं. —

अथ यच्चैतद्भूमकेतुः सप्तर्षीनुपधूपयति तदयोगक्षेमा-
शङ्कमित्युक्तम्^१ । १ । पञ्च पशवस्तायन्ते^२ वारुणः^३ कृष्णो^४
गौर्वाजो वाविर्वा^५ हरिर्वायव्यो^६ बहुरूपो दिश्यो मा-
रुती मेष्ट्यामेयः प्राजापत्यश्च^७ क्षीरौदनो^८ ऽपां नप्न उद्रः^९
। २ । उतेयं भूमिरिति^{१०} त्रिर्वरुणमभिष्टूय^{११} । ३ । अप्सु
ते राजन्ति^{१२} चतसृभिर्वारुणस्य जुहुयात् । ४ ।

वायवा^{१३} रुद्धि^{१४} नो मृगानस्सभ्यं मृगयद्भ्यः^{१५} ।

स नो नेदिष्टमा^{१६} कृधि वातो हि रशनाकृत^{१७}
इति वायव्यस्य । ५ । आशानामिति^{१८} दिश्यस्य^{१९} । ६ ।

प्रति त्वं चारुमध्वरं गोपीथाय प्र हूयसे ।

मरुद्भिरस्य आ गहीति^{२०}

मारुतस्य^{२१} । ७ । अपामग्निरित्यामेयस्य^{२२} । ८ । प्रजापतिः

^१ K Bū Bi P ०शङ्क०. — ^२ Bū ०यते. — ^३ K पशवस्तारुणः ॥. —
^४ K P कृष्णा. — ^५ K वादिर्वा. — ^६ Thus the not altogether
trustworthy reading of E Ku; the remaining MSS. read हविर्वायव्यो.
Weber, Omina und Portenta, p. 396, simply drops the word हविर्
from the text, as reported by the Chambers codex, and it does indeed
seem possible that it represents another alternative added by a later
scribe. — ^७ KP प्राजापत्यस्य; E प्रजापत्यस्य. — ^८ K P ०नौ; Ku ०नौ. —
^९ Thus emended; Ch P Bi नप्नरुद्र (उतेयं); K नप्नरुद्र; Ku नप्नरुद्र; E
नञ्चरुद्र; Bū ननरुद्र. — ^{१०} iv. 16. 3. — ^{११} So Bi Bū; K भिष्टू-
तायाप्सु; Ch Ku भिष्टूयाप्सु; E भिष्टूयाप्सु; P भिष्टूताप्सु. The reading
of P seems to represent भिष्टूत्याप्सु, and Weber, ibid., also emends
the reading of the Chambers MS. to भिष्टूत्याप्सु. — ^{१२} vii.
83. 1-4. — ^{१३} Ku वाचवी. — ^{१४} MSS. रुद्धि. — ^{१५} Thus
emended; MSS. मृगयुद्भ्यः. — ^{१६} K Ku Bū नेदिष्टमा. — ^{१७} K
कृतमिति. — ^{१८} Ch Ku ०शासानामिति; i. 31. 1. — ^{१९} Ch E
दिश्यस्य; KP दिश्यस्य. — ^{२०} Cf. RV. i. 19. 1. — ^{२१} Bū मा-
रुतस्य. — ^{२२} iv. 15. 10. —

सलिलादिति^१ प्राज्ञापत्यस्य । ९ । अपां^२ सूक्तैर्हिरण्य-
शकलेन सहोद्रमप्सु^३ प्रवेशयेत् । १० । प्र हैव वर्षति । ११ ।
सर्वस्वं तत्र दक्षिणा । १२ । तस्य निष्क्रयो^४ यथार्हं यथा-
संपन्ना । १३ । ॥ ३५ ॥ ॥ १२७ ॥

अथ यच्चैतन्नक्षत्राणि पतापतानीव भवन्ति तत्र जुहु-
यात् । १ ।

यन्नक्षत्रं पतति जातवेदः सोमेन राज्ञेषिरं^५ पुरस्तात्^६ ।
तस्मान्मामग्ने^७ परि पाहि घोरात्र णो जायन्तां^८ मि-
थुनानि रूपशः ॥

इन्द्राग्निभ्यां स्वाहेति हुत्वा । २ । सोमो राजा सविता च
राजेत्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । ३ ।

सोमो राजा सविता च राजा भुवो राजा भुवनं च
राजा ।

शर्वो राजा शर्म च राजा त उ नः शर्म यछन्तु देवाः^९ ॥
आदित्यैर्नो बृहस्पतिर्भगः सोमेन नः सह ।

^१ iv. 15. 11. — ^२ For the अपां सूक्तानि see Kauṣ. 7. 14, and Dārila ibid. Cf. also note 11 at Kāuṣ. 121. 1. — ^३ Ch E P सहो-
द्रमप्सु; Bi सहोद्रमम्. — ^४ Ch E Ku निःक्रयो. — ^५ Thus emended;
K E P Bi Ch (sec. man.) राज्ञा इषिरं, in accordance with the de-
mands of the metre; Bū Ch (prim. man.) राज्ञ इषिरं; Ku राजा
इषिरं. Weber, Omina und Portenta, p. 399, upon the basis of Ch
(sec. man.) has taken राज्ञा इषिरं into the text, without noting the
absence of the sandhi. — ^६ So K Bū Bi P E (prim. man.); Ch Ku E
(sec. man.) and Weber, ibid., परस्तात्. — ^७ K तस्माम्; Ku तस्मान्मामम्. —
^८ So emended; Ku जयतां; the rest जयतां. — ^९ The metre of these
two lines is in the style of the ekapadā virāj: the syllable after the
caesura is wanting in each pāda, considered from the point of view
of a triṣṭubh. —

विश्वे देवा उर्वन्तरिक्षं त उ नः^१ शर्म यङ्गन्तु देवाः^२ ॥

उताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नी यथायथम्^३ ।

मा नो^४ विश्वे देवा मरुतो हेतिमिद्धतः^५ ॥ ४ ।

रुक्मं^७ कर्त्रे दद्यात् । ५ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ६ । ॥ ३६ ॥

॥ १२८ ॥

अथ यत्रैतन्मांसमुखो निपतति तत्र जुहुयात् । १ ।

घोरो वज्रो देवसृष्टो न आगन्यद्वा गृहान्घोरमुता
जगाम^८ ।

तन्निर्जगाम^९ हविषा घृतेन शं नो अस्तु द्विपदे शं
चतुष्पदे ॥

रुद्राय स्वाहेति हुत्वा । २ । भवाश्वौ मृदतं माभि यात-
मित्येतेन^{१०} सूक्तेन जुहुयात् । ३ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः । ४ ।

॥ ३७ ॥ ॥ १२९ ॥

^१ P Bi त उत नः. — ^२ The metre of this ardharca is in the style of ekapadā virāj; cf. note 9 on the preceding page. — ^३ I am unable to restore this very corrupt line: the text above represents merely the best supported readings of the MSS. taken collectively. K reads: उताविद्वान्निष्कृतादथाथोसघ्नी यथायथं; Bū उताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नी etc.; Bi उताविद्वान्निष्कृदथासघ्नी etc.; E उताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नीया etc.; P उताविद्वान्निष्कृतादथाथोसघ्नी etc.; Ku नुताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नी etc.; Ch (prim. man.) उताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नीया; Ch (sec. man.) उताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नीया etc. — ^४ So K P Bi Bū; the rest मनो. — ^५ So (हेतिम्) KBū EP Bi Ch (prim. man.); Ku Ch (sec. man.) हिति°. — ^६ Ch Ku E °मर्कतः. — ^७ Ku रुक्मं. — ^८ Thus emended; MSS. °रमुत आजगाम. This pāda and the following ardharca recur at Kāuṣ. 135. 9. — ^९ Bū तं चिर्यजामो; K तं निर्जगाम; Ku तं निर्जगातो. — ^{१०} xi. 2. 1. —

अथ यच्चैतदन्मावभासो^१ भवति तच्च जुहुयात् । १ ।
या ते ऽवदीप्तिरवरूपा^{२,३} जातवेदो ऽपेतो^४ रक्षांसं भाग
एषः ।

रक्षांसि तया दह^५ जातवेदो या नः प्रजां मनुष्यां^६ सं
सृजन्ते ॥

अग्नये स्वाहेति हुत्वा । २ । अग्नी रक्षांसि सेधतीति^७ प्रा-
यश्चित्तिः^८ । ३ । ॥ ३८ ॥ ॥ १३० ॥

अथ यच्चैतदग्निः^९ श्वसतीव^{१०} तच्च जुहुयात् । १ ।
श्वेता^{११} कृष्णा रोहिणी^{१२} जातवेदो यास्ते तनूस्तिरश्वी-
ना^{१३,१४} निर्दहन्तीः^{१५} श्वसन्तीः^{१६} ।

रक्षांसि ताभिर्दह जातवेदो या नः प्रजां मनुष्यां^{१७} सं
सृजन्ते ॥

अग्नये स्वाहेति हुत्वा । २ । अग्नी रक्षांसि सेधतीति^{१८} प्रा-
यश्चित्तिः^{१९} । ३ । ॥ ३९ ॥ ॥ १३१ ॥

^१ Thus emended, assuming haplographia; E यच्चैतदन्मावभासो; the remaining MSS. °नमावभासो. Cf. Kāuç. 93. 37. — ^२ Ch ते च दीप्ति°. — ^३ K °रूपो; E दीप्तिस्वरूपा. — ^४ E यतो. — ^५ K ह. — ^६ So K Bū; the rest प्रजान्मनुष्यान्सं; cf. Kāuç. 131. 2. — ^७ viii. 3. 26. — ^८ This unusual ending of the kaṇḍikā is exhibited by all MSS.; cf. Kāuç. 131. 3, as also the reading of K Bū in Kāuç. 125. 4. — ^९ Ch E °ग्नि. — ^{१०} K here inserts the word भवति. — ^{११} Bū श्वेताः. — ^{१२} Ch Ku हरिणी. — ^{१३} Ch Ku तनू; E तनू. Is तनूस् to be emended to तन्वस्? — ^{१४} K °श्वीनां. — ^{१५} Ch Ku E P K °हन्ती. — ^{१६} So K Bū Ch E P B; K °तो (रक्षांसि). Weber, Omina und Portenta, p. 402, reads निर्दहन्तो श्वसन्ती. — ^{१७} Thus emended; K प्रजां मनुष्यान्सं; Bū प्रजां मनुष्यात्सं; the rest प्रजान्मनुष्यान्सं; cf. Kāuç. 130. 2. — ^{१८} viii. 3. 26. — ^{१९} This

अथ यच्चैतत्सर्पिर्वा^१ तैलं वा मधु वा विष्यन्दति^२
यद्यामं चक्रुर्निखनन्त^३ इत्येतेन सूक्तेन जुहुयात् । १ । सा
तत्र प्रायश्चित्तिः । २ । ॥ ४० ॥ ॥ १३२ ॥

अथ यच्चैतद्गाम्यो ऽग्निः शालां दहत्यपमित्यमप्रतीत-
मित्येतैस्त्रिभिः^४ सूक्तैर्मैश्रधान्यस्य^५ पूर्णाञ्जलिं हुत्वा । १ ।
ममोभा मित्रावरुणा मह्यमापो मधुमदेयन्तामित्येता-
भ्यां^६ सूक्ताभ्यां जुहुयात् । २ ।

ममोभा मित्रावरुणा ममोभेन्द्राबृहस्पती^७ ।

मम त्वष्टा च पूषा च ममैव सविता वशे ॥

मम विष्णुश्च^८ सोमश्च ममैव मरुतो भवन्^९ ।

सरस्वांश्च^{१०} भगश्च^{११} विश्वे देवा वशे मम ॥

ममोभा^{१२} द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं स्वर्मम ।

ममेमाः सर्वा ओषधीरापः सर्वा वशे मम^{१३} ॥

मम गावो ममाश्वा ममाजाश्चावयश्च^{१४. १५} ममैव पुरुषा
भवन्^{१६} ।

unusual ending of the kaṇḍikā is sustained by all MSS.; cf. Kāuṣ. 130. 3, as also the reading of K Bū in Kāuṣ. 125. 4. —

^१ K सर्पि वा. — ^२ So Bū; K E विष्यंदति; K विष्यंदयते; Bi विष्यन्दते; Ch (prim. man.) विष्यंदति; P Ch (sec. man.) विष्यंदयते. —

^३ vi. 116. 1. — ^४ K ०प्रतीतमित्येति. — ^५ vi. 117-119. — ^६ vi. 61. 1. — ^७ So Ku; the rest ममोभेन्द्रो. — ^८ K विष्णु. —

^९ E महत्; Weber, Omina und Portenta, p. 403, 16 emends to भवान्; cf. also note 16. — ^{१०} Bū Bi सरस्वांश्च. — ^{११} E बृहश्च. — ^{१२} Ch E Ku insert हि at this point. — ^{१३} The stanza ending here is wanting in Bū, and is also omitted by Weber, ibid. — ^{१४} K

ममोजा. — ^{१५} K has a colon here. — ^{१६} Ku पुरुषो भवत्; Weber, ibid., emends to भवान्; cf. also note 9. —

ममेदं सर्वमात्मन्वदेजत्राणद्वये ममेति । ३ ।

अरणी प्रताप्य स्थण्डिलं परिमृज्य । ४ । अथाग्निं
जनयेत् । ५ ।

इत^१ एव प्रथमं^२ जज्ञे^३ अग्निराभ्यो योनिभ्यो अधि
जातवेदाः^४ ।

स गायत्र्या त्रिष्टुभा जगत्यानुष्टुभा देवो देवेभ्यो हव्यं
वहतु प्रजानन्निति जनयित्वा । ६ । भवतं नः^५ समनसौ
समोकसावित्येतेन^६ सूक्तेन जुहुयात् । ७ । सा तत्र प्राय-
श्चित्तिः । ८ । ॥ ४१ ॥ ॥ १३३ ॥

अथ चेदागन्तुर्देहत्येवमेव कुर्यात् । १ । सा तत्र प्राय-
श्चित्तिः । २ । ॥ ४२ ॥ ॥ १३४ ॥

अथ यच्चैतद्वंशं^७ स्फोटति^८ कपाले ऽङ्गारा भवन्त्युदपात्रं
बर्हिंराज्यं तदादाय । १ । शालायाः पृष्ठमुपसर्पति^९ । २ ।
तत्राङ्गारान्वा कपालं^{१०} वोपनिदधात्या संतपनात् । ३ ।
प्राञ्चमिध्ममुपसमाधाय । ४ । परिसमुह्य पर्युक्ष्य परि-
स्तीर्य बर्हिंरुदपात्रमुपसाद्य । ५ । परिचरणेनाज्यं परिचर्य

^१ So KBüP Bi; Ku इतः, Ch जनयेदिति । ता; E जनयेदिति ता. —

^२ K प्रथम. — ^३ K Bü यज्ञे. — ^४ K वेदः. — ^५ E भवतन्नः. —

^६ The group of mantras given previously in सकलपाठ at Kāuṣ. 108. 2. —

^७ Bü वंशः. — ^८ Ku स्फोटयति. — ^९ P ०मुपसर्पति; K ०मुपसर्पतं. —

^{१०} Thus with doubtful emendation; K (सर्पतं) त्रैगं वा कपालानि; P Bi Bü तत्रैगं वा कपालानि; Ku तत्रैगलं वा कपालं; Ch तत्रैगं । वां कपालं; E तत्रैगं वा कपालं; Weber, Omina und Portenta, p. 405, emends to तत्राङ्गारान्कपालं. —

। ६ । नित्यान्पुरस्ताद्धोमान्हुत्वाज्यभागौ च । ७ । अथ जु-
होति । ८ ।

असौ वै नाम ते मातासौ वै नाम ते पिता ।

असौ वै नाम ते दूतः स्ववंशमधि तिष्ठति^१ ॥

उत्तमरात्री^२ णाम मृत्यो ते माता तस्य ते अन्तकः
समंदधानस्ते दूतः^३ स्ववंशमधि तिष्ठति^४ ॥ [पिता ।
बहवो ऽस्य पाशा वितताः पृथिव्यामसंख्येया^५ अप-
र्यन्ता^६ अनन्ताः^७ ।

याभिर्वेशनभिनिदधाति^८ प्राणिनां यान्कांश्चेमान्प्राण-
भृतां^{९. १०. ११} जिघांसन्^{१२} ।

स इमं दूतं नुदतु^{१३} वंशपृष्ठात्^{१४} मे गच्छतु द्विषतो नि-
वेशं मृत्यवे स्वाहा ॥

बृहस्पतिराङ्गिरसो ब्रह्मणः पुत्रो विश्वे^{१५} देवाः प्रददु-
र्विश्वमेजत् ।

स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्^{१६} मे गच्छतु द्विषतो निवेशं
बृहस्पतय आङ्गिरसाय स्वाहा ॥

^१ Weber, *ibid.*, emends to स्वं वंशमधितिष्ठतु; cf. the end of the next stanza. — ^२ So K Bū P Bi Ku; E उत्तररात्री; Ch उत्तमसत्री,

upon the basis of which Weber, *ibid.*, emends to उत्तमस्त्री. —

^३ K दूत. — ^४ Weber, *ibid.* emends to स्वं वंशमधितिष्ठतु; cf. the preceding stanza. — ^५ K संख्येया. — ^६ Ch अपर्यन्ता. — ^७ Ch

(sec. man.) अनंया. — ^८ Ku E Ch ताभिः. — ^९ K Ku Bū Ch

यां (कांश्चि). — ^{१०} K ऽश्चेमां. — ^{११} Bū भृतां. — ^{१२} Ch जिघांसं. —

^{१३} K नुद. — ^{१४} So E Ku; K P Bi वंशसृष्ठात्; Ch वंशसृष्टात्;

Bū वंशपृष्ठात्. — ^{१५} K यस्मै. — ^{१६} So E Ku; Bū वंशपृष्ठात्;

K P Bi वंशसृष्ठात्; Ch वंशसृष्टात्. —

यस्य ते ऽन्नं न^१ क्षीयते भूय एवोपजायते ।
यस्यै भूतं च भयं च सर्वमेतत्प्रतिष्ठितम् ।
स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स^२ मे गच्छतु द्विषतो निवेश-
मिन्द्राय स्वाहा ॥
मुखं देवानामिह यो बभूव यो जानाति वयुनानां^३
समीपे^४ ।
यस्यै हुतं देवता भक्षयन्ति वायुनेचः सुप्रणीतिः सु-
नीतिः ।
स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स^५ मे गच्छतु द्विषतो निवे-
शमग्नये स्वाहा ॥
यः^६ पृथिव्यां^७ च्यावयन्नेति^८ वृक्षान्प्रभञ्जनेन^९ रथेन सह
संविदानः ।
रसान्गन्धान्भावयन्नेति^{१०} देवो मातरिश्वा भूतभयस्य^{११}
कर्ता ।
स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स^{१२} मे गच्छतु द्विषतो नि-
वेशं वायवे स्वाहा ॥

^१ Thus emended, by assuming haplographia; K Ch (prim. man.) यस्य तेन्न; Bū Ch (sec. man.) तेन्न; Ku तेन; P ते अन्नं; Bi तोन्न; E ते उत; cf. Pār. Gr. iii. 15. 22 in support of the emendation. —
^२ So Ku; E Bū वंशपृष्ठात्स; Bi K P वंशस्पृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्ठात्स. —
^३ So Bū; the rest वयुनानां. — ^४ K समीपे; Ku समीपो. — ^५ So E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Bū वंशपृष्ठात्स; Ch वंशस्पृष्ठात्स. — ^६ E यं. — ^७ Ku Bi पृथिव्या. — ^८ K E Bū च्यावयन्नेति. — ^९ Bū भुञ्जनेन. — ^{१०} K वयन्नेति. — ^{११} Ku भूतस्य भयस्य. — ^{१२} So E Ku; K P Bi वंशस्पृष्ठात्स; Bū वंशपृष्ठाः सा; Ch वंशस्पृष्ठात्स. —

ब्रह्मचारी चरति ब्रह्मचर्यमृचं^१ गाथां ब्रह्म परं जि-
गांसन्^२ ।

तं विघ्ना अनुपरियन्ति^३ सर्वे ये अन्तरिक्षे ये च दिवि
श्रितासः^४ ।

तं^५ विशो अनुपर्यन्ति^६ सर्वाः कर्माणि लोके परिमो-
हयन्ति^{७, ८} ।

स इमं दूतं नुदतु वंशपृष्ठात्स^९ मे गच्छतु द्विषतो निवे-
शमादित्याय स्वाहा ॥

यो नक्षत्रैः सरथं^{१०} याति देवः^{११} संसिद्धेन^{१२} रथेन सह
रूपरूपं कृष्णानश्चिन्नभानुः सुभानुः । [संविदानः ।

स इमं दूतं नुदतु^{१३} वंशपृष्ठात्स^{१४} मे गच्छतु द्विषतो नि-
वेशं चन्द्राय स्वाहा ॥

ओषधयः सोमराज्ञीर्यशस्विनीः ।

ता इमं^{१५} दूतं नुदन्तु^{१६} वंशपृष्ठात्स^{१७} मे गच्छतु

^१ Ku ब्रह्मचारीर्यमृचं; E ब्रह्मचर्यमृतं. — ^२ Thus emended; Ch जिघांसं; the rest जिघांसन्; cf. in support of the emendation Çat. Br. i. 4. 1. 21, in which Weber, *ibid.*, p. 406, note 4, also proposes to emend जिघांसन्ति to जिगांसन्ति. — ^३ So P Bi Bū; the rest अपर्यन्ति; cf. the next ardharcā. — ^४ So Bi P; Bū श्रितासः; Ch E Ku श्रुतासः. The passage is wanting in K. — ^५ P Bi तां; E त. — ^६ So P Bi Bū; the rest अपर्यन्ति; cf. the preceding ardharcā. — ^७ P ओमोहयन्ती. — ^८ K omits the two ardharcas ending here. — ^९ So E Ku; K P Bi वंशस्युष्ठात्स; Ch वंशस्युष्ठात्स; Bū वंशपृष्ठात्स. — ^{१०} Bū सरथे. — ^{११} Ch K देवान्. — ^{१२} E असिद्धिना. — ^{१३} K नुद. — ^{१४} So E Ku; K P Bi वंशस्युष्ठात्स; Ch वंशस्युष्ठात्स; Bū वंशपृष्ठात्स. — ^{१५} K ओष्विनीः ॥ ता इमं; Ch (prim. man.) ओष्विनीस्तयिमं for which compare Kāuṣ. 74. 19, note; 20, note; the rest ओष्विनीस्ता. — ^{१६} So Bū; the rest नुदतु; cf. p. 287, note 2. — ^{१७} So E Ku; Bū वंशपृष्ठात्स; K P Bi वंशस्युष्ठात्स; Ch वंशस्युष्ठात्स. —

द्विषतो निवेशमोषधीभ्यः सोमराज्ञीभ्यः स्वाहा ॥

ओषधयो वरुणराज्ञीर्यशस्विनीः ।

ता^१ इमं दूतं नुदन्तु^२ वंशपृष्ठात्स^३ मे गच्छतु

द्विषतो निवेशमोषधीभ्यो वरुणराज्ञीभ्यः स्वाहा ॥

अष्टस्थूणो दशपक्षो^४ यदृक्छजो^५ वनस्पते ।

पुत्रांश्चैव^६ पशून्श्चाभि रक्ष वनस्पते ॥

यो वनस्पतीनामुपतापो बभूव यद्वा गृहान्धोरमुता
जगाम^{७. ८}

तन्निर्जगाम^९ हविषा घृतेन शं नो अस्तु द्विपदे शं च-
तुष्पदे ॥

यो वनस्पतीनामुपतापो न आगद्यद्वा यज्ञं नो ऽद्भुतमा
जगाम ।

सर्वं तदग्ने हुतमस्तु भागशः शिवान्वयमुत्तरेमाभि
वाजान्^{१०} ॥

त्वष्ट्रे स्वाहेति हुत्वा । ९ । त्वष्टा मे दैव्यं वच^{११} इत्यचोदपात्रं

^१ K ०स्विनीः ॥ ता; the rest ०स्विनीस्ता. — ^२ So Ku; the rest नुदतु; cf. p. 286, note 16. — ^३ So E Ku; Bū वंशपृष्ठात्स; K P Bi वंशसृष्ठात्स; Ch वंशसृष्ठात्स. — ^४ E ०पक्ष्यो. — ^५ Thus emended; Ch यदृक्छजो; K यदृक्छजो; P Bi यदृक्छजो; Bū यदृक्छजो; Ku सदृक्छजो; E गादृक्छजो. Weber, Omina und Portenta, p. 409, note 6, suggests the emendation यदृक्छ (vocative). — ^६ Bū पुत्रांश्चैव. — ^७ So K Bi Bū; P गृहां; Ch E Ku गृहं. — ^८ So E; K P Bi Bū ०त आ-जगाम; Ch ०तमाजगाम; K ०तं जगाम. This pāda and the following ardharca recur at Kāuṣ. 129. 2. — ^९ K P Bi तन्निर्जगामो; Ku तं निर्जगामे; Ch तं निर्जगामो; Bū तं निर्यजामो; cf. Kāuṣ. 129. 2. —

^{१०} For this line K substitutes the second line of the preceding stanza. —

^{११} vi. 4. 1. —

निनयति । १० । कपाले^१ ऽग्निं चादायोपसर्पति । ११ । सा
तत्र प्रायश्चित्तिः । १२ । ॥ ४३ । ॥ १३५ ॥

अथ यच्चैतत्कुम्भोदधानः^२ सक्तुधानी वोखा^३ वानिङ्गि-
ता विकसति तत्र जुहुयात् । १ ।

भूमिर्भूमिमवागान्माता^४ मातरमथगात् ।

ऋध्यास पुत्रैः^५ पशुभिर्यो नो द्वेष्टि स भिद्यतामिति । २ ।
सदसि सन्मे भूयादिति^६ सक्तूनावपेत् । ३ । अथ चेदोदन-
स्यान्नमस्यन्नं मे देह्यन्नं^७ मा मा हिंसीरिति त्रिः प्राश्य^८ । ४ ।
अथ यथाकामं प्राश्नीयात् । ५ । अथ चेदुदधानः^९ स्यात्समुद्रं
वः प्र हिणोमीत्येताभ्यामभिमन्त्य^{१०} । ६ । अन्यं^{११} कृत्वा ध्रु-
वाभ्यां^{१२} दृंहयित्वा । ७ । तत्र हिरण्यवर्णा^{१३} इत्युदकमासेचयेत्^{१४}
। ८ । स खल्वेतेषु कर्मसु सर्वत्र शान्त्युदकं कृत्वा सर्वत्र
चातनान्यनुयोजयेन्मातृनामानि^{१५. १६} च । ९ । सर्वत्र वरां
धेनुं कर्त्रे दद्यात् । १० । सर्वत्र कंसवसनं^{१७} गौर्दक्षिणा^{१८}

^१ K कपाले. — ^२ Thus with double sandhi (for कुम्भ उदधानः) all MSS.; cf. Kāuṣ. 93. 43, and the introduction. — ^३ Ku वोखा; Ch K E Bi वोषा. — ^४ Thus emended in accordance with the corresponding passage in Kāty. Ār. xxv. 5. 29; MSS. भूमिर्भूमिमवागान्माता. — ^५ K Bū ऋध्यासत्पु. — ^६ Thus emended; Ch भूयानिति; Ku भूयानि; the rest भूयानिति. — ^७ K Bi Bū देह्यन्नं. — ^८ E प्राश्य. — ^९ ०धान. — ^{१०} x. 5. 23, 24. — ^{११} K अन्यं. — ^{१२} The ध्रुवे (sc. ऋचौ) according to Ath. Paddh. to Kāuṣ. 43. 11 are iii. 12. 1, 2. — ^{१३} i. 33. 1. — ^{१४} K P ०सिंचयेत्. — ^{१५} K चातनान्यनु०; E चातानान्यनु०. — ^{१६} For the चातनगण see Kāuṣ. 8. 25 and note; for the मातृगण 8. 24, and note. — ^{१७} Bi ०वसनां. — ^{१८} Ku Bi गौर्द०. —

। ११ । ब्राह्मणान्भक्तनोपेप्सन्ति^१ । १२ । यथोद्दिष्टं चा-
दिष्टास्विति^२ प्रायश्चित्तिः प्रायश्चित्तिः^३ । १३ । ॥ ४४ ॥
॥ १३६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे त्रयोदशोऽध्यायः समाप्तः ॥

---

^१ K °पेक्षति. — ^२ So E Ku; Ch °स्वितिः; K °च्चितिः; Bi °च्चिति;
P °चिति; Bū चारिष्टाच्चिति. — ^३ Bū has this word but once
(प्रायश्चित्ति!). —

॥ ओं ॥

यथावितानं यज्ञवास्त्वध्यवसेत् । १ । वेदिर्यज्ञस्याग्नेरुत्त-
रवेदिः^१ । २ । उभे प्रागायते^२ किञ्चिन्प्रथीयस्यौ^३ पश्चादुच्च-
ततरे । ३ । अपृथुसंमितां^४ वेदिं विदध्यात्^५ । ४ । षट्शमीं
प्रागायतां^६ चतुःशमीं श्रोण्याम् । ५ । त्रीन्मध्ये अर्धच-
तुर्थानयतः । ६ । त्रयाणां पुरस्तादुत्तरवेदिं विदध्यात् । ७ ।
द्विःशमीं प्रागायतामृज्वीमध्यर्धशमीं^७ श्रोण्याम्^८ । ८ ।

^१ Cf. Dārila to Kāuṣ. 2. 18. — ^२ So emended; MSS. प्रा-
डायते. — ^३ Ch पृथोयस्यौ; E पृथि०. — ^४ E पृथु०; Bh Ch (prim.
man.) अपृतु०; Ch (sec. man.) अपृतु० (?); Bū अपृतु०; K अमृतु०. —
^५ The Daç. Kar. treats the subject of this kaṇḍikā essentially in the
same manner as the Kāuṣika, but with a different introduction:
अथाज्यतंत्रमारभ्यते । तत्र पदार्थानुक्रमो यथा । पूर्वं स्वस्तिवाचनं । त्वम्
षु वाजिनं etc. (vii. 85. 1) । चातारमिन्द्रम् etc. (vii. 86. 1) । आ मंद्रै-
रिन्द्र etc. (vii. 117. 1) मर्माणि ते वर्मणा etc. (vii. 118. 1) । अव्यचसश्च
(Cod. अव्यसश्च) व्यचसश्च etc. (xix. 68. 1) । इति स्वस्तिवाचनं । (cf. Kāuṣ.
25. 36, and the स्वस्त्ययनगण, ibid.) । प्र यक् पर्मु etc. सार्धपादेन (xii.
3. 31^a) दाचं गृह्णाति । ओषधीदान्तु etc. (xii. 3. 31^b) । अधस्ताच्छेदयति ।
ग्रोष्मस्ते etc. (xii. 1. 36) । वेदिस्थाने त्रीहियवशमीमिश्रोदकेन उपस्थानं
करोति । वि मिमीष्व etc. (xiii. 1. 27) । मिमानः समिध अनुमन्त्रणं
(cf. Kāuṣ. 1. 24 fg., and sūtras 9 and 10 of this kaṇḍikā) । ततो
वेदिं करोति; cf. Antyeṣṭi. fol. 14, l. 7. — ^६ So emended; MSS.
of the text and Ath. Paddh. प्राडायतां — ^७ So emended; cf. the
preceding note. — ^८ Cf. p. 291, note 9. —

ग्रीष्मस्ते भूम^१ इत्युपस्थाय^२ । ९ । वि मिमीष्व पयस्वती-
मिति^३ मिमानमनुमन्त्रयते^४ । १० ।

बृहस्पते परि गृहाण वेदिं सुगा वो देवाः सदनानि
सन्तु ।

अस्यां बर्हिः प्रथतां साध्वन्तरहिंसा^५ णः पृथिवी^६
देव्यस्त्विति^७

परिगृह्णाति^{८,९} । ११ । यत्ते भूम इति^{१०} विखनति^{११} । १२ ।
यत्त ऊनमिति^{१२} संवपति^{१३} । १३ । त्वमस्यावपनी जना-
नामिति ततः पांसून्यतोदाहार्य^{१४, १५, १६} । १४ । बृहस्पते

^१ xii. 1. 36. — ^२ K Ch (prim. man.) इत्युपस्थाय; cf. p. 290, note 5, end (उपस्थानं करोति). — ^३ xiii. 1. 27. — ^४ Cf. p. 290, note 5, end (समिध अनुमन्त्रण). — ^५ K साध्वन्तर्हिंसा; Bh Antyeṣṭi. and Daç. Kar. °न्तर्हिंसा; Mahādeva to Kāty. Çr. ii. 2. 12 also reports हिंसा as a variant of अहिंसा. — ^६ K Bh Bū and Daç. Kar., as also Kāty. Çr. ii. 2. 12, here insert the word देवी. — ^७ The mantra occurs with some variants in Kāty. Çr. ii. 2. 12; its pratika in Vait. Sū. 2. 5. — ^८ K P Ch Ku प्रतिगृह्णाति; cf. sū. 15. — ^९ Daç. Kar. continues after sū. 6: ईशानकोणादारभ्य रेखां (Cod. रेषां) कुर्यात् । सर्वत्र तूष्णीं । बृहस्पते परि गृहाण etc. । कल्पञ्चचा (? Cod. कल्पचक्र) परिमार्ष्टि । ऋज्वो (Cod. रज्वी) अर्धर्द्धशमीं त्रीणां (cf. sū. 8) । त्रयाणां पुरस्तादुत्तरवेदिं विदध्यात् (cf. sū. 7) । द्विशमी (!) प्राक् एवं चतुरस्रं (cf. su. 8) पुनः बृहस्पते परि गृहाण इति पुनः संमार्ष्टि; Ath. Paddh. and Antyeṣṭi. ईशानकोणादारभ्य तूष्णीं वालुकया रेखां (Cod. रेषा) कुर्यात्सर्वत्र । बृहस्पते etc. कल्पजातमन्त्रेण चीन्वरान् वेदिरेखां परितो ऽनुमन्त्रणं. — ^{१०} xii. 1. 35. — ^{११} Antyeṣṭi. वेदिमध्ये विखननं करोति. — ^{१२} xii. 1. 61^c. — ^{१३} Antyeṣṭi. अर्द्धर्द्धेन खनितं समं करोति; Daç. Kar. and Ath. Paddh. अर्द्धर्द्धेन पूरयति. — ^{१४} MSS. पांसून°. — ^{१५} So (°न्यतोदाहार्य, with double sandhi: cf. the introduction) Ch P; K Bū Bh °न्यतोदाहार्य; Ku °न्यतोवहार्य; E Bi °न्यतोवाहार्य. — ^{१६} Daç. Kar. त्वमस्यावपनी etc. अर्द्धर्द्धेन समं करोति (cf. Antyeṣṭi. to the preceding sūtra); Ath. Paddh. पांसूपूरयति. —

परि गृहाण^१ वेदिमित्युत्तरवेदिमोष्यमानां^{२,३} परिगृह्णाति^४
 । १५ । असंबाधं बध्यतो मानवानामिति^५ प्रथयति^६ । १६ ।
 यस्याश्चतस्रः प्रदिशः पृथिव्या इति^७ चतुरस्रां करोति^८ । १७ ।
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ता-
 भ्यामा दद इति^९ लेखनमादाय यत्राग्निं निधास्यन्भवति
 तत्र लक्षणं करोति । १८ । इन्द्रः सीतां नि गृह्णात्विति^{१०}
 दक्षिणत आरभ्योत्तरत आलिखति । १९ । प्राचीमावृत्य^{११}
 दक्षिणतः प्राचीम् । २० । अपरास्तिस्त्रो मध्ये । २१ । तस्यां^{१२}
 ब्रीहियवावोष्य । २२ । वर्षेण भूमिः पृथिवी वृतावृत्यङ्घ्रिः^{१३}
 संप्रोक्ष्य । २३ । यस्यामन्नं ब्रीहियवाविति^{१४} भूमिं नम-
 स्कृत्य^{१५} । २४ । अथाग्निं प्रणयेत् ।

त्वामग्ने भृगवो नयन्तामङ्गिरसः^{१६} सदनं^{१७} श्रेय^{१८} एहि ।

विश्वकर्मा पुर एतु प्रजानन्धिष्ण्यं पन्थामनु ते दिशा-
 मेति^{१९} । २५ ।

^१ Cf. sū. 11. — ^२ K °लुत्तरं. — ^३ Bū °माष्यमानां. —

^४ Antyeṣṭi. परितः परिगृह्णाति; Ath. Paddh. adds: वालुकां उत्तरवे-
 दिमध्ये निदधाति. — ^५ xii. 1. 2. — ^६ Daç. Kar. पूर्वं स्रवं(?) प्रथ-
 यति; Ath. Paddh. वालुकां प्रथयति. — ^७ xii. 1. 4. — ^८ Ath. Paddh.
 शांतिकपुष्टिके चतुरस्रं परिशिष्टे कुण्डलक्षणे उक्तं (cf. Ath. Pariç. 24. 1);
 see also Ath. Pariç. 22. 3 (sambhāralakṣaṇam). — ^९ Cf. xix. 51. 2;
 TS. i. 1. 4. 2; VS. i. 10 etc.; Māitr. S. i. 1. 9, etc. — ^{१०} iii. 17. 4. —

^{११} Bū प्राच्यामावृत्य; Ch Daç. Kar. and Antyeṣṭi. have a colon here. —
^{१२} Antyeṣṭi. तासु रेखासु. — ^{१३} xii. 1. 52^c. — ^{१४} xii. 1. 42. —

^{१५} Daç. Kar. and Antyeṣṭi. ब्रीहियवशमीमिश्रोदकेन उपस्थानं नम-
 स्कारश्च (!) करोति. — ^{१६} Thus emended; MSS. °माङ्गिरसः. —

^{१७} K and Daç. Kar. सदानां. — ^{१८} Daç. Kar. श्रेय. — ^{१९} Ch
 दिशामि इति. The mantra is not found in any known Samhitā; cf.
 however Māitr. S. ii. 13. 7. —

भद्रश्रेयःस्वस्त्या^{१. २. ३. ४} वा । २६ । अग्ने प्रेहीति^५ वा । २७ ।
 विश्वभरा वसुधानी प्रतिष्ठेति^६ लक्षणे प्रतिष्ठाप्य^७ । २८ ।
 अग्नेधममुपसमादधाति । २९ । अग्निर्भूम्यामोषधीष्वग्नि-
 दिव आ तपत्यग्निवासः पृथिव्यसितजूरेतमिध्मं समा-
 हितं जुषाणो ऽस्मै क्षत्राणि धारयन्तमम इति^८ पञ्चभि^९
 स्तराणम्^{१०} । ३० । अत ऊर्ध्वं बर्हिषः । ३१ । त्वं भूमिमत्ये-
 थोजसेति^{११} दर्भान्संप्रोक्ष्य । ३२ । ऋषीणां प्रस्तरो ऽसीति^{१२}
 दक्षिणतो ऽग्नेर्ब्रह्मासनं निदधाति^{१३} । ३३ । पुरस्तादग्नेरुद-
 कसंस्तृणाति । ३४ । तथा प्रत्यक् । ३५ । प्रदक्षिणं बर्हिषां

^१ P Bū Bh and Ath. Paddh. भद्रः. — ^२ Ch Ku अग्ने. — ^३ Ku स्वरूपा. — ^४ Daç. Kar. treats the passage contained in the two sūtras ending here as follows: It coincides with the Kāuṣika as regards the first three pādas of the mantra, then continues: धिष्ण्यं पन्थामनु ते दिशामः । भद्रं पन्थामनु ते दिशामः । अयं (!) पन्थामनु ते दिशामः । स्वस्त्यं पन्थामनु ते दिशामः । भद्रो भव अयो भव स्वस्त्यो भव ग्रीहिय-वावग्नी प्रक्षिप्य; Ath. Paddh. त्वामग्ने भृगवो नयन्तामिति अग्निप्रणयनं । भद्रः अग्नेः स्वस्त्या वा । चकारो (!for वा०) निश्चयार्थः । भद्रो भवेति त्रिभिः । सर्वत्र. — ^५ iv. 14. 5; Ath. Paddh. अग्ने प्रेहीति वा विकल्पादाज्यतंत्रे । न पाकतंत्र इति पद्धतिकारः. — ^६ xii. 1. 6. — ^७ Daç. Kar. अग्निं स्थापयति; Ath. Paddh. अग्निप्रतिष्ठापनं. — ^८ xii. 1. 19, 20, 21; x. 6. 35; vii. 78. 2. — ^९ Bū E P Bi पंचभिः. — ^{१०} Daç. Kar. अमुककर्मप्रारंभनिमित्तं पंचेधं सकृज्जुहोति; Ath. Paddh. अग्निर्भूम्यामिति तिसृभिरुपसमादधाति अस्मै क्षत्राण्येतमिध्ममिति वा । वाशब्दात् । आज्यतंत्रे । एतमिध्ममस्मै क्षत्राणि धारयन्तमिति भवति । पंचभिरिध्मं जुहोति. — ^{११} The mantra of which the pratika is here given occurs in सकलपाठ in Kāuṣ. 2. 1. It occurs also at xix. 33. 3, but the सकलपाठ and the scholiast's designation (Kāuṣ. 2. 1) as कल्पजा show that it is regarded as not belonging to the AV. — ^{१२} xvi. 2. 6. — ^{१३} The same passage occurs at Kāuṣ. 2. 18. —

मूलानि छादयन्तोत्तरस्या^१ वेदिश्रोणेः^२ पूर्वोत्तरतः सं-
 स्थाप्य । ३६ । अहे दैधिषव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सद्ने सीद
 यो ऽस्मत्पाकतर^३ इति ब्रह्मासनमन्वीक्षते^४ । ३७ । निरस्तः
 पराग्वसुः सह पाप्मना निरस्तः सो ऽस्तु यो ऽस्मान्द्वेष्टि
 यं च वयं द्विष्म^५ इति दक्षिणा तृणं निरस्यति । ३८ ।
 तदन्वालभ्य जपतोदमहमर्वाग्वसोः सद्ने सीदाम्यृतस्य
 सद्ने सीदामि सत्यस्य सद्ने सीदामीष्टस्य सद्ने सीदामि
 पूर्तस्य सद्ने सीदामि मामृषदेव बर्हिः^६ स्वासस्थं त्वा-
 ध्यासदेयमूर्णमृदमनभिशोकम्^{७.८} । ३९ । विमृग्वरीमित्यु-
 पविश्यासनीयं^{९.१०} ब्रह्मजपं जपति बृहस्पतिर्ब्रह्मा^{११} ब्रह्म-
 सदन आसिष्यते^{१२} बृहस्पते यज्ञं गोपाय यदुद्वत^{१३} उन्नि-

^१ So with double sandhi (? for छादयन्त उत्तरस्या) E only; KP Bh छादयन्तोत्तरस्य; Ch छादयन्तो; P छादयन्तो; Ku छादयतोत्तरस्या; Bū illegible. — ^२ So Ku E Ch (sec. man.); K P Ch (prim. man.) वेदिश्रोणेः; Bū वेदिः श्रोणेः; Bi वेदिः श्रोणेः. — ^३ Cf. TS. iii. 2. 4. 4; Kāty. Ār. ii. 1. 22; Vāit. Sū. 1. 20; Kāuṣ. 3. 5. — ^४ Ch असन-
 मोक्षते, as in Kāty. Ār. The passage beginning with this sūtra and
 ending with sū. 40 is identical with Kāuṣ. 3. 5-8; see the notes there. —
^५ Cf. Kāty. Ār. ii. 1. 21; Çat. Br. i. 5. 1. 23; Çāṅkh. Ār. i. 6. 6; Lāṭy.
 Ār. ii. 4. 5; iv. 9. 16; Gobh. Gr. i. 6. 14; Kāuṣ. 3. 6 (Çat. Br., Lāṭy.,
 and Gobh. with the variant परावसुः). — ^६ K बर्हिः. — ^७ Bi
 and Daç. Kar. मूर्णमृदमः; Bh Ku मूर्णमृदमः. — ^८ Cf. Āçv. Ār.
 i. 4. 7; Çāṅkh. Ār. i. 6. 9; Lāṭy. Ār. ii. 4. 5; Kāuṣ. 3. 7. — ^९ xii.
 1. 29. — ^{१०} So (असनीयं) E Bū, and Ath. Paddh.; Ku असने; the
 rest असनी. — ^{११} The word ब्रह्मा is wanting in K. — ^{१२} Thus
 emended; MSS. here, as in Kāuṣ. 3. 8, आशिष्यते. — ^{१३} So
 emended, assuming haplographia in the reading यदुद्वत (Ch Ku); E
 reads यदुद्वत; Daç. Kar. य ऊदन्वत; the rest य उदुद्वत; cf. also
 Kāuṣ. 3. 8, note 9. —

वतः^१ शकेयम्^{२.३} । ४० । पातं मा द्यावापृथिवी अघान्न^४
इति द्यावापृथिव्यौ समीक्षते । ४१ । सविता प्रसवाना-
मिति^५ कर्मणिकर्मण्यभितो ऽभ्यातानैराज्यं जुहुयात्^६
। ४२ । व्याख्यातं सर्वपाकयज्ञियं^७ तन्त्रम् । ४३ । ॥ १ ॥
॥ १३७ ॥

अष्टकायामष्टकाहोमाञ्जुहुयात् । १ । तस्या हवींषि
धानाः करम्भः शष्कुल्यः^८ पुरोडाश उदौदनः^९ क्षीरौदन-
स्तिलौदनो यथोपपादिपशूः^{१०} । २ । सर्वेषां हविषां समु-
द्धृत्य । ३ । दद्यात् जुहुयात्प्रथमा ह व्युवास सेति पञ्चभिः^{११}
। ४ । आयमागन्संवत्सर इति चतसृभिर्विज्ञायते^{१२} । ५ ।
ऋतुभ्यस्त्वेति^{१३} विद्याहमष्टौ । ६ । इन्द्रपुत्र^{१४} इत्यष्टादशीम्
। ७ । अहोरात्राभ्यामित्यूनविंशीम्^{१५} । ८ । पशवुपपद्यमाने

^१ Thus emended; Ch Ku K P E उन्नमतः; Bū Bi and Daç. Kar. उन्नमतः; cf. for the treatment of this passage the note on p. 9 (Kāuç. 3. 8). — ^२ The word इति is wanting in all MSS., perhaps because the text continues with a mantra? — ^३ Cf. TS. iii. 2. 4. 4; Kāuç. 3. 8. — ^४ So emended; Bū अघाद्र (?); P Bh द्यां न; Ch द्यान्न; K Ku द्यान्न; Bi द्य न; E द्यान्न; Daç. Kar. भ्यां न. Or is द्यां न to be taken into the text as a separate pratika? — ^५ v. 24. 1. — ^६ Daç. Kar. अभ्यातानानि जुहोति । सविता प्रसवानां etc. । इत्यभ्यातानमिति समाप्तः (!); Ath. Paddh. सविता प्रसवानामिति । अभ्यातानांतं प्राक्तंच । इति वृहत्कुशंडिका समाप्ताः (!) । अभ्यातानाद्युत्तरतंच । अथ उत्तरतंच-मुच्यते etc., see Kāuç. 5. 5, note. — ^७ K Bū Bh सव०; cf. for this varia lectio Kāuç. 59. 24; 60. 1. — ^८ P Bi Bh शःकुल्यः; K E श-कुल्यः. — ^९ E has a colon here. — ^{१०} E Ch (sec. man.) यथो-पपादे पशूः. — ^{११} iii. 10. 1-5. — ^{१२} iii. 10. 8-11. — ^{१३} iii. 10. 10. K reads ऋतुभ्यद्वेति. — ^{१४} iii. 10. 13. — ^{१५} vi. 128. 3. —

दक्षिणं बाहुं निर्लोमं सचर्म^१ सखुरं प्रक्षाल्य^२ । ९ । इडा-
यास्पदमिति द्वाभ्यां^३ विंशीम् । १० । अनुपपद्यमान^४
आज्यं जुहुयात् । ११ । हविषां दर्विं पूरयित्वा पूर्णां दर्व
इति^५ सदर्वीमेकविंशीम् । १२ । एकविंशतिसंस्थो यज्ञो
विज्ञायते । १३ । सर्वा एव यज्ञतनूरवरुन्धे^६ सर्वा एवास्य
यज्ञतनूः^७ पितरमुपजीवन्ति य एवमष्टकामुपैति । १४ ।
न दर्विहोमे न हस्तहोमे न पूर्णहोमे तन्त्रं क्रियेतेत्येके
। १५ । अष्टकायां क्रियेतेतीषुफालिमाठरौ । १६ । ॥ २ ॥
॥ १३८ ॥

अभिजिति शिथानुपनीय श्वो भूते संभारान्संभरति
। १ । दधिसक्तूपालाशं दगडमहते वसने शुद्धमाज्यं शा-
न्ता ओषधीर्नवमुदकुम्भम् । २ । बाह्यतः शान्तवृक्षस्येध्मं
प्राञ्चमुपसमाधाय । ३ । परिसमुह्य पर्युह्य परिस्तीर्य ब-
र्हिर्हृदपात्रमुपसाद्य परिचरणेनाज्यं परिचर्य । ४ । नि-
त्यान्पुरस्ताद्धोमान्हुत्वाज्यभागौ च^८ । ५ । पश्चादग्नेर्दधिस-
क्तूञ्जुहोत्यग्नये ब्रह्मप्रजापतिभ्यां भृग्वङ्गिरोभ्य उशनसे
काव्याय । ६ । ततो ऽभयैरपराजितैर्गणकर्मभिर्विश्वकर्म-

^१ E सचर्म; P Bi सचर्मा; Ku सर्वेर्म. — ^२ All MSS. neglect the sandhi between this and the next word, writing प्रक्षाल्य इडा°. —

^३ iii. 10. 6-7. — ^४ P Ku E Ch (sec. man.) पश्चावनुपपद्यमान; cf. sū. 9. — ^५ iii. 10. 7°. — ^६ MSS. ०रुधे. — ^७ So all MSS.; is

the word to be emended to ०तन्त्रः? — ^८ For the passage beginning with sū. 3 and ending here cf. Kāuṣ. 135. 4-7. —

भिरायुधैः^१ स्वस्त्ययनैराज्यं^२ जुहुयात् । ७ । मा नो देवा
अहिर्वधीदरसस्य शर्कोटस्येन्द्रस्य प्रथमो रथो यस्ते सपो
वृश्चिकस्तृष्टदंश्मा नमस्ते अस्तु विद्युत आरे ऽसावस्म-
दस्तु यस्ते पृथु स्तनयित्पुरिति^३ संस्थाप्य होमान् । ८ ।
प्रतिष्ठाप्य सुवं दधिसक्तून्प्राश्याचम्योदकमुपसमारभन्ते^४
। ९ । अव्यचसश्चेति^५ जपित्वा सावित्रीं^६ ब्रह्म जज्ञानमित्ये-
कां^७ त्रिषप्तीयं^८ च पच्छो वाचयेत् । १० । शेषमनुवाकस्य^९
जपन्ति । ११ । योयो^{१०} भोगः कर्तव्यो भवति तंतं कुर्वते
। १२ । स खल्वेति^{११} पक्षमपक्षीयमाणः पक्षमनधीयान उप-
श्राम्येता दर्शात्^{१२} । १३ । दृष्टे चन्द्रमसि फल्गुनीषु द्वया-
न्रसानुपसादयति । १४ । विश्वे देवा अहं रुद्रेभिः सिंहे
व्याघ्रे यशो हविर्यशसं मेन्द्रो गिरावरागराटेषु यथा सोमः
प्रातःसवने यच्च वर्चो अक्षेषु येन महानङ्ग्या जघनं स्वा-
हेत्यग्नौ^{१३} हुत्वा । १५ । रसेषु संपातानानीय संस्थाप्य हो-

^१ E P Bi Bh **युधैः**. — ^२ For the *gāṇas* of hymns mentioned here cf. the following places: the first **अभयगण** at Kāuṣ. 16. 8, and note; the second **अभयगण** at 104. 3, and note; the **अपराजितगण** at 14. 7, and note; the **गणकर्मगण** at 26. 33, and note; the **विश्वकर्मगण** at 7. 8, and note; the **आयुष्यगण** at 54. 11, and note; the **स्वस्त्ययनगण** at 25. 36, and note. — ^३ vi. 56. 1; vii. 56. 5; x. 4. 1; xii. 1. 46; i. 13. 1; 26. 1; vii. 11. 1. — ^४ Bi **रभते**. — ^५ xix. 68. 1 (all MSS. in agreement with the MSS. of the AV. **अव्यसश्चेति**). — ^६ RV. iii. 62. 10; also VS. TS. SV. etc. — ^७ iv. 1. 1. — ^८ Ch E P Bi Bh **त्रिषप्ती**, i. 1; cf. Kāuṣ. 7. 8. — ^९ iv. 1. 2 — iv. 5. 7. — ^{१०} E has an *avagraha* here. — ^{११} Bū **खल्वेनं**. — ^{१२} Thus emended; Ch Ku E Bi Bū **उपश्राम्येतादर्शादृष्टे**; K P Bh **द्रष्टे**. — ^{१३} i. 30. 1; iv. 30. 1; vi. 38. 1; 39. 1; 58. 1; 69. 1; ix. 1. 11; xiv. 1. 35, 36; cf. the two **वर्चस्वगण**, Kāuṣ. 12. 10, note, and 13. 1, note. —

मान् । १६ । तत एतान्प्राशयति^१ रसान्मधुघृताञ्छि-
 धान्^२ । १७ । योयो भोगः कर्तव्यो भवति तंतं कुर्वते
 । १८ । नान्यत आगताञ्छिधान्परिगृह्णीयात्परसंदीक्षि-
 तत्वात्^३ । १९ । त्रिरात्रोनांश्चतुरो मासाञ्छिषेभ्यः^४ प्रब्रू-
 यादर्धपञ्चमान्वा । २० । पादं पूर्वेरात्रे ऽधीयानः पादम-
 पररात्रे मध्यरात्रे स्वपन् । २१ । अभुक्त्वा पूर्वेरात्रे ऽधीयानं^५
 इत्येके । २२ । यथाशक्त्यपररात्रे दुष्परिमाणो^६ ह पादः
 । २३ । पौषस्यापरपक्षे त्रिरात्रं नाधीयीत । २४ ।
 तृतीयस्याः प्रातः समासं संदिश्य यस्मात्कोशादि-
 त्यन्तः^७ । २५ ।

यस्मात्कोशादुदभराम वेदं तस्मिन्नन्तरव दध्म एनम् ।

अधीतमिष्टं^८ ब्रह्मणो^९ वीर्येण तेन मा देवास्तपसाव-
 तेहेति । २६ ।

योयो भोगः कर्तव्यो भवति तंतं कुर्वते । २७ । ये परि-
 मोक्षं कामयन्ते ते परिमुच्यन्ते । २८ । ॥ ३ ॥ ॥ १३९ ॥

अथ राज्ञामिन्द्रमहस्योपाचारकल्पं^{१०.११} व्याख्यास्यामः

^१ E P B एना०. — ^२ K ०तान्छिधान्; the rest ०तां छि०. —
^३ K ०गताञ्छिधान्; the rest ०गतां छि०. — ^४ K मासाञ्छि०; the
 rest मासां छि०. — ^५ Thus E; P ०धीयंत; Bi ०धीयातः; Ku ०धी-
 योत; the rest धीयत. — ^६ Ch दुष्परिणामी. — ^७ Cf. xix. 72. 1. —
^८ So all MSS.; the vulgate version, xix. 72. 1^c, reads कृतमिष्टं. —
^९ E ब्राह्मणो. — ^{१०} Ath. Pariç. 19, which also treats the इन्द्रमहोत्सव,
 largely coincides with this kapdikā; 19. 1 reads राज्ञामिन्द्रमहोत्स-
 वस्योपाचारकल्पं. — ^{११} E P Bi and Ath. Pariç. 19. 1, ०पचार०; cf.
 Kāuç. 67. 5. —

११। प्रोष्ठपदे^१ शुक्लपक्षे ऽश्वयुजे वाष्टम्यां प्रवेशः। २।
 श्रवणेनोत्थापनम्। ३। संभृतेषु^२ संभारेषु ब्रह्मा राजा
 चोभौ स्नातावहतवसनौ सुरभिणौ व्रतवन्तौ कर्मण्यावु-
 पवसतः^३। ४। श्वो भूते शं नो देव्याः^४ पादैरर्धर्चाभ्यामृचा
 षट्त्वोदकमाचामतः^{५, ६}। ५। अर्वाञ्चमिन्द्रं चातारमिन्द्रः
 सुचामेत्याज्यं^७ हुत्वा। ६। अथेन्द्रमुत्थापयन्ति। ७। आ
 त्वाहार्धं ध्रुवा द्यौर्विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्विति^८ सर्वतो
 ऽप्रमत्ता धारयेरन्। ८। अद्भुतं हि विमानोत्थितमुपति-
 ष्ठन्ते^९। ९। अभिभूर्यज्ञ इत्येतैस्त्रिभिः सूक्तैरन्वारब्धे^{१०} राज-
 नि पूर्णहोमं जुहुयात्। १०। अथ पशूनामुपाचारम्^{११, १२}
 । ११। इन्द्रदेवताः स्युः। १२। ये राज्ञो भृत्याः^{१३} स्युः सर्वे

^१ Ch and Ath. Pariç. प्रोष्ठ०; P Bh प्रौष्ठ०. — ^२ Bi here inserts साविकेषु. — ^३ So Bū Ku; Ch E P Bi and Ath. Pariç. १९. १, उपवसथः; K Bh उपवसथ (श्वो). Cf. Kāuç. ६७. १७. — ^४ i. ६. १. —

^५ Thus (षट्त्वो) with double sandhi (षट्त्वस् उ०) all MSS. of the text, and Ath. Pariç. १९. १; cf. the introduction. — ^६ Bi चामंतो (र्वञ्च); Ath. Pariç. १९. १ ... षट्त्वोदकं परि वाचमाचांतौ (one MS. परिवामाचांतौ) बर्हिरूपकल्पयित्वा राजानमन्वालय्य जुहुयात्. — ^७ v.

३. ११; vii. ८६. १; vii. ९१. १; Ath. Pariç. १९. १, अर्वाचमिन्द्रं चातारमिन्द्रः सुचामेममिन्द्रं वर्धय चत्रियं मे हंताय वृषेद्रस्त्रेद्रो जयातीति च। राष्ट्रसं-सर्गेश्चैत्रमुत्थापयन्ति. The pratikas in addition to those of the Kāu-çika are: iv. २२. १; (?हंताय?); vi. ८६. १; ९८. १. — ^८ vi. ८७. १; ८७. १०; ८८. १. — ^९ Bū E Ch (prim. man.) विनामो०; Ath. Pariç. १९. १, अद्भुतं हि सवनानयेत्समुत्थितं (!for सवान०?) भवति यदि प्राच्यामग्निभयं। यदि दक्षिणस्यां यमभयं। यदि प्रतीच्यां वरुणभयं। यद्युदीच्यां यज्ञयं (?one MS. जुज्ञयं?). यदंतर्देशेभ्यो भयतो विद्यादग्निर्मा पात्वपि ते वसुमंतमृच्छन्ति (MSS. मृच्छन्ति; xix. १७. १; १८. १) ... — ^{१०} vi. ९७-९९. — ^{११} Ch E पाशू०. — ^{१२} Thus K Bū Bh Ch (prim. man.) and Ath. Pariç. १९, ३; the rest उपचारम्. — ^{१३} Bū भृत्या. —

दीक्षिता ब्रह्मचारिणः^१ स्युः । १३ । इन्द्रं चोपसद्य यजेरं-
स्त्रिरात्रं पञ्चरात्रं^२ वा । १४ । चिरयनमहामुपतिष्ठन्ते^३
हविषा^४ च यजन्ते । १५ । आवृतं^५ इन्द्रमहमिति^६ । १६ ।
इन्द्रं क्षत्रमिति^७ हविषो हुत्वा ब्राह्मणान्परिचरेयुः^८ । १७ ।
न संस्थितहोमाञ्जुहुयादित्याहुराचार्याः । १८ । इन्द्र-
स्यावभृथादिन्द्रमवभृथाय व्रजन्ति^९ । १९ । अपां सूक्तैरा-
मुत्य^{१०} प्रदक्षिणमावृत्याप उपस्पृश्यान्वेक्षमाणाः^{११} प्रत्यु-
दाव्रजन्ति । २० । ब्राह्मणान्भक्तेनोपेक्षन्ति^{१२} । २१ । श्वः-
श्चो ऽस्य राष्ट्रं ज्यायो भवत्येको ऽस्यां पृथिव्यां राजा भव-
ति न पुरा जरसः प्रमीयते य एवं वेद यश्चैवं विद्वानि-
न्द्रमहेण चरति । २२ । ॥ ४ ॥ ॥ १४० ॥

अथ वेदस्याध्ययनविधिं वक्ष्यामः । १ । आवर्ण्यं
प्रौष्ठपद्यां^{१३} वोपाकृत्यार्धपञ्चमान्मासानधीयीरन् । २ ।
एवं छन्दांसि । ३ । लोम्नां^{१४} चानिवर्तनम्^{१५} । ४ ।

^१ K Bū Ch °चारिण. — ^२ Ath. Pariç. 19. 3, सप्तरात्रं. — ^३ So with very doubtful emendation; all MSS. of the text and Ath. Pariç. 19. 3, चिरयनमहम°. — ^४ Ch (prim. man.) हविषा. — ^५ MSS. of Ath. Pariç. 19. 3 यजन्ते ॥ आवृतं (इन्द्र°). — ^६ iii. 15. 1. — ^७ vii. 84. 2. — ^८ Ath. Pariç. 19. 3, ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्य (!). — ^९ Ath. Pariç. 19. 3 has for this sūtra simply the words इन्द्रमवभृथाय व्रजन्ति. — ^{१०} For the अपां सूक्तानि see Kāuç. 7. 14, and Dārila, ibid. — ^{११} Thus emended; ChKu °पेक्षमाणाः; the rest °वेक्षमाणाः; MSS. of Ath. Pariç. 19. 3, °पेक्षमाणाः; cf. Kāuç. 7. 14, note. — ^{१२} Ath. Pariç. 19. 3, ब्राह्मणान् भक्त्या यदीप्सितं वरप्रदानैः परितोषयेत्. — ^{१३} Bū प्रौष्ठ°. — ^{१४} Ku लोम्ना. — ^{१५} So Ku; Ch चानिवर्तवन्न°; the rest स्थानिवर्तनं (as though स्थानिवर्तनं?). —

अर्धमासं चोपाकृत्य क्षपेरंस्त्यहमुत्सृज्य ।

आरम्भः आवण्यामुक्तः पौष्यामुत्सर्ग उच्यते^१ ॥ ५ ।

अथानध्यायान्वक्ष्यामः । ६ । ब्रह्मज्येषु^२ निवर्तते^३ । ७
 आद्वे । ८ । सूतकौत्थानछर्दनेषु^४ त्रिषु चरणम्^५ । ९ । आ-
 चार्यास्तमिते^६ वा येषां च मानुषी योनिः^७ । १० ।
 यथाश्राद्धं तथैव तेषु । ११ । सर्वं च आद्विकं द्रव्यमद-
 साहव्यपेतं^८ प्रतिगृह्यान्ध्यायः । १२ । प्राणि चाप्राणि च
 । १३ । दन्तधावने । १४ । क्षुरसंस्पर्शे । १५ । प्रादुष्कृते-
 ष्वग्निषु । १६ । विद्युतार्धरात्रे स्तनिते । १७ । सप्तकृत्वो
 वर्षेण विरत^९ आप्रातराशम् । १८ । वृष्टे^{१०} । १९ । निर्घाते^{११}
 । २० । भूमिचलने । २१ । ज्योतिषोपसर्जन^{१२. १३} ऋताव-
 ष्याकालम्^{१४. १५} । २२ विषमे न प्रवृत्तिः^{१६} । २३ ।

अथ प्रमाणं वक्ष्यामः समानं विद्युदुल्कयोः^{१७} ।

^१ K Ku Bū Ch E have a colon here. — ^२ Ku E Bi Bh ब्रह्मज्येषु. —
^३ Bū निवर्तते. The passage beginning with अथ and ending here
 seems to be an ardharca; Ku Ch have a colon here. — ^४ K P Bh
 ०त्थानः; Bū, the same with a colon after the word; Ku ०त्थाने; E
 सूतकौत्वाने (!). — ^५ Is the passage, beginning with आद्वे, and
 ending here, an ardharca? — ^६ Thus with double sandhi (for
 आचार्य अस्तमिते) all MSS.; cf. the introduction. — ^७ The passage
 beginning with आचार्य and ending here seems to be an ardharca. —
^८ So all MSS. except Ku, which reads द्रव्यमदसाहव्यपेतं. Is the
 passage to be emended to द्रव्यमदसाहव्यपेतं, or द्रव्यमदसाहव्यपेतं? —
^९ E विरत; P Bh विरता. — ^{१०} Ku वृष्टौ. — ^{११} Ku निर्घाते. —
^{१२} So ज्योतिषोप for ज्योतिष उप (or ज्योतिषामुप?), with double
 sandhi, all MSS.; cf. the introduction. — ^{१३} E Bh ०सर्जने (ऋता०);
 Ku ०सर्जने. — ^{१४} Ch Bi कृता०; Ku जाता०. — ^{१५} Ku Ch (prim. man.)
 ०वष्याकालं. — ^{१६} K प्रवृत्तिः ॥ अथ; the rest प्रवृत्तिरथ. — ^{१७} The
 colon is written only in K Bū; the rest read ०स्तयोर्मार्गः. —

मार्गशीर्षपौषमाघापरपक्षेषु तिस्रो ऽष्टकाः^१ ॥ २४ ।
 अमावास्यायां च । २५ । त्रीणि चान्धानि^{२,३} । २६ ।
 जनने मरणे चैव दशरात्रो^४ विधीयते^५ ।
 आचार्ये दशरात्रे^६ स्यात्सर्वेषु च स्वयोनिषु^७ ॥ २७ ।
 सूतके त्वेको नाधीयीत त्रिरात्रमुपाध्यायं वर्जयेत्^८ । २८ ।
 आचार्यपुत्रभार्याश्च^{९,१०} । २९ । अथ शिष्यं सहाध्यायिनम-
 प्रधानगुरुं चोपसन्नमहोरात्रं वर्जयेत्^{११} । ३० । तथा सत्र-
 ह्यचारिणं^{१२} राजानं च । ३१ । अपर्तुदैवमाकालम् । ३२ ।
 अविशेषर्तुकालेन^{१३} सर्वे निर्घातादयः स्मृताः^{१४} ।
 यच्चान्यद्दैवमद्भुतं सर्वं निर्घातवद्भवेत्^{१५} ॥ ३३ ।
 ऋतावध्यायश्छान्दसः काल्य^{१६} आपर्तुकः स्मृतः ।
 ऋतावूर्ध्वं^{१७} प्रातराशाद्यस्तु कश्चिदनध्यायः ।
 संध्यां प्राप्नोति पश्चिमां^{१८} ॥ ३४ ।

^१ The colon is written only in KCh; the rest read ष्टका अमा०. —
^२ E वा०; Bū च०. — ^३ Thus (०नध्यानि) all MSS. Is the word to
 be emended to चान्ध्यनानि (supposing that haplographia has taken
 place)? — ^४ Ku ०रात्रौ. — ^५ The colon is written in K Ku Bū
 Ch E. — ^६ Thus all MSS.; cf. दशरात्रो in the preceding line. —
^७ The colon is written in K Ku Bū Ch E. — ^८ K P B have a colon here;
 the rest वर्जयेदाचार्य०. Is the passage to be regarded as metrical? —
^९ Thus emended: Ku E ०भार्या च; the rest भार्या च. Cf. the Vāsiṣṭha-
 dharmācāstra xiii.40. — ^{१०} E ०वा(य). — ^{११} K Bh Bi have a colon here;
 the rest वर्जयेत्तथा. — ^{१२} Ch Ku च ब्रह्मचारिणं. — ^{१३} So emended; Ch
 Ku अविशेषार्तु०; E अविशेषार्त०; Bi अविशेषांतु; Bb अविशेषांतु; P अवि-
 शेषांतु; Bū अविषांतु. — ^{१४} All MSS. have a colon here. — ^{१५} K
 Ch Ku E have a colon here. — ^{१६} Thus K P B; Ku E Bi Ch (prim.man.)
 काल्य; Ch (sec. man.) कल्प; Bū काल्या. — ^{१७} Thus emended; Ku
 ऋतावूर्ध्वं; Bū ऋतावार्द्धं, Ch (prim. man.) ऋतावार्ध्वं; Bi चेतावूर्ध्वं;
 the rest ऋतावूर्ध्वं. — ^{१८} Bū E have a colon here. —

सर्वेण प्रदोषो लुप्यते^१ । ३५ । निशि निगदायां^२ च वि-
द्युति शिष्टं नाधीयीत । ३६ ।

अस्तमिते^३ द्विसत्तायां^४ त्रिसत्तायां^५ च पाटवः^६ ।

अथ^७ तावत्कालं भुक्त्वा पदोष^८ उभे संध्ये^९ ॥ ३७ ।

अप्सु श्मशाने शय्यायामभिशस्ते खिलेषु च^{१०} ।

अन्तःशवे^{११} रथ्यायां^{१२} ग्रामे चारुडालसंयुते^{१३. १४} ॥ ३८ ।

दुर्गन्धे शूद्रसंश्रावे पैङ्गे^{१५} शब्दे भये रुते^{१६. १७} ।

वैधृत्ये^{१८} नगरेषु च^{१९} ॥ ३९ ।

अनिक्तेन च वाससा^{२०} चरितं येन मैथुनम्^{२१} ।

शयानः^{२२} प्रौढपादो^{२३} चायतोपस्थान्तिके^{२४} गुरोः^{२५} ॥ ४० ॥

विरम्य मारुते शीघ्रे प्रत्यारम्भो विभाषितः^{२६} ।

^१ K लिप्यते. — ^२ So all MSS. Does the word represent the locative fem. sing. of an adjective निगद् 'sounding in', or is it to be emended to the loc. sing. fem. of the participle perfect निगतायां having gone into (the earth)? Or निःशब्दायां? — ^३ So (नाधीयीता)-स्तमिते Ku; Bū Bi नाधीयीत स्तनिते; the rest नाधीयीत स्तमिते. — ^४ Ku द्विसतायां. — ^५ Bū तृ०; Ku ०सतायां. — ^६ Bū पाटवो(ष्य); the rest पाटवो(य). None of the MSS. exhibit a colon. — ^७ Wanting in K; Bū reads (पाटवो) ष्य. — ^८ Bū प्रदोषो. — ^९ Bū संधेष्व(प्सु); Bi संधे. The colon is written in Bi only. — ^{१०} K Bi have a colon here; the rest च(ान्तः). — ^{११} K P E ०शवे; Bi ०शब्दे. — ^{१२} Ch E have a colon here. — ^{१३} K Bū चण्डाल०. — ^{१४} K Ku P Bū have a colon here. — ^{१५} Ch Ku K E पैङ्गे; Bū पैङ्गे. — ^{१६} Ku ऋते; Ch कृते. — ^{१७} K Ku Bū Ch have a colon here. — ^{१८} KB वैधृत्ये. — ^{१९} E च । अनिक्तेन; the rest चानिक्तेन. — ^{२०} Ku seems to have a colon here. — ^{२१} The colon is written only in E. — ^{२२} Bi has a colon here. — ^{२३} Thus emended (cf. Manu iv. 112). Bū प्रौढपादौ; the rest प्रौढपादी. — ^{२४} Thus with double sandhi (for अयत उप०) all MSS.; cf. the introduction. — ^{२५} The colon is written in Bū. — ^{२६} The colon is written in K Ku Ch E. —

सर्वेणापरात्रेण विरम्य प्रत्यारम्भो न विद्यते^१ ॥ ४१ ।
 पौषी^२ प्रमाणमभेष्वपत्तुं चेदधीयानाम्^३ । ४२ । वर्षे^४
 विद्युत्स्तनयितुर्वा विपद्यते^५ । ४३ । चिराच्चं स्थानासनं
 ब्रह्मचर्यमरसांशं^६ चोपेयुः^७ । ४४ । सा तत्र प्रायश्चित्तिः सा
 तत्र प्रायश्चित्तिः । ४५ । ॥ ५ ॥ ॥ १४१ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे चतुर्दशोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ इति कौशिकसूत्रं समाप्तम् ॥

^१ The colon is written in K Ku Ch E Bū. — ^२ Bū पौषी. —
^३ Ku वेद°. Is this passage an ardha-çloka, and is the last word to
 be emended to चेदधीयानानां (with haplographia)? — ^४ Bū
 वर्ष. — ^५ Bū विपद्यते; E has a colon here. — ^६ K Bh Bū ०रसाः-
 शं; Ku ०रसासं. — ^७ E has a colon here. —

APPENDIX.

Extracts from the Paddhati of Keçava.

Keçava has the following introduction with which that of the Atharva-paddhati is identical: अथर्ववेदस्य संहिताविधेर्विवरणं क्रियते। तत्र अथर्ववेदस्य नव भेदा भवन्ति । तत्र चतसृषु शाखासु शौनकादिषु कौशिको ऽयं संहिताविधिः स च गोपथब्राह्मणादर्थवादादि परित्यज्य विधिमात्रं कल्पयित्वा विधेः कृतसूत्रयथोपयोगं (!) टीका क्रियते। संहिता-विधिः. Cf. the author in the Journal of the American Oriental Society, vol. xi, pp. 375-7.

Kaṇḍikā 1.

sū. 1. अथशब्द आनन्तर्यार्थः (Cod. आनन्तर्यार्थः) संहिताध्ययनानन्तरं विधेरधिकारः संहिताविधिं वक्ष्यामः। शान्तिकपौष्टिकाभिचारिकाङ्गुतादीनि कर्माणि संहिताविधौ उक्तानि। त्रिविधानि कर्माणि विधिकर्माणि अविधिकर्माणि उक्त्रयकर्माणि त्रिःप्रमाणको विधिः प्रत्यक्षं अनुमानं शब्दं चेति. — sū. 2-8. Keçava's comment is essentially the same as that of the Ath. Paddh. The following passage occurs in both texts in connection with sū. 8: उपवर्षाचार्येणोक्तं। मीमांसायां स्मृतिपादे कल्पसूत्राधिकरणे नक्षत्रकल्पो वितानकल्पस्तृतीयः संहिताकल्पस्तृतीयो अंगिरसां (Ath. Paddh. आंगिरसः) कल्पः शान्तिकल्पस्तृतीयः। एते कल्पा वेदतुल्या हि इति भगवानुपवर्षाचार्येण (!) प्रतिपादितं। अन्ये कल्पाः स्मृतिस्तुल्याः. Cf. J. A. O. S. vol. xi. p. 377. — sū. 9-14. Keçava's comment is again essentially the same as that of the Ath. Paddh. — sū. 15-16. प्रागुदग्वा कर्मसमाप्तिर्देवकर्मसु दक्षिणा प्रत्यग्वा समाप्तिः पितृकर्मसु केचित्प्रागुदगन्तराले समाप्तिः. — sū. 16. Keç. is

identical with Ath. Paddh. — sū. 17. Keç. illustrates: यथा परि त्वाग्ने पुरं वयमिति त्रिः पर्यग्निं करोति. See Kāuṣ. 2. 10. — sū. 26. अग्निं पृष्ठतो नावसेत. — sū. 29-30. शांखायनीये (Cod. सांख्यायनीये: cf. Lindner, Das Kauṣītaki Brāhmaṇa, p. ix) ब्राह्मणे उक्तं द्वे पौर्णमास्यौ द्वे अमावास्ये इति पौर्णमास्याः प्रतिपदिति अमावास्यायाः प्रतिपदिति पूर्वा उपोष्या उत्तरा याज्या . . . Cf. Kāuṣ. Br. 3. 1. — sū. 31. तिथिभेदे मुख्यपौर्णमासीभेदे या पूर्वा सा उपोष्या । उपवासं करोति. —

Kaṇḍikā 2.

Introductory: सायंप्रातर्होमवैश्वदेवपिण्डपितृयज्ञादि (!) उद्धृते ऽग्नी कार्याणि. — sū. 17 (note 10). Keç. also reads ऊर्णे म्रदं. — sū. 18 (note 15). भूपत इति ब्रह्मवरणं । तथा च गोभिलब्राह्मणः (!) प्रत्यक्षं वा दर्भमयं वा आसनं वा उदकमण्डलं वा ब्रह्मस्थापने वा कुर्यात्. —

Kaṇḍikā 3.

sū. 1 (note 9). Keç. like Dārila places the matter of this sūtra at the end of the preceding kaṇḍikā: युनज्मि त्वेत्वेभिः पंचभिरिधमुपसमादधाति । द्वितीया कण्डिका. — sū. 2 (note 11) . . . जागमायनमुदपात्रं कांस्यपात्रमुपसाद्य. — sū. 4 (note 9). जीवा स्थिति सूक्तेन चिराचामति सत्यं बृहदिति नवभिः श्रुतिवेत्युच्यते उदायुषेति द्वाभ्यां उत्तिष्ठति (cf. Kāuṣ. 24. 31). —

Kaṇḍikā 4.

sū. 9 (note 9). उदेनमुत्तरं नयेति त्रिभिर्ऋग्भिः (!) प्रजापते न त्वदिति (vii. 80. 3) च चतस्रश्चाहुतोर्जुहोति (cf. Kāuṣ. 5. 9) । त्वामग्न इत्युच्यते (xix. 59. 1) चतस्र आज्याहुतोर्जुहोति. —

Kaṇḍikā 5.

sū. 13. स्वाहिष्ठेभ्य इत्येवमादिभिरिकादशभिः सर्वप्रायश्चित्तीयाहुहोति यन्ने स्क्रन्नं पुनर्मेत्विन्द्रियमिति च द्वाभ्यामृग्भ्यां. Cf. also the beginning of the next kaṇḍikā. —

Kaṇḍikā 6.

sū. 10 (note 1). Keç. reads ०नसितः. — sū. 16 (note 13). अग्न्य स्वरिति पर्यायद्वयेन; cf. Ath. Paddh. ibid. — sū. 17 (note 5).

Keç. as the text, पत्न्यांजलौ. — sū. 22. तस्मान्नादक्षिणं हविःशब्दे-
 नाज्यतन्त्रं पाकतन्त्रं चोच्यते कर्ममात्रमभिमंत्रणाद्यदक्षिणं न कुर्यात् पा-
 कतन्त्रे पूर्णपात्रं माणकं सेतिकाप्रस्थद्रोणाढकादि । पूर्णपात्रं यजमान-
 शक्त्यपेक्षं शक्त्या वा दक्षिणां दद्यान्नातिशक्तिर्विधीयते इत्युक्तं नवमे ।
 आज्यतन्त्रे धेनुः. — sū. 26 fg. Keç. introduces the passage with तथा च
 ब्राह्मणं. — sū. 30. आज्यतन्त्रे पाकतन्त्रे दर्शपूर्णमासधर्मा भवन्ति पूर्वतन्त्रं
 च उत्तरतन्त्रं च सर्वेषु पाकतन्त्रेषु सर्वमाथर्वणं कर्म पाकयज्ञशब्देनो-
 च्यते. — sū. 34 (note 2). अथापि गोपथब्राह्मणपठितौ श्लोकी भवतः. —
 sū. 34 (note 6). Keç. also reads देवतेति. — sū. 37. त्वमेव व्रतपा
 असि तृचं सूक्तं कामस्तदय इति पंचर्चं सूक्तं एते चारणवैद्यानां पद्यन्ते
 तस्मिन्नेव तन्त्रे आज्यं जुहोति शान्तसमिधो वा आदधाति सूक्तयोर्विकल्पः ।
 दर्शपूर्णमासव्यतिक्रमे प्रार्थयिष्यन्तं । सर्वत्र क्रमव्यतिक्रमे . . . सर्वप्रार्थयिष्यन्ती-
 यान्होमाञ्जुहोति तस्मिन्नेव तन्त्रे अन्यस्मिन्तन्त्रे (!) वा तन्त्रमध्ये सर्वे होमा
 इति भद्रमतम्. — The sixth kaṇḍikā winds up with the following
 additional statement: अथ सर्वार्थाः परिभाषा विधिकर्मार्था अविधि-
 कर्मार्था उच्छ्रयकर्मार्था उच्यन्ते । मेधाजननादि पिण्डपितृयज्ञान्तं याव-
 द्विधिकर्मणि । मधुपर्कादि इन्द्रमहान्तं यावदविधिकर्मणि । पाकयज्ञवि-
 धिकर्म सूक्तेन विनियोगं कृत्वा पश्चादृचां विनियोगस्तान्युच्छ्रयकर्मणि ।
 त्रिविधानि कर्मणि । उपदधातीत्यनादेशे आज्यं समित् पुरोडाशः
 पयः उदौदनः पायसः पशुः ब्रीहिः यवः तिलः धानाः करम्भः शृङ्गुल्यः
 एतानि त्रयोदश हवींषि जानीयात् । सर्वत्र इयं पैठीनसिपरिभाषा सर्वत्र
 हविषां विकल्पः । यत्र गणस्तत्र सर्वत्र सूक्तानां विकल्पः यत्रौषधिगणस्त-
 त्रौषधीनां विकल्पः । हविषां त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति सर्वद्रव्येषु प्रोक्षणं ।
 सर्वत्र उत्पवनं हविषामिति युवा कौशिक आचार्यो मन्यते । अवशिष्टानां
 परिभाषाः पुनरुच्यन्ते सर्वकर्मार्थाः । आज्यतन्त्रादिवैदिकेषु कर्मसु सर्वत्र
 वृद्धिश्राद्धम् (cf. J. A. O. S. vol. xi. p. 376, line 11) । यत्र उदकेन
 प्रयोजनं तत्र सर्वत्र शान्त्युदकं कुर्यात् चतुर्भिर्गणैरेकेन वा गणेन । सूक्ता-
 दियहणे सूक्तं जानीयात् । सर्वत्र सुवहोमे नित्यं तन्त्रं हस्तहोमे विकल्पेन
 तन्त्रं । आज्यतन्त्रे सर्वत्र धेनुर्दक्षिणा हविरुच्छिष्टं च अधिकरणं च. —
 Then follows an index to the ājyatantram, as follows: आज्यतन्त्र-
 मुच्यते अव्यचसञ्च (Cod. अव्यसञ्च; xix. 68. 1) बर्हिर्लवनं वेदिः उत्तरवेदिः
 अग्निप्रणयनं अग्निप्रतिष्ठापनं व्रतग्रहणं पवित्रकरणं पवित्रेणैधमप्रोक्षणं
 इधोपसमाधानं बर्हिःप्रोक्षणं ब्रह्मासनं ब्रह्मस्थापनं स्तरणं स्तीर्णप्रोक्षणं
 आत्मासनं उदपात्रस्थापनं आज्यसंस्कारः सुवग्रहणं ग्रहग्रहणं पुरस्ताद्धोमाः

आज्यभागौ अभ्यातानानं पूर्वतन्त्रं । अथ उत्तरतन्त्रमुच्यते अभ्यातानादि-
पार्वणहोमः समृद्धिहोमाः स्विष्टकृद्धोमः सर्वप्रायश्चित्तीयहोमाः स्कन्नहोमः
पुनर्वैत्विन्द्रियहोमः स्कन्नास्मृतिहोमौ संस्थितहोमाः चतुर्गृहीतहोमः बर्हि-
होमः संसावहोमः विष्णुक्रमाः व्रतविसर्जनं दक्षिणादानं ब्रह्मोत्थापनं
यस्मात्कोशादित्येतद् (xix. 72. 1) उत्तरतन्त्रं । उत्तरतन्त्रं समाप्तं. —

Kaṇḍikā 7.

Introductory: परिभाषाव्याख्यानं क्रियते. — sū. 9. यथा
पिञ्जूलोभिरास्त्रावयति । घटं वा कांक्षपात्रं वा. — sū. 11. दूराद्दे-
शाद्बृहसंभारा आहर्तव्याः. — sū. 13. नित्यनैमित्तिककाम्यानां कर्मणां
प्रयोगः । अरण्यं शान्तिकल्पे उक्तं । यत्र यामशब्दो न श्रूयते तत्रारण्याः(!). —
sū. 14 (note 1). Keç. also reads 'पेक्षमाणा. — sū. 14. ... सर्वहो-
मकर्म समाप्यते ततो ऽवभृथं कुर्यात् । सर्वत्र पुंसवनादिषु संस्कारेषु गृहे
प्रयोगः नावभृथ इति रुद्रभाष्यमतं. — sū. 15. आश्वादिषु सर्वत्र संपा-
ताभिमंचणं भवति. — sū. 16. ... सर्वे पदार्था अभिमंच्य कर्तव्याः. —
sū. 18. तं पुरुषं अग्रे कृत्वा गृहे प्रवेश्य ततो मन्थीदनौ प्रयच्छति (Kāuṣ. 7. 7).
यथा उतामृतासुः शिवास्त इत्यभ्याख्याताय प्रयच्छति (Kāuṣ. 46. 1) मंत्रेण. —
sū. 19. यत्र वासितं बध्नाति तत्र सर्वत्र त्रयोदशादि भवति । यथा युरम-
कृष्णलं वासितं बध्नाति (Kāuṣ. 11. 19; 52. 20). — sū. 20. मणिं बद्ध्वा
तद्दधिमधु आश्रयति. — sū. 21. अन्वारब्धे यजमाने च कर्तव्याः ।
अभिमंचणं । यजमान उत्तरतो भूत्वा दर्भैरन्वारभते. — sū. 24. समर्थ-
वृषभचर्म. — sū. 26. यत्र आस्रवनं अवसेचनं च तत्र आचमनं च
भवति. — sū. 28. समित्पुरोडाशचरुव्रीहियवतिलादीन्यभ्याधेयादीनि(!)
यजमानं धूमं भक्षयति. — sū. 29. कर्मसमाप्ती शुचिना कर्मप्रयोगः
नित्यनैमित्तिककाम्यानि कर्माणि स्नानं कृत्वा प्रयुज्जीत. —

Kaṇḍikā 8.

sū. 1. सर्वकर्मार्था परिभाषा । अथ निशाकर्मपरिभाषा उच्यन्ते ।
... येषु निशाकर्मसु तत्रं तेषु अयं धर्मः । केचित्त्वातो ऽहतवसनः प्रयुक्ते
इति सर्वार्था परिभाषा मन्यन्ते. — sū. 2. अथ स्वस्थयनपरिभाषा
उच्यन्ते । स्वस्थयनेषु चेज्यानां दिक्षान्बलीन्हरति प्रतिदिशमुपतिष्ठते । ये
ऽस्यां स्थिति सूक्तेन (iii. 26) प्रतिदिशं प्रत्यृचं बलिहरणं करोति । प्राची
दिगिति (iii. 27) प्रतिदिशमुपतिष्ठते । यथा उत्तमेन सारूपवत्सस्य रुद्राय

त्रिर्होति (Kāuṣ. 50. 14) तत्र हविरुक्छिष्टेन बलिहरणं कुर्यात् । समाप्ता
 स्वस्थयनपरिभाषा. — sū. 5. पुनः सर्वार्था परिभाषा उच्यन्ते । सर्वत्राधि-
 करणं कर्तुर्दक्षिणा । हविरुक्छिष्टं आज्यधानी उदपात्रं चर्म मण्डपदर्भसमि-
 धः शान्त्युदकभाजनं सुक्सुवादीनि देयानि । ... नित्येषु नाधिकरणमस्ति
 परद्रव्येषु नाधिकरणमस्ति यथा नापितस्य क्षुरं (cf. Kāuṣ. 54. 1fg.). —
 sū. 6. प्रोक्षणाचमनपर्युक्षणादि त्रिः कर्तव्यं. — sū. 8. सर्वत्र शान्ति-
 केषु शान्तं संभारं दर्भसमिदादि । अभिचारे रौद्रं आङ्गिरसं संभारं; cf.
 Kāuṣ. 47. 2. — sū. 9. सुक्सुवसमिधः काष्ठादि मणिद्रव्यकाष्ठाः कर्त-
 व्यानि (!) । प्रतीकं च द्रव्यं च । यथा कथं मह इति मादानकशृतं क्षीरौद-
 नमश्नाति । ... चमसे स्वरूपवत्साया दुग्धे (Kāuṣ. 12. 1 and 2) चमसो
 ऽपि मादानक एव । कथं मह इति उत्तरमपि अनेन सूक्तेन कर्म कुर्यात्. —
 sū. 10. विषये (!) यथान्तरं । मंत्रद्रव्यसंशये संनिधानं गृहीतव्यं (!) यथा
 लोमानि हस्तिरोमाणि यथा विद्या शरस्येति प्रमेहणं बध्नाति (Kāuṣ. 25.
 10). — sū. 12. उलूखलमुसलकाष्ठं । अन्यार्थं इधनार्थं काष्ठतक्षणं करोति. —
 sū. 15. अथ शान्तवृत्ता उच्यन्ते । ... स्रग्मालवके प्रसिद्धः वंघः कन्यकुब्जे
 प्रसिद्धः शिरीषो भोजपुरे वाटिकायां प्रसिद्धः स्रक्त्यस्तिलकः प्रसिद्धः
 ... वरणो वरुणक इति आनन्दपुरे प्रसिद्धः ... जङ्घिडो वाराणस्यां प्रसिद्धः
 कुडक (!) मालवके ... गह्वो हिमवति ... गलावलस्तत्रैव प्रसिद्धः ...
 स्यन्दन (!) हिमवति नर्मदायां प्रसिद्धः अरुणिका नर्मदातटे प्रसिद्धः
 अश्वमेधोक्त अश्वमेधोक्तो भृगुकच्छे प्रसिद्धः तुलसीन्दुकी (Cod. तुलु तै०)
 पूतदारुदेवदारुवैद्यके प्रसिद्धः । समाप्ताः शान्तवृत्ताः ... — sū. 16.
 अथ शान्त्यौषधयः (!) उच्यन्ते । चित्तिः (!) प्रसिद्धा प्रायश्चित्तिः पर्वणिपर्वणि
 तस्याः त्रीणि पत्राणि भवन्ति ... शमका नन्दपुरे विश्वामित्रो (!for वै?)
 वाप्याः समीपे ऽस्ति (Cod. चाप्याः समीपो स्ति) सर्वंशा घर्मोलिका सा-
 म्यवाका (!) काकजंघासदृशा तलाशा वेतसो ... वात्सक (!) आटडूषकः
 (cf. Kāuṣ. 39. 6, note) सीसपात्र (!for शिंशपा?) प्रसिद्धा शात्वलिः प्रसिद्धः
 सिपुनांकरी (!for सिपुन अङ्करी?) ... आकृतिलोष्टः क्षेत्रमृत्तिका वल्ली-
 कमृत्तिका ... एताः सर्वाः शान्ता औषधयः शान्त्युदकादौ प्रयोक्तव्याः
 एतासां समुच्चयः । एतासामलाभे यवप्रतिनिधिः कार्यः इति पैठीनसिः ।
 शान्त्यौषधिकल्पः (!) समाप्तः. — sū. 17. प्रमंतीशीरशलल्युप-
 धानं (!) शकधूमा चरंतः (cf. text, note 9) ... उपधानं विद्यागन्धुकं (!)
 शकधूमः ब्राह्मणः । एता जरन्तः जीर्णा ग्राह्याः. — sū. 18. यत्र
 सीसानि तत्र एतानि सर्वाणि प्रत्येतव्यानि । ... नदीसीसं नदीफेनं ... —
 sū. 19. रसकर्मणि एते रसाः प्रत्येतव्याः समुच्चयेन. — sū. 20. Keç.

also reads °पवाकस्ति°, and glosses it by इन्द्रयवः । . . . प्रियङ्गुः कांग्-
णिका (cf. Pet. Lex. sub कङ्गु and कङ्गुनी) . . . — sū. 21. ग्रहणं प्रतीक-
ग्रहणं ग्रहणमनुग्रहणं तावदनुवर्तते यावत्प्रतीकग्रहणं द्वितोयः — sū. 22.
अनुषङ्गः (Cod. °संगं) यथार्थं सर्वत्र कर्तव्यः । यथा विद्या शरस्य पितरं
पर्जन्यं शतवृष्णमिति (i. 3. 1; cf. Kāuṣ. 25. 10) वैदिकं । लौकिकमिति
भवति कृतयामं कंकतमवसृजामीति (! Kāuṣ. 76. 5, 6) । अनुषंगः पुनरु-
क्तमित्यर्थः. — sū. 24 fg. Keç. introduces with अथ चतुर्गणीमहा-
शान्त्या गणाः पठन्ते . . . — sū. 25. . . . अरायचयणमिति तिस्रः
(ii. 18. 3-5) . . . —

Kaṇḍikā 9.

sū. 1. . . . ये अप्रय इति सप्त ब्रह्म जज्ञानमित्येका (!) अप्रमेयं
(iv. 23. 1) इति सप्त मृगारसूक्तानि ग्रहीतव्यानि; cf. text p. 28, note 3. —
sū. 2. Keç. presents the matter of this sūtra as follows: प्रथमे द्वे
उत्तमं वर्जयित्वा शं च नो मयश्च न इत्येका पुनर्मैत्रिन्द्रियमित्येका
शिवा न इत्येका शं नो वातो वातु इत्येका शेषाणि सूक्तानि । अनेन शा-
न्तिगणेन शान्त्युदकं कुर्यात्. — sū. 3. यत्र शान्त्युदकं क्रियते तत्र पृथिव्यै
श्रीचायेति त्रिभिर्ऋग्भिः शान्त्युदकं शान्त्युदकमध्ये प्रक्षिपेत् । अनेनैव कार-
यिता प्रोक्षणाचमनादीनि प्रत्युचं करोति. — sū. 4. एष शंतातीथो
गणः । यत्र शंतातीथेन प्रयोजनं तत्रायं सर्वत्र प्रयोक्तव्य इति । यथा
शंतातीथेन तिलाञ्जुहोति. — sū. 6. शान्तियुक्तानि । इह शान्त्युदके
सर्वेषां सूक्तानां समुच्चयः अन्यत्र सर्वत्र यथोक्तेन न्यायेन विकल्पः न
सूक्तविकल्पः. — sū. 7. उभयतः शान्तिगणस्य प्रारम्भे समाप्तौ च... —
sū. 8 fg. Keç. introduces with अथ शान्त्युदकविधानमुच्यते. —
sū. 9 (note 6). अवकरं विसर्जयति. — sū. 9 (note 3, page 30)
अनुज्ञातः शान्त्युदकं करोति शं नो देवीत्यृचा सावित्री च अश्वयो यन्ति
गणेन च शान्त्युदकं करोति लघुगणेन बृहद्गणेन वा चतुर्गणैर्वा (cf. p. 28,
note 7) सावित्री शं नो देवी । ततः पृथिव्यै श्रीचायेति त्रिः प्रत्यासिंचति
शान्त्युदके शान्त्युदकं प्रक्षिपति. — sū. 10. एते चतुर्गणेन बृहद्गणेनैकेन
वा शान्त्युदकं कुर्वन्ति. — Keç. finishes the adhyāya as follows:
शान्त्युदककर्मपरिभाषा समाप्ता । नवमी कण्डिका । तत्र भद्रं श्लोकः ।

प्रमाणं पार्वणे चैव प्रकृतित्वात्परोक्षिते ।

परिभाषा च सर्वार्था प्रथमे ऽध्याये संहिताविधौ ॥

इति प्रथमो ऽध्यायः. —

Adhyāya ii.

Kaṇḍikā 10.

sū. 2 (note 2). ... सारिकाजिह्वां बध्नाति ... सारिका कंटारिका प्रसिद्धा. — sū. 2 (note 3). कृशो भारद्वाजः. — sū. 4. ... कर्कन्धू (!) बृहद्वदरी ... — sū. 6. ये त्रिषप्ता (i. 1. 1) इति सूक्तेन चीरोदनं संपात्वाभिमन्त्र्य भक्षयति ... पुरोडाशं भक्षयति ... रसान्भक्षयति । रसप्राशनं सर्वत्र त्वे क्रतुमित्यूचा (v. 2. 3) कर्तव्यं. Cf. Kāuṣ. 21. 21. — sū. 7. ये त्रिषप्ता इति (i. 1. 1) सूक्तेन उपनयनानन्तरं द्वादशरात्रम् ... बज्रमै-
त्र्यमेकत्र कृत्वाभिमन्त्र्य उपाध्यायाय ददाति. — sū. 8. सुप्तस्त्रोपाध्या-
यस्य कर्णमनुमन्त्रयते ब्रह्मचारी. — sū. 9. यदायदा उपाध्यायगृहं
याति तदातदा जपति ब्रह्मचारी. — sū. 15. .. उपाध्यायाय. — sū. 16.
शुक्लपुष्पहरितपुष्पे इति शंखपुष्पिका अन्धपुष्पिका प्रसिद्धे. — sū. 17.
सम्यक् वर्चस्कामो मेधाकामश्च प्रथमप्रवदस्य ... — sū. 19. अहं रुद्रे-
भिरिति शुक्लपुष्पेत्यादि पञ्च कर्माणि आयुष्कामो ऽपि करोति वार्षशतिकं
कर्मेति वचनात्. — sū. 23. ... आदित्यमुपतिष्ठते मेधाकामः. —
sū. 24. ... निद्रां त्यक्त्वा ... मुखप्रक्षालनं वर्चस्कामो ऽपि करोति। ...
मेधाकर्माणि समाप्तानि. —

Kaṇḍikā 11.

sū. 1. पौर्णमास्यां निर्ऋतिकर्म (Kāuṣ. 18. 1 fg.) कृत्वा सकृच्छ्रो भूते
सांपदं कुरुते. — sū. 3. ब्रह्मचारिगृहात् ... तृणान्यादधाति. —
sū. 4 (note 2). आरण्यपिपीलिकाक्लिद्धे. — sū. 5. संगृह्य स्थाव्यां
कृत्वा ग्रामे आगत्य ... स्थाव्याः सकृच्चुहोति. — sū. 6 (end). ... समा-
प्तानि ब्रह्मचारिसांपदानि ... शिष्यसंपत्तिर्भवति. — sū. 7. पूर्वशु-
निर्ऋतिकर्म कृत्वा (Kāuṣ. 18. 1 fg.) ग्रामसांपदानामधिकारः. — sū. 10
(end). समाप्तानि ग्रामसांपदानि ... ग्रामकामो यदा भवति तदा ग्राम-
सांपदं कुरुते. — sū. 15. 16. ये त्रिषप्ता इति सूक्तेन पृश्निमन्थो जि-
ह्वाया उत्साद्यमन्त्रो (!) परित्स्तरणमस्त्रिहं (!) हृदयं दूरिश (!) उपनह्य etc. —
sū. 18. पृश्निमन्थं मैश्रधान्यं च दधिमधुमिश्रं कृत्वा ... अश्नाति। ... समाप्तः
पृश्निमन्थः. — sū. 19. युग्मकृष्णलं सुवर्णमणिं. — sū. 20. साह-
पवत्से ओदने (Cod. तुंदने) पुरुषाकृतिमालिख्य ... —

Kaṇḍikā 12.

sū. 1 (note 9). मादानककाष्ठशृतम्. — sū. 4. Keç. gives the मन्थान्तानि (sc. कर्माणि) in full, repeating the proceedings described in Kāuṣ. 10. 4-6; 11. 12-18. — sū. 5. ..सामनस्याधिकार आ वर्चस्येभ्यः कर्मभ्यो यावत्...जातपुत्रस्य सामनस्यं क्रियते। यावज्जीवं संजातानां सगो-
त्राणां सामनस्यं भवति. — sū. 6. उदकुम्भं संपातवन्तं कृत्वा ग्रामपाश्चै
भार्मायित्वा... — sū. 8. Keç. also reads शुक्त्यानि several times, and glosses: आस्त्रेण रसेन सिक्तानि मांसानि. — sū. 9. सहृदयमिति etc. (see sū. 5) भक्तं संपात्याभिमन्त्र्याश्रयति ... सुरां प्रयच्छति पुरुषेभ्यः
त्रैवर्णिकेभ्यः ... प्रपोदकं प्रयच्छति ... । सामनस्यानि समाप्तानि. —
sū. 10. अथ वर्चस्यविधिं वक्ष्यामः। ये त्रिषप्ता इति सूक्तेन औदुम्बरस-
मिध आदधाति। सर्वत्र वर्चस्कामो ऽनुवर्तते आ राजकर्मभ्यो यावत् (Kāuṣ.
14. 1). — sū. 12. अथ कुमारीवर्चस्यमुच्यते ... । कुमारी रूपवती
वर्चस्विनी भर्तृगृहे प्रधाना भवति. — sū. 16 (note 16). वैश्वशूद्रानु-
लोमजाः. —

Kaṇḍikā 13.

sūs. 1. 2. हस्तिवर्चसमिति हस्तिदन्तं दृष्ट्वा उपतिष्ठते। ... हस्तिद-
न्तमणिं बध्नाति. — sū. 3. हस्तिलोमानि लाक्षाहिरण्येन वेष्टयित्वा...
बध्नाति. — sū. 4 (note 6). The emendation of the word कृष्ण in
the text to वृष्णि, as suggested in the note, is rendered certain by
Keçava's gloss: ...सूक्ताभ्यां मेषनाभिरोममणिं ... लाक्षाहिरण्येन वेष्ट-
यित्वा बध्नाति. — sū. 6. ...स्नातकादिसप्तमर्माणि स्थालीपाकेन
दत्त्वा... — sū. 7. ... इदं कर्म क्षत्रियादीनां न ब्राह्मणस्य ... —
sū. 11. चन्दनादिगन्धानासाद्य तस्मिन्मध्ये आकाशोदकं प्रक्षिप्य चतुरङ्गु-
लेन दर्भतृणेनालोढ्य. — sū. 12. ... यस्ते गन्ध इति त्रिभिः...राक्ष्णां
समालभते. —

Kaṇḍikā 14.

Keç. has the following introduction: अथ राजकर्मण्युच्यन्ते। सां-
ग्रामिकाणां कर्मणां तन्त्रं वक्ष्यामः। अश्वत्थस्य वधकस्य वा अरण्योरमीं (!)
मन्थति इन्द्रो मन्थत्वित्युवाच (viii. 8. 1) मन्थमानमनुमन्थयते। पूतिरज्जु-
रित्यर्धेचेनाग्निपतनस्थाने (viii. 8. 2^a) रज्जुं निदधाति। धूमं परादृश्येत्यर्धेचेन
(viii. 8. 2° in a modified form) धूममनुमन्त्रयते। अग्निं परादृश्येत्यर्धेचेन

(viii. 8. 2° in a modified form) जातमग्निमनुमंचयते । एष सेनाग्निः । अव्यचसश्च (Cod. अव्यसश्च; xix. 68. 1) बर्हिर्लवनादि समानं सेनाग्निप्रणयनं ग्रहणं पंचगृहीतमाज्यं । अभ्यातानान्तं कृत्वा लोहिताश्वत्यश्च शाखां रोपयति उत्तरतः । ततः प्रधानकर्म कुर्यात् । तत उत्तरतंचे विशेषः । संनतिहोमांतं कृत्वा इमे जयंतु स्वाहेभ्य (cf. Kāuṣ. 16. 18) इत्येतेन मंत्रेणाज्यं जुहोति । ततो वधककाष्ठप्रज्वालिते ऽग्नौ वामेन हस्तेन इङ्गिडं जुहोति (cf. Kāuṣ. 47. 3) पराभिजयन्तां (!) दुराहामोभ्यः (cf. Kāuṣ. 16. 19) अग्नौ स्वाहेति । ततः शाखायां दक्षिणतः प्रक्षिपति नीललोहितेनामूनिति मंत्रेण स्विष्टकृदाद्युत्तरतन्त्रं । एतत्सांग्रामिकं तन्त्रं । सांग्रामिकेषु सर्वत्र उच्चैर्भन्वाणां प्रयोगः तन्त्रमध्ये ये प्रधानमन्त्रास्ते उच्चैर्भवन्ति. — sū. 1. शत्रोर्हस्तिचासनानां कर्मणां विधिं वक्ष्यामः. — sū. 2. तं हस्ति(नं) संप्रति प्रतिमुखं रथमावर्तयति. — sū. 6. ये त्रिषप्ता इति सूक्तेन वेलुकामभिमंत्र्य यत्र हस्तिनस्तत्राभिमुखो याति । समाप्तानि हस्तिचासनानि. — sū. 7. ... जयकर्माण्यनुवर्तन्ते आ राष्ट्रप्रवेशकर्मभ्यो यावत्. — sū. 8. इध्मसमाधानस्थाने धनुरिध्म(!) आदधाति... धनुःसमिध आदधाति. — sū. 9. श्रेध्मोपसमाधानं ... शरसमिधः प्रादेशमाचीरादधाति. — sū. 11. ... विजयकर्माणि सांग्रामिकाणि समाप्तानि ... संग्रामे अयुध्यमाने जयो भवति । एभिः कर्मभिः दृष्टमात्रतः शत्रवः पलायन्ते. — sū. 12. इषुनिवारणानि कर्माण्युच्यन्ते ... अनेन कर्मणा पुरुषशरीरे इषवो न पतन्ति पार्श्वतो गच्छन्ति. — sū. 14. सर्वशस्त्रनिवारणानां कर्मणां विधिं वक्ष्यामः. — sū. 15. ... जुहोति सेनाग्नौ. — sū. 16. आरे ऽसाविति सूक्तेन शत्रुं दृष्ट्वा जपति. — sū. 17. अथ मोहनकर्मणां विधिं वक्ष्यामः ... परसेनामोहनानि. — sū. 18. ओदनेन फलीकरणं पिण्डोकृत्य ... — sū. 19. ओदनेन सह कणिकां पिण्डोकृत्य ... — sū. 20. ... शर्कराः सूर्ये कृत्वा निष्पुनाति. — sū. 21. अप्वादेवताचरुतंच (Cod. अद्या°, here, and everywhere else throughout this passage) आज्यभागान्तं कृत्वाग्निर्नः शत्रूनग्निर्नो दूत इति सूक्ताभ्यां (cf. sū. 17) चरुं जुहुयात् । निर्वपे प्रोक्षणे बर्हिर्होमे विशेषः । अप्वाद्यै (त्वा) जुष्टं निर्वपामि । अप्वाद्यै त्वा जुष्टं प्रोक्षामि अप्वां गच्छतु हविः. — sūs. 22. 23. उद्वेगकरकर्म उच्यते ... अजां सितपदां (!) शत्रुसेनां प्रति विसर्जयति । श्वेतेन पादेन अजा वा अविर्वा एणी वा ... । इत्युद्वेगकरं समाप्तं ... समाप्तानि परसरोद्वेगकरणानि मोहनस्तम्भनमित्यर्थः. — sū. 24. पुनर्जयकर्माच्यते. — sū. 25. स्वसेनारक्षणार्थं कर्माच्यते ... स्वसेनां प्रतिदिशमुपतिष्ठते. — sū. 26. अथ स्वसेनाया उत्साहकरणं वक्ष्यामः. —

sū. 27. सेनयोर्मध्ये स्थितो जपति निरीक्षमाणः. — sū. 28. परसेनायां प्रक्षिपति... उच्छ्वसनं... कुङ्कः. — sū. 30. अथ जयपराजयविज्ञानमुच्यते।... शरतृणानि... आङ्गिरसेनादीपयति... आङ्गिरसो ऽग्निः चाण्डालाग्निः सूतिकाग्निः. — sū. 31. सेनयोर्मध्ये कृत्वा यान् धूमो ऽवतनोति ते जयन्ति यत्र धूमो गच्छति तत्र न जयः. —

Kaṇḍikā 15.

sū. 1. अथ सांग्रामिकं विधिं वक्ष्यामः जयकर्माण्युच्यन्ते।... सूक्ताभ्यामाश्वत्थ्यां पात्र्यां त्रिवृति गोमयपरिचये ऽग्निं प्रज्वाल्य हस्तिपृष्ठे शत्रुमभिमुखो गच्छन्नाज्यं जुहोति... पुरुषशिरसि... तत्पात्रं प्रक्षिपति भूम्यां. — sū. 4. युद्धे मृतस्य पुरुषस्येधममुपसमाधाय उपरि चक्रं धारयित्वा दोर्घदण्डेन सुवेण... — sū. 5. ... युद्धं योजयेत्. — sū. 7. वैश्याय संग्रामविधिं वक्ष्यामः. — sū. 8. ... सेनापतिजयकर्म... दण्डनायकजयकर्म. — sū. 9. स्वसेनाजयपराजयपुरुषवधशङ्कायां... विज्ञानमुच्यते।... उदपात्रमभिमन्त्र्य ततो द्वौ द्वौ योद्धारौ अवेक्ष्येद्राजा. — sū. 10. यं न पश्येत्तं न युध्यत योधयेत्. — sū. 11. अथ नवरथे घटिते संस्कार उच्यते... — sū. 12. अथारोग्यविधानमुच्यते ब्रह्म जज्ञानमनाप्तेति (v. 6)... — sū. 15. अथ सांग्रामिकविधानमुच्यते... एका आत्मसेना रज्जुर्द्वितीया मध्ये मृत्युः तृतीया रज्जुः परसेना। एवं संकल्पः। तत आङ्गारेषु निधाय इष्यते यस्य उपरि मृत्युर्गच्छति तस्य सेनाया जयो भवति. — sū. 18. ... आरोग्यविज्ञानकर्म जयविजयपराजयविज्ञानकर्म। एकरज्जुमुख्यमध्यमाधरविज्ञानकर्म। एतानि त्रीणि कर्माणि भवन्ति।... इषोका शरमया वा वीरिणमया वा कर्तव्या. —

Kaṇḍikā 16.

sū. 1. अथ त्रासनं परसेनाविद्वेषणमुच्यते... — sū. 3. सोमाङ्कुरमणिं... बध्नाति. — sū. 4. राजा त्रिः कटकं भ्रामयति. — sū. 6. ... जयकाम इदं कर्म कुर्यात्। जयकर्माणि अनुवर्तन्ते अस्मिन्वस्विति राष्ट्र्यावगमनं यावत् (sū. 27). — sū. 7 fg. अभयकर्म उच्यते... — sū. 8. अभयं द्यावापृथिवो इति सूक्तेन (vi. 40) सप्तऋषीन्यजते प्रतिदिशं सेनायाः... प्रतिदिशं सेनाया उपतिष्ठते वा। श्वेनो ऽसि गायत्रेति सूक्तेन (vi. 48) सप्तऋषीन्यजते उपतिष्ठते वा सेनायाः प्रतिदिशं... — sū. 9 fg. उक्तमग्निमन्यनमादौ इन्द्रो मन्यत्वित्वादि... अग्निं मन्यति. — sū. 14. अथ सप्तऋषीकर्म उच्यते। अरण्ये... न ग्राममध्ये कुर्यात्।...

(बधकः) कृमिमालकः... (आहूः) तिर्णिसमिधः. — sū. 16 (note 15).
 ... भांगानि ज्वालानि (!) ... सेनाक्रमेषु वपति. — sū. 17. ... सेना-
 क्रमेषु वपति. — sū. 18 (note 2) स्वाहैभ्य इत्यभिचेभ्यः... — sū. 21.
 आवत्सानि (!) जयकर्माण्युच्यन्ते । ये बाहव इत्यनुवाकं शुद्धकाले जपति
 कर्ता. — sū. 23. ... सर्वत्र पाशेषु आश्रय्येषु कूटेषु भाङ्गेषु जालेषु बा-
 धकदण्डेषु वज्ररूपेषु पात्रेषु चेङ्गिडालङ्कारेषु कुडानुमंत्रणं कुर्यात्... —
 sū. 24. त्रिषन्धीनि लोहमयानि ... वज्ररूपाणि लोहमयानि अर्बुदिरू-
 पाणि पृषदाज्येन संपात्याभिमन्त्र्य निवपति. — sū. 25. ये बाहव
 (ix. 9. 1) इत्यनुवाकेन श्रुतिपदीं आज्यं पृषदाज्येन संपात्याभिमन्त्र्य राज्ञो
 (Cod. राज्ञा or राजा?) दण्डे बध्नाति. — sū. 26. द्वितीयां श्रुति-
 पदीं... शत्रुसेनां प्रक्षिपति... । श्रुतिपद्योर्द्वयोररखे कर्म. — sū. 27.
 अथावश्यं राष्ट्रप्रवेशकर्मविधिं वक्ष्यामः । स्वराष्ट्रे (!) यो निष्क्रान्तः
 शत्रुणा पुनः प्रवेशमिच्छति तस्येदं कर्म. — sū. 28. ... आनुशुष्का (!)
 लूना ग्रीहयः पुनरुत्थिताः क्षिन्नानि कायानि (! for सस्यानि?) पुनरुत्थि-
 तानि... सर्वस्वामर्दितायां भूमौ पादानिष्क्रान्तो (!) राजा तदा इदं करो-
 ति. — sū. 30. ... सेनाकारं (!) पुरोडाशं... — sū. 31. ततो लोष्टेन
 पूरयेत्... क्षीरीदनं स्थालीपाकं राजानमाशयति. —

Kaṇḍikā 17.

sū. 1. अथ लघु अभिषेककर्मोच्यते (cf. the term महाभिषेक below,
 in connection with sūtras 11 fg.) ... माण्डलिकस्य सामन्तस्य युवराजस्य
 सेनापतेरन्यस्य कस्य चिदभिषेकः... । शान्त्युदकं करोति महानद्या उदकेन
 च पुष्कराणामुदकं देववृक्ष्युदकं दिव्यमुदकं च । उदकानां विकल्पः समु-
 च्चयो वा. — sū. 2 (note 5). ... दक्षिणतो वेद्याः... — sū. 3
 (note 7). खट्वायां आर्षभं चर्म आस्तीर्य तत्र राजानमारोहयति. —
 sū. 4. उदपात्रमुभावप्यासिंचति (!). — sū. 6 (note 11). ... राजा
 ब्रूते. — sū. 7 (note 13). ब्रह्मा ब्रूयात्... — sū. 10. Keç. adds
 the following statement: अभिषेकादनन्तरं घृतावेक्षणमाराचिकं (cf.
 Ath. Pariç. 6 and 7) राजकर्माणि पिष्टरात्र्यादीनि कर्माणि (cf. Ath.
 Pariç. 5) प्रत्यहं कर्तव्यानि ... — sū. 11. महाभिषेकविधिं
 वक्ष्यामः स सार्वभौमस्य भवति. — sū. 16. राजकीयो महाशूद्रः
 प्रक्षालनं ददाति. — sū. 17. राजा द्यूतक्रीडां करोति. — sū. 18.
 ... वैश्यः राजानमुपतिष्ठते उत्सृजायुष्मन्निति मंत्रेण. — sū. 19. ततो

राजा ब्रूते ... — sū. 21. राजानमाश्रयति. — sū. 25. ... राजान-
माश्रयति. — sū. 26. स्त्रीणां गृहे याति. — sū. 27. तत्र मधुपर्को
देयः । महाभिषेकः समाप्तः । अतो भूप्रभृतिराजकर्माधिकारः । घृतावे-
क्षणं (Ath. Pariç. 6) पुरोहितकर्म (Ath. Pariç. 3) आरात्रिकं (Ath.
Pariç. 7) नक्षत्रपूजा ग्रहपूजादिकं कर्तव्यं. — sū. 30. ... सूत्रेण
आहृता समिध आदधाति. — sū. 34. अथ वाचयेदिति विकल्पं
मन्यन्ते आचार्याः. — Keç. adds here: समाप्तानि राजकर्माणि । तत्र
श्लोकः । मेधासांपदकर्माणि सांमनस्यं च वर्चसांपदं क्रमाच्च राजकर्माणि
द्वितीये ऽध्याये महर्षिणा. —

Adhyāya iii.

Kaṇḍikā 18.

sū. 1. अथ निर्ऋतिकर्माणां विधिं वक्ष्यामः । आ पुष्टिकर्मभ्यो यावत्
(sū. 19) ... — sū. 11. प्रदक्षिणं भूत्वा निर्ऋतिदिशश्चमिमुखो भूत्वा
ये त्रिषप्ता इति सूक्तेनाज्यं सकृज्जुहोति. — sū. 12. अग्नौ हव्योपानहौ
जुहोति. — sū. 14. ... धानाः शर्करामिश्रान्सकृज्जुहोति (!). — sū. 15.
सह पिष्टकेन तृतीयामाहुतिं जुहोति. — sū. 16. काकजङ्घायां लो-
हकंटकं बद्ध्वा कंटके पुरोडाशं बध्नाति तथा निर्ऋत्यभिमुखो भूत्वा प्र-
पतेत इत्युक्त्वा काकं विसर्जयति. — sū. 17. नीलं वस्त्रमधः परिधत्ते
रक्तवर्णमुपरि आच्छाद्य शुक्लवस्त्रोष्णीषं कृत्वा या मा लक्ष्मीरित्युक्त्वा
लोहखण्डेन (Cod. ०७६६) सह उष्णीषमुदके प्रक्षिपति. — sū. 18.
एकशतं लक्ष्म (!) इत्युक्त्वा रक्तवस्त्रं लोहखण्डेन सहाप्सु क्षिपति । एता एना
इत्युक्त्वा नीलं वासो लोहखण्डेन सहाप्सु क्षिपति... गृहे आगच्छति । ततः
कर्माणि कुर्यात्पौष्टिकानि सांपदानि च । समाप्तानि निर्ऋतिकर्माणि. —
sū. 19. पूर्वस्य चित्राकर्मादीनि पौष्टिकानि तान्युच्यन्त आ भैषज्येभ्यः कर्मभ्यो
यावत् (Kāuç. 25. 1 fg.) । ... एतत्कर्म चैत्र्यां पौर्णमास्यां कुर्यात् । अथवा
चित्रानक्षत्रे कुर्यात् । नित्यं चैत्रीकर्म. — sū. 22. ... परशुवन्मुखेनाग्नाति न
हस्तेन. — sū. 26. Keç. describes the मन्थान्तानि कर्माणि by the rites
detailed at 11. 11 fg. — sū. 27. अध्वानं गच्छता पुष्टिकर्माण्युच्यन्ते. —
sūs. 28. 29. यदा गच्छति तदा एतत्कर्म । यदा ग्रामं गच्छति तदा एतत्कर्म
कुर्यात् । समाप्तं प्रस्थानकर्म. — sūs. 30. 31. यथार्थं याचते तदा द्रव्यकाम
एतत्कर्म कुर्यात् । अथवा निष्कामो ऽपि करोति. — sūs. 32-34. अथ
समुद्रकर्म सर्वफलकर्म व्याख्यास्यामः । अभ्यातानान्तं कृत्वा ततश्चत्वारः
पूलकाः पलाशसमिन्धनं चत्वारो दर्भपूलका व्यतिषङ्गेन जुहोति । एकं

समिद्भारकं द्वितीयं तस्योपरि दर्भभारकं। पुनरपि तथैव च अष्टौ उपर्यु-
परि कृत्वा ततो ब्रह्मजज्ञानेन सहस्रधारेणाज्यं जुहोति. — sūs. 37. 38.
सात्त्विकस्थायिः प्रणयनं। अथवा सत्तस्थाने (Cod. शुनु०) एतत्कर्म करोति
धनधान्यपुत्रलक्ष्मीयशोमेधाधर्मकामः। आयुर्बलप्रजासंपद्भामकृपादि...
संपद्यते समुद्र इत्याचक्षते कर्मेति वचनात्. —

Kaṇḍikā 19.

sūs. 1. 2. अथ गवां रोगेषु गवां पुष्टिप्रजननेषु शान्तिरुच्यते।...
बहुदुग्धा गावो भवन्ति ज्वरगण्डमालादिरोगे एतत्कर्म गर्भग्रहणार्थमे-
तत्कर्म भवति. — sū. 3. तडागमवरूढ्य ततो गाः पाययति। समा-
प्तानि गवां पुष्टिकर्माणि. — sū. 4. सर्वार्थानि पुष्टिकर्माण्युच्यन्ते। द्वाभ्यां
महानदीभ्यामुदकमाहृत्य सर्वत उपसिच्य. — sū. 7. अथ लक्ष्मीकर्म
व्याख्यास्यामः।... यस्य गृहे लक्ष्मी नास्ति तस्य गृहात्... — sū. 8.
श्रीमतो गृहान्नोभयमाहार्य... — sū. 9. अथ समुद्रे इदं कर्म क्रियते
पुष्टिकर्म। अलक्ष्मीविनाशकर्मण्युच्यन्ते। शापेटमालिष्याप्सु निविध्य
तत्राग्निं प्रणीय। शेरभकेति सूक्तेन भक्तं संपात्याभिमन्त्र्यान्नाति...पुष्ट्यर्थः—
sū. 10 (note 14). कंडितयवानां... — sū. 14. गोष्ठकर्मणां विधिं
वक्ष्यामः. — sū. 18. गोवाटे पांसुकुटं कृत्वा अर्धं दक्षिणेन निक्षिपति. —
sū. 20. चतुर्थे उत्खाय... अन्नाति. — sūs. 22. 23. अथ सर्वकामम-
णिशान्तिरुच्यते (Cod. सर्वकामा०) ... पलाशमणिं त्रिवासितं कृत्वा
संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति त्रयोदशादयस्त्रिस्रो दधिमधुनि वासयित्वा
बध्नाति परिभाषावचनात् (Kāuṣ. 7. 19)। पलाशादिचतुर्षु मणिषु संद-
ध्यते पुष्टिकामः।... तिलकमणिं... वरणमणिं... खदिरपलाशमणिं...
बध्नाति. — sū. 26. ...तलाशमणिं बध्नाति. — sū. 27. ...समाप्ता
मणिबन्धनशान्तिः. — sū. 28. अथ अष्टकामर्म... पुष्टिकामो वा नित्यं
वा... कुर्यात्। माघाष्टकायां पूर्वाह्णे यज्ञोपवीती शालानिवेशनं समू-
हयति। उपवत्यङ्गुलमशित्वा स्नातो ऽहतवसनः प्रयुङ्क्ते रात्रौ वशातन्त्रं
पाकयज्ञविधानं धानादीनां श्रपणं कृत्वा। तत आज्यभागान्तं कृत्वा ततः
पुरस्तादग्नेः प्रतीचीं गां धारयन्ति। पश्चादग्नेः प्राङ्मुख उपविश्य अन्वा-
रब्धाय शान्नुदकं करोति। पथमा ह व्युवास सेति सर्वेण सूक्तेन घृतं
जुहोति। त्रिः सूक्तावृत्तिः। ततो मांसहोमे प्रथमा ह व्युवास सेति सर्वेण
तिस्रः पश्चादाहुतीर्जुहोति. — sū. 29. ततः प्रथमा ह व्युवास सेति
सूक्तेन सर्वेण स्थालीपाकं जुहोति. Then follows a passage corre-
sponding to Kāuṣ. 138. 1 fg. —

Kaṇḍikā 20.

sū. 1. कृषिनिष्पत्तिकर्म वक्ष्यामः । चेत्वे गत्वा ... — sū. 4. हालिको
अन्याश्चतुरो वृषभान्युनक्ति षड्द्रवं हलमिति वचनात्. — sū. 5. ...लो-
हफालमभिमन्त्र्य हले प्रतिकर्षति. — sū. 7. ... अपूपानभिमन्त्र्य हले
फालमुखे ददाति । ततः ... कर्ता हलेन कृषति. — sū. 8 (note 9).
हालिकाय. — sū. 9. तिस्रः सीताः प्राचोर्हालिकः कृषति. — sūs. 14.
15. ... उदपात्रे निदधाति । तेनोदकेन हलं सर्वमनक्ति. — sūs. 16—19.
यत्र सीता संपातिता तस्मात्स्थालात् मृत्तिकां पत्नी गृह्णाति हस्तेन । अतो
ऽन्यो मनुष्यः पृच्छति किमाहारीः । ततः पत्नी ब्रूते वित्तिं भूतिमिति. —
sū. 20. मृत्तिकां निदधाति पत्नी. — sū. 21. ततो लोहफालं घृते-
नाभ्यज्य तत्रैव चेत्वे निदधाति. — sū. 22. सीताशिरःसूत्रेषु ... —
sū. 23. एकैकस्याः सीताया दक्षिणे चमसे रसान्प्रक्षिप्य मध्यमेषु विरूढं
निदधाति पुरोडाशमुत्तरेषु निदधाति. — sū. 24. चमसोपरि दर्भा-
यान्निदधाति ततश्चमसान्पांसुना प्रच्छादयति मृत्तिकां ददाति तत्र । ततः
प्रभाते अवश्यं तस्मिन् चेत्वे द्वितीये ऽह्निन कर्षितव्यं । एतत्सर्वं एकं कर्म ।
कृषिभ्यः निष्पत्तिकर्म समाप्तं. — sū. 24. अथ वृषभलाभकर्म उच्यते... —
sū. 25. ... आनडुहसापदं कर्म समाप्तं. —

Kaṇḍikā 21.

sū. 1. अथ स्थातिकरणकर्म उच्यते. — sūs. 5. 6. यदायदा भक्तं
राध्यते तदातदा अभिमन्त्रयते । यदा दीयते कडेन ... निष्पवने रंधने
परीक्षणे (? Cod. °षणे) दाने च सर्वत्राभिमन्त्रणं. — sū. 7. स्थिरधान्यमक्षयं
भवति । समाप्तानि स्थातिकरणानि पुष्टिकर्माखेव वर्तन्ते. — sū. 8.
संध्याकाले. — sū. 9. यदा प्रथमं होममिच्छति तदा इदं कर्म
करोति. — sū. 11. सूर्यस्य रश्मीनन्विति तिसृभिर्द्वादशनाम्यां (!)
बध्नाति । इह वत्सां नि बध्नीम इति पादेन वत्सां बध्नाति । अयं
घास इति पादेन घासं ददाति गोभ्यो वा वत्सेभ्यश्च (!) ... । समाप्ता गो-
शान्तिः. — sū. 12. वस्त्रसापदानि (Cod. वत्स°) कर्माण्युच्यन्ते. —
sū. 13. ... सूत्रेण परिवेष्ट्य घृतेनाक्ता आदधाति. — sū. 14. ... इषीकाः
तिस्रो मधुना चिकसेन (!) प्रलिप्ता आदधाति. — sūs. 15. 16. ज्येष्ठेन
पुत्रेण सह भागविधिं वक्ष्यामः । उत पुत्र इत्यृचा गृहकाष्ठकाया अभिमन्त्र्य
ततो गृहं कारयेत्पुष्टिकामः पुत्रो वा सापदं करोति पिता वा करोति. —
sūs. 17. ... आर्द्रपाणि (!) भूत्वा शान्तशाखया च्छत्रं जपित्वा पुत्रं पिता
पुत्रभागं प्रयच्छति. — sūs. 18. 19. प्राग्भागमपाकृत्य पुत्रस्य गृहे गोधनं

बध्नाति । अपिसंमुखं कुरुते । पुत्रस्य भागं क्रियते. — sū. 20. आग्नेया
अमावास्या भविष्यति तस्यां... पुत्राश्च भ्रातारो ऽपि अनेनविधानेन भागं
कुर्वन्ति । समाप्तं विभागकर्म. — sū. 21—23. ...त्वे क्रतुमित्यूचा सर्वत्र रस-
प्राशनं परिभाषा सर्वस्मिन्नथर्ववेदे रसकर्मसु पाकयज्ञविधानेन प्रजापतये
चत् अर्पयित्वा । सुष्व वर्ष्मन्निति ऋचा जुहोति... पुष्टिकामः । अमावा-
स्यायामस्तमिते रात्रौ वल्मीके दर्भानास्तोर्यं तत्र दीपं ददाति. —

Kaṇḍikā 22.

sū. 1. पुनः ... पुष्टिकर्माण्युच्यन्ते ... — sū. 1 (note 5). Keç.
also reads भृष्टपिष्टं(सङ्गं). — sū. 6. क्षेत्रकामस्य कर्म उच्यते । यत्र क्षेत्रं
कामयते तस्मिन्क्षेत्रे इदं कर्म कुर्यात्. — sū. 7 ... सप्तग्रामलाभकर्म. —
sū. 10. अथ समृद्धिकर्म उच्यते. — sū. 10 (note 7). उदक्कां. — sū. 14.
अथ समुद्रकर्म उच्यते । शत्रुदेशे गत्वा गार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयेषु
कर्म कुर्यात् । ततो गार्हपत्ये अभ्यातानान्तं कृत्वा ममाग्ने वर्च इति सारूप-
वत्सं गार्हपत्यशृतं गार्हपत्ये प्रथमं संपात्य ततो दक्षिणाग्नितन्त्रं (Cod. °ग्निं°)
कृत्वा पूतीकैः स्तरणं । तत अभ्यातानान्तं कृत्वा तमेव सारूपवत्सं संपात्य
तत आहवनीयभागस्तरणं । ततस्तमेव सारूपवत्सं संपात्यानेनैव सूक्तेन
ततः पश्चात्सकृदभिमन्त्रणं कृत्वा ततो ऽश्नाति । गार्हपत्यप्रभृति उत्तरतन्त्रं
कुर्यात् । आशनं गार्हपत्यदेशे करोति । उत्तरतन्त्रं । व्रतग्रहणादि करोति ।
दक्षिणाग्न्याहवनीयगार्हपत्येषु यथाक्रमं व्रतग्रहणादि ... । गार्हपत्यस्य
दर्भैः स्तरणं । दक्षिणाग्नेः पूतीकैः । आहवनीयस्य भाङ्गाभिः ... । समाप्तं
समुद्रकर्म. —

Kaṇḍikā 23.

sū. 1. अथ नवे गृहे अग्निशालायां गोशालायां वा ग्रामे वा पुरे वा
अन्यत्राभिततेषु वा कर्माणि ... पाषाणमये वा काष्ठमये वा तृणमये वा
इष्टकामये वा सर्वत्र नवे वासिते इदं कर्म ... — sū. 6. तूष्णीमादौ
वाग्यमनं क्रतुमिहैव स्तेति वाग्विसर्गः. — sū. 7. ... अग्नौ रविकां (!)
अदुस्वरं दत्त्वा आज्यं जुहोति । धूमं नियच्छति । लेपं प्राश्नीयात्. —
sū. 9. दायादेषु विभागकर्म वक्ष्यामः. — sū. 12. अथ चित्राकर्म चित्रानक्षत्रे
उच्यते... संभारान्संपातयति । वृक्षशाखा । उदकं । करम्बकं । अदुस्व-
रशकलं । ताम्रकुरिका. — sū. 14. ... वत्सकर्णं क्षिन्वति. — sū. 15.
... कर्णलोहितं (emend कर्माभ्यां in Dārila's comment to कर्णाभ्यां)
रसमिश्रितं... अश्नापयति (!) पुष्टिकामः. — sū. 17. अथ कृषिकर्म
उच्यते. —

Kaṇḍikā 24.

sūs. 1. 2. बीजवापनं कर्म करोति... केदारि वा क्षेत्रे निवपति ।
 चीन्मुष्टीन्बीजस्य । ततः पांसुभिराक्कादयति. — sū. 3-6. उच्चस्थाने
 गत्वा ततो अभ्यातानान्तं कृत्वाभि त्वमिति चतुर्च्चेत्रेन सूक्तनोदपात्रं
 संपात्य तद्दुदपात्रं सोमरसमिश्रं सारूपवत्सं ओदनं संपात्याभिमं-
 त्र्याह्नाति । तत उत्तरतन्त्रं । प्राग्द्वारप्रत्यग्द्वारे मण्डपे एतत्कर्म । पश्चा-
 न्मण्डपमग्निना दहति. — sū. 7. ... एकवारप्रसूता गौर्गृष्टिः । गो-
 दाममणिं ... वध्नाति पुष्ट्यर्थी. — sū. 8. ... अह्नाति पुष्ट्यर्थी. —
 sū. 9. ... इत्यृचा वपया वृषभस्येन्द्रं यजते वशाविधानेन (Kāuṣ.
 44. 1 fg). — sū. 16. अथ प्रवत्स्यत एकाग्रिकस्य इदं कर्म कथ्यते । इहैव
 स्तेति गृहं मानुष्यांश्चावेक्षते. — sū. 18. अथ प्रवेशो याजमानं (!) यदा
 आगच्छति तदा इदं कर्मोच्यते । मौनं कृत्वा समिधमादाय गृहं दृष्ट्वा
 ऊर्जं विभ्रदिति षडर्चं सूक्तं जपति । वामेन हस्तेन समिधः कृत्वा दक्षिणेन
 शालावलीकं संस्तभ्य जपति ऊर्जं विभ्रदिति । तत ... समिध आदधाति
 अग्नौ । सुमङ्गलीति (!) कल्पजेन स्थूणे गृह्णात्युपतिष्ठते । यद्वदामीत्यृचा वा-
 त्सिर्गं करोति । गृहपत्यासाद उपविश्योदपात्रं निनयति तूष्णीं... दूर्वा-
 ग्राणि अञ्जुलिकायां (!) कृत्वा पूर्वापरमिति (the words दूर्वापरमिति
 in Dārila are a corruption of this pratika) षडर्चं सूक्तं (vii. 81) जपति । अमा-
 वास्यायां केचिच्चन्द्रमसं दृष्ट्वा जपं कुर्वन्ति पुष्टिकामाः. — sū. 19. अथ वृषो-
 त्सर्गविधिं वक्ष्यामः । ... ऋषभं संपात्य विवाहवदग्निपरिणयनं कृत्वा सह
 वत्सतरीभिः विसर्जयति. — sū. 22. अत... एकादशहो वृषभं करोति
 तदा शान्त्युदकं कृत्वा ततो वृषोत्सर्गं करोति । वृषोत्सर्गः समाप्तः । वृष-
 भपुच्छं गृहीत्वा देवपितृषुभ्यो ऽहं ददे ऋषभमुच्चारयति. — sūs. 24. 25.
 अथाग्रहायणीकर्म उच्यते । रात्रौ अभ्यातानान्तं कृत्वा त्रयश्चरवः श्रपयि-
 तव्याः । सत्यं बृहदित्यनुवाकेन पश्चादग्नेर्दग्नेषु खदायां भूमौ एकं चरुं
 सकृत्सर्वङ्गतं जुहोति. — sū. 31. सत्यं बृहदिति नवभिः शन्तिवेति
 दशम्या (xii. 1. 1—9 and 59)... — sū. 36. सत्यं बृहदित्यनुवाकेन कृषि-
 कर्म आयोजनं कर्म भवति. — sū. 37. यस्यां सदोहविधिने इति
 तिसृभिराज्यं जुहोति । तत उत्तरतन्त्रं । वरो म आगमिष्यतीति वरस्य
 प्रार्थितोऽभिलाषः उत्कृष्टपुत्रधनादि वा सर्वफलकामः. — sū. 38.
 ... उपतिष्ठते पृथिवीं पुष्टिकामः... — sū. 39. निधिं विभ्रतीति द्वाभ्या-
 मुपतिष्ठते पृथिवीं मणिहरिणद्रव्यनिधिरत्नकामः. — sū. 41. वृष्टि-
 काले यस्यां कृष्णमिति नवोदकमभिमंत्र्याचमनं करोति पुष्टिकामः ।
 यस्यां कृष्णमित्यृचा नवोदकमभिमंत्र्य स्नानं करोति पुष्टिकामः । नवो-

दकस्य कर्म समाप्तं. — sū. 45. सर्वे मन्त्राः पुष्टिकर्मसु पठिताः तृतीये ऽध्याये तेषामुपधानमुपस्थानं भवति ... । एते मन्त्राः पौष्टिकाः...पौष्टिकानां सर्वेषां मन्त्राणां हविरुपधानमुपस्थानं वा करोति विकल्पेन... — sū. 46. At the end of the adhyāya Keç. has the following: ततः श्लोकः ।

पूर्वं निश्चैतिकर्माणि सर्वपापापनुत्तये ।

पौष्टिकानि ततः पश्चात्तृतीये संहिताविधौ ॥

सप्तमो कण्डिका । इति कौशिकपद्धतौ तृतीयो ऽध्यायः. —

Adhyāya iv.

Kaṇḍikā 25.

sūs. 1—3. .. भैषजशान्तिर्भैषज्यशब्देनोच्यते । तत्र द्विविधा व्याधयः । आहारनिमित्ता अन्यजननपापनिमित्ताश्च । तत्राहारनिमित्तेषु चरकबाहडसुश्रुतेषु ... व्याध्युपशमनं भवति । अशुभनिमित्तेषु अथर्ववेदविहितेषु शान्तिकेषु व्याध्युपशमनं भवति । तथा चाग्रे वक्ष्यति । अनूक्तान्यप्रतिषिद्धानि (!) भैषज्यानामंहोलिङ्गाभिः (cf. Kāuç. 32. 26, 27) सर्वाणि कर्तव्यानि । उक्तान्यनूक्तानि (!) च कर्तव्यानि । बन्धनपायनादीनि च कार्याणि. — sū. 5. .. मुखवल्लीर्विमार्ष्टि अङ्गवल्गोश्च ... तरुणस्य यदि वलयस्तदा एतत्कर्म. — sū. 6. अथ ज्वरातिसारभैषज्यानुच्यन्ते । ... मुञ्जपुष्पमणिं मुञ्जरज्ज्वा ... बध्नाति. — sū. 7. अतिसारे चातिमूत्रे च भैषज्यं ... — sū. 8. ... अपानं स्रक्षति. — sū. 9. ... अपानं शिश्रं वा नाडीं वा व्रणमुखं धमति अतिसारे । समाप्तानि ज्वरातिसारे अतिमूत्रे अङ्गनाडीप्रवाहे च भैषज्यानि. — sū. 10. अतिदुःखमूत्रे दुःखपुरीषकरणे च शमनभैषज्यानुच्यन्ते । ... विद्या शरस्येति द्वितीयेन हरीतकीं कर्पूरं वा संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति. — sū. 12. ... विषतं ते वस्तिबिलमिति द्वाभ्यामृग्भ्यां मूषिकमृत्तिकोपरि उपविश्य जपति । ... तृणोपरि उपविश्याभिमन्त्रयते । ... वस्तिबिलमुखमभिमन्त्रयते । ... दारुतक्षकलान्धिमथितोपरि उपविश्य ततो ऽभिमन्त्रयते । ... जरत्प्रमन्दोपरि उपविश्याभिमन्त्रयते । ... दारुतक्षकलानामुपरि उपविश्य व्याधितं ततो ऽभिमन्त्रयते मूत्रादिप्रतिबन्धे मूत्रं मुच्यतामिति (i. 3. 6—9) लिङ्गात्. — sū. 13. ... व्याधितमारोहयति. — sū. 14. ... व्याधितः शरं प्रक्षिपति. — sū. 15. ... शरशिश्रमभिमन्त्र्य निष्फोटति (!) शिश्रं चर्मणो निःसारयतीत्यर्थः. — sū. 16. ... लोहशलाकामभिमन्त्र्य शिश्रे प्रवेशयति । मूत्रप्रवाहं विदारयति. — sū. 17. विद्या शरस्येति द्वितीयेन द्रुघ्नीं व्या-

धनुषं (! for ज्या°?) जघने शिञ्जदेशे ऊर्ध्वं कृत्वा गोदोहन्यामुदकं कृत्वा
यवानिकविंशतीन् (!) प्रक्षिप्य तेन उदकेन धनुषमुपरिफलं सिञ्चति सूक्तं
जपित्वा । यथा उदकं शिञ्जे पतति तथा कार्यं. — sū. 18. ... यवगो-
धूमवल्लीपद्ममूलं पाविका एतानि क्वाथयित्वाभिमन्त्र्य व्याधितं पाययति ।
समाप्तानि मूत्रप्रतिबन्धे दुःखमूत्रकरणे दुःखपुरीषकरणे . . . उदरपू-
र्णनिरोधकरणे च एतानि भैषज्यानि कार्याण्यारोग्यकामः (!). — sū. 20.
अथ सर्वरोगभैषज्यानुच्यन्ते । अभ्यातानान्तं कृत्वा अम्बयो यन्तीति...वायोः
पूत इति . . . सूक्तेनाज्यं जुहोति । पलाशीदुम्बराद्याः समिध आदधाति
सर्वव्याधिभैषज्यकामः. — sū. 21. अथ सोमभक्षणे भैषज्यमुच्यते । . . .
सोमपवने सोमरसायने सोमपाने सोमाभिषवे च सोमविषये व्याधि (!)
उत्पन्ने भैषज्यं समाप्तं. — sū. 22. अथ भूततन्त्रकर्माण्युच्यन्ते । भूतपि-
शाचशङ्कायां शान्तिरुच्यते । . . . कुक्कुसाज्जुहोति । . . . तुषाज्जुहोति । . . . बृशं
जुहोति । . . . काष्ठशकलानि जुहोति (cf. Kāuṣ. 14. 15) । . . . अभ्या-
धेयानां धूमं नियच्छति । पिशाचगृहीतं पुरुषं धूमं पाययति । गृहे ग्रामे
वा पत्तने क्षेत्रे वा देवगृहे वा यत्र क्वचित्पिशाचशङ्कास्ति तत्र होमं
कृत्वा धूमं नियतं कुर्यादित्यर्थः । . . . पिशाचगृहीतं पुरुषमन्वाह . . .
आक्रोशं ददाति. — sū. 23. कर्काटकासमिध आदधाति । . . .
मुसलकाष्ठशकलानि जुहोति । . . . खदिरसमिध आदधाति । . . . सर्ष-
पसमिध आदधाति. — sū. 24. . . . खदिरवितस्तिमात्रशङ्कुत्सप्त वा
ज्व वा अभिमन्त्र्य पञ्चादग्नेर्निखनति । भूमिं समां करोति । अक्ष्यौ नि
विध्य इत्युचा निखननमन्त्रः पिशाचोपद्रवे. — sū. 26. . . . शर्करान-
भिमन्त्र्य (!) शयनं वा अंतराणि वा गृहं वा . . . परिकिरेत् रक्षो-
भये. — sū. 27—29. अमावास्यायामभ्यातानान्तं कृत्वा शरमयं बर्हिः
सृणाति सर्षपेध्मानामुपसमाधानं । . . . सकृद्गृहीतान्यवसक्तजुहोति । . . .
एतस्मिन्नन्ते (!) यवराशिमध्यात् मुष्टिमेकां गृहीत्वा उलूखलेन . . . अप्रद-
क्षिणं पिथति ततो व्याधितं संपात्य शणसूत्रेण जिह्वाभार्जनेन करोति । ततो
ग्रहणमुक्तो (! for °मुक्तं?) न करोति शणेन (Cod. शणे) जिह्वाभार्जने ततो न
गतो ग्रह इति विजानीयात्. — sū. 30. अथ ग्रहाभिचार उच्यते इदं कर्म
अवश्यमस्य ग्रहस्य वशीकरणमुच्यते. — sū. 30 (note 1, p. 70). . . . पला-
शपुटेन जुहोति. — sūs. 31—33. अथास्मिन्गृहे पिशाचो ऽस्ति वा न
वास्ति संशये इदं कर्म उच्यते । . . . सर्षपेध्मं शरमयं बर्हिरभिमन्त्र्य शा-
लाया उपरि निदधाति । . . . ततः प्रभाते निरीक्षणं । विकृते पिशाच-
शङ्का । तदा उक्तो होमः वीरिणतूलमित्यादि (sū. 30). — sū. 34
(note 7) . . . पिशाचगृहीतं पुरुषं. — sūs. 35—36. रात्रिकर्माण्यु-

च्यन्ते । रचौ . . . उल्लुके अभिमन्त्र्य परस्परं संघृष्यति (!) । ततः प्रभाते
स्वस्तिदा इति सूक्तेन (i. 21) प्रक्रामति पदानि ददाति । रचोभैषज्यं . . . समा-
प्तानि रात्रिकर्माणि. — sū. 37. अथ जलोदरभैषज्यमुच्यते । . . . घटे
दर्भपिञ्जलीः प्रक्षिप्यैकविंशतिं गृहतृणानि च प्रक्षिप्य तं घटमभिमन्त्र्य ततो
व्याधितं सिञ्चति । ततो मार्जनं च । दर्भत्रयमेकत्र बद्धं पिञ्जलीत्युच्यते ।
समाप्तं जलोदरभैषज्यं । अभ्यासेन कर्मसिद्धिः दिनेदिने कुर्यात् । जलो-
दरनाशनार्थः. —

Kaṇḍikā 26.

sū. 1. अथ वातपित्तश्लेष्माणि (!) भैषज्यानुच्यन्ते । . . . मांसमेदो
ऽभिमन्त्र्य पाययति वातविकारे । . . . मधु अभिमन्त्र्य पाययति श्लेष्म-
विकारे । . . . घृतमभिमन्त्र्य पाययति वातपित्तसहविकारे । . . . तैलम-
भिमन्त्र्य पाययति वातश्लेष्मविकारे. — sūs. 2—6. अतिकासे शीर्ष-
क्तिशिरोवेदनायां च कर्माण्युच्यन्ते । व्याधितं शिरो मौञ्जवेष्टितं कृत्वा
वामेन हस्तेन वपनं जालसहितं (Cod. जाला°) गृहीत्वा जरायुज इति
सूक्तेन लाजान्प्रकिरन्त्रजति व्याधिदेशं यावत् । तत्रैव मुञ्जप्रश्नं लाजा (!)
च वपनानां प्रक्षेपः । वामेन हस्तेन वपनं मौञ्जइन्दुकं (!) च गृहीत्वा दक्षिणेन
हस्तेन ज्यां द्रुघ्नीं गृहीत्वा . . . व्याधितमग्रे कृत्वा यत्र व्याधिरूपज्ञा तत्र
स्थाने गत्वा जरायुज इति जपित्वा मौञ्जप्रश्नं वपनं क्षिपति व्याध्युत्प-
त्तिस्थाने । ज्यां तूष्णीं प्रक्षिपति । वातज्वरे कटिभङ्गे शिरोरोगे च वा-
तगुल्मे वातविकारे च सर्वरोगे च भैषज्यं । धनुर्वीते अङ्गकम्पने वाते
शरीरभङ्गे (Cod. शरीरे°) सर्ववातविकारे भैषज्यं. — sū. 8. . . घृतम-
भिमन्त्र्य नासिका (!) नस्तं दद्यात्. — sū. 9. जरायुज इति सूक्तेन पञ्च-
पर्ववेणुदण्डं ललाटे संस्थभ्य जपति । शिरोरोगकटिभङ्गे वा वातगुल्मे
विकारे च । लिङ्ग्युपतापः समाप्तः. — sū. 10. अथ लोहितं वहति
शरीरमध्ये वहिष्य . . . कर्माण्युच्यन्ते । पञ्चपर्ववेणुदण्डं रुधिरवहनस्थाने
दत्त्वा अमूर्या इति सूक्तं जपति । . . . रथ्यायाः पांसून्गृहीत्वाभिमन्त्र्य
रुधिरव्रणे विकिरति . . . — sū. 11. . . अर्मकपालिकां . . . बध्नाति ।
. . . केदारमृत्तिका इति. — sū. 12. . . अर्मकपालिकामभिमन्त्र्य
पाययति । अर्मकपालिका शुष्कं (!) पङ्कमृत्तिका । स्त्रीरजसोऽतिप्रवर्तने
भैषज्यं रुधिरप्रवाहे च. — sū. 14. अथ हृद्रोगे कामले चेत्यादिभैष-
ज्यानुच्यन्ते . . . — sūs. 16. 17. अनु सूर्यमिति सूक्तेन गो रक्तचर्म-
क्षिद्रमणिं गोदुग्धे (Cod. °ग्ध) तं दत्त्वा संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति दुग्धं च
पाययति । अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं । कामले हृद्रोगे चेत्यादिलिङ्ग्युपतापः. —

sū. 18. हरिद्रौदनं व्याधितस्य भोजनं दत्त्वा तस्योक्लिष्टं चानुक्लिष्टं चैकत्र कृत्वा तेन च उद्धर्तनं कृत्वा शिरःप्रभृत्यारभ्य यावत्पादौ उद्धृत्य ततो व्याधितं च खट्वायामुपवेश्य । खट्वाधस्तात् शुकां काष्ठमुसुकं (!) च गोपीतिलकां च एते त्रयः पक्षिणः सव्यजङ्घायां हरितसूत्रेण बद्ध्वा खट्वाधस्ताद्वध्नाति . . . अपस्मारे भैषज्यं । . . उदकमभिमन्त्र्य व्याधितं स्नापयति. — sū. 19. . . . मन्यमभिमन्त्र्य प्रपाद्य प्रयच्छति भक्षार्थं । सर्वत्र गृहद्वारे अग्रे व्याधितं कृत्वा तमग्रे प्रवेश्य स्वयं प्रविश्य ततो भक्तमभिमन्त्र्य व्याधिताय प्रयच्छति । सर्वत्र यत्रयत्र प्रयच्छतिशब्दः तत्रतत्रैवं बोद्धव्यं; cf. Kāuṣ. 7. 18. — sū. 20. अनु सूर्यमिति सूक्तेन शुष्कं चन्दनमभिमन्त्रयेत् । काष्ठशुष्कचन्दनमभिमन्त्रयेत् (!) . . गोपीतिलकां . . . यस्मिन्कस्मिंश्च दृष्ट्वा वदन्तीं तत्राभिमन्त्रयते व्याधितः. — sū. 21. . . . वृषभहृदयलोमभिः सुवर्णैर्विष्टतं मणिं कृत्वा संपात्याभिमन्त्र्य व्याधिताय बध्नाति. . . समाप्तानि अपस्मारविस्मयहृद्गोकामलकरोहिणकानि (!) भैषज्यानि. — sū. 22. अथ श्वेतकुष्ठभैषज्यानुच्यन्ते । श्वेतकुष्ठं गोमयेन प्रघृष्य यावत्लोहितं दृष्ट्वा . . . भृङ्गराजहरिद्राभ्यां इन्द्रवारुणी नीलिका पुष्पा एताः पञ्च पिष्ट्वाभिमन्त्र्य कुष्ठं प्रलिम्पति. — sū. 23. पलितानि कृत्वा घृष्ट्वा अवलिम्पति. — sū. 24. अथ मास्तानुच्यन्ते । Then follow the rites described at Kāuṣ. 41. 1—7, but with the substitution of the pratikas i. 23. 1; 24. 1, instead of iv. 15. 1; vii. 18. 1. The entire performance winds up with the following: समाप्तानि कुष्ठभैषज्यानि श्वेतपलितनाशनं दुर्भिन्ननाशनं च. — sū. 25. अथ ज्वरभैषज्यमुच्यते । नित्यज्वरे वेलाज्वरे सततज्वरे एकान्तरितज्वरे चातुर्थिकज्वरे च ऋतुज्वरे च . . . — sū. 26. अथोद्वेगविनाशभैषज्यानुच्यन्ते . . . — sū. 28. उप प्रागादिति सूक्तेन उल्लुकद्वयमभिमन्त्र्य घृषीयत (!) । रात्रौ उषाकाले एतत्कर्म । ततः प्रभाते खस्तिदा इति सूक्तेन दक्षिणेन पादेन प्रक्रामतीति (Kāuṣ. 50. 1) स्वस्थयनं । वृद्धबालयुवस्त्रीपुरुषाणामकस्मादुद्वेगः प्रलापो वा भवेत्तदा एतत्कर्म कुर्यात्. — sū. 29. गन्धर्वराक्षसे आप्सरसे भूतग्रहादिषु भैषज्यानुच्यन्ते . . . — sū. 30. चतुष्पथे व्याधितं कृत्वा तस्य शिरसि दर्भैर्दुक्तं (!) कृत्वा तस्योपरि कपालमग्निपूर्णं प्रज्वालितं कृत्वा ततः प्रज्वालिताग्नी . . . घृताक्ताः सर्वौषधीर्जुहोति. — sū. 31. व्याधितस्य वल्लणिकां (!) सर्वौषधिसहितां हस्तेन कृत्वा नदीमुखसंमुखां प्रविश्य (!) . . . नदीमध्ये वल्लणिकायां सर्वौषधिं घृताक्तां कृत्वा . . . ततः प्रक्रामति । उदकमध्ये सर्वौषधीर्जुहोति घृताक्ताः . . . पश्चात्स्थितो व्याधितं सिञ्चति. — sū. 32. ततो मृन्मये आमपात्रे होमशेषाः (!) सर्वौषधीः कृत्वा पक्षिणो यस्मिन्वृत्ते वसन्ति तत्र

त्रिपादे कृत्वा बध्नाति. — sūs. 33—40. अथ लौकिके शापे वैदिके शापे च स्त्रीणामाक्रोशे च पुरुषाणां च भैषज्यमुच्यते। सर्वस्मिन्संहिताविधिकर्मणि प्रधानकर्ममध्ये नवं घटं यत्प्रथममास्थापितमुत्तरतस्तेनोदकेन हिरण्यवर्णा इति सूक्तेन (i. 33) अभिमन्त्रितेन कारयिताभिषेचयेत्। सर्वत्र मेधाजननादिकर्मसु। ततः पश्चान्मणिबन्धनादिकर्म कुर्यात्। भैषज्येष्वभिषेकं न कुर्यात्। अभ्यातानान्तं कृत्वा अघद्विष्टा इति सूक्तेन यवमणिं संपात्याभिमन्त्र्य पुनः सूक्तं जपित्वा बध्नाति। . . . लौकिके आक्रोशे वैदिके च ब्राह्मणस्य शापे चाक्रोशे च क्रूरचक्षुर्दृष्टिज्जिपाते च पिशाचरक्षादिषु भैषज्यं समाप्तं। अथ रत्नोद्यहे भैषज्यमुच्यते। आज्यतन्त्रं कृत्वा शं नो देवीति सूक्तेन पृश्निपर्णीमोषधिं पिष्ट्वा संपात्याभिमन्त्र्य पुनः सूक्तं जपित्वा शरीरं प्रलिम्पति। अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं। पापगृहीते च स्त्रीगर्भस्त्रावे च मृतापत्यायां च क्रव्यादगृहीते च पिशाचगृहीते च रत्नोभयभैषज्यं समाप्तं। अथ राजयक्षादिभैषज्यमुच्यते। तन्त्रं कृत्वा वरणो वारयाता इति तृचेन वरणवृक्षमणिं . . . बध्नाति। . . . राजयक्षादिपूगव्याधिषु श्वेतोदुम्बरकुशावष्टादशजातिषु ज्वरादिसर्वरोगेषु भैषज्यं समाप्तं। अथ वातविकारे भैषज्यमुच्यते। . . . पिप्पली क्षिप्तभैषजीमिति सूक्तेन पिप्पलद्रव्यं . . . आश्रयति। . . . वातविकारे धनुर्वातगुल्मे वातशूले क्षिप्तवातप्रदोषे कर्मकृते वाते उत्पन्ने सर्वव्याधिविकारे भैषज्यं समाप्तं। जलोदरे भैषज्यमुच्यते। . . . विद्रधस्य बलासस्येति तृचेन सूक्तेन व्याधितस्य मूर्ध्नि संपातानानयति। . . . सर्वव्याधिविसर्पणे प्रकीपे च बलासे च अन्तर्विसर्पणे च अक्षिविसर्पणे च . . . विद्रविसर्पणे (!) च हृदयामये च अज्ञातराजयक्ष्मणि च एतेषां भैषज्यं समाप्तं। . . . या बभ्रव इति सूक्तेन दशवृक्षशकलानि लाक्षाहिरण्येन वेष्टितं मणिं कृत्वा . . . बध्नाति। सर्वव्याधिभैषज्यं समाप्तं. — sū. 41. अथ क्षेत्रियव्याधिभैषज्यमुच्यते . . . क्षेत्रियो व्याधिलिङ्गी पितृपर्यागतः क्षेत्रियरोगः कुष्ठक्षयरोगः ग्रहणीदोषः सर्वशरीरविस्फोटकारः . . . — sū. 43. बभ्रोर्जुन काण्डस्येत्युवा अर्जुनकाष्ठं यवबुसं तिलपिञ्जिकां च एकत्र क्षीणि बद्धा . . . बध्नाति। . . . आकृतिलोष्टं जीवकोषण्यां बद्धा . . . बध्नाति। . . . वल्लीकमृत्तिकां . . . जीवकोषण्यां बद्धा . . . बध्नाति। . . . जीवतः पशोश्चर्म जीवकोषणेत्युच्यते. —

Kaṇḍikā 27.

sūs. 3. 4. शालातृणानि गर्ते प्रक्षिप्य तस्मिन्गर्ते व्याधितमुपवेश्य तत आचामयति . . . अवसिञ्चति। . . . समाप्तं क्षेत्रियस्य भैषज्यं — sū. 5. अथ ब्रह्मयहे भैषज्यमुच्यते। . . . दशवृक्षेति सूक्तेन वृक्षविकल्पेन पला-

शादिदशवृक्षकलानि गृहीत्वा लाक्षाहिरण्यवेष्टितं मणिं कृत्वा . . .
 बध्नाति. — sū. 6. दश ब्राह्मणा अथर्वाङ्गिरसः सुहृदो दशवृक्षेति
 सूक्तं जपन्तो व्याधितं शरीरमभिमृशन्ति. — sū. 7. पुनः क्षित्रियभैष-
 ज्यान्युच्यन्ते . . . — sū. 9. उदकतृषाक्रान्तभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 13.
 सवासिनाविति सूक्तेन मन्थघटमभिमन्थ्य पाययति व्याधिताव्याधितौ
 एकवस्त्रपरिहितौ सन्तौ. — sū. 14-17. अरूषोऽदरगण्डुलक-
 भैषज्यानुच्यन्ते । इन्द्रस्य या महीति सूक्तेन कृष्णचणकान्घृतमिश्राज्जुहोति ।
 . . . गोवालचित्रितं शरसंघं परिवेद्य (cf. sū. 26) पाषाणेन चूर्णयति । . . .
 अग्नीं प्रतपति । ततः सूक्तान्ते ऽग्नीं आदधाति. — sū. 18. सव्ये हस्ते
 पांसून् (Cod. पाशं) कृत्वा दक्षिणेन विमृज्य दक्षिणामुखः स्थितः सूक्तं
 जपित्वा व्याधितस्योपरि किरति । अरूषोगण्डुलकानां भैषज्यं. — sū. 19.
 पांसून् (Cod. पाशं) मर्दयति हस्ताभ्यां व्याधितः. — sū. 20. . . पला-
 शोदुम्बराद्याः समिध आदधाति । समाप्ता उदरकृमयः उदरगण्डुलकाश्च
 दृष्टकृमयश्च तेषां सर्वेषां भैषज्यं. — sū. 21. अथ गोकृमिभैषज्यानु-
 च्यन्ते . . . — sū. 26. उद्यन्नादित्य इति सूक्तेन घृतमिश्रान्कृष्णचण-
 काज्जुहोति । . . . उद्यन्नादित्य इति सूक्तेन शरं गोवालवेष्टितं धारयति
 पाषाणेन etc., essentially as in the comment upon sūs. 14-20. —
 sūs. 27-28. सर्वव्याधिभैषज्यमुच्यते । आज्यतन्त्रं कृत्वा व्याधितं पर्वसु
 बद्धा । अक्षोभ्यां त इति सूक्तेनोदपात्रं संपात्य ततः पुनः सूक्तं जपित्वाव-
 सिच्य व्याधितस्य पर्वग्रन्थिर्विमुच्यते । तत उत्तरतन्त्रं । समाप्तमक्षिरोगना-
 सिकाकर्णशिरोजिह्वाग्रोवाराजयत्नादिसर्वभैषज्यं. — sū. 29. हरिण-
 स्थिति सूक्तेन हरिणशृङ्गमणिं . . . बध्नाति । . . . हरिणशृङ्गेन सहोदकं
 . . . आचमयति । अथोषाकाले एतत्कर्म । हरिणचर्मशृङ्गधानं प्रज्वा-
 ल्योदकेन प्रक्षिप्य ततो . . . व्याधितमवसिञ्चति. — sū. 32. बालरो-
 गगृहीते च मैथुनदोषभैषज्यानुच्यन्ते । . . . पूतिगन्धमत्स्यसहितमोदनं . . .
 व्याधिताय प्रयच्छति भक्षणार्थं. — sū. 33. अरण्यतिलैः प्रज्वालित-
 मुदपात्रमभिमन्थ्य प्रक्षिपति उषाकाले । अवसिञ्चति व्याधितं । मैथुनरा-
 जयत्नमणि भैषज्यं । . . . अरण्यशृण्णेन . . . अरण्यगोमयेनावज्जालितमु-
 दकमभिमन्थ्यावसिञ्चति उषाकाले । मार्जनाचमनं । . . . चित्यादिभिः
 (Cod. चित्याद्याः; cf. Kāuṣ. 8. 16) प्रज्वालितमुदकमभिमन्थ्य व्याधित-
 मवसिञ्चति । मार्जनमाचमनं च । केचित्तिलशृणादिचतुर्षु कर्मसु अरण्ये
 अवसेकमिच्छन्ति केचिद्बृहे अवसेकमिच्छन्ति . . . — sū. 34. अथ
 सर्वभैषज्यानुच्यन्ते । . . . आ गाव इति दशभिः सूक्तैः (iv. 21-30) . . . मुञ्च
 शीर्षतया इत्यृचा . . . घटमुदकपूर्णं संपात्याभिमन्थ्य व्याधितमवसिञ्चति . . . —

Kāṇḍikā 28.

sū. 1. स्कन्दविषभये भैषज्यानुच्यन्ते । तत्तत्कदेवतायै नमस्कारं कृत्वा ततो ब्राह्मणो जज्ञे वारिदमिति सूक्ताभ्यां (iv. 6; iv. 7) उदकमभिमन्त्र्य आचामयति . . . संप्रोक्षति विषदुष्टं. — sū. 2. . . . कृमुकवृक्षशकलं सहोदकमभिमन्त्र्य तत आचामयति . . . अभ्यक्षयति . . . दूर्शावज्जालितमुदकमभिमन्त्र्य व्याधितमवसिञ्चति । . . . जीर्णहरिणचर्मावज्जालितमुदके प्रक्षिप्य तमभिमन्त्र्य ततो ऽवसिञ्चति । . . . मार्जनीकावकरतृणैरवज्जालितमुदकमभिमन्त्र्यावसिञ्चति. — sū. 3. . . . उदपात्रं संपात्य तत आस्त्रावयति विषदुष्टं । . . . विषलिप्ताभ्यां सक्तुमन्यमुपमथ्य ततो ऽभिमन्त्र्य पाययति । . . . मदनफलानि प्रत्यूचमभिमन्त्र्य प्रत्यूचं भक्षयति यथा च कर्दयति तथा च कर्तव्यं... — sū. 5. अथ शस्त्राद्यभिघाते रुधिरप्रवाहे भैषज्यानुच्यन्ते । रोहण्यसीति सूक्तेन लाक्षोदकं कृत्वा तमभिमन्त्र्य व्याधिश्ममवसिञ्चति । उषाकाले कर्म अस्थिभङ्गे रुधिरप्रवाहे शस्त्राभिघातादौ भैषज्यं. — sū. 7. रक्षोभैषज्यमुच्यते । . . . सदंपुष्पा संध्या प्रसिद्धा... — sū. 8. अथ सर्वव्याधिभैषज्यमुच्यते । भवाश्वौ मन्वे वामिति सूक्तेन (iv. 28)... — sū. 9. सर्वभूतग्रहभैषज्यमुच्यते । . . . शमीपर्णचूर्णं शमीफले कृत्वाभिमन्त्र्य सक्तुमध्ये ददाति भक्षार्थं रक्षोग्रहभैषज्यं. — sū. 10. . . . शमीचूर्णं शमीफले कृत्वाभिमन्त्र्यालंकारे ददाति. — sū. 11. . . . शमीचूर्णं शमीफले कृत्वाभिमन्त्र्य . . . व्याधितस्य शालां चूर्णैः परिकिरति. — sū. 12. अमतिगृहीते पुरुषे भैषज्यमुच्यते । . . . प्रज्ञानष्टे अज्ञानगृहीते अधर्मगृहीते त्रिवर्गे च विनष्टे द्यूतक्रीडाद्यतिप्रवृत्ते कुबुद्धिभैषज्यं. — sū. 13. राजयत्सणि शिरोरोगे कुष्ठमये सर्वगात्रवेदनायां भैषज्यमुच्यते । यो गिरिष्वजायत इति सूक्तेन (v. 4) अश्वत्यो देवसदन इति द्वे (v. 4. 3, 4) गर्भौ असीति तृचेन च (v. 25. 7-9) कुष्ठपिष्टं नवनीतमिश्रमभिमन्त्र्य अप्रतिहारं व्याधितशरीरं प्रलिम्पति. — sū. 14. अथ शस्त्राभिघाते भैषज्यमुच्यते । रात्री मातेति सूक्तेन (v. 5) दुग्धलाक्षां कृत्वा तमभिमन्त्र्य पाययति । शस्त्राभिघाते काष्ठाभिघाते पाषाणपतनाभिघाते अग्निदाघे सर्वशरीराभिघाते भैषज्यं समाप्तं. — sū. 15. सूतिका स्त्री अरिष्टकस्य भैषज्यानुच्यन्ते । ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता ये सहस्रधार एव ते इति सूक्तेन (v. 6) भक्तमभिमन्त्र्य ददाति भक्षार्थं... — sū. 16. समाप्तं स्त्रीप्रसवदोषे सतिका रोगे च भैषज्यं । अद्भुतदर्शने दोषनाशनभैषज्यं समाप्तं । सर्वाद्भुतेषु भक्तकर्म वा मन्यकर्म वा आचमनकर्म वा कुर्यात् । यानि चरकादिवैद्यकेषु अद्भुतानि पठ्यन्ते . . . तेषां सर्वेषामियं शान्तिभैषज्यं भवति . . . — sū. 17. अथ

सर्वव्याधिभैषज्यानुच्यन्ते . . . — sū. 19. . . द्वौ संपातौ भूमौ दत्त्वा ततः संपातितौ भूमिमृत्तिकां गृह्य (!) तत उदपात्रे प्रक्षिप्य . . . व्याधित-मास्त्रावयति. —

Kaṇḍikā 29.

sū. 1. सर्वविषभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 2—4. यत्ते अपोदकमित्युचा (v. 13. 2) अप्रदक्षिणं परिक्रामति व्याधितं (!) । विषस्तम्भनभैषज्यं । . . शिरसि शिखां बध्नाति । . . श्वेतवस्त्रेण ग्रन्थिं बध्नाति । . . शण-स्तम्बे ग्रन्थिं बध्नाति । विषं न विसर्पति देशस्थितं भवति शरीरे न सर्पति विषस्तम्भनं भवति. — sū. 5. वृषा मे रव इत्युचा (v. 13. 3) यस्मिन्स्थाने दृष्टं (!) तं स्थानं न पोडयति । ऋचं जपित्वा दशाद्विषमन्यत्र गच्छति । विष-शासने भैषज्यं. — sū. 6. चक्षुषा ते चक्षुरित्युचा (v. 13. 4) आचार्य-स्ततः प्रदक्षिणं परिक्रामति । अपेक्ष्यरिरसीत्युचं (vii. 88. 1) जपित्वा तृणानि प्रज्वाल्य ततो अह्यभिमुखं प्रक्षिपति. — sū. 7. अपेक्ष्यरिरित्युचं (vii. 88. 1) जपित्वा यतो दृष्टस्ततो (!) ज्वलिततृणानि क्षिपति दर्शनेन. — sū. 8. कैरात पृष्ठ इत्युचा (v. 13. 5) उदकं गृहतृणावज्वालितमभिमन्त्र्य व्याधितं पाययति प्रोक्षति च. — sū. 9. असितस्थ तैमातस्थेति (v. 13. 6) ऋचा आर्त्तौज्यापाशं संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति. — sū. 10. आलिगी च विलिगी च उरुगूलाया इति च द्वाभ्यां (v. 13. 7, 8) मधुमक्षिकां मधुवृक्षमृत्तिकामभिमन्त्र्य पाययति. — sū. 14. . . अलाबुवृत्तं संपा-त्याभिमन्त्र्य बध्नाति. — sū. 15. अथ दुष्टवक्त्राणां मुखस्तम्भमुच्यते । एका च मे यद्येकवृषो ऽसीति सूक्ताभ्यां (v. 15; v. 16) कलापपच्छूवां (!) मधूदकं च . . . एकत्र कृत्वा . . . व्याधितं पाययति । दुष्टवक्त्राणामुखस्तम्भनभैषज्यं (!) । दुष्टपुरुषबन्धनं । परोक्षेण वदन्ति. — sū. 16. यद्येकवृष इति सूक्तेन (v. 16) भोजनमभिमन्त्र्य भक्षयति । शापभैषज्यं . . . — sū. 17. यद्येकवृष इति सूक्तेन (v. 16) गृहद्वारमभिमन्त्र्य ददाति अपिदधातीत्यर्थः. — sū. 18. अथ ज्वरभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 19. अग्निस्तक्मानमिति सूक्तेन (v. 22. 1) ताम्रस्रुवेण मूर्ध्नि संपातानानयति । तत उत्तरतन्वं । एकस्मिन्तन्वे दावा-ग्निप्रणयनं. — sū. 20. अथ कृमिभैषज्यमुच्यते । . . करीरमूलं संपा-त्याभिमन्त्र्य बध्नाति । . . गोवालैः करीरकाष्ठं वेष्टयित्वा सूक्तं जपित्वा पाषाणेन चूर्णयति । ततः सूक्तेनाग्नीं प्रतपति । ततः सूक्तेनादधाति. — sū. 24. . . एकविंशत्युशोराणां मूलान्यभिमन्त्र्य ततः पाषाणेन क्रुदयति (!) ततः सूक्तं जपित्वा उशोराण्यग्निना दहति. — sū. 26. . . एकविंश-त्युशीरपिञ्जलीसहितं संपात्याभिमन्त्र्य ततो व्याधितमास्त्रावयति. — sū. 27.

अथ राक्षसभैषज्यमुच्यते । . . . वयोनिवेशनकाष्ठशृतं . . . — sū. 28.
 अथ सर्पविषभैषज्यमुच्यते . . . सर्पविषलिङ्गपतापः. — sū. 30. श्लेष्म-
 भैषज्यमुच्यते । उदकेन इदं क्रियते । अप्सिदं कृत्वा तत्राग्निं प्रज्वाल्य ।
 अस्थिसंसमिति सूक्तेन काष्ठशकलं संपात्य ततः शकलेन संपातवताव-
 सिञ्चति व्याधितं . . . —

Kaṇḍikā 30.

sūs. 1. 2. अथाक्षिरोगे भैषज्यमुच्यते । . . . सर्षपकाण्डमणिं संपात्या-
 भिमन्त्र्य बध्नाति सर्षपतैलेन संपातवन्तं करोति । . . . आज्येन प्रधानं ।
 अङ्गानि सर्षपतैलेनाभ्यज्य मणिं वा ततो बध्नाति . . . — sū. 3.
 . . . सर्षपशार्कं सर्षपतैलेनाभ्यक्तमभिमन्त्र्य व्याधिताय प्रयच्छति . . . —
 sū. 5. . . मूलक्षीरं मुखेन प्राश्य ततो ऽभिमन्त्र्य अङ्गैः अक्षिणी व्याधितस्य ।
 मूलक्षीरं क्षीरपाटिकालयं तदुच्यते . . . — sū. 6. . . मूलक्षीरं . . .
 भक्षयति. — sū. 7. पित्तज्वरभैषज्यमुच्यते । ताम्रसुवेण मूर्ध्नि संपाता-
 नानयति । . . . अस्मिन्तन्त्रे (!) दावाग्निप्रणयनं कुर्यात्. — sū. 8. अथ
 केशवृद्धिकरणे केशपतने भैषज्यमुच्यते । . . . वृक्षभूमिजातीषधीभिरव-
 ज्वालितमुदकमभिमन्त्र्यावनक्षत्रे ऽवसिञ्चति. — sū. 9. . . मधु . . . क्वाथ-
 यित्वा . . . विभीतकां क्वाथयित्वाभिमन्त्र्य व्याधितमवसिञ्चति. —
 sū. 10. . . . दारुहरिद्राहरिद्रे (!) च द्वाभ्यां क्वाथयित्वाभिमन्त्र्याव-
 सिञ्चति. — sū. 11. अथ उदरतुण्डभैषज्यमुच्यते । कृष्णं नियानं ससु-
 षीरिति सूक्ताभ्यां (vi. 22; vi. 23) चित्वाद्योषध्या सहितमुदकमभि-
 मन्त्र्य ततो व्याधितमवसिञ्चति. — sū. 12. कृष्णं नियानं ससुषी-
 रिति सूक्ताभ्यां (vi. 22; vi. 23) मरुतो यजते पाकयज्ञविधानेन यथा
 वरुणं (cf. Kāuṣ. 41. 3) । मारुतं क्षीरौदनं मारुतशृतं etc. as in Kāuṣ.
 40. 7 |. Then follow the practices described at Kāuṣ. 41. 4-7, along
 with which are employed the pratikas mentioned at the beginning
 of this rite. — sū. 13. अथ हृदयदाधे जलोदरे कामले च भैषज्या-
 न्युच्यन्ते । . . . नद्युदकमनुलोममाहार्यं तत्र वलीकतृणानि प्रक्षिप्य . . .
 व्याधितमवसिञ्चति... — sū. 14. अथ गण्डमालाभैषज्यमुच्यते । पञ्च च या
 इति सूक्तेन गोपाशूलिकां पञ्चाशत् (!) चार्धिका अर्धौ प्रज्वाल्य अथस्ताद-
 यःसमिध आदधाति. — At this point there is a lacuna in the MS.,
 involving the omission of the comment upon the remaining sūtras
 of this kaṇḍikā, as well as of the first three sūtras of the next one.
 Sūtra 16 is commented upon by Keçava at length in connection

with Kāuṣ. 31. 16. The comment upon sū. 14 of this kaṇḍikā is followed directly by the treatment of 31. 4. —

Kaṇḍikā 31.

sū. 4. ...पुरोडाशं...पयो etc. ... जुहोति । ब्रोहीन् etc. ...आव-
पति । शान्तवृक्षसमिध आदधाति . . । रक्षोग्रहभैषज्यं. — sū. 5.
अथ सर्वभैषज्यमुच्यते । वैश्वानरो न ऊतये ऋतावानं वैश्वानरमिति
सूक्ताभ्यां (vi. 35; vi. 36) उदपात्रमभिमन्त्र्य पाययति । . . . सक्तमन्त्रं
पाययति । . . . हरिद्रां सर्पिषि . . . पाययति । . . . अणु घृतमुदकम-
भिमन्त्र्य पाययति. — sū. 6. अपवादे भैषज्यमुच्यते बज्रभाषणमधर्मे
च प्रवर्तने तस्यापवादः (!) । अभ्यातानानं कृत्वा अस्याद् बीरिति पूर्वेण
(vi. 44. 1) स्वयंपतिते गोशृङ्गे उदकं कृत्वाभिमन्त्र्याचमयति अभ्युक्षति
च. — sū. 7. अथ उदरे वा हृदये वाङ्गे वा सर्वाङ्गे वा शूल उत्पन्ने
भैषज्यमुच्यते । यां ते रुद्र इति सूक्तेन शूलमणिं संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति ।
शूलं लोहमणिः पाषाणो वा दारिलरुद्रमतं । यां ते रुद्र इति व्याधित-
मभिमन्त्रयते रुद्रभाष्यमतं । शूलभैषज्यं समाप्तं. — sū. 8. रक्षोग्रहे भैष-
ज्यमुच्यते । उत्सूर्य इति चित्वाद्योषधीभिः सहोदकघटमभिमन्त्र्य व्याधि-
तमवसिञ्चति । . . . शम्युदकेन सह . . . अवसिञ्चति । . . . शमीबिम्ब-
मुदकसहितं . . . अवसिञ्चति । . . . शीर्षपर्णीमुदके (!) दत्त्वा . . . अव-
सिञ्चति. — sū. 9. दुष्टगण्डविरिष्टभैषज्यमुच्यते । . . . तैलमभिमन्त्र्य
व्याधितं गण्डं संमार्ष्टि . . . — sū. 10. स्थूणायां निकर्षति घृथति
व्रणं । रुधिरकृते दुष्टव्रणे दुष्टगण्डव्याधिभैषज्यं समाप्तं. — sū. 11.
अक्षित- (!) व्रणभैषज्यमुच्यते । . . . गोमूत्रमभिमन्त्र्य तेन व्रणमर्दयति ।
यस्य व्रणस्य मुखं नास्ति । अक्षतदुष्टव्रणे भैषज्यं. — sū. 15. . . . तृणरजस्य
फेनमभिमन्त्र्य व्रणं प्रलिम्पति । यस्य गण्डदुष्टस्य रुधिरं न च वहति तस्य ।
समाप्तमक्षतव्रणभैषज्यं. — sū. 16. गण्डमालाभैषज्यमुच्यते । . . . शङ्खं घृष्ट्वाभि-
मन्त्र्य गण्डमालां प्रलिम्पति । . . . श्वानलालां कुर्कटलालां (! for कुर्कुरं?) . . .
प्रलिम्पति । . . . जलीकामभिमन्त्र्य गण्डमालायां संसर्जयति रुधिरप्रवा-
हनार्थं । . . . गृहगोधिकामभिमन्त्र्य गण्डमालायां संसर्जयति. — sū. 17.
. . . . सैन्धवलवणं चूर्णयित्वाभिमन्त्र्य गण्डमालाया उपरि प्रकिरति । तत-
स्तस्योपरि निष्ठोवति मुखलालां प्रक्षिपति. — sū. 18. अथ पक्षिणो
ऽभिघाते भैषज्यमुच्यते । . . . श्वानपदस्थानमृत्तिकामभिमन्त्र्य (Cod. °का-
भि°) पक्षाहतं (!) देशं प्रलिम्पति । पक्षाहतभैषज्यं. — sū. 19. . . . शुनो
मक्षिकामभिमन्त्र्याग्नौ प्रक्षिप्य ततो धूपयति व्याधिप्रदेशं । काकगृध्रकपो-

तश्चेनादोनि पक्षिणाभिघाते (!) भैषज्यं समाप्तं. — sū. 20. अथ गण्ड-
भैषज्यमुच्यते । ग्लौरितः प्र पतिष्यतीति (vi. 83. 3^c) अर्धचेन गोमूत्रम-
भिमन्त्र्य गण्डमर्दयति । . . . प्रक्षालयति । . . . दन्तमलं . . . प्रलिम्पति । . . .
तृणरजफेनं . . . प्रलिम्पति । समाप्तं गण्डभैषज्यं गण्डस्फोटिकां (!) इत्यर्थः —
sū. 21. गर्दभाद्युङ्गण्डभैषज्यमुच्यते (!) । . . . शान्त्युदकमभिमन्त्र्य क्षतं प्रो-
क्षति । . . . आज्यं जुहोति । ततो मनसा संकल्पयति संपातान्ददाति ।
समाप्तं गर्दभदशजातिपिकादिक्षतगण्डभैषज्यं. — sū. 22. पापगृहीते
जलोदरे च भैषज्यमुच्यते . . . — sū. 26. विषे उपविषे स्थावरजङ्गमे च
भैषज्यमुच्यते । मक्षिकायां च भैषज्यं . . . — sū. 27. अथ कासे स्नेष्म-
पतने च भैषज्यमुच्यते । . . . भोजनमभिमन्त्र्य ददाति । . . . सक्तमन्त्रम-
भिमन्त्र्य भक्षयति । . . . उपस्थानमादित्यस्य । उदकमभिमन्त्र्याचमयति . . . —
sū. 28. केशवृद्धिकरणे भैषज्यमुच्यते । . . . काचोमाचोफलमणिं . . . बध्ना-
ति । जीवन्तीफलं बध्नाति । . . . भृङ्गराजं . . . बध्नाति । . . . केशदृढीकरणे
केशजनने ह्रस्वकेशेषु वृद्धकरणभैषज्यं । . . . माषतिलादिकृष्णमग्नं भक्ष-
यित्वा । . . . काचोमाचोफलं भृङ्गराजाभ्यां सहोदकमभिमन्त्र्य रात्रौ
ब्राह्मे मुहूर्ते ऽवसिञ्चति . . . —

Kaṇḍikā 32.

sū. 1. जम्बगृहीते भैषज्यमुच्यते । . . . स्तनमभिमन्त्र्य बालकाय प्रयक्-
ति पानार्थं पतिः करोति कर्ता करोति । . . . दुःखनाशने भैषज्यं. —
sū. 2. . . पाययति बालकं पिता वा माता वा पाययति तत्रोपरि दुह्यते
अभ्यवदुग्धाः. — sū. 3. सर्वव्याधिभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 5. वृश्चिकभैष-
ज्यमुच्यते । तिरश्चिराजैरित्यष्टर्चेन (vii. 56. 1-8) ज्येष्ठीमधु (!for यष्टि^o) पि-
ष्ट्वाभिमन्त्र्य पाययति — sū. 6. क्षेत्रमृत्तिकां जीवकोषणीचर्मवेष्टितां मणिं
कृत्वा संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति । . . . वृश्चिकमशकभैषज्यं । जीवतः पशुचर्म
जीवकोषणीत्युच्यते. — sū. 7. . . यानियानि पायनान्युक्तानि तानि
तिरश्चिराजैरित्यस्य सूक्तस्य भवन्ति । समाप्तं वृश्चिकपिपीलिकामशकदं-
शशाकौटजलूकभैषज्यं (!). — sū. 8. अथ गण्डमालाभैषज्यमुच्यते । अप-
चित्तां लोहिनीनामिति द्वाभ्यां (vii. 74. 1—2) आ सुस्रस इत्येका (vii.
76. 1) एताभिस्तिसृभिर्वंशधनुषं कृष्णोर्णमयीं ज्यां कृत्वा चित्रितेन शरेण
गण्डमालां विध्यति प्रत्यृचं । त्रयः शरा (Cod. शिरा) भवन्ति. —
sū. 9. या ग्रैव्या अपचित इति चतुर्थ्या ऋचा चतुर्थेन शरेण गण्डमाला-
मभिनिधाय विध्यति. — sū. 10. . . . कृष्णोर्णज्यावज्जालितोदकम-
भिमन्त्र्य उषाकाले . . . अवसिञ्चति व्याधितं. — sū. 11. अथ राजय-

क्षभैषज्यमुच्यते । . . . तृचेन वीणातन्त्रीखण्डं संपात्याभिमन्त्र्य बध्ना-
ति. — sū. 12. वाद्यवीणा तस्यां गस्वरं विष्णोवाद्यवीणाकण्ठं (!) शि-
खण्डं वीणातन्त्रीं बद्ध्वा संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति (?). — sū. 13. . . स्वयं-
पतितवीरिणखण्डत्रयमेकत्र बद्ध्वा संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति. — sū. 14.
जलोदरे वरुणगृहीते भैषज्यमुच्यते . . . — sū. 17. अथ ज्वरभैषज्यमु-
च्यते । नमो रूरायेति सूक्तद्वयेन (vii. 116; vii. 117) खट्वायां व्याधितं
कृत्वा . . . बद्ध्वा ततः अधः खट्वायां व्याधितमुपवेश्य तत उदकमभिमन्त्र्य
व्याधितमवसिञ्चति । व्याधितं सिच्यमानं यथा मण्डूकमभि सिच्यते तथा
कुर्यात् . . . — sū. 18. अथ सर्वभैषज्यमुच्यते । . . . अर्थसूक्तेन व्याधितं . . .
अभिमृशति. — sū. 20. सर्वविषभैषज्यमुच्यते . . . — sū. 21. इन्द्रस्य
प्रथम इत्यर्थसूक्तेन पैद्वं कीटकं तालिणोति लोकप्रसिद्धा तं (Cod. ते) पि-
ष्ट्वाभिमन्त्र्य नखं ददाति . . . दक्षिणनासिकापुटे. — sū. 22. अथ सर्पभये
भैषज्यमुच्यते । . . . पैद्वं श्वेतवस्त्रवेष्टितमभिमन्त्र्य यत्र सर्पभयं तत्र निखन-
ति । पैद्वं हिरण्यवर्णसदृशः कोटश्चित्रितो वासपैद्व इत्युच्यते . . . —
sū. 24. आरे अभूदित्युच्यते (! x. 4. 26) उल्लुकं प्रताप्याभिमन्त्र्य ततो
विषत्रणं दृष्ट्वा तत्संमुखं क्षिपति. — sū. 25. सर्पादर्शने यतो दृष्टस्ततः (! for
दृष्टस्ततो) प्रक्षिपत्युल्लुकं. — sū. 26. 27. अथानुक्तेषु कौशिकीयेषु सर्वव्याधि-
भैषज्येषु उक्तेषु चानुक्तेषु वापठितेषु तत्र सर्वभैषज्यमुच्यते । सर्वव्याधिभैषज्येषु
मन्त्र ओषधिवनस्पतीनामनुक्तान्यप्रतिषिद्धानि भैषज्यानां अंहोलिङ्गाभि-
रुच्यते अंहोलिङ्गेन गणने तानि कर्तव्यानि । आशानामाशापालिभ्य इत्येका
etc. . . Here follows the list of pratikas given as the अंहोलिङ्गगण
by the gaṇamālā, Ath. Pariç. 34. 31, and quoted above, p. 89, note 2;
then the text continues as follows: यानि च वै प्रतीकान्युच्यन्ते तान्य-
भिमन्त्रणेन सर्वव्याधिभैषज्यानि भवन्ति तान्युच्यन्ते । अक्षिभ्यां ते (ii. 33. 1)
मुञ्चामि त्वा (i. 10. 4) उत देवाः (iv. 13. 1) आवतस्त (v. 30. 1) शीर्षक्तिं
(ix. 8. 1) अंहोलिङ्गगणः । एतैः पञ्चप्रतीकैः . . . अन्यतमेनैकेनाभिमन्त्रणं
कुर्यादित्यर्थः । Then follows a list of many of the commoner practices
described in the preceding kaṇḍikās of this adhyāya, all of which,
if performed while reciting the अंहोलिङ्गगण, are accounted effi-
cacious against all diseases (सर्वव्याधिषु भैषज्यानि), as though they
were performed with their own proper mantras (अथवा तैः सूक्तैः
कर्तव्यानि । अथवा अंहोलिङ्गेन कर्तव्यानि). Then follows a catalogue
of the diseases, many of which are treated in the preceding kaṇḍikās;
the others are known in the later medical çāstras: उक्तव्याधीनां परि-

गणनं क्रियते . . . — sū. 28. अथ स्त्रीकर्मणो विधिं वक्ष्यामः । पुत्र-
कामायै स्त्रीकामायै स्त्रियै मृतापत्यायै रजोनाशे च शान्तिरुच्यते... —

Kaṇḍikā 33.

sū. 1. अथ प्रसवकाले इदं कर्म क्रियते यथा सुखेनैव प्रसवो भव-
तीत्यर्थः । अथ प्रसूतिकरणमुच्यते . . . — sū. 3. क्विद्यमानासु मुञ्जे-
षीकासु गर्भसंस्थमरणं भवेत् । एकं कर्म. — sū. 5. शालायन्थीन्वि-
चृतति । द्वितीयं कर्म. — sū. 6. . . कटिप्रदेशे बध्नाति . . . तृतीयं
कर्म । किञ्चिद्वष्ट ते पूषन्निति सूक्तेन तैलमभिमन्त्र्य प्रसवकाले अभ्यञ्जनं
कुर्वन्ति. — sū. 8. अन्या वो अन्यामवेति (!) ओषध्यस्ता एवं एकत्र
बध्नाति. — sū. 9. सर्वत्रौषधिखननमेतेन विधानेन कर्तव्यं । यत्र क्वचि-
दोषधिखननं तत्र सर्वत्रानेन विधानेन कर्तव्यं. — sū. 18. यदि तान्ये-
कत्र भवन्ति तदा पुत्रो जायते । विज्ञानकर्मेदं. — sū. 20. यदि पुंना-
मधेयं स्पृशन्ति तदा कुमारो जायते. —

Kaṇḍikā 34.

sū. 1. अथ बन्ध्याप्रजननकरणमुच्यते . . . — sū. 2. ततो गृहे . . .
पुरोडाशं प्रमन्दं कटुपा अलंकारान्संपात्य प्रयच्छति. — sū. 3. अथ
मृतापत्यायाः स्त्रियस्तस्याः शान्तिरुच्यते । गर्भसावे जातमात्रे मृते वा
स्त्रियां वा पुरुषे वा बाले वा युवाने (!) वा मृते इदं कर्म । त्रीणि मण्ड-
पानि प्राग्द्वाराणि कृत्वा एकस्त्रिन्मण्डपे अभ्यातानान्तं कृत्वा . . . —
sū. 4. पालाशपत्रे . . . — sū. 5. सीसेषूपरि स्त्रीमधिष्ठाप्य तेनोदपा-
त्रेणाप्लावयति. — sū. 10. प्राक्पश्चिमद्वारेषीकं (!) द्वार्योरुपरि बद्धा ततो
निःसालामिति (ii. 14) सूक्तेनौदुम्बरीः समिध मृतापत्यायै आदधाति. —
sū. 12. पतिलाभकर्माख्युच्यन्ते. — sū. 13. . . आश्रयति कुमारी. —
sū. 14. मृगाखरमृत्तिकाया वेदिं कृत्वा . . . हिरण्मालंकारान्गुग्गुलमौचं
च यथोक्तान्संपात्य बन्धनं धूपनं प्रलेपनं कुर्यात् । . . पूर्वस्य संहिताविधि-
श्लोकः (cf. Ath. Paddh. and Keçava at Kāuṣ. 79. 9) ।

आवपेतुरभिगन्धान् चीरे सर्पिस्तथोदके ।

एतदायनमित्याहुरौचं तु मधुना सह ॥ —

sū. 15. . . दक्षिणामुखी कुमारी प्रक्रामति. — sū. 16. . . नावं
संपात्य . . . भगस्य नावमित्युक्ता उत्तारयति. — sū. 17. सप्तदानतंत्र्या
वत्सान्वन्धयित्वा संपात्याभिमन्त्र्य कुमारीं मोचयति । स्वयं न कर्ता । . .
यदि प्रदक्षिणं मोचयति तदा पतिलाभः. — sū. 18. . . वृषभं . . .

विसर्जयति. — sū. 21. . . . आगमकृशरं . . . आशयति आज्यतन्त्रे
भगिनीकं (!). — sū. 23. तत अर्यम्ण इत्यर्धर्चेन गृहाभ्यन्तरे कोणे
बलिहरणं करोति. — sū. 24. यत आगच्छति काकस्तत आगच्छति
वरः । समाप्तानि पतिलाभकर्माणि. —

Kaṇḍikā 35.

sū. 1. पुंसवनान्युच्यन्ते. — sū. 2. . . . नक्षत्रकल्पे उक्तानि पुंसव-
न्त्राणि. — sū. 3. . . . बाणं विवृहति । . . . शरमणिं संपात्याभिमंज्य
बध्नाति. — sū. 4. . . . अर्धण्डे बृहतिपालाशविदार्यौ (!) वा एकत्र पि-
ष्ट्वाभिमंज्य दक्षिणेनाङ्गुष्ठेन दक्षिणस्यां नासिकायां नक्षं ददाति । पुत्रार्थं
कर्म पुंसवनमित्युच्यते. — sū. 5. 6. Keçava's explanation is essentially
the same as that of Ath. Paddh. and Daç. Kar. — sū. 7. के (!) लूनांश्च
पलाशत्सरुनिर्वर्ते (!) निघृष्य . . . शिश्ने आधाय ततो मैथुनं करोति ।
समाप्तं गर्भाधानं. — sū. 8. 9. पुनः पुंसवनमुच्यते । . . . मधुमन्त्रे
ऽग्निं निक्षिप्याभिमंज्य पाययति स्त्री. — sū. 10. . . . शमीगर्भाश्चत्यस्याग्निं
कृष्णोर्णया वेष्टयित्वा संपात्याभिमंज्य बध्नाति आज्यतन्त्रे । समाप्तं पुनः
पुंसवनं. — sū. 11. अथ गर्भाधानमुच्यते । . . . हस्तावर्तकं कर्णादिकं (? Cod.
कर्णा०) संपात्याभिमंज्य बध्नाति आज्यतन्त्रे । समाप्तं गर्भाधानं. — sū. 12.
अथ गर्भद्वहणमुच्यते । . . . अच्युता द्यौरिति (see Kāuç. 98 2, where the
hymn is given in सकलपाठ) . . . — sū. 16. धाता दधात्विति चतसृभिर्ग-
र्भिण्या (vii. 17. 1-4) उदरमभिमन्त्रयते । . . . वीरकर्म समाप्तं. — sū. 17.
अथ प्रजननकर्म । प्रजापतिर्जनयतीति सक्तेन (vii. 19) . . . — sū. 19.
. . . उदकुलिजं संपातवन्तं कृत्वा गर्भिणीं परिहृत्य मध्ये निनयति । सुरा-
कुलिजं etc. . . . भक्तं (!) सुरां प्रपां संपात्याभिमंज्य प्रजाकामायै प्रय-
च्छति । . . . समाप्तं प्रजागर्भकर्म बन्धायाः. — sū. 20. अथ सीमन्त-
कर्म उच्यते । . . . श्वेतपीतसर्षपान्संपात्याभिमंज्य पुण्याहान्ते बध्नाति. —
sū. 21. अथ स्त्रीवशीकरणमुच्यते । वृक्षत्वक् । तगरं । शरखण्डं (Cod.
सराखण्डं) । अज्जनं । कुष्ठं । ज्येष्ठीमधु । वातसंभ्रमतृणानि । एतानि द्रव्याणि
आज्येनालोढ्य अङ्गं समालभेत रुच्यर्थं. — sū. 22. . . . अङ्गुल्या तुदति
भार्यामुदरे पृष्ठौ रुच्यर्थौ. — sū. 23. . . . एकविंशतिबदरीकण्टकानाद-
धाति. — sū. 24. एकविंशतिबदरीप्रान्तानि सूत्रेण वेष्टयित्वा . . . —
sū. 26. खट्वां अधोमुखपट्टिकां गृहीत्वा . . . स्वपिति । विराचं कर्म. —
sū. 27 (note 4). . . . अर्दयं क्ते. — sū. 28. . . . समाप्तानि संवननानि
वशीकरणानि कामविषये स्त्रियामुत्साहो भवति . . . —

Kaṇḍikā 36.

sūs. 1. 2. स्थापनविघ्नश्मनं (Cod. स्थापनं) । स्त्रीस्थापनकर्म उच्यते ।
 ... अभ्यन्तरद्वारे शेषमुदकं न्युज्जति. — sū. 4. ... स्त्रियाः खट्वाया
 दर्क्षिणपादमभिमन्त्रयते । ... खट्वाया रज्जुमभिमन्त्रयते । ... स्त्री-
 स्थापनं पुरुषस्य विषये काम उत्पद्यते कामविषये स्त्रीस्थापनं समाप्तं ।
 लज्जाप्रकादनं लज्जा भवतीत्यर्थः । स्थापनं सर्वेषां मानुषाणां निद्राका-
 मानां । मैथुनमाचरतो विघ्नं न भवति ... — sū. 5. 6. अथ पला-
 यिन्याः स्त्रियाः बन्धनकर्म तन्त्रक्रमेण क्रियते । रज्जु(!) कल्पते तद्रज्जुवेष्टन-
 मुच्यते । अस्थाद् द्यौरस्थादिति द्वितीयेन सूक्तेन (vi. 77) रज्जुवेष्टनमभि-
 मन्त्र्य वंशाये बद्धा मध्यमस्थूणे (Cod. स्थूरणे) बध्नाति. — sū. 7. ..शय-
 नपादमभिमन्त्र्य उत्पले बध्नाति. — sū. 9. ... अङ्गुशेन तिलाङ्गुहो-
 ति. — sū. 10. जायापत्योरक्रोधकरणमुच्यते ... — sū. 12. सौ-
 भाग्यकरणमुच्यते । ... शङ्खपुष्पीमूलमोषधिवत्खात्वा ... बध्नाति । ...
 सौवर्चलपुष्पमभिमन्त्र्य तस्य सौभाग्यमिच्छति तस्य पुष्पमभिमन्त्र्य तस्य
 शिरसि बद्धा ... । सौवर्चलं सूर्यवेलेति प्रसिद्धा. — sūs. 13. 14. दुष्ट-
 स्त्रीवशीकरणमुच्यते । रथजितामिति सूक्तैस्त्रिभिर्माषानभिमन्त्र्य स्त्रियाः
 क्रमेषु वपति । ... चणकान् ... वपति । खट्वास्थाने वा गृहे शयनदेशे
 वा ... शरभृष्टीरादीनां अभिमन्त्र्य प्रतिदिशमभ्यस्यति । एषु पतिप्रति-
 कृतिं कृत्वा ... हृदये विध्यति दार्भूषेण भाङ्गज्येन । ... समाप्तानि पति-
 द्विषिणो कर्माणि । पुरुषो वा स्त्रीणां द्वेषं करोति । अनेन कर्मणा शान्ति-
 र्भवति. — sū. 15. अथ स्त्रियो वा पुरुषस्य वा दौर्भाग्यकरणमुच्यते ।
 ... दहनघातिता गौः अनुस्तरणोत्पद्यते । ईशानहता ज्वरहतेत्युच्यते । ...
 तत उलूखलदरणे त्रिशूले निखनति तत उलूखले ददाति । उपरि यस्य
 दौर्भाग्यं क्रियते तस्य एतानि गृह्णीयात्. — sū. 16. स्त्रीपुष्पमालां ...
 पिष्ट्वा अन्वाह. — sū. 17. ... कृष्णसूत्रेण वेष्टयित्वाभिमन्त्र्य... व्यत्यासं
 अश्मानं (Cod. आश्रनं) शालाया उपरि ददाति । व्यत्यासेन निखनति
 दौर्भाग्यकामः. — sū. 18. अथ तस्याः सौभाग्यकरणमुच्यते । यं ते भगं
 निचखुरिति ... शिला उत्खनति उत्पादयति । भगमस्या इत्यनेन सूक्तेन
 यत्कृतं तदनया विनश्यति । समाप्तं यस्या दौर्भाग्यं कृतं तस्याः सौभाग्य-
 करणं. — sū. 19. अथ सपत्नीजयकर्माख्युच्यन्ते ... । सपत्नीविद्वेषणं ...
 बाणपर्णी मासिका लोके प्रसिद्धा ... — sū. 22. अथ स्त्रीविषये काम
 उत्पन्ने कामविनाशकान्युच्यन्ते । ... यस्मिन्देशे काम उत्पन्नस्तत्स्थानं
 यावत् स्त्री वा पुरुषो वा ... व्रजति. — sū. 25. स्त्रीविषये ईर्ष्या-
 विनाशकान्युच्यन्ते । ... ईर्ष्यालुं दृष्ट्वा जपति । ... सक्तमन्यमभिमन्त्र्य ईर्ष्या-

लुकाय ददाति... भक्षार्थं... — sū. 26. ... ईर्ष्यालुकस्य कटिप्रदेशे
 ... खल्वामभिमंत्र्य (!) धमति. — sū. 28. अथ मन्युविनाशकान्य-
 च्यन्ते स्त्रीविषये पुरुषस्य । ... मन्युमन्तं पुरुषं द्वृष्ट्वाश्मानमभिमंत्र्य हस्तेन
 गृह्णाति. — sū. 29. ... अश्मानं भूमीं निदधाति. — sū. 31.
 ... मन्युमतः पुरुषस्य क्वायायां धनुरभिमंत्र्य सज्जं करोति... —
 sū. 32. अथ सर्वविषये मन्युविनाशकान्यच्यन्ते । ... दर्भमूलमो-
 षधिवत्खात्वा संपात्वाभिमंत्र्य वध्नाति मन्युके. — sū. 33. अवीर-
 जननमुच्यते । अपुत्रजननमित्यर्थः । अग्ने जातानित्यृचा अश्वतरीमूत्रेण
 पाषाणं निघृष्य ततो ऽभिमंत्र्य भक्तेन सह ददाति । ... अलंकारं समाल-
 भते । विद्वेषणं परस्य... । अथ बन्ध्याकरणमुच्यते । प्रान्यानिति तृचेन अश्व-
 तरीमूत्रेण etc. — sū. 34. ... समाप्तानि विद्वेषणानि परस्त्रीबन्ध्या-
 करणानि. — sū. 35. जारोच्चाटनमुच्यते... — sū. 37. ... पाषा-
 णमभिमंत्र्य जारमैथुनस्थाने प्रक्षिपति उच्चाटनार्थं. — sū. 38. पुरुषस्य
 स्त्रिया सह परस्परं विद्वेषणकरणान्युच्यन्ते । ... बाणापणीं लोहिताजाया
 द्रुप्सेन संनीयाभिमंत्र्य शयनमुपरि किरति (cf. sū. 19) । ... स्त्रीपुरुषस्य
 उभयरुचिविनाशकरणं. — sū. 39. अथ दौर्भाग्यकरणमुच्यते । ...
 हृदयं मुखं वाभिमन्त्रयति परस्त्रियै. — Keçava ends the adhyāya as
 follows: समाप्तानि स्त्रीकर्मकरणानि । तत्र भद्रश्लोकः ।

भैषज्यकर्माणि प्रोक्तानि सर्वव्याध्युपशान्तये ।

स्त्रीकर्माणि ततः पश्चाच्चतुर्थः संहिताविधौ ॥ —

Adhyāya v.

Kaṇḍikā 37.

Introduction. अथ विज्ञानकर्मणां विधिं वक्ष्यामः । लाभालाभजय-
 पराजयसुखदुःखोत्कर्षापकर्षसुभिच्छदुर्भिच्छेमाक्षेमभयामयरोगारोगाः ।
 त्रसो ऽस्तीति न वेति । धनाधनधर्माधर्मं... मरणामरणं । धान्यं
 भविष्यति न वेति । ज्ञेयं भविष्यति न वेति । गृहे वासो भविष्यति न
 वेति । धान्यपुत्रपुष्टिहिरण्यस्रग्वस्त्राणि च । विद्याशास्त्रादिलाभो भवि-
 ष्यति न वेति । जीवितमरणे गमनागमने बलाबले । सदसद्योगाद्व्याधितस्य
 जीवितमरणाभ्यां । प्रसवे पुत्रयोगात् पुत्रे जाति धर्माधर्मसंयोगात् मि-
 त्त्रामित्रसंयोगात् । ग्रामो ऽस्ति वा न वेति । पुरुषस्य विवाहो ऽस्ति वा
 न वेति । संवत्सरे मासे वा भविष्यति सुभगा वा दुर्भगा वा । गृहं ग्रामादि
 भविष्यति न वा । आधानं भवेन्न वेति । इत्यादि मनसा वाचा वा सं-
 चिन्त्य तत्कर्म कुर्यात्. — sū. 1. ... राध्यमानं क्षीरीदनमभिमंत्र्य तत

आसिञ्चेत् । मनसा चिन्तयेत् । वाचा चिन्तयेत् । ओदनं शृतं भवेदशृतं वा भवेत् । यदि यथाचिन्तितं भवति तदा तस्य कर्मसिद्धिर्भविष्यतीति जानीयात् ... । ... इधमुपसमाधायामिमं च आयाचेत् उत्कुचनेनार्थः । ... दर्भस्तम्बमिमं च आयाचेत् यत्र समं विषमं नानार्थसिद्धिः । ... पूर्वद्युः पाठामिमं च आयाचेत् । पत्राणां पत्राणां संकोचनेनार्थसिद्धिः — sū. 2. अश्वयो यन्तीति सूक्तेन संग्रामे पूर्वद्युर्वेदिं कृत्वा अभिमं च्य द्वितीये ऽहनि समविषमेण भावेन सिद्धिः ... — sū. 3. ... पञ्चग्रन्थिवेणुदण्डमिमं च्य आयाच्यं समे धारयति । अभीष्टदिशि पतनेनार्थसिद्धिः । ... इषुं संधाया-मिमं च्य आयाचेत् चिन्तितं (Cod. चितित) प्रक्षेपणेनार्थः । ... कुम्भे उदकपूर्णं दुग्धं प्रक्षिप्यायाचेत् जनाधिकेनार्थसिद्धिः यथा चिन्तितं तथा सिद्धिः । कमण्डलुमुदकपूर्णं दुग्धमाक्षिप्यामिमं च्य आयाचेत् जनाधिकेनार्थसिद्धिः । ... दर्भस्तम्बमिमं च्य आयाचेत् । ... काम्पीलशाखां मूर्ध्नि धारयित्वा अभिमं च्य आयाचेत् इष्टदिक्पतनेनार्थः । ... युगमिमं च्य आयाचेत् । ... धान्यमिमं च्य आयाचेद्भौ प्रक्षिपेत् प्रदक्षिणज्वलेनार्थः । ... हस्तयोर-ङ्गुलिद्वयमिमं च्य आयाचेत् । अज्ञातस्य वेनस्तदिति सूक्तेन एकविंश-त्या (!) शर्करा अभिमं च्य आयाचेत् धनेनार्थः समविषमभावेन यथाव-तार्थः (!) — sū. 4. अथ नष्टद्रव्यपरीक्षणे क्रियमाणे इदं कर्म । ... वेनस्तदिति सूक्तेन ... — sū. 6. वेनस्तदिति सूक्तेनाहतेन वस्त्रेण वेष्टितं हलं संपात्वा अभिमं च्य येन हरेतां ततो नष्टः । ... अक्षा (!) कुम्भवत्कृत्वा संपात्य ... येन हरेतां ततो नष्टः । समाप्तं नष्टद्रव्यप-रीक्षणे विज्ञानं — sū. 7. अथ कुमारीविज्ञानमुच्यते । ... वेनस्त-दिति सूक्तेन ... — sū. 11. वेनस्तदिति सूक्तेन कुमारीमुदकाञ्जलिं पूर-यित्वा अभिमं च्य ... — sū. 12. ... समाप्तं कुमारी (!) विवाहकाले विज्ञानं —

Kaṇḍikā 38.

Introduction. अथ नैमित्तिकान्युच्यन्ते — sū. 1. दुर्दिनविना-शकर्मणां विधिं वक्ष्यामः । ... दुर्दिनमभिमुखमुपतिष्ठते सर्वत्र दुर्दिनवि-नाशकानि — sū. 2. ... प्रत्यृचमुदकं प्रक्षिपति — sū. 3. ... खड्गं गृहीत्वोपतिष्ठते अभिमुखः । ... उत्सुकं गृहीत्वोपतिष्ठते सूर्यस्याभिमुखः । ... लकुटं गृहीत्वोपतिष्ठते — sū. 4. ... उत्सृजानो अर्कमुखो भूत्वोपतिष्ठते — sū. 6. पटेरकसमिध (!) अर्कसमिध आदधाति स्थण्डिले — sū. 7. ... खदां खात्वा खदां चिः परिक्रम्यार्कनिर्लुञ्छितं कृत्वा खदायां प्रक्षि-पति सूक्तान्ते । ततः पांसुना खदां पूरयति । ... वृष्टिनिवारणं समाप्तं —

sū. 8. अशनिनिवारणं कर्म वक्ष्यामः । . . . अश्वभिमुखमुपतिष्ठते. —

sū. 9. . . . एतत्कर्म चेत्ते । अशनिनिवारणं ।

अतिवृष्टिरनावृष्टिः श्लभा मूषकाः शुकाः ।

स्वचक्रं परचक्रं वा सप्तैता ईतयः स्मृताः ॥ —

sū. 11. अवदीर्यमाणे ग्रामे वावसाने वाग्निशरणे वा सभायां (Cod. समयां) वा गृहे वा प्राकारे वा...वातरक्षार्थं कर्म वक्ष्यामः. — sū. 12. पत्तने रक्षार्थान्युच्यन्ते. — sūs. 13-16. The rites described in these sūtras are valid for the दृंहणानि as well as the दृढिकर्माणि. Is दृढिकर्माणि at Kāuṣ. 38. 12 to be emended to दृढिकर्माणि? In describing the latter Keçava ends as follows: समाप्तानि दृढिकर्माणि...गृहपत्तने ग्रामपत्तने कार्यदृढकरणे अवहरणरक्षार्थं. — sū. 17. विवादे जयकर्मणां विधिं व्याख्यास्यामः । . . . ज्येष्ठोमधुमभिमन्त्र्य (!) भक्षयति । ततः सभां प्रविशति अपराजितादेशात् । पर्षज्यकर्म सभाजयकर्म समाप्तं. — sū. 18. विवादे जयकर्माण्युच्यन्ते । . . . पाटामूलं मुखे प्रक्षिप्य तदनन्तरमपराजितादेशादागच्छति. — sū. 19. पाटामूलं मुखे प्रक्षिप्यान्वाह. — sū. 20. . . पाटामूलं बध्नाति. — sū. 21. पाटापुष्पमालामभिमन्त्र्य शिरसि धारयति । . . . पाटापालाशीः सप्तपलाशी (!) सप्तपर्णी (!) मालामभिमन्त्र्य धारयति. — sū. 22. वृष्टिनिवारणं भक्तभोजने कर्म उच्यते । . . . भक्तमभिमन्त्र्य भक्तं शाकादि (Cod. भक्तं) ततो भुञ्जीत । वृष्टिनिवारणं समाप्तं. — sū. 23. ब्रह्म जज्ञानमिति सूक्तेन प्रथमेन काण्डादिना सूक्तेन वेदं वा अनुवाकं वा सूक्तं वा कल्पं वा ब्राह्मणं वाध्ययनं कर्तुमिच्छति तदा तदा सूक्तं जपित्वा ततः अध्ययनं कुर्यात् । कलहशमनं समाप्तं. — sū. 24. ब्रह्म जज्ञानमिति सूक्तं जपति विवादे जयार्थं. — sū. 25. ब्रह्म जज्ञानमिति सूक्तं जपित्वा मीमांसव्याकरणादिशास्त्रवादं करोति तदा जपित्वा करोति प्रतिवादिनं जयति. — sū. 26. विवादकर्म उच्यते । . . . चाक्रिकस्य रज्जुमभिमन्त्र्य धारयति हस्तेन . . . इति विवादकर्म कर्तुर्वदने कलहो न भवति. — sū. 27. सभाजयकर्माण्युच्यन्ते । सभास्तम्भनं कर्म जयकर्म तदा सभासदधर्माधिकरणादि जायते . . . क्षीरोदनं etc. भक्षयति. — sū. 29. यद्वदामीति ऋचं जपित्वा सभां वदेत् । . . . निरीक्षते । . . . अन्वाह । यद्वदति तत्र तथैव वदति यच्चक्षुषा पश्यति तद्वदन् विघातो न भवति. —

Kaṇḍikā 39.

sū. 1. . . . तिलकमणिं संपात्याभिमन्त्र्य पुण्याहान्ते बध्नाति । आत्मरक्षार्थमणिः । . . . सर्वत्र प्रत्यभिचरणार्थी मणिं बध्नाति . . . —

sūs. 5—12. ततः शान्त्युदकं करोति महाशान्तिधानं मातलीवर्जं कृत्वा दूष्या दूषिरसीति कृत्वा प्रतिहरणी गणः । ततो वासोप्यत्यमातृनामचा-
तनशान्तिगणे (!) एते पञ्च गणाः (cf. Kāuṣ. 8. 23—9. 6) शान्त्युदकेन
आवाप्यन्ते । ततो मातलीं कृत्वा शान्त्युदकभाजने चित्याद्या (cf. Kāuṣ.
8. 16) आदधाति । मन्त्रोक्तायां दर्भापामार्गसहदेवीआटरूपककाम्योल-
शितोवारसदंपुष्पा एता मन्त्रोक्ता भाजने एता ओषधीः शान्त्युदके
अवधाय ततः शान्त्युदकं करोति (Kāuṣ. 9. 8) । तेन शान्त्युदकेन प्रोक्ष-
न्व्रजति... अतो रात्रौ इदं कर्म प्रमाणकं करोति । उपानहौ परिधाय
उष्णीषं कृत्वा अग्रे भूत्वा कर्ता शान्त्युदकेन प्रोक्षति कृत्यास्थानं यावत्
बालागमपात्रेषु कृत्यादिषु च सर्वेष्विदं कर्म भवति । अमित्रचक्षु (!)
यदि कृत्या दुष्टा भवति ततो वक्ष्यमाणं कर्म करोति अथ न भवति तदा
कुर्यात् । एवं बालागमपात्रेषु कृत्यादिषु सर्वेष्विदं कर्म भवति । अमित्रचक्षुषा
इत्यनेन मन्त्रेण कृत्यां (Cod. कृत्वा) निरीक्षते । स च निरीक्षते । कृतव्यधनि
इत्युक्ता कृत्यास्थानं अवेक्षते । कृतव्यधनि इत्युक्ता कर्ता काण्डेन विध्यति आ-
ङ्गिरसकल्पविधानधनुषा । अथवा दम्भुषेण (!)... काण्डेन विध्यति. —
sū. 15. मांसानि शकले निधाय कर्ता संदंशं गृहीत्वा चर्मणि बद्धा प्रैषकृत्य-
रिक्त्रम्य बन्धानुञ्जति. — sū. 18. ... नवनोतिनाभ्यज्याक्षिणी वा अङ्गुः —
sū. 20. ... अरण्ये गच्छन्ति. — sū. 27. ... वासोप्यत्यादयश्चत्वारो
गणा (! cf. under sūs. 5—12) उच्चैः पठन्ति. — sū. 28. कर्ता अभिचा-
रकृतपुरुषस्य शान्त्युदकेन मर्माणि (Cod. क०) संप्रोक्षते । गार्हपत्यसभा-
आमपात्रकूपकुटइत्यादीनि (! cf. v. 31. 1—4) मर्माणि (Cod. क०)
संप्रोक्षति. — sū. 29. कृत्यास्थानं कृष्णवृषभहलेन कर्षति. —

Kāṇḍikā 40.

sū. 1. अथ नदीप्रवाहविधिं वक्ष्यामः । नदीप्रवाहं खात्वा... प्रसिञ्च-
न्व्रजति... — sū. 2. ... काश्मभिमंज्य तत्र खाति रोपयति । ... दिविसे-
वालपर्णोभिमंज्य (! for °शेवाल?) रोपयति नदीप्रवाहे । ... वेधूकपाटरकं
(! for °पटरकं?) अभिमंज्य नदीमार्गे निखनति । ... वेतसशाखामभिमंज्य
नदीप्रवाहने (!) निखनति. — sū. 6. ... उदकं... मण्डूकस्योपरि निनयति. —
sū. 7. पूर्वप्रवाहो न भवति अथ नवधा प्रवाहे इदं कर्म कुर्यात् । वरुणदे-
वतापाकयज्ञविधानेन आज्यभागान्तं कृत्वा यददः संप्रयतीरिति सूक्तेन
त्रिविभज्य जुहोति । तत उत्तरतन्त्रं । कृष्णव्रीहिं कृष्णाया गोः पयः घृतं
च वेतसकाष्ठासु च इन्धनं । वेतसपत्रैः स्तरणं पटरकेण वा अस्मिन्तन्त्रे (!)
सर्वं मारुतं कर्तव्यं । उदकप्रवाहे उदकप्रवाहभये नदीभये ग्रामे नगरे

वा । यत्र उदकनदीभयं भवति तत्र सर्वत्र वारुणो होमः कर्तव्यः. —
 sū. 9. ... बलिं हरेत् ततः अति धन्वानोति द्वाभ्यां न भवति मन्त्रोदकं
 नदीप्रवाहे प्रसिञ्चन्व्रजति । समाप्तं नदीदूरगमनकर्म. — sū. 10. यदि
 न वहति नदी तदा वक्ष्यमाणमिदं कर्म । यददः संप्रयतीरिति नदीं हन्ति ।
 ...वेतसशाखामभिमन्त्र्य नदीमवसिञ्चति । ... यदि दूरं गता पुनः निवर्तते
 तदा इदं कर्म एके आचार्याः । यददः संप्रयतीरित्यादि सर्वमेकं कर्म
 मन्यन्ते । अन्ये भिन्नानि कर्माणि मन्यन्ते । अन्ये प्रसिञ्चनकर्म हिरण्यमण्डू-
 ककर्म योगकर्म मन्थनकर्म पाणिकर्म एतेषां विकल्पं मन्यन्ते । समुच्चयो
 वा इति दारिलमतं समुच्चयः । समाप्तं अन्यप्रवाहे नदीकर्म. — sūs. 11. 12.
 अथ अरणिस्मारोपणकर्म । ... अरणिद्वयं प्रतापयति पाणी वा प्रता-
 पयति । उत्थाय वा गृह्णाति । ततो ऽनेन विधानेन पथि गच्छतां दोषो
 न भवति. — sū. 13. अथावरीहणमुच्यते... — sūs. 14. 15. पुरुषस्य
 वीर्यकरणे विधिं वक्ष्यामः । कपिकच्छुमूलमोषधिवत्खात्वा ... सुरवाल-
 कमोषधिवत्खात्वा ... दुग्धे अपयित्वा उपविष्टं धनुरुत्सङ्गे कृत्वा ...
 दुग्धमभिमन्त्र्य पाययति. — sū. 16. Keçava divides this sūtra in
 his treatment, so as to join the words मयूखे मुसले वासीनो to the
 preceding practice, to wit: यां त्वेतृचा सुरवालकं दुग्धे क्वाथयति
 पीत्वा कोलके उपविश्य ... पिबति ... कपिकच्छुं ... मुसले उपविश्य ...
 पिबति । ... सूकरवालकं ... मुसले उपविश्य ... पिबति. Then a
 new practice is introduced with the words: शिश्रस्य स्थूलकरणमुच्यते,
 as follows: यथासित इति सूक्तेन एकशाखार्कमणिं संपात्वाभिमन्त्र्य अर्क-
 सूत्रेण बध्नाति ... — sūs. 17. 18. यावदङ्गीनमितृचा कृष्णमृगच-
 र्ममणिं ... बध्नाति । ... आ वृषायस्वेति सूक्तेन हरिणस्कन्धचर्ममणिं
 कृत्वा कृष्णवालेन बध्नाति । ... वीर्यकरणं उत्थापनं स्थूलकरणं च भवति
 रेतोनाशे च. —

Kaṇḍikā 41.

sū. 1. अथ वृष्टिकर्मविधिं वक्ष्यामः ... — sūs. 2. 3. चयोदशे
 ऽहनि पाकयज्ञिकं तन्त्रं व्रतोपायनान्तं कृत्वा ततो देवस्य त्वा सवितुरि-
 त्यादि मरुद्भ्यो जुष्टं निर्वपामि मरुद्भ्यस्त्वा जुष्टं प्रोक्षामोति अनेन यजुषा
 तावत्समानं यावदाज्यभागौ ततः क्षीरौदनं जुहोति । समुत्पतन्त्विति
 सूक्तेन पञ्चभिर्ऋग्भिरेकामाहुतिं ततः पञ्चभिर्ऋग्भिर्द्वितीयां षड्भिस्तृती-
 यामाहुतिं जुहोति । ततः पार्वणाद्युत्तरतन्त्रं । पाकयज्ञिकं तन्त्रमाज्यभागान्तं
 कृत्वा ततः प्र नभस्वेति क्षीरौदनं एकामाहुतिं जुहोति । न घ्नंस्ततापेतृचा

(vii. 18. 2) द्वितीयामाहुतिं । युक्ताभ्यां तृतीयामाहुतिं । पार्वणाद्युत्तरतन्त्रं बर्हिर्होमं मरुतो गच्छतु हविः स्वाहेति । सर्वेषु वृष्टिकर्मसु कृष्णाया गोराज्यं कृष्णाया गोः पयः कृष्णा ब्रीहिशालयः वेतससुवः वेतसी समिदिन्धनं च. — sūs. 3. 4. ... काशदिविधुवकवेतसामेकत्र (!) कृत्वा ... तत उदकमध्ये पात्रं अधोमुखं निनयति । .. उदके विस्रावयति. — sū. 6. ... कुक्कुरशिरमभिमन्त्र्य उदके विस्रावयति । मेषशिरमभिमन्त्र्य उदके प्रक्षिपति । ... मानुषकेशजरदुपानहौ (!) वंशाग्रे प्रबध्य योधयति जपन्. — sū. 8. अर्थोत्थापने विघ्नश्मनविधिं वक्ष्यामः । ... अर्थकामोद्यमं यदा करोति तदा इदं करोति । ... द्रव्यहस्त्यश्चरत्नहिरण्यधनधान्यादि एवंकामो यदोद्यमं वणिजादि करोति तदा इदं कर्म करोति । यस्मिन्नारम्भा गृहादि न सिध्यन्ति तदा इदं कर्म ... — sū. 10. अथ ब्रूतजयकर्म उच्यते ... — sū. 11. उत्तराषाढनक्षत्रे संमिनोति (Cod. संभि०) पूरयति. — sū. 13. ... त्रयोदश्यादयस्त्रिंशो दधिमधुनि वासयित्वा (Kāuṣ. 7. 19) ... अक्षान्वा कपर्दकान्वा ... ब्रूतं क्रीडां कुर्यात्. — sū. 14. अथार्थोत्थापनोद्यमकरविघ्नश्मनकर्म उच्यते । ... मरुतो यजते पाकयज्ञविधानेन यथा वरुणं मारुतं चौरौदनं मारुतशृतमित्यादि भवति (cf. sū. 3 fg. These performances as well as those following now are performed with each of the pratikas mentioned in sū. 14) । एवमाद्या ओषधीः संपात्य अभिन्युञ्जनं । विस्रावयति । श्वशिर एडकशिरः केशजरदुपानहौ युद्धउदपात्रकर्म (cf. sū. 6) एतानि अभिवर्षणानि कर्माणि भवन्ति एकैकस्य सूक्तस्य । एके आचार्या मारुतस्थाने मन्त्रोक्तदेवतायागं कुर्यात् यथा वरुणं । अथौषधिर्होमसमानं वर्षकर्मणाम्. ... उदकघटं संपात्याभिमन्त्र्य तत आस्रावयति । ... अवसिञ्चति (both performances are again prescribed with all the pratikas of sū. 14) ... विघ्नश्मनकामः । समाप्तानि अभिवर्षणावसेचनानि कर्माणि. — sū. 15. वैश्वानरो रश्मिभिरिति सूक्तेन उदेहि वाजिन्निति विश्रुत्वा अग्निभश्च (xiii. 1. 1—20) उद्यन्तमादित्यं स्नानं कृत्वोपतिष्ठते अर्थमुत्थापनकामः. — sū. 17. ... वस्त्रं ... ददाति । विद्रावणादिविषये श्मनकामः । समाप्तानि विघ्नश्मनकर्माणि. — sū. 18. अथ गोवत्सद्वेषोविरोधसामनस्यमुच्यते. — sū. 19. ... ततो वत्सं त्रिः परिधामयित्वा ... पानार्थं मुञ्चति. — sū. 20. ... गवां वत्सेन सह विरोधि वत्सगोविरोधिसामनस्यकर्म (!) । समाप्तं गोवत्सस्य विरोधे सौमनस्यं । अकरणे गौः पूर्वा विनश्यति अथ गोवत्सः ... तदा राजा प्रजाः ... — sū. 21. अश्वशान्तिविधिं वक्ष्यामः । ... अश्वः शान्तास्तेजस्विनो निरूपद्रवा वेगवन्त आरोग्या भवन्ति. —

Kaṇḍikā 42.

sū. 1. अथ प्रवासनद्रव्योत्थापनमुच्यते । ... प्रवासे गत्वा चौरभयं उदकभयं गमनविघ्नं न भवति । ... हविषामुपधानं कुर्यात्. — sū. 3. ... यदि यानेन याति तदा इदं कर्म. — sū. 4. वाणिजद्रव्यं वस्त्राश्चादि सर्वद्रव्यं ... विक्रयार्थं नयति । यदा द्रव्यं गृह्णाति तदा इदं कर्म ... — sū. 6. अथाभ्यागतपुरुषाणां सांमनस्यं क्रियते । यदा विशिष्टो गृहे आगच्छति तदा इदं मित्रीकर्म क्रियते । मित्रं त्वेषां दर्शने आगतानां । यदा गृहे आगच्छति तदा इदं कुर्यात् ... — sū. 7. ... हस्त्यादियानं संपात्याभिमन्त्र्य तस्मिन्वाने यस्य सांमनस्यं क्रियते ... उपरि उपविशन्ति । सर्वे यानस्योपरि चटन्ति ततः पश्चिमदिशि ... गत्वा पुनर्गृहे आगच्छन्ति । ततः ... ओदनमभिमन्त्र्य सह भुञ्जन्ति मन्यं वा । समाप्तं सांमनस्यं । एकस्मिन्नुद्वे क्रियमाणे सहागतस्य कर्म इदं कर्म अन्यस्य च साधारणमित्यर्थः । यो युद्धे साहाय्यत्वं करोति तस्येदं कर्म । प्रथमं पादौ प्रक्षाल्य ततः कर्म चेति । क्षत्रिययोरिदं कर्म मन्यन्ते केचित्. — sū. 8. अथ गृहे विरुद्धे सति सांमनस्यमुच्यते । कर्तारख्ये गत्वा समिधो गृहीत्वा तूष्णीं गृहमागत्य ... गृहमनुष्ठाणां सांमनस्यं भवति कलहनिवारणं ... — sū. 9. अथ मन्त्रब्राह्मणयोर्द्रव्यमिच्छति तस्येदं कर्म प्रतिगृहादि उच्यते । ... वेदपाठेन शास्त्रपाठेन अर्थोत्थापनमिच्छन्निदं करोति । समाप्तं वेदेन अर्थोत्थापने विघ्नशमनं. — sū. 12—17. अथ परिमोक्षविधिं वक्ष्यामः । गोदानिकतन्त्रमाज्यभागान्तं कृत्वा ततः शान्त्युदकं कृत्वा भिमन्त्रयते । अपो दिव्या इति चतसृभिः । ततो ऽभ्यातानादि परिदानान्तं कृत्वा । केचित्परिदानान्ते ततो ऽभ्यातानं कृत्वा । तत इदावत्सरायेति कल्पजैश्चतसृभिर्ऋग्भिराज्यं जुहुयात् । ... समिध आदधाति । ... वेदव्रतं कल्पव्रतं मृगारव्रतं विषासहिब्रतं यमव्रतं शिरोव्रतं अङ्गिरोव्रतं इत्येवमादिषु (cf. Kāuṣ. 57. 32, note) ... इदावत्सरायेति व्रतविसर्जनं व्रतश्रावणं च करोति । ... यत्र क्वचिद्व्रतं वैदिकं लौकिकं च तत्र सर्वत्र व्रतादानं व्रतविसर्जनं च भवति विधानेन । शिरोव्रतादीनि नित्यानि ... कृच्छ्रचान्द्रायणादीनि काम्यानि स्मृतिपुराणशास्त्रवेदविहितानि ... तानि सर्वाणोद्येतेन विधानेन कर्तव्यानि. — sū. 18. परिमोक्षानन्तरं चिरात्रं स्नानव्रतं चरेत् ... — sū. 19. अथ पापलक्षणा स्त्री तस्याः शान्तिरुच्यते । ... स्त्रीमुखं प्रत्यूचं प्रक्षालयति तस्या मुखं हस्तयोर्मृगशिशुयुगशिरकौ (!) अस्थानतिलकं ह्रस्वकेशादिपापलक्षणं सामुद्रिके स्त्रीलक्षणे व्याख्यातं । ... स्त्रियं पापलक्षणमभिषिञ्चति दक्षिणात्केशादारभ्य यावदुत्तरपार्श्वं ततः पापलक्षणं विनश्यति. — sū. 22. अथ पापदर्शने शा-

न्तिरुच्यते... दर्शनदोषो न भवति।... पुरुषस्य भाग्यकाले हरिणा यान्ति
प्रदक्षिणाः अप्रदक्षिणेषु हरिणेषु अयं जपः पक्षिषु च।... श्वानरुदिते
काकरुदिते काकमैथुनेषु पुरुषस्य मैथुनेषु श्वेनमैथुनदर्शने नग्नस्त्रीदर्शने
नग्नपुरुषस्य नपुंसकस्य दर्शने... यत्र क्वचिदपशुकुनाः पतिताः तत्र
सर्वचायं जपः। श्रुचौ स्मृतौ पतिताः अद्रष्टव्यास्तेषां सर्वेषां दर्शने अङ्गु-
तानां दर्शनेष्वयं जपः कर्तव्यः। लोके यद्विरुद्धं अन्वीक्ष्यं... अयं जपः।
अपशुकुनजपः समाप्तः— sū. 23. अथ पुरुषहवे अकार्यकरणेन विघ्नश-
मनकर्म उच्यते... —

Kaṇḍikā 43.

sū. 1. पुनर्विघ्नश्मनमुच्यते।... पिशङ्गवर्णसूत्रे बद्धा... अरल-
मणिं संपात्वाभिमन्त्र्य बध्नाति।... विस्कन्धविघ्नश्मनो मणिः। स्यर्ध-
मानस्य स्यर्धा विनश्यतीत्यर्थः।... वेणुदण्डादीन्संपात्य ततः सूक्तेन
विमृज्य धारयति...। चित्रदण्डे ध्वजदण्डे चिह्नदण्डे... लकुटा-
दिदण्डं सर्वं संपात्य... धारयति तस्य सर्पशृङ्गिदंघ्रादिविघ्नं न भवति।
...। आयुधं संपात्वाभिमन्त्र्य विमृज्य सूक्तेन धारयति।... सर्वशस्त्र-
संपातिते मायादिकं मायाजालयुद्धे निवारणं संग्रामे इन्द्रजालनिवारणं
युद्धे विघ्नं न भवति शत्रुहवं निवारयति। शत्रवो गच्छन्ति। स्यर्धमानं शत्रुं
जयति हवं विनाशयति— sū. 2. ... विघ्नगृहीतं पुरुषं धूपयति...
यस्य आरम्भा न सिध्यन्ति— sū. 3. अथ भूमिशुद्धिं गृहं करिष्यमा-
णस्तस्येदं करोति। Then Keçava exhibits essentially the same text
as the Ath. Paddh., ending with the following: अथवा नवे गृहे श्वेन-
यागः कर्तव्यः विकल्प इति भाष्यकारः। प्रथमतो वा श्वेनयागो नवे वा
गृहे— sū. 4. अथ गृहप्रवेश उच्यते। वास्तुसंस्कार उच्यते... —
sū. 5. ततः शान्त्युदकं करोति। मातलीं पूर्वं कृत्वा वास्तोष्पत्यादीनि च-
तुर्गणीं महाशान्तिं शान्त्युदके आवपते। ततो मातलां कृत्वा ततः शान्त्युदकं
समाप्यते (cf. Kāuṣ. 8. 23 fg.). तेन भूमिं प्रोक्षयेत्— sū. 7. ... अन्येषु स्थूणा-
गतेषु पार्श्वे स्थितेषु प्रक्षिपति— sū. 8. ... नीयमानां (!) शालामनुम-
चयते— sū. 11. ... दृढां कारयति शालाभूमिं— sū. 13. ... द्वाभ्यां
चरुं जुहोति। केचिदस्मिन्नन्त्रे (!) यजूंषि यज्ञ इति etc., as at Kāuṣ.
23. 1 fg.— sū. 15. वृद्धस्त्रियो गीतमङ्गल्यादि कुर्वन्ति ब्राह्मणाः पुण्या-
हानि पठन्ति आहुं च केचित्पश्चात्कुर्वन्ति।... यत्र गृहं मण्डपं वा कुटीं
वा चित्रशालां वा मठस्थानं वा... देवगृहं वा अन्यं वा तृणमयं वा काष्ठ-
मयं वा इष्टकामयं वा पाषाणमयं वा गृहादिकं करोति तत्रानेन विधा-
नेन वास्तुयागः कर्तव्यः— sū. 16. अथ क्रत्यादोपहतगृहे ज्वे वा न्यत्र गोष्ठे वा

यत्र क्वचित्तत्र शान्तिरुच्यते... क्रव्यादा प्रविष्टे गृहे कुमारा म्रियन्ते वत्सान्
(!) वा किशोरान् (!) वा... धननाशो यत्र भवति तद्गृहं ग्रामं नगरं वा
क्रव्यादोपहतं जानीयात्... — sū. 18. ... पालाशसमिध आदधा-
ति. — sū. 19. ... कुमारवत्सगोमरणादि धनधान्यविनाशादि चि-
न्तितोद्वेगादि क्रव्यादचिह्नानि। क्रव्यादोपहतशान्तिः समाप्ता. — sū. 20.
अथ क्रव्याच्छमनविधानमुच्यते। ... लौकिके वाग्नौ गृहे वावसथ्ये वा
शान्तिकपौष्टिकार्थं मन्यन्ते वा यत्र वा क्रव्यादोपहतिर्दृश्यते तत्र सर्वत्र
कुर्यात्. — sū. 21. अथ वशाशमनविधानमुच्यते। ये अग्रय इति
दशर्चेन सूक्तेन वशामभिमन्त्र्य ततो ब्राह्मणाय ददाति। यस्य गृहे वशा
भवति जायते तद्गृहं दैवहतं विजानीयात्. —

Kaṇḍikā 44.

sū. 1. अथ वशाशमनविधानमुच्यते... — sū. 3. ... शान्त्युदकं करोति
अन्वारब्धायै वशायै काष्ठेन तृणेन वा. — sū. 5. मातल्यन्तेन (xi. 6. 23) शा-
न्त्युदकेनाचामयति च संप्रोक्षति च. — sū. 6. वशां कर्ता ऊर्ध्वस्थितः वासो-
ष्पत्यादिचतुर्गुणो महाशान्तिं (cf. Kāuṣ. 8. 23. fg.) उच्चैस्तृतीयसवने जपति
वशामभिमुखः स्थितः. — sū. 14. समस्यति (!) मन्त्रेण भूमौ कृत्वा तत उपरि
वशां पातयति. — sū. 15. ... निरुच्छ्रासं करोति मारयतीति. — sū. 17.
यद्वशेतृचा कल्पजया आज्यं जुहोति. — sū. 19. ... इति कर्ता ब्रूयात्. —
sū. 28. शेषमुदकं पार्श्वदेशे निक्षिप्य ततो ऽभ्यन्तरे प्रविश्य... — sū. 36.
केदनस्थानमभिधाय. —

Kaṇḍikā 45.

sū. 3. अवदानानि पशोरेकादश गृह्णाति. — sū. 4. ततः स्विष्ट-
कृदवदानानि गृह्णाति तानि त्रीणि दक्षिणी बाहुः वामजङ्घा च अन्त-
विभागं। एतानि त्रीणि भागानि. — sū. 6. ततो यदैवत्यः पशुस्तदै-
वत्यचरुः अर्पयितव्यः. — sū. 12. ... वपाश्रपत्न्यौ द्वे सह जुहोति. —
sū. 13. अथ पित्र्येषु काम्येषु विशेषः... — sū. 16. सम्राडिति मन्त्रे-
णाज्यं जुहोति। सर्ववीरायेत्यादि चतस्र आहुतीर्जुहोति। ... समाप्तं
वशाशमनविधानं। दैवहतं तस्य गृहं यस्य गृहे वशा जायते तस्य धना-
दिनाशा भवति तस्माच्छान्तिः कर्तव्या. — sū. 17. अथ दुष्टे प्रतिग्रहे
सौम्ये वा कृते याजने वा दक्षिणाप्रतिग्रहणे येन कर्मणा पापं विनश्यति
तदुच्यते। ... प्रतिग्रहं... प्रतिगृह्णाति। प्रतिग्रहदोषो न भवति... —
sū. 18. सर्वाणि कर्माणि कृत्वा पुनर्मैत्रिन्द्रियमित्यूचा कर्म समाप्य तत
आत्मानमनुमन्त्रयते। सर्वकर्मसु भवति। इत्यात्मशान्तिः। संध्यावन्दने

आज्यतन्त्रे पाकतन्त्रे अस्मिन्कर्मणि नित्यनैमित्तिककाम्येषु पुनर्नैमित्तिक्य-
मित्यूचा आत्महृदयमनुमन्त्रयते. — sū. 19. एतेन विधानेन पशवो
व्याख्याताः...नित्यनैमित्तिककाम्याः...पैठीनसिना काम्याः पठिताः. —

Kaṇḍikā 46.

sū. 1. अथ अकृते पापे लोके पापवचनमुत्पद्यते तत्र शान्तिरुच्यते ।
... सक्तमन्त्रं ... भक्तमभिमन्त्र्य ददाति । प्रथममग्रे कृत्वा अभ्याख्यातं
गृहे प्रवेश्य कर्ता पश्चात्प्रविशति. — sū. 2. ... द्रुघणमणिं संपात्या-
भिमन्त्र्य बध्नाति. — sū. 3. ... पालाशकाष्ठमणिं द्रुघणप्रतिरूपं कृत्वा
... अभिशस्ते बध्नाति । कृष्णलोहमणिं ... ताम्रमयद्रुघणप्रतिरूपमणिं
... हिरण्यमणिं द्रुघणप्रतिरूपं ... बध्नाति । ... सर्वत्र कौशिके कर्मणां
विकल्पः । एकस्मिन्विषये यत्र बहूनि कर्माणि पठितानि तत्रैकं कुर्यात्स-
र्वाणि वा तन्त्रविकल्पः. — sū. 4. अथ यागे क्रियमाणे येन कर्मणा
विघ्नशमनं भवति तदुच्यते । ... ऋत्विजो यजमानश्चाश्रयन्ति (!) अविघ्नेन
यज्ञसिद्धिर्भवति. — sū. 5. यागसमाप्तौ विघ्नशमनमुच्यते । सोमदेवत्वं
चरुं ... जुहोति. — sū. 6. अथ धनधान्यादिप्रतिग्रहादियाचना-
मिच्छन्निदं कृत्वा याचितविघातो न भवति । ... याचितं न प्रतिषेध-
यति । ... सारूपवत्सं पायसं संपात्याभिमन्त्र्याश्नाति. — sū. 7. अथ कपोते
उलूके वा गृहं प्रविष्टे अन्यचाभीष्टदेशे ऽपि तत्र शान्तिरुच्यते । ... शान्त्युदके
आवपते ततो मातली (xi. 6. 23) कृत्वा शान्त्युदकं समाप्यते रात्रौ तेन शा-
न्त्युदकेन तत्स्थानं प्रोक्षति यथायै इत्येतैर्मन्त्रैः (cf. Kāuṣ. 39. 9) कपोतो लूक-
स्थानं यावत्... — sū. 8. ... चिः शालां परिणयति कपोतस्थानं वा परिभ्रा-
मयेत् ... । आरण्यके पक्षिणि प्रविष्टे इदं कर्म कुर्यात् । कपोतो लूके वा
प्रविष्टे द्विपदचतुष्पदविनाशो वेदे श्रूयते तस्य दोषशमनं ... — sū. 9.
अथ स्वप्नाध्यायपठिते उग्रे स्वप्नदर्शने शान्तिरुच्यते । स्वप्नाध्यायपठितदुः-
ष्वप्यं रुद्रभाष्यकारमतेन गृहीतव्यं (!) । पक्वमांसं प्रेतदर्शने परिष्वङ्गमर्कटे (!)
दृष्ट्वा तैलाभ्यङ्गे नमपुरुषदर्शने नमस्त्रीदर्शने कालसूत्रेत्यादि (!) स्वप्नाध्याय-
पठिता अनेकशः । इति दुःस्वप्नदर्शने शान्तिरुच्यते । ... स्वप्नं कुत्सितं
दृष्ट्वा मुखं प्रक्षालयति. — sū. 13. अथ पुनर्घोरदुःस्वप्नानाशनकर्म
उच्यते । विद्या ते स्वप्नेत्येकेन पर्यायेण दुःस्वप्नं दृष्ट्वा मुखं विमार्ष्टि । ...
पार्श्वेन द्वितीयेन भूयते । ... अन्नं स्वप्ने दृष्ट्वा निरीक्षते । ... मैत्रधातुं
पुरोडाशं जुहोति. — sū. 14. अथ आचार्ये मृते ब्रह्मचारी इदं करोति
त्रयस्कामः आचार्यदहने । अग्निर्भूम्यामित्यादि (xii. 1. 19) पञ्च सामिधे-
नीर्जृत्वा ततो दहनं त्रिर्धामयित्वा तत नहि ते अग्ने तन्व इति सूक्तान्ते

पुरोडाशं जुहोति तस्मिन्दहने. — sū. 16. कौशिकसूत्रे शयनं न मन्यते च प्रेतादिभयात् तद्विघातशमनं. — sū. 17. अपो दिव्या इति चतसृभिर्ऋग्भिः स्नानं कृत्वा चिराचं गृहे आगत्य ततः शयति इति कौशिकमतं । मृते आचार्ये इदं कर्म प्रायश्चित्तं कृत्वा ततः समावर्तनं कुर्यादित्यर्थः । अन्यं गुरुमुपासीत. — sū. 19. अथ ब्रह्मचारी स्त्रिया मैथुनसंयोगे इदं करोति । स अवकोर्णीत्युच्यते (Cod. साव०) तस्य प्रायश्चित्तमिदमुच्यते । ब्रह्मचारिणं दर्भरज्वा कण्ठे बद्धा . . . — sū. 22. अथ स्वयंप्रज्वालिते ऽग्नौ प्रायश्चित्तमुच्यते . . . — sū. 23. अथ अग्निशब्दकरणे शान्तिरुच्यते । . . . अग्निमुपतिष्ठते. — sū. 24. अथ संदेशे विस्मृते . . . अग्निमुपतिष्ठते । यदि ग्रामे वा गृहे वा संदेशं न कथयति तदा इदं प्रायश्चित्तं. — sū. 25. अथ पापनक्षत्रे जाते स्त्री वा पुरुषो वा यो जातस्तस्य शान्तिरुच्यते । . . . तस्य मुञ्जरज्वा कण्ठे पादे . . . बद्धा ततः प्रत्नो हीति सूक्तेन उदकघटं संपात्याभिमन्त्र्य दर्भपिञ्जलीर्घटे प्रक्षिप्य ततो ऽभिषिञ्चति । . . . योवापाशं नदीफेनेषु निदधाति । नदीनां फेनानित्यर्धर्चेन (vi. 113. 2°) कटिपाशं उदकमध्ये प्रक्षिपति । मातृपितृभ्रातृषु दोषः श्रवणात् । तस्मात्पापनक्षत्रेण शान्तिः कर्तव्या । . . . मूलनक्षत्रे इदं कर्म क्रियते । यो नक्षत्रकल्पोक्तं कर्म कुर्यात् तदुच्यते । . . . प्रत्नो हीति सूक्तेन . . . क्षीरौदनं संपात्याभिमन्त्र्याह्नाति । . . . एतस्मिन्तन्त्रे (!) समूलं बर्हि स्तृणाति समूलेध्मानुपसमाधाय एष विशेषः । नक्षत्रकल्पोक्तं । एषा नक्षत्रकल्पोक्ता शान्तिः । आस्रवनावसेचने च क्षीरौदनप्राशनं च एतानि त्रीणि । अथवा प्रत्नो हीति सूक्तेन उदकमभिमन्त्र्य पापनक्षत्रजातमवसेचति शिरसि । एतानि त्रीणि कर्माणि भवन्ति. — sū. 26. अथ ज्येष्ठे भ्रातरि जीवति विवाह आधानदीक्षां च करोति तस्य शान्तिरुच्यते . . . — sū. 28. उत्तरपाशं नदीनां फेनानित्यर्धर्चेन नदीफेने निदधाति । अधरपाशं . . . नदीमध्ये प्रक्षिपति । ततो बन्धनं कृत्वा ततो ऽवसेचति. — sū. 29. . . . अपां सूक्तेर्घटं संपात्याभिमन्त्र्य तत आस्रावयति । . . . अवसेचति । परिवृत्तिर्परिवेत्तृपार्याश्चित्तं. — sū. 30. अथ मृते आचार्ये इदं कर्म . . . — sū. 33. अथ देवपितृवर्जितखदाशयनिहितस्य अन्नस्य याज्ञाकेन (! for याजकेन) येन कर्मणा भवति तदुच्यते । . . . अनुवाकेन खदाशयादन्नादुद्धृत्य सेतिकामेकां जुहोति. — sū. 34. . . प्रायश्चित्तं. — sū. 35. . . खदाशयान्नसंस्कारशान्तिः समाप्ता. — sū. 36. अथ मृते धनिके ऋणकस्य ऋणदानशान्तिरुच्यते । अपमित्यमप्रतीत्तमिति त्रिभिः सूक्तैर्द्रव्यमभिमन्त्र्य (vi. 117-119) पुत्राय ददाति । अनृणो भवति. — sū. 41. आकाशोदकेन शरीरास्रवणे दोषो भवति तस्य शान्तिरुच्यते . . . — sū. 42.

दिवो नु मां बृहत इति सूक्तेन एकतैलं सर्वाषधिरन्धं हिरण्यं वा एतान्य-
 भिमन्त्र्य शरीरमुद्वर्तयेत् । . . . आकाशविन्दुदोषोपशान्तिः समाप्ता. —
 sū. 43. अथ कुमारस्य कुमार्या वा यस्थोत्तमदन्तौ पूर्वीं जातौ तत्र मा-
 तापिचोर्मरणशङ्का भवति तत्र शान्तिरुच्यते . . . — sū. 44. . . ब्री-
 हियवतिलमाषानेकीकृत्वाभिमन्त्र्य उत्तमजातदन्ताभ्यां दंशयति. — sū. 47.
 अथ शिरसि अङ्गे वा काकोपविष्टदोषः श्रूयते तस्य शान्तिरुच्यते. —
 sū. 48. . . . उल्मुकमभिमन्त्र्य काकमुखेन अपमृष्टं पुरुषं पर्याप्ति करोति ।
 उपरि भ्रामयित्वा दूरे निक्षिपति. — sū. 49. अथ संसर्गदोषशान्ति-
 रुच्यते । . . . सर्वेषु रोगेषु शावदन्तादि कुनखिना बण्डेन ज्वरेणापामार्गी-
 दिरोगेषु संसर्गेषु सर्वदोषान्मुच्यते . . . — sū. 50. अनृतमुक्ता आचमनं
 करोति । वणिजि अनृतं कृत्वा . . . दोषो न भवति. — sū. 51. यत्र
 क्वचित्खनति तत्र सर्वत्र यत्ते भूम इति . . . खननदोषो न भवति. —
 sū. 53. अथ शकुनशान्तिरुच्यते । . . . अपशब्दं श्रुत्वा . . . कपिञ्जलवा-
 शितं श्रुत्वा ग्रामि अरण्ये पक्षिवाशितं श्रुत्वा वा स्वयं वा क्रुद्धभाषणं कृत्वा
 अन्यस्य वचनं श्रुत्वा . . . उलूकवाशने कपोतवाशने पूर्वतो वा उत्तरतो
 वा लोके निन्दितः । यत्किञ्चिल्लोके विरुद्धं दृष्ट्वा श्रुत्वा सर्वत्र जपने स्वस्थ-
 यनं भवति. — sū. 55. आकाशे यदि स्वपिति अरण्ये वा शून्ये गृहे
 वा पर्वते वा तदातदा यो अभ्य बभूणा (!) इत्युचं जपित्वा स्वपिति. —
 Keç. has the following at the end of the adhyāya: समाप्तानि नैमि-
 त्तिकानि सर्वज्ञानप्रबोधार्थं . . . दुष्टदोषविनाशनैमित्तिकानि । . . .
 नैमित्तिकान्यवश्यं कर्तव्यानि । अकरणे धनधान्यपश्यादिविनाशः . . . .
 जरायुज इति दुर्दिनमायन्नित्यादीनि (Kāuṣ. 38. 1. fg.) । अथाद्भुतानि
 वर्षे यत्केष्वादिनैमित्तिकानि (Kāuṣ. 93. 1 fg.) तान्यवश्यं कार्याणि. —

Adhyāya vi.

Kaṇḍikā 47.

Introduction. अथ क्रमप्राप्तो अथर्ववेदविहितो ऽभिचार उच्यते ।
 मीमांसायामभिचारो निषिद्धः . . . मनुस्मृतौ च विहितो ऽभिचारः . . . —
 sū. 2. आङ्गिरसकल्पोक्ताः संभाराः प्रत्येतव्याः । दक्षिणस्यां दिशि मण्डपं
 कारयेत्तत्र यथोक्तविधिना गुरुः । पताकातोरणैर्युक्तं द्वारं . . . स्मृतं. —
 sū. 9. तथा तदग्न इत्यादि स्मर्तव्यं सर्वत्र । अभ्यातानान्ते दूष्या दूषिर-
 सीति सूक्तेन तिलकमणिं संपात्वाभिमन्त्र्य वध्नाति कारयिता कर्ता
 सदस्यश्च (cf. Kāuṣ. 39. 1 fg.) . . . आत्मरक्षार्थं. — sū. 12. अधुना
 दोषो उच्यते शुक्लपक्षे त्रयोदश्यां पूर्वाह्णे अभ्यातानान्तं कृत्वा द्वावापृ-

थिवो उर्वन्तरिचमिति सूक्तं कर्ता कनकरजतेति सूक्तं(?) द्वाभ्यां सूक्ताभ्यां
 विणुदण्डं क्षिनत्ति. — sūs. 14-16. य इसां देवो मेखलामिति पञ्च
 चेति सूक्तेन (vi. 133; vi. 25) मेखलां संपात्य । अयं वज्र इति सूक्तेन दण्डं
 संपात्य । य इमामित्यूचेन मेखलां बध्नाति । वज्रो ऽसीति त्यूचेन सूक्तेन
 दण्डं गृह्णाति । नमो नमस्कृज्य इति सप्तर्षिभ्य उपस्थानं करोति शालाया
 बहिः । ततः शालां प्रविश्य व्रतादानीयाः समिध आदधाति शान्ताः ।
 व्रतश्रावणं तस्मिन्करोति । अभ्यातानायुत्तरतन्त्रं । दीक्षितस्त्रिरात्रमन-
 शनं । त्रिरात्रे निवृत्ते कृष्णपक्षे प्रतिपदि कर्म भविष्यति. — sū. 17.
 आङ्गिरसदण्डवृश्चनसूक्तं प्रतिपादन उक्तं गृहीत्वा मेखलाया ग्रन्थिमा-
 लिम्पति आहुतास्यभिज्जता इत्युक्ता (vi. 133. 2). — sūs. 18-20. अयं
 वज्र इति तिसृभिर्ऋग्भिर्भ्यदङ्गामि यद्विरामि इति द्वाभ्यामृग्भ्यां भोजनं
 करोति यत्पिबामीत्युक्ता उदकं पिबति । अमुष्यस्थाने शत्रुनामग्रहणं. —
 sū. 21. . . . फडूतो मज्जमद इत्येतेन मन्त्रेण भोजनपात्रं भिनत्ति. —
 sū. 22. इदमहं मज्जमदस्य तुरुष्कस्य मूतिकर्णपुत्रस्य प्राणापानावपय-
 च्छामीत्यनेन मन्त्रेण मेखलां ग्रन्थ्या बध्नाति गाढं करोति. — sūs. 25-27.
 द्यावापृथिवी उर्विति सूक्तेन पर्शुवृक्षपात्रं च गृहीत्वा शत्रोर्दक्षिणा धावतः
 पदं ऋजुं क्षिनत्ति । तिरस्त्रीनत्रिकोणे एकैकं एवमष्टावरान् सूक्तावृ-
 त्तिः. — su. 28. तस्माद्वेदात्पांसुं च गृहीत्वा वधपत्रे (for वधक?) बद्धा
 . . . भद्रे न्यस्यति. — sū. 30. अथवा एतत् . . . अभिचारतन्त्रमुच्यते ।
 पश्चादग्नेः करिष्वां (!) कूबुपस्त्रीणांयां etc. . . — sū. 31. . . . उदकं
 हस्ते कृत्वा दक्षिणामुखः प्रक्षिपति. — sū. 32. Keç. has nothing
 corresponding to this sūtra, but seems to connect directly with sū. 33.
 Later, however, after sū. 38, a passage corresponding to this sūtra
 appears, which contains nothing additional to the statement of Kāuṣika.
 sū. 33. इदं च उष्णोदकं मध्ये अक्षितसक्तून् (!) प्रक्षिप्य पिबेत् अनालो-
 डितानेकोच्छ्वासिन (अनालोडिताः, as though अनुपमथिताः stood in
 the text). — sūs. 34-36. त्रींस्त्रीन्मुष्टोऽस्त्रिरात्रं द्वौद्वौ त्रिरा-
 त्रमेकैकं षड्रात्रे भुङ्क्ते आहुतास्यभिज्जतेत्येवमादि (vi. 133. 2) स्मर्तव्यं (cf.
 sū. 17). — sū. 37. . . . ब्राह्मणान्परिचारकांश्च . . . भोजयित्वा
 पात्रस्थमुच्छिष्टमेकधा कृत्वा . . . बज्रमस्य गते प्रक्षिपेत्. — sū. 38.
 यदि ते धावन्तो दृश्यन्ते ततो द्वेष्टो मृतो जानीयात्. — sūs. 39-42. द्यावा-
 पृथिवी इति सूक्तेन लोहितशिरसं शकशमाश्रित्वा (for शशक?) प्रेतव-
 त्कृत्वाभिमन्त्र्य दहति (? Cod. ददाति) । ततः अग्ने यत्ते तप इति पञ्चभिः
 (ii. 19-23) सूक्तेरुपतिष्ठते (cf. sū. 8) । अन्यः कर्ता अभ्यातानान्तं कृत्वा...

कृकलासमष्टधा कृत्वा प्रत्यृचं जुहोति. — sū. 44 निवृत्य वेद्यामुपवेश्य
 ... खेदाक्ताः शरभृष्टीः प्रत्यृचं जुहोति. — sū. 45. ... शत्रुपदात्पांसुं
 गृहीत्वा पश्चादपेर्निधाय उदग्रजत्वा खेदजननात् । निवृत्य खेदालंकृता-
 न्पांसून ... जुहोति. — sū. 46—52. कृकलासशरीरे शर्करानवधाय
 विषमवधाय ... बध्नाति पाशे स इति पादेन । आमुमित्यादत्ते ।
 मर्मणि खादिरेण सुवेण गतं खनति अतोव य इति तत्र निदधाति. —
 sū. 53. संचित्य मृत्तिकोपरि निदधाति द्यावापृथिवी इति सूक्तेन जुहो-
 ति. — sū. 54. द्यावापृथिवी इति सूक्तेन आवलेखनीं हृदये विधत्ति. —
 sū. 57. ... शत्रुमारणकामः.

Kaṇḍikā 48.

sū. 1. अश्वत्थ ... कृकलास ... एरण्ड ... श्लेष्मान्तक ... खदिर...
 शरसमिध आदधाति. — sū. 3. ... सुवाये दण्डं बध्नाति ... —
 sū. 4. ... शत्रुमर्मणि निखनति. — sū. 5. ती अश्वत्थशाखायां ...
 प्रणुदति. — sū. 6. ... यावन्तः सपत्नास्तावन्तः (!) पाशान् ... उदके
 स्नावयति. — sū. 7. ... शत्रुं क्रोशन्तमन्वाह । मरणं भवति. —
 sū. 8. ... उपसमाधानं । ... सुवयहणं । ... जुहोति. — sū. 9. ... कृक-
 लासकर्म शरभृष्टिकर्म सपत्न्ययणीयकर्माणि षट् ग्राममेत्य च कर्माणि
 षट् मणिकर्म पाशकर्मणि त्रीणि विकट्कृतसुवकर्म एकोनविंशति तन्वा-
 णि भवन्ति. — sū. 10. ... सर्पकृचं चूर्णयति. — sū. 11. ... गोहरणे
 ऽभिचारः. — sū. 12. ... चौरानन्वाह (Cod. चौरन्वाह). — sūs. 13—22. नैतां
 तेति सूक्ताभ्यां श्रमेण तपसेत्यनुवाकः सदा गोहरणमारणेषु ... क्रियमाणेषु
 ब्रह्मचारी जपति । श्मशाने जपति । ऊबध्ये श्मशानमवधाय (!) ततो परि-
 स्थितः श्रमेण तपसेत्यनुवाकं जपति । द्वादशरात्रं यावत् अहरहः ततः
 ... मृतो द्वेष्ट इति जानीयात् ... — sū. 23. ... श्वेतमृत्तिकामभि-
 मन्त्र्य शुने प्रयच्छति. — sū. 24. ... पलाशमणिं संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति. —
 sū. 25. ... इङ्गिडं जुहोति. — sū. 27. इदं तद्युज इति चिताग्न्यभि-
 चारः. — sū. 28. इदं तद्युज इति सूक्तेन मध्यमपरिभवापर्येण (!) फली-
 करणाञ्जुहोति । यत्किं चासाविति सूक्तेन पञ्चर्चेन (vii. 70) मध्यमप-
 लाशेन फलीकरणाञ्जुहोति. — sūs. 29—31. बर्हिर्लवनादिप्रतिष्ठाप-
 नान्तं कृत्वा तमग्निं स्फोटयति शर अन्यमग्निं प्रणयति । निरमुमिति
 सूक्तेन स्तरणं कृत्वा पुनर्मन्त्रेण स्तृणाति । निरमुमिति सूक्तेनाभ्यातानान्तं
 कृत्वा इङ्गिडं जुहोति. — sū. 32. ... वत्सखल्लायां कृत्वा तस्य वृषणैर-
 पिधाप्य बाधकेन काष्ठेन हन्यात् ... — sū. 35. ... शत्रुं दृष्ट्वा जपति. —
 sū. 37. ... विद्युद्वतवृक्षस्य समिध आदधाति. — sū. 38. ... ऊर्ध्वशु-

ष्कवृक्षसमिध आदधाति. — sūs. 41—43. असदङ्गाव इति चारक्तो-
शालिशकुनी (!) क्षीरीदनं पक्वाभिमन्त्र्य द्वेष्टाय प्रयच्छति भक्षार्थं । . .
आमपात्रस्थोपरि हस्तप्रक्षालनं करोति . . . —

Kaṇḍikā 49.

sū. 1. द्वेष्टाभिसुखं विसृजति वृषोत्सर्गवत् (cf. Kāuṣ. 24. 19 fg.). —
sū. 2. . . आश्वत्थीः स्वयंपतिताः समिध आदधाति. — sūs. 3—27.
The treatment of the remaining sūtras of this kaṇḍikā by Keçava
differs so much from Kāuṣika's, especially in the arrangement of
the sūtras, as to render it impossible to present extracts sūtra by
sūtra. The entire passage, barring irrelevant matter, is here given:
उदवज्राणां विधानमुच्यते । इन्द्रस्वीज इति दूर्वाभवैर्घटं प्रक्षालयति ।
जिष्णवे योगायेत्युत्तराभवैः षडुदकांसघटानुदकसमोपे निदधाति ।
इदमहं यो मा प्राच्या दिश इति अष्टर्चेन कल्पजेन सूक्तेन उदकमध्ये
निदधाति घटं । इदमहमिति घटेनोदके इदमहमिति सूक्तेन घटमध्ये
मुखं करोति । इदमहं यो मा प्राच्या दिश इति सूक्तेन घटमुदकपूर्णं
कृत्वा अपक्रामति । इदमहमिति सूक्तेन उदकपूर्णं घटं मण्डपे स्थापयति
एतदभिचारे उदकाहरणम् । येन विधानेन वज्रप्रहरणं क्रियते तदुच्यते ।
इन्द्रस्वीज इत्यादि सर्वं कृत्वा । इदमहमिति स्थापनान्तं कृत्वा अग्नेर्भाग
इत्याद्यष्टभिर्ऋग्भिर्द्विधाकरणं (v. 5. 7 fg.). अर्धं (Cod. अर्धं) घटे कृत्वा
अर्धं भाजने करोति भाजनमग्नौ तापयति । घटमन्यस्मै पुरुषाय प्रदाय
अग्नेर्भाग इत्यष्टभिस्तिापने मन्त्रः । बहिर्दक्षिणामुख उपविश्य भाजनमग्नौ
कृत्वा वातस्य रंहितस्य इति मन्त्रेण उदकं गृह्य । समग्रय इति सूक्तेन
कल्पजेन सर्वेभ्यो भूतेभ्यो अभयवदनं (cf. sū. 12) । यो व आपो ऽपामिति
etc. . . वज्रप्रक्षेपः । एतामनाधराच (!) पराच इति कल्पजया ऋचा (cf.
sū. 6) भाजनमुदकं भूमौ निनयति । यं वयमिधि सूक्तेनैव अपामस्मै वज्र-
मित्येकया एवमेव । इन्द्रस्वीज इत्यादि कर्तव्यं । तत्र रुद्रकृताः श्लोकाः ।
प्रक्षालनं तथा योगो अप्सुपात (!) निधापनं ।

अपोहनमनेनैव तन्निविद्य पात्रपूरणं ॥ १ ॥

Here two more ślokas are given, which are however too cor-
rupt for reproduction. Then the text continues as follows:
विष्णोः क्रमो ऽसौति द्वादशभिः प्रत्यृचं विष्णुक्रमाङ्कमते (cf. sū. 14)
श्चोरभिसुखं । सवविधानेन (cf. Kāuṣ. 60. 1 fg.) बृहस्पतिशिर-
ओदनं द्वेष्टाय ददाति । ममाग्ने वर्च इति (cf. sū. 15) सूक्तेन तं पृषातके-

नोपसिच्य तस्यौदनस्येत्यर्थसूक्तेनाभिमन्त्र्य (xi. 3. 1) ददाति । सूक्तेनाभिमृते सति सूक्तेन संपातवन्तं करोति . . . । उदेहि etc. . . नावं . . . द्वेषत्सु (!) अन्वाह (cf. sū. 18) । समिद्धो etc. . . (cf. sū. 19) शङ्कुसहितान्पाशानाभिमन्त्र्य अरणे निदधाति । . . . द्वेषस्य पदं वृषति (cf. sū. 20) । पाशान् . . . भ्रष्ट्रे ऽभ्यस्यति (cf. sū. 21) । . . . आमपात्रस्योपरि द्वेषस्य हस्तप्रक्षालनं करोति (cf. Kāuṣ. 48. 43) । . . . वृषभं संपात्य उत्सृजति शत्रुगृहानभिसृजति (cf. sū. 1) । रक्तशालिचीरीदनं संपात्याभिमन्त्र्य द्वेषाय ददाति (cf. sū. 22) । शत्रुप्रकृतिं च मृन्मयां कृत्वा वेदिमध्ये ऊर्ध्वं स्थाणौ निबध्य . . . मूर्ध्नि संपातानानयति (cf. sū. 23) घृतेन पाचयति . . . । यस्मिन् षडुर्वोः पञ्च इति उद्वज्जान्महरति उक्तेन विधानेन (sū. 24) । यो ऽज्ञादो ऽन्नपतिरित्युक्ता द्वेयं मनसा . . . आचामति स्वयं द्वेयस्य मरणं भवति (sū. 25) । यश्च गां पदा स्फुरति ऋग्द्वयाधिकारः तृचेन द्वेयं दृष्ट्वा अन्वाह (sū. 26) । . . . अवभृथे स्नात्वा निर्दुर्मण्य इति सर्वाषधिभिरात्मानमभिमृशति । अभिचारं कृत्वा इमां कर्ता शान्तिं करोति. — The following is an extract from a longer statement of Keçava at the end of this adhyāya: समाप्ता अभिचारपद्धतिः । मरणं बन्धनं वा प्रणिपातो वा उन्मत्तभावो वा भवति. . . भद्रमतेन भाष्यकारदारिलमतेन च एभिः त्रिभिर्भाष्यकारैः (!) कौशिको विचारितः तस्य तस्य एते पदार्था भवन्ति । . . . ततः श्लोकाः । मरणं व्यसनं चैव बन्धनं च विशेषतः । प्रणिपातोन्मत्तं वा दैवोपहृतिरेव च । . . . उपाध्यायकवीश्वरेण नाम्नातो ऽभिचारः कृतः । तुरूष्कमज्जमदस्योपरि (Cod. तुरूष्क°) कारितः । पृथिव्यां दुष्ट उत्पन्नः सर्वदा च विनाशयेत् । अधर्मसंभवो दुष्टः प्रजाहिंसनतत्परः । तुरूष्कनाम्ना (Cod. तुरूष्क°) पापिष्ठा देवब्राह्मणहिंसकाः । पृथिव्यां श्रीभोजदेवधर्मसंरक्षणाय चादेशे तु मालवके उत्पन्नः श्रीराजगृहेषु च । . . .

Adhyāya vii.

Kaṇḍikā 50.

sū. 1. स्वस्थयनकर्मणां विधिं वक्ष्यामः । यदा ग्रामे गच्छति तदा आचमनं कृत्वा . . . प्रथमं दक्षिणेन पादेन प्रक्रामति अध्वानं. — sū. 2. . . गृहे वा जेजे वात्यत्र वा प्रक्षिपति । . . . यत्र क्षिपति तत्राविनाशो भवति द्विपदचतुष्पदादीनां स्वस्थयनं भवति. — sū. 3. . . दर्भादीनि तृणानि गृहे वा जेजे प्रक्षिपति । . . . इन्द्रमुपतिष्ठते . . . — sū. 4. . . खड्गादिशस्त्रं संपात्य हस्तेन विमृज्याभिमन्त्र्य धारयति । . . . राज्ञे

प्रयच्छति । सुखं भवतीत्यर्थः. — sū. 5. दिष्ट्या मुखं मीत्वा स्वपिति रात्री स्वस्थयनकामः । मध्यमाङ्गुल्याङ्गुष्ठाभ्यां प्रदेशन्यङ्गुष्ठाभ्यां । प्रादेशी दिष्टीरित्युच्यते (!for दिष्टिरि°?). — sū. 6...प्रभाते निद्रां त्यक्त्वा... यदा उत्तिष्ठति तदा सूक्तं जपित्वा त्रीणि पदानि प्रक्रम्य तदा ... प्रयोजनार्थं गच्छति । ... गच्छतां स्वस्तिर्भवति. — sū. 7. सुप्तोत्थाय ... भूमौ तिस्रो दिष्टीर्मीत्वा ततो गच्छति प्रयोजनार्थं स्वस्थयनकामः । ... दिष्टोः प्रादेशमाचीः. — sūs. 8—9. अथाध्वाने (!) गच्छतां कर्म उच्यते । पथि गच्छन्तं संबलं (!for शम्बलं?) सत्कादि प्रेतं पादावित्युचाभिमन्त्र्य ब्राह्मणाय ददाति स्वस्थयनकामः. — sū. 10. उपस्थास्त इत्युचा ओदन-सक्तून् वटकादीनि त्रीणि द्रव्याण्यभिमन्त्र्य भूमौ निक्षिपति । त्रीणित्रीणि प्रसृतिर्वा (!) अञ्जलीर्वा मुष्टीर्वा । पथि ततो गच्छति । स्वस्तिर्भवति सर्वस्य अनेन विधानेन । एतदध्वानकर्म (!) समाप्तं. — sū. 11. अथ सर्वार्थ-स्वस्थयनकर्म उच्यते । ... गृहे वा अथवा अरखे वा भये ... समुप-स्थिते स्वस्थयनं नित्यं ... कुर्वीत. — sū. 12. वणिक्कर्म लाभार्थमु-च्यते । ... उत्थापयति विक्रययोग्यत्वात् । ... लाभो भवति स्वस्ति-र्भवति. — sū. 13. ये ऽस्यां प्राची दिगिति सूक्ताभ्यां etc. ... आज्यादि चयोदश द्रव्याणि भवन्ति (cf. the extract from Keçava at the end of the sixth kaṇḍikā) पालाशादयो द्वाविंशति वृक्षाणां समिध आदधाति (cf. Kāuṣ. 8. 15) । ... यत्र समिध आदधाति तत्र सर्वत्र एते समुच्चिता वा विकल्पिता वा भवन्ति. — sū. 14. भवाश्वीं मृडतमिति सूक्तेन (xi. 2) .. चह जुहोति।... रुद्रभूतप्रेतराक्षसलोकपालगृहदेवमहादेवगणाद्युपहता-भिघाते(Cod. ०देवगृहं) स्वस्थयनं।समाप्तं महादेवाभिघाते स्वस्थयनं. — sū. 15. अथ शीघ्रेण पुण्यमङ्गलकर्मकरणे स्वस्थयनमुच्यते । ... ब्राह्मणस्य शकृत्पिण्डान्पर्वस्वाधाय अग्रे भूत्वाभिमन्त्र्य ततः प्रयच्छति ... किमद्या-हरति पृच्छति. — sū. 16. स च शीभनमद्याहः मङ्गलमद्याहरति ब्राह्मणो वदति । ... यदा शीघ्रे प्रयोजने कार्यं कर्तुमिच्छति तदा इदं कर्म कृत्वा ततः शान्तिकर्म करोति ... — sū. 17. अथ सर्पादिस्व-स्थयनमुच्यते । सर्पवृश्चिकद्विदंशकमशकभ्रमरभूमिकीटकमयः । एतेषां भयं न भवति । ये ऽस्यां स्थिति सूक्तेन...प्राची दिगिति सूक्तेन (iii. 26; iii. 27: Keçava evidently construes the word युक्तयोः as दिग्युक्तयोः, contrary to the reading of all MSS.; cf. Kāuṣ. 14. 25; 50. 13) मा नो देवा इति सूक्तेन etc. ... सिकतामभिमन्त्र्य शालां परितः किरति । ... शर्करामभिमन्त्र्य श्यने वा शालायां वा उर्वरायां वा गृहे वा वने वा ग्रामे वा तत्र परिकिरति (the emendation suggested in note 6, p. 146,

is thus rendered unnecessary, as Keçava's version of the passage seems a plausible one). — sū. 18. ये ऽस्यां स्थिति etc. (cf. Keç. at sū. 17) . . . तृणमालां युगक्षिद्रेण संपात्याभिमंञ्च द्वारे बध्नाति . . . स्वस्त्ययनकामः । महानवम्यां दीपोत्सवे च शिष्टाचारः । . . . गज-मार्गे बध्नाति . . . महानवम्यामिदं जयकर्म । . . . तृणमालां युगक्षिद्रेण संपात्य पथि वा पत्तनद्वारे वा गृहद्वारे वा बध्नाति । . . . अहिभये वृश्चिकभये मशकभये भ्रमरसंघे कृमिभये . . . — sū. 19. ये ऽस्यां स्थिति etc. (cf. Keç. to sū. 17) . . . शुष्कगोमयमभिमंञ्च गृहे विसृजति . . . स्मृणाति. — sū. 20. . . . गोमयमभिमंञ्च पत्तनद्वारे गृह-द्वारे . . . चित्रे वा निखनति. — sū. 21. . . . गोमयं . . . अग्नौ. — sū. 22. ये ऽस्यां स्थिति etc. (cf. Keç. to sū. 17) . . . अपामार्गमञ्जरो-मभिमंञ्च संभिनन्ति . . . गृहे स्मृणाति । . . . अपामार्गप्रसूनमभिमंञ्च द्वारे निखनति । . . . अपामार्गमञ्जरीं निखनति ग्राममध्ये । . . . गुडू-चीमभिमंञ्च नाना करोति . . . गृहे स्मृणाति । गुडूचीपादानभिमंञ्च निखनति । . . . गुडूचीपादानग्नौ जुहोति . . . (no mention is made of anything corresponding to the पराचीनमूलान् of the sūtra) । . . . समा-प्तानि मशकादीनां स्वस्त्ययनानि. —

Kaṇḍikā 51.

sū. 1. अथ व्याघ्रचौरवृकचरकसिंहारण्यकादीनां भये स्वस्त्ययना-न्युच्यन्ते । . . . गां पृष्ठतो गच्छति । कीलकं निखनन्नुद्धाटयन् गृहादरण्यं गच्छति व्याघ्रादिस्वस्त्ययनकामः. — sū. 2. . . उदकघटमभिमंञ्च गो-मचारे (!) निनयति । ततः पांसुकूटं तन्त्रं कृत्वा अर्धं दक्षिणेन हस्तेन विक्षिपति । इन्द्राय पाकयज्ञविधानेन . . . — sū. 4. ये ऽस्यामिति सूक्तेन (iii. 26) प्रत्यृचमुपतिष्ठते. — sū. 5. मध्ये पञ्च (!) बलिहरणं — sū. 7. पर्वतदेवतायै अरण्ये पाकयज्ञविधानेनाज्यभागान् कृत्वा ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता ये सहस्रधारेति सूक्तेन (v. 6. 3) जुहोति । हिमवते त्वा जुष्टं निर्वपामि हिमवते त्वा जुष्टं प्रोक्षामि हिमवन्तं गच्छतु हविः स्वाहेति निकटं पर्वतं यजते । भवाश्वीं मृडतमित्यर्थसूक्तेन चरं जुहोति . . . भवाय जुष्टं निर्वपामीत्यादि. — sū. 8. . . भवाश्वीं दक्षिणे देवताभ्यो निर्वपं कृत्वा बृहद्भाण्डके अर्पणं । . . . एते सप्त पर्वतदेवताः । व्याघ्रचौरवृश्चि-कहस्त्यारण्यकगवित्यादिभये स्वस्त्ययनं. — sū. 9. गोष्ठकर्म व्याख्या-स्यामः । गोशान्तेः पाकयज्ञं तन्त्रं कृत्वा इन्द्रदेवतायै ब्रह्म जज्ञानमनाप्ता ये सहस्रधार इति सूक्तेन . . . भवाश्वीं मृडतमिति सूक्तेन चरं जुहो-

ति । . . . रुद्रदेवस्य चरोः हविरुच्छिष्टं यजमानो ऽग्राति. — sū. 11. प्रथमप्रसवे गवां शान्तिरुच्यते । ब्रह्म जज्ञानं etc. . . . वत्सस्य वा वत्सिकाया वा मुखं म्रक्षति स्वस्त्ययनकामः. — sū. 13. . . . शाखामुदकमभिमन्त्र्य गोभ्यो बहिरुदकधारां निनयति . . . — sū. 14. अथ पत्तनग्रामस्य गृहस्य शान्तिरुच्यते । . . . गृहकोणेषु निखनति चतुरः एकं मध्ये एकं गृहोपरि निदधाति. — sū. 15. अथात्र स्वस्त्ययनमुच्यते. — sū. 16. . . . त्रीणि सस्यवल्ली (!) अभिमन्त्र्य क्षेत्रमध्ये निखनति । समाप्तमन्नव्याधिरक्षास्वस्त्ययनं. — sū. 17. अथ मूषकपतङ्गश्लभहरिणरुशशल्यादीनि (Cod. °रोरु°) सस्यविनाशकानि तेषां शान्तिरुच्यते । . . . अभिक्रामति मूषकादिस्थाने. — sū. 19. मूषकादिमुखं केशेन बन्धयित्वा . . . क्षेत्रमध्ये निखनति. — sū. 22. तस्मिन्नहनि मौनं कुर्यादसमयनं यावत् । . . . समाप्तं मूषकश्लभपतङ्गटिट्टिभकीटककोटिकाहरिणरुशश्ल्यकगोसेधागोकृम्यादिस्वस्त्ययनं (Cod. °रोरु°). —

Kaṇḍikā 52.

sū. 1. . . आज्यं जुहोति । . . . समिध आदधाति । पुरोडाशादि योज्यं सर्वत्र. — sū. 2. . . . मन्थमभिमन्त्र्य पथिकाय प्रयच्छति स्वस्त्ययनकामः । . . . भक्तमभिमन्त्र्य भक्षयति . . . । समाप्ता ग्रामदूरगमनस्य शान्तिः । कलहदोषो न भवति. — sū. 3. पुरुषबन्धने मोचनशान्तिरुच्यते । . . . यस्यास्त इति चतुर्ऋचेन सूक्तेन येन बद्धः तत्सदृशं संपातवन्तं कृत्वा सूक्तसदृशं (! for मुक्त°?) द्वितीयं च संपातवन्तं करोति । यत्ते देवीति तृचेन सूक्तेन निगडयुगलद्वयं च संपातवन्तं करोति . . . । . . . विषाणा पाशानिति चतुर्ऋचेन निगडयुगलद्वयं संपात्य एकमुक्तं (!) निगडं चर्ममयं वा लोहमयं वा येन बद्धस्तन्मयं कृत्वा अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं । समाप्तं बन्धनमोचनं. — sū. 4. वाचा बन्धनस्य मोचनमुच्यते । . . . भूमिलेखां संपात्य तत उत्तरतन्त्रं । समाप्तं बन्धनस्वस्त्ययनं बद्धो अनेन कर्मणा कृतेन मुच्यते बन्धनात्. — sū. 5. अग्निदावरक्षार्थमुच्यते । . . . उदकमभिमन्त्र्य गते प्रक्षिपति . . . उदकपूरणं करोति. — sū. 6. . . . शालामध्ये द्वयो (!) उदकमभिमन्त्र्य गते प्रक्षिपति । अग्निरक्षा भवति. — sū. 7. . . . अग्न्युपसर्गे एतत्कर्म. — sū. 8. आयन इति सूक्तेन दिव्यमभिमन्त्र्य गृह्णाति दिव्यं शुध्यति तप्तमाषके (! for मोषके?) दिव्ये. — sū. 9. . . . अङ्गदग्धं उदकमभिमन्त्र्य प्रक्षालयति । अङ्गमारोग्यं भवति अङ्गे अग्निरक्षा । समाप्तानि अग्निदाहरक्षाणि — sū. 10. नावा (!) पेटकपट्टिकादि स्वस्त्ययनार्थो-

दकतरणार्थरक्षा उच्यते । . . . नावादि अभिमन्त्र्य ततश्चटन्ति उपविशन्ति । न कदा चिन्मज्जति क्वचित् । उदकरचार्ये दूरदेशगमने. — sū. 11. Keçava's treatment of the following passage renders it probable that it contains two sūtras, the division being after संपातवर्ती, as follows: . . . तृचेन नावं संपात्य । तत उत्तरतन्त्रं । समाप्तं दूरदेशगमने एतत्कर्म । . . . तृचेन नीमणिं संपात्याभिमन्त्र्य . . . नाविकेभ्यो बध्नाति । ये नावं चटन्ति तेषां बन्धनं. — sū. 12. अथ नष्टे द्रव्ये लाभकर्म उच्यते । . . . उत्थापयति नष्टनिरीक्षणार्थं. — sū. 14. . . . समाप्तं नष्टलाभकर्म. — sū. 15. नमस्कृत्य द्वावापृथिवीभ्यामित्येकां जपित्वा र्यसूक्तं कुर्वीत स्वस्त्ययनकामः । केचित्स्वस्त्ययनकामोपस्थानं. — sū. 16. . . . सप्तप्रतीको अंहोलिङ्गगणः । एकैकस्य प्रतीकस्य होमः । त्रयोदशहविर्भिः प्रतीकविकल्पः । . . . भोजनमभिमन्त्र्य पाययति स्वस्त्ययनकामः । . . . भक्षं भक्षयति । . . . हविराज्यसमिधादि जुहोति । . . . आस्रवनावसेचनाचमनादीनि यथासंभवं कर्तव्यानि । पापसंसर्गे व्याधिसंसर्गे वर्णसंसर्गे अन्यस्मिन्पि स्वस्त्ययनं । . . . अंहोलिङ्गेन विकल्पेन . . . हृदयमालभ्य जपं कृत्वा उपस्थानमादित्यस्य कुर्यात् । तेनैव सूक्तेन . . . अभिमर्शनं पुरुषस्य अन्यस्य वा . . . वृक्षगृहस्त्रीपुरुषादीनां स्वस्त्ययनं क्रियते । . . . अभिमर्शनं कृत्वा उपस्थानमादित्यस्य कुर्यात्. — sū. 17. . . . हविरभिमन्त्र्य भक्षयति । . . . स्वयमभिमन्त्रणं करोति स्वयं हविषां भोजनमिति वचनात् । . . . यत्र क्वचिच्छान्तिः क्रियते तत्र सर्वत्र स्वस्त्ययनहोमं कुर्यात् । गृहे नगरे वा बहिर्वा पत्तने वा ग्रामे पुरे वा सर्वत्र . . . समाप्तानि स्वस्त्ययनानि. — sū. 18. आयुष्यकर्मणां विधिं वक्ष्यामः. — sū. 19. . . . स्थालीपाकेन घृतपिण्डत्रयं कृत्वा संपात्याभिमन्त्र्य घृतमश्नाति स्थालीपाकमश्नाति . . . — sūs. 20, 21. . . . हिरण्यमणिं युग्मकृष्णलं . . . त्रिगुणं कृत्वा संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति । . . . स्थालीपाके स्थापयित्वा स्थालीपाकमश्नाति । . . . केचित्स्थालीपाके संपातं न कुर्वन्ति । अथ क्रमेण यथा दौरित्यादि गोदानमध्ये पठितं प्रथमं व्याख्यायते । Here follows an extended description of the performances indicated at Kāuṣ. 54. 11—12. —

Kaṇḍikā 53.

sū. 1. अथ गोदानं संवत्सरे . . . यथा कुलधर्मेण वा कुर्यात्. — sū. 8. मातल्यन्तेन शान्त्युदकेन चिरेवाग्निं etc. . . . — sū. 9. माणवकं . . . — sū. 13. . . . उत्तरसंपातान्दक्षिणतः सुहृदो हस्ते शकृत्पिण्डे आनयति. — sūs. 15, 16. उदपात्रे पोथिकां (!for पोथिकां) गुडूर्चीं च

प्रक्षिप्य ततः संपातः । शकृत्पण्डे दूर्वा कृत्वा ततः संपातः । शान्त्युदकमुष्णोदकं चैकधाराभिः (!) समासिच्य. — sū. 18. अदितिः रमशु इति ओदनं (in this form the word occurs several times in the expanded treatment of the following sūtras).

Kaṇḍikā 54.

Introductory. अत्र ब्राह्मणवाचनं वृद्धस्त्रीभिर्गीतं च कारापयेत् (!). — sū. 1. अथ नापिताय प्रैषं ददाति ... — sū. 3. ... क्षुरं मार्जयित्वा नापिताय प्रयच्छति पुनर्वपनार्थं. — sū. 8. ... वेद्युपरि प्रदक्षिणमग्निमनुपरिणीय. — sū. 9. ... उपरिततं वस्त्रं गृह्णाति कर्ता. — sū. 10. ... परिधानवस्त्रेण उपरि आच्छादयति माणवकं. — sū. 11. यथा etc. ... इत्यादि प्रथमतो व्याख्यानं कृत्वा (cf. Keç. at Kāuç. 52. 20, 21, where the subject matter of this sūtra is treated expansively) ततो गोदानं प्रारब्धं । आयुष्यमन्त्रा आयुष्यकर्ममध्ये पठिताः (cf. Keç. at Kāuç. 52. 18 fg.) — sū. 12. ... आज्यं जुहोति । ... समिध आदधाति ... पालाशादयः । ... पुरोडाशं ... पयः ... ओदनं ... पायसं ... पशुं जुहोति । ... आवपति ... — sū. 13. ... पितुर्मन्त्रः न मातुः — sū. 14. Keç. has at the end of this sūtra the परिदानानि, described in the same words as the Ath. Paddh. at Kāuç. 58. 17, note. Then: गोदानं समाप्तं । सप्तमे पञ्चमी कण्डिका (!). — sū. 15. अथ चूडाकरणमुच्यते । संवत्सरे द्विसंवत्सरे वा गोदाने कृते पञ्चाक्षूडाकरणं कार्यं पूर्वतन्त्रं । शान्त्युदके तुभ्यमेवेति सूक्तमनुयोजयेत् । यत्र वपनं पठ्यते तत्र सर्वत्र गोदानविधानेन वपनं कुर्यादिति दारिलमतं ... —

Kaṇḍikā 55.

sū. 1. ... गर्भपञ्चमे गर्भाष्टमे । वर्षे कुर्यादिति पैठीनसिः । वसन्ते ब्राह्मणमुपनयोतेति च मोमांसायां । ... शान्त्युदके आ यातु मित्र इति सूक्तमनुयोजयेत् । ततो ऽभ्यातानानि । ततः आ यातु मित्र इति (iii. 18) आयुर्दा इति (ii. 13) केचित् सूक्तेन मूर्ध्नि संपातानानयन्ति । दक्षिणे पाणौ अग्नमण्डलवर्जं शान्त्युदकमुष्णोदकं कृत्वा तस्मिन्नुदपात्रे संपातानानयति । उत्तरसंपातान् स्थालरूपे आनयति. — sū. 4. वपनं करोति सकृद्दक्षिणे पिङ्गुलीवर्जं । एवमुत्तरे शिरःपार्श्वे. — sū. 8. ब्रह्मचारी (!) ब्रवीति । आह ब्रूहि. — sū. 10. तत आचार्यो ब्रवीति को

नामासि किङ्गोत्रमिति (!) । पुनर्ब्रह्मचारी ब्रवीति सोमदेवदत्तशर्मनामाहं
अमुकसगोत्रो ऽहं यथासंख्यप्रवरो ऽहं. — sū. 11. पुनर्ब्रह्मचारी ब्रवी-
ति... — sū. 12. पुनराचार्य आह... — sū. 13. .. उदकाञ्जलिमा-
दित्याय ददाति ब्रह्मचारी. — sū. 14. .. दक्षिणं पाणिं गृह्णाति
आचार्यः. — sū. 14. .. आदित्यं निरीक्षते. — sū. 16. .. पूर्वाभिमुखं
ब्रह्मचारिणमुपवेश्य... नाभिदेशं संस्पृश्य संस्तभ्य. — sū. 17. ... गणं
जपति आचार्यः. —

Kaṇḍikā 56.

sū. 1. मेखलां प्रवरां चतुःप्रवरां वा ... बध्नाति. — sū. 2.
मित्रावरुणयोस्वेति श्लेनो ऽसीति च सूक्तेन... ब्रह्मचारिणे प्रयच्छति. —
sū. 3. ... ब्रह्मचारी दण्डं गृह्णाति । पुनर्मैत्रिन्द्रियमिति (vii. 67. 1)
यज्ञोपवीतमभिमन्त्र्य परिधत्ते मन्वादिविहितं । अहं रुद्रेभिरिति सूक्तं
(iv. 30) प्रत्यृचं ब्रह्मचारिणं वाचयति. — sū. 5-7. अथ व्रतग्रहणं
करोति । ब्रह्मचारिव्रतं द्वादशवर्षिकं etc. (as in the other paddhatis)
... यथास्मर्यमाणधर्मकं इत्याद्युक्तं आङ्गिरसकल्पे व्रतश्रावणं । अग्नये
गुरवे च ब्रह्मचारिव्रतं निवेदयेत् । अग्ने व्रतपते इति प्रत्यृचं ब्रह्मचारी
अष्टौ समिध आदधाति. — sū. 12. अथाचार्य आचारं कथयति ।
The treatment of this sūtra is identical with that of the Daç. Kar.,
ending... मा यज्ञाय कुरु इत्येवमादि आचारान्कथयति. — sū. 13.
अथैनं भूतेभ्य इत्यादिभिर्व्रीहियवश्मीमभिमन्त्र्य मूर्ध्नि दद्यात्. — sū. 16.
.. ब्रह्मचारिणमात्मसंमुखं करोत्याचार्यः. — sū. 17. समिध आद-
धाति... । अभ्यातानानि ऊत्वा वाताज्जात इति सूक्तेन (iv. 10) शङ्खम-
णिं संपात्याभिमन्त्र्य बध्नाति । ... उपनयनं समाप्तं. —

Kaṇḍikā 57.

sū. 21. मख्य इति पञ्चभिः पञ्च समिध आदधाति । उपनयनाग्नौ
नष्टे इदं प्रायश्चित्तं । अग्नेने विधिना पुनाराधानं ब्रह्मचारी करोति । इति
ब्रह्मचारी (!) अग्निपरिग्रहः । द्वादशरात्रं ... सावित्रीव्रतस्य न ग्रहणं
नो दीक्षणं भवति द्वादशरात्रं पयाशी (!) भवति । चयोदशे ऽहनि वेदव्रतं
ददाति व्रतग्रहणं व्रतादानीयाः भवन्ति. — sū. 22. सायंप्रातरग्नि-
कार्यमुच्यते etc. as in Daç. Kar. — sū. 31. अथ ब्रह्मचार्युपनयनानन्तरं
मेधाजननमन्त्रैरायुष्मन्त्रैश्चाज्यं जुहुयात् । ये त्रिषप्ता अहं रुद्रेभिस्त्वं नो
मेधे दौष्ट म इति (cf. Kāuṣ. 10. 1, 16, 20) । ... मेधा संपद्यते ... —

Kaṇḍikā 58.

sūs. 1. 2. ... कर्णे क्रोशन्तमनुमन्त्रयते। अक्षि स्फुरन्तमनुमन्त्रयते (!)। दुः-
 स्वप्नदर्शने स्वास्ति अनिष्टदर्शने च अद्भुतदर्शने च... — sū. 3. पुरुषशरीर-
 मनुमन्त्रयते आयुष्कामः. — sū. 4. ब्राह्मणोक्तमुच्यते। सप्त ब्राह्मणानभीष्टा-
 न्नभोजनं कारापयित्वा (!) एकः प्राङ्मुख एको दक्षिणामुखः चत्वार उद-
 ङ्मुखाः सर्वे उत देवा इति सूक्तेनाभिमृशन्ति पुरुषस्य शरीरं। समाप्तं
 ब्राह्मणोक्तमायुष्कामस्य। ऋषिहस्त उच्यते। अन्तकाय मृत्यव इति सूक्तेन
 नाभेरूर्ध्वमधस्तादभिमन्त्रयते। द्विः सूक्तावृत्तिः। आ रभस्वेति हृदयमभि-
 मन्त्रयते। आवतसे ब्राह्मणाय नम इति सूक्ताभ्यां दक्षिणकर्णमनुमन्त्रयते।
 समाप्तं ऋषिहस्तः. For the mantras cf. sūtra 3. — sū. 5. आयुष्कामस्य
 कर्मणि वामिति हस्तौ प्रक्षाल्य वि देवा इति etc. (cf. sū. 3) अभिमन्त्रयते. —
 sūs. 6. 7. ... आत्मानमनुमन्त्रयते ... आयुष्कामः. — sū. 8. ... आयु-
 ष्कामः। रक्षार्थे युद्धे। नाशनं नैनं प्राप्नोति न शपथो न कृत्वा नाभिश्शो-
 चनं. — sū. 9. ... आयुष्कामः रक्षार्थी उपनयने नित्यं बन्धनं. —
 sū. 10. ... सूक्तेन सुवर्णरजतलोहं चोणि शकलान्येकत्र कृत्वा नवशालाकं
 मणिं चिवृतं कृत्वा संपात्वाभिमन्त्र्य बध्नाति. — sū. 11. ... आयुष्कामः
 ... आरोग्यकामः ... रक्षाकामः ... बालशरीरमनुमन्त्रयते. — sū. 12.
 ... अनुलोमं प्रलिम्पति (the reading ऽप्रतीहारं in the text of the sūtra
 is therefore correct)। ... यो विकलेन्द्रियस्तस्येदं कर्म. — sū. 13.
 The introduction is in essential agreement with that of the Ath.
 Paddh. and Daç. Kar. — sū. 16. ... पाययति। ततः पिता नाम
 करोति। अथ आचार्यो वा दक्षिणे कर्णे प्राययति। ... नक्षत्रकल्पोक्तं
 नाम द्वाचरं चतुरचरमित्यादि. — sū. 17. ... प्रष्टादयति। शिवे ते
 स्तामित्यादि परिदानानि सिंहावलोकनन्यायेन गोदानमध्ये उक्तानि।
 अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं। ततः आङ्गं। नामकरणं समाप्तं. — sū. 18.
 ... चतुर्थे मासि ... पुण्याहान्ते निष्कामयति। ... ततः पूर्वोक्तानि परि-
 दानानि ददाति ... आङ्गं च. — sū. 19. अथान्नप्राशनं। षष्ठे मासि
 प्राशनं कुर्यादिति पैठीनसिः सर्वस्यां स्मृतौ। पञ्चमे कुमार्या इति. Then
 essentially in the same strain as the other paddhatis. — sūs. 20. 21.
 ... गोदानवत्परिदानानि ददाति। नामकरणे निष्क्रमणे अन्नप्राशने
 च गोदानिकानि परिदानानि भवन्ति। इत्यन्नप्राशनं समाप्तं। ऊनो
 वातिरिक्तो वा यः स्वशाखोदितो विधिः तेनैव सर्वं परिपूर्णं न कुर्या-
 त्पारतन्त्रिकं पश्चाच्छाङ्गं सर्वेषु संस्कारेषु कुर्यादिति दारिलभाष्यकार-
 स्याभिप्रायेण व्याख्यायत इति। आङ्गं कृत्वा पश्चात्कर्मेति रुद्रभट्टौ... —

sū. 22. पुनरायुष्मकर्म उच्यते ... — sū. 23. विषासहिमित्यनुवाकेना-
दित्यमुपतिष्ठते चिष्कालमायुष्कामः. — sū. 25. ... अग्निं ब्रूम इति
सूक्तस्य यन्मातली रथक्रीतमिति सर्वासां द्वितीया व्यतिषङ्गेन यन्मातली
कर्तव्या (!) ... —

Kaṇḍikā 59.

Introduction. अथ काम्यानां कर्मणां विधिं वक्ष्यामः । संभारलक्षणे
(Ath. Pariç. 21) मण्डपविधानमुक्तं । गृहे वा कुर्यात् ... — sū. 1.
... चरुं जुहोति । ... शतवर्षपरिमितमायुर्भवति. — sū. 2. ... उप-
तिष्ठते विश्वान्देवान्. — sū. 3. ... पुष्टिकामो द्रव्यवृद्धिकामः. — sū. 4.
... संपञ्चब्द उदयशब्द उच्यते. — sū. 5. ... पुरुषादिबलकामो राजा
नित्यं कुर्यात्. — sū. 7. ... जुहोति इन्द्राय ग्रामकामः । ... इन्द्रमुपतिष्ठते. —
sū. 8. ... पालाशसमिध etc. आदधाति । ... सभानामुपस्तरणानि जुहो-
ति. Cf. Kāuç. 11. 8. — sū. 9. ... चरुं जुहुयात् । ... भृशमिन्द्रमुप-
तिष्ठते. — sū. 10. ... इन्द्रं यजते ... कूपतडागवापीपुष्करिणीउदक-
मयी (!) सेतुबन्धादि उदकार्थी एवकामः । अथवा ... उपतिष्ठते. —
sū. 11. ... इन्द्रं यजते । ... उपतिष्ठते. — sū. 12. ... इन्द्रं यजते ।
... उपतिष्ठते । ... एको ऽस्यां पृथिव्यां राजा भवति एकाधिपत्य-
कामः. — sū. 13. ... इन्द्रं यजते । ... उपतिष्ठते । ... निखिलं राज्यं
भवतोत्यर्थः. — sū. 14. ... इन्द्रं यजते । ... उपतिष्ठते । ... द्विपद-
तुष्पदानामविनाशमित्यर्थः. — sū. 15. ... अग्निं यजते । ... उप-
तिष्ठते ... — sū. 16. ... पृथिवीमग्निमन्तरिक्षं वायुं द्यौः आदित्यः
दिशः चन्द्रमाः ... । एता अष्टौ देवताः । अष्टौ चरवः ... । उपतिष्ठते
सर्वकामः. — sū. 17. ... यजते वा उपतिष्ठते वा सर्वकामः. —
sū. 18. ... इन्द्रं ... अथर्वाणं ... अदिति ... देवान् ... बृहस्पतिं यजते
वा उपतिष्ठते वा सर्वकामः । बृहस्पतिं सवितरित्येकया सुप्तं ब्रह्मचारिण-
मुत्थापयति । आदित्य उदिते सति प्रायश्चित्तमेतत्. — sū. 19. Keç.
recounts the various divinities, mentioned in the hymns of which the
pratikas are here given: ... मन्त्रोक्ता देवताः ... यजते उपतिष्ठते च
सर्वकामः. — sū. 21. ... सर्वलोकाधिपत्यकामः. — sū. 22. अग्नीष्ट-
मन्नमभिमन्त्र्य ... भिक्षुकैभ्यः करोति. — sū. 25. ... अथर्वाणं यजते उप-
तिष्ठते वा सर्वलोकाधिपत्यकामः । परिमोक्षः । गोदानिकं तन्त्रं परिधाप-
नान्तं कृत्वा ततो ... इदावत्सरायेति (cf. Kāuç. 42. 15 fg.) ततो ऽभ्याताना-
नि । ऋचं सामेति (cf. Kāuç. 42. 9) । ततो ऽभ्यातानान्तं कृत्वा दोषो गायति

सूक्तेन (vi. 1) भक्तं संपात्वाभिमंत्र्याञ्जाति. — sū. 26. व्रतं समाप्य व्रतविसर्जनं कृत्वा अभयं द्यावापृथिवी इति etc. . . । यस्य ग्रामस्य नगरस्य वा अभयमिच्छति तस्य प्रतिदिशं ... — sū. 27. .. ज्योतिष्टोमे दीक्षिताय दण्डप्रदानं करोति ब्रह्मा. — sū. 28. .. द्यावापृथिवी यजते उपतिष्ठते वा विरिष्यति यदि विनाशोपस्थितं तदा इदं कर्म कुर्यात्. —

Adhyāya viii.

Kaṇḍikā 60.

Keçava's treatment of this adhyāya deviates materially in arrangement and subject matter from that of Kāuṇḍika: kaṇḍikās 60—63 are closely interwoven with 67—68, so that a passage of one division alternates with a passage of the other. For the introduction, given in this kaṇḍikā (sūs. 1—7) it substitutes that of kaṇḍikā 67 (sūs. 1—18), as follows: अथ सवयज्ञानां विधानं व्याख्यास्यामः । संभूतेषु साविकेषु संभारेषु देवयजनमुक्तं । उदगयने । ऋषिमार्षेयं गुणयुक्तानृत्विजो वृणीति । एष ऋत्विक्कल्पः । उक्तो मधुपर्कः । एकादश्यां वरणं कृत्वा गोदानिकेन विधानेन केशश्मश्रुरोमनखानि वापयित्वा । केशवर्जं पत्नीं नखानि कारयेत् । स्नातावहृतवाससौ भवतः । सुरभिणौ भूत्वा दाता उपनयनवह्ण्डमेखलायज्ञोपवीती । त्रिरात्रं दीक्षाग्रहणं सह पत्न्या । अग्नये ब्रह्मणे गुरवे व्रतश्रावणं कृत्वा ततो व्रतादानीया अष्टौ समिध आदधाति । ततः कर्ता अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रं करोति । हविष्यभक्षणादि कर्ता कारयिता पत्नी च करोति । अथ चतुर्दश्यां प्रातर्यज्ञोपवीतो शान्त्युदकं कृत्वा देवयजनं संप्रोच्याकृतिलोष्टवल्मीकेनास्तीर्य . . . दर्भैश्च गोश्रृङ्गाज्जाविलोमभिः . . . । पलाशमयीअरणीद्वयेनाग्निं (!) मन्ययेद्यजमानः । अग्ने जायस्वेति etc. (sū. 19). — sūs. 20. 21. . . पत्नीनामयजमाननामग्रहणं प्रथमे अर्धर्चे. — sū. 23. अग्ने ऽजनिष्ठा इति त्रिभिः पादैर्जातं । अस्यै रयिमिति पादेन पत्नीमनुमन्त्रयते. — sū. 24. उत्तमं नाकमिति (xi. 1. 4^d) दातारं पादेन वाचयति । Here, in Keçava's treatment, the account given in kaṇḍikā 67 is resumed: एवं ब्रह्मौदनिकमग्निं मथित्वा स्थण्डिले ऽग्निं कृत्वा यद्देवा (etc. 67. 19) ... पूर्णहोमं जुहुयात् । पूर्णहोमस्य विधानं शान्तिकल्पे उक्तं । यद्देवा देवहेडनमित्यनुवाकिनाज्यं जुहुयात्समिधो ऽभ्यादधात् । शकलान्वा दध्यात् । एवं ब्रह्मौदनिकमग्निं संवत्सरं दीपयत्यहोरात्रौ वा यथाकामी वा । संवत्सरं तु प्रशस्तं (60.

1—4). — sū. 25. अथामावास्यायां प्रातरुदकाहरणं करोति । ब्राह्मणीमलंकृतां साधुवादिनीं... उदकघटं हस्ते गृहीतां (!) ... प्रेषयति. — sū. 28. ... गृहद्वारे. — sūs. 31. 32. ततः पुमान्पुंस इति पादेन यजमान आरोहयति । तत्र ह्यस्वेति पादेन (xii. 3. 1^b) पत्नीं आह्वयति. — sū. 33. यावन्तावग्रे प्रथममिति पादेन (xii. 3. 1^c) अपत्यानि अन्वाह्वयति. — sū. 35. ... उदकघटमनुनिपद्यते. —

Kaṇḍikā 61.

sū. 1. ... प्रतिदिशमुपतिष्ठते मन्त्रोक्तं. — sū. 4. ... भूमौ स्थापयति । सर्वाणि कर्माणि तेनोदकेन कुर्यात्. — sū. 5. पुनन्तु मा वायोः पूतो वैश्वानरो रश्मिभिरिति पवित्रगणः (vi. 19. 1; 57. 1; 62. 1: cf. Kāuṣ. 9. 2) एतेन दाता पत्नीमपत्यानि च... पवित्रेण प्रोच्यते. — sū. 6. अथ निर्वापकरणं... — sūs. 7. 6. ततो ऽनडुहि ब्रोहिं त्रीणि विभागानि करोति । ततो देवपितृमनुष्यत्रयं पत्नी अनजानत्यै प्रयच्छति । कर्ता प्रैषं ददाति । त्रीहिविभागेषु निधाय कर्ता त्रेधा भागो निहित इति त्रिभिः पादैः... अनुमन्त्रयते. — sū. 9. यः पितृभागस्तेनावभृथान्ते (Cod. °भृतांते) वृद्धिश्चाह्वं करोति. — sū. 13. निरुप्तान्... अभिमृशतः. — sūs. 15—17. त्रीन्वरान्वृणीष्वेति दातृप्रैषं दत्त्वा एवं पत्न्यै ददाति । तौ वृणन्तौ त्रयो वरा इत्यर्धर्चेन प्रतिपत्न्यनुमन्त्रयते (!) । दाता सर्वकर्मणां समृद्धिभिः प्रथमं वृणीते. — sū. 21. ऊर्ध्वो नकस्येत्यर्धर्चेन (xi. 1. 7^c) मुसलमुच्छ्रयन्तीमनुमन्त्रयते. — sū. 24 (note 5). Keç. reads उदूहन्ती. — sū. 26. अस्यै रयिमिति पादेन (xi. 1. 11^d) अवक्षिणन्तीं (!). —

Kaṇḍikā 62.

sū. 1. ... पत्न्या दर्विं ग्राहयति. — sū. 3. Keç. reads दर्व्या कुंभ्यां, in accordance with the reading accepted in the text. — sū. 4. तस्मिन्दर्विकृते शेषम् ... — sū. 15. ... ओदनस्योपरि गतं करोति. — sūs. 20. 21. अत्यासरत् ... इत्यर्धर्चेनाभिसरन्तीं गामनुमन्त्रयते । उप वत्सं ... इति पादेन वत्सं सर्जयति । वाञ्छते गौरिति वाञ्छमानानामनुमन्त्रयते । व्यसृष्ट सुमना हिकृणोतीति हिकुर्वन्तीं (!) ... । बधान ... इति वत्सं बन्धयति । भुञ्जती निज्येति नियोजयति । गोधुगुप सीदेति ब्राह्मणं दोहायोपसादयति । दुग्धीत्यादिपदसहितेनार्धर्चेन दोहयति । सा धावत्वित्यर्धर्चेन विमुच्यमानां गामनुमन्त्रयते । अतूर्णदत्तैत्यर्धर्चेन पुनः वस्तेन संसर्जयति. — sū. 22. एवं दोहयित्वा दुग्धेनौदनमवसिच्य । इदं मे ज्योतिरिति पादं दातारं वाचयति हिरण्यमधि-

दधाति । दाता सूक्तेन सर्वं संपातवन्तं करोति । आस्यत इतिप्रभृति-
भिर्वा दातृपत्न्यपत्न्यानि अन्वारम्भं करोति (cf. Kāuṣ. 63. 20) । Then
the description passes over to 68. 23 fg., as follows: रसैरुपसिच्य
प्रतिगृहीते (!) दातोपवहति etc. . . , essentially as in sūs. 24—34. —

Kaṇḍikā 63.

sū. 3. अथाथर्ववेदे ब्राह्मणानामाह्वानकालः । दाता सोम राजन्निति
(xi. 1. 26) ऋचा चतुर आर्षेयान्भृगवङ्करोविद आह्वय । शृतं त्वा etc. . . ,
essentially as in sūs. 3—9. Then the description turns again to
Kāuṣ. 68. 35 fg.: अथ दाता व्रतं निवेद्य साविकव्रतं चिराचं यथाशा-
स्त्रविहितमित्यादिव्रतश्रावणं । इदावत्सरायेति etc. . . , essentially as
the rest of the kaṇḍikā. Then follows: इति ब्रह्मौदनप्रकृतिसर्वसव-
विधानं समाप्तं । . . अथर्ववेदविहिता यागा एते । आवसथ्याधाने सव-
यज्ञान्कृत्वा (Cod. सर्वं) ततो ऽग्न्याधानं कुर्यात् । ब्रह्मौदनं वा कुर्यात् ।
... आधाने नित्यं सवदानं . . . —

Kaṇḍikā 64—66.

Keç. disposes of the matter treated in these kaṇḍikās as follows:
द्वाविंशतिः सवाः । . . . सवयज्ञानां परिगणनं क्रियते । अग्ने जायस्वेत्य-
र्थसूक्तेन ब्रह्मौदनं ददाति (cf. 60. 19 fg.) । १ । पुमान्पुंस इत्यनुवाकेन
स्वर्गौदनं ददाति (cf. 60. 31 fg.) । २ । आशानामिति चतुःश्रावसवं
(cf. 64. 1) । ३ । यद्राजान इति...सूक्तेन... अविसवं (cf. 64. 2) । ४ । अजो
ह्यग्नेरजनिष्टेति (Cod. दवाग्नेः) सूक्तेन (iv. 14) अजौदनसवं । ५ । आ नयैता-
मित्यर्थसूक्तेन पञ्चौदनसवं (cf. 64. 6) । ६ । अघायतामित्यर्थसूक्तेन शतौदनं
सवं (cf. 65. 1) । ७ । ब्रह्मास्य शीर्षमिति सूक्तेन ब्रह्मास्यौदनं सवं (cf.
66. 6) । ८ । यमौदनमिति सूक्तेनातिमृत्युं सवं (cf. 66. 11) । ९ । अन-
ड्वान्दधारेति सूक्तेनानड्वाहं सवं (cf. 66. 12) । १० । सूर्यस्य रश्मीनिति
तिसृभिर्ऋग्भिः कर्कं (Cod. कक्कं) सवं (cf. 66. 13) । ११ । आयं गौरिति
तिसृभिर्ऋग्भिः पृश्निसवं (cf. 66. 14) । १२ । अयं सहस्रमिति द्वाभ्यामृ-
ग्भ्यां पृश्निगां सवं (cf. ibid.) । १३ । देवा इममित्यृचा पौनःशिलं सवं
(cf. 66. 15) । १४ । पुनन्तु मेति सूक्तेन पविचं सवं (cf. 66. 16) । १५ । कः
पृश्निमित्यृचा उर्वरां सवं (cf. 66. 17) । १६ । साहस्र त्वेष इति सूक्तेन
ऋषभं सवं (cf. 66. 18) । १७ । प्रजापतिश्चेति सूक्तेनानड्वाहं सवं (cf. 66.
19) । १८ । नमस्ते जायमानायै इत्यर्थसूक्तेन वशासवं (cf. 66. 20) । १९ ।

ददामीत्यनुवाकेन वशासवं (cf. *ibid.*) । २० । उपमितामित्यर्थसूक्तेन शा-
लासवं (cf. 66. 22) । २१ । तस्यौदनस्येत्यर्थसूक्तेन (xi. 3. 1) बृहस्पतिसवं
। २२ । अभिचारकामस्य । २३ । द्वाविंशतिः सवयक्षाः संहितायां पयान्ते
स्वर्गौदनतन्त्रेण सर्वे कर्तव्याः ब्रह्मौदनतन्त्रेण वा स्वर्गब्रह्मौदनौ तन्त्रमिति
वचनात् (cf. 68. 4)... — The remaining two kaṇḍikās (67, 68) are
treated along with the first four kaṇḍikās (60-63) of this adhyāya:
see the introduction to 60. —

Adhyāya ix.

Kaṇḍikā 69.

sū. 1. अथ क्रव्यादश्मनेन सह आवसथ्याधानं व्याख्यास्यामः ।
...दक्षिणतः पत्नी अधरारणिं गृह्णाति । उत्तरतो यजमान उत्तरारणिं ।
अरणिलक्षणे (Cod. ०लक्षणं: see Ath. Pariç. 22) अरणिरुक्ता । ... यो
ऽन्यत्र इति द्वाभ्यां यजमानं वाचयति । अर्चयित्वा । देहाद्भूषं चन्द्रेण
समालभते । उभयोर्वाग्यतस्तावत्पूर्णाहुतिविसर्जनं. — sūs. 17 fg. ...अर-
णिलक्षणे (Ath. Pariç. 22) उक्तं मन्यनविधानं. — sū. 20. 21. उर्वश्नसीति
मन्त्रेणोत्तरारणिमूलमधरारणिना संयोज्यं । पत्नी पश्चान्मुखी मन्यं धा-
रयति पूर्वाभिमुखी यजमानो मन्ययति. — sū. 22... वैश्वानरमाह्वयति. —

Kaṇḍikā 70.

sūs. 8. 9. सत्यं बृहदिति नवभिः (xii. 1. 1—9) शन्तिवेति दशम्या
(xii. 1. 59) उदायुषेति द्वाभ्यां (iii. 31. 10, 11; cf. Kāuç. 24. 31) । अग्ने गृहपतं
इति वैतानाग्निमुपतिष्ठते. —

Kaṇḍikā 71.

sū. 1. ... क्रव्यादं विभजति. — sū. 3. ... नडो नलः. — sū. 4.
अपावृत्तेति षड्भिर्ऋग्भिः क्रव्यादं गृहीत्वा एकामिं प्रदक्षिणं कृत्वा दक्षि-
णस्यां दिशि निष्क्रम्य ततो गृहद्वारे भूमौ निदधाति. — sū. 8.
... अन्येभ्यस्त्वा पुरुषेभ्य इति तिस्रः... हिरण्यपाणिमिति तिसृभिः... यथा
शमयति तथा होतव्यं । भस्मनि होमः. — sūs. 9—11. जीर्णपिटके
क्रव्यादं भस्मकृत्वा (!) शान्त्युदकेन सुशान्तं कृत्वा भूमिस्थानं कृत्वा दग्धं
खात्वा पिटके प्रक्षिप्य ततः परं मृत्यो इत्युक्त्वा पिटकं यजमानशिरसि
ददाति. — sū. 13 (note 15). The surmise that the sūtra refers
to Kāuç. 39. 20—27 is correct: Keçava quotes the passage in full. —
sū. 15. सीसं नदीफेनं लोहमृत्तिका एतानि त्रीणि द्रव्याणि यजमान-

हस्ताञ्जलौ दत्त्वा . — sū. 16. अस्मिन्वयमिति द्वे . . . सीसे मृद्वमि-
ति द्वे . . . उदकसहितेन सोसेन हस्तप्रक्षालनं करोति. — sū. 18.
. . . प्राङ्मुखा आगच्छन्ति. — sū. 19. . . लोपयति. — sū. 20.
. . . द्वितीयया कूया पदानि लोपयति सप्तनदी आ नावः (!). — sū. 21.
. . . प्राग्दक्षिणस्यां दिशि कूर्दीं प्रक्षिपति. —

Kaṇḍikā 72.

sū. 1. . . तस्मिन् (sc. गते) अकर्णमशमानमुदकमध्ये निदधाति. —
sū. 5. . . सर्वे शालां प्रविशन्ति । केचिद्बृहद्वारे महाशान्तिं चतुर्गणोमुच्चैर-
भिनिगदन्ति (cf. Kāuṣ. 39. 27 etc.). — sū. 7. . . वृषभमनुमन्त्रयते अनङ्गाहं
वा (Keç. does not therefore regard the word अनङ्गाहं in sūtra 8 as
the pratika of xii. 2. 48, but joins it to sūtra 7: I nevertheless adhere
to the division of the sūtras as given in the text). — sū. 10. . . शयने
उपविश्यानुमन्त्रयते. — sū. 11. . . त्रीणि दर्भपवित्राणि एकत्र बद्धा
पिञ्जलीत्युच्यते । केचिदेकं . . . — sū. 12. इमे जीवा अविधवा सुजामय
आञ्जनेन सर्पिषेति (the quotation in the sūtra therefore refers to xii.
2. 31, the persons and epithets being changed from feminine to mas-
culine: correct accordingly note 1 on page 191) . . . पिञ्जलीं उदक-
घटोपरि भ्रामयित्वा यजमानादिपुरुषेभ्यः प्रयच्छति । एकैकस्मै पुरुषाय
तिस्राच्छः (!) . . . — sūs. 13. 14. . . एतैर्मन्त्रैराज्यं जुहोति. —
sū. 16. शर्कराम्बयं द्विद्वितान् . . . बद्धा अग्नेरुपनिदधाति. —
sū. 20. यजमनो ऽशित्वा . . . दद्यात् । इति आवसथ्याधानं समाप्तं. —
After a description of the दक्षिणा Keç. passes over to adhyāya x:
no mention being made of the matter treated in the remainder of
adhyāya ix. —

Adhyāya x.

Kaṇḍikā 75.

sū. 14. . . अर्धर्चेनापगाह्य. — sū. 25. उग्रतीरिति सप्तभिर्द्धग्भि-
रुष्णोदकपात्रं संपात्य. —

Kaṇḍikā 76.

sūs. 2. 3. तद्वासस्तुम्बरदण्डेन गृहीत्वा गोवाटे प्रक्षिपति. — sū. 5
(notes 22. 23). . . शतदन्तेषीकेन . . . — sū. 6. Cf. Keç. at Kāuṣ.
8. 22. — sū. 10. उपाध्यायः कौतुकगृहे प्रविश्य कुमारीं हस्ते गृहीत्वा

निर्णयति... — sū. 18. चिरविच्छिन्नती (!) ... — sū. 19 (note 8).
 ... वृषाकपिब्राह्मणाः सूर्यं पठन्ति. The emendation of सूर्यपाठं in
 Daç. Kar. and Ath. Paddh. to सूर्या० is to be cancelled. — sū. 21
 (note 13). Keç. also read प्राच्यः. — sū. 22. .. लेखासूपरि कुमारी
 पदानि ददाति. — sū. 28. .. कुमारीकटिवेष्टितं योक्त. — sū. 29
 (note 6). Keç. reads अथस्निम्भुः Haas, Ind. Stud. v. 384, plausibly
 emends to अथास्निम्भु०. — sū. 33. .. इति विवाहः समाप्तः. —

Kaṇḍikā 77.

Introduction. उद्वाह उच्यते. — sū. 2. .. पथि गच्छतोर्वरव-
 धोरये कर्ता व्रजति. — sū. 3. मा विदन्ननृचरा इति द्वाभ्यामध्वानं
 दक्षिणेन प्रक्रामति; cf. Kāuç. 50.1. — sū. 4. तदा इदं प्रायश्चित्तं... —
 sū. 6. Keç. reads समृच्छत शपथो (!) नवयन्त सुशोम०... — sū. 8. .. लोष्टं
 प्रक्षिप्य तत उत्तरन्ति. — sū. 11. .. ब्रौहियवादिक्षेत्रं दृष्ट्वा वने वृक्षान्
 नद्यादिषु च. — sū. 13. .. यदि पथि स्वपिति. — sū. 19. .. वधू-
 माख्यापयति. — sū. 20. .. गृहे प्रवेशयति. — sū. 23. .. गृहदे-
 वतानमस्कारं कुर्वतीं ... —

Kaṇḍikā 78.

sū. 5. .. बल्वजस्तृते चर्मणि वधूमारीहयति. — sū. 9. .. कुमा-
 राय फलमोदकादि दत्त्वा तत उत्थापयति. — sūs. 10. 11. .. अष्टर्चं
 कल्पजं सूक्तं । आ गच्छत इति तृचं सूक्तं (vi. 82: therefore a very different
 construction from that implied in the text, as divided above by the
 editor and by Haas-Weber, Ind. Stud. v. 397. 399) सविता प्रसवाना-
 मिति सूक्तं । एतैः सूक्तराज्यं जुहुद्वरवधोः क्रमेण संपातानानयति. —

Kaṇḍikā 79.

sū. 10. .. मदुघमणिं पिष्ट्वा औक्षे प्रक्षिप्य अभिमन्त्र्य परस्परं वरवधू
 समालभते । आह पैठीनसिंहोक्तः (cf. Keç. at Kāuç. 34. 14) ।

आवपेतुरभिगन्थान् क्षीरे सर्पिष्यथोदके ।

एतदेवनमित्याहुः (!) औक्षं तु मधुना सह ॥ —

sū. 11. .. वरः ... प्रजननदेशं स्पृशति. — sū. 12. .. खट्वायां उत्था-
 पयति. — sū. 16. .. यदि चतुर्थिकाकर्ममध्ये रजस्वला वधूर्भवति
 तदेदं प्रायश्चित्तं. — sū. 21. .. कर्ता. — sū. 25. .. स्नानं सर्वे

कुर्वन्ति. — sū. 30. पितृगृहे यदि रोदनं भवति तदा इदं प्रायश्चित्तं... —
sū. 33. आवृताः (!) प्राजापत्य इति शूद्रस्य विवाहे तुष्णीं सर्वं कार्यं. —

Adhyāya xi.

Kaṇḍikā 80.

sū. 1. अथान्येष्टिपितृमेधं व्याख्यास्यामः. — sū. 2. वृक्षवर्जिते
देशे दहनं कर्तव्यमिति ब्राह्मणोक्तं । आहिताग्नेरेकाग्नेश्चायं संस्कारः. —
sū. 3. . . मुमूर्षन्तमग्निहोत्रशालायां आवसथ्यशालायां वा शालातृणानि
आस्तीर्य तेषूपरि दर्भतृणानि . . . — sū. 5. अथ यदि काकपिपोलिका-
सर्पव्याघ्रशृङ्गिश्वापदादिषु दंष्ट्रादंशदोषान्म्रियते तदा इदं प्रायश्चित्तमु-
च्यते । यत्ते कृष्णः शकुनीत्युवा तस्य दष्टव्रणमग्निना दहति. — sū. 10.
सप्तगोत्रिणः स्पर्शं न कुर्वन्ति. — sū. 12. अथ शान्त्युदकं करोतीति
कर्ता न सकलप्रतीकत्रयेण ओषधीत्रयेण च मातृनामप्रतीकत्रयं शा-
न्त्युदके आवपति; cf. Kāuṣ. 8. 24, 25. — sū. 16. Keç. reads स्रजो-
मिहरन्ति. — sū. 19. एकाग्रौ च उषाः (!) कुर्वन्ति. — sū. 23.
अथ देशान्तरमृते आहिताग्नेश्च कर्म उच्यते... — sū. 26. दर्शपूर्णमास-
योर्विधानमुच्यते... — sū. 28. तिलपिञ्जानां इध्मा ग्रहणं. — sū. 30.
... देशान्तरमृतस्य दर्भाज्याग्निहोत्रं वा समारोपणं समाप्तं. — sū. 31.
अथ प्रकृतमुच्यते उत्थापनं. — sū. 34. . . वृषभौ अभिमन्त्र्य शकटे
युनक्ति अन्यः श्यने पुरुषान्वा. — sū. 35. . . अति द्रवेत्यष्टौ ऋचो
हरिणीत्युच्यते । दहनदेशे नीयमानं हरिणीभिरभिमन्त्रयते. — sū. 36.
... कर्ता ... अग्रयः (!) प्रेतस्थायै कृत्वाभिमन्त्रयते. — sū. 44. 45. Keç.
as the other paddhatis. — sū. 48. . . वेदयष्टिं प्रेतहस्ताद्ब्रूह्माति
पुत्रः. — sū. 49. धनुर्हस्तादिति त्रिचयहस्तात्. — sū. 50. अष्ट्रां
हस्तादिति मन्त्रविकारं कृत्वा... — sū. 53. . . केचित्प्रतिदिशं शिरः
कुर्वन्ति. — sū. 55. आचार्योऽनुमन्त्रयते. —

Kaṇḍikā 81.

sū. 21. गां निर्वृतिदेशे जघनप्रदेशे लकुटेन घातयित्वा... हन्यमानां
गामुपवेश्य... — sū. 45. . . उपतिष्ठते. — sū. 48. . . समाप्तं दह-
नकर्म. —

Kaṇḍikā 82.

Introductory. अथ प्रथमे दिवसे पुत्रगोत्रिणां शान्तिरुच्यते. —
sū. 5. सर्वे बान्धवाः... — sū. 9. . . एकविंशतिं दर्भपिञ्जलीर्नद्यां हृदे

वा आवपति. — sū. 17. . . यवानालभते. — sū. 19. अप नः शो-
 शुचदिति सूक्ताभ्यां (iv. 33; iv. 34) शाम्याकोः समिध आदधाति. — sū. 20.
 . . . बान्धवाः. — sū. 21. अथ द्वितीये ऽहनि कर्मोच्यते । दिवो नभ इत्यु-
 चाभिं प्रज्वाल्य स्थालीपाकं सकृत्सर्वज्ञं करोति. — sū. 24. . . समाप्तं
 ब्राह्मकर्म. — sū. 25. तृतीये नास्ति कर्म । चतुर्थे ऽहनि कर्मोच्यते. . . —
 sū. 26 (note 16). Keç. reads अत्तिकं, as the last of the list of
 plants: perhaps for शुक्तिकं. — sū. 29. ततः संचयनं करोति. . . —
 sū. 33. . . समाप्तं संचयनं चतुर्थे ऽहनि केचिद्यवीयःप्रथमानि कर्माणि
 (cf. sū. 1 fg.). . . कुर्वन्ति । तथा च माहर्किः (essentially the same state-
 ment) . . . —

Kaṇḍikā 83.

Introductory. अथ पितृमेध उच्यते । . . संवत्सरे कुर्यादिति श्रुतिः ।
 अथवा संवत्सरमध्ये . . . — sū. 3. . . शतच्छिद्रं सहस्रच्छिद्रं द्वितीयं
 मृन्मये द्वे कुर्यात् . . . — sū. 4. . . द्वे . . . जीर्णवाससो नीललोहितसूत्रे
 प्रसिद्धे प्रसव्यं रज्जुं . . . । इति पितृनिधानसंभाराः. — sū. 5. अथ
 पितृनिधानकाल उच्यते . . . — sū. 9. अथावसानमस्थिगृह्यमुच्यते (!)
 तत्स्थानमुच्यते . . . — sū. 13. अथ चतुर्दश्यामिदं कर्म . . . — sū. 17.
 For the संप्रोक्षणी (sc. ऋचौ) see Kāuṣ. 40. 9, note 16. — sū. 21.
 अस्थिनाशे प्रायश्चित्तकर्मोच्यते । अस्थिनाशे तद्देशात्प्राप्तसूत्रगृहीत्वावसानं
 समोष्य तत् उत्पापयति. — sū. 34. अथवा त्रीणि शतानि षष्टिश्च (!)
 पलाशत्सरुप्रान्नैः पुरुषं कल्पयित्वा तत् उत्पापनीभिस्त्याप्य हरिणोभि-
 र्हीरेयुः । शरीरनाशे दग्धे वैतत्यायश्चित्तं भवति. — sū. 25. मण्डपः
 . . . तस्योत्तरद्वारं दक्षिणद्वारं कुर्यात् . . . — sū. 27. . . अस्थीनि
 मण्डपे प्रवेशयति. —

Kaṇḍikā 84.

sū. 6. सयवस्व चरोः सर्वे स्वगोत्रजा भोजनं कुर्वन्ति. — sū. 8. अथ
 प्रियं ददाति गोत्रिणां । वीणां वादयेत् । वाद्यानि वादयेत्. — sū. 13. 14.
 अथामावास्यायाः प्रभाते कर्मोच्यते । तान्यस्थीनि मण्डपादुत्याप्य हरि-
 णोभिर्हीरेयुः । ततः पादे निधाय । अथ विधानमुच्यते । पश्चात्पूर्वकृतेभ्यः
 पितृभ्यः etc. . . — sū. 15. प्राग्दक्षिणां दिशमभिमुखान्वारभ्याणि
 उत्तरस्यां दिशि समाप्यन्ते. —

Kaṇḍikā 85.

sū. 1. अथ प्रमाणमुच्यते. . . — sū. 4. . . एवंविधं मण्डपं मिमीते. —

sū. 8. अयुग्मानि कुर्यात् । परिमण्डलानि वर्तुलानि । चतुरस्राणि वा
 षमशानानि कार्याणि विकल्पेन शून्यकिनाः — sū. 20. . . जीर्णवस्त्र-
 मासृणाति. — sū. 22. . . जीर्णवस्त्रं सृणाति ततो द्वितीयं परिचे-
 लवस्त्रं. — sū. 23. तत्रैव बहिर्धारयित्वा अपेक्षकं भविष्यति ।
 तेन वस्त्रेण उक्तो होमः स्तरणं च. — sū. 24. . . सर्वाण्यस्थीनि तस्मि-
 न्यर्ते निवर्पति. — sū. 25. . . कुले ज्येष्ठो अस्थीनि यथापह . . . —
 sū. 27. . . यास्ते धाना इति द्वे (cf. xviii. 3. 69; 4. 26, 43) धाना धेनु-
 रित्येका (xviii. 4. 32) एतास्ते असौ धेनव इत्येका (xviii. 4. 33) यास्ते
 धान्य अस्त्वित्येका (?) एताभिस्तिलमिश्रधानाः . . . अस्थिषूपरि आ-
 दधाति. —

Kaṇḍikā 86.

sū. 1. तान्यस्थीनि गर्तस्थितानि. — sū. 2 (note 3). . . द्वौ चरु. —
 . . . अष्टौ चरवः प्रतिदिशं दधाति. — sū. 4. एकं मध्ये निधाय ततो
 ऽभिमन्त्रयते प्रतिमन्त्रं बीरादिपूर्णा मन्त्रोक्ता अपूपापिधानाः सर्वे कर्तव्याः
 प्रसव्या दातव्याः. — sū. 5. . . अस्थीनि. — sū. 6. . . मध्यमपला-
 शपत्रैः (Cod. °पात्रे) शतकिद्रसहसकिद्रादिचरवश्च (!) सर्व आह्लादय-
 न्ति. — sū. 10. . . शिलाभिर्विषमाभिरिष्टकाभिर्वा प्रसव्यं चिन्वन्ति
 षमशानं. — sū. 14. शरस्तम्बस्य अन्तर्हितमघमिति मन्त्रेण कटिकाम-
 भिमन्त्र्य ग्रामशमशानमन्त्रध्यानं करोति. — sū. 15. अष्टाङ्गुलां कटिकां
 प्रसव्यं कुशेन त्रिः परिषिच्य भ्रामयित्वा सिञ्चति पश्चिमायां दिशि स्फाट-
 यन्ति. — sū. 16. समेत विश्व इत्यनया च्छचा (vii. 21. 1) सर्वे बान्धवाः
 परिषिञ्चन्ति ध्रुवनान्युपयकन्ते (!) । त्रिः प्रसव्यं परिकीर्णकेशः परियन्ति
 दक्षिणानूहनाघ्नाना (cf. Kāuṣ. 84. 10) इति ध्रुवनानि (!)... — sū. 17.
 . . . इन्द्र क्रतुमित्यन्तं । एतैः पश्चात्स्थिता उपतिष्ठन्ते कर्ता गोत्रिणश्च. —
 sū. 18. . . समाप्तं षमशाने चित्तस्य कर्म. — sū. 19. शुभकर्म । . . .
 सीसे मृड्ढमित्यादि क्रव्याच्छमनेन (71.16 fg.) व्याख्यातं. — sū. 22 (note 14).
 . . . पदानि लोपयति. — sū. 28. . . सप्त शर्कराः पाणिष्वावपते
 इत्यादि . . . तासां धूमं भक्षयन्ति इत्येवमन्तं सर्वं (Kāuṣ. 82. 2-20)
 कुर्वन्ति गोत्रिणः. — sū. 29. वैवस्वतं स्थालीपाकं अपयित्वा इत्यादि
 . . . यमव्रतान्तं सर्वं भवति (Kāuṣ. 82. 36-42).

Kaṇḍikā 87.

sū. 8. . . चीनधोमुष्टीन्निर्वपति. — sū. 14. . . तिर्यङ्गुलिं. —
 sū. 15. अवागङ्गुलिं . . . — sū. 27. . . एताभिर्बहिर्हि सृणाति बहिर्हिषि

आयवनं करोति. — sū. 28. आ यात पितर इत्युचा आस्य ज्ञान्वि-
त्युचा सं विशम्बित्युचा एतैस्त्रिज्ञान्विकीर्य (cf. Kāuṣ. 83. 27-29). —

Kaṇḍikā 88.

sū. 1. .. चरुमभिघारयति. — sū. 6. सं बर्हिरक्तमिति सदभंस्तण्डु-
लाञ्जुहोति। ततः पर्युक्षणं (Keç. therefore divides, no doubt correctly, a
sūtra after तण्डुलान्). — sū. 14. पिञ्जुलीधृताक्ताः पिण्डेषु निदधाति... —
sū. 18. अत्र पितर इति प्रतिपिण्डं जपति. — sū. 20. .. चीस्त्री-
न्प्राणायामान्कुर्यात्. — sū. 21. .. पिण्डेषूपतिष्ठन्ते. — sū. 29. यन्न
इदमिति मनो न्वा ह्यामहेति (!) सूक्तं हृदये अन्वालय जपेत्. —

Kaṇḍikā 89.

sū. 16. गृह्येयनाहिताग्नेर्होमः. Cf. note 6. — sū. 17. इदं मे (!)
कृतमस्तीति मन्त्रेणाग्निमुपतिष्ठते यस्मात्कोशादिति (xix. 72. 1)। इति पि-
ण्डपितृयज्ञः समाप्तः. —

Adhyāya xii.

Kaṇḍikā 90.

sū. 1. अथ मधुपर्क उच्यते। आचार्ये गृहमागते इदं कर्म करोति... —
sū. 9. .. सूक्तं जपित्वा पुनराचार्य उदकमभिमन्त्रयते. —

Kaṇḍikā 92.

sū. 14. .. आचार्यो ब्रूते तृणानि गौरत्तिति। तृणानि ददाति
गवे. — sū. 25. .. भूयसो (!) भूयस्वेति मन्त्रेण ... —

Adhyāya xiii.

Kaṇḍikā 93.

Introductory. अद्भुतकर्मपरिभाषा उच्यन्ते। ... लोकविरुद्धं दृश्यते
यत्तदद्भुतमित्युच्यते। ... अद्भुतशान्तिर्यत्र न क्रियते तत्र दोषो भवति।
... अद्भुतं यत्र भवति तत्पराभवति विनश्यति। विनाशार्थे अद्भुतं देवः
सृजन्ति. — sū. 9. °श्रीषस्यामनुदित्यां... उषामनुदित्यां. — sū. 10.
दारुणसंवत्सरे दुर्भिक्षे मरके वा. — sū. 13. देवतेषु (!) ... — sū. 21.
धेनुर्धेनुं धयत्यां. — sū. 22. .. आकाशफेनं पिबति. — sū. 26.
अनाज्ञातमद्भुतं दृश्यते। यदद्भुते न पठितं तदनाज्ञातमद्भुतमथवा ली-
किकं जुगुप्सितं वा अदृष्टं वा. — sū. 32. यूपो ... — sū. 34. धूम-

केतुः सप्तच्छपीन् ... — sū. 36. मांसमुखो (!) ... — sū. 37. अन-
भावभासे (!). — sū. 38. ... चसति (!). — sū. 40. ग्रास्यो ऽग्निः ... —
sū. 43. कुम्भोद्धाने ... —

Kaṇḍikās 94—120.

100. 3. शकधूममिति सूक्तेनाज्यं जुहुयात् । विषासहिमित्यनुवा-
केन । रोहितैरुपतिष्ठते (cf. note 9, p. 256, and Kāuṣ. 99. 3, 4). —
103. अवर्षणे ग्रहनक्षत्राणां समापेक्षे ... शान्तिः. — 104. 2. या असुरा
इति द्वाभ्यां ... — 105. 1 (note 12). या असुरा. — 106. .. सीतामध्ये
लाङ्गलसंसर्गे पुच्छसंसर्गे च. — 115. 1. ... पुरुषो वाकाशफेनं भक्षय-
ति ... — 116. 3, 4. ... पिपीलिकायां शान्तिः समाप्ता । अथ पिपीलि-
काभिचार उच्यते. — 118. अथ मधुजालके गृहे लभे शान्तिरुच्यते. —
119. अथ सर्वाङ्गुतेषु शान्तिरुच्यते । Here follows a long list of omens
and portents, similar to that contained in the last pariṣiṣṭas of the
Atharva-Veda, the भार्गव्याणि । गार्ग्याणि । बार्हस्पत्याङ्गुतानि । महाङ्गु-
तानि औशनसाङ्गुतानि; cf. the following statement: यदन्थे न पद्यते
तत्सर्वमनाज्ञातमित्युच्यते यदपि परिशिष्टेषु पद्यते. The chapter contains
also the following: इतिहासपुराणज्योतिःशास्त्रे अश्ववैद्यके नरवैद्यकेषु
पठितेषु अङ्गुतेषु सर्वाङ्गुतेषु एषा शान्तिः । अथवा महाशान्तिरमृता घृत-
कम्बलकोटिहोमसर्वाङ्गुतेषु (cf. Ath. Pariṣiṣ. 33 and 35) कौशिके अपठितेषु
एषा शान्तिः । महाशान्तिर्वा विकल्पात् इति भाष्यकारः. — The MS.
ends abruptly, after a passage corresponding to kaṇḍikā 120, with the
short colophon mentioned in the introduction, p. xvi. —

INDEXES.

A.

Proper Names and Kindred Subjects.*

1. Names of divinities and personifications.

अंश 71. 1.	अङ्गिरतः (?) 22. 9. Cf.	10; 73. 7, 15; 90. 18,
अक्षित 122. 2.	आङ्गिरस, भृश्वङ्गिरस.	20; 92. 14; 97. 8.
अमि 2. 1, 2, 15, 37; 4. 1 ² ;	अथर्वन् 59. 25; 73. 12;	अराति 3. 9 ² .
5. 1, 12 ² ; 13; 6. 11 ³ ; 10.	125. 2.	अरिष्टनेमि 73. 7.
23; 12. 14; 22. 9; 42. 17;	अदिति 70. 6; 91. 4;	अर्यमन् 34. 22.
44. 17; 45. 11; 49. 12;	92. 14. Cf. आदित्य.	अर्वागवसु 3. 7; 137. 39.
56. 6 ² ; 12, 13; 65. 14,	अधर्म 74. 5. Cf. धर्म.	अवोष 116. 2.
15; 68. 31; 70. 1, 9 ⁴ ;	अनिष्ट 5. 13. Cf. इष्ट.	अश्विन् 2. 1; 20. 5, 11;
71. 1, 6; 72. 14 ⁴ ; 72.	अनुमति 1. 29; 45. 16 ² ;	51. 21; 58. 1 ² ; 106. 7;
25, 26, 27, 29, 32; 73.	74. 2. Cf. आनुमत.	137. 18.
2, 4; 74. 2, 15; 78.	अनून 122. 2.	असु 47. 16.
10 ² ; 81. 31; 88. 1; 89.	अन्तक 135. 9.	असुर 87. 16; 88. 1. 106. 7;
13; 94. 14; 95. 3; 97.	अन्तरिक्ष 6. 5, 10; 49.	Cf. आसुर.
4, 6; 98. 2; 108. 2 ⁵ ;	12; 88. 9 ² ; 97. 8; 98.	अहन् 58. 20.
114. 2; 116. 8; 119.	2 ² ; 115. 2 ² ; 128. 4;	अहोरात्रे 42. 17; 58. 20.
2 ² , 5; 128. 2; 130. 2;	133. 3.	आकूति 5. 7 ² .
131. 2; 133. 6; 135.	अपरिमित 122. 2.	आग्नेय 2. 4, 6; 4. 1; 73.
9 ² ; 137. 2, 25; 139. 6.	अपरिमितपोष 3. 14;	11; 92. 20; 127. 2, 8.
Cf. आग्नेय.	74. 18. °पोषा 24. 20.	आङ्गिरस 14. 30; 47.
असोषोमौ 2. 2; 5. 1 ³ ;	अपान 3. 15; 72. 42.	2, 12; 135. 9 ² . Cf.
72. 26; 73. 11.	अपां नपात् 127. 2.	अङ्गिरस.
असोषोमोय 4. 19.	अप्सरस् 49. 12.	आदित्य 6. 16; 10. 21;
अघोर 56. 13.	अभय 56. 13. Cf. भय.	24. 42; 28. 16; 32. 19;
अङ्गिरस् 70. 6; 137. 25.	अमृत 2. 38; 49. 5; 68.	42. 17; 55. 15; 68. 2;

* This index includes the entire text of the Kāuṣika, with the exception of the mantras quoted by pratika from the Atharva-saṁhitā. The numbers above the line indicate the number of occurrences of a word in a given sūtra or passage.

70. 6; 73. 2, 15; 92. 14; 93. 7; 99. 1, 2 ² ; 128. 4; 135. 9. Cf. अदिति.	उत्तमरात्रो 135. 9.	चित्ररथ 74. 8.
आनुमत 23. 4; 42. 11; 45. 10; 73. 12; 82. 38. Cf. अनुमति.	उदङ्गा 56. 13.	चित्रसेन 74. 8.
आपः (देवोः) 3 3 ² ; 56. 7; 99. 2; 103. 2 ³ ; 107. 2; 133. 3.	उदान 3. 15; 72. 42.	जामि 34. 15. Cf. देव-जामि.
आर्तव 106. 7. Cf. चतु.	उपतक्ष 74. 8.	जातवेदस् 3. 1, 4; 6. 1, 11; 40. 13; 45. 11, 14; 70. 1 ³ ; 72. 14; 84. 1; 95. 3; 96. 3; 108. 2; 128. 2; 130. 2 ² ; 131. 2 ² ; 133. 6.
आर्षेय 55. 11, 12; 63. 3; 67. 2, 3, 27. Cf. चषि.	उवशो 69. 20.	तक्ष 74. 8.
आशा 51. 21; 74. 9; 115. 2.	उशनः काव्य 139. 6.	तक्षक 28. 1; 29. 1; 32. 20; 56. 13.
आशापति 51. 21.	उषस् 101. 2. Cf. औषसो.	तत 88. 10, 24.
आशापालीय 38. 1.	चत 3. 4, 7; 6. 20; 90. 5; 99. 2; 137. 39.	ततामह 88. 9, 24, 25.
आसुर 104. 2; 105. 1. Cf. असुर.	चतु 74. 15 ² ; 99. 2; 101. 2; 106. 7. Cf. आर्तव.	तपस् 90. 5, 9.
इन्दु 74. 20.	चषि 2. 1; 58. 4; 67. 2, 3, 27; 68. 26. Cf. आर्षेय, एकर्षि.	तार्क्ष्य 73. 7.
इन्द्र 3. 3 ² ; 6. 17; 20. 10; 21. 9; 24. 9, 22; 47. 16; 51. 2; 58. 5; 65. 14; 78. 10 ² ; 97. 8; 104. 2 ² ; 106. 7; 107. 2; 113. 2 ² ; 115. 7, 8; 135. 9; 140. 7, 14, 19 ² .	एकर्षि 67. 27. Cf. चषि.	त्वष्टर् 124. 2 ² , 3, 4, 5; 133. 3; 135. 9.
Cf. ऐन्द्र.	ऐन्द्र 2. 40; 92. 2. Cf. इन्द्र.	दुरिष्टि 5. 13.
इन्द्राप्ति 2. 3; 5. 2 ⁴ ; 59. 17, 21; 72. 25; 73. 11; 74. 2, 15; 96. 3 ² ; 97. 6 ² ; 99. 2; 114. 2 ² ; 128. 2. Cf. ऐन्द्राय.	इन्द्राय 5. 3; 6. 36. Cf. इन्द्राप्ति.	देव 1. 9, 11, 13, 15, 17, 19, 20, 23; 3. 10; 5. 12; 6. 9, 11, 26 ² ; 40. 13; 47. 11; 49. 6 ² ; 56. 7; 61. 11; 70. 6; 73. 18 ² ; 74. 12 ² , 19; 82. 13; 89. 12 ³ , 18; 104. 2 ² ; 106. 7 ² ; 115. 2; 124. 4, 5; 128. 4 ² ; 129. 2; 133. 6 ² ; 135. 9 ³ ; 137. 11; 139. 26. Cf. the following words.
इन्द्राबृहस्पति 133. 3.	औषधि 73. 5; 74. 6; 133. 3.	देवी 22. 9; 33. 9.
इष्ट 3. 7; 5. 13; 137. 39. Cf. अनिष्ट.	औषसो 93. 9; 101. 1, 2; 135. 9 ⁴ . Cf. उषस्.	देवजन 73. 5.
ईशान 36. 15; 51. 8; 115. 2; 116. 8.	कवि 108. 2.	देवजामि 74. 10. Cf. जामि.
उय 51. 8.	काम 5. 7 ² ; 45. 16 ² ; 76. 18; 81. 31.	देवलोक 4. 13. Cf. लोक.
	कुह 1. 30.	दैधिषव्य 3. 5; 137. 37.
	क्रव्याद् 22. 9; 43. 16; 70. 10, 12; 71. 1, 3, 6; 82. 21 ² , 97. 6.	दैव 141. 32, 33.
	क्षात्राण 56. 13.	
	क्षेत्रपति 51. 21.	
	गन्धर्व 40. 14; 49. 12; 56. 13; 106. 7.	
	गृह्या 74. 10.	
	चन्द्र 49. 12; 100. 2; 116. 8; 119. 3; 135. 9.	
	चन्द्रमस 42. 17; 56. 7; 93. 8; 100. 1.	

दैवीभ्यस्तनूभ्यः 5. 13.
 दैव्य 3. 1; 89. 1.
 द्यावापृथिवी 44. 34; 59.
 2, 28; 74. 6, 15; 115.
 2; 133. 3; 137. 41².
 द्यौ 3. 3²; 6. 5, 10;
 24. 42; 49. 12; 70. 6;
 88. 8²; 91. 1; 97. 8;
 98. 2³; 115. 2.
 धन्वन्तरि 74. 6.
 धर्म 74. 5. Cf. अधर्म.
 धातर् 56. 17; 115. 2³.
 नक्षत्र 49. 12; 82. 11²;
 93. 35; 94. 7; 128. 1,
 2; 135. 9.
 नारशंस 89. 1.
 निर्ऋति 18. 1; 47. 16²;
 97. 1, 7, 8. Cf. नैऋत,
 नैऋत्य.
 नृमणस् 65. 15.
 नैऋत 81. 21. Cf. नि-
 ऋति.
 नैऋत्य 97. 8. Cf. नि-
 ऋति.
 परागवसु 3. 6; 137. 38.
 परिपूर्ण 122. 2.
 पर्जन्यपत्नी 106. 7.
 पर्वत 51. 7.
 पशुपति 51. 8.
 पावक 73. 1².
 पितरः 1. 9, 12, 14, 16, 17,
 19, 21, 22; 45. 14;
 49. 6; 61. 9; 73. 6;
 83. 1, 26, 35; 84. 1,
 12; 86. 30; 87. 1, 9,
 11, 16, 17; 88. 1, 14,
 15², 18, 21, 25², 29;
 89. 1², 6, 12³, 17, 18²;
 138. 14.
 पितामह 73. 6.

पितृदेवता (sc. आङ्ग-
 ति) 4. 12.
 पितृमेध 80. 1.
 पित्र्य 69. 1.
 पित्र्युपवीतिन् 87. 26,
 30; 88. 7, 29.
 पिशाच 25. 32.
 पुण्यजन 73. 5.
 पुरुषरक्षस 95. 3.
 पुष्टि 3. 12²; 51. 11; 74.
 18; 106. 6, 7.
 पूर्णक 20. 3.
 पूर्त 3. 7; 137. 39.
 पूषन् 2. 1; 3. 10; 45.
 16; 78. 10²; 133. 3;
 137. 18. Cf. पीष्ण.
 पृथिवी 2. 16; 6. 5, 10;
 49. 12; 88. 10²; 91.
 4; 98. 2³; 103. 2;
 137. 11.
 पैद्व 32. 21; 35. 4, 8.
 पीष्ण 92. 4. Cf. पूषन्.
 प्रजा 106. 7; 124. 2,
 3, 4.
 प्रजापति 33. 9; 49. 6;
 59. 19; 72. 18, 27, 28,
 32; 73. 2²; 73. 11; 74.
 2, 18; 116. 8; 124. 4.
 Cf. प्राजापत्य, ब्रह्मप्र-
 जापतो.
 प्रततामह 88. 8, 24, 25.
 प्रपितामह 73. 6.
 प्राण 3. 15; 47. 16; 72.
 42; 74. 20; 92. 13.
 प्राजापत्य 79. 33; 102.
 2; 106. 6; 127. 2, 9.
 Cf. प्रजापति.
 बृहस्पति 3. 8², 10; 9.
 9; 20. 5; 47. 16; 65.
 14; 108. 2; 128. 4;

137. 11, 15, 40. Cf.
 इन्द्राबृहस्पति.
 बृहस्पतिशिरस् (sc. ओ-
 दन) 49. 15.
 ब्रह्मणस्पति 3. 2.
 ब्रह्मन् m. 6. 17; 56. 13;
 74. 3; 135. 9; 139. 26.
 ब्रह्मन् n. 3. 1; 6. 11;
 46. 55; 49. 7; 90. 9;
 96. 3; 97. 6, 8⁴; 125.
 2; 135. 9.
 ब्रह्मप्रजापतो 139. 6.
 ब्रह्मवर्चसिन् 4. 18.
 ब्राह्म 92. 1.
 ब्राह्म्य 79. 32.
 भग 128. 4; 133. 3.
 भद्रा 39. 9.
 भय 56. 13. Cf. अभय.
 भरत 71. 6.
 भव 51. 8.
 भरद्वाज 47. 12.
 भाव 74. 12.
 भुव 116. 2; 128. 4.
 भुवन 116. 2; 128. 4.
 भुवनपति 116. 2.
 भुवां पति 116. 12.
 भूत 56. 13.
 भूति 3. 11²; 51. 11;
 74. 18.
 भूमि 70. 6; 98. 2²; 136.
 2; 137. 24. Cf. भीम.
 भूमिपति 126. 2.
 भृगु 137. 25.
 भृग्वङ्गिरसः 94. 4; 139.
 6. Cf. भृग्वङ्गिरोवित्
 under 2.
 भीम 38. 12, 16.
 मनस् 88. 29; 89. 1⁴.
 मनसस्पति 117. 2.
 मना 107. 1, 2.

मनु 106. 7.	रुद्र 50. 14; 51. 8; 129. 2.	128. 4 ² ; 133. 3; 135. 9.
मरुत् 41. 3; 97. 8; 127 7; 128. 4; 133. 3. Cf.	रुद्राः 42. 17; 59. 29; 68. 2; 92. 14.	Cf. वैश्वदेवी.
मारुत.	रूप 72. 42.	विष्णु 1. 37; 2. 32; 3. 10; 6. 14; 49. 14; 133. 3.
महादेव 51. 8.	लोक 81. 31.	वीरुध 73. 5.
महाभूतानि 19. 31.	वनस्पति 73. 5; 74. 6; 91. 1; 125. 2; 135. 9 ⁶ .	वृत्र 5. 2; 47. 16.
मांसमुख 93. 36; 129. 1.	वरुण 3. 3 ³ ; 6. 17; 26. 39; 32. 7 ² ; 41. 3; 46. 55; 65. 14; 97. 8 ² ; 116. 8; 127. 3; 135. 9 ² . Cf. वारुण, मि-	वेद 56. 7; 67. 8; 125. 2.
मातरिश्वन् 98. 2; 135. 9.	चावरुणा.	वैवस्वत 46. 34; 82. 36; 86. 29.
मातृनामन् 8. 24; 26. 29; 94. 15; 95. 4; 96. 3; 101. 3; 114. 3; 136. 9.	वसवः 42. 17; 68. 1; 92. 14; 108. 2	वैशालिय 56. 13.
मारुत 45. 12; 127. 2, 7; 141. 41. Cf. मरुत्.	वाचस्पति 41. 15.	वैश्रवण 25. 34; 74. 3.
मार्त्यव 56. 13. Cf. मृत्यु.	वात 90. 25; 91. 1; 117. 3, 4 ³ ; 118. 1; 127. 5.	वैश्वदेवी 62. 21; 73. 13, 14, 16, 17. Cf. विश्वे देवाः.
मार्त्युजय 56. 13.	वानस्पत्य 73. 5.	वैश्वानर 31. 5.
मित्र 6. 17.	वायव्य 127. 2, 5.	व्याधक 102. 2.
मित्रावरुणा 56. 2, 3; 57. 4; 133. 3	वायु 49. 12; 56. 7; 116. 8; 117. 2; 119. 3, 4 ² , 5; 127. 5; 135. 9.	व्यान 3. 15; 72. 42.
मृत्यु 74. 5; 97. 8 ⁴ ; 117. 2; 135. 9 ² . Cf. मार्त्यव.	वारुण 92. 8; 127. 2, 4.	व्रत 56. 7 ³ .
मेधा 74. 9.	वासुकि 74. 8.	व्रतपति 6. 19; 42. 17 ² ; 56. 6 ² , 7 ¹ .
यक्ष 93. 3; 95. 1.	वास्तोष्पति 43. 13 ³ ; 74. 2.	व्रतपत्नी 56. 7.
यता 39. 9 ² .	वास्तोष्पतीय 8. 23; 43. 4.	व्रातपत 73. 7.
यम 62. 21; 82. 42; 84. 2; 116. 8. Cf. याम.	वास्तोष्पत्य 43. 5; 120. 9.	शग्मा 39. 5.
यातु 106. 7.	विद्या 74. 9.	शतारुण 116. 2.
याम 81. 34; 83. 16. Cf. यम.	वित्ति 106. 6.	शत्रुंजय 56. 13.
योगक्षेम 56. 13; 114. 2.	विधा 74. 15 ² .	शर्म 128. 4.
रक्षस् 3. 9 ² ; 44. 38; 47. 16; 68. 26; 87. 16; 130. 2 ² ; 131. 2 ² . Cf.	विनत 116. 2.	शर्व 51. 8; 128. 4.
राक्षस.	विप्र 108. 2 ² .	शान्तिवा 39. 9.
रक्षोदेवत्या (sc. आङ्ग- ति) 4. 12.	विश्वकर्मन् 137. 25.	शान्ता 39. 9.
राका 1. 29.	विश्वानि भूतानि 56. 13; 74. 3.	शिवा 39. 5.
राक्षस 106. 7. Cf. रक्षस्.	विश्वे देवाः 6. 9; 56. 13; 59. 1; 68. 2; 73. 15; 74. 3, 15; 115. 2 ³ ;	शुनासीर 106. 8.
राध 106. 7.		शूल्वाण 56. 13.
राङ्ग 100. 1.		श्रद्धा 74. 9.
		श्री 74. 9, 18; 106. 6, 7 ⁴ .
		सत्य 3. 4, 7; 6. 20; 90. 5; 99. 2; 137. 39.
		सप्तर्षयः 59. 26; 73. 8; 93. 34; 125. 2; 127. 1.
		समंद्धान 135. 9.

समा 102. 1. 2, 3 ² .	4; 128. 3, 4; 133. 3;	15; 78. 10 ² ; 89. 1, 6;
समान 3. 15; 72. 42.	137. 18. Cf. सावित्री.	97. 8; 128. 2, 3, 4 ² ;
समुद्र 3. 3 ² ; 18. 38;	सहस्रपोष 3. 13; 74. 18;	133. 3; 135. 9 ² . Cf.
74. 6. Cf. सामुद्र.	०पोषा 24. 20.	सौम्य.
समृध 5. 7 ² .	सहस्राच 30. 18.	सौम्य 74. 16; 92. 3. Cf.
सरस्वती 45. 16.	सामुद्र 19. 9. Cf. समुद्र.	सोम.
सरस्वन् 133. 3.	सारस्वत 81. 38; 83. 16;	सौर्य 79. 31. Cf. सूर्य.
सर्प 49. 12.	92. 5. Cf. सरस्वती,	सौविष्टकृत 4. 8; 45. 7;
सर्वकाम 45. 16.	सरस्वन्.	73. 12. Cf. सिष्टकृत.
सर्वगण 45. 16.	सावित्री 9. 7; 17. 32; 56.	स्योना 39. 5.
सर्वपुरुष 45. 16	8; 139. 10. Cf. सवितर.	स्वर 133. 3.
सर्ववोर 45. 16.	सिनीवाली 1. 30.	स्वस्ति 56. 14.
सर्वाणि भूतानि 56. 13;	सिन्धु 1. 5.	स्विष्टकृत 5. 4, 12; 6.
74. 3.	सोता 106. 7.	34 ² ; 45. 4. Cf. सौ-
सर्वे देवाः 56. 13; 73.	सूर्य 42. 17; 49. 12; 56.	विष्टकृत.
5; 74. 3.	7; 72. 28; 89. 1; 91.	स्विष्टि 5. 13.
सवितर 2. 1, 33; 3. 2;	1, 2; 98. 2; 116. 8;	हविष्कृत 2. 6.
9. 9; 44. 39; 67. 27;	119. 3, 5. Cf. सौर्य.	हव्यवाह 71. 1.
91. 3, 6; 115. 2 ³ ; 124.	सोम 4. 2 ³ ; 5. 1; 33. 7 ² ;	हाहाह्रह्र 56. 13.
	68. 10 ² ; 73. 8; 74.	हो 74. 9, 18.

2. Names and designations of priests, teachers, and other persons.

अनध्वर्यु 62. 16.	उपाध्याय 10. 7; 141. 28.	काङ्कायन 9. 10; 22. 13.
अब्राह्मण 74. 12; 91. 20.	अत्विज् 67. 1; 72. 44;	कारयमाण 53. 9.
Cf. ब्राह्मण.	73. 4, 13; 92. 32.	कीनाश 20. 4.
अमन्तविद् 73. 17.	अष्टि see under 1. Cf.	कौरुपथि 9. 10; 63. 27.
अविपश्चित् 73. 17.	आर्षेय, एकर्षि.	कौशिक 9. 10, 11; 46.
अत्रोचिथ 73. 17. Cf.	एकराज 17. 11.	16; 68. 37. Cf. युवन्
ओचिथ.	एकर्षि 67. 27.	कौशिक.
आचार्य 46. 14, 31; 56.	एके 63. 2, 26; 67. 4, 10,	चत्रिय 12. 16; 16. 3, 7,
17; 63. 24; 92. 32;	14; 72. 22; 81. 32;	25; 17. 19, 28, 31, 32;
140. 18 (plur.); 141.	82. 24, 34; 86. 13;	57. 2, 5, 11, 17, 19;
10, 27, 29.	87. 15; 89. 4; 138.	80. 49; 82. 27.
आयुधियामणी 15. 8.	15; 139. 22.	गार्ग्य 9. 10; 13. 7;
आर्षेय see under 1.	कर्तेर् 67. 13; 70. 15;	17. 27.
इषुफालि 138. 16.	82. 42; 92. 19; 94.	गुरु 141. 30, 40.
उदहत् 60. 16, 25.	16; 108. 3; 112. 2;	गृहपति 24. 13; 70. 9.
उदाहार 75. 13.	128. 5; 136. 10.	गृहपत्नी 23. 5; 24. 15.
उपरिबभूव 9. 10; 80. 54.	कवि 108. 2.	ग्रामोण 11. 9.

चाण्डाल 141. 38.
 जाटिकायन 9. 10.
 तदाङ्गः 17. 31.
 दर्भाहार 1. 24; 61. 38.
 दातर 60. 11, 13, 15;
 63. 22, 28; 65. 15; 66.
 20, 27; 67. 13, 15²,
 19; 68. 1, 2, 23, 24;
 90. 7², 12², 16²; 92.
 26², 29².
 दास 84. 7; 89. 4; 90. 18.
 दासो 89. 9.
 दोक्षित 59. 27.
 देवदर्शिन 85. 7.
 धार्तराष्ट्र 20. 6.
 नापित 54. 1.
 पत्नी 6. 17, 18; 20. 16;
 44. 18; 60. 15, 20, 27,
 32; 61. 17; 67. 16;
 69. 4, 5; 77. 16; 80.
 44; 88. 12², 19, 22,
 24; 89. 5.
 पारिव्राजक 92. 10.
 पार्थश्रवस 9. 10; 17. 27.
 पिप्पलाद 9. 7, note.
 पुरोहित 47. 16.
 पौरोहित्य 17. 30.
 प्रादेशिक 94. 17; 120.
 13; 126. 13.
 प्रैषकृत् 26. 4; 39. 15,
 21; 87. 5, 12.
 ब्रह्मचारिन् 46. 14; 55.
 14; 56. 12, 14, 17; 59.
 18, 27; 67. 11; 82. 46;
 135. 9; 140. 13; 141.
 31.
 ब्रह्मन् 2. 18; 3. 5, 8³;

17. 6; 34. 7; 54. 21;
 60. 1; 67. 18; 68. 4,
 5, 7; 75. 13, 18; 77.
 2, 6; 82. 5, 9, 12; 83.
 32; 94. 2; 126. 2; 137.
 33, 37, 40³; 140. 4;
 141. 7.
 ब्रह्मविद् 73. 18.
 ब्राह्मण 6. 23, 26; 13. 7;
 17. 19, 24; 24. 10; 43.
 14; 50. 15; 53. 10; 54.
 22; 57. 1, 4, 10, 16,
 19; 61. 10; 65. 15; 67.
 1; 68. 26, 40; 73. 18;
 74. 11, 12; 75. 9; 80.
 48; 82. 27; 83. 31, 35;
 89. 2, 3, 11; 91. 18,
 20; 92. 21; 93. 12;
 94. 16; 104. 1; 120.
 12; 126. 12; 136. 12;
 140. 17, 21.
 ब्राह्मणायन 33. 19; 78. 8.
 भागलि 9. 10; 17. 27.
 भृग्वङ्किरोविद् 63. 3;
 94. 3. Cf. भृग्वङ्किरसः
 under 1.
 मनुष्य 61. 10; 82. 13;
 89. 12³, 18; 104. 2²;
 105. 1; 106. 7; 130. 2;
 131. 2.
 मनुष्याधम 63. 2.
 मर्त्य 106. 7.
 महाशूद्र 17. 16. Cf.
 शूद्र.
 माठर 138. 16.
 मानुष 106. 7.
 मानुषी 93. 18; 111. 1.

यजमान 4. 14, 15, 16²,
 17; 60. 21; 68. 7; 73.
 15; 74. 16; 125. 2³.
 यज्ञपति 108. 2.
 युवन् कौशिक 9. 11.
 Cf. कौशिक.
 राजन् 3. 15; 13. 4; 15.
 2, 9, 11; 16. 4; 17. 1;
 71. 1; 94. 2, 17; 100.
 1; 116. 3⁷; 120. 13;
 126. 2, 13; 128. 2. 3²,
 4⁶; 135. 9⁴; 140. 1, 4,
 10, 13, 22; 141. 31.
 राजपुत्र 17. 14.
 वक्ष्यामः 1. 1; 141. 1, 24.
 विज्ञायते 60. 6; 75. 5;
 87. 2; 138. 5, 13.
 वृषल 91. 19.
 व्याख्यास्यामः 67. 5; 80.
 1; 140. 1.
 वैश्य 15. 7; 17. 18, 19;
 57. 3, 6, 12, 18, 19;
 80. 50; 82. 27; 94. 17;
 120. 13; 126. 13.
 शकधूम 8. 17; 50. 15.
 शूद्र 73. 18; 141. 39.
 Cf. महाशूद्र.
 शौनकिन् 85. 8.
 श्रोत्रिय 89. 8; 91. 18,
 19. Cf. अश्रोत्रिय.
 संभल 75. 8.
 सारथि 15. 11.
 सार्ववैदिक 67. 7.
 स्नातक 13. 4.
 होतर 45. 11.

3. Solemn words in sacrificial formulas.

ओँ 3. 4, 11, 12, 13, 14; 5. 13 ² ; 9. 9 ² ; 55. 13 ² ; 69. 23 ³ ; 70. 6 ² ; 90. 18 ² ; 91. 6, 16; 92. 13.	रुहत् 91. 12.	22. 9; 45. 11, 14; 56.
करत् 91. 11.	वषट् 1. 20; 5. 13.	6, 7, 17; 72. 18, 27 ² , 28 ² , 42 ³ ; 74. 15 ² ; 78.
जनत् 3. 4, 14; 55. 13; 69. 23; 70. 6; 90. 18; 91. 9; 92. 13.	वृधत् 91. 10.	10 ⁴ ; 81. 30, 31 ³ ; 84.
दुराहा 16. 19.	शम् 3. 11, 12, 13, 14; 49. 12 ¹⁰ ; 85. 14; 91. 15; 117. 2 ² ; 129. 2 ² ; 135. 9.	1; 88. 1; 91. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15; 92. 31; 94. 14; 95. 3; 96. 3; 97. 4, 6; 99. 2; 100. 2; 101. 2; 102. 3; 103. 2; 106.
भुवस् 3. 4, 12; 5. 13 ² ; 55. 13; 69. 23; 70. 6; 90. 18; 91. 7; 92. 13.	स्वर् 3. 4, 13; 5. 13 ² ; 55. 13; 69. 23; 70. 6; 90. 18; 91. 8; 92. 13.	6; 113. 2; 114. 2; 116. 2 ⁷ , 3 ⁷ ; 117. 2; 124. 2, 3, 4, 5; 125. 2; 128.
भूर 3. 4, 11; 5. 13 ² ; 55. 13; 69. 23 ² ; 70. 6; 90. 18; 91. 6 ² ; 92. 13.	स्वधा 1. 21; 45. 14; 73. 6 ³ ; 82. 21; 84. 1; 88. 1, 13.	2; 129. 2; 130. 2; 131. 2; 135. 9 ¹⁰
महत् 91. 13.	खाद्वा 1. 20; 4. 1, 2, 11; 5. 7 ⁵ , 12, 13 ¹² ; 6. 1, 9, 11; 16. 18;	

4. Astronomical, chronological, and geographical terms.

अन्तरिक्ष see under 1.	अषाढाः 41. 10 (पूर्वाः); 41. 11 (उत्तराः).	51. 4; 61. 3; 68. 38; 74. 7; 80. 53; 84. 15 ² , 16; 86. 3; 98. 2; 116. 3 ⁷ .
अन्तर्देश 49. 9; 74. 7.	इदावत्सर 42. 15, 17; 68. 35.	दिश्य 8. 3; 51. 3; 66. 8; 127. 2, 6.
अभिजित् 139. 1.	उदगयन 67. 4.	नक्षत्र see under 1. Cf.
अमावास्या 1. 30; 2. 2; 5. 3, 6; 21. 20, 23; 22. 8 ² ; 25. 27; 31. 28; 69. 2; 83. 8, 13; 87. 2; 94. 7.	ऋतु 5. 12; 74. 13; cf. also under 1.	पाप°, पुं°, and पुंना- मधेय.
अवनक्षत्र 27. 30, 33; 28. 5; 31. 28.	कार्तिकी 75. 2.	निदाघ 83. 7.
अश्वयुज 140. 2.	कृत्तिका 47. 11.	परिवत्सर 42. 17.
अष्टका 138. 1 ² , 14, 16.	ग्रीष्म 74. 21.	पापनक्षत्र 46. 25. Cf.
अष्टका 19. 28.	चन्द्र see under 1.	नक्षत्र.
अहोरात्रि 42. 17; 58. 20.	चन्द्रमस् see under 1.	पार्वण 5. 4.
आग्रयण 74. 13.	चित्रा 18. 19; 23. 12; 75. 4.	पुंनक्षत्र 35. 2. Cf.
आग्रहायणी 10. 22; 24. 24.	त्रिहायणी 12. 8.	नक्षत्र.
आमावास्य 6. 35.	दर्श 24. 18.	पुंनामधेय (sc. नक्षत्र)
आर्तव 106. 7. Cf. ऋतु.	दर्शपूर्णमासौ 6. 29, 30; 80. 26.	33. 20.
	दार्श 24. 18.	पौर्णमासी 1. 29; 5. 5;
	दिश्य 8. 3; 49. 7, 9;	

18. 1; 21. 25; 24. 23; 72. 26; 94. 7.	फल्गुनी 75. 5; 139. 14.	शरद् 58. 21; 74. 10, 21; 83. 6.
पौष 141. 24.	मघा 75. 5.	श्रवण 140. 3.
पौषी 141. 5, 42.	माघ 83. 5; 141. 24.	श्रावण 92. 9.
पौष्य 139. 24.	मार्गशीर्ष 141. 24.	श्रावणी 141. 2, 5.
प्रदिश 106. 7.	मूल 46. 25.	संवत्सर 42. 17; 72. 21.
प्रोष्ठपद 140. 2.	वार्षशतिक 10. 19.	संवत्सरतमी 72. 31.
प्रौष्ठपदी 141. 2	वैशाखी 75. 2.	

5. Designations of literary works, and sections, chapters, verses
of the same.

अध्याय 38. 23.	मन्त्र 1. 2, 3, 6; 39. 31; 63. 12. Cf. अमन्त्र-	यजुस् 68. 37 ² .
अनुवाक 8. 23, 25; 63. 21, 22; 69. 7; 79. 16; 98. 3; 139. 11.	विद् under 2.	रथंतर 5. 7; 96. 3 ³ .
अर्धर्च 56. 10. Cf. ऋच्.	मन्त्रोक्त 8. 14; 19. 22, 26; 21. 11; 23. 14; 24. 14; 26. 14, 18, 22; 26. 35, 36, 37, 43; 27. 13; 29. 24; 31. 18, 22, 28; 32. 5, 8; 34. 14; 35. 8, 11, 20; 36. 26, 39; 38. 29; 39. 5, 18; 42. 23; 43. 9; 46. 7, 21, 30, 42, 44; 47. 20; 48. 3, 5, 8; 52. 15; 55. 2; 58. 10; 59. 16, 20; 61. 1, 14; 62. 1, 11; 63. 4; 64. 18, 25; 65. 3; 66. 1, 10, 23, 29; 71. 4, 18; 77. 11, 23; 80. 4, 48; 82. 26; 84. 6; 86. 3, 21.	श्लोक 6. 34; 68. 31; 74. 12.
आम्नाय 1. 1, 2.		संप्रदाय 1. 7.
ऋच् 5. 7; 72. 18; 76. 31 ² ; 77. 5; 135. 9.		सामन् 89. 6; 96. 3; 108. 2.
काल्प्य 141. 34.		सूक्त 7. 14; 9. 1; 10. 13; 19. 28; 20. 8; 27. 22; 53. 7, 13; 54. 5; 63. 19, 20; 64. 27; 65. 9; 66. 26; 67. 19; 68. 3, 25; 97. 7; 99. 3; 100. 3; 102. 4; 104. 3; 107. 1; 108. 1; 109. 5; 110. 4; 111. 5; 113. 3; 115. 2; 117. 3, 4; 118. 1; 123. 1; 124. 6; 126. 9 ² ; 128. 3; 129. 3; 132. 1; 133. 1, 2, 7.
गाथा 135. 9.		
छन्दस् 3. 10; 68. 1, 2 ³ ; 69. 23.		
छान्दस 141. 34.		
निगम 91. 20.		
पच्छः 56. 9; 82. 29.		
पर्याय 58. 23.		
प्राश् 38. 24.		
ब्राह्मणं 1. 2, 3, 6; 6. 22; 58. 4; 80. 2. Also 6. 26, note.		
ब्राह्मोयं 38. 25.		

B.

Technical Designations of Verses, Hymns, Anuvākas, and Groups of the Same.

- अहो लिङ्गाः (sc. ऋचः) and अहो-
लिङ्गगण 32. 27; 52. 16; 58. 24.
- अनुष्ठान्यः (sc. ऋचः) 81. 42, 43.
- अपनोदनानि (sc. सूक्तानि) 14. 14;
25. 22; 42. 22.
- अपराजितानि and अपराजितगणः
see under सांघामिकाणि.
- अपां सूक्तानि 7. 14; 18. 3; 46. 29;
68. 39; 121. 1; 127. 10; 140. 20.
Cf. Vāit. Sū. 24. 3.
- अपाघं (sc. सूक्तं) 36. 22; 42. 22;
82. 4.
- अभयानि (sc. सूक्तानि) and अभ-
यगण 16. 8; 104. 3, note; 105. 1,
note. Cf. Ath. Pariç. 34. 12,
and 29.
- अभिषेकगण 17. 1. Cf. Ath. Pariç.
34. 30.
- अभीवर्तोत्तमे (sc. ऋची) 16. 29.
- आनुमती (sc. ऋचः) 23. 4; 42. 11;
45. 10; 82. 38.
- आयुष्याणि (sc. सूक्तानि) and आ-
युष्यगण 52. 18; 54. 11, note; 55.
17, note; 57. 31; 58. 3, note; 58.
11, note; 139. 7. Cf. Ath. Pariç.
34. 4.
- आशापालीयं (sc. सूक्तं) 38. 11. Cf.
Vāit. Sū. 36. 20.
- आसनीय (sc. ब्रह्मजप) 3. 8; 137. 40.
- उत्तरा (sc. शान्ति) 9. 11 (implied);
cf. 9. 6, note.
- उत्थापनगण 41. 8, note. Cf. Ath.
Pariç. 34. 25.
- उत्थापन्यः (sc. ऋचः) 82. 31; 83.
20, 23; 84. 13. Cf. Vāit. Sū. 37. 23.
- एकपदाः (sc. ऋचः) 47. 41.
- कर्कप्रवादाः (sc. ऋचः) 21. 11; cf.
66. 13.
- कापिञ्जलानि (sc. स्वस्त्ययनानि) 46.
53, 54.
- कामसूक्त 79. 28, note.
- कुष्ठलिङ्गाः (sc. ऋचः) 28. 13.
- कृत्याप्रतिहरणानि (sc. सूक्तानि)
and कृत्यागण 39. 7, note. Cf.
Ath. Pariç. 34. 2.
- गणकर्माणि (sc. सूक्तानि) and गण-
कमागणो भेषज्यश्च 26. 33, note;
139. 7. Cf. Ath. Pariç. 34. 24.
- गन्धप्रवादाः (sc. ऋचः) 13. 12; 54. 5.
Cf. Vāit. Sū. 10. 5.
- ग्रहणो (sc. ऋचः) 29. 2.
- चातनानि (sc. सूक्तानि) and

- चातनगण 8.25; 25.22; 80.12; 136.9.
Cf. Vāit. Sū. 5.10; Ath. Pariç. 34.3.
- चिचागण Ath. Pariç. 34.18.
- जीवाः (sc. ऋचः) 3.4; 58.7; 90.
22. Cf. Vāit. Sū. 1.19.
- तक्मनाशनगण 26.1, note. Cf.
Ath. Pariç. 34.7.
- त्रिषप्तीयं (sc. सूक्तं) 7.8; 139.10.
- दार्शः (sc. ऋचः) 24.18.
- दिग्युक्ते (sc. ऋचौ) 14.25; 50.13.
Cf. the रुद्रगण ibid. in the notes,
and Ath. Pariç. 34.16.
- दुःखप्रनाशनानि (sc. सूक्तानि) and
दुःखप्रनाशनगण 46.9, note. Cf.
Ath. Pariç. 34.8.
- देवपुरीयगण Ath. Pariç. 34.15.
- देवहेडन (sc. अनुवाक) 46.30; 60.7.
Cf. Vāit. Sū. 23.12.
- धातर्याः (sc. ऋचः?) 35.16.
- धानालिङ्गाः (sc. ऋचः), implied in
सलिङ्गाः 85.27.
- ध्रुवे (sc. ऋचौ) 43.11; 136.7.
- निधनानि (sc. सूक्तानि?) 80.30, 41.
- नैर्ऋतं (sc. सूक्तं?) 81.21.
- पञ्चापत्यानि (sc. सूक्तानि) and पञ्चा-
पत्यगण 47.8, note. Cf. Ath.
Pariç. 34.21.
- पत्नीवन्तगण 59.18, note. Cf. Ath.
Pariç. 34.19.
- परिधापनीये (sc. ऋचौ) 79.13.
- पिप्पलादिशान्तिगण 9.7, note. Cf.
Ath. Pariç. 34.20.
- पाप्महन् and पाप्मगण 30.17, note.
Cf. Ath. Pariç. 34.6.
- पुष्टिका मन्त्राः 19.1, note.
- पूर्वं (sc. सूक्तं) 7.8; 10.1; 11.1;
12.10; 14.1; 16.5; 18.1, 19; 32.28.
- पूर्वा (sc. शान्तिः) 9.10; cf. 9.6, note.
- पूर्वापरं (sc. सूक्तं) 79.28.
- प्रसर्जनी (sc. ऋचः) 29.5.
- बृहच्छान्तिगण 9.2, note. Cf. Ath.
Pariç. 34.26.
- ब्रह्मगवी 48.13.
- भरद्वाजप्रवृत्तं (sc. सूक्तं) 47.12.
- भौमं (sc. सूक्तं) 38.12, 16.
- मधुलालिङ्गाः (sc. ऋचः) 29.15.
- महाशान्ति 9.5, note; 39.7, 27; 43.
5; 44.6; 46.7; 63.7.
- मातली 55.1, note.
- मातृनामानि (sc. सूक्तानि) and
मातृगण 8.24; 26.29; 94.15;
95.4; 96.3; 101.3; 114.3; 136.
9. Cf. Vāit. Sū. 5.10, and Ath.
Pariç. 34.4.
- मारुतानि (sc. सूक्तानि) 26.24;
30.12; 40.7; 41.1.
- मृगारसूक्तानि and मृगाराणि 9.1;
27.34.
- मोहनानि (sc. सूक्तानि) 14.17.
- रक्षोघ्नाणि (sc. सूक्तानि) 126.9.
- रक्षोहण (sc. अनुवाक) 8.25; 44.16.
- रसप्राशनी (sc. ऋचः) 21.21. Cf.
Vāit. Sū. 21.20; 30.6.
- रुद्रगण, see under दिग्युक्ते.
- रोहितानि (sc. सूक्तानि) 99.4. Cf.
AV. xix. 23.23.
- रौद्रगण 50.14, note. Cf. Ath.
Pariç. 34.17.
- लघुशान्तिगण 9.2, note; 9.4, note.
Cf. Ath. Pariç. 34.27.
- लाक्षालिङ्गाः (sc. ऋचः) 28.14.
- वर्चस्यानि and वर्चस्वगण 10.24,
note; 11.19, note; 12.10; 13.1,
note; 52.20, note; 139.15, note.
Cf. Ath. Pariç. 34.10 and 29.
- वस्त्रसांपदी (sc. ऋचः) 21.12.
- वाचस्पतिलिङ्गाः (sc. ऋचः) 41.15.
- वास्तोष्पतीयानि and वास्तोष्पत्या-
नि (sc. सूक्तानि), also वास्तुगण
8.23; 43.4, 5; 120.9. Cf. Vait.

Sū. 5. 10, and Ath. Pariç.
34. 5.
विश्वकर्म and विश्वकर्मागण 7. 8,
note; 139. 7. Cf. Ath. Pariç.
34. 23.
वृषलिङ्गाः (sc. ऋचः) 29. 15.
वेदप्रपदः 3. 4. Cf. Grhyasaṁgraha
1. 96.
वैश्वानरीये (sc. ऋचौ) 31. 5.
व्याहृतयः 72. 37; 73. 4.
शंतातीयं (sc. सूक्तं) 9. 4, and note.
शं नो देवी 9. 7; 26. 23; 140. 5.
शंभुमयोभू (sc. सूक्ते) 9. 1, 4; 18. 25;
19. 1; 41. 14; 43. 12. Cf. Vāit.
Sū. 10. 19.
शर्मवर्मगण Ath. Pariç. 34. 14.
शान्तिगण 9. 2, note; 9. 4, note; cf.
Ath. Pariç. 34. 26 and 27. Still
another शान्तिगण 9. 7, note;
cf. Ath. Pariç. 34. 1.
शान्तियुक्तानि 9. 6.
शुम्भनी 78. 13; 79. 25.
संरक्षणानि (sc. सूक्तानि) 14. 26.
संयामिकाणि (sc. सूक्तानि), अप-

राजितानि (sc. सूक्तानि), and
अपराजितगण 14. 7, 26, note;
16. 4, note; 139. 7. Cf. Ath.
Pariç. 34. 13.
संनतयः 5. 8; 68. 37; 72. 37.
संप्रोक्षणी (sc. ऋचौ) 40. 9; 80. 42;
83. 17.
सलिलानि (sc. सूक्तानि) and सलि-
लगण 18. 25; 24. 46. Cf. Ath.
Pariç. 34. 22.
सांमनस्थानि (sc. सूक्तानि) 12. 5.
सारखताः (sc. ऋचः?) 81. 38.
साविचो (sc. ऋच) 9. 7; 17. 32;
56. 8; 139. 10.
स्नानीयाः (sc. ऋचः) 46. 17.
स्वस्थयनानि (sc. सूक्तानि) and
स्वस्थयनगण 8. 2; 25. 36; 26. 28;
82. 47; 139. 7. Cf. Ath. Pariç.
34. 11.
हरिणः (sc. ऋचः) 80. 35; 82. 31;
83. 20, 23; 84. 13. Cf. Vāit. Sū.
37. 24.
हिरण्यवर्णाः (sc. ऋचः) 90. 9.

C.

List of Mantras, Gāthās, Ālokas, Prāiṣas, and Other Formulas.*

अंशो राजा विभजति 71. 1.	2, 3; Kāth. S. xv. 12; xx. 14;
अचखन्वप केशश्मश्रुम 54. 1; cf.	xxxiv. 19; Kap. S. vii. 6; xlviii. 1.
Pār. Gr. ii. 1. 21; Āçv. Gr. i. 17. 17.	अभिर्जनविन्मह्यं जायामिमामदात्
अचिविपं दुःष्वस्यं 58. 1.	etc. 78. 10.
अकृत्त 20. 16.	अमीषोमा य आहुतिं 5. 1; RV
अकृत्तम 20. 17.	i. 93. 3; TB. ii. 8. 7. 10.
अमय इन्द्रामिभ्यां वास्तोष्पतये etc.	अमीषोमाभ्यां (sc. जुष्टं निर्वपामि)
74. 2.	2. 2.
अमये च प्रजापतये च राची 73. 2.	अमीषोमाभ्यां दर्शने 73. 11.
अमये जुष्टं निर्वपामि 2. 1.	अमीषोमा संवेदसा सहती 5. 1;
अमये त्वा जुष्टं प्रोचामि 2. 15; cf.	RV. 1. 93. 9; TS. ii. 3. 14. 1;
Kāty. Çr. ii. 2. 11.	TB. iii. 5. 7. 2; MS. i. 5. 1; iv.
अमये त्वा परिददामि ब्रह्मणे त्वा	10. 1; Kāth. S. iv. 16.
परिददामि etc. 56. 13; cf. Çat. Br.	अमे गृहपते सुगृहपतिरहम् 70. 9;
xi. 5. 4. 3; Āçv. Gr. i. 20. 8;	cf. RV. vi. 15. 19; VS. ii. 27 (also
Çāṅkh. Gr. iv. 18. 2.	Kāṇvaçākṣhā, p. 59 of Weber's
अमये स्वाहा कामाय स्वाहा लो-	ed.); TS. i. 5. 6. 4; MS. i. 4. 2;
काय स्वाहा 81. 31; cf. Āçv. Gr.	i. 15. 14; Çāṅkh. Çr. iv. 12. 14;
iv. 3. 26.	Çat. Br. i. 9. 3. 19.
अमये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा 72. 27.	अमे जातवेदः शतं ते सहस्रं त
अग्निनामिः संसृज्यते 108. 2; cf.	उपावृतः 72. 13, 14; cf. VS. xii.
RV. i. 12. 6; SV. ii. 194; TS.	8; TS. iv. 2. 1. 2; MS. i. 7. 1;
i. 4. 46. 3; iii. 5. 11. 5; v. 5. 6. 1;	ii. 7. 8; Kāth. S. xvi. 8; xix. 11;
TB. ii. 7. 12. 3; MS. iv. 10.	xxii. 12; Lāty. Çr. iii. 5. 11.

* This list includes every passage quoted in the text of the Kāuṣika, excepting the mantras of the AV. quoted by their pratikas. For these see index D.

अमे त्वं नो अन्तम 68. 31; RV. v. 24. 1; SV. i. 448; ii. 457. VS. iii. 25, 26; xv. 48; xxv. 47; TS. i. 5. 6. 2; iv. 4. 4. 8; MS. i. 5. 3, 10; ii. 13. 8; Kāth. S. vii. 1, 8; Kap. S. v. 1.

अमे ऽथावर्तिन्नभि न आ ववृत्स्व 72. 13, 14; cf. VS. xii. 7; TS. iv. 2. 1. 2; MS. i. 7. 1; ii. 7. 8; Kāth. S. xvi. 8; xix. 11; xxii. 12; Lāty. Çr. iii. 5. 11.

अमे व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छ-
केयम् 56. 6; cf. VS. i. 5; ii. 28; TS. i. 5. 10. 3; MS. iv. 9. 24; TĀ. ix. 41. 3-6; Çānkh. Çr. iv. 8. 6; 12. 8.

अमेऽश्वसि ब्रह्मचारिन्म चापो
ऽशान 56. 12; cf. Āçv. Gr. i. 22. 2; Çānkh. Gr. ii. 4. 5; Gobh. Gr. ii. 10. 34. Pār. Gr. ii. 3. 2; Çat. Br. xi. 5. 4. 5.

अमेऽष्टाखेन प्राश्यामि बृहस्पतिर्मुखेन
65. 14; VS. (Kāṇva-çākḥā, Weber's ed. p. 58); Kāty. Çr., ii. 2. 20; Kāuṣ. Br. vi. 14.

अङ्गिरसां त्वा देवानामादित्यानां
70. 6; cf. VS. iii. 5; TS. i. 5. 3. 1; MS. i. 6. 1. 2.

अच्युता द्यौरच्युतमन्तरिक्षम् 98. 2;
cf. Kāuṣ. 35. 12 (the pratika).

अक्लिद्रेण त्वा पवित्रेण शतधारेण
2. 34; cf. VS. i. 3.

अतिसृष्टो द्वेष्टा यो ऽस्मान्द्वेष्टि 90. 6.

अत्यासरत्प्रथमा धोक्ष्यामाणा 62. 21.

अत्र पत्यो मादयध्वं यथाभागम्
etc. 88. 19 (cf. under अत्र पितरो
for parallel passages).

अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागं
etc. 88. 18; cf. TS. i. 8. 5. 1;
VS. ii. 31^a; MS. i. 10. 3, 19.

Kāty. Çr. iv. 1. 13; Āçv. Çr. ii. 7. 1; Lāty. ii. 10. 4; Çānkh. Çr. iv. 4. 11; viii. 2. 13; Gobh. Gr. iv. 3. 11.

अथ प्रमाणं वक्ष्यामः 141. 24.

अद्योपवसथ 1. 31.

अधराचः पराचो ऽवाचस्तपस्त-
मुन्नयत देवाः 49. 6.

अधिष्ठतो द्वेष्टा यो ऽस्मान्द्वेष्टि
90. 15.

अग्निगो शमीध्वम् । सुशमि शमी-
ध्वम् 69. 6; TB. iii. 6. 6. 4; Āit. Br. ii. 7; Āçv. Çr. ii. 3. 1; Nirukta 5. 11; cf. VS. i. 5; TS. i. 1. 5. 2; MS. i. 1. 6.

अनङ्गान्धेनुमधयत् 113. 2.

अनमीवो वास्तोष्पते 43. 13; cf. RV. vii. 55. 1; MS. i. 5. 13; Pār. Gr. iii. 4. 7; Çānkh. Gr. iii. 4. 7; Nirukta 10. 17.

अनशनं ब्रह्मचर्यं च भूमौ 73. 10.

अनिक्तेन च वाससा 141. 40.

अनूनाय स्वाहा । अक्षिताय स्वाहा
122. 2.

अनेन कर्मणा ध्रुवान् 61. 16.

अन्तरिक्षं दर्विरक्षितापरिमितानु-
पदस्ता etc. 88. 9.

अन्तरिक्षाय त्वा (sc. अन्जिम्) 6. 5.

अन्तर्गर्भेषु वज्रधा सं तनोति 124. 3.

अन्तर्हितमघम् 86. 14.

अन्नमस्यन्नं मे देहि 136. 4.

अन्नादा भूयास्य ये च नो ऽन्नादा-
न्कार्य 92. 28.

अन्नानां मुखमसि मुखमहं श्रेष्ठः
90. 18.

अन्नाहाराः स्तो भोः 92. 27.

अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्य उपा-
वत 33. 8; RV. x. 97. 14; TS. iv. 2. 6. 3; TB. ii. 8. 4. 8; VS. xii. 88; MS. ii. 7. 13; iv. 14. 6;

Kāth. S. xvi. 13; Kap. S. xxv. 4.
अम्बव नो ऽनुमतिः पूषा सरस्वती
मही 45. 16; cf. AV. vii. 20. 1;
 MS. iii. 16. 4, 5; iv. 9. 10;
 12. 6; Kap. S. xxxvi. 2.
अपराह्णस्य तेजसा सर्वमन्नस्य प्रा-
शिषम् 22. 4.
अपहता असुरा रक्षांसि ये पितृषदः
 87. 16; cf. VS. ii. 29^c; Kāty. Çr.
 iv. 1. 8; Āçv. Çr. ii. 6. 9; Çāṅkh.
 Çr. iv. 4. 2; Āp. Çr. i. 7. 13;
 Gobh. Gr. iv. 3. 2.
अपां योनिमपाध्वं 82. 21.
अपित एतु निर्द्धतिः 97. 8; cf. Vāit.
 Sū. 38. 1.
अप्रतिभुक्तौ शुचिकार्यौ च नित्यं
 73. 17.
अप्सु रमशाने श्रय्यायाम् 141. 38.
अभि गावो अनूषत 47. 16; cf. RV.
 ix. 32. 5^a.
अभ्युद्धृतो ङतो ऽयिः 73. 4.
अमीमदन्त पत्न्यो यथाभागम् 88.
 22 (cf. under **अमीमदन्त पितरो**
 for parallel passages).
अमीमदन्त पितरो यथाभागम् 88.
 21; TS. i. 8. 5. 2; VS. ii. 31^b;
 MS. i. 10. 3, 19; Kāth. S. ix. 6;
 Kap. S. viii. 9; Kāty. Çr. iv.
 1. 14; Āçv. Gr. ii. 7. 2; Lāty.
 Çr. ii. 10. 5; Çāṅkh. Çr. iv. 4.
 14; Gobh. iv. 3. 12.
अमुमुन्निषम् 47. 54.
अमुष्मै त्वा जुष्टं 2. 5; cf. TS. i. 1.
 5. 1.
अमुष्मै त्वा (sc. **अधिन्निषामि**)
 44. 10.
अमुष्य त्वा प्राणाय गृह्णे ऽपानाय
 etc. 3. 15.

अमूं ते ददामि 68. 28.
अमून्हनस्व 48. 18 (कल्पजा).
अमून्हन्मि 47. 39.
अमृतमस्यमृतत्वायामृतमस्मिन्वेहि
 80. 56.
अमो ऽसि प्राण तदृतं ब्रवीमि 74.
 20; cf. Āçv. Çr. ii. 9. 10; Çāṅkh.
 Gr. iii. 8. 4.
अयं सुवो वि दधाति 3. 10.
अयं नो अभिरध्यन्नः 89. 13; cf.
 Çāṅkh. Gr. iii. 7. 3.
अयाश्वाग्ने ऽस्यनभिश्चिश्च 5. 13;
 97. 4; MS. i. 4. 3; Kāth. S. v.
 4; Kāty. Çr. xxv. 1. 11; Çāṅkh.
 Çr. iii. 19. 3.
अर्घ्यं भोः 90. 17.
अर्धाङ्गतिस्तु सौविष्टकृती 73. 12.
अर्वाच्युपसंक्रमे 89. 10.
अवाच्यौ ते तोतुद्यते (emend to तु
 तुद्यते?) 107. 2.
अविशेषर्तुकालेन 141. 33.
अश्विना फालं कल्पयतामुपावतु
बृहस्पतिः 20. 5
अश्विभ्यां देवि सह संविदाना
 106. 7.
अष्टस्थूणी दशपन्नः 135. 9.
असी 83. 22.
असौ वै नाम ते माता 135. 9.
अस्मिति द्विसत्तायाम् 141. 37.
अस्माद्वै त्वमजायथा अयं त्वदधि
 etc. 81. 30; cf. TĀ. vi. 2. 1; 4.
 2; Āçv. Gr. iv. 3. 27.
अस्मिन्सहस्रं पुष्यास्म 89. 13.
अस्य च दातुः 90. 7, 12, 16; 92. 26, 29.
अहे दैधिषव्योदतस्तिष्ठ 3. 5; 137.
 37; TS. iii. 2. 4. 4; Kāty. Çr. ii.
 1. 22; Vāit. Sū. 1. 20.
अहे च त्वा (sc. **परिददामि**) 58. 20.
आकूत्यै त्वा स्वाहा । कामाय त्वा
स्वाहा etc. 5. 7.

आचामत मम प्रततामहास्तताम-
हास्तता: etc. 88. 24; cf. Āçv. Çr.
ii. 6. 14.

आचमनोयं भो: 90. 21.

आज्यभागान्तं प्राक्तन्त्वं 6.34 (श्लोक);
also Gop. Br.

आ त्वारूचद्वृषभः पृश्निरयियः 89. 6.

आदित्यिर्नो बृहस्पतिः 128. 4.

आ देवानामपि पन्थामगन्म 5. 12;
cf. AV. xix. 59. 3; RV. x. 2. 3;
TS. i. 1. 14. 3; MS. iv. 10. 2;
iv. 11. 4; Kāth. S. ii. 15; xviii.
21; xxxv. 9.

आङ्गं पितरः 88. 14.

आ धत्त पितरो गर्भं 89. 6; cf.
VS. ii. 33; Kāty. Çr. iv. 1. 32;
Çāṅkh. Çr. iv. 5. 8; Āçv. Çr.
ii. 7. 13; Gobh. Gr. iv. 3. 27.

आ धावतु यमराज्ञः सवत्सा 62. 21.

आ न एतु मनः पुनः 89. 1; cf.
RV. x. 57. 4; VS. iii. 54; TS.
i. 8. 5. 2; MS. i. 10. 3; Kāth. S.
ix. 6; Kap. S. viii. 9.

आपो ऽमृतं स्थामृतं माकृणुत 90. 18.

आ प्यायस्व समेतु ते 68. 10; RV.
i. 91. 16; ix. 31. 4; TS. iii. 2.
5. 3; iv. 2. 7. 4; TB. iii. 5. 12;
vii. 13. 4; TĀ. vi. 6. 3; VS. xii.
112; MS. ii. 7. 14; Kāth. S.
xvi. 14; Kap. S. xxv. 5; Tāṇḍ.
Br. i. 5. 8.

आयुर्दावा धनदावा बलदावा etc.
72. 18.

आरादग्निं क्रव्यादं निरूहन् 97. 6.

आर्षेयं त्वा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनया-
मि 55. 12.

आर्षेयं मा कृत्वा बन्धुमन्तमुपनय
55. 11.

आवदस्त्वं शकुने भद्रमा वद 46.
54; RV. ii. 43. 3 (also in the

खैलिकं सूक्तं, verse 6).

आशायै श्रद्धायै मेधायै etc. 74. 9
(see ब्रह्मणे वैश्रवणाय for parallel
passages).

इत एव प्रथमं जज्ञे अग्निः 133. 6.

इदं वः पत्न्यः 88. 12.

इदं वः पितरो हविः 87. 7.

इदमहं यो मा दिशामन्तर्देशेभ्यः
49. 9; cf. AV. iv. 40. 8; v. 10. 7.

इदमहं यो मा प्राच्या (दक्षिणायाः
etc.) दिशः 49. 7-8 (Keçava:
अष्टर्चेन कल्पजेन सूक्तेन); cf. AV.
v. 10. 1-6; iv. 40. 1-7.

इदमहमर्वाग्वसोः सद्ने सोदामि
3. 7; 137. 39; cf. Āçv. Çr. i. 4.
7; Çāṅkh. Çr. i. 6. 9; Lāty. Çr.
ii. 4. 5; Kauṣ. Br. vi. 13.

इदमहमामुषायणस्यामुषाः पुत्रस्य
44. 31, 33; 47. 22; cf. AV. x. 5.
36, etc.

इदमाशंसूनामिदमाशंसमानानां
etc. 88. 13.

इदं चिन्मे कृतमस्ति 89. 17.

इदावत्सराय परिवत्सराय संव-
त्सराय 42. 17 (कल्पजा); cf. AV.
vi. 55. 3; TS. v. 7. 2. 4; Weber,
Nakṣatra ii. 298, note 1. The
pratika at Kāuṣ. 68. 35.

इन्द्रस्य वचसा वयं मित्रस्य 6. 17;
cf. AV. vi. 85. 2^{ab}.

इन्द्राग्नी अस्मानुक्षताम् 5. 2; cf.
RV. i. 93. 3^{cd}; AV. x. 1. 27^{cd}.

इन्द्राग्नीभ्यां (जुष्टं निर्वपामि) 2. 3.

इन्द्राग्नी रोचना दिवः 5. 2; RV.
iii. 12. 9; TS. iv. 2. 11. 1; 3.
13. 8; TB. iii. 5. 7. 3; SV. ii.
1043; MS. iv. 10. 4; 11. 1;
Kāth. S. iv. 15.

इन्द्रो नो अस्तु पुरोगवः 104. 2.

इमां मात्रां मिमीमहे 85. 3, 12.
 इमौ पादाववनिक्तौ 90. 11; cf.
 Āit. Br. viii. 27.
 इमौ पादौ सुभगौ सुशेवौ 76. 27.
 इरावानसि धार्तराष्ट्रे 20. 6.
 इषे त्वा सुमङ्गलि प्रजावति सुसीमे
 76. 23.
 इहेत देवीरमृतं वसानाः 3. 3
 (कल्पजा); cf. AV. iv. 27. 4^a.
 इहैवैधि धनसनिः 70. 1.
 उत वात पितासि 117. 4; cf. RV.
 x. 186. 2.
 उताविद्वान्निष्कृदयाथोसघ्नी (?)
 128. 4.
 उत्तमरात्री णाम मृत्यो ते माता
 135. 9.
 उत्तरो ऽसानि ब्रह्मचारिभ्यः 55. 14.
 उत्तिष्ठत निर्द्रवत 116. 7.
 उत्सृजामि ब्राह्मणायोत्सृजामि च-
 त्रियाय 17. 19.
 उत्सृजायुष्मन् 17. 18.
 उदकाङ्गलिं निनय 37. 11.
 उदेतु श्रीरुषसः कल्पयन्ती 100. 2.
 उद्गीथस्व जातवेदः 70. 1.
 उद्वासयाग्नेः शृतमकर्म हव्यम् 2. 37.
 उपकल्पयध्वम् 94. 5.
 उपावरोह जातवेदः 40. 13; TB.
 ii. 5. 8. 8; cf. Çāṅkh. Çr. ii. 17.
 7; Çāṅkh. Gr. v. 1. 7.
 उपासकाः स्त्रो भोः 92. 24.
 उभौ च संधिजौ यौ 73. 13.
 उर्वश्वासि 69. 20; VS. v. 2^{cd}; TS.
 i. 3. 7. 1; Kāty. Çr. v. 1. 30; Çat.
 Br. iii. 4. 1. 22.
 उर्वी त्वाङ्गर्मनुष्याः 106. 7; cf. Āçv.
 Gr. i. 16. 5; Çāṅkh. Gr. i. 27. 7.
 उलूखलमुसलं शूर्पं... प्रक्षालय etc.
 87. 6.
 ऊर्णमदं प्रथस्व स्वासस्यं देवेभ्यः 2.

17; cf. VS. ii. 2^c, 5^d; TS i. 1. 11.
 1; TB. iii. 3. 6. 7; MS. i. 1. 12.
 ऊर्जं मे देवा अददुः 89. 12.
 ऊर्जे त्वा रायसोषाय त्वा etc.
 76. 24.
 ऊर्ध्वं नभसं मारुतं गच्छतम् 45. 12.
 ऊचा स्त्रोमं समर्धय 5. 7; VS. xi.
 8^b; TS. iii. 1. 10. 1; iv. i. 1. 2;
 v. 1. 1. 3; MS. ii. 7. 1; Kāth. S.
 xv. 11; Kap. S. xxix. 7.
 ऊतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामि 3. 4;
 TB. ii. 1. 11. 1; cf. Vait. Sū.
 7. 4; Āp. Çr. vi. 5. 4; Çāṅkh.
 Çr. ii. 6. 10, 11.
 ऊतावध्यायस्कान्दसः 141. 34.
 ऊतेन त्वा सत्येन त्वा तपसा त्वा
 कर्मणा त्वा 90. 5.
 एतद्वः पितरः पात्रम् 87. 17.
 एष म आदित्यपुत्रस्तन्मे गोपायस्व
 55. 15.
 एहि पूर्णक 20. 3 (कल्पज).
 ओ 91. 16.
 ओ जनच्छं त्वा गृह्णे ऽपरिमितपो-
 षाय 3. 14.
 ओ तृणानि गौरक्षु 92. 14.
 ओ प्रपद्ये भूः प्रपद्ये 3. 4; cf. Çāṅkh.
 Çr. vi. 2. 2; Gobh. Gr. iv. 5. 7;
 Gr̥hyas. i. 96.
 ओ बृहस्पतिप्रसूतः करवाणि 9. 9.
 ओ भुवः शं पुष्ट्ये त्वा गृह्णे पुष्ट्ये
 3. 12.
 ओ भूर्गायत्रं कन्दो ऽनुप्रजास्व 69.
 23; cf. VS. v. 2, etc.; TS. i. 3.
 7. 1; Kāth. S. iii. 4; Lāty. Çr.
 iii. 5. 5; Kāty. Çr. v. 1. 28;
 Çat. Br. iii. 4. 1. 23.
 ओ भूः शं भूत्ये त्वा गृह्णे भूतये 3. 11
 ओ भूस्तत्सवितुर्वरेण्यम् 91. 6; cf.
 RV. iii. 62. 10, and other saṁ-
 hitās.

ओं भूर्भुवः स्वर्जनदोम 55. 13; 70.
6; 92. 13.

ओं सवितृप्रसुतः भवान् 9. 9.

ओं स्वः शं त्वा गृह्णे सहस्रपोषाय
3. 13.

ओषधयः सोमराज्ञीर्यशस्विनीः
135. 9.

ओषधयो वरुणराज्ञीर्यशस्विनीः
135. 9.

ओषधिभिः संविदानौ 99. 2.

ओषधे त्रायस्वीनं स्वधिते मैत्रं हिं-
सोः 44. 30; 92. 18; cf. VS. iv.
1; v. 42; MS. iii. 9. 3; Kāty.
Çr. v. 2. 15; Āçv. Gr. i. 17. 8;
Çāṅkh. Gr. i. 28. 12; Pār. Gr.
ii. 1. 10; Gobh. Gr. ii. 9. 14;
Mantrabr. i. 6. 5.

करत्स्वाहा 91. 11.

कर्मणे वां वेषाय वां सुकृताय वां
1. 36; 58. 5; cf. VS. i. 6; TS. i.
1. 4. 1; TB. iii. 2. 4. 1; MS. i. 1. 4.

कामो ऽसि कामाय त्वा सर्ववीराय
45. 16.

किमद्याहः 50. 15.

किमाह्वार्षीः 20. 18.

कुमुद्वती पुष्करिणी 106. 7.

कुरुत 92. 17; cf. Çāṅkh. Gr. ii.
15. 3; Āçv. Gr. i. 24. 31; Pār.
Gr. i. 3. 30; Gobh. Gr. iv. 10.
22; Lāty. Çr. i. 2. 12.

कृतयामम् 76. 6.

कृत्ययामित्रचक्षुषा समीक्षन् 39. 11.

को नामासि किंगोत्र 55. 10.

क्रव्यादं नाडी प्र विवेशाग्निम् 22. 9.

खर्गला इव पत्नरोः 107. 2.

खल्वकासि 82. 18.

गयस्फानो अमीवहा 68. 31; RV.

i. 91. 12; MS. iv. 10. 4; Kāth. S.
ii. 14; TS. iv. 3. 13. 5.

गृह्याभ्यो देवजामिभ्यः 74. 10 (see

ब्रह्मणे वैश्रवणाय for parallel
passages).

गोमद्विरण्यवद्वसु 5. 2; RV. vii.
94. 9.

गौर्भोः 92. 12.

घृतस्य धारा इह या वर्षन्ति 94. 14.

घृताङ्गतिर्नो भवामि अक्रव्याङ्गतिः
72. 32.

घोरो वज्रो देवसृष्टो न आगन्
129. 2.

चक्षुः प्रक्षालयाधिश्रपयापः 87. 12.

जनने मरणे चैव 141. 27.

जातवेदो वपया गच्छ देवान् 45. 11;
cf. TS. iii. 1. 4. 4.

जातो ऽजनिष्ठा यशसा सहामि 70. 1;
cf. Çāṅkh. Çr. ii. 17. 8.

तत्स्वाहा 91. 14.

तथोदपात्रं धारय 3. 2 (कल्पजा).

तार्क्ष्यायारिष्टनेमये ऽमृतं मह्यम्
73. 7.

तुरं देवस्य भोजनम् 91. 10.

तेजो ऽस्यमृतमसि 90. 2.

ते सम्यञ्च इह मादयन्ताम् 73. 15.

चीन्वरान्वृणीष्व 61. 15.

त्वं सोम दिव्यो नृचक्षुः 4. 2.

त्वं ह्यग्ने अग्निना 108. 2; cf. RV.
viii. 43. 14; TS. i. 4. 46. 3; iii.
5. 11. 5; MS. iv. 10. 2, 3; Kāth.
S. xv. 12.

त्वमस्यावपनी जनानाम् 137. 14.

त्वं भूमिमत्वेथीजसा 2. 1 (saka-
lapāṭha); 137. 32 (pratika); cf.
AV. xix. 33. 3.

त्वयि महिमानं सादयामि 54. 3.

त्वष्टा रूपाणि बद्धधा विकुर्वन्
124. 2.

त्वामग्ने भुगवो नयन्ताम् 137. 25.

दक्षिणः कपिललाटः 45. 4.

दिग्भ्यो ऽन्तर्देशेभ्यः 74. 7 (see under

ब्रह्मणे वैश्रवणाय for parallel passages).
 दिवे त्वा (sc. अन्नज्मि) 6. 5.
 दिव्यं चित्रमृतया कल्पयन्तम् 99. 2.
 दुराहामोभ्यः 16. 19.
 दुर्गन्धे मूद्रसंश्रवे 141. 39.
 देवस्त्वा सविता अययतु 44. 39.
 देवस्त्वा सवितोत्पुनातु 2. 33; Gobh. i. 7. 25; cf. VS. i. 12; MS. i. 2. 1; iii. 6. 3; Kāth. S. i. 2; Kap. S. i. 13.
 देवस्य त्वा सवितुः 91. 3.
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसव ऋषिभ्य-स्वर्षेभ्यः 67. 27.
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनो-र्वाङ्मभ्याम् 2. 1, 2; 137. 18; cf. AV. xix. 51. 2; TS. i. 1. 4. 2; VS. i. 10, etc.; MS. i. 1. 9, 10, etc.; Kāth. S. i. 2, etc.; Kap. S. i. 9, etc.
 देहि भित्तां भवति 57. 18.
 दौर्द्विरक्षितापरिमितानुपदस्ता etc. 82. 8.
 द्रनुचरो मधुपर्को भोः 90. 23.
 धन्वन्तरये समुद्रायौषधिवनस्यति-भ्यः etc. 74. 6 (see under ब्रह्मणे वैश्रवणाय for parallel passages).
 धियो यो नः प्रचोदयात् 91. 8; cf. RV. iii. 62. 10^c, and other saṁhitās.
 नचत्राणां मा संकाशः 82. 11; cf. Vāit. Sū. 11. 13.
 नारी पञ्चमयूखं 107. 2.
 निःशीयतामघम् 85. 20; 86. 9.
 निरस्तः पराम्बसुः सह पाप्मना 3. 6; 137. 38; cf. Kāty. Ār. ii. 1. 23; Āt. Br. i. 5. 1. 23; Cāṅkh. Ār. i. 6. 6; Lāty. Ār. ii. 4. 5; iv. 9. 16; Gobh. Gr. i. 6. 14.
 निरितो यन्तु नैर्ऋत्याः 97. 8.

निर्दह्यतामघम् 83. 7.
 निष्टप्तं रक्षो निष्टप्ता अरातयः 3. 9; cf. VS. i. 7^{ab}; Kāty. Ār. iv. 14. 7; TS. i. 1. 2. 1; 4. 1, etc.; TB. iii. 2. 2. 2; MS. i. 1. 2, etc.; Vāit. Sū. 7. 6.
 पयो देवेषु पय ओषधीषु 115. 2; cf. VS. xviii. 36; TS. iv. 7. 12. 2; MS. ii. 12. 1; Kāth. S. xviii. 13.
 पयो मे देवा अददुः 89. 12.
 पयो यदप्सु पय उस्त्रियासु 115. 2.
 परिमृष्टे परिलिप्ते च पर्वणि 73. 9.
 पर्जन्यपति हरिणि 106. 7.
 पाकयज्ञान्तमासादौकाज्यानेकवर्हि-षः 6. 34 (श्लोक); Āçv. Gr. i. 3. 10 (गाथा); also Gop. Br.
 पातं मा व्यावापृथिवी 137. 41.
 पाथं भोः 90. 8.
 पाप्मानं मे ऽप जहि 92. 19.
 पाहि नो अय एकया 108. 2; cf. RV. viii. 60. 9; SV. i. 36; ii. 894; VS. xxvii. 43.
 पितृभिः संविदानः प्रजापतिः 49. 6.
 पुनर्हृजा ववृत्स्व 72. 13, 14; cf. SV. ii. 1182; VS. xii. 9, 40; TS. i. 5. 3. 3; iv. 2. 1. 3; 3. 3; v. 2. 2. 5; TĀ. iv. 20. 2; MS. i. 7. 1, 4; ii. 7. 10; iii. 2. 1, 2; iv. 9. 11, 12; Kāth. S. viii. 14; ix. 1; xvi. 8; Kap. S. viii. 2, 4.
 पुनर्नः पितरो मनः 89. 1; cf. RV. x. 57. 5; VS. iii. 55; TS. i. 8. 5. 3; MS. i. 10. 3; Kāth. S. ix. 6; Kap. S. viii. 9.
 पुरुषसंमितो ऽर्थः 119. 4.
 पुरोदयादस्तमयाञ्च पावकम् 73. 1.
 पूर्वाह्नस्य तेजसायमन्नस्य पाशेषम् 22. 2.
 पृथिवी दर्विरक्षितापरिमितानुप-दस्ता etc. 88. 10.

पृथिव्यास्त्वा नामौ सादयामि 91. 4;
cf. VS. (Kāṇva-çākḥā ii, p. 58
of Weber's edition); Kāty. Çr.
ii. 2. 17; Çāṅkh. Çr. iv. 7. 6;
Lāty. Çr. iv. 11. 12; Gop. Br.
ii. 1. 2; Vāit. Sū. 3. 10.
पृथिव्यै त्वा (sc. अन्नज्मि) 6. 5.
पृथिव्यै (sc. त्वा जुष्टं प्रोचामि) 2.
16; cf. Kāty. Çr. ii. 2. 11.
प्रजापतेष्ट्वा ग्रहं गृह्णामि । मह्यं भूत्यै
etc. 74. 18; cf. Çāṅkh. Gr. iii. 8. 2.
प्रति त्वं चारुमध्वरं 127. 7; cf. RV.
i. 19. 1.
प्रत्युष्टं रक्षः 44. 38; VS. i. 7. 29;
TS. i. 1. 2. 1, etc. MS. i. 1. 11.
प्राणं प्राणं त्रायस्व 47. 16; cf. AV.
xix. 44. 4.
प्राणापानाभ्यां स्वाहा समानव्या-
नाभ्यां स्वाहा 72. 42.
प्रेहि प्र हर वा दावान् 46. 54.
फड्ढतो ऽसौ 47. 21.
बधान वत्समभि धेहि भुञ्जती 62. 21.
बहवो ऽस्य पाशा वितताः पृथिव्याम्
135. 9.
वीभत्सवः शुचिकामा हि देवाः
73. 18.
बृहस्पतिराङ्गिरसो ब्रह्मणः पुत्रः
135. 9.
बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आसिष्यते
(MSS. आशिष्यते) 3. 8; 137. 40;
cf. TS. iii. 2. 4. 4; Kāuṣ. Br.
vi. 13.
बृहस्पते परि गृहाण वेदिं 137. 11,
15; cf. Kāty. Çr. ii. 2. 12; Vāit.
Sū. 2. 5.
ब्रह्मचर्यमागमुप मा नयस्व 55. 9.
ब्रह्मचारी चरति ब्रह्मचर्यम् 135. 9.
ब्रह्मणे वैश्रवणाय विश्वेभ्यो देवेभ्यः
etc. 74. 3; cf. Çāṅkh. Gr. ii. 14.
4; Pār. Gr. i. 12. 3, 4; ii. 9;

Āçv. Gr. i. 2; Gobh. Gr. i. 4. 4,
9; Kāth. Gr. xlv. 2 fg.; Viṣṇu
67. 3; Mān. Gr. ii. 12.
ब्रह्म भ्राजदुदगादन्तरिक्षम् 97. 8.
ब्रहि 55. 8.
भर्गो देवस्य धीमहि 91. 7; cf. RV.
iii. 62. 10^b, and other saṁhitās.
भद्रं वद दक्षिणतो शतपत्न 46. 54;
cf. RV. ii. 43. 1 (खैलिकं सूक्त);
Nirukta 9. 5.
भद्रं वद पुत्रैः 46. 54; RV. ii. 43. 2
(खैलिकं सूक्त).
भद्रं सुमङ्गलम् 50. 16.
भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ठ देवाः 74. 19;
cf. TS. v. 7. 2. 4; TB. ii. 4. 8.
7; Āçv. Çr. ii. 9. 10; Çāṅkh. Gr.
iii. 8. 3; Pār. Gr. iii. 1. 4; Gobh.
Gr. iii. 8. 16.
भद्राय कर्णः क्रोशतु 58. 1.
भर्चो देवानामुत मर्त्यानाम् 106. 7.
भवतं नः समनसौ समोकसौ 108;
1, 2; 133. 7; cf. VS. v. 3; xii.
60; TS. i. 3. 7. 1, 2; iv. 2. 5. 1;
vi. 3. 5. 4; MS. i. 8. 8; ii. 7. 11;
iii. 2. 3; 9. 5; Kāth. S. iii. 4;
xvi. 11; xxvi. 7; Kap. S. ii. 11.
xxv. 2; xli. 5.
भवति भिच्चां देहि 57. 16.
भिच्चां भवती ददातु 57. 17.
भुवाय स्वाहा भुवनाय स्वाहा 116. 2.
भूतमसि भवदसि 92. 13.
भूत्यै वः पुथ्यै वः 51. 11.
भूमिर्भूमिमवागातु 136. 2; cf. Kāty.
Çr. xxv. 5. 29.
भूयांसो भूयास्व ये च नो भूयसः
कार्थं (?) 92. 25.
मघासु हव्यन्ते गावः 75. 5; cf. AV.
xiv. 1. 13^{cd}.
मधु नक्तमुतोषसः 91. 1; 118. 1; cf.
RV. i. 90. 7; VS. xiii. 28; TS.

iv. 2. 9. 3; TĀ. x. 39. 5; MS. ii. 7. 16; Çat. Br. xiv. 9. 3. 12; also in the Kashmir-çākhā of the AV.

मधुमान्नो वनस्यति: 91. 1; 118. 1; cf. RV. i. 90. 8; VS. xiii. 29; TS. iv. 2. 9. 3; MS. ii. 7. 16; Kāth. S. xxxix. 3; Çat. Br. xiv. 9. 3. 13; also in the Kashmir-çākhā of the AV.

मधु वाता ऋतायते 91. 1; 118. 1; cf. RV. i. 90. 6; VS. xiii. 27; TS. iv. 2. 9. 3; v. 2. 8. 6; MS. ii. 7. 16; Kāth. S. xxxix. 3; Çat. Br. xiv. 9. 3. 11; also in the Kashmir-çākhā of the AV.

मध्यंदिनस्य तेजसा मध्यमन्नस्य प्रशिषम 22. 3.

मध्वा समञ्जन्धृतवत्कराय 2. 36; cf. AV. v. 12. 2^b.

मनायै तनुं प्रथमम् 107. 2.

मनो न्वा द्वामहे 89. 1; cf. RV. x. 57. 3; VS. iii. 53; TS. i. 8. 5. 2; MS. i. 10. 3; Kāth. S. ix. 6; Kap. S. viii. 9; Vait. Sū. 20. 9; Āçv. Çr. ii. 7. 8; Āit. Br. iii. 11; Lāty. Çr. v. 2. 11.

मन्यामि त्वा जातवेदः 70. 1.

मम गावो ममाश्वाः 133. 3.

मम विष्णुश्च सोमश्च 133. 3.

ममोभा द्वावापृथिवी 133. 3.

ममोभा मित्रावरुणा 133. 3.

मयि क्षत्रं विश्वस्य धारयाणि 90. 10.

मयि ब्रह्म तपस्य धारयाणि 90. 9.

मयि रमन्तां ब्रह्मचारिणः 56. 14.

महत्स्वाहा 91. 13.

माघं भूत् 83. 5.

मातादित्यानां दुहिता वसुनां 92. 14; cf. RV. viii. 101. 15; Āçv. Gr. i. 24. 32; Pār. Gr. i. 3. 27;

Gobh. Gr. iv. 10. 9; Lāty. Çr. i. 2. 13.

मा ते रिषन्वनिता यस्यै च त्वा खनामसि 33. 9; cf. RV. x. 97. 20; TS. iv. 2. 6. 5; VS. xii. 95.

मा नो रुरोः (?) शुचद्विदः 71. 6.

मात्राह्वणायतः कृतमग्नीयात् 74. 12.

मित्रावरुणयोस्त्वा हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा प्रतिगृह्णामि 56. 3.

मित्रावरुणयोस्त्वा हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा प्रयक्वामि 56. 2; 57. 4.

मुखं देवानामिह यो बभूव 135. 9.

मुखं (प्राणान्, चक्षुः, श्रोत्रम्, etc.) शुन्धस्व देवयज्यायै 44. 19-22.

मृत्यवे धर्माधर्माभ्याम् 74. 5 (see under ब्रह्मणे वैश्रवणाय for parallel passages).

य आसुरा मनुष्या आत्तधन्वः 104. 2; 105. 5.

य उदीच्यां दिशि रोहितपिपीलिकानाम् 116. 3.

य ऊर्ध्वायां दिशश्चणपिपीलिकानाम् 116. 3.

यः क्रव्यात्तमशीशमम् 71. 3; cf. AV. iii. 21. 9.

यः पृथिव्यां च्यावयन्नेति वृचान् 135. 9.

यः प्रतीच्यां दिशि रजतपिपीलिकानाम् 116. 3.

यः प्राच्यां दिशि श्वेतपिपीलिकानाम् 116. 3.

यजुषा मथिते अग्नौ 68. 37.

यतायै यतायै शान्तायै शान्तिवायै 39. 9.

यत्काम कामयमानाः 92. 30, 31; cf. AV. xix. 52. 5.

यत्ते कूरं यदास्थितम् 44. 23, 28; cf. VS. vi. 15fg.

यत्ते घोरं यत्ते विषं 102. 2.

यत्पार्श्वार्धुरसो मे 58. 1.

यथापः प्रवता यन्ति 56. 17; cf. TĀ. vii. 3. 3; TUp. i. 4. 3.
 यथाशक्ति यथाबलं 73. 14; cf. TS. v. 4. 5. 1; 5. 10. 5; MS. i. 4. 6; Āit. Br. vii. 19; Gop. Br. ii. 1. 6.
 यथा सूर्यो दिवि रोचते 98. 2.
 यदज्ञातमनाम्नातम् 119. 2.
 यदतिष्ठो दिवस्पृष्टे 68. 26.
 यददो वात ते गृहे 117. 4; cf. RV. x. 186. 3; SV. ii. 1192; TB. ii. 4. 1. 8; TĀ. ii. 42. 2.
 यदि सोमस्यासि राज्ञः सोमात्त्वा राज्ञो ऽधिक्रीणामि 33. 7; cf. Gobh. Gr. ii. 6. 6; Āpastamba in Sāyaṇa's comment on RV. x. 145 (Müller's edition vi, p. 225).
 यदुत्तरं तदुत्तरमीदन एवौदनः (?) 62. 8; cf. AV. xi. 3. 31.
 यन्नोमायू वदतो जातवेदः 96. 3.
 यद्यत्क्रव्याद्ब्रुह्येवादि (?) 82. 21.
 यद्युनृष्टं यदि वाभिमृष्टम् 124. 4.
 यद्व्रतमतिपिदे चित्त्वा मनसा हृदा 42. 17 (कल्पजा).
 यदृशा मायुमक्रत 44. 17; cf. TS. iii. 1. 4. 3; Kāty. Ār. xxv. 9. 12; Çāṅkh. Ār. iv. 17. 10; Gobh. Gr. iii. 10. 28; Mantrabr. ii. 2. 8.
 यं ते भगं निचखुस्त्रिश्ले 36. 18.
 यन्न इदं पितृभिः सह मनो भूत 88. 29; cf. Vāit. Sū. 38. 4.
 यन्नक्षत्रं पतति जातवेदः 128. 2.
 यन्मर्कटः श्वापदो वायसः 95. 3.
 यन्मृगेषु पथ आविष्टमस्ति 115. 2.
 यन्मे व्रतं व्रतपते लुलोभ 42. 17 (कल्पजा).
 यन्मे स्कन्नं मनसो जातवेदः 6. 1; cf. TS. i. 6. 2. 2; VS. (Kāṇva-çākhā, Weber's ed. p. 58); Kāty. Ār. iii. 7. 19; Vāit. Sū. 16. 17.

यमिहसि तमादत्स्व 37. 8.
 यवो ऽसि यवयास्मद्देषः 82. 17; cf. VS. v. 26; vi. 1; MS. i. 2. 11; Gobh. Çrāddhakalpa ii. 9; Yājñav. i. 230.
 यस्तु विद्यादाज्यभागौ 73. 19.
 यस्मात्कोशादुदभराम वेदम् 139. 25, 26; cf. AV. xix. 72. 1.
 यस्य ते ऽज्ञं न क्षीयते 135. 9.
 यस्य चया गतमनुप्रयन्ति 82. 13.
 या ते ऽवदीप्तिरवरूपा जातवेदः 130. 2.
 यानि पयांसि दिव्यार्पितानि 115. 2.
 यां त्वा गन्धर्वो अखनन्त 40. 14. (कल्पजा). Cf. AV. iv. 4. 1.
 याभिर्देवा असुरानकल्पयन् 106. 7; cf. AV. vii. 48. 2^{ed}.
 या मल्यैः सरथं यान्ति घोराः 117. 2.
 या समा रुश्विति 102. 2.
 युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन 3. 1; cf. AV. vii. 78. 2^b; TS. i. 6. 2. 1; 10. 1; MS. i. 4. 1; 5. 1; Kāth. S. iv. 14; xxxi. 15.
 युवमेतानि दिवि रोचनानि 5. 1; RV. i. 93. 5; TS. ii. 3. 14. 1; TB. iii. 5. 7. 2; MS. iv. 10. 1; 14. 18; Kāth. S. iv. 16.
 यूपो विरोहञ्छतशाखो अध्वरः 125. 2.
 यूपो ह्यरुचद्विषतां वधाय 125. 2; cf. Kāty. Ār. ii. 2. 8.
 ये ते पाशा एकशतम् 97. 8.
 ये ते शतं वरुण ये सहस्रं 97. 8; cf. Kāty. Ār. xxv. 1. 11.
 ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमानाः 88. 1; cf. VS. ii. 30; Kāty. Ār. iv. 1. 9; Āçv. Ār. ii. 6. 2; Çāṅkh. Ār. iv. 4. 5; Āp. Ār. i. 8. 7; Gobh. Gr. iv. 4. 3.
 ये सजाताः सुमनसः 89. 1; cf. VS. xix. 46; MS. iii. 11. 10; Kāth. S.

xxxviii. 2; TB. ii. 6. 3. 5; Çāṅkh. Gr. v. 9. 4; Lāṭy. Çr. iii. 2. 10.
 यो अश्वं बभ्रुणार्थसि 46. 55; Na-
 kṣatrakalpa 36.
 योगक्षेमं धेनुं वाजपत्नीम् 114. 2;
 cf. 128. 2.
 यो ऽग्निर्नमणा नाम 65. 15.
 यो दक्षिणायां दिशि कृष्णपिपी-
 लिकानाम् 116. 3.
 यो दुष्कृतं करवत्तस्य दुष्कृतम् 17. 7.
 यो ध्रुवायां दिशि बभ्रुपिपीलिका-
 नाम् 116. 3.
 यो नक्षत्रैः सरथं याति देवः 135. 9.
 यो वनस्यतोनामुपतापो न आगत
 135. 9.
 यो वनस्यतोनामुपतापो बभ्रुव 135. 9.
 यो व्यध्वायां दिशि हरितपिपीलि-
 कानाम् 116. 3.
 यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः 13. 12;
 frequent in AV. and other texts.
 यौ ते पक्षावजरौ पतत्रिणः 68. 26;
 TS. iv. 7. 13. 1; VS. xviii. 52;
 MS. ii. 12. 3; Kāth. xviii. 15;
 Kap. S. xxix. 4.
 यौवनानि महयसि जिग्युषामिव
 46. 54; RV. ii. 43. 5 (खैलिकं सूक्तं).
 रथंतरेण त्वा बृहच्छमयामि 96. 3.
 रमध्वं मा बिभ्रीतन 89. 12; cf. VS.
 iii. 41; Çāṅkh. Çr. ii. 12. 1;
 Çāṅkh. Gr. iii. 7. 2; Lāṭy. Çr.
 iii. 3. 1; Āçv. Çr. ii. 5. 17.
 राह्म राजानंत्सरतिस्वरन्तम् 100. 1.
 रुद्रास्त्वा त्रैष्टुभेन हृन्दसा। आदि-
 त्यास्त्वा etc. 68. 2; cf. MS. iii.
 12. 19; VS. xxiii. 8, also i. 27;
 v. 2.
 रुहन्त्वाहा 91. 12.
 रेतोधाये त्वातिमृजामि वयोधाये
 24. 20 (षट्कल्पजा मन्त्राः).
 रेवतीः शुभ्रा इषिरा मदन्तीः 103. 2.

लोहितं ते प्र सिञ्चामि 122. 3.
 लोहितवर्षं मधुपांसुवर्षम् 94. 14.
 वज्रो ऽसि सपत्नहा 47. 16
 वज्रं पितरो मा वो ऽतो ऽन्यत्पितरो
 योयुवत 88. 15; cf. VS. ii. 32^b;
 Kāty. Çr. iv. 1. 16; Āçv. Çr. ii.
 7. 6; Çāṅkh. Çr. iv. 5. 2.
 वनस्यतिभ्यो वानस्यत्विभ्य ओषधिभ्यः
 73. 5.
 वपया द्यावापृथिवी प्रोर्णुवाधाम्
 44. 34; cf. VS. vi. 16^d.
 वयं देवस्य धीमहि 91. 9.
 वयं सोम व्रते तव 89. 1; cf. RV. x.
 57. 6; VS. iii. 56, TB. ii. 4. 2.
 7; iii. 7. 14. 3.
 वसवस्त्वा गायत्रेण निर्वपन्ति 68. 1;
 cf. MS. iii. 12. 19; VS. xxiii. 8;
 also i. 27; v. 2.
 वह वपां जातवेदः पितृभ्यः 45. 14;
 84. 1; cf. VS. xxxv. 20; Āçv.
 Gr. ii. 4. 13; Çāṅkh. Gr. iii. 13.
 3; Pār. Gr. iii. 3. 9; Gobh. Gr.
 iv. 4. 22; Mantrabr. ii. 3. 16.
 वार्चायत्वा सवान्सर्वान् 68. 37.
 वात आ वातु भेषजम् 117. 3, 4;
 cf. RV. x. 186. 1; SV. i. 184; ii.
 1190; TB. ii. 4. 1. 8; TĀ. iv.
 42. 2; Nirukta x. 35.
 वातस्य रेहितस्यामृतस्य योनिः 49. 5.
 वायवा रुन्धि नो मृगान् 127. 5.
 वायवे स्लोकानाम् 44. 37.
 वायो व्रतपते। सूर्य व्रतपते। चन्द्र
 व्रतपते etc. 56. 7.
 वारयतामघम् 85. 13.
 वासुकये चित्रसेनाय चित्ररथाय
 etc. 74. 8 (see under ब्रह्मणे वैश्व-
 वणाय for parallel passages).
 वास्तीष्यते प्रति जानीह्यस्मान् 43.
 13; RV. vii. 54. 1; TS. iii. 4.
 10. 1; MS. i. 5. 13; Çāṅkh. Çr.

ii. 16. 1; Çāṅkh. Gr. ii. 14. 5;
 iii. 4. 8; Pār. Gr. iii. 4. 7; Āçv.
 Gr. ii. 9. 9; Gobh. Gr. iv. 7.
 32; Mantrabr. ii. 6. 1.
 वित्तिं भूतिं पुष्टिं प्रजां पशूनमम-
 न्नायम् (sc. आहार्यं) 20. 19.
 वित्तिरसि पुष्टिरसि श्रीरसि 106. 6.
 वि मुञ्चामि ब्रह्मणा जातवेदसम् 6.
 11 (कल्पजा); cf. Vāit. Sū. 24. 7.
 विरम्य मारुते शीघ्रे 141. 41.
 विलुम्पतामघम् 85. 22.
 विष्णोर्मनसा पूतमसि 2. 32; Gobh.
 i. 7. 23; cf. VS. i. 12.
 विष्णोर्मनसा पूते स्यः 1. 37; MS.
 iv. 1. 6; Kāth. S. i. 5; xxxi. 4;
 Kap. S. i. 5; xlvii. 4; Gobh. i.
 7. 23; cf. VS. i. 12.
 विष्णोर्हस्तो ऽसि दक्षिणः 3. 10; cf.
 Çāṅkh. Gr. i. 9. 3.
 वीणा वदन्तु 84. 8.
 वीरपत्यहं भूयासम् 6. 18 (कल्पजा).
 वोरान्ने प्रततामहा दत्त 88. 25.
 वीर्यं मे देवा अददुः 89. 12.
 वृषणौ स्यः 69. 17; VS. v. 2^b; TS.
 i. 3. 7. 1; Kāty. Çr. v. 1. 29;
 Çat. Br. iii. 4. 1. 21.
 वृष्णे बृहते स्वर्विदे अमये 4. 1
 (कल्पजा).
 वैश्वदेवस्य हविषः 73. 16.
 व्याधकस्य मातरम् 102. 2.
 व्रतानि व्रतपतये 6. 19; (pratika);
 42. 16 (sakalapāṭha); Vāit. Sū.
 4. 22.
 शं स्वाहा 91. 15.
 शणशुल्बेन जिह्वां निर्मृजानः शा-
 लायाः प्र स्कन्द 25. 28.
 शममये शं पृथिव्यै शमन्तरिक्षाय
 49. 12.
 शमेभ्यो ऽस्त्वघम् 85. 14.
 शरदे त्वा (sc. परिददामि) 58. 21.

शान्तमघम् 85. 16.
 शान्तं चक्षुरत वायसीनाम् 117. 2.
 शाम्यत्वघम् 83. 6; 85. 15.
 श्विनाम्नाकं समे शान्त्या 102. 3.
 शुनं वद दक्षिणतः 46. 54.
 शुनि किलासमजे पलितं तृणे ज्वरः
 13. 12.
 शृणात्वघम् 86. 12.
 श्रथद्वचमुत सनोति वाजम् 5. 2;
 RV. vi. 60. 1; TS. iv. 2. 11. 1;
 3. 13. 8; TB. ii. 8. 5. 1; iii. 5.
 7. 3; MS. iv. 10. 5; 13. 5; 14.
 8; Kāth. S. iv. 15; xxi. 13;
 xxiii. 11.
 श्वेता कृष्णा रोहिणी जातवेदः
 131. 2.
 श्वो ऽमावास्या 83. 13.
 संसावभागास्तविषा बृहन्तः 6. 9;
 cf. VS. ii. 18; TS. i. 1. 13. 2-3;
 TB. iii. 3. 9. 7; MS. i. 1. 13;
 Kāth. S. i. 12; Kap. S. i. 12;
 Kāty. Çr. iii. 6. 18; Vāit. Sū. 4. 7.
 सखा सप्तपदी भव 76. 24.
 सजूर्चतुभिः सजूर्विधाभिः सजूरमये
 etc. 74. 15.
 सत्यं त्वर्तेन (sc. परिषिञ्चामि जा-
 तवेदः) 6. 20; TB. ii. 1. 11. 1;
 Çāṅkh. Çr. ii. 6. 11.
 सदसि सन्ने भूयात् 136. 3.
 स न इन्द्र पुरोहितः 47. 16.
 सं ते पथांसि समु यन्तु वाजाः 68.
 10; RV. i. 91. 18; TS. iv. 2. 7.
 4; VS. xii. 113; MS. ii. 7. 14;
 Kāth. S. xvi. 14; xxxv. 13;
 xxxvii. 5; Kap. S. xxv. 5.
 समस्यै तन्वा भव 44. 14.
 समीची माहनी पाताम् 108. 2;
 cf. TS. iii. 2. 7. 1; Çāṅkh. Çr.
 vi. 8. 6; Vāit. Sū. 17. 4; Āçv.
 Çr. v. 2. 14.

समृद्धत स्वपथो ऽनवयन्तः 77. 6.
 सम्राडस्यधिश्चयणं नाम 45. 16.
 सर्वा (sc. आप ओषधयः) 9. 9.
 सर्वा इमा आप ओषधयः 9. 9.
 सविष्टरमासनं भोः 90. 13.
 सव्यावृत्तान्युत या विश्वरूपा 124. 5.
 सह रथ्या नि वर्तस्व 72. 13, 14;
 SV. ii. 1183; VS. xii. 10, 41;
 TS. i. 5. 3. 3; iv. 2. 1. 3; 3. 4;
 v. 2. 2. 5; TĀ. iv. 20. 2; MS.
 i. 7. 1, 4; ii. 7. 10; iv. 9. 11, 12;
 Kāth. S. viii. 14; ix. 1; xvi. 8, 10;
 xix. 11, 12; xxii. 12; Kap. S.
 viii. 2, 4.
 सहैव नौ सुकृतं सह दुष्कृतम् 17. 6.
 साधुर्वस्तन्तुर्भवतु 107. 2.
 सुमङ्गलि प्रजावति सुसीमे ऽहं वां
 गृहपतिर्जीव्यासम् 24. 13; cf. 39.
 9; 76. 23.
 सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु 56. 3; cf.
 Pār. Gr. ii. 4. 2; Āçv. Gr. i.
 22. 21; Gobh. Gr. ii. 10. 41.
 सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतीचे 91. 2;
 cf. VS. (Kāṇva-çākhā, p. 58
 of Weber's edition); Kāty. Çr.
 ii. 2. 15; Lāty. Çr. iv. 11. 10;
 Vāit. Sū. 3. 8; Gop. Br. ii. 1. 2.

सूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहा
 72. 28.
 स्रजो नामासि प्रजापतिद्वामखनत्
 33. 9.
 सुवो ऽसि घृतादनिश्चितः 6. 10;
 cf. VS. i. 29.
 स्वधा प्रपितामहेभ्यः स्वधा पिता-
 महेभ्यः 73. 6.
 स्वधा याश्चकृषे जीवन् 82. 21; cf.
 A V. xviii. 2. 20°.
 स्वस्ति चरतादिह 56. 14.
 स्वाहेभ्यः 16. 18.
 सो अस्मभ्यमस्तु परमे व्योमन् 65. 15.
 सोममेतत्पिबत 91. 20; cf. Lāty.
 Çr. ii. 12. 17.
 सोमाय सप्तर्षिभ्यः 73. 8.
 सोमो राजा सविता च राजा 128.
 3, 4.
 हविषां त्वा जुष्टं प्रोक्षामि 2. 24;
 cf. TS. i. 1. 5. 1, etc.
 हविष्कृदा द्रवेहि 2. 6; cf. VS. i.
 15^{cd}; MS. i. 4. 10; Vāit. Sū. 2.
 2; Gop. Br. ii. 1. 1; Kāty. Çr.
 ii. 4. 4; Āp. Çr. i. 19. 4, etc.
 हिरण्यस्रक्पुष्करिणी 106. 7.
 ऊते रमस्व ऊतभाग एधि 72. 34.
 हृदयं जिह्वा श्लेनश्च 45. 3.
 होम्यैः समिद्धिः पयसा 73. 3.

D.

Index of Citations.*

Atharva-Veda.

Kāṇḍa i.					
1*	7. 8; 10. 1; 11.	5. 1	6. 17; 7. 14*; 9.	16. 1	8. 25*; 47.
	1, 11, 12; 12.		1*, 4*; 18. 3*,		13*, 23.
	10; 14. 1; 18.		25*; 19. 1*; 41.	17. 1	26. 9.
	1, 19; 25. 4;		14; 43. 12*.	18. 1	42. 19.
	32. 28; 41. 15;	6. 1	7. 14*; 9. 1*,	19. 1	14. 7; 104. 3;
	139. 10.		4*, 7; 18. 3*,		105. 1; 113. 3.
1. 1*	13. 1; 19. 1.		25*; 19. 1*;	20. 1	2. 39; 14. 7.
1. 2	41. 15*.		41. 14; 43. 12*;	21. 1	8. 2*; 14. 7;
2. 1	14. 7, 12*;		140. 15.		16. 8*; 50. 1.
	25. 6.	7. 1	8. 25.	22. 1	26. 14.
2. 4	25. 6*.	8. 1	8. 25.	22. 4	26. 20.
3. 1-5*	14. 7, 12.	9. 1	11. 19; 13. 1*;	23. 1	26. 22.
3. 1	25. 10.		16. 27; 17. 31*;	24. 1	26. 22.
3. 7	25. 16*.		52. 20; 55.	24. 4	106. 7*.
3. 8	25. 12*.		17.	25. 1	26. 1*, 25.
3. 9	25. 12*.	10. 1	25. 37.	26. 1	14. 14; 25. 22*;
4. 1	7. 14*; 9. 1, 4;	10. 4	54. 11*.		42. 21*; 50. 4;
	18. 3*, 25*;	11. 1	33. 1.		139. 8.
	19. 1; 25. 20;	12. 1	26. 1; 38. 1.	27. 1	25. 36*; 50. 4.
	37. 1, 2*; 41.	12. 3	27. 34.	27. 4	50. 8.
	9*, 14; 46. 29*.	13	38. 9*.	28. 1	8. 25*; 26. 26.
4. 3	65. 8*.	13. 1	38. 8; 139. 8.	29. 1	16. 29.
5. 1-4	42. 13*.	14. 1	36. 15.	29. 5	16. 29*.
		15. 1	19. 1*, 4.	29. 6	16. 29*.

* The citations which are accompanied by an asterisk are not directly quoted in the text of the Kāuṣhika, but* occur in the notes to the text.

12. 2	43.11*; 136.7*.	27. 1	14.25*; 50.13*.	14. 6	64. 17.
12. 6	43. 9.	28. 1	109.5; 110.4*.	14. 7	64. 18.
12. 8	43. 10.		111. 5*.	14. 9	64. 22.
13. 1	40. 1; 41. 14.	29. 1	64. 2.	15	41. 7*.
13. 7 ^a	40. 3.	29. 7	45. 17.	15. 1	26. 24*; 41. 1,
13. 7 ^b	40. 4.	29. 8	45. 17; 66. 21.		3*, 14*; 103. 3.
13. 7 ^c	40. 5.	30. 1	12. 5.	15. 10	127. 8.
13. 7 ^d	40. 6.	31. 1	30. 17*; 58. 3.	15. 11	127. 9.
14. 1	19. 14.	31. 10	3. 4*; 24. 31.	16. 1	48. 7.
15. 1	50. 12; 59. 6;			16. 3	127. 3.
	140. 16.		Kāṇḍa iv.	17. 1	39. 7.
15. 7	70. 13.	1. 1	9. 1; 15. 2;	17. 5	46. 9*.
15. 8	70. 14.		18. 25*; 19.	18. 1	39. 7.
16. 1	10.24; 12.10*,		1; 28. 15*;	19. 1	39. 7.
	15; 13. 1*, 6.		38. 23; 51. 7;	19. 2	16. 8*.
17. 1	19.1*; 20.1,2*.		79.11; 139.10.	20. 1	8. 24*; 28. 7.
17. 1 ^c	20. 3*.	1. 2-5	139. 11*.	20. 2	8. 25.
17. 3 fg.	20. 7*.	1. 7	139. 11*.	21. 1	19. 1; 21. 8.
17. 4	137. 19.	2. 1	44. 1,4*; 45.1.	21. 1 ^c	19. 14*; 21.10.
17. 8	20. 10.	3. 1	50. 13*; 51.1.	21. 4	16. 8*.
18. 1	36. 19.	5. 1	36. 1.	21. 7	19. 1*, 14;
18. 6	36. 20.	6	28. 4*.		21. 10*.
18. 6 ^b	36. 21.	6. 1	28. 1; 29. 1*;	22. 1	14.24; 17.28;
19. 1	14. 7*, 22.		32. 20*.		140. 6*.
20. 1	18. 13; 40.11;	7	28. 1*, 4*.	23-29	27.34*; 32.27*.
	41. 8.	7. 7	18. 25*.	23. 1	9. 2*; 14. 24.
21. 1	9. 1; 43. 16,	8. 1	17. 1, 12*.	24. 1	7. 14*.
	20; 72.13; 82.	8. 5	17. 1*.	27. 4 ^a	3. 3*.
	25; 123. 1.	9. 1	58. 8.	28. 1	26. 1*; 28. 8;
21. 8-10	82. 26*.	10. 1	1. 4; 56. 17;		50.13, 14*, 17*;
21. 8	71. 8.		58. 9.		51. 7.
21. 9	71. 3*.	11. 1	66. 12.	30	55. 18*.
22. 1	12. 10*; 13. 1.	12. 1	28. 5, 14*.	30. 1	9. 2*; 10. 13,
23. 1	35. 3.	13. 1	9.4*; 54. 11*;		19*; 139. 15.
24. 1	19. 1*; 21. 1.		58. 3, 11.	31. 1	14. 7*. 26.
25. 1	35. 22.	14. 1	64. 23.	32. 1	14. 7*. 26.
25. 3	35. 23*.	14. 2	68. 27.	33. 1	9. 2; 30. 17*;
25. 4	35. 22*.	14. 3	68. 27.		42.21*; 82.4*;
25. 6 ^d	35. 26.	14. 4	68. 27.		36. 22*.
26. 1	14.25*; 50.13*.	14. 5	63. 9; 137. 27.	34. 1	66. 6.

34. 5	66. 10*.	3. 11	140. 6.	13. 10	29. 13*.
35. 1	66. 11.	4. 1	26. 1*; 28. 13*.	13. 11	29. 14*.
36. 1	8. 25.	4. 3	28. 13*.	14. 1	39. 7.
37. 1	8. 25; 28. 9.	4. 4	28. 13*.	14. 9	39. 11.
37. 2	28. 9*.	4. 10	26. 1*.	15. 1	19. 1; 29. 15*.
37. 7	28. 9*.	5. 1	28. 14*.	16. 1	29. 15*.
38. 1	41. 13.	5. 7	28. 14*.	17. 1	48. 11.
38. 5	19. 1*; 21. 11*;	6. 1	15. 12*; 18. 25*;	17. 4	126. 9.
	66. 13.		27*; 28. 15;	18. 1	48. 13*.
38. 7 ^{cd}	21. 11.		50. 13*; 51. 7*;	19. 1	48. 13*.
39. 1	5. 8; 59. 16.		79. 11*.	19. 4	48. 14*.
39. 9	3. 16, 19*.	6. 2	18. 27*; 28.	20. 1	16. 1.
39. 10	3. 16, 19.		15*; 50. 13*.	21. 1	16. 2.
40. 1	39. 7; 49. 7*.	6. 3	18. 25*; 50. 13*.	21. 12	14. 7*.
40. 2-7	49. 8*.	7. 1.	18. 14; 41. 8;	22. 1	26. 1*; 29. 18.
40. 8	49. 9*.		46. 4*.	23. 1	26. 20; 29. 23*.
		7. 5-10	46. 6.	23. 13 ^c	29. 24.
		8. 1	48. 8.	24. 1	17. 30; 78.
		9. 1	8. 23*; 26. 1*;		11; 137. 42.
			28. 17.	24. 5	25. 36*.
		9. 2	28. 17*.	25. 1	35. 5.
		9. 5	8. 23*.	26. 1	19. 1*; 23. 1.
		9. 6	28. 17*	27. 1	19. 1*; 23. 7;
		10. 1-7	8. 23.		45. 8.
		10. 1	49. 7*; 51. 14.	28. 1	11. 19; 52.
		10. 2-6	49. 8*.		20; 58. 10.
		10. 7	49. 9*.	28. 5	66. 21*.
		10. 8	66. 2.	28. 12	58. 11.
		11. 1	12. 1.	28. 13	58. 11.
		12. 1	45. 8.	28. 14	58. 11.
		12. 2 ^b	2. 36*.	29. 1	3. 16; 8. 25.
		13. 1	29. 1; 48. 9.	29. 2	3. 19*; 47. 9.
		13. 2	29. 2*.	29. 3	47. 9*.
		13. 3	29. 5*.	29. 4	25. 24.
		13. 4	29. 6*.	30. 1	54. 11*; 58.
		13. 5	29. 8*.		3, 11.
		13. 6	29. 9*.	31. 1 fg.	39. 31.
		13. 7	29. 10*.	31. 1-4	39. 31*.
		13. 8	29. 10*.	31. 1	39. 7.
		13. 9	29. 11*.		
Kāṇḍa v.					
1. 1	15. 1; 19. 1*;				
	22. 1; 35. 12,				
	13*, 15*.				
1. 3	19. 1*; 21. 12.				
1. 4	34. 20.				
1. 5	12. 5.				
1. 6	76. 21; 79. 1.				
1. 7	1. 5*; 28. 12				
	46. 1.				
1. 8	21. 15.				
1. 9	21. 17.				
2. 1	15. 1; 19. 1*;				
	22. 1; 59. 17				
2. 3	21. 21.				
2. 4	15. 6.				
2. 5	15. 8.				
2. 6	15. 9, 11.				
2. 7	21. 23.				
2. 8	34. 21.				
3. 1	1. 33; 12. 10;				
	19. 1*; 22. 14;				
	38. 26; 49. 15.				

Kāṇḍa vi.					
1. 1	23. 2; 42. 11*; 50. 13; 59. 25.	24. 1	9. 2; 18. 3*; 30. 13; 41. 14.	48. 1	56. 4; 59. 26, 27*.
2. 2	29. 27.	25. 1	30. 14.	49. 1	46. 14.
3-7	50. 13.	26. 1	26. 1*; 30. 17.	50. 1	16. 8*; 51. 17.
3. 1	25. 36*; 50. 4.	27. 1	46. 7.	51. 1	9. 2; 25. 20, 21*; 41. 14.
4. 1	19. 1*; 23. 9, 12*; 25. 36*; 124. 6; 135. 10.	28. 1	46. 7.	52. 1	31. 8.
5. 1	4. 9; 5. 1*; 59. 7.	28. 2	46. 8.	53. 1	31. 9; 59. 28; 66. 2.
6. 1	59. 7.	29. 1	46. 7.	53. 2	54. 2.
7. 1	25. 36*; 46. 4.	30. 1	66. 15.	53. 2 ^{cd}	57. 29*.
8. 1	35. 21; 53. 17.	30. 2	31. 1.	53. 3	55. 20.
9. 1	35. 21.	31. 1	66. 14.	54. 1	48. 27.
10. 1	8. 23*; 9. 3, 5; 12. 3.	32. 1	8. 25; 31. 3.	54. 2	4. 19; 5. 1*.
11. 1	35. 8.	32. 3	16. 8*.	55. 1	52. 1.
11. 3	19. 14; 35. 17.	33. 1	19. 1*; 23. 17; 59. 18.	55. 2	50. 13*.
12. 1	29. 28.	34. 1	8. 25*; 31. 4.	55. 3	42. 14*.
13. 1	14. 25; 15. 6; 25. 36*; 72. 13; 104. 3; 105. 1; 113. 3; 123. 1.	35	31. 5*.	56. 1	50. 17; 139. 8.
14. 1	29. 30.	35. 2	32. 27*.	57. 1	7. 14*; 18. 3*; 31. 11.
15. 1	19. 1*, 26.	36	31. 5*.	57. 3	9. 2; 41. 14.
16. 1	30. 1	37. 1	25. 36*; 48. 23.	58. 1	13. 1*; 59. 9; 139. 15.
16. 4	51. 15*, 16.	37. 3	48. 37.	59. 1	9. 2; 41. 14; 50. 13.
17. 1-4	35. 12.	38. 1	12. 10*; 13. 1*, 4, 6*; 139. 15.	60. 1	34. 22.
18. 1	36. 25, 26*.	39. 1	12. 10*; 13. 1*, 4, 6*; 139. 15.	61	59. 10.
19. 1	9. 2; 41. 14; 66. 16.	40. 1	16. 8*; 59. 26.	61. 1	9. 2; 50. 13*; 41. 14; 133. 2.
20. 1	26. 1*; 30. 7.	40. 2	16. 8*.	62. 1	9. 2; 41. 13*, 14, 15*; 50. 13*.
21. 1	30. 8.	40. 3	25. 36*.	63. 1	46. 19; 52. 3.
22. 1	7. 14*; 18. 3*; 30. 11.	41. 1	54. 11.	63. 1 ^c	46. 21*.
23. 1	7. 14*; 9. 2; 18. 3*; 30. 11*; 41. 14.	42. 1	26. 1*; 36. 28.	63. 4	46. 22.
		42. 2	36. 29*.	64. 1	12. 5.
		42. 3	36. 30*.	65. 1	16. 7.
		43. 1	36. 32.	66. 1	14. 7.
		43. 3 ^c	36. 32*.	67. 1	14. 7; 16. 4.
		44. 1	31. 6; 36. 5*.	68. 1	53. 18; 55. 2.
		45. 1	46. 9.	68. 1 ^b	55. 3*.
		46. 1	46. 9.		
		46. 2	46. 9*, 13.		

68. 1 ^{cd}	55. 3*.	89. 1	36. 10.	122. 1	63. 29.
68. 2	53. 3*.	90. 1	31. 7; 50. 13*.	123. 1	63. 29.
68. 3	53. 17*, 20; 55. 4.	91. 1	26. 1*; 28. 17, 20*.	124. 1	46. 41.
69. 1	10. 24; 12. 10*, 15; 13. 1*, 6; 139. 15.	92. 1	41. 21.	125. 2	10. 24.
69. 3	68. 7.	93. 1	8. 23; 9. 2; 25. 36*; 50. 13.	126. 1	16. 1; 61. 29*.
70. 1	41. 18.	94. 1	12. 5.	127. 1	26. 1*, 33, 34*, 39*.
71. 1—3	57. 29.	96. 1	31. 22.	128. 1	50. 13, 15*, 17*; 100. 3.
71. 1	45. 17.	96. 2	32. 27*.	128. 3	138. 8.
71. 3 ^{cd}	57. 29*.	97—99	140. 10.	129. 1	36. 12.
72. 1	40. 16.	97. 1	14. 7.	130—132	36. 13*.
72. 3	40. 17.	98. 1	14. 7; 16. 4; 140. 6*.	130. 1	36. 13.
73. 1	8. 23; 12. 5; 19. 1*.	99. 1	14. 7.	133. 1—3	47. 15*.
73. 3	24. 16*.	100. 1	31. 26.	133. 1	47. 14.
74. 1	12. 5.	101. 1	40. 18.	133. 3	47. 13.
75. 1	3. 19*; 47. 10; 48. 29, 31*.	102. 1	35. 21.	133. 4	56. 1.
76. 1	50. 4.	102. 3	19. 1*.	133. 5	56. 1.
77. 1	36. 5.	103. 1	16. 6.	133. 4	57. 1.
78. 1	78. 10, 14.	104. 1	16. 6.	133. 5	57. 1.
79. 1	19. 1*; 21. 7.	105. 1	31. 27.	134. 1	47. 14, 18.
80. 1	31. 18.	106. 1	52. 5.	135. 1	47. 20.
81. 1	35. 11, 26*.	107. 1	9. 2; 50. 13.	136. 1	31. 28.
82. 1	59. 11.	108. 1	10. 19; 57. 28.	137. 1	31. 28.
83. 1	31. 16.	109. 1	26. 33, 38*.	138. 1	48. 32.
83. 3 ^c	31. 20.	110. 1	46. 25.	139. 1	36. 12.
83. 4	31. 21.	111. 1	8. 24.	140. 1	46. 43.
84. 1	52. 3.	112. 1	46. 26.	141. 1	19. 1*; 23. 12, 13.
85. 1	26. 1*, 33, 36*.	113. 1	46. 26.	141. 2	23. 14; 24. 19*.
85. 2 ^{ab}	6. 17*.	113. 2 ^c	46. 28.	141. 3	23. 15.
86. 1	59. 12; 140. 6*.	114. 1	46. 30*; 60. 7*; 67. 19.	142. 1	19. 1*; 24. 1.
87. 1	59. 13; 98. 3; 140. 8.	114. 3	46. 30*.	142. 3	19. 27.
87. 1 ^c	140. 8.	115. 1	67. 19.	Kāṇḍa vii.	
88. 1	59. 13; 98. 3; 140. 8.	116. 1	132. 1.		
		117—119	133. 1.	1. 1	41. 8; 59. 17.
		117. 1	67. 19.	2. 1	30. 11*; 59. 18.
		120. 1	46. 30*.	3. 1	15. 11; 30. 11*.
		121. 1	52. 3.	4. 1	41. 26.

6. 1	59. 18.	36. 1	79. 2.	64. 1	46. 47.
6. 2	52. 10; 71. 23;	37. 1	79. 7.	65. 1	39. 7*; 46. 49.
	79. 3; 86. 26.	38. 1	36. 12.	65. 2	39. 7*.
6. 3	71. 23; 86. 26.	39. 1	19. 1*; 24. 9.	66. 1	9. 2, 4.
7. 1	59. 18.	41. 1	8. 23*; 40. 9*;	67. 1	6. 2*; 9. 2,
8. 1	42. 1.		43. 3.		4; 45. 17, 18*;
9. 1	52. 12.	41. 2	40. 9*.		54. 2; 56. 1*;
9. 2	16. 8*.	42. 1	32. 3.		57. 8; 66. 2.
10. 1	32. 1.	43. 1	1. 5*; 46. 1.	68. 1	81. 39.
11. 1	38. 8; 139. 8.	44. 1	42. 6.	68. 2	81. 39.
12. 1	38. 27.	45. 1	36. 25.	68. 3	9. 2, 4.
13. 1	48. 35; 58. 11.	45. 2	36. 25*, 27.	69. 1	9. 2, 4, 7*.
13. 2	48. 36*.	46. 1	32. 3; 59. 18*,	70. 1	48. 27.
14. 1	19. 1*; 24. 3.		19.	71. 1	2. 10.
14. 3	24. 5*.	47. 1	59. 18*.	72. 1-3	2. 40.
15. 1	24. 7.	48. 2 ^{cd}	106. 7*.	73. 11	24. 17; 92. 15.
16. 1	59. 18.	50. 1	41. 13.	74. 1	32. 8.
17. 1-4	35. 16*.	51. 1	25. 36*; 59. 19.	74. 3	36. 25.
17. 1	59. 19.	52. 1	9. 2; 12. 5.	74. 4	1. 34; 32. 9*.
18	40. 7*.	53. 1	55. 17.	75. 1	19. 14*.
18. 1	26. 24*; 41. 1;	53. 7	24. 32; 55.	76. 1	31. 16.
	103. 3.		15*; 58. 18*.	76. 3	32. 11.
19. 1	35. 17; 59. 19.	54. 1	42. 9.	77. 1	31. 6*; 48. 38.
20. 1	45. 16*. 59. 19.	55. 1	8. 2*; 50. 1.	78. 1	32. 3.
20. 6	23. 4*; 42. 11*;	56. 1	32. 5.	78. 2	2. 41; 137. 30.
	45. 10*.	56. 2	76. 8*.	78. 2 ^b	3. 1*.
21. 1	86. 16.	56. 5	139. 8.	79. 1	5. 6; 59. 19.
22. 1	66. 14.	57. 1	46. 6.	80. 1	5. 5; 59. 19.
24. 1	59. 19.	57. 2	46. 6.	80. 3	1. 6*; 5. 9;
25. 1	59. 19.	59. 1	48. 37.		56. 2*; 59. 19.
26. 1	59. 19.	60. 1	8. 23*; 19. 1*;	81. 1-6	24. 18*.
29. 1	32. 3; 59. 19.		24. 11; 42. 8;	82. 1	59. 15, 19.
30. 1	54. 6.		72. 5; 82. 15;	82. 2	57. 21.
31. 1	48. 37.		89. 11.	83. 1	32. 14.
32. 1	54. 11*; 58. 3,	60. 7	23. 6; 24. 16.	83. 1-4	127. 4.
	11.	61. 1	10. 22; 53. 4*;	84. 2	17. 31; 140. 17.
33. 1	24. 8; 53. 4*;		57. 23.	84. 3	17. 31*.
	57. 22, 25.	61. 2	53. 4*; 57. 23.	85. 1	25. 36*; 59. 14;
34. 1	36. 33; 48. 37.	62. 1	69. 7.		137. 4*.
35. 1	36. 33.	63. 1	69. 22.	86. 1	25. 36*; 59.

	14; 137. 4*;	115. 3	18. 18*.	6. 18	35. 20.
	140. 6.	115. 4	18. 18*.	7. 1	26. 33, 40*.
87. 1	50. 13*; 59. 29.	116. 1	26. 1*; 32. 17.	7. 27	35. 6*.
88. 1	29. 6.	117. 1	25. 36*; 59. 14;	8. 1	16. 9.
89. 1	42. 13; 46. 17*.		137. 4*.	8. 2	16. 10.
89. 2	42. 14*.	118. 1	16. 7; 25. 36*;	8. 2 ^c	16. 12.
89. 4	42. 14*; 6. 12;		39. 28*; 137. 4*.	8. 14	73. 5*.
	57. 27.			8. 22	15. 11.
89. 4 ^c	6. 13.	Kāṇḍa viii.		8. 24 ^c	16. 18, 19.
90. 1	36. 35.	1. 1	54. 11*; 55.	8. 24 ^d	16. 20.
91. 1	16. 8*; 25. 36*;		17; 58. 3, 11.	10. 23	56. 13*.
	59. 7; 140. 6.	1. 10	16. 8*.		
92. 1	25. 36*.	2	58. 14*.	Kāṇḍa ix.	
95. 1	48. 40.	2. 1	54. 11*; 55.	1. 1	10. 24*; 12.
96. 1	48. 41.		17; 58. 3, 11, 14.		10*, 15; 13. 6.
97. 1	3. 19*; 6. 3;	2. 9 ^c	97. 6*.	1. 11	13. 1*; 139. 15.
97. 2	55. 20.	2. 9 ^d	97. 6*.	2. 1	49. 1.
97. 8	6. 4.	2. 12	97. 3.	2. 2	46. 9*.
98. 1	6. 7; 88. 6.	2. 13	97. 3.	2. 3	46. 9*.
98. 3	57. 24.	2. 14	54. 17; 58.	2. 4	48. 5.
99. 1	2. 20.		17*, 18.	2. 25	24. 29.
100. 1	46. 9*, 11.	2. 15	58. 17*.	3. 1	66. 22, 29.
101. 1	46. 9*, 12.	2. 16	58. 17.	3. 15	66. 28.
102. 1	52. 15.	2. 17	53. 17*, 19;	3. 18	66. 24.
103. 1	59. 19.		55. 3.	3. 22	66. 25.
104. 1	66. 17.	2. 18	58. 17*, 19.	3. 24	66. 30.
105. 1	55. 16; 56. 16.	2. 19	58. 17*, 19.	4. 1	19. 1*; 24. 19;
106. 1	6. 2; 46. 24.	2. 20	58. 17*, 20.		66. 18.
107. 1	31. 27.	2. 22	58. 17*, 21.	4. 11	24. 19.
108. 1	46. 9*; 48. 37.	3. 1	8. 25; 44. 15.	4. 24	24. 21; 25. 24*.
108. 2	46. 9*.	3. 15-18	112. 1.	5. 1	64. 6, 27.
109. 1	41. 13.	3. 21	2. 10*.	5. 2	64. 7.
110. 1	15. 11; 59. 20.	3. 26	46. 23; 130.	5. 2 ^c	64. 8.
111. 1	19. 1; 24. 19.		3; 131. 3.	5. 3	64. 9.
112. 1	32. 3, 27*.	5. 1	19. 1*, 22;	5. 4	64. 10.
113. 1	36. 38.		39. 7.	5. 5	64. 11.
114. 1	36. 39.	5. 15	25. 36*.	5. 5 ^b	64. 12, 13.
114. 2	31. 4.	5. 19	25. 36*.	5. 5 ^c	64. 14.
115. 1	18. 16.	5. 22	16. 8*.	5. 5 ^d	64. 15.
115. 2	18. 17*.	6. 1	8. 24; 35. 20.	5. 6	64. 16.

5. 13 64. 23*.
 5. 23 66. 31.
 5. 23^c 66. 32.
 5. 25 64. 25.
 5. 26 64. 25.
 7. 1 66. 19.
 8. 1 32. 18.
 8. 21 32. 19*.
 8. 22 32. 19*.
 9. 1 18. 25*.
 10. 20 24. 17*.

Kāṇḍa x.

1. 1 39. 7.
 1. 20^c 39. 19.
 1. 21^{cd} 5. 2.
 1. 25 39. 18.
 1. 32 39. 26.
 3. 1 19. 22.
 3. 6 46. 9*.
 3. 11 10. 2*.
 4. 1 32. 20; 139. 8.
 4. 25 32. 24.
 4. 26 32. 24*.
 5. 1 47. 31*; 49. 3.
 5. 1^b 49. 4.
 5. 6 49. 24*.
 5. 7 49. 25*.
 5. 15 38. 2*; 47. 31*;
 49. 13.
 5. 42 47. 31*.
 5. 50 47. 31*.
 5. 22 32. 27*; 46. 50.
 5. 23 6. 17; 136. 6.
 5. 24 136. 6.
 5. 25 fg. 6. 14; 49. 14.
 5. 36 44. 33; 47. 22*.
 5. 37. 6. 15.
 5. 42 38. 2*; 49. 13.
 5. 46 42. 13*.

5. 50 38. 2*; 49. 13.
 6. 1 8. 12; 19. 1*;
 22. 23*.
 6. 2^b 19. 23*.
 6. 3 8. 13.
 6. 4^c 19. 23.
 6. 6^b 19. 23*.
 6. 29 19. 25.
 6. 29^b 19. 22*.
 6. 30 19. 25; 26. 40*.
 6. 31^c 19. 25*.
 6. 32^c 19. 25*.
 6. 35 2. 41; 19. 24;
 137. 30.

9. 1 65. 1.
 9. 1^b 65. 2.
 9. 2 65. 3.
 9. 2^d 65. 2.
 9. 3 65. 9.
 9. 4 66. 5*.
 9. 26 63. 29.
 9. 27 65. 8.
 10. 1 66. 20.

Kāṇḍa xi.

1. 1-37 63. 19*.
 1. 1 60. 19.
 1. 2 60. 22.
 1. 3 60. 23.
 1. 4 60. 24.
 1. 5 61. 8.
 1. 6 61. 11.
 1. 7 61. 20.
 1. 8 60. 30.
 1. 9 61. 18.
 1. 9^b 61. 22.
 1. 9^d 61. 24.
 1. 10 61. 19.
 1. 10^c 61. 15.
 1. 11 61. 23.

1. 11^c 61. 25.
 1. 12 61. 29.
 1. 13 60. 25.
 1. 14 60. 26.
 1. 14^b 60. 27.
 1. 14^d 60. 28*.
 1. 15 60. 29.
 1. 15^b 60. 34; 61. 33.
 1. 16 2. 7; 61. 31.
 1. 17 2. 8; 61. 34.
 1. 18 2. 9; 61. 36.
 1. 19 61. 37; 68. 27.
 1. 21 61. 41.
 1. 22 61. 42.
 1. 23^c 61. 44.
 1. 24 62. 1.
 1. 25 63. 3.
 1. 25^c 65. 13.
 1. 27 63. 4.
 1. 28 62. 22; 68. 27.
 1. 28^b 63. 5.
 1. 29 63. 6.
 1. 29^b 63. 7.
 1. 30 63. 20.
 1. 31 62. 15, 16.
 1. 31^c 62. 17.
 1. 33^a 65. 13.
 1. 36 63. 9.
 2. 1 28. 8*; 50. 13*;
 14*; 51. 7*;
 129. 3.
 2. 31 16. 8*.
 3. 31 62. 7*.
 4. 1 54. 11*; 55.
 17; 58. 3, 11.
 5. 3 55. 18*.
 6 32. 27*.
 6. 1 1. 5*; 9. 2, 4.
 6. 9 50. 13*, 14*;
 51. 7*.

6. 23	9. 2*; 42. 13*; 53. 8*; 55. 1*; 58. 25	1. 44	24. 39.	2. 30	71. 19*, 20, 22; 86. 23.
7. 3	42. 13*.	1. 46	50. 13*, 17; 139. 8.	2. 30 ^c	72. 10.
9. 1	16. 21.	1. 47	50. 1*.	2. 31	72. 11.
9. 24	73. 5*.	1. 52	24. 41.	2. 31 ^a	72. 12*.
10. 1	16. 21.	1. 52 ^c	137. 23.	2. 32	61. 40; 70. 10; 72. 13.
		1. 53	10. 19.	2. 33	70. 15.
		1. 54	38. 30.	2. 34	71. 4.
		1. 58	24. 14; 38. 29.	2. 40	71. 16; 86. 19.
		1. 59	3. 4*; 24. 31.	2. 41	72. 3.
		1. 61	137. 14.	2. 42	69. 8; 71. 8.
		1. 61 ^c	46. 52; 137. 13.	2. 43	71. 8.
		1. 62	50. 10.	2. 44	72. 13.
		1. 63	24. 27; 58. 19; 43. 5*.	2. 45 ^c	71. 2.
		2. 1-4	71. 8.	2. 47	72. 7.
		2. 1	69. 7; 71. 5.	2. 48	72. 8, 13.
		2. 4	71. 6.	2. 48 ^c	71. 23; 86. 26.
		2. 5	70. 6.	2. 49	72. 8.
		2. 7	71. 6.	2. 52	71. 14.
		2. 8-10	71. 12; 81. 33*.	2. 53	71. 6.
		2. 11	71. 5.	2. 54	71. 5; 80. 28*.
		2. 13	71. 16; 40. 19; 86. 19.	2. 55	71. 5; 72. 13.
		2. 15	71. 8.	3. 1	60. 31.
		2. 16	71. 8.	3. 3	60. 32.
		2. 19	71. 16; 86. 19.	3. 4	60. 35.
		2. 21	7. 11, 21; 72. 13; 86. 24.	3. 7-10	61. 2*.
		2. 22	71. 18; 72. 12*; 86. 21.	3. 7	61. 1.
		2. 23	72. 17.	3. 11	61. 3.
		2. 23 ^d	72. 2.	3. 12	61. 4.
		2. 24	72. 13.	3. 13	2. 6*; 8. 14.
		2. 26	71. 24; 86. 27.	3. 14	61. 18.
		2. 27	71. 24; 86. 27.	3. 15	61. 21; 125. 3
		2. 28	72. 6.	3. 16	61. 13.
		2. 29	71. 18; 72. 3*; 86. 21.	3. 17 ^c	61. 14.
		2. 29 ^c	71. 19*; 86. 22.	3. 18	61. 22.
				3. 19	61. 24.
				3. 19 ^c	61. 23, 25
				3. 19 ^d	61. 25.
				3. 20	61. 27.

Kāṇḍa xii.

1	38. 16*.
1. 1-7	24. 27*.
1. 1-9	24. 31*.
1. 1	8. 23; 19. 1*; 24. 24, 35; 38. 12*; 98. 3.
1. 2	137. 16.
1. 4	137. 17.
1. 6	137. 28.
1. 11	25. 36*.
1. 12	25. 36*.
1. 19-21	2. 41; 120. 5.
1. 19	137. 30.
1. 20	137. 30.
1. 21	137. 30.
1. 23-25	13. 12; 24. 24*; 54. 6*.
1. 23	12. 10*.
1. 28	24. 33.
1. 29	3. 8; 24. 28; 90. 15; 137. 40.
1. 30	24. 24*; 58. 7.
1. 31	25. 36*.
1. 32	25. 36*.
1. 33	24. 33.
1. 34	24. 30.
1. 35	46. 51; 137. 12.
1. 36	137. 4*, 9.
1. 38	19. 1*; 24. 24*, 37.
1. 42	24. 38; 137. 24.

3. 20 ^d	61. 28.	1. 5	16. 8*.	1. 36	13.1*; 139. 15.
3. 21	61. 26.	1. 16-20	54. 10.	1. 37	75. 14.
3. 22	61. 30.	1. 17	41. 15*.	1. 38 ^a	75. 15.
3. 24	61. 32.	1. 21-26	24. 43*.	1. 38 ^c	75. 16.
3. 25	61. 34.	1. 21	19. 1*; 24. 42.	1. 39 ^a	75. 17.
3. 28	61. 36.	1. 21 ^{ab}	24. 42*.	1. 39 ^c	76. 20.
3. 29	61. 37.	1. 25	18. 25*.	1. 40	76. 12, 20*.
3. 31	1. 24; 8. 11; 61. 38.	1. 26	18. 25.	1. 41	76. 12*.
3. 31 ^a	1. 25*; 137.4*.	1. 27	137. 4*, 10.	1. 42	76. 7.
3. 31 ^b	1. 25; 61. 39; 137. 4*.	1. 28	49. 19.	1. 43	75. 27.
3. 32	61. 40.	1. 33	12. 4.	1. 45	76.4; 79. 13*.
3. 33	15. 11; 61.43.	1. 56	49. 26.	1. 46	79. 30.
3. 34	62. 9.	1. 59	58. 17*; 42. 14*; 54. 18;	1. 47	77. 17.
3. 35	61. 41.		82. 6; 89. 11.	1. 47 ^a	76. 15.
3. 36	62. 1.	1. 60	58. 17*.	1. 47 ^c	76.16; 77. 19.
3. 37	61. 45.	2. 1	18. 25*; 58. 22.	1. 48	76. 19.
3. 38	61. 46.	3. 1-60	63. 21*.	1. 51	76. 10*.
3. 39	62. 11.	3. 1	49. 19.	1. 53	76.4; 79. 13*.
3. 41	62. 18.	Kāṇḍa xiv.		1. 55	79. 14.
3. 42	62. 10.	1. 1-2	79. 16*.	1. 56	79. 14*.
3. 43	62. 14.	1. 1-16	75. 6*.	1. 57-58	76. 28.
3. 44	62. 8.	1. 1	75. 6; 79. 16*.	1. 59	76. 32.
3. 45	62. 15.	1. 13 ^c	75. 5.	1. 60	76. 25, 32.
3. 45 ^c	62. 17.	1. 17	75. 22.	1. 61	77. 1.
3. 46-48	68. 27.	1. 19	75. 23.	1. 62	76. 32.
3. 49	62. 19.	1. 20	76. 10.	1. 63	77. 20.
3. 50	62. 22; 68. 27.	1. 21	77. 20.	1. 64	77. 2. 20; 79.
3. 51	62. 23.	1. 23	75. 6; 79. 28.	2. 1	78. 10.
3. 52	63. 1.	1. 24	75. 6.	2. 6	77. 8.
3. 53	63. 5.	1. 25	79. 20.	2. 7	77. 11.
3. 54	63. 8.	1. 31 ^a	75. 8.	2. 8	77. 2.
3. 55	63. 22.	1. 31 ^c	75. 9.	2. 9	77. 9.
4. 1	66. 20.	1. 32-33	79. 17*.	2. 11	77. 3.
5. 1	48. 13*.	1. 32	79. 17.	2. 12	77. 14.
Kāṇḍa xiii.		1. 34	77. 3.	2. 15	76. 33.
1-4	99. 4.	1. 34 ^a	57. 12.	2. 16	77. 15.
1. 1 ^a	49. 18.	1. 35	13.1*; 75. 27; 139. 15.	2. 17	77. 22.
				2. 19	77. 16.
				2. 20	77. 23.

2. 21	78. 1.	Kāṇḍa xv.	2. 4-18	81. 44.
2. 22	78. 3.	5. 1	2. 4	81. 33.
2. 22 ^b	78. 2.	50. 13*.	2. 8	81. 29.
2. 22 ^c	78. 5.	Kāṇḍa xvi.	2. 10	81. 44; 82. 28.
2. 23	78. 4.	1. 1	2. 11-18	80. 35; 82. 31*.
2. 23 ^c	78. 6; 79. 5.	2. 1	2. 11	81. 22.
2. 24 ^d	78. 8.	49. 27; 58. 6,	2. 19	80. 3, 38; 82. 33.
2. 25	78. 9.	12.	2. 20 ^c	82. 21*.
2. 26	77. 20.	2. 6	2. 22	81. 29.
2. 28	77. 10.	2. 1	2. 24	82. 29; 85. 26.
2. 30	77. 1.	3. 1	2. 25	82. 32.
2. 31	76. 25; 79. 4.	4. 1	2. 26	82. 29; 85. 26.
2. 32-36	75. 11.	5. 1-3	2. 27	80. 18.
2. 32	79. 6.	46. 9*.	2. 28	87. 30.
2. 37	79. 8.	5. 1	2. 29	83. 29.
2. 41	79. 21.	46. 13*.	2. 31	82. 10.
2. 43	79. 12.	6. 1	2. 34	87. 22.
2. 44	79. 27.	9. 3	2. 36	81. 33.
2. 45	32. 27*; 78. 10, 13*; 79. 25.	9. 4	2. 37	80. 42; 85. 24.
2. 46	77. 5, 23.	Kāṇḍa xvii.	2. 38	85. 3, 12.
2. 47	57. 7; 77. 7.	1.	2. 45	85. 17.
2. 48	79. 22.	7. 21*; 18. 25*;	2. 48	80. 35; 82. 31*.
2. 49	79. 23.	54. 11*; 55. 17; 58. 3, 11,	2. 49	81. 37.
2. 50	79. 24.	22; 99. 3.	2. 50	86. 10.
2. 51	79. 26.	Kāṇḍa xviii.	2. 53	80. 35; 82. 31*.
2. 52-58	75. 25*.	1. 40	2. 56	80. 34.
2. 52	75. 24.	1. 41	2. 57	80. 52*; 81. 29*.
2. 53	76. 31.	1. 42	2. 57 ^a	80. 17.
2. 59	79. 30.	1. 43	2. 58	81. 25.
2. 63	76. 17.	1. 44-46	2. 59	80. 43.
2. 64	79. 9.	87. 29.	2. 60	80. 49.
2. 65	75. 26.	1. 44	3. 1	80. 44.
2. 66	76. 1.	80. 43; 87. 14.	3. 2	80. 45.
2. 68	76. 5.	1. 46	3. 3	81. 20.
2. 69	76. 14.	80. 51.	3. 4	80. 37; 81. 20;
2. 70	76. 7.	1. 49		81. 33*.
2. 71	79. 10.	81. 34.	3. 5	82. 26*.
2. 73	77. 12.	1. 50		
2. 74	77. 4.	81. 35.		
2. 75	77. 13.	1. 51		
		87. 27.		
		1. 52		
		83. 28.		
		1. 55		
		80. 42.		
		1. 56		
		87. 19.		
		1. 58		
		81. 36.		
		1. 60		
		45. 14*; 84. 2.		
		1. 61		
		80. 35; 82. 31*.		
		2. 4-7		
		81. 33*.		

3. 6	82. 26.	4. 6	81. 7	4. 78	87. 8; 88. 4.
3. 7	80. 36.	4. 14*	80. 52.	4. 79	87. 8.
3. 8	80. 31, 35; 82. 31*.	4. 16	86. 3.	4. 80	87. 8.
3. 9	80. 31, 32; 82. 31*.	4. 26	85. 27*.	4. 81	88. 26.
3. 10	81. 47; 86. 17; 87. 4.	4. 31	80. 17, 52*.	4. 88	89. 13.
3. 11	81. 47*; 87. 4.	4. 32	85. 27*.		
3. 12	81. 46; 87. 3.	4. 35	82. 22.		Kāṇḍa xix.
3. 13	81. 37.	4. 36	86. 5.	1. 1	19. 1*, 4*.
3. 17	84. 10.	4. 37	86. 1.	1. 9	9. 7*.
3. 18	88. 16.	4. 38	87. 21.	1. 10	9. 7*.
3. 25-37	85. 26.	4. 39	88. 24.	3. 1	10. 24*
3. 25	81. 39; 85. 26*.	4. 40	88. 23.	9. 1	9. 7*.
3. 30	80. 53.	4. 41	86. 18; 87. 22.	10. 1	9. 7*
3. 42	89. 13.	4. 42	84. 6.	12. 1	9. 7*.
3. 44	87. 27.	4. 43	85. 27*.	14. 1	16. 8*.
3. 45	87. 27.	4. 44	80. 35; 82. 31*.	15. 1	16. 8*.
3. 46	87. 27.	4. 49	82. 40.	17. 1	140. 9*.
3. 47	87. 22.	4. 50	82. 41.	18. 1	140. 9*.
3. 48	87. 22.	4. 51	80. 51*.	20. 4	25. 36*.
3. 49	86. 10.	4. 52	85. 25.	23. 23	99. 4*.
3. 52	86. 8.	4. 53	86. 6.	33. 3	2.1*; 137. 32*.
3. 53	81. 9.	4. 54	86. 7.	44. 4	47. 16*.
3. 55	80. 5; 83. 20.	4. 55	86. 11.	51. 1	91. 3.
3. 56	82. 9.	4. 56	80. 46.	51. 2	2. 1*; 2. 21*.
3. 60	82. 26.	4. 56 ^c	80. 47.		91. 3; 137. 18*;
3. 61-67	86. 17.	4. 57	80. 46*; 86. 2; 88. 17.	52	79. 28*.
3. 61	81. 48; 82. 36.	4. 61	88. 27.	52. 1	6. 37; 45. 17;
3. 62	82. 37*.	4. 62	83. 27.		68. 29.
3. 69	85. 27*.	4. 63	88. 28.	52. 5	92. 30*.
3. 70	83. 19.	4. 64	88. 5.	58. 5	3. 16*.
3. 71	81. 33.	4. 65	89. 14.	59. 1	6. 37.
3. 72	86. 2; 88. 17.	4. 66	86. 10.	59. 3	5. 12*.
3. 73	85. 24.	4. 68	87. 27.	60. 1	66. 1.
4. 1-15	81. 45.	4. 69	82. 8.	63. 1	6. 21*.
4. 1	80. 23.	4. 71	87. 8; 88. 2.	64. 1-4	57. 26*.
4. 2	81. 10.	4. 72	87. 8; 88. 3*.	64. 1	57. 26.
4. 5	81. 7.	4. 73	87. 8.	68. 1	25. 36*; 35. 20*; 53. 2*;
		4. 74	87. 8; 88. 4.		57. 22*, 32*;
		4. 75	88. 11.		58. 19*; 75. 1*;

137. 4*; 139.	72. 1	42. 18*; 139.	Kāṇḍa xx.
10.		25.*	107. 11 34. 21*.
69. 1-4. 3. 4*; 58. 7*.	72. 1 ^c	139. 25*, 26*.	
69. 1 90. 22*.			

Rig-Veda.

i. 12. 6 108. 2.	iii. 12. 9 5. 2.	vii. 94. 9 5. 2.
19. 1 127. 7.	62. 10 9. 7*;	viii. 43. 14 108. 2.
90. 6-8 90. 25;	139. 10*.	60. 9 108. 2.
118. 1.	62. 10 ^a 91. 6.	101. 15 92. 14.
91. 12 68. 31.	62. 10 ^b 91. 7.	ix. 32. 5 ^a 47. 16.
91. 16 68. 9.	62. 10 ^c 91. 8.	x. 2. 3 5. 12.
91. 18 68. 9.	v. 24. 1 ^{ab} 68. 31.	57. 3-6 89. 1.
93. 3 5. 1.	24. 2 ^{cd} 68. 31.	97. 14 ^{ab} 33. 8.
93. 3 ^{cd} 5. 1.	53. 9 98. 2.	97. 20 33. 9.
93. 5 5. 1.	54. 1 43. 13.	145 33. 7.
93. 9 5. 1.	vi. 15. 19 70. 9.	186. 1-3 117. 4.
ii. 1. 16 46. 54.	60. 1 5. 2.	186. 1 117. 4.
43. 3 46. 54.	vii. 55. 1 43. 13.	

Sāma-Veda.

i. 36 108. 2.	ii. 194 108. 2.	ii. 1190 117. 4.
184 117. 4.	457 68. 31.	1192 117. 4.
448 68. 31.	894 108. 2.	

Tāittiriya-Samhitā.

i. 1. 2. 1 3. 9; 44. 38.	i. 5. 3. 1 70. 6.	iii. 2. 4. 4 3. 5, 8; 137.
1. 4. 1 1. 36; 3. 9;	5. 6. 2 68. 31.	37. 40.
58. 5.	5. 6. 4 70. 9.	2. 5. 3 68. 9.
1. 4. 2 2. 1; 137.	5. 10. 3 56. 6.	2. 7. 1 108. 2.
18.	6. 2. 1 3. 1.	4. 10. 1 43. 13.
1. 5. 1 2. 5, 24.	6. 2. 2 6. 1.	5. 11. 5 108. 2.
1. 5. 2 69. 6.	6. 6. 3 56. 7.	iv. 1. 1. 2 5. 7.
1. 11. 1 2. 17.	6. 10. 1 3. 1.	2. 1. 2 72. 13.
1. 13. 2-3 6. 9.	8. 5. 1 88. 18.	2. 1. 3 72. 13.
1. 14. 3-4 5. 12.	8. 5. 2 88. 21;	2. 5. 1 108. 2.
3. 7. 1-2 108. 2.	89. 1.	2. 6. 3 33. 8.
3. 7. 1 69. 17, 20,	ii. 3. 14. 1 5. 1.	2. 6. 5 33. 9.
22.	iii. 1. 4. 3 44. 17	2. 7. 4 68. 9.
4. 45. 3 6. 13.	1. 4. 4 45. 11.	2. 9. 3 118. 1.
4. 46. 3 108. 2.	1. 10. 1 5. 7.	2. 11. 1 5. 2.

iv. 3. 13. 5	68. 31.	v. 1. 1	3	5. 7.	v. 5. 10. 5	73. 14.
4. 4. 8	68. 31.	2. 8. 6		118. 1.	7. 2. 4	42. 14; 74
7. 12. 2	115. 2.	4. 5. 1		73. 14.		19.
7. 13. 1	68. 26.	5. 6. 1		108. 2.	vi. 3. 5. 4	108. 2.

Māitrāyaṇī-Saṁhitā.

i. 1. 2	3. 9.	i. 5. 10	68. 31.	ii. 12. 1	115. 2.
1. 4	1. 36; 58. 5.	6. 1	70. 6.	13. 7	137. 25.
1. 6	69. 6.	6. 2	70. 6.	13. 8	68. 31.
1. 9	2. 1; 137. 18.	7. 1	70. 6; 72. 13.	iii. 2. 3	108. 2.
1. 12	2. 17.	8. 8	108. 2.	9. 5	108. 2.
3. 39	6. 13.	10. 3	88. 18, 21;	12. 19	68. 2.
4. 1	3. 1.		89. 1.	iv. 9. 24	56. 6.
4. 2	70. 9.	10. 19	88. 18, 21.	10. 1	5. 1.
4. 3	5. 13; 97. 4.	15. 14	70. 9.	10. 2	108. 2.
4. 6	73. 14.	ii. 7. 8	72. 13.	10. 3	108. 2.
4. 10	2. 6.	7. 11	108. 2.	10. 4	68. 31.
5. 1	5. 1.	7. 14	68. 9.	12. 4	68. 31
5. 3	68. 31.	7. 16	90. 25; 118. 1.		

Kāthaka-Saṁhitā.

ii. 14	68. 31.	xv. 12	108. 2.	xx. 14	108. 2.
iii. 4	69. 22; 108. 2.	xvi. 8	72. 13.	xxii. 12	72. 13.
v. 4	5. 13; 97. 4.		11 108. 2.	xxvi. 7	108. 2.
vii. 18	68. 31.		14 68. 9.	xxxiv. 19	108. 2.
viii. 13	6. 26.	xviii. 13	115. 2	xxxix. 3	118. 1.
ix. 6	88. 21; 89. 1.	xix. 11	72. 13.		

Kapisthala-Saṁhitā.

ii. 11	108. 2.	viii. 9	88. 21; 89. 1.	xli. 5	108. 2.
v. 1	68. 31.	xxv. 2	108. 2.	xlvi. 1	108. 2.
vii. 6	108. 2.	5	68. 9.		

Vājasaneyi-Saṁhitā.

i. 3	2. 34.	i. 15 ^d	2. 6.	ii. 28	56. 6.
5	56. 6.	27	68. 2.	29 ^c	87. 16.
6	1. 36; 58. 5.	29	6. 10.	30	88. 1.
7	44. 38.	ii. 2 ^c	2. 17.	31 ^a	88. 18.
7 ^{ab}	3. 9.	5 ^d	2. 17.	31 ^b	88. 21.
10	2. 1; 137. 18.	18	6. 9.	32 ^h	83. 30; 88. 15
12	1. 37; 2. 32, 33.	20	6. 1.	33	89. 6.
15	69. 6.	27	70. 9.	iii. 5	70. 6.

iii. 25 ^a 68. 31.	vi. 15 44. 23, 28.	xv. 48 ^c 68. 31.
26 ^a 68. 31.	16 ^d 44. 34.	xviii. 36 115. 2.
41 89. 12.	xi. 8 ^b 5. 7.	52 68. 26.
53-56 89 1.	xii. 7-10 72. 13.	xix. 46 89. 1.
iv. 1 44. 30.	60 108. 2.	xx. 23 6. 13.
v. 2 68. 2.	88 ^{ab} 33. 8.	xxiii. 8 68. 2.
2 ^b 69. 17.	95 33. 9.	57 3. 10.
2 ^{cd} 69. 20.	112 68. 9.	xxv. 47 ^a 68. 31.
2 ^f 69. 23.	113 68. 9.	47 ^c 68. 31.
3 108. 2.	xiii. 17 118. 1.	xxvii. 43 108. 2.
26 82. 17.	2 90. 25.	xxxv. 20 45.14;84.1.
42 44. 30.	xv. 48 ^a 68. 31.	xxxviii. 25 6. 13.

Tāittirīya-Brāhmaṇa.

ii. 1. 11. 1 3. 4; 6. 20.	ii. 7. 12. 3 108. 2.	iii. 5. 7. 3 5. 2.
4. 1. 8 117. 4.	iii. 2. 2. 2 3. 9.	5. 12. 1 68. 9.
4. 1. 9 117. 4.	2. 4. 1 1.36; 58.5.	6. 6. 4 69. 6.
4. 8. 7 74. 19.	3. 6. 7 2. 17	7. 13. 4 68. 9.
5. 8. 8 40. 13.	3. 9. 7 6. 9.	
6. 3. 5 89. 1.	5. 7. 2 5. 1.	

Çatapatha-Brāhmaṇa.

i. 4. 1. 21 135. 9.	iii. 4. 1. 21 69. 17.	xi. 5. 4. 5 56. 12.
5. 1. 23 3. 6; 137.	4. 1. 22 69. 20.	xiv. 9. 3.11 fg. 90. 25;
38.	4. 1. 23 69. 22.	121. 1.
9. 3. 19 70. 9.	xi. 5. 4. 3 56. 13.	9. 4. 23 89. 13.

Āitareya-Brāhmaṇa.

2. 7 69. 6.	7. 19 73. 14.	8. 27 90. 11.
7. 9 111. 1.		

Tāṇḍya-Brāhmaṇa.

i. 2. 1 3. 1.	xii. 5. 23 33. 9.	xxi. 3 107. 2.
5. 8 68. 9.		

Gopatha-Brāhmaṇa.

i. 1. 1 1. 3; 1. 6.	ii. 1. 1 2. 6.	ii. 1. 6 73. 14.
2. 18 8. 16.	1. 2 91. 2, 4.	1. 10 1. 29.

Tāittirīya-Āraṇyaka.

iv. 41. 3-6 56. 6.	vi. 2. 1 81. 30.	vi. 6. 3 68. 9.
42. 2 117. 4.	4. 2 81. 30.	vii. 3. 3 56. 17.

Kātyāyana - Çrāutasūtra.

ii. 1. 21	137. 38.	iii. 7. 19	6. 1.	v. 4. 17	13. 4.
1. 22	3.5; 137.37.	iv. 1. 8	87. 16.	vi. 7. 6	45. 3.
1. 23	3. 6.	1. 9	88. 1.	xxi. 3. 13	107. 2.
2. 8	125. 2.	1. 13	88. 18.	3. 27	86. 14.
2. 11	2. 15.	1. 14	88. 21.	xxv. 1. 11	5. 13; 97.
2. 12	137. 11.	1. 16	88. 15.		4, 8.
2. 15	91. 2.	1. 32	89. 6.	4. 35	111. 11.
2. 17	91. 4.	14. 7	3. 9.	5. 29	136. 2.
2. 20	65. 15.	v. 1. 28	69. 22.	8. 15	83. 24.
4. 1	2. 6.	1. 29	69. 17.	9. 21	44. 17.
4. 4	2. 6.	1. 30	69. 20.		
iii. 6. 18	6 9.	2. 15	44. 30.		

Çāṅkhāyana - Çrāutasūtra.

i. 6. 6	3.6; 137.38.	iii. 10. 4	111. 11.	iv. 8. 6	56. 6.
6. 9	3.7; 137.39.	19. 3	5.13; 97. 4.	12. 8	56. 6.
ii. 6. 10	3. 4.	iv. 4. 2	87. 16.	12. 14	70. 9.
6. 11	3. 4; 6. 20.	4. 5	88. 1.	15. 9	83. 24.
12. 11	89. 12.	4. 11	88. 18.	17. 10	44. 17.
16. 1	43. 13.	4. 14	88. 21.	vi. 2. 2	3. 4.
17. 7	40. 13.	5. 2	88. 15.	8. 6	108. 2.
17. 8	70. 1.	5. 8	89. 6.	viii. 2. 13	88. 18.
iii. 4. 14	111. 11.	7 6	91. 4.		

Āçvalāyana - Çrāutasūtra.

i. 4. 7	3. 7; 137. 39.	ii. 6. 14	88. 24.	ii. 7. 13	89. 6.
ii. 3. 1	69. 6.	7. 1	88. 18.	9. 10	74. 19, 20.
5. 17	89. 12.	7. 2	88. 21.	iii. 13	111. 11.
6. 2	88. 1.	7. 6	88. 15.	v. 2. 14	108. 2.
6. 9	87. 16.	7. 8	89. 1.		

Āpastamba - Çrāutasūtra.

i. 7. 13	87. 16.	i. 19. 8	2. 6.	vi. 5. 4	3. 4.
8 7	88. 1.				

Lātyāyana - Çrāutasūtra.

i. 2. 12	92. 17.	ii. 10. 5	88. 21.	iv. 9. 16	3.6; 137.38.
2. 13	92. 14.	12. 17	90. 20.	11. 10	91. 2.
9. 11	3. 1.	iii. 2. 10	89. 1.	11. 12	72. 42; 91.4.
ii. 4. 5	3. 6, 7; 137.	3. 1	89. 12.	v. 2. 11	89. 1.
	38, 39.	5. 5	69. 22.		
10. 4	88. 18.	5. 11	72. 13.		

Vāitāna - Sūtra.

1. 3	1. 4; 1. 6.	3. 10	91. 4.	16. 17	6. 1.
1. 16	59. 18.	4. 7	6. 9.	17. 4	108. 2.
1. 18	2. 18.	4. 22	6. 19; 42. 17.	20. 9	89. 1.
1. 19	3. 4; 90. 22.	5. 10	8. 8, 16.	24. 7	6. 11.
1. 20	3. 5; 137. 37.	7. 4	3. 4.	38. 1	97. 8; 117. 4.
2. 2	2. 6.	7. 6	3. 9.	38. 4	88. 29.
2. 5	137. 11.	11. 13	82. 11.		
3. 8	91. 2.	11. 24	7. 19.		

Ācvalāyana - Grhyasūtra.

i. 2. 1	74. 3.	i. 22. 2	56. 12.	iv. 3. 3	81. 5.
3. 10	6. 34.	22. 21	56. 3.	3. 18	81. 19.
16. 5	106. 7	24. 31	92. 17.	3. 26	81. 31.
17. 3	53. 2.	24. 32	92. 14.	3. 27	81. 30.
17. 8	44. 30.	ii. 2. 4	74. 15.	4. 8	40. 5; 52. 7.
17. 17	54. 1.	4. 13	45. 14; 84. 1.		
20. 8	56. 13	9. 9	43. 13.		

Çāṅkhāyana - Grhyasūtra.

i. 9. 3	3. 10	ii. 15. 3	92. 17.	iii. 8. 3	74. 19.
27. 7	106. 7.	iii. 4. 7	43. 13.	8. 4	74. 20.
28. 12	44. 30.	4. 8	43. 13.	13. 3	45. 14; 84. 1
ii. 4. 5	56. 12.	7. 2	89. 12.	iv. 18. 2	56. 12.
14. 4	74. 3.	7. 3	89. 13.	v. 1. 7	40. 13.
14. 5	43. 13.	8. 2	74. 18.	9. 4	89. 1.

Gobhila - Grhyasūtra.

i. 4. 4	74. 3.	ii. 10. 41	56. 3.	iv. 3. 27	89. 6.
4. 9	74. 3.	iii. 8. 16	74. 19.	4. 3	88. 1.
6. 14	3. 6; 137. 38.	10. 28	44. 17.	4. 22	45. 14; 84. 1
7. 23	1. 37; 2. 32.	iv. 1. 6	2. 11.	5. 7	3. 4.
7. 25	2. 33.	3. 2	87. 16.	7. 32	43. 13.
ii. 6. 6	33. 7.	3. 10	87. 8.	10. 9	92. 14.
9. 14	44. 30.	3. 11	88. 18.	10. 22	92. 17.
10. 34	56. 12.	3. 12	88. 21.		

Pāraskara - Grhyasūtra.

i. 3. 27	92. 14.	ii. 1. 21	54. 1.	iii. 1. 4	74. 16.
3. 30	92. 17.	3. 2	56. 12.	3. 9	45. 14; 84. 1.
12. 3	74. 3.	4. 2	56. 3	4. 7	43. 13.
ii. 1. 10	44. 30.	9. 2	74. 3.	15. 22	135. 9.

Mantrabrāhmaṇa.

i. 6. 5	44. 30.	ii. 3. 16	45. 14; 84. 1.	ii. 6. 1	43. 13.
ii. 2. 8	44. 17.				

Nirukta.

5. 1	69. 6.	10. 17	43. 13.	10. 35	117. 4.
9. 23	46. 3.				

Atharva-pariṣiṣṭa.

19. 1	140. 1. 4, 5, 6.	34. 7	26. 1.	34. 25	41. 8; 82. 31.
19. 3	140. 11, 14, 15,	34. 8	46. 9.	34. 26	9. 1, 2.
	16, 17, 19, 20,	34. 10	13. 1.	34. 27	9. 4; 10. 24;
	21.	34. 11	8. 2; 25. 36.		12. 10.
22. 3	137. 17.	34. 12	16. 8.	34. 29	16. 8; 25. 36;
24. 1	137. 17.	34. 13	14. 7.		104. 3; 105. 1.
34. 1	9. 7.	34. 16	50. 13.	34. 30	17. 1.
34. 3	8. 25.	34. 17	14. 25; 50. 13.	34. 31	32. 27.
34. 4	8. 24; 54. 11;	34. 19	59. 18.	39. 9	79. 28.
	94. 15; 95. 4;	34. 20	9. 7.	73. 12	105. 1.
	96. 4; 114. 3.	34. 21	47. 8.	74. 4	105. 1.
34. 5	8. 23.	34. 22	18. 25.		
34. 6	30. 17.	34. 24	26. 33.		

Miscellaneous Texts.

Karmapradīpa	1. 8	1. 5.
Kāṭhaka-gr̥hyasūtra	xliv. 2	74. 3.
Gṛhyasaṃgraha	i. 96	3. 4.
Tāittiriya-upaniṣad	i. 4. 3	56. 17.
Gobhila-çrāddhakalpa	ii. 9	82. 17.
Nakṣatralkalpa	36	46. 55.
Mānava-gr̥hyasūtra	ii. 12	74. 3.
Mānava-dharmaçāstra	iv. 112	141. 40.
Yājñavalkya	i. 230	82. 17.
	iii. 146	83. 2.
Vāsiṣṭha-dharmaçāstra	xiii. 40	141. 29.
Viṣṇusmṛti	67. 3	74. 3.
Çāntikalpa	21	25. 23.
	22	76. 2.

Cross-references from the Kāuṣika.

1. 24	8. 11; 61. 38;	2. 1	137. 32.	2. 17	3. 7.
	137. 4.	2. 7	6. 33.	2. 18	137. 1, 33.
1. 26	6. 15.	2. 9	61. 36.	3. 1	68. 17.
1. 36	47. 1; 58. 5.	2. 10	6. 33.	3. 2	6. 17; 47. 1.

3. 4	58. 7; 78. 13.		121.1; 127.10;	9. 9	53. 8.
3. 5-8	137. 37.		140. 20.	10. 1	57. 31.
3. 6	137. 38.	7. 15	10. 2; 30. 2.	10. 2	73. 13.
3. 7	137. 39.	7. 16	10. 7; 40. 1.	10. 4	11. 2, 11; 12.
3. 8	137. 40.	7. 17	25. 37.		11; 18. 32.
3. 9	44. 38.	7. 18	26. 19; 28. 15.	10. 7	7. 16.
3. 14	49. 11.	7. 19	16. 29; 41. 13.	10. 9	6. 22.
3. 15	14. 1.	7. 23	53. 2.	10. 16	29. 12.
3. 19	47. 8, 9, 10.	7. 25	53. 2.	10. 17	58. 13.
3. 20	47. 1.	8. 2	25. 36.	10. 18	58. 13.
4. 1	3. 19.	8. 10	46. 7.	10. 24	12. 15.
4. 9	5. 1.	8. 11	61. 38.	11. 1	18. 6.
4. 19	5. 1.	8. 13	71. 15.	11. 4	106. 7.
5. 5	6. 23; 137. 42.	8. 15	39. 3; 58. 15;	11. 7	59. 8.
5. 7	3. 19.		83. 4.	11. 12	12. 4; 18. 25.
5. 8	72. 37.	8. 16	39. 5; 39. 6;	11. 19	13. 1; 52. 20.
5. 13	97. 4.		41. 4; 83. 4.	12. 1	8. 9.
6. 3	3. 19.	8. 17	16. 1; 18. 10;	12. 2	8. 9.
6. 17	17. 6; 124. 1.		50. 15; 76. 19.	12. 4	18. 25.
6. 19	42.17; 47. 20.	8. 18	47. 23, 39;	12. 9	35. 19.
6. 22	73. 4, 13.		82. 26.	12. 10	10. 24; 13. 1,
6. 23	5. 5.	8. 19	19. 22.		12; 139. 15.
6. 30	42. 12; 73. 13.	8. 20	106. 7.	12. 15	10. 24.
6. 34	17. 6; 93. 13;	8. 21	46. 4.	13. 1	11.19; 52.20;
	104. 3; 123. 1.	8. 22	44. 20.		59. 9, 26; 139.
6. 37	25. 20.	8. 23	43. 3, 4, 5;		15.
7. 1	17. 8; 18. 8;		120. 9.	13. 5	26. 40; 27. 5.
	51. 9.	8. 24	26.29; 94.15;	13. 12	24. 24; 54. 6.
7. 2	18.19, 20; 22.		95. 4; 96. 4;	14. 1	3. 15.
	12.		101. 3; 114.3;	14. 7	14. 26; 16. 4;
7. 4	38. 6.		136. 9.		139. 7.
7. 5	10. 6; 46. 19;	8. 25	25.22, 34; 44.	14. 8-10	15. 7.
	48. 2.		15; 136. 9.	14. 8-11	16. 23.
7. 6	10. 6.	9. 1	7. 14; 27. 34;	14. 14	25. 22; 42. 21.
7. 7	46. 1.		41. 14; 43. 12.	14. 22	16. 26.
7. 8	10. 1; 11. 1;	9. 2	25. 20.	14. 24	15. 3.
	139. 7, 10.	9. 4	25. 20.	14. 25	50. 13.
7. 14	18. 3, 5, 25;	9. 6	39. 7, 27; 43.	14. 28	16. 6, 15, 23.
	19. 1; 41. 14;		5; 44. 5.	14. 29	16. 23.
	46. 29; 68. 39;	9. 7	43. 5.	15. 1	22. 12.

15. 4	72. 16.	24. 22	18. 25; 19. 1.	28. 10	36. 33.
15. 13	37. 1.	25. 2	26. 1.	28. 13	29. 22; 58. 12.
15. 14	37. 1.	25. 10	8. 9; 36. 27.	28. 15	7. 18; 31. 27.
16. 1	8. 18.	25. 11	8. 18; 36. 27	29. 1	32. 20.
16. 4	14. 7.	25. 13	8. 9.	29. 6	32. 21, 24.
16. 6	6. 23.	25. 18	51. 15.	29. 7	32. 25.
16. 8	104. 3; 139. 7.	25. 26	6. 37	29. 10	32. 5.
16. 12	8. 22.	25. 35	26. 28.	29. 13	31. 6.
16. 14	48. 1.	25. 36	8. 2; 26. 28;	29. 19	30. 7.
16. 27	17. 34.		50. 4; 59. 14,	29. 22	58. 12.
17. 10	8. 18.		29; 82. 47;	30. 1	31. 6, 8.
17. 34	3. 15.		137. 4; 139. 7.	30. 12	26. 24; 41. 3.
18. 3	7. 14.	25. 37	31. 1.	30. 16	31. 16.
18. 7	19. 9	26. 1	27. 5, 7, 29, 32.	31. 26	28. 15.
18. 11	39. 22.		28. 8, 13, 17;	32. 8	35. 28; 39. 11;
18. 16	39. 22.		29. 18; 30. 7,		47. 55.
18. 19	7. 2.		17; 32. 17.	32. 17	40. 4; 41. 40.
18. 19	24. 45.	26. 4	75. 13; 82. 5.	32. 21	35. 4, 8.
18. 25	19. 1; 24. 46.	26. 16	27. 29.	32. 24	29. 6.
18. 32	23. 7.	26. 19	7. 18.	32. 25	29. 7.
19. 22	10. 2.	26. 22	35. 7; 36. 33.	32. 27	52. 16; 58.
20. 1	23. 17; 24. 36;	26. 24	30. 12; 41. 1, 3.		24, 25.
	106. 8.	26. 33	139. 7.	32. 29	34. 2, 11.
21. 2	86. 6.	26. 40	27. 5.	33. 13	36. 12; 36. 32.
21. 11	66. 13.	26. 43	32. 6.	34. 2	34. 11.
21. 13	35. 24.	27. 3	32. 10.	34. 3	24. 3.
21. 14	48. 41.	27. 5	13. 5; 26. 40.	34. 12	75. 7.
23. 4	19. 28; 42. 11.	27. 10	40. 8.	35. 4	32. 21; 35. 8.
23. 5	24. 15.	27. 15	29. 20.	35. 7	26. 22; 36. 33.
23. 6	43. 3.	27. 18	29. 21.	35. 12	98. 2.
23. 9	38. 26.	27. 19	36. 24.	35. 19	12. 9.
23. 11	43. 1; 50. 4.	27. 29	29. 8; 30. 8,	35. 28	32. 8; 36. 14;
23. 13	51. 13.		16; 32. 10.		39. 11, 12; 47.
23. 17	24. 36.	27. 34	26. 1; 29. 8;		54, 55; 49. 23.
24. 3	34. 3.		30. 8.	36. 12	36. 32.
24. 10	81. 28.	28. 1	29. 1; 31. 6;	36. 22	50. 2.
24. 13	76. 23.		32. 20.	36. 33	26. 22; 35. 7.
24. 14	38. 29; 39. 9.	28. 4	32. 7.	38. 2	47. 31; 49. 13.
24. 15	23. 5.	28. 7	39. 6.	38. 7	16. 16.
24. 21	25. 24.	28. 9	36. 33.	38. 18	33. 16.

38. 26	23. 9.	47. 1	3. 15, 19; 25.	53. 2	7. 25; 54. 19.
39. 1	38. 21.		27; 48. 30.	53. 3	67. 20.
39. 6	8. 16; 24. 13;	47. 7	3. 19.	53. 6	44. 3; 54. 16;
	28. 7.	47. 8	3. 19.		55. 1.
39. 7	9. 6; 69. 7.	47. 9	3. 19	53. 15	54. 19.
39. 8	46. 7, 8.	47. 14	49. 20.	53. 16	55. 2; 54. 19.
39. 9	46. 7, 8; 76. 23.	47. 22	44. 33	53. 17	55. 2, 3.
39. 20-27	71. 13.	47. 25-28	48. 11.	53. 20	55. 4.
39. 22	18. 11.	47. 25	30. 14; 49. 20.	54. 1-7	55. 5.
39. 27	9. 6; 43. 5;	47. 28	49. 21; 69. 8.	54. 5	13. 12.
	44. 5.	47. 29	48. 21.	54. 11	52. 18; 139. 7.
40. 4	32. 17; 41. 40	47. 31	38. 2; 49. 13, 23.	54. 14	58. 17.
40. 5	52. 7.	47. 32	7. 25; 48. 20.	54. 17	58. 17.
40. 7	30. 12; 41. 3.	47. 37	26. 18.	54. 19	53. 16.
41. 1	26. 24.	47. 38	48. 21.	55. 1	42. 13.
41. 2	48. 20.	47. 39	8. 18.	55. 17	10. 19; 17. 31.
41. 6	8. 18.	47. 39	48. 9.	56. 1	57. 32.
41. 8	42. 1; 82. 31.	47. 51	48. 4, 32.	56. 5	57. 32.
41. 14	7. 14.	47. 54	35. 28; 49. 23.	56. 17	57. 16.
42. 1	57. 32.	47. 55	35. 28.	57. 16	56. 17.
42. 12	59. 25.	48. 3	48. 9.	57. 23	53. 4.
42. 15	68. 35.	48. 4	47. 52; 48. 32.	57. 31	54. 11.
42. 16	6. 19; 47. 20;	48. 11	47. 28; 49. 21.	58. 1	6. 22.
	68. 35.	48. 20	41. 2; 47. 32.	58. 7	24. 24.
42. 22	14. 14; 82. 4.	48. 39	32. 17; 40. 4.	58. 9	56. 17.
43. 3	23. 6.	48. 42	49. 22.	58. 11	53. 1.
43. 4	120. 9.	49. 2	47. 31.	58. 12	29. 22.
43. 5	9. 6; 39. 27;	49. 11	38. 2; 47. 31.	58. 16	54. 14.
	44. 5; 69. 7.	49. 20	48. 43.	58. 17	54. 14.
43. 11	136. 8.	49. 21	69. 8.	58. 18	54. 14, 17.
44. 1	24. 9.	49. 23	35. 28; 47. 54.	58. 22	52. 16.
44. 2	42. 7.	50. 1	8. 2; 77. 3.	59. 1	6. 22; 8. 5;
44. 3	53. 6.	50. 2	36. 22.		52. 18.
44. 6	39. 27; 43. 5;	50. 12	59. 6.	59. 24	137. 43.
44. 30	92. 18.	50. 13	14. 25; 51. 7.	59. 25	42. 11.
44. 31	47. 22.	50. 15	76. 19.	59. 28	72. 30.
45. 14	84. 1.	50. 16	8. 18.	60. 1	55. 6; 137. 43.
46. 7	39. 9; 69. 7.	52. 16	58. 14, 24; 59. 1.	60. 7	46. 30.
46. 8	39. 8.	52. 18	54. 11.	61. 11	67. 26.
46. 30	60. 7.	52. 20	11. 19.	61. 39	8. 11.

62. 3	68. 19.	76. 10	81. 30.	86. 19	71. 16.
62. 14	66. 7.	76. 18	8. 18.	86. 22	71. 19.
62. 18	64. 26.	76. 19	50. 15.	86. 27	82. 10.
62. 22	64. 24.	76. 23	77. 6.	87. 8	88. 3.
64. 10	85. 25.	76. 24	24. 13.	87. 29	81. 44.
64. 22	24. 10; 81. 28.	76. 33	39. 9; 79. 1.	87. 30	81. 44; 88. 29.
66. 2	68. 33.	78. 13	79. 25.	88. 29	87. 30.
66. 3	68. 33.	79. 1	76. 33.	90-93	76. 9.
66. 7	62. 14.	79. 25	78. 13.	90. 1	83. 32.
66. 13	21. 11.	80. 25	82. 22.	90. 24	118. 1.
66. 16	84. 3.	80. 35	82. 31; 83. 20;	91. 1	118. 1.
67. 5	140. 1.		84. 13.	92. 18	44. 30.
67. 6	55. 6.	80. 37	81. 20.	93. 9	101. 1.
67. 17	140. 4.	81. 20	80. 37.	93. 13	104. 3.
67. 20	53. 4.	81. 28	24. 10.	93. 15	107. 1.
67. 26	61. 11.	81. 44	85. 26; 86. 17;	93. 22	115. 1.
68. 2-6	68. 18.		87. 30; 88. 29.	93. 37	130. 1.
68. 18-23	62. 2.	82. 2-19	86. 28.	93. 43	136. 1.
68. 19	62. 3.	82. 5	75. 13.	94. 11	53. 4.
68. 33	66. 2.	82. 22	80. 25.	94. 16	97. 9; 106. 9.
68. 34	66. 2.	82. 29	85. 25.	96. 3	97. 6.
71. 7	109. 5; 110. 4; 111. 5; 126. 9.	82. 31	41. 8; 80. 35; 83. 20; 84. 13.	97. 4	5. 13.
71. 8	82. 26.	82. 36	86. 29.	97. 6	96. 3.
71. 12	81. 33.	83. 3	85. 17.	104. 2	105. 1.
71. 16-24	86. 19.	83. 20	80. 35; 82. 31; 84. 13.	104. 3	16. 8; 25. 36; 105. 1; 113. 3; 123. 1; 139. 7.
71. 19	86. 22.	83. 23	84. 13.	105. 1	93. 3; 104. 2, 3.
72. 30	59. 28.	83. 25	84. 6.	108. 2	133. 7.
72. 44	73. 4, 13.	83. 27-29	87. 28.	109. 5	71. 7; 110. 4; 111. 5; 126. 9.
73. 4	6. 22, 30.	84. 1	45. 14.	110. 4	71. 7; 109. 5; 111. 5; 126. 9.
73. 13	6. 22, 30.	84. 9	8. 18.	110. 6	111. 8.
74. 7	34. 12	84. 13	80. 35; 82. 31; 83. 20.	111. 5	71. 7; 109. 5; 110. 4; 126. 9.
74. 13	10. 2.	85. 19	83. 3.	111. 8	110. 6.
74. 19	82. 13; 135. 9.	85. 26	81. 44; 86. 17; 87. 30; 88. 29.	114. 2	96. 3; 113. 2.
74. 23	6. 22.			116. 3	49. 8.
75. 6	79. 28.			116. 4	47. 1.
75. 13	82. 5.				
76. 1	79. 20.				
76. 4	79. 20.	86. 17	81. 44; 85. 26; 87. 30; 88. 29.		
76. 9	90. 1.				

118. 1	90. 25.	130. 2	131. 2.	137. 4	25. 36; 90. 1.
120. 1	126. 5.	130. 3	125. 3, 4;	137. 41	5. 5.
121. 1	127. 10.		131. 3.	138. 2	19. 28.
125. 4	130. 3; 131. 3.	131. 2	130. 2.	138. 5	19. 28.
126. 3	106. 2.	131. 3	125. 3,4; 130.3.	139. 5	82. 13.
126. 5	120. 1.	132. 1	93. 37.	139. 22	6. 23.
126. 9	71. 7; 109. 5;	135. 4-7	139. 5.	140. 1	67. 5.
	110. 4; 111. 5.	135. 4	53. 4.	140. 4	67. 17.
128. 2	114. 2.	135. 9	74. 20; 129. 2.	140. 5	78. 13.
129. 2	135. 9.	137. 1	47. 2.	140. 18	68. 39.
130. 1	93. 37.	137. 3	3. 8.		

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

- p. xliii, s. v. *akṣata*—read 32. 11, 13 for 32. 11, 12.
 p. xliv, s. v. *kūḍi*—read 21. 2, 13 for 21. 2, 15.
 p. xlvi, s. v. *āhva*—read 14 for 11.
 p. xlvii, s. v. *āvalekhanī*—read 49. 23 for 49. 22.
 p. lii, s. v. *pradehana*—read 26 for 25.
 p. liii, s. v. *māhiṣa*—read 26 for 6.
 p. liv, s. v. *vāidyuddhatī*—read 37 for 36.
 p. liv, s. v. *ṣaṅku-dhāna*—read 26. 16 for 26. 17.
 p. lv, s. v. *sic + pratyā*—read 9. 3, 5 for 58. 1.
 p. lvi, s. v. *parāmarṣana*—read 14 for 4.
 p. lvi, s. v. *puṣṭikarman*—read 45 for 43.
 Throughout the foot-notes of the text the word *preface* is printed occasionally when *introduction* is meant.
 p. 16, sūtra 13, and p. 252, sūtra 4—we prefer now to read *ā no dhehi*, with the MSS. of the Kauṣika, instead of *ayā no dhehi*, as emended.
 p. 26, note 13—the passage quoted is Kāuṣ. 71. 15.
 p. 28, note 2—add in the citation i. 33. 1, between ii. 14. 1 and iii. 21. 1.
 p. 34, note 5, end—read 52. 18 for 52. 20.
 p. 42, note 15—the emendation suggested for *khādānām* is worthless.
 p. 44, sūtra 29—*sūtroṭam* is our emendation; the MSS. *sūtroktam*.
 p. 55, note 5—emend *praveṣati* to *praveṣayati*, and cancel the sign (!) after *prapākṣanārthaḥ*.
 p. 59, sūtra 3—read *madhyaṁ*- for *madhyān*- (twice).
 p. 59, note 13—read *saṁmiṣṛyā*- for *saṁmiṣṛā*-.
 p. 63, sūtra 12—read *saṁstabhya* for *saṁsthabhya*.
 p. 72, sūtras 9, 10—the division of the sūtras, though according to Dārila, is incorrect: the words *amūr yā iti* go with sū. 10.
 p. 75, sū. 42—read *vyucchantyām* for *vyuchantyām*.
 p. 76, sūtra 14—the true reading is *algaṇḍūn* instead of *alāṇḍūn*.
 p. 77, sūtra 24—read *madhyāṁdine* for *madhyandine*.
 p. 79, note 19—emend *niṣṛāmayati* to *niṣkrāmayati*.
 p. 83, note 9—read *nikaṭā ca nikaṭā* for *nikaṭāvanikaṭā*.
 p. 84, sūtra 15—the end of the long compound *-maṣakādibhyām* is probably to be emended to *-maṣakādibhiḥ*.
 p. 89, sūtra 26—we read now, with Keṣava, *anuktāny* instead of *anūktāny*.
 p. 92, note 15—read *paṣcād* for *praṣcād*.
 p. 93, sūtra 18—read *saṁpātavata* for *saṁpātavatā*.
 p. 96, sūtra 19—read *prapā-* for *vrapā-*.
 p. 135, sūtra 28—the reading suggested in note 8 is rendered certain by Keṣava's commentary.
 p. 136, sūtra 33—we now incline to the reading *anucchvasaṁ* instead of *anucchvasan*.

p. 189, note 16—read xii. 2. 53 for xii. 2. 52, and correct the index correspondingly.

p. 190, sūtra 19, and p. 230, sūtra 22—we do not now consider our emendation of *lopayitvā* to *yopayitvā* as certain : *padāni lopayitvā* may mean 'causing the foot-steps to be suppressed.'

p. 190, sūtra 1—the anusvāra in 'ṣmānaṁ is indistinct.

p. 197, sūtra 3—read *prācīnaṁ* for *pracīnaṁ*.

p. 218, sūtra 41—read *trīṇiprabhṛtibhir* as a compound.

p. 244, sūtra 20—read *ucchiṣṭaṁ* for *uchiṣṭaṁ*.

p. 270, last line—the *h* of *ghoṣaḥ* is defective in part of the edition.

p. 339, kaṇḍ. 38, sūtra 7—read *arkaṁ nirluṅcitaṁ* for *arkanir-*.

p. 394, column 1—add *mahayata pitṛn* 84. 9 at the proper place.